

V. ŠÍŠKOV
SUNGE
JŮGI
II

V. J. ŠISKOV

SÜNGE JÕGI

TEINE KÕIDE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

Originaali tiitel

В. Я. Шишков

УГРЮМ-РЕКА

Том второй

Государственное Издательство
Художественной Литературы
Москва 1957

Tõlkinud A. Randel

Kunstiliselt kujundanud

H. Eelma

V I I E S J A G U

1

PROHHOR PETROVITS suutis Peterburis palju asju ära korraldada. Ta käis suures masinaehitustehases, kust tellis Protassovi poolt heakskiidetud jooniste järgi elektrijaama jaoks 5000-kilovatise turbiini, käis mäeasjanduse departemangus, et pidada nõu kullakaevanduse jaoks Ameerikast väikese bageri tellimise üle. Lõpuks otsis üles porutšik Priperentjevi, kes oli saanud vennalt päranduseks taigas asuva tulpadega märgitud kullaleiukoha.

Porutšik Priperentjev elas Mohhovajal ühe sakslanna juures kahetoalises korteris, sissepääs läbi köögi. Rääpane unise näoga tentsik urgitses ninas ega taibanud kohe, mida külastaja küsis. Kui Prohhor talle kaks rubla ulatas, muutus tentsik kohe erksamaks ja jooksis härrale teatama.

Porutšik võttis Prohhoori vastu suitsust ja mingisugusest hapukast lehest läbiimbunud toas. Porutšikul oli tursunud nägu, mustad vurrud, rippuv kõht ja — auastme vastaselt — paljas pealagi. Ta ei saanud kohe aru, mida Prohhor tahtis, ja lõpuks, kui üht-teist oli selgitanud, ütles:

«Ei iial-gi-i... Ma lähen ise erru. Muuseas... kurat!... Noh, mis siis... Mul ongi vist veetõbi, või südame laienemine... Ühe sõnaga, mõistate küll? Jah! Lähen erru ja sõidan ise taigasse kulda kaevama...»

5

Prohhoril oli selge, et tema ilmumine porutšikut hämmastas; et ta oli vennalt päritud kullakaevanduse juba ammugi unustanud ja nämmutab nüüd niisama ning mõtleb rumalusi välja.

«Kruudi ekspluateerimiseks on tarvis suurt kapitali. On's teil see olemas?» uuris Prohhor, tahtes teda selle küsimusega rabada.

Porutšik Priperentjev haaras peast kinni, taganes ja istus.

«Palun istuge! Kapitali suhtes — kuidas teile nüüd öelda? ... On ja ei ole kah ... kuid ... pigemini siiski — on. Ma abiellun ... Pruudil on kaunis suur varandus ... Sidorenko! Kohvi ...»

Porutšik tõmbas kulnud kortsu, ajas mokad prunti ja hakkas ükskõikselt piipu toppima.

«Muuseas ... Teate mis? Jooge kohvi! Kas sigarit soovite? Muuseas ... mul polegi praegu neid kodus ... See tentsikust eesel! Ptüi! ... Teate mis? Tulge täna õhtul minu poole bantšokki¹ mängima. Kas saatusesse, õnnetähesse usute? Ahaa! Võite kruudi kaardimänguga enesele võita. Ma hindan seda sajale tuhandele.»

«Ma võiksin teile pakkuda tuhat rubla ...»

«Mis? Kuidas?!» Porutšik ajas oma kelmid, jultunud silmad punge, need tõmbusid niiskeks.

«Tuhat rubla,» ütles Prohhor külmavereliselt, tõugates kohvitassi eemale. «Tegelikult olete kõik õigused selle peale juba kaotanud ... Ekspluatatsiooni pole kahekümne aasta jooksul olnud, tähtaeg on möödas. Kuid ma ei taha departemangus rendi asja õiendama hakata ... Tahaksin teiega kokkuleppele jõuda ... Ja siis käest kätte ...»

«Muuseas ... Missugune krunt see on? Missugusest kruundist te räägite?»

«Kuidas — missugusest? Kullaväljast, taigas muidugi ...»

«Ah sellest!» rõõgatas porutšik bassihäälega ja raputas pead. «Seitsekümmend viis tuhat ... Ah-haa! ... Mulle pakuti möödunud aastal selle eest kakssada tuhat ... Mul oli raha ja ma ei hoolinud tookord tehingust ...»

«Kes pakkus?»

¹ Bantšokk — teatav hasart-kaardimängu liik. — Tõlkija.

«Kullakaevanduse omanik Pupkov, Pjotr Semjonovits.»

«Niisugust kullatöösturit pole olemaski.»

«Midagi selletaolist oli: Pupkov, Noskov, Hvostov ... Teate küll, niisuguse väikese habemega. Niisiis, seitsekümmend viis tuhat ...»

«Tuhat rubla ...»

«Ma ei armasta naljatada. Muuseas, ma pean mõne mehega rääkima. Helistage homme 39—64. Adjöö ... Pean kasarmusse minema ... Hei, Sidorenko! ...»

Prohhor muidugi ei helistanud ega saanud ka hiljem porutšikuga enam kokku. Jakov Nazarõtš aga kostitas Sidorenkot trahteris viina, õlle, munaroa ja singiga ning sai kõik teada, mis tarvis. Härra on pillaja, kaardimängija, joodik, mõnikord on tal raha palju, kuid õige sageli ajab läbi väikeste summakeste laenamisega: kord pere- naise Emilie Karlovna käest, kord õnnetu tentsiku Sidorenko käest. Hiljuti istus härra peavahis, hiljuti löid kaardimängijad härrale küünlaajalaga pähe, teisel päeval kolkis härra oma mitte milleski süüdi oleva tentsiku läbi. Oleks tarvis ülemusele kaevata, aga jumal temaga.

Nii jutustas nokastanud tentsik Sidorenko ja nuttis kibedasti.

Täpselt kell kaksteist oli Prohhor Petrovitš ministriabi juures vastuvõtul. Tal oli seljas uus frakk, silinderkübar käes, ise kergelt puuderdatud, vurrud ja habe «kultuuriselt» kammitud; ta seisis ministriabi ooteruumis ja imetles ennast marmorist kamina kohal rippuva suure peegli ees.

«Ekstsellents lasevad teid paluda.»

Prohhor astus püstipäi avarasse vaarikpunase vaibaga kaetud kabinetti, kus musta tammepuust laua taga istus punapõskne saterkuues taadike, Vladimiri orden kaelas; taat osutas tugitoolile. Prohhor kummardas ja istus. Taadike heitis Prohhorile kogenud pilgu, näppis oma värvitud habet ja tõmbas prillid eest.

«Ma võtsin teid kohe vastu sellepärast, et tean, kes te olete! Rääkige.»

Prohhor andis suulise seletuse ja ulatas ka lühikese kirjaliku avalduse.

«Ahaa!» ütles vanake ja naeratas mahedalt. «Hea küll,

hea küll. Astuge kolme päeva pärast sisse... Kuid siiski, tulge parem nädala pärast. Ega teil väga kiire ole? Niisiis, nädala pärast, täpselt kell neli...» ja ta tegi kalendrisse märkuse.

Prohhor tõusis. Vanake ulatas talle kuivetu punaste karvakestega kaetud käe. Prohhor ütles:

«Teie ekstsellents, võin ma loota, et mu palve rahuldakse?»

«Hm!... Raske on otsekohe vastata. Asi on kaunis segane. Teate neid sõjaväelasi. See teie, kuidas ta nüüd oli... Zapiralski...»

«Priperentjev, teie ekstsellents.»

«Jaa, jaa... Priperentjev... Noh...» Punapõskne taadike naeratas laialt, paljastades pärilitena säravaid va-lehambaid. «Ma annan teie kirja vanemale juriskonsuldile edasi, ta on sellel alal asjatundja. Peab lootma, noor-meel! Peab lootma.»

Täpselt nädala pärast, kell neli oli Prohhor uuesti ministriabi kabinetis. Vanamees oli seekord vormifrakis, tähekujuline aumärk rinnas, ja kohtles seepärast ka Prohhorit suurema väärikusega.

«Noh? Ah-jaa! Istuge,» lausus ta jahedalt ning kõrgilt. «Teie vist... Teie vist... Tulite...»

«Porutšik Priperentjevi käest kullavälja võõrandamise ja selle mulle üleandmise asjus, teie ekstsellents.»

«Ja-jaa... Mäletan väga hästi. Nii palju asju ja askeldusi. Lõpmatud istungid, komiteed, nõupidamised... Hulluks võib minna...» Ta rääkis seda väga kiiresti, piinatult nagu krimpsutades ja pead raputades. «Teie asjus, armuline härra, tehakse veel mõningad järelepärimised. Meil siin pealinnas liiguvad säärased asjad väga, väga aeglaselt... Terve meri dokumente, terve meri ettekandeid... Otse upume neissel! Tulge nädala pärast. Kuid hoiatan: ärge tehke endale roosilisi illusioone — porutšik Priperentjev on vastulause sisse andnud... Kas teil seal kodus on suur ettevõtte?»

«Meie Siberi kohta soliidne...»

«Käibekapitali?»

«Miljonit kümme-kaksteist, teie ekstsellents.»

Kõrge ametnik kehtas äkki õlgu, ajas kaela õieli ja pööras näo Prohhorile poole, kes istus temast vasakul.

«Ohool!» hüüdis ta heakskiitvalt ja kogu ta majesteetlikkus kadus. «See on kiiduväärt! Väga, väga kiiduväärt, armuline härra. Niisiis...» Ta tõusis tormakalt püsti ja surus lipitsevalt Prohhorile kätt.

Esinduslik, üleni tresside ja kardpaelttega kaunistatud uksehoidja küsis palitut ulatades Prohhorilt:

«Noh, kuidas asjad edenevad, teie ausus, julgen huvi tunda?»

«Räbalalt,» pobises Prohhor ja talle tuli meelde see, mida Innokenti Filatõtš talle juba ammu soovitas: «Pöördu uksehoidja või toapoisi poole, küll need õpetavad.» Laia habemega hallipäine uksehoidja, kes oma tiikitud livrees sarnanes ristikuningale, kaalutles kogenud pilguga, kui rikas võiks härra olla. Prohhor pistis talle pihku kahekümneviielise ja hakkas aeglaselt välisukse poole minema. Šveitsler ruttas temast ette, avas ukse ja pobises sügavalt kummardades:

«Olen teile väga, väga tänulik, teie ausus. Ja... lubage teile öelda... Eestoas on ju ehamugav, siin on inimesi. Ebakindluse või mõnesuguse viivituse puhul on minu nõuanne teile — tegutsege, vabandage mind, naiste kaudu... See tähendab... Noh, te saate ju isegi aru: armastusemõnud, suursugused kurameerimised. Ja-ah... Näiteks nende ekstsellents on akrediteeritud madam Zamoiskaja juures.»

«Krahvinna?!» imestas Prohhor ja ta süda hakkas valutama. Silmade eest vilksatasid kiiresti mööda Nižni-Novgorod, laat, kremli roheline nõlvak, vargajõuk. «Zamoiskaja? Krahvinna?»

«Jah, peaaegu! Paruness... Suvatsege nende aadress üles kirjutada.»

Vahepeal lõppes Innokenti Filatõtši arestis istumise aeg. Prohhoril oli ilma temata igav. Jakov Nazarõtš oli tervenisti äriasjadesse sukeldunud, temale, «issand hoidku», ära selles suhtes lähenegi. Aga see lõbus ettevõtlik vanataat — sellega koos võiks mõnegi tembu korda saata. Jah, kahju... Kes pagan küll ajas teda, hambutut kuradi, korralikel inimestel nina hammustama.

Hommikul koputati numbritoa uksele. Astus sisse vanglavormis mehemürakas. Nägu kui sõnnil, aga virildunud.

Ei saa aru, kas naeratab või krimpsutab nägu, et aevas-tama hakata. Ta ulatab rasvaplekkidega kaetud roosa ümbriku:

«Siin on kiri! Kuulsalt Siberi kullakaevanduse omanikult — Innokenti Filatõtš Gruzdev ja pojad.»

«Tal on ainult lesk tütar. Ja säärast kullakaevanduse omanikku pole olemaski. Mis ta tahab?»

«Olge lahke, lugege.»

«Armas Proškake! Anna jumala pärast andeks. Sinu raha — kaks ja pool tuhat rubla — jõime kogu vangla-rahvaga seltsis maha. Muidu oli igav. Mu jalad ja nägu on paistes, kuid võõrad inimesed tunnen ikka ära ega aja segi. Too mulle, palun, sellel reedel mõni minu kasvule sobiv riidehüpp ja saapad. Ja mütsilott. Minu omad on kõik maha joodud, võib-olla ka ära varastatud, istun täisid täis arestandihallatis.»

«Kas ta siis juba reedel vabaks saab?» küsis Prohhor ja andis kirja Jakov Nazarõtšile üle.

«Just nii...» ütles mehemürakas, seistes sirgelt ja hoides käega mõõgast kinni.

«Lõbus vanataat?»

«Väga lõbus... Mis seal veel rääkida, isegi vangla-ülema abi oli iga jumala päev kaks korda täis kui tinavile. Ning vangivalvurid ja kogu kamber olid purjus.»

Prohhor andis mehemürakale kolm rubla ja saatis ta minema. Jakov Nazarõtš naeris.

Innokenti Filatõtši vabanemise päeval ilmus õhtuses «Birževkas» kõmuline följeton: «Lõbus vangimaja». Andekalt kirjeldati ühes Peterburi vanglas toimunud joomapidu. Följetoni autor nõudis säärase ennekuulmatu asja viivitamatut arutusele võtmist ja peasüüdlaste kõva karistamist eesotsas vanglaülema ja «ülemaailmse joomingu» kangelase — siberlase I. F. Gruzdeviga, kes oli pokri pistetud ülemkonduktor Hrapovi nina puremise pärast.

Vabanenud Innokenti Filatõtš ostis umbes sada eksemplari seda ajalehte ja saatis need kõigile tuttavatele laiali; artikli alla olid kleebitud sõnad «Mälestuseks Peterburist».

Innokenti Filatõtš tundis ennast nagu taevas. Ta käis ülemaailmselt kuulsal kangelase ilmega Piiterit mööda ringi, naeratas kõigile, vaatas silma, nagu oleks tahtnud öelda: «Kas olete lugenud? See Innokenti Gruzdev olen mina.»

«Kas te vahest ei sooviks pisut jalutada, madam?»

«Miks mitte... Teiega meeleldi. Te olete ju alalõpmata tegevuses, teile ära lähenegi.»

Niina, seljas valge, värske mullaga määrdunud kittel, oli oma aeda kaevamas.

«Mis? Kas seleksioonikatsed, hübriidid, ameerikalikud trikid?» küsis Andrei Andrejevõtš Protassov ja istus Niina lähedale pingile.

«Jah! Vaadake ometi, missugune imetore kaktus... Täiesti ilma okasteta. Kas pole ime? Kus te olete näinud kaktust ilma okasteta? Jah, noh?»

«Aga eks see ole ükskõik, kas säärane rämp on okastega või okasteta? See on ju hein, aga mitte inimene...»

«Esiteks pole see hein ja teiseks...»

«Teiseks on mul väga kahju, et teie iseloomus pole ühtegi okast. Aga ei teeks paha...»

«Milleks?»

«Noh, kas või selleks, et valusasti torgata, nii et veri välja tuleks. Näiteks... keda siis? Kas või teie abikaasat... Vabandage... Tema printsipiibituse pärast... Tema, ma ütlesin... noh, te teate isegi, mispärast...» Niina ajas enese sirgu, viskas raudlabidakese käest ja tema vanade töökingade ninad eemaldusid järsult teineteisest.

«Aga kuidas, kuidas?!» hüüdis ta ägedalt, kibedusega. «Ah, oleks ta kaktus, jasmiin või õunapuu!... Siis võiksin teda pookida, vääristada... Kuid kahjuks on ta inimene. Ja veel missugune — nagu kivi või teras!»

«Te küsite minult, kuidas? Hm!» Protassov naeratas ja hakkas segadusse sattudes jalutuskepiga maad urgitsema. «On tähtis, et teie teadvuses küpseks mõte võita jõudu jõuga, veendumust veendumusega. Aga kuidas,

missuguse taktikaga? ... Hm! ... Vabandage, siin pole mul õigust vahele segada ... Katsuge juba ise kuidagi, oma mõistuse ja südamega.»

Nende silmad kohtusid ja läksid kiiresti lahku. Niina ohkas ja ütles:

«Lähme, ma näitan teile oma töö tulemusi.»

Nad läksid mööda teerada, insener Protassov aeglaselt ja lohakalt, Niina täpsete ning kiirete sammudega. Nad möödusid kahest purustatud ninaga kipskujust — Apollost ja Veenusest, läksid mööda künkal asuvast, metsikute viinamarjaväätidega põimitud hiina lehtlasi ning sattusid avarasse viljapuuaeda, mida piiras kõrge püstitara, kus oli ka torn valvuri jaoks. Siin oli pikki peenraid, täis marjapõõsaid ja noori viljapuid.

«Kus seda on nähtud, et meie külmas piirkonnas võiksid õuna-, kirsi- ja ploomipuud kasvada ... Siin nad on! Noppige ja sööge. Siin on vaarikad nagu kreeka pähkliid ja siin täiesti küpsed põldmurakad. Eriline sort. Ma olen mister Cookile väga, väga tänulik.»

«Tegelikult mitte Cookile, vaid Luther Burbankile. Nii vist?»

«Jah, peamiselt muidugi Luther Burbankile — sellele nõiakunstnikule, sellele «looduse darvinistile», nagu teda Ameerikas nimetatakse. Ent kui poleks olnud mister Cooki, poleks mul Burbanki olemasolust aimugi olnud.»

Tegelikult kinkis lootusetult Niinasse armunud mister Cook, märgates Niina huvi aianduse vastu, kolm aastat tagasi talle sünnipäevaks Ameerikast tellitud suurepärase, kaheteistkümnepäevase väljaande «Luther Burbank, tema meetodid ja avastused», poolteise tuhande kunstipäraselt teostatud värvilise tabeliga, mis valgustasid selle Kalifornia geniaalse iseõppija-botaaniku elu-ettepe.

Insener Protassov teadis sellest kingitusest ja uuris seda suure huviga, kuid ta ei võinud aimatagi, et mister Cook varsti pärast kingituse üleandmist Niinalt enesetapmise ähvardusega ohutuse kohtamise välja mangub. Niinale ebameeldiv salajane kohtamine toimus seedrimetsatukas, torni «Hoiad silmad lahti» läheduses. Selges taevas ujus noorkuusirp, jahe õhk oli täis vaigulõhna.

Mister Cook suudles Niina kätt, langes tema ette põlvili ja puhkes nutma. Niinal käisid külmavärinad üle selja. Mister Cook oli ärevusega kõik venekeelsed sõnad unustanud ja nüüd, oma kõrge laubaga naise tolmuste kingade ette langedes, pobises midagi ebaselgelt, Niinale arusaamatus keeles. Niina aitas õnnetu üles, hoidis ta külmi käsi oma tulistes kättes ja ütles talle:

«Mu armas, kallid Albert Genrihhovitš! Ma hindan väga teie tundeid minu vastu. Ma saan teid austama ja armastama kui toredat inimest, kuid mitte rohkem.»

«Oo jaa! Oo jaa! Ära himusta võõrast vara! ...» karjus mister Cook ägedalt, tõmbas enese järsult lahti, haaras taskust revolvri ja surus selle otsustavalt oma meelekohta vastu. Niina kiljatas ja sööstis tema juurde. Cook pistis jooksu ja tulistas jooksu peal revolvrist kaks korda õhku. Äkki kõlas läheduses naise hirmunud karjatus.

«Aidake, aidake! Appil!» ja kõikjal viibiva Nadenka kleidi toredad volangid vilkusid läbi metsa — ta tormas torni «Hoiad silmad lahti».

Insener Protassovil ei olnud sellest veidrast loost muidugi aimugi. Ka Niina oleks selle ammugi unustanud, kui poleks olnud väljapressijat Nadenkat. Aeg-ajalt ilmus Nadenka lipitseva kassina Gromovite majja, sai perenaiselt kord kõrvarõngad, kord sõrmuse, kord kleidi-jao sametit, ja jumalaga jättes ütles ta iga kord:

«Nüüd ma teid enam ei tülitata.»

Kui mister Cookil oleks olnud ettenägija võime, võib-olla poleks siis hakanudki revolvrist asjata õhku tulistama, võib-olla oleks ta siis suutnud oma ähvarduse täide viia. Ta ei võinud ju aimatagi, et tema edutu ihalduse objekt — Niina — varjab juba ammu oma südames armastust õnneliku Protassovi vastu. Kuid selle tugeva, poolseadusliku tunde oli Niina sulgenud oma südame sügavasse soppi, oli katnud südame ja mõistuse sise-miste vasturääkivuste tiheda uduga, mida pealegi rõhus murelike mõtiskluste raske kivi — mis ütleb selle kohta «maailm». Ühe sõnaga, see tunne oli kummaline, kohutav ja salapärane isegi Niinale endale. Sellepärast pole ka ime, et mitte ainult elu finessidest nii vähe taipav mister Cook, vaid ka tõsine, tähelepanelik Protassov ise ei

suutnud taibata, mis peitub enda vastu alati nii karmi, puritaanliku meelelaadiga perenaise südames. Kuid Andrejevitš Protassov oli ka ise kergelt mürgitatud sellest samast imepärasest mürgist, millest mister Cookki. Aga põhimõtted... Eelkõige põhimõtted, sihikindlus — needsamad ideed, mille sfääris ta elas, aheldasid teda teisiti kui Niinat, seades teda haaranud ideed kõrgemale igasugusest armastusest.

Nii eksisteeris seni veel varjatud salajane käikude labürint südamest südamesse, mõistuse juurest mõistuse juurde. Kõige selle üle aga valitses elu ise oma vältimatute seadustega; ükski elav hing ei pääse neist mööda.

«Ja-jah!... Need on suurepärased õunad! Ja ploomid on veel maitsvamad,» ütles Protassov. «Noh, mis seal ikka... Üks teie uus positiivne külg... Te üldse...»

«Mis?»

Insener Protassov pühkis käed taskurätikuga puhtaks, pühkis puhtaks ka raseeritud karmi suu ja vaatas kiretult üle näpitsprillide Niina suurtesse valvsaks muutunud silmadesse.

«Te võiksite olla puhas kuld, kuid teis on veel liiga palju ligatuuri.»

Niina silmad löid hetkeks rõõmsalt särama ja muutusid siis jälle nukraks.

«Ligatuuri? Tähendab seda, mis on tarvis ära põletada? Näiteks?»

«Ära tuleb põletada kõik see, mis takistab teid olemast tõeline inimene. Ära tuleb põletada lapsik usk paratamatusse saatusse, kõigesse üleloomulikku ja ebamaisesse...»

«Isa Aleksander minema kihutada, kirik klubiks muuta ja... ja oma hing jäädavalt ära rüüstata... Kas nii? Täna teid!»

«Teie intellekti, ma ei ütleks hinge, ei rüüstata üldse mitte. Vastuoksa — ta rikastub...»

«Mille poolest?»

«Vaba maailmavaate poolest. Te asute inimkonna kõrgemale astmele. Te ei alluta oma «mina» inimese poolt väljamõeldud fetišile, tähenduseta fatamorgaanale, te tõusete kõigest sellest kõrgemale. Sest tõde on ju alati konkreetne. Teie mõistuse taotlused vabanevad kammist-

saist, teie elu eesmärk läheneb teile, muutub reaalseks, teostatavaks, te unustate end oma vabal tahtel, annate vabal tahtel kogu oma jõu inimkonnale, inimeste kollektiivile, ühiskonnale.»

«Mu sõber!» hüüdis Niina kasvavat erutust alla surudes kirglikult. «Kas te siis tõesti arvate, et mina, ristiinimene, ei tööta ühiskonna kasuks? Minu usk kutsub ja ohutab mind seda tegema, käsib mind olla alandatud ja solvatute keskel. Ja jõudumööda ma olen olnudki nendega. Aga mis puutub fetišismi — minul on üks fetiš, teil teine.»

«Mul on rahvas.»

«Mul samuti.»

«Teil on mees, perekond, külluslik elu. Üle rikkuse on teil raske vaesust ja ekspluateeritavatele tehtavat ülekohtut näha.»

«Te soovite, et ma loobuksin perekonnast, mehest, rikkusest? Liiga palju nõuate minult, Protassov.»

«Kui ma ei eksi, siis nõuab teie Kristus teilt just seda sama, millest te ei suuda loobuda. Tähendab, kas tema häälel on nõrk, või olete teie nõrk.»

Nad olid aiast juba väljunud ja läksid läbi asunduse selle serva poole. Hämmeldunud Niina vaatas maha. Insener Protassov pidas sisemiselt oma kõneluse mõtet väga taktituks ja sõitles ennast selle eest, et üldse oli alustanud niisugust tühist, ebameeldivat juttu.

Nad läksid mööda perekonnainimeste barakkidest. Neli rida palke maa peal, sülla võrra maa all. Uste ees mängis trobikond pungiskõhulisi lapsi.

«Ma pole siin kunagi käinud,» ütles Niina. «Ma kardan neid inimesi: kõik kullaotsijad on joodikud ja müra-
karud.»

«Armastus lillede ja üldse looduse vastu viib inimese tema maisest ringist välja. Siin oleme teises maailmas, mis ei sarnane meie maailmaga. Vahest ehk vaataksime sisse?» naeratas insener Protassov targu.

Ja nad laskusid viltusi astmeid mööda alla ning astusid madalasse eluruumi. Heleda päikese käest barakki minnes näis see pime nagu haud. Niinale löi vastu läpistanud õhk, täis halba lehma. Ta pigistas lõhnastatud taskurätiku nina ette ja vaatas ringi. Barakk asus sülla

sügavuselt maa sees nagu haud. Tillukestest akendest tuli vaevaliselt nörka valgust. Piki mullast seinu asetsesid narid. Naridel olid inimesed: kes lamas niisama jõude olles, kes parandas oma riideräbalaid, kes oli end alasti võtnud ja püüdis täisid. Mehed, naised, lapsed. Müra, lõõtspillimäng, sülitamine, vastastikku söimlemine, laul. Hällid, kätkid, kaks vene ahju, solgitoobrid, koerad, kassid, kohutav mustus ja ruumipuudus.

«Sõbrad!» ütles Niina valjusti. «Miks te aknaid lahti ei tee? Jumal hoidku, siin on ju kohutav hais. See on tervele väga kahjulik...»

«Ah kahjulik?!» karjusid hääled kolmest kohast. «Kes sa niisugune oled?»

«See on proua, see on proua,» sahises hoiatavalt läbi baraki ja kära hakkas vaibuma.

«Ah proua? Niina Jakovlevna? Tore! Istu, millel seisad! Teie kõrgeausus, istu ka sina. Meil on ju siin hirmus mustus. Suur pere... Täid! Ärge neid endaga koju viige... Need on tigidad, hammustavad. Vaata, seal nurgas on vanataat suremas. Aga seal vaevleb naine, hakkab sünnitama. Kaksteist inimest on meil haiged. On ennast ära külmetanud — töötada tuleb aina vees, Gromov ei anna jalanõusid. Ahnepäits!... Sina, proua, anna meile andeks. Sina pole temataoline, sina oled arusaaja. Laskud alla meie, patuste juurde...»

Kõneles ühtaegu inimest kümme. Niina kõrvad huggasid. Ta ei teadnud, kuidas ja mida vastata.

«Sa näed, me kärvame!» pajatas Niina ette kerkinud habemik punaste põletikuliste laugudega joobnud mees, side pea ümber. «Kärvame, lähme hukka! Võiksid sa meie elu täielikult muuta, nii et saaksime inimeste moodi elada? Ei või? Noh, käi siis kus kurat.»

«Jaška! Tola! Mis sa ometi?!» tormasid teised talle kallale.

Ka Protassov ütles pilukile tõmbunud silmi välgutades:

«Kuule, sõber... Ole inimene...»

«Tere, härra!... Ma ei pannud sind tähele... Pime on ka. Me austame sind, härra, sa oled ise teise käsulane. Aga neid...» röökis ta kaltsuga vehkides, «Gromoveid... Oi, sa!...»

«Pea! Jaška, rumal!... Ära kiru!» tormasid teised uuesti talle kallale. «Sa ei tohi Niina Jakovlevnat solvata...»

«Nad kõik on üks ussipesa...» Ning Jaška pistis rõvedalt sõlmama. Tal haarati kraest kinni ja lohistati nörka. «Ma kõnelen tõtt,» hüüdis ta sealt. «Kümnikud peavad meid, kontor arvestab valesti, peremees trahvib ja annab vastu vahtimist. Kus on siin õigus? Kus on jumal? Pekske neid peletisi! Virutage pristavile!»

Niina hakkas värisema. Ta oleks kisendada ja nutta tahtnud. Protassov näris huuli. Muldseinad, vedela poriga kaetud muldpõrand. Laua lähedal, ajades oma nahkjalat kõri puhevile, ähkis kärnkonn. Plikake ajas taga kiiresti roomavat mustjaskollast nastikut, peksis teda vihaga. Nastik kiskus end kerra ja ähvardas plikakest sisenedes oma ohutu astlaga.

«Palaška! Mis sa loomast piinad?... Ma sulle!» ähvardas hallipäine sisselangenud suuga eideke.

Nurgas, surija voodi peatsi juures, süütas eit vaha-küünlaid. Teises nurgas ulgus metsikult nurganaine.

Mööda hallitanud palke nirises vett.

Habemik Jaška märatses: ajas pinke ümber, pildus võoraid kaste. Nagu karud tormasid talle kallale samaaegused purjus mehed, niisama metsikud nagu temagi:

«Jaška, mis sa nüüd... Noh, poisid, seome ta kinni!... Lohistame sahvrissi...»

Üldise söimlemisega ühines lastepere vali nutt. Oigav nurganaine hakkas õudselts, väljakannatamatult röökima, nii et Niina toppis endal kõrvad kinni, hüppas kogu kehast värisedes tänavale ja hakkas ahnelt nagu silmusest pääsenu värsket õhku ahmima.

«Nüüd lähme teise barakki, poissmeeste juurde.»

«Täna teid... Aitab!»

«Prohhor! Ma ei saa Sinult ühtegi kirja. Kontorile oled juba viiskümmend kaks telegrammi saatnud, minule — mitte sõnagi. Millega seda seletada? Vaikivad ka papa ja Gruzdev. Kas te pummeldate või? Eile külastasin koos Andrei Andrejevitšiga barakki nr. 21. Olu-kord on neil hullem kui sunnitöolistel. See õigustab etteheiteid peremehele, kes on viinud inimesed loomade

tasemele, ja kutsub esile pahameele nende inimeste-
orjade vastu, kes on võimelised välja kannatama sää-
rast rasket elu ning sallivad niisugust kalgi südamega
peremeest nagu Sina. Vabanda minu teravaid sõnu.
Kuid ma ei suuda enam. Ma andsin ühele metsaraiujate
rühmale käsu valmistada materjale avarate ja valgete
elumajade ehitamiseks. Sa ära pahanda. See ei too ette-
võttele kahju, ainult kasu. Äärmisel juhul võtan poole
kuludest enda kanda. Ma ei suuda enam. Ma ei taha osa
võtta säärasest kuritahtlikust inimeste eludesse suhtumi-
sest. Ära pahanda, saa minust aru ja, kui aru saad,
anna andeks.

Niina.»

Üheteistkümne päeva pärast, nagu vastuseks kirjale,
saabusid kaks telegrammi. Üks insener Protassovi ni-
mele:

«Metsatöölistel jätkata parvetamiseks palkide varu-
mist. Ei mingisugust barakkide ehitamist. Mitte lubada
kõrvalistel isikutel oma korraldustesse segada.

Gromov.»

Teine Niina Jakovlevna nimele:

«Elus, terved. Tegele tütre ja õuntega. Oma jaburdu-
sed jäta endale. Kirja toon on uus. Aiman, kelle poolt
dikteeritud. Saabun, siis kõneleme. Nägemiseni.

Prohhor.»

Varsti pärast neid telegramme tulid Innokenti Fila-
tõtšilt kaheteistkümnele kohalikku koorekihti kuuluvale
isikule kaksteist «Birževka» numbrit.

Naerdi palju. Anna Innokentjevna aga käis terve nä-
dala nutetud silmadega.

Prohhor Petrovitš Gromovit tunti Peterburi äri-
kondades juba ammugi. Kogenud kapitalistid ennustasid
Prohhorile hiilgavat tulevikku ja avasid talle piiramatu
krediidi. Hakkajamad kippusid aktsionärideks. Siber on
ju määratu suurte rikkuste maa, seal ei tule Gromov nii-
kuinii üksinda toime. Kuid Prohhor Petrovitš eelistas

omaette elamist, ta ei vajanud kedagi. Las saab firma
«Prohhor Gromov» kuulsaks üle kogu Venemaa. Läheb
aga ja võib-olla kummardab isegi upsakas välismaa
tema ettevõtete ees.

Ja sinnapoole see asi tüüriski. Prohhor saatis harja-
seid, hobusejõhvi, mett ja hinnalisi karusnahku otseteed
Danzigi, Hamburgi ja Liverpooli. Kuid tal jäi ka Vene-
maa jaoks palju kaupa. Ta sõlmis Moskva firmaga ka-
suliku tehingu karusnahkade peale kaheksasaja tuhande
hoberubla ulatuses. Piiteris sõlmis ta mitmemiljonilise
hankelepingu ühe piirkonna raudtee varustamiseks
metsa, liiprite, känk vase ja malmiga. Uus kullakaevan-
du töötas samuti loendamatu rikkusi anda.

Prohhor tegutses alati kiiresti, seepärast ei lükanud ta
ka nüüd alustatud asjaajamist edasi ja helistas kell üks
päeval paruness Zamoiskajale. Ta riietus nagu sihilikult
muistse «ulja noormehena». Suurepäraselt ömmeldud
poddjovka, sinine siidsärk ja lakknahast saapad. Ta va-
jutas nupule teatava sisemise värinaga. Tasakaalust viis
välja temasse juurdunud mõte, et paruness Zamoiskaja
on toosama krahvinna, kes teda Nižnis pettis.

Ta andis uksehoidjale kuldäärise nimekaardi: «Proh-
hor Petrovitš Gromov, Siberi kullatööstur ja kommer-
sant». Uksehoidja tõmbas silmad vidukile, luges läbi,
legi Prohhorile lipitseva kummarduse ja helistas.

«Külaline! Viige nimekaart parunessile,» ütles ta väl-
jarutanud toatüdrukule ülemuslikul toonil.

«Missugune ta on?» küsis Prohhor end peegli ees kau-
nistades.

«Päris tavaline, armuline härra.» Uksehoidja ajas suu
prunti ja kattis selle näpuotstega. Ta oli ministeeriumi
majesteetlikust uksehoidjast palju lihtsam: nöpsnina ja
jämedast kalevist livree.

«Kas blondiin või must?»

«Must, must! ... Suvatsesite õieti ära arvata.»

«Täidlane?»

«Jah, meeldivalt sinnapoole kalduv.»

«Paruness palub teid sisse,» ütles toatüdruk ja paiskas
uksed pärani.

Prohhor läks püstipäi võõrastetuppa. Ta väikeses sõr-
mes säras hiiglasuur briljant.

«Olge nii lahke, istuge.»

Kuldraamides peeglid, põrandal jääkaru nahk, laes kolm alasti näitsikut ja lendlevad aamorid.

Portjäär nihkus kõrvale ja seelikute kahisedes ilmus paruness. Prohhor süda läks külmaks. Ei, see pole tema. Ta tõusis, kummardus ja suudles tugevasti parunessi kätt.

«Issand, kui suur te olete!... Ja missugune...» Paruness naeris endamisi läbi nina, kohendas pitse oma kõrgel rinnal ja lausus: «Istuge.»

Prohhor prantsatas tugitooli, nii et see raksatas.

«Vabandage, et julgesin — nii-öelda...»

«Ma olen väga rõõmus... Kas suitsetate? Olge lahke.» Paruness ulatas oma kuldportsigari külalisele ja hakkas ka ise suitsetama.

Prohhor nägi, kuidas valge karvane koerake kõrvaltoas põrandal asuva vaasi ümber keerles ja häbitult jalga tõstis. See tegi Prohhorile nalja. Ta hammustas huulde ja ütles:

«Kui kaunis on Peterburi sügisel!»

«Jaa! Peterburi on üleüldse imeilus. Noh, aga kuidas on Siber? Kas olete abielus? On teil suur ettevõte? Kas sõitsite Piiterisse kauaks? Kas ooperis käite? Noh, kuidas Šaljapin teile meeldib?»

Prohhor püüdis kogeldes igale küsimusele vastata, kuid paruness katkestas teda kohe.

Teed serveeriti kandikul sidruni ja roosade rõngassaiakestega. Millegipärast kolm tassi.

«Teatage Semjon Semjonovitšile, et tee on valmis.»

Toatüdruk, tärgeldatud põll ees, kadus kingadega kõpsutades. Paruness kohendas oma tumedaid lokke, mis olid kõrvade kohalt ussitaolise rõngaga kokku võetud, laskus tugitooli ja tõmbas keelega üle õhukeste vaarikpunaste huulte:

«Lubage! Teist vist kõneleski mulle Semjon Semjonõtš?»

«Andke andeks... Kes on see Semjon Semjonõtš?»

Paruness painutas pea oma vasaku õla juurde, et talle silma vaadata, ähvardas külalist väikese nimetissõrmega ja pahvatas läbi nina naerma:

«Ai-ai!... Ai-ai!... Te ei tunne siis kindralit, kelle juures...»

«Andke andeks!» hüüdis Prohhor julgust kaotades.

«Nii-nii-nii!»

Samal ajal lähenes läbi kõrvaltoa kõrge aukandja, einda uhkelt ette ajades.

«Hop-la-hopp! Hop-la-hopp!» nipsutas ta oma ülestõstatud käega ja koerake hüppas ähkides ning enmast raputades kõrgele õhku.

«Semjon Semjonõtš, te ei oodanudki külalist?»

«Ohoo! Jaa!...» Ta lähenes Prohhorile väljasirutatud kätega, kuid peatus äkki umbes kolme sammu kaugusel. «Mis te soovite? Ah, see olete ju teie? Saage tuttavaks, Nelli... Tore noormees! Ainult äriasjust mitte sõnagi...» raputas ta Prohhorile suunas oma käelabasid. «Mitte üht sõna!... Ministeeriumis, kabinetis... Aga siin olen ma... Teate? See on minu lelletütar. Mu naine on tervisevetel Karlsbadis... Ainult üheks hetkeks, üheks hetkeks... astusin siia sisse. Mis, tee? Suurepärane. Aga, lelletütreste, ma pean juba minema hakkama. Istungid, istungid... Sada tuhat istungit... Isegi pühapäevadel,» ja kõrge ametnik haaras peast kinni. «Hulluks võib minna.»

Ta jõi kiiruga teed.

«Marta, mu portfell ja kindad!» ütles, suudles parunessi kätt ja noogutas Prohhorile. «Niisiis, nädala pärast... Kuid hoiatan. Siiski, ei, ei... Äriasjust mitte sõnagi. Adjöö!» Kuid ukse juurest hüüdis ta, vasakut kinnast kätte tõmmates: «Lelletütar! Jumala pärast... Paku härrale, kullakaevanduse omanikule, korjanduslehte. Noh sada, noh kakssada, niipalju kui ta võib... Erus olevate staabi- ja vanemohvitseride orbude heaks.»

«Teie ekstsellents!» Prohhor pistis käe taskusse. «Ma annetan hea meelega mitte sada, mitte kakssada... Ja ükskõik kelle heaks. Siin on tšekk viieteistkümmenele tuhandele,» ja ta asetas sinise paberikese ümmarguse laua kreemile sametile.

«Oo! Oo! Oo!» ja vanataat libises nagu uisutaja mööda parketti külalise juurde, raputas harukordse soojusega ta kätt ning hüüdis: «See on... see on... see

on... suur ohver teie poolt. Veel kord *merci*, ja suur, suur tänu teile kõikide ohvitseride orbude nimel, kellele te selle heateo tegite. Astuge sisse homme kell üks... sinna... Mõistate? Ma sõidan ülehommeme piiskopkonda revideerima. Meil on seal mõningaid... Niisiis...» Ta läks üleni punaseks, toppis tšeki portfelli ja, heitnud pilgu parunessi äkki süngeks muutunud näole, libises taldadel hoogu võttes uksest välja.

Prohhor istus veel veidike. Lobises pisut, kuid jutt ei sobinud: parunessi mõtted olid laokil ja segi, silmad nukrad nagu ohvril, keda päise päeva ajal on röövitud. Aeg oleks minna. Prohhor on kindel, et asi otsustatakse homme tema kasuks. Ta tõusis.

Endast võitu saades imetles paruness Prohhorit võimast kaju. Ta mustad värvitud silmad pildusid säde-meid. Ulatades Prohhorile oma sooja, sõrmustega ülekülvatud käe, ütles ta:

«Ootan teid ülehommeme kell seitse...»

«Hommikul?»

«Ha-haa!... Naljhammas!...»

«Andke andeks... Öhtul muidugi... Väga rõõmustav!»

«Sõidame saartele. Ja eks seal siis näe, kuhu veel. Tutvustan teid sõbrannale. Ta on efektne, teate, niisugune kustodijevlik tüüp... Aga...» ja ta ähvardas jälle sõrmega; «aga ma olen armukade...»

«Mis te nüüd, mis te nüüd!...» Prohhor sattus segadusse ja perenaine puhkes läbi nina, pehmelt ning hõbedaselt naerma. «Kuid te ei õelnud mulle siiski — kas olete abielus või mitte?»

«Abielus muidugi, kurat võtaks, abielus!» pahvatas Prohhor. Ta ei suudelnud talle ulatatud kätt, vaid pigistas seda nii tugevasti, et perenaine nägu krimpsutas ja «oil» ütles.

«Kullakaevandus on minu. Ja homme — ametlikult.»

«Kui palju maksis?»

«Viisteist.»

«Tühine asi.»

Innokenti Filatõtš laskis enesele uued, sobivad hambad suhu panna ja õppis nüüd kõnelema nagu rinnavalaps, al-

gaseat peale. Kuid see ei õnnestunud tal — tuli välja kuidagi sju-sju, sju-sju, ja kui vanataat end veel purju jõi, muutus tema pobisemine päris veidraks ning arusaamatuks. Ent ta ei norutanud. Ta aitas hoolega Prohhorit tema asjaajamistel, jooksis telegraafi vahet, hankis vajalikke tellimusi, ostis kümme vagunit manufaktuuri, pudukaupa, jalatseid ning teisi kaupu ja saatis kõik selle suure kiirusega Siberisse. Pistis ka oma poekese jaoks üht-teist üldarvesse, ja üsna suure summa eest muidugi, kuid Prohhor Gromov ei hakka tühiste asjade pärast nohima, ta on ju Prohhor Gromov. Öhtuti istus Innokenti Filatõtš kusagil trahteris, kuulas mustlasi ja vene lauljannaski või oli kinos. Laupäeviti ja pühapäeviti käis ta kirikus. Lunastaja kirikus näpati tal ära määratu suur rahakott, selles aga oli ainult kolm rubla hõbedat ja vanad hobusehambad: Innokenti Filatõtš ei raatsinud neid ära visata, oletades, et neid läheb vahest korda kellelegi maha müüa.

Ilus, mustlasttüüpi paruness istus landoos Avdotja Fominišna Prahhova kõrval, nende vastas istus Prohhor. Tõld veeres mööda Kamenooostrovskit Strelka poole, kaldudes tugevasti sellele küljele, kus istus Prahhova, ja see polnud ka ime: noor suur ja tüse daam kaalus vähemalt kaheksa puuda. Rind tungis tal esile nagu mägi: vaata, et nüüd just katkevad nõõrid, lagunevad pitsid. Prohhorit valdas poisikeselik uudishimu. Ja puusad, õlad, värske, punapõskne, pisut ülbe, pisut võimukas nägu! Ja need punased tihedad päikest täis juuksed ning suured hallid ahvatlevad silmad! Ja täidlased naeratavad huuled ning täiesti ühtlased lõbusalt helkivad hambad. Ptüi, kurat! Kadunud on su tasakaal, Prohhor...

«Hep-hep!» hüüdis voorimees, ning kõik vilksatas neist kiiresti mööda ja jäi maha.

Kell viis öhtul sai insener Protassov kirjakese.

«Armas A. A. Tulge lõunale. Mu meel on millegipärast väga, väga nukker. N. G.»

Varsti on kesköö. Kuid pristavit pole. Külaline aga istub ja istub. Nadenka on hämmeldunud. Aga need Nadenka knihvid on Vladislav Vikentjevitsš Partševskile

ammugi tuttavad. Ta suudleb ülalpool küünarnukki Nadenka paljast käsivart ja kõneleb lipitsevalt, värinaga:

«Kui meest pole, noh... Milles siis asi seisab?»

Nadenka kohendas patju, pööras vaiba ääre tagasi. Insener Partševski võttis vasakust jalast saapa.

Kell lõi südaööd.

«No-oh?»

«Mis?»

«Kas poleks ehk aeg koju minema hakata, armas siberlane?»

«Minu kodu on kaugel,» vastas Prohhor ja silitas oma kämbлага väikest roosade küüntega käekest. «Lubage, ma ütlen paar sõna telefoni kaudu...»

Poolpime, vanaldane Maša — ainus teenija — koristab laualt tee, tühjad pudelid ja suupisted. Kõik kolm olid tublisti vintis.

«Halloo! Filatõtš, sina? Mind peeti ühes majas kinni, kaupmees Serebrjakovi juures. Ära oota. Jään ööseks siia. Noh, kuni meeldiva...»

Prohhor riputas toru hargile. Avdotja Fominišna puhkes mingi trotsiva ülbusega intrigeerivalt naerma.

«A-ag-a... A-ag-a...» venitas ta madala kontraldiga. «See juba meeldib mulle. Ha-haa!... Siis ikkagi ilma kutsumata? A-ag-a... Ja teil pole häbi?...» Ta jõi šampanjapokaali tühjaks. Ta niisked huuled ootasid suudlust. Silmad sädelesid patuselt.

Prohhor seisis seljaga vastu ahju ja vaikis, ta hingeldas nagu metsloom. Kohutav sisemine jõud piitsutas teda.

Perenaine kergitas kulme, kehtas oma lopsakaid õlgu ja naeratas valuliselt, nagu halastust paludes.

«Maša!» hüüdis ta kapriisselt. «Maš! Seadke voodi korda. Ja — mind pole kodus. Ma ööbin kaupmees Serebrjakovi juures.»

Siis pahvatasid kõik kolm, ka palju näinud Maša, valjusti naerma.

... Öösel märkis insener Protassov oma südame kirjutamata päevikusse:

«See naine on hämmastav,» mõtles ta. «Ta on väga mitmekülgne. Pühadus võitleb patuga. Siia segunevad

ka sotsialistlikud mõtted. Aga kaupmeeskonna õigeusklik juuretis ja isa Aleksandri, tolle viljatu puu mõju domineerivad. Öeldud on: «Saatanat tuleb Peltsebuliga välja ajada.» Aga kuidas, kuidas, ma ju armastan teda, tunnen, aga tema on armunud Kristusesse. Kõnelus (juba tuhandes kord, ühel ja samal teemal):

«Kas te olete oma perekonnaelus õnnelik?»

«Ei! Kuid sunnin ennast uskuma, et — jah.»

«Miks te tahate oma südant petta?»

«Altari ees antud vande pärast.»

«Noh, aga kui leidub mees, kes tungib teie südamesse ja tõrjub sealt välja kõik, kõik lõplikult, kõik teie endised tunded ja kiindumused? Kõik teie altarid?»

«Ma lähen niisugusest mehest mööda. Ma kannatan kuni lõpuni, kuni surmatunnini, kuni taas elluärkamiseni...»

Ta püüdis rääkida rahuliku häälega, mitte kohata minu silmi, aga ma ju tundsin, kuidas ta seesmiselt värises, iseendaga võitles. Ma püüan ka iseendaga võidelda. Miks — ma ei tea. Me peame lõppude lõpuks teineteisega magusat sõda. Kes võidab? Tõenäolisuse teooria annab vastuse. Igasugused kombinatsioonid on võimalikud. Armastus uinub mu südames nagu tule potentiaalne jõud puus. Kurat teab! Tunnen, et mu hinges tugevnevad võõrad kammitsad, mis olid mulle seni tundmatud. Suudlesin lahkudes tema kätt. Ta suudles mind otsaesisele. Temast kiirgas mingit näkavat ja verdsoojendavat puhtust. Jumalik naine!»

Hommikul kell seitse pöörasid teki all kaks pead nägudega vastamisi, ajasid tõsist ja tühist juttu. Oli päris valge. Päike kerkis juba taiga kohale.

«Arvatavasti saadab onu siia ühe sandarmirittmeistri. Mis sina sellest arvad?»

Nadenka vaikis. Täna läks strasnik koju ööbima. Peaks tõusma ja teemasina üles panema, aga ei viitsi...

«Mina olen ustav troonile. Minu isa on Türgi sõja kangelane. Mu elu eesmärk on — paljastada igasuguseid Protassovi-taolisi lurjuseid. Mis sa arvad, kas Niina Jakovlevna armastab teda?»

«Esialgu ei saa ma sulle midagi öelda, Vladenka. Hil-

jem nuhin välja. Tõenäoliselt võrsub seal vist küll midagi...»

«Ma tahaksin, et Ketti saaks minu armukeseks. On see võimalik?»

Nadenkat oleks nagu nõelaga torgatud, ta keeras kähku näo seina poole.

«Pani Nadežda! Ma tegin nalja.»

Nadenka ütles ohates:

«Ketti on armunud Protassovisse, aga Protassov on mul peos. Ma tean temast mõndagi kui sotsialistist. Kui tahan, võtan ta käest tuhat rubla, vähemaga ei lepi. Vladenka, kunas sa siis mulle oma laboratooriumist mürki annad?» ja ta pööras näo tema poole.

Partševski ei vastanud. Ta vaikis veidi ja küsis:

«Ma võlgnen sulle vist viissada rubla? Kas võid mulle veel sada rubla laenata?»

«Aga kas sa mind armastad?»

«Ei.»

«Tola!»

Partševski tõmbas oma valge otsaesise kortsu ja pilgustas solvunult silmi.

«Mina annan töölistele vastu vahtimist, aga Protassov lobiseb nendega. Ma olen ustav troonile... Ah-haa! Streik, tõrkumised... Lurjused!! Maha tuleks nad lasta. Milleks sulle mürki tarvis on?»

«Kui ei armasta, siis kasi minema. Ma teen mõne teise mehe õnnelikuks. Aga sina istu siin urkas, istu ja ole rahul oma saja viiekümne rublaga...»

«Kas sa ei tea, miks ma siin istun?»

«Ei.»

«Tola!»

«Ise oled tola!»

«Tola kvadraadis!»

«Peenikeste jalgadega poolakanäru!»

«Tola kolmandas astmes! Ma olen oma suureks õnnetuks kirglik kaardimängija. Venemaal teenistuses olles mängisin ma tuhandet seitse riigi raha maha. Kuid mul oli sidemeid ja mind ei antud kohtu alla. Aga teenistusest aeti siiski minema ja tehti see asi ministeeriumi käskkirjaga kõigile teatavaks. Kusagile teenistusse ei võeta. Onu tõttu sain siis siia.»

Nadenka katsus oma soolatüügast ja taipas.

«Ma olen väga, väga rikas,» ütles ta. «Mul on vara küllalt. Põgenen ära. Võtan kallima endaga kaasa. Sõidame Krimmi või Kaukaasiasse. Vaat kuhul!»

«Sind tõmbab ju pristav ka merepõhjast välja.»

«Kas tõmbab minu välja või upub ise.»

Joodi teed keedise ja värskete pannkookidega. Partševski ei rutanud. Sajab vihma, töölistele on ülesanne kätte antud, Gromovit pole kodus — pole häda, võib ka hiljaks jääda. Ta võttis sada rubla, ajas selga strasniku vana arhaluki, tõstis pasliku üles ja väljus vihma kätte, avarusse. Võta kinni, kes ta on.

Töölised lõpetasid töö kell seitse öhtul. Kuid sel ajal oli Piiteris alles kell kaks päeval. Toda kauget maakera külge valgustas päike hiljem.

Prohhor avas silmad ja vaatas ringi. Suurepärane magamistuba, karjala kasest sisustus, pronksist iluasjad. Laiast peeglist paistis voodi, kus ta lamas, ja baldahhiin selle kohal. Siis kellegi kaupmehe rinnaportree õlivärvides. Kaupmehe ümara habeme all ilutses kuldmedal, nõopaugus orden.

Prohhor haigutas, sirutas ennast ja hüüdis ilma tseremooniata:

«Dunja! Maša!»

Magamistuppa astus Avdotja Fominišna heleroosas, ilma käisteta hommikukleidis, kuum kohv kandikul.

«Bon jour,» ütles ta kähedavõitu kontra-aldiga.

«Ja-jah,» pobises külaline, imetledes seda suurt naist, tervisest rõkkava ilu omanikku.

«Kuidas magasite?» küsis Avdotja Fominišna, heitis kiire pilgu peeglisse ning manas näole süütu tütarlapse naeratuse.

«Ma magasin hästi. Nägin siisuguseid hulle unenägusid. Kurat võtaks, sihukesed neetult patused unenäod!»

Roosakasvalgete käte hurmava žestiga ulatas Avdotja Fominišna Prohhorile suitsu.

«Ma nägin unes, et Avdotja Fominišna Prahova sõidab minuga kaasa. Ma ehitan talle Sünge jõe kaldale kõige maalilisemasse kohta maja.»

«Süngele jõe? Missugused ilusad sõnad!...»

«Vürstlik sisustus, kaks traavlit, teenija ja kaksküm-
mend viis tuhat rubla aastas...»

«Aga kleidid?»

«Kleidid on eraldi. Laupäeviti — vahuviinavann.»

«Aga mida ütles teile unes teie naine?»

«Ta ütles, et see ei puutu temasse. Tal on tütar, para-
diislikud aiad ja kool, minul on oma elu ja ettevõtted.
Kas oled nõus, Dunja? Kui palju see sulle maksab?» ja
Prohhor torkas näpuga portreele habemesse.

«Armuline härra, te olete pisut jõhker!» Naise rind
hakkas lainetama, ta süda läks täis, kuid hallid kaunid
silmad, mis sarnanesid Anfissa armsate silmadega, sili-
tasid Prohhoori südant.

Istudes väiksel kušetil, viskas Avdotja Fominišna jala
üle teise, suitsetas ja laskis rõngaid. Kohevil juuksetuka
all, valge otsaesise taga, käis metsik arupidamine: käis
ostmine ja müümine, «poolt» ja «vastu» kaalumine,
võeti kokku tulusid. Täis samasuguseid mõtteid oli kin-
gakese lakitud konts, mis tagus närviliselt vastu vaipa.

«Ma ootan vastust,» sõnas Prohhor ja viskas suitsu-
otsa pooleldi joodud kohvitassi.

«Palun kolme päeva pärast vastuse järele tulla,»
kriuksus kingake ja punased nõõbikesed hommikukleidid
naeratasid.

Perenaine nuusutas lihvitud klaasist pudelikesest tink-
piiritust. Ta hindas ärevalt väärtusi ümber. Ning kõik
tema isiklikus maailmas, seal, selle punase juuksetuka
all, valge otsaesise taga, pääses oma alustelt lahti, ta-
kerdus, läks segi: portree hallikas habe segunes siberlase
mustade kahludega, noor jõud jõuetusega, majesteetlik
Neeva Sünge jõega, pealiina hiilgus ja käre provintsi
virvendava argipäevaga, oleviku reaalsed suurused
tuleviku tundmatute «iksidega». Avdotja Fominišna oli
aga ammugi juba matemaatika unustanud; külalise poolt
esitatud võrrandit ei suuda ta nii äkki lahendada.

«Ei, ei... Ainult mitte praegu... Ei-ei,» ning kuld-
rõngad ta kõrvades kõlisesid. Avdotja Fominišna rapu-
tas eitavalt pead, ja et mitte «piibrit» käest lasta, kudru-
tas ta tuvihäälega: «Te meeldite mulle väga, väga! Ma
nägin samuti öösel head und.»

Samal ajal tegi Ilja Sohhatõh ettevalmistusi oma sünnipäeva pühitsemiseks. Ta saatis oma tuttavatele kaks-
teist kutsekaarti.

«Avaldades Teile ja kogu Teie perekonnale sügavat
lugupidamist, kutsub Ilja Petrovitš Sohhatõh koos abi-
kaasa Fevronja Sidorovnaga Teid oma juuresolekuga
neid austama väga lugupeetud Ilja Petrovitš Sohhatõhi
ülipiduliku sünnipäeva puhul.»

Tal olid samuti tellitud õnnesoovikaardid pühade
puhuks — «Häid jõulupühi», «Head uut aastat», «Hel-
geid Kristuse Ülestõusmise pühi». Selliseid kaarte tarvi-
tasid ka Gromovid; Prohhor saatis neid sadadena äri-
sõpradele üle kogu Venemaa. Kuid Prohhoori kaardid olid
odavad, kõige tavalisemad. Ilja Petrovitši omad aga olid
kuldäärega ja kuldkrooniga. Kuidas keegi, aga Ilja Soh-
hatõh tunneb hea tooni reegleid, tal on alati *parlez vous*
français keele peal.

Seekord mängis kuri juhus talle traagilise vingerpussi:
homme on sünnipäev, aga tema nägu on kohutavalt üles
paistetunud ja silmad kinni nagu seal. Kõiges on süüdi
see rumal nõid ja «põrgutark», vanake Nil. Jalad valu-
tavad, on paistes, reuma on väga kaugele arenenud,
arsti pole olemas, velsker suri ära — kelle juurde sa
lähed?

«Tead mis, isandake,» ütles talle siis vanataat Nil,
«mine jumala nimel mesilasse, ärrita mesilasi vihaga,
võta jalad lahti ja aluspüksid maha. Siis tormavad mesi-
lased sellele paljale kohale ja nõelavad nii et aitab. Ja
tõbi on kui käega pühitud.»

Aga et see Sohhatõhiga juhtus säherdusel ajal...
Ah! Ta on peremehe juures suures lugupidamises, ta on
manufaktuuri poe peasel ja seal on kaupa saja tuhande
eest — kolm selli ja kaks jooksupoissi. Ilja saatis kaup-
lusse oma abikaasa, ise oli üleni kompressides, toolil
istus diakon Ferapont.

«Mina, teate, isake diakon,» jutustas Ilja, «rõõmusta-
sin väga säärase idiootliku retsepti üle, võtsin püksid ja
ka aluspüksid maha ning muudkui vihaga mesilasi ärra-

tama. Nad tõusid keereldes õhku... Mina, lähtudes teooriast, seadsin neile ette oma tagumendi ja paljad jalad, nemad aga ei osutanud haigetele jalgadele mingit tähelepanu ja kui siis hakkasid mulle näkku sähvima...»

«Oh-oh-hoo — näkku?» naeris diakon Ferapont mürisevalt.

«Mina, teate isegi, muutusin nendest pistetest otse segaseks ega teadnud, kuhu kombe kohaselt joosta. Tõmbasin siis särgisaba üle pea ja pistsin kõigest jõust trepist üles ning koju. Aga sinna, kurat neid võtaks, olid tulnud kaks piigat ja soldatinaine. Piigad tõstsid minu alasti kujundit nähes kohutavat kisa ja pahvatasid siis naerma. Minu silmakesed aga ei näinud enam, olid üles paistetanud... Kuidas ma veel pimedaks ei jäänud...»

Diakon naeris juba viiendat kurki õgides mürisevalt ja päris kannatadasaanult aina, kuidas küll piigad pimedaks ei jäänud.

«Homme on sünnipäev... Aga nõnda on see võimatu. Tead, mis ma teen — ma teen oma sünnipäevas kolme-päevase vea.»

Ja tõepoolest, ta saatis käealusega laiali uued kutsekaardid märkusega:

«Kirikliku meetrika hilisemate andmete põhjal leiab minu sünnipäev aset mitte esmaspäeval, vaid sellesama nädala neljapäeval, s. o. kolm päeva hiljem.»

Mis siis ikka, kolm päeva pole pikk aeg, ja Prohhor Petrovitš ilmus vastuse järele. Vastuse asemel anti poolik vastus — mõttekriips või uus küsimärk: seesama «peremees ise», kelle nähtava kuju osav kunstnik oli lõuendile jäädvustanud, pidi veel neljaks-viieks päevaks Uraali jääma. Avdotja teatas sellest Prohhorile, oma sulgpehme rinnaga ta terasest rinnale langedes, ja tema teeseldult süüdlaslikud, kuid siiski armsad silmad palusid vastutulelikkust. Ta ütles:

«Ma püüan teha kõik, et minu majas veedetud aeg tunduks teile meeldivana.»

Prohhor silitas käega hellalt tema tihedaid punaseid juukseid, sulges tema silmad ja avas uuesti, silmitses teda teraselt ja suudles:

«Anfissa? Ei, see pole Anfissa... See on hoopis, hoopis midagi muud...»

«Mis teiega on?»

«Niisama! Läks mööda...» Ta heitis oma mustad juuksesalgud tagasi ja saabuvasse vaikusse langes sügav kähisev ohe.

Käes oli õhtu. Kõrge lillast siidist abažuuriga lamp põles laua kohal. Võõrastetoa õhus oli tunda seiskunud algarisuitsu lehma. Prohhor küsis loiult:

«Teid külastasid meesterahvad?»

«Jah, eile. Mõned tuttavad. Vihtusid siin kaarte mängiga. Ma lasen kohe kamina küdema panna...»

Helistamise peale ilmus korralikult rietatud toatüdruk.

«Tooge puuvilja ja likööri! Pange kamin küdema!»

Prohhor istus laua juures, silmad kinni. Sünge meeleolu hakkas temas uuesti vähehaaval võimust võtma, ammugi unustatud asjad meenusid jälle pealetükkivalt, teravalt ja selgelt. Prohhorit hakkas hirm vaevama.

«Kas olete haige?»

«Ei... Niisama! Olen pummeldama hakanud. Tarvis maha jätta.»

«Minge heitke kuni külaliste saabumiseni pikali... Tulevad vürst Tšornõi, krahv Rezvjatnikov ja veel mõned. Kaubandusnõunik Bulanov...»

«Andke mulle veidike konjakit.»

Madam helistas, ka välisukse kell helises teravalt. Kaks meest astusid sisse.

«Saage tuttavaks... Monsieur Gromov, siberlane. Eruleitnant Tšuprõnnikov, riiginõunik Dorofejev.»

Ülatades käe mustavurrulisele kõhukesega Tšuprõnnikovile, ütles Prohhor:

«Ma olen teid nagu kusagil näinud?»

«Ei või olla, ei tule meelde,» vastas too bassihäälega ja istus.

«Kas te pole mitte porutšik Priperentjev?»

«Aga ei... Ah-haa!... Pole säärasest kuulnudki.»

«Te olete väga sarnane,» ütles Prohhor tusaselt. «Asi seisab selles, et tema kullaväli kuulub nüüd seaduse järgi minule...»

«Ahah, või nõnda? Soovin õnne... Ah-haa!» vastas

eruleitnant. «Ah-haa! Suurepärase! Seaduse järgi, suvatesite öelda? Nii?»

Prohhor pidas teda tähelepanelikult silmas ja kuulatas sisemise värinaga tema häält. «Mis see siis on, kas halutsinatsioon? Ma ei tunne enam inimesi ära? Võib kergesti juhtuda, et hammustan mõnel ülemkonduktoril nina peast? Jätan maha, jätan joomise maha, jätan maha!»

Kuid tühjendas endale vasturääkivalt konjakiklaasi ja sirutas vaasist sukaadi võtma.

Eruleitnant Tšuprõnnikov istus varjus ja silmitses samuti Prohhor Petrovitšit. Riiginõunik Dorofejev — lühijalgne, nelinurkne, apoplektilise kehaehitusega mees — tõstis klaverikaane üles, võttis mõned akordid, lükkas siis oma tumerohelise visiitkuue käised tagasi ja hakkas mängima üht kurba Griegi meloodiat.

Tulid veel kaks inimest: pikk elatanud draamanäitleja ja püsimatu *mademoiselle* Lulu lühikeses, hästi suure dekolteega kleidis. See paar tõi kaasa naeru ja üldist elevust. Lauljanna vädistas kiiresti, nelja inimese eest:

«Kuulake nüüd, kuulake, missugune skandaal! Priimabaleriini Zizi armuke vürst S. virutas vastu kõrvu tema austajale, armsale poisile kadett Kokole. Suurepäraseid banaane on tulnud, jaa, jaa, Jelissejevi juurde. Belgia saadiku koeral — dogil — olid eile pojad. Sünnitus oli raske, ämmaemand pidi vahendeid kasutama, ah-haa! Küll on naljakas... koer ja... vahendid. Tenor Panov tegi eile aariat «armsad naised» lauldes «kuke häält», rõdul hakati vilistama. Inglise klubis vahetati eile senaator B-1 piibrinahkne kasukas mingi näruse arhaluki vastu.»

«Ah siberlane? Väga, väga meeldiv... Kas te olete niisama külm kui teie maagi?»

«Jah, samasugune.»

«Ai-ai, see on väga paha,» ütles ta ja jäi nagu võlutuna vahtima briljanti Prohhoori väikeses sõrmes.

«Noh, kas hakkame peale?» kõneles eruleitnant kärskelt ja vaatas silmi vidukile tõmmates perenaise poole.

«Kuidas arvate, kallid sõbrad?» küsis perenaine. «Võib-olla joomine esmalt teed?»

«Nii üht kui teist! Härra Gromov, te muidugi mängite?»

«Aga muidugi, muidugi!» vastas tema eest näljaste, ahnete ja kadedate häälte koor.

«Jah, mängin...» ütles Prohhor ja silmis süttis tal vihatuluke. «Ma tahaksin mängida härra, härra...» ja ta näitas näpuga leitnandi mustadele vurrudele. «Andke andeks, tahaksin mängida teiega...»

«Võtan vastu, võtan vastu,» vastasid vurrud rõõmsalt kõhatades.

«Võib-olla õnnestub mul kullaväli teie käest tagasi võita... Te ju ise soovitasite mulle seda kombinatsiooni... Muuseas, kullaväli kuulub niikuinii minule.»

Leitnandi vasak vurr vajus kohe alla, parem kerkis üles. Ühted silmad läksid üha rohkem ja rohkem pärani.

«Mida te sellega tahate öelda, armuline härra? Härrased, kas teie keskel pole arsti?»

Arsti asemel astus õlgu kehitades sisse kahele poole lahku kammitud halli habemega pikakasvuline vanataat; tema pungis kõhul rippusid kuldketid ja ripatsid.

«Tere õhtust, tere õhtust,» tervitas ta sisse tulles küllalt oma nõrga, raugaliku tuhmi häälega.

Perenaine läks talle vastu:

«Stepan Stepanõtš Bulanov, kaubandusnõunik... Aga see on mu uus sõber — siberlane... Härrased, palun sõõgituppa.»

Laud oli rikkalikult kaetud, oli palju suupisteid ja veine. Eraldi, peegliklaasist kattega lauakesel, auras uhkelt samovar.

«Samovar, mu kullake,» ütles kaupmees Stepan Stepanovitš õndsalikult silmi pööritades. «Sumiseb ja pahiseb... Perenaiseke, kas pärnaõiemeekest tee juurde ka pakute? Aitüma!... Jah, härrased, armastan kõike, mis on venepärane, mis on algupärane... Olen ju veendumuselt slavofiil... Aksakov, Samarin, Homjakov... Ja jah, ka meie oleme oma nooruspäevil midagi lugenud... Noh, kuhu te käsitate siis istuda?» Kaupmees tõstis saterkuue hõlmad üles ja istus perenaise kõrvale tugitooli.

Helises telefon. Perenaine väljus ja tuli kohe tagasi.

«Prohhor Petrovitš, teid palutakse telefoni juurde.»

Telefon on magamistoas. Perenaine sulges hoolega enda järel ukse ja asetas siis oma paljad käsivarred Prohhoori õlgadele:

«Mu armas, kallis, mu rõõm... Sulle ei helistanud keegi... Palun sind, ära mängi suurelt.»

«Ma üldse ei mängigi.»

«Ei mängi? Miks?» ja ta ilusates silmades vilksatas ärevus. «Jah, sul on muuseas õigus. Sinul kaardimängus ei vea. Sinul veab armastuses...» ning imes end nagu polüüp tükiks ajaks ta huulte külge ja väljus siis, käigu peal juukseid kohendades.

Toatüdruk valas külalistele teed. Lulu naeris, vadistas kolme külalisega korraga, lõi kokku ja tühjendas klaas klaasi järel rjabinovkat, konjakit ja madeirat. Kaupmees määris värskete kurgile mett ja laskis hea maitsta.

Tulid veel kaks franti. Külalisi kogunes terve lüüdkond. Nende hulgas oli ka roosas siidkleidis, kunstlikud meespealilled vasakul õlal, võluv Nadenka. Pristavit ennast polnud, ta oli asjatalituste pärast kuhugi ära sõitnud.

Noh, mis seal parata, põhjus on vabandatav, kuigi on väga kahju... Ja sünnipäevalaps Ilja Petrovitš teeb ettepaneku tõsta klaas:

«Isamaa kangelase, härra jaoskonnaprästavi, kuulsa Fjodor Stepanovitš Ambrejevi ja üleüldse vene liberalismi terviseks... Hurraa!»

Isa Aleksander puudus ja seepärast karjus diakon Ferapont koosviibijate kõrvu säästmata nii valjusti «hurraa», et kõik vaimustatult naerma pahvatasid.

Õhtusöök oli alanud. Iga külalise ees oli kantseleis «Remington»-masinal kirjutatud menüü, millele Ilja Petrovitš ise oli krooni joonistanud.

Esimeseks roaks olid kolme sorti pirukad: kapsa, tuurakala ja munaga. Teiseks olid pelmeenid *à la* Gromov. Kolmandaks roaks — metspardid belgia moodi. Neljandaks — mingi hakklihavorm põdra-, põhjapõdra- ja laanepüülihaast, mida nimetati «lihaplombjäär *à la* Ilja Sohhatõh». Siis tulid kissellid okaspaju-, põldmuraka- ja jõhvikamarjadest.

«Härrased! Palun suuremeelselt vabandada,» karjus vintis sünnipäevalaps. «Jäätis, nagu korralikes majades

ette nähtud, ei tulnud lume puudumisel teoreetiliselt välja. Palun jõulu ajal õhtusöögile.»

Diakon kinkis sünnipäevalapsele omasepistatud koeraketti, Nadenka pärlitega tikitud tubakakoti «mälestuseks». Niina Jakovlevna saatis hõbedase monogrammi ja krooniga kaunistatud portfelli (perenaine tundis oma alama maitset), portfellis oli õnnesoovikiri: «Vabandage väga, et ei saa isiklikult tulla, Veerake on haige», kirja sees oli sada rubla. Anna Innokentjevna kinkis kolm paari sooje omakootud sokke, abikaasa — jänesenahast kõhuvöö. Ilja Petrovitš asetas kõik kingitused nähtavale kohale, esinurka ikoonide alla.

Kuid kõige tähtsama kingituse tegi naljahammas-üliõpilane Obratšov. Teades, et Ilja Petrovitš armastab kirglikult igašuguseid «monstrumeid», ulatas andekas noormees peremehele pidulikult igivana nahkraha, millel vana-slaavi sidekirjas pealkiri: «O-vra-am, adna kapok». Selle harulduse valmistas Aleksander Obratšov ise oma käega vanast, lagunenu löötspillirihmast: ta lõi selle kääridega välja ja tagus haamriga ääred karvaseks. Kuid see ei takistanud teda põrmugi kingitust ilgutava silmakirjalikkusega Ilja Petrovitš Sohhatõhile üle andmast.

«See rahatükk maksab väga palju. Ta on umbes seitse tuhat aastat vana. On pärit piibliaegse patriarhi Aabrami ajast. Aga ma sain ta odavasti kätte, varastasin Ermitaži numismaatikaosakonnast.»

Ilja Petrovitšil jäi suu ammu ja silmad läksid vett täis. Ta suudles kolm korda vana naharäbalat, seejärel erutatud Saša Obratšovi ja ütles:

«Härrased! Vaat see on kingitus, mis väärrib sünnipäevalast...»

Kuid varsti pärast pidu sai üliõpilase Obratšovi temp kõigile teatavaks. Kurvastatud Ilja Sohhatõh sai tuttavate ringis hüüdnimeks «O-vra-am».

Alumiiniumpannikesel, mis asendas hõbekandikut, oli terve kuhi õnnesoovitelegramme ja kirju suurtest külastest, kahest maakonnalinnast ja Peterburist Prohor Gromovi ning Innokenti Filatõši käest.

Söömingu lõppedes, kui esimene odava «kihiseva» kork vastu madalat lage lendas, seadis Ilja Petrovitš näpits-

prillid ette, et kõiki tema auks saabunud tervitusi pidulikult teatavaks teha.

Kuid armastusväärsele lugejale teadmiseks peab autor suurima saladuse katte all ütleva, et kõik need tervitused oli Ilja Petrovitš Sohhatõh ise kirjutanud mitmesuguse väärtusega paberile ja telegrammiblankettidele, mis olid tuttava telegrafisti juurest kunagi kaasa võetud. Sünnipäevalaps oli palju vaeva näinud nende õnnitluste stiilipeenuse ning teravmeelsuse kallal ja mustanditelt vasaku käega ümberkirjutamisel, et tema enda keerukat käekirja ära ei tuntaks.

Muide, kogu selle hoopleva rämpsuhulgas oli ka üks loomulik kiri, mis oli soolaste pisaratega niisutatud. Kirja oli saatnud lesknaine Fjokla Medvedevo külast, kus Ilja Petrovitš oma esimese nooruse veetis. Selles kirjas palus lesknaine Fjokla, et Ilja Sohhatõh veidikenegi raha saadaks oma sohipoja Nikanori kasvatamiseks. Ja Fjokla ähvardas selles kibedas kirjas teda kohtuga, kui ta keeldub.

Pidulikul söömaajal külalisi selle kirjaga muidugi ei tutvustatud. Ent me oleme liiga kaugele ette rutanud, õhtusöök polnud veel lõppenud — lauale anti alles pruun munapirukas —, me pole lugejale ka veel kõiki külalisi tutvustanud, pole kuulnud nende kõnelusi ja lobisemist.

Õhtusöögist võtsid osa kaks poeselli: Pjanov ja Polupjanov (muuseas, mõlemad suured karsklased ja mõlemad punase habemega), siis veel Gromovite toatüdruk Nastja «proua» suurepäraselt, kuid moest läinud kleidis. Ning ta käituski nagu proua ise, aina turtsus kõige peale ja kritiseeris kõike valju häälega, surus huuled kokku ja ajas pirukat lahti lõigates väikesed sõrmed maaliliselt laiadele, ning kui Nastja lauanaaber, diakon Ferapont, teda kogemata külje pealt kõdistas, karjatas ta «oih», põtkas jalaga laua all ja ütles:

«Pardon, palun... Ärge laiutage oma jumalasulasekäsi...»

Kaks toredat sandarmit — Prjatkin ja Ogljadkin — istusid ka kõrvuti laua otsas. Nad olid otsekui teineteise koopiad, nagu kaksikud Dioskuurid, punased vurrud ühtemoodi rõngasse keeratud, sinised akselbanttidega mündrid otse nõelasilmast tulnud. Ilja Petrovitš on

nende sealoleku üle uhke, kuid samal ajal ka kardab neid, püüdes väljendada kõige patriootilisemaid mõtteid:

«Härrad unterohvitserid! Kas võiks korrektselt või abstraktselt tõsta klaasi nende keiserlike kõrguste kalli tervise auks?»

«Muidugi võib. Hurraa!... Hurraa-hurraa!...»

Sandarmite ja toatüdruk Nastja vahel istus mister Cooki toapoiss, totakas pikkade koibadega Ivan. Ta on frakis ja valgetes trikookinnastes, mis teda söömisel segavad, kuid ta on otsustanud hiilata. Ta koketeerib toatüdruga, on temasse vist armunud, teenib teda, ohkab silmi madala, sissevajanud meelekohtadega lauba alla pöörates.

«Mis õhtusöök see on... See nüüd mõni õhtusöök?» toriseb ta samuti kui ta naabrinnagi. «Vaata kui meie mister Cookiga balli korraldame, siis hakkab kuraditelgi süda iiveldama...»

«Palun, ärge uhkeldage,» naeratab terane mustaverd Nastja. «Mis see teie mister Cook siis ära ei ole? Ise mister, mister, aga jookseb alasti ümber maja.»

«Vabandage väga, see on tervise pärast.»

«Kui meie Gromovite juures balli korraldame, vaat see on alles ball. Ai, ärge vajutage mu jala peale, oh teid küll!...»

«Aga miks siis mitte vajutada, kui ta laua all on? Mina võib-olla näen teid magades urtes täiesti ihualasti olekus.»

«Mis rumalused!... Ettekujutus! Mind on isegi Prohhot Petrovitš ainult kaks korda täiesti ihualasti näinud...»

Ivani kongis nina, mis kakluses pihta saanud, läks korraka niiskeks.

«Kuidas, mis mõttes täiesti alasti?...» lõõtsutas ta kohutavalt, kindaga nina pühkides.

«See pole teie asi. Ih-ih-hii!... Iseenesest mõista, et kogemata...»

«Spluataator!» käratas armukade vintis Ivan ja virutas rusikaga taldriku pihta.

Külaliste hulgas tõmbasid endale oma õitsva värskusega tähelepanu veel Stjošenka ja Grunja, Gromovi teisejärgulised armukesed. Üks vanem, teine noorem; üks

neist pisut lopsakam, teine kõhnem; üks tuka ja loki-kestega, teine siledaks kammitud peaga nagu nunn. Mõlemad istusid kõrvuti, mõlemad sobisid sõbralikult, mõlemad jagasid lihtsalt, ilma igasuguse õhkamiseta oma käskija, hellitusi, mõlemal oli väike plekk-katusega majake ja mõlemad ennustasid kaartidel, kellele Prohhor Petrovitš järgmised kaks täpselt samasugust majakest ehitab, mõlemad neid vihkab ühte viisi öelalt pristavi armuke Nadenka. Kui piigad peole ilmusid, tegi ta kohe pikad mokad ja tahtis koju minna. Sünnipäevalapsel oli tegemist, kuni suutis talle augu pähe rääkida; sünnipäevalaps armastas ise kirglikult nii Stjošenkat kui ka Grunjat. Selle jagamatu, kuid sageli valjusti väljendatud armastuse pärast sai ta iga kord oma võimuka abikaasa käest sugeda, ja käharad lendasid nagu kõutside karvad kakluse ajal.

Peol ei puudunud ka saeveski mehaanik, postiametnik abikaasa ja kolme lapsega, kellest üks oli rinna laps, kümnik Ignatjev ja teised.

Üliõpilane Aleksander Ivanovitš Obraztsov istus seitsmepuudase perenaise Fevronja Sidorovna kõrval, kes on täis riputatud kuldprosse, kõrvarõngaid, sõrmuseid, kelli ja käevõrusid. Ta hoolitseb mehe kiuste igati üliõpilase eest ja üliõpilane tema eest:

«Tõstke ette kalamarja, võtke kahvliga kuuseriisikaid. Oma valmistatud. Jooge nalivkat... Ah, astuge sagedamini meie poole sisse...»

«Täna väga... Jah, geoloogia on keeruline asi. Nagu ma teile juba ütlesin, petrograafia tegeleb kividega.»

Noore teadlase tulisusega jutustab ta talle kihilistest ja magmalistest kivimitest, siluri ja devoni ajastust, kulla olemusest, ise aga nihkub üha lähemale paksule perenaisele, kes on nagu lehttaignast pirukas. See aga, geoloogiast mitte midagi aru saades, on naiselikult võlutud ta mahedast häälekõlast, vaatab talle otse suhu ja kiidab oma noort kaaslast sihilikult valjusti, et meeski kuuleks. Kuid mees on kurt, pole uudishimulik, mees vahetab pilke Stjošenka ja Grunjaga.

«Kujutlege — kuld... See on ime! See on kogu maa keral kõige laialdasemalt levinud metall, ainult väikes-tes kogustes. Kas te teate, et kõige suurem puhta kulla

kamakas, kaalult kuus puuda, leiti Austraalias? Kas te teate, et teie peale on lükitud nii palju seda väärtuslikku metalli, et teie rinnal võiks kullakaevanduse avada...»

«Ah-ah-haa!... Missugune te olete, tõepoolest... Väga kena...» ja kõrva sisse: «Kas tahate, ma kingin teile sõrmuse?»

Pidulised olid juba kaunikesti purjus, kui kuumad pelmeenid kolme kausiga lauale toodi...

«Härrased õnnesoovijad!» Ilja Petrovitš tõusis püsti ja koputas kahvliga taldriku pihta, ta tursunud silmad olid suured. «Kõikidel menüüdel, mis lebavad teie ees laual, nagu aristokraatidelgi, on pelmeenid minu sügavasti austatud patrooni Prohhor Petrovitši auks nimetatud à la Gromov.»

«Spluataator!» hüüdis toapoiss Ivan. «Näeb ilmsi alasti naisi!... Neiusid!...»

«Lõuad!... Sul läheb räbalasti,» ähvardasid teda hoialavalt sandarmid.

«Me oleme Prohhor Petrovitšiga tuttavad juba tollest ajast, kui ta veel habemetu noormees oli ja oma papa Pjotr Danilõtši juures elas, kes nüüd, tänu jumalale, hullumajas viibib...»

«Spluataatorid!» karjus toapoiss veel kõvemini.

«Ole vait, lollpea!» pörutas purjus Ilja Petrovitš. «Sa õpi esmalt kõnelema. Säärast vene mõistet polegi, splua... pea, pea!... ek-splua...»

«Taatorid,» ütles üliõpilane talle, ette ja, leegitsedes nooruslikust kirest, silitas laua all kõigest kehast väri-seva, õnneliku perenaise lihavat põlve.

«Härrased õnnesoovijad! Prohhor Gromov, vaat see on alles oh-hoo! See on meeriklane Vene alamate hulgas...»

«Spluataator!» hüüdis Ivan, kargas püsti ja viskas oma taldriku põrandale. «Küll me juba mister Coo-kiga... Peab mässama! Peksuma! Purustama!» ja virutas ka sandarm Prjatkini taldriku vastu põrandat.

Tekkis kära. Sandarmid püüdsid Ivani vaikima sundida. Kuid Ivan raputas pead ja karjus:

«Streikige, poisid!...»

Korraga puhkes naerulagin: diakon Ferapont oli Ivanil kraest kinni haaranud ja talutas teda oma ettesirutatud

käe otsas vaikselt välisukse poole, viskas tänavale, tuli tagasi, heitis Ivani frakiräbalad ahju ning istus vaikselt oma kohale tagasi.

Siis raksatas aknasse kivi ja katkisest klaasist voolas sisse kõige jämedamat turusõimu. Hetke pärast virutati kaikaga vastu aknaraami ja klaasikilde sadas jälle kui rahet. Naised kargasid kirpudena oma kohtadelt üles ja tõstsid kisa.

Üle Prohhor Petrovitši näo, kõverdunud suu juurest kuni ähmaste, elutute silmadeni, käis tugev tõmblus.

«Teie kaart on löödud...»

Kusagil seal kustuvast teadvuses naeris *mademoiselle* Lulu, metsikult plärises purjus klaver. Tihe tubakasuits täitis õhku...

Prohhor võttis taskust viimased kakskümmend uut sajarublalist, viskas lauale ja ütles:

«*Va banque!*»

Tantsivad paarid möödusid keereldes kaardilauast nagu nukud — kavalierid, daamid, soldatid, kuningad, tuusad, emandad, emandad... Kui palju naisi!... Kust nad on tulnud. Muretu Lulu on paaris ühe keigariga. Ta on täielikult kirepöörises, ta nägu on keskelt pooleks lõhenenud: üks pool naeratab metsikult, teist poolt viril-dab kohutav sõnatu valukisa. Laest lähenesid mööda diagonaali otse Prohhoori suunas Avdotja Fominišna nukrad silmad: nad naeratasid kõigile ja mitte kellelegi, vehkisid ripsmetega ja kadusid.

Prohhoori vastas istus uut kaardipakki pragistades eru-leitnant, pigimüts peas, ja muigas tagasihoidlikult, kuid õelalt.

«Noh? Te suvatsesite öelda: *va banque?*»

Prohhor teadis nüüd väga hästi, et tema ees ei istu mitte Tšuprõnnikov, vaid osavasti grimeeritud porutšik Priperentjev.

«Niisiis, *va banque?*»

«Jah, porutšik.»

«Ei, eruleitnant, kui soovite...»

«Priperentjev.»

«Tšuprõnnikov, Tšuprõnnikov!»

«Ah jaa, andestage,» pressis Prohhor läbi kokkusuru-tud hammaste. «Seda lurjust Priperentjevit pekstakse sügeli küünlajalaga vastu lagipead. Ta on valemängija.»

«Ei tea, ei tea.»

«Dunja! Avdotja Fominišna!» hüüdis joobnud Prohhor. «Ara lase seda ülbet Priperentjevit enda juurde — ta on lurjus ja valemängija... Mohhovaja kolmkümmend kaks. Kui teda näen, löön ta maha... Ta elab oma perenaise, sakslanna... Amalia Karlovna kulul...»

Kõik pahvatasid naerma.

«Armas siberlane,» lausus Avdotja Fominišna maheda tšellohäälega ja pani oma valge käe ta õlale, «aitab mängimisest.»

«Teie kaart on löödud.»

Prohhor ei tea, kas tõusis püsti või ei tõusnud. Prohhor liikus mööda tuba, tundis oma keha, kompsis kontsadega tugevasti vastu põrandat ega saanud aru, kas ta ujub või tantsib; mõistus puudus, kujutlusvõime oli nõrk, tšekiraamat, tšekid, soldatid, emandad, kuningad, käsi kirjutas kindlalt, laud oli kindel, neljakandiline, tema väikeses sõrmes säras briljant, kõrvades roomasid ker-gete ussikestena kõlavad numbrid nullidega.

«Täna teid. Noh?»

«*Va banque!*...»

Õö. Tunnikell lõi sada pauku. Kõmatas kahur, kork lendas lakke.

«Siberi õitsengu terviseks! Minu kullakaevanduse ter-viseks seal taigas!» itsitasid kõdunenud hammastega vurrud pigimütsi all.

«Ei lähe läbi, lurjused! Te ei mürgita mind...»

Kell lõi sada kakskümmend pauku. Kõmatas teine kahur.

Kukk laulis. Koeranäss haugatas mõttetult. Õö. Nadenka majast möödudes tõmbas diakon Ferapont kopsud nõgimusta pimedust täis ja röögatas kohutavalt nagu karu. Posti külge seotud strasniku ratsu ajas enese tagumistele jalgadele üles, norsatas, tõmbas posti maa seest välja ja tormas tagant üles lüües sellega unisesse taigasse, külla tõelisele karule.

Prohhor ärkas kell üks päeval väljakannatamatu pea-valuga. Ta liigutas kulme — silmad valutasi, haiglane rammestus aheldas kogu keha nagu pingule tõmmatud lingudega. Kõik eilne segunes ta teadvuses üheks pudruks, tuhmunud mälu ei suutnud midagi meelde tuletada, oli nagu mingisugune jaburdus. Ta ei mäletanud, kuidas ta sattus siia, sellele sulgpadjale baldahiini alla, seinal rippuva habemiku portree naabrusesse.

«Mis te minuga tegite? Ma olen haigel!»

Tema kõrval istus Avdotja Fominišna, raputas paberossi tuha vaibale ja vastas ebasõbralikult:

«Te käitusite eile lubamatult. Te unustasite enese, kujutlesite, et olete taigas, aga mitte korralikus majas. Kuidas te julgesite mind oma metsikule maale kutsuda, teie, teie oma bandiidi-iseloomu ja -kommetega? Ma imestan teie üle. Te olete mind mu sõprade silmis üpris väga kompromiteerinud.»

«Kes need teie sõbrad on? Kas need valemängijad ja röövliid, või vürstid, või nii ühed kui teised koos? ... Mul tuleb midagi meelde ... Muuseas, mul on kõik selgesti meeles. Andke mulle kuub. Täna ... Ahaa, raha pole? Suurepärase! Tšekiraamat, kus on tšekiraamat? Nii, tšekk on välja lõigatud ... Kui suurele summale ma alla kirjutasin? Kui suurele summale ma kirjutasin?! Ah, te ei mäleta, ei mäleta?! Suurepärase! Kõik saab prokurörile teatavaks tehtud. See läheb teil veel kalliks maksma!»

Ta prahvatas vihaks muutuva ägedusega Avdotjale terve valingu solvavaid sõimusõnu näkku. Avdotja Fominišna tõusis, nihkus oma majesteetliku figuuriga seina juurde, millel rippus portree, ja viskas uhkelt oma raskete punaste juustega pea selga. Ta näojooned olid kaotanud igasuguse meeldiva harmoonilisuse, nagu oli läinud upsakalt ülbeks, kreemiga katmata tedretähtedest täpiliseks, armsad Anfissa silmad olid muutunud metsiku kiskja ilvese silmadeks.

«Enne kui te prokuröri juurde keelt peksma lähete, ilmuvad teie juurde vürst B. sekundandid, keda te julgesite lüüa, ja ... uskuge mind, uskuge, te langete duellil

nagu jänest!» Naine toetas kukla vastu seina ja puhkes ninasõõrmeid puhevile ajades ülbelt naerma. «Siin pole teil Siber ... Te käitusite liiga vabalt ...»

Prohhor hakkas viha pärast värisema:

«Kui see oleks Siber, kõlguksite te esimese ettejuhtuva männi otsas. Ja teie vürst B-st jääksid järele ainult vurrud. Kasige siit välja! Ma tahan ennast riidesse panna!»

Prohhor hüppas voodist, Avdotja lahkus. Riietudes mõtles Prohhor oma tegevusplaani. Kuid haiges peas, mis pealegi valutab ja sumises, ei liikunud ühtki mõtet; hinges mässas põletavate leekide keeris. Ta riietus ja lahkus jumalaga jätmata. Kuid tuli veerand tunni pärast tagasi:

«Kutsuge proua!»

Ta astus seal, tema buduaaris, tema juurde ja sirutas käed välja, peopesad alaspidi.

«Kus mu sõrmus on?»

«Ma ei tea!» ja tedretähed Avdotja Fominišna näol läksid suurest erutusest tumedamaks.

«Te teate küll!»

«Ei, ei tea!»

Ning Prohhor virutas talle naudinguga vastu kõrvu. Avdotja Fominišna haaras põsest kinni, puhkes nutma ja pistis karjuma nagu kass, kellele saba peale astutud.

Korraga muutus rinnaportree elavaks, sellele kasvasid jalad alla, kõht läks punge, suurte hammastega suu avanes pärani.

«Mis see siis tähendab? ... Kas röövimine!»

Portree astus nagu jõehobu buduaari uksest sisse, tema suur must hallisegune habe oli lehvikuna laiali.

Avdotja Fominišna karjatas hüsteeriliselt:

«Mitja! Päästke mind!» ja langes elutult maha.

«Välja!» röögatas portree ja pörutas kepiga vastu põrandat ning kaks võimsat rusikat hakkasid Prohhoori nina all vehkima. «Välja, röövel! Välja, sissetungija! Ma lasen su maha! ... Hei, kas seal on kedagi ...»

Prohhor virutas kaupmehele jalaga sametpehmesse kõhtu, see prantsatas pikali, Prohhor ise aga jooksis juuste lehvides, ilma mütsita läbi terve kvartali, hüppas siis kalessi ja hüüdis:

«Mariinski võõrastemajja, noh, las käia, saad viielisel!»
«Hep-hep!» ja voorimees kihutas sinna, kuhu kästud.

Sandarm Prjatkin külastas täbarasse seisukorda sattunud toapoissi. Ivan langes sandarmi ette põlvili, suudles tema saapaid ja nuttis. Sandarm aga oli kuri. Ivan jooksis «oma loomulikke tarvidusi õiendama», tuli tagasi, võttis kirstust kümme hõberubla ja karbi mister Cooki tagant varastatud sigareid. Sandarm lahkus.

Niina Jakovlevna revideerib koos isa Aleksandriga juba teist nädalat — iga päev kella kolmest viieni — tööliste elamuid. Kõikjal üks ja sama: mustus, vaesus, viha peremeeste, enda ja oma elu vastu.

Kaebused, kõnelused, vaimupimedus ja väljapääsmatu olukord vapustasid Niinat. Ta oli selle aja jooksul kõhnaks jäänud, söögiisu ja rahuliku une kaotanud. Tema süda oli nagu soolaga üle puistatud, mõtted külmad ja mustad. Palvete lugemine — ilusate sõnade kõlin; need langesid huultelt jalgade ette — jõuetult, kiretult.

Vana Jermil kurtis Niinale:

«Poleks ju midagi, kõik oleks ju hästi. Me oleme kõigegea harjunud. Asi seisab sellis, et toiduained on väga viletsad — halvaks läinud, läppunud. Ja siis veel väga kallid. Teenistus — see pole kõne väärtki!»

Niina lõi silmad maha ja noogutas nõus olles pead. Isa Aleksander õnnistas taadikest ja kõneles manitsevalt:

«Kannata, õnnis inimene, kannata... Issand kannatas ja käskis ka meid kannatada.»

«Kannatan, isake, hambaid kokku surudes kannatan... Aga sina, kuuled, palveta meie, patuste eest.»

«Palvetan, õnnis inimene Jermil, palvetan.»

Suure perekonnaga lukussepp Prov tõstis hääle kuni karjumiseni:

«Niina Jakovlevna, prouake, otsustage ise! Tööd panakse meile peale nii, et sellesse upume: rabame kümme, kaksteist, viisteistku tundi — lähimärjad. Noh, hea küll... Me ei karda vaeva, mina olen otse vihane iga-suguse töö ja vaeva peale. Aga mis me teenime? Krossel Noh, hästi, matan siia oma viimase jõuraasukese, jään vanaks, mis minust siis saab? Kihutatakse minema?»

Ahaa! Sina ja peremees lähete rasva, aga mis saab minust? Minu väikestest lastest, eidest? Ahaa! Sa asu kor-raks minu seisukohale — lämbud!»

Niina oli rusutud, kõssi vajunud, aga püüdis oma meelehärmist võitu saada. Lukussepp Prov pani sõbralikult, kuid raskesti oma käe ta õlale:

«Sina, ega kedagi, võib öelda, oled tore eit. Sa oled õiglase inimene. Me ju näeme ja mõistame seda! Garaska! Tõuse üles, lae põlvili, kummarda proua ette! Kes kinkis sulle, koerapojale, saapad? Ah? Kes kinkis minu Marfutkale salli? Ah? Kes saatis mu eide ravimi-seks rohtusid? Ah? Ikka sina, ikka sina, Niina Jakovlevna!...»

Ojadena voolasid tänupisarad üle Provi sisselangenud põskede vurrudesse; ta nuuskas valjusti põrandale nina ja istus siis värisedes ahju ette maha. Ka Niina ei suutnud närvilisi nuukseid tagasi hoida.

«Mis ma pean küll tegema, mis ma pean tegema?» oigas Niina Jakovlevna ning ringutas siiras ahastuses käsi. «Prov, sa oled tark mees, õpeta...»

Lukussepp ainult lõõtsutas raskesti ja nohises abitult. Niina ootas vastust.

«Ma võib-olla olengi tark, kuid ma olen harimatu,» alustas Prov kummargile vajudes ja põrandale vaadates. «Sina oled haritud, sina oled mäe otsas, tead kõiki oma abikaasa asju. Kuid me tunneme, et tema on sinust üle, mitte sina temast. Aga sina katsu temast üle olla! Sinu kapital on ka ettevõttes? Jah on. Võta see välja, löö temast lahku, asuta ise endale väike ettevõtte, me tuleme kõik sinu juurde, kõik viimseni. Las ta siis tantsib... Anna meile andeks, proua, Niina Jakovlevna, kuid meie seltsimeestega mõtleme oma rumala aruga hõnda...»

«Armas, kallid Prov,» Niina surus mõlemad käed südamele. «Ütlen sulle, ja sina ütle oma seltsimeestele edasi: ma püüan teha kõik selleks, et teie, tööliste elu paraneks. Ma hakkan nõudma, hakkan mehega võitlema, kuni mul jõudu jätkub... Jumalaga, Prov!»

Isa Aleksander andis välikassast Provi perekonnale kakskümmend viis rubla, õnnistas kõiki ja läks Niinale järele.

Nii möödusid päevad, nii järgnes Niinal üks raske öö teisele. Lamades voodis oma valges magamistoas lastetoa kõrval, kus asus viieaastane Veerake, pingutas Niina Jakovlevna mõtteid ja otsis väljapääsu, sundides ennast tegema nii, nagu käsib Kristus.

«Jaga oma vara ära, võta oma rist ja käi minu järel.» Selge ja lihtne, kuid inimesel käib see üle jõu. Võtta oma rist, tähendab võtta oma õrnadele õlgadele saabu- vad kannatused ja minna paljana, kerjusena teise maailma, eneseohverdamise, kangelas- tegude ja aktiivse armastuse maailma.

«Ei, ei! See käib meil üle jõu...»

Kuid kauge hää tungis talle südamesse. «Paljuga võib harjuda ja harjubki...» Jah, ja Kristus ütles: «Kui sa suudad seda teha, siis tee.» Aga vaat Niina ei suuda sellega harjuda, ei suuda loobuda toredast elust, kuulsusest ja rikkusest, ei suuda lahkuda sellest meelelisest maailmast, täis meeldivaid ahvatlusi, et minna kangelas- tegude, igavese elu maailma, mille olemasolusse ta tege- likult nii väga ei usu.

«Usun, usun! Issand, tahan uskuda!...»

Kuid siis ilmub Protassovi mongolinägu, tarkade mustade silmadega mürgiselt naeratades, liigub aeglaselt pimedusest pimedusse — Niina süda jääb äkki seisma.

Pole enam Kristust ega ole valget magamistuba. Pole enam ka Protassovit. Ainult Protassovi mõte tungib nagu maikuu vihm läbi lõkkele lõonud teadvuse ja südame.

Prohhor magas õhtuni nagu surnu. Ta pea oli ikka veel segane ja puine. Teed joodi numbritoas, sinna oli toodud samovar. Prohhor tunnistas vanadele kõik üles.

«Kas sa kuulasid järele, Filatõtš, kui palju need lurju- sed on tšekkidega välja võtnud?»

«Täpselt viisteistkümmend tuhat,» ütles vanataat kahetseva, ihnuskoi häälega.

«Rahast pole kahju, ma sülitän selle peale. Raha on prügi.»

«Sa ei mäleta siis mitte kui midagi?» küsis äi, pur- gist keedist võttes.

«Mitte midagi ei mäleta... Niisama tühja-tähja... Võib-olla aja jooksul...»

«Eh-hee,» ohkas Innokenti Filatõtš mürgiselt. «Rusi- katest on kahju, aga lollidele peab peksa andma...»

«Kellele?»

«Sinule.»

Prohhor ei solvunud.

«Sind, noormees, joodeti nisulille veega,» ütles äi.

«Just, just!» kinnitas Innokenti Filatõtš. «Kas sa siis ei tea? Viljas kasvab siisugune taim, mis lolliks teeb. Meil nimetatakse seda marukurgiks. Riisub mõistuse ära.»

Otsustati skandaali mitte teha, kõigele käega lüüa, asjaajamine kähku lõpetada, nädalake ringi vaadata, pummeldada ja siis koju sõita.

Jakov Nazarõtš ei tahtnud oma mugavast hommiku- mantlist kuidagi lahkuda, kuid Innokenti Filatõtš sun- dis teda siiski seda tegema ja kõik kolm läksid kaine peaga ja rahulikult linna vaatama.

Troitski sillalt nautisid nad sügispäikese loojenemist. Päike ajas oma tulised suled laiali ja vajus Börsihoone taha nagu tulilind oma toredasse voodisse. Taeva opaali- värvi, helendav toon kustus ja kahvatas pikkamööda sil- mapiiril. Leegitsevasse loojangusse tungides mustenda- sid vabrikute siluetid. Korstnatest tõusis keereldes paksu musta suitsu, tumestades sünge leinaloorina taevasära. Rühm sagraiseid, süngeid ja halle pilvi nukrutses Börsi- hoone kohal. Kogu läänekaar muutus ärevaks. Nüüd kadus päike ja mustendavate majademassiivide vahel tekkis silmapiirile pimestavalt kiirgav tulelint ning kogu taevas lõi lõkkele. Mustad suitsjad kiivrid ehtisid end punaste harjadega; süngete hallide pilvede küljed muutu- sid erepunaseks ja ajasid lõbusalt põsed pungi. Mõtli- kult seisvate paleede heast klaasist aknad sädelesid hõbe- daselt. Igaveseks graniiti suletud lai Neeva peegeldas oma sinkjashallis vees taeva tulelööma. Prohhor joo- misest ülestursunud, hallikaskollane nägu elavnes. Uued hambad Innokenti Filatõtši imestusest ammuli suus sära- sid nagu pärlid.

Kuid kõik luitus ja kustus aegamööda. Petis kunstnik rebis taeva küljest oma võluvärvid, asetas need tagasi

paletile, tõmbas jalga, et mitte nohu saada, kalossid nr. 25, ja mähkides end tihedalt halli hämaruse mantlisse, kadus müriseva naerulaginaga saabuva öö sinkjahalli kaugusse. Mürisesid trammid, mürisesid sillutisel raskete veokite rautatud rattad. «Hep-hep!» hüüdis uljas kiirsõidu-voorimees, kahe naerva kaunitariga tuulekiirul mööda kihutades.

Toretseva loojangu ilust uimastatud sõbrad läksid «Poplavokki», kinnitasid keha elusatest sterletitest keedetud kalaleemega, viskasid «hinge alla» kaks pudelit zveroboid ja siirdusid lõbusas meeleolus teatrisse.

Algab kolmas vaatus. Siberlased istuvad parteris, esimeses reas. Innokenti Filatõtš hakkab pead noogutama nagu teri nokkiv kukk. Näitlejad mängivad hoogsalt ja hästi. Prohhorile meeldib pikk saledate säärttega «tulepreestrinna», Jakov Nazarõtšile — kõik kaksteistkümmend tantsijannat; ta palub suure innuga saatust, et kahel või kolmelgi trikoo lõhki käriseks. Ta ei võta üldse binoklit silmade eest.

Näitelava kujutab «magajate ööd». Kulisside tagant paistva kuu ähmases valguses on nõiaunes viibivad näitlejad maalilistes poosides mööda põrandat laiali.

«Magajad, ärgake!» hüüab heleda häälega üle kogu teatri kaunis, kuldtiivakestega haldjas.

Magajad ei ärka. Saalist on kuulda Innokenti Filatõtši ühetasast norskamist.

«Magajad, ärgake!» käsib haldjas uuesti.

Norskamine valjeneb. Prohhor ja Jakov Nazarõtš raputavad vanataati õlgadest. Haldjas, suflöör ja kõik «magajad» purevad näitelaval huuli, et mitte naerma pahvatada. Parteri esimestes ridades on kuulda allasurutud naeru ja nurinat.

«Magajad, ärgake!» hüüab haldjas kurjalt ja vehib nõiakepikesega.

Innokenti Filatõtš avab äkki silmad, aevastab ja õnnitleb ennast aevastamise puhul:

«Terviseks! ... Mi-is?»

Kuni viienda reani pahvatab parter mürinal naerma.

Nii või umbes nii külastasid nad seda teatrietendust.

Möödus kolm päeva. Prohhor oli numbritoas üksinda; ta kõrvad kohisesid, meel oli nukker ja ta tundis end haigena. Kontrollis arveid, uuris masinaehitustehaste preiskurante. Teener ulatas talle kandmikul kaks kirja.

«Ma hakkan juba nagu kord ja kohus nägema, mis-augustes tingimustes elavad meie töölised, kes koguvad meile rikkust. Need tingimused on tõesti kohutavad. Ja meie Sinuga oleme selles mõlemad ühevõrra ebainimlikud ja ühevõrra süüdlased. Ainult meie kooselu kahel esimesel aastal olid Sa küllaldaselt tähelepanelik nii minu kui ka oma tööliste vastu. Siis aga vahetas Sind keegi nagu ümber: Sa muutusid julmaks, kangekaelseks ja ahneks.

Prohhor, kuhu Sa lähed ja mis on Sinu elu eesmärk? Küsi oma südametunnistusest, kuni see pole veel täiesti uinunud. Aga kui Sa oled ta uinutanud selle neetud uimastava fraasiga «mulle on kõik lubatud», siis karda oma südametunnistust, see võib kord ärgata. Prohhor, Sa oled veel noor, mõtle järele ja, kuni pole veel hilja, tee mulle head meelt. Usu, nüüdsest peale on kogu mu elu täis kurbust.»

Prohhoori süda võpatas. Ta hõõrus oma silmi, ohkas raskesti ja luges kirja veel kord läbi. Ta istus ja mõtles, pead käele toetades. Erutatult sõrmedega laual trummeldades ütles ta: «Rumal naine» ja avas Protassovi ametliku kirja.

Selles olid kahe nädala aruanne, summad, eelarved ja kavatsused. Kõik oli koostatud arukalt, selgesti ja korrapäraselt. Kaaskiri lõppes järgmiselt:

«Töölised väljendavad avalikult oma rahulolematust raskete töötingimuste ja liiga madala palga üle. Ootan Teie erikorraldusi üldiste elutingimuste parandamise kohta — allpool toodud punktides. Nende punktide mitetäitmine ja isegi täitmise venitamine võivad enesega kaasa tuua tööde desorganiseerimise ning järelikult ettevõtte kokkuvarisemise.

Punkt esimene ...»

Prohhor luges hoolega kõik punktid läbi ja tema silmad läksid tigidaks. Ta tõusis ruttu püsti ja käis mõned korrad samme kiirendades mööda tuba.

«Ah-ah, hästi, hästi! ... Eks me näe... Nad on omavahel kokku rääkinud, lurjused! Ah-ah, väga hea!»

Ta helistas:

«Saatke see telegramm kohe ära! Kiirtelegrammina!»

Kui ta kirjutas, kõverdus ta suu, kulmud nihkusid ninajuurele kokku, otsaesine kattus higiga.

«Annan teile õiguse otsekohe kuni 500 töölist vallandada. Punkt. Kokkuleppel pristaviga saata nad politsei abil asula piiridest välja. Punkt. Pean läbirääkimisi Uraalist ühe partii tööliste palkamiseks. Punkt. Teie poolt tarvitusele võetud abinõudest kohe teatada. Gromov.»

Telegrammi ära saatnud, ohkas ta kergendatult. Kuid erutus rinnas ei vaibunud. Protassov ei meeldinud talle viimasel ajal enam: ta targutab, püüab töölistega kehtada ja ajab Niinal pea segi. Las ta põrguline peseb end pealegi selle telegrammiga puhtaks. Prohhor toetus seljaga vastu kamina külma marmorit ja ta erutatud mõte tegi tahtmatult hüppe tagasi.

Tema ees hakkasid krabisema päeviku leheküljed — see oli seal, Süngel jõel, vaba nooruse päevil. Kõdunenud, ammuigi südamest väljakistud ja unustatud elamused tõusid nüüd uuesti ajahõlmast üles.

Oli palav päev, õhk oli täis põlevate metsade suitsu. Poliitilised väljasaadetud vedasid šitikut mööda jõge üles. Šitikul, pehmete patjade kuhja otsas istus päikesevarju all rasvunud kelm äritseja Aganes Agababõtš.

«Mina teie asemel uputaksin küll ära selle jõehobu, kes talumehi röövib,» kõneles Prohhor väljasaadetutele. «Mina saan ka rikkaks, kuid hakkan oma asju hoopis teisiti ajama. Ma ei luba endal nõnda rahvast ekspluateerida...»

Nii mõtles ja kõneles Prohhor-nooruk. Kuid Prohhor-mehe, Prohhor-ärimehe naerab nüüd valjusti oma endiste mõtete üle.

Akna taga on pime. Ta tõmbab eesriided ette. Vana

kell kaminal lööb meloodiliselt kaheksa. Uksele koputatakse.

«Jaa, jah!»

Sisse astus hallis sinelis mehise, lahkukammitud habemega sõjaväelane.

«Ahaa, sekundant... duell,» mõtles Prohhor esimesel hetkel.

«Kas te olete härra Gromov Siberist? Mul on au... kindral Petuhhov, linnaülema adjutant,» esitles ta end hõbedaste kannuste kõliseses. «Tema ekstsellents palub teid mingisugusteks läbirääkimisteks enda juurde.»

«Nüüd olen ma kadunud, kaebamas on käidud,» mõtles Prohhor. Kuid ta ei kokkunud.

«Olen teie teenistuses!»

Väljuti. Kinnine tõld. Tõllas kaks sandarmit. Kardinal lasti alla. Sõideti minema.

«Kas te ei tea ehk, mis asjus?» küsis Prohhor enda kõrval istuvalt kindral Petuhhovilt. «Ma olen lühikest aega Peterburis... mul juhtus siin... üks pahandus...»

«Ei, ei, ärge muretsege... Kõnelus kannab puht ärilist iseloomu. Kuid ma pean teid hoiatama... Pöörame minu juurde sisse ja siis peame aru.»

«Väga rõõmustav,» ütles Prohhor ja sosistas kindralile kõrva: «Ma pole tänamatu...»

Minuti kümne pärast peatus tõld. Õu nagu kaev. Trepp pime ja täis kassihaisu. Viies majakord. Väike saal, kaubakontori-taoline saalike. Seinal — Nikolai II portree. Neli kirjutuslauda. Üks pisut suurem ja nägusam. Laes ripub maitsetu kroonlühter.

«Palun!» Kindral istus suure kirjutuslaua taha, Prohhor aga pani istuma enda vastu, seljaga välisukse poole, mille kõrval seisid sirgelt kaks sandarmit.

Prohhor on hämmeldunud: ta ei tea, mis asja pärast ta siia on toodud ja kuidas ta peab käituma.

«Noh, nõndaks...» sõnas kindral ja kohendas prille oma kongis ninal, puudutas siis kergelt näpuotstega habet ja vaatas Prohhorile üksisilmi, tõsiselt otsa.

Prohhor ootas möödapääsmatu äikese lahtipuhkemist: «Minu peale on kaevatud, on kaevatud, sisse oled kukkunud, kullake,» taob ta purjutamisest purustatud süda.

Kiiresti vilksatavad tema vaimusilma eest läbi Avdotja Fominišna, tolle sõbranna paruness Zamoiskaja ja pealinna linnapealik. Mõte jääb peatuma mõistel «linnapealik» ja Prohhori süda läheb külmaks. Kui kõik see räpane lugu on temani jõudnud, siis Prohhor küll terve nahaga ei pääse.

«Noh? ... niisiis...»

Kindral naeratas, vajutas kellanupule ja lausus: «Mis siis ikka... Joome klaasikese. Julgustuseks,» ja hakkas bassihäälega kõhima, lõuga kõrge punase krae sisse väänates.

«Täna teid, ma ei joo,» valetas Prohhor.

«Noh, kuidas soovite, kuidas soovite,» venitas kindral rahulolematult ja lõi sõrmega nipsates mündri mingisuguse putuka maha.

«Õieti öeldes... Ma võiksin... Aga me kavatseme ju...»

«Nii, õigel! Kuid asi seisab selles...»

Seal ilmus siseruumist, plüüšist portjääre kõrvale lukates, siniste revääridega livrees mees.

«Lissabonskit!» sõnas kindral. Mees kummardas ja ulatas veini. «Asi seisab selles... Te mõtlete, et linnapealik on karsklane? Ohoo! Kui te ainult näeksite... Asi seisab selles, et teid on palutud seal olla kolmveerand kümme, praegu on nelikümmend kaks minutit üheksa peal. Aega on küllalt... Niisiis... Teie terviseks!...» Kindral tõstis klaasi ja lõi Prohhoriga kokku.

«Teie terviseks, ekstsellent,» tõstis ka Prohhor klaasi.

Kindral rüüpas veidike pealt. Prohhor tühjendas klaasi ahnelt ühe sõõmuga.

«Ahaa!» ütles kindral ja helistas. «Vala veel, vennas, too ka balõkki ja kalamarja.»

«Vahest ehk teie ekstsellents soovivad brii juustu?»

«Anna siis brii juustu — lehkavat, vennas, lehkavat.»

Mees täitis kiiresti käsu ja väljus.

«Asi on järgmine... Jooge ja sööge, palun... Vahest ehk soovite haisutajat? Loodan, et teil Siberis seda rämpsü ei sööda. Elavad ussikesed, jälkus, ptüi, haiseb, aga — pikantne... Noh! Teie terviseks!»

Prohhor tühjendas teise ja ka kolmanda klaasi.

«Noh! Asi on järgmine. Teie, kui ma ei eksi...» Prohhor muutus valvsaks, kuid ta mõtted kihutasid nelja ja pea sumises.

«Kui ma ei eksi, teie... Muuseas... Kohe, kohe...» Kindral vajutas kolm korda nupule. «Nõndaks, nõndaks. Ahha!...»

Vaarikpunaste portjääride tagant astus tuppa pikk tüse daam mustas, põrandat mööda peleriini järele vedades. Tal oli peas must pitstanu musta, nagu varjava looriga.

«Kas tema?»

«Tema!»

Kindral plaksutas käsi. Sandarmid kargasid Prohhori juurde ja sidusid tal silmapilkselt käed rätikuga selja taha. Prohhor tõusis püsti nagu unes. Must daam viskas loori näo eest.

«Kas tunned?»

Hämmastunud Prohhor karjatas ja hakkas oma seotud käsi vabastada püüdes kiiresti välisukse poole taganema. Vihased, külmad silmad jälgisid teda kättemaksuhimuliselt välkudes, said ta kätte ja nüüd seisavad nad silm silma vastu.

«Lurjus! Bandiit!... Nah, säh sulle, säh sulle!» Ja kaks kõlavat kõrvakiilu, mis lae värisema panid, põletasid teda hinge põhjani. «Kas said nüüd?»

Prohhor tormas naisele rinnuli peale, kuid selja tagant uimaseks lööduna kukkus maha. Teda trambiti saabas-tega, lohistati põrandat mööda: kindral, neljakäpakil, jalgad harkis, kaotanud oma valehabeme, karjub Prohhorile mõlemasse kõrva ja suhu. Kuid Prohhor ei näe, ei kuule ega tunne midagi: ta on kusagil seal, väljaspool olemasolu, lumetormis, tuisukeeristes.

Soe hiline õhtu. Sankt-Peterburg särab tuledes. Ta pole veel sohu vajunud, on elav ja õitsev. Tema lame aluspõhi on ammugi raskeid kive tungil täis topitud. Mis oli üleval kõrgete mägede otsas, on lõhutud kildudeks ja heidetud siia, madalikku. Pole enam Balti sood, on jäänud ainult võitmatud udud: hallid, kollased, külmad. Nad kannavad oma tapvas hõlmas pimedust, tõbesid ja surma.

Innokenti Filatõtš, punane nagu peet, hõbehall habe puhtaks pestud, tuleb jala saunast koju. Kaenla all on tal viht (selle kingib ta oma sõbrale, Mariinski võõraste-maja uksehoidjale), käes villase lõngaga väljaõmmeldud vanamoeline reisikott pesuga. Küll on mõnus! Hea oleks teed juua! Kahju, et pole siin Annat, tema lesestunud tütar. Nüüd tahaks kogu selle vaeva peale koduselt teed juua, kohe teed ja väike karahvin viina — «terve aasta võib mitte juua, aga pärast sauna kas või varasta, kuid napsi peab saama» —, oled õhtust söönud, siis kohe magama. Ja kui tõused, kohiseb taiga ümberringi. Vaat see on alles elu!

Siin aga aina kõnni ja kõnni, saad vastu kõhtu, vastu külge ja selga, ning vaata, et veel rataste alla ei jää — trammid, voorimehed, tõllad, moodi on läinud ka need haisvad turtsujad, mis mööda Piiterit ringi kihutavad. Tänav, põiktänav, plats, tänav, veel kaks põiktänavat. Ei tea, kas ta ikka läheb õiget teed?

Kuid seal kostis kapjade plagin, tõld.

«Mis te nüüd! Kuhu te mind tassite? ... Appi! ...»

«Kuss! Te olete areteeritud.»

«Issand, heida armu! Issand, heida armu...» Tõld kihutab pimedusse. Kahel pool sandarmid... «Issand, heida armu — kaks sandarmit!»

Viies majakord. Diivanil — Prohhor. Vaevalt hingab. «Issand, heida armu, issand, heida armu, kas elus või on hinge heitmas?»

«Teie oma?»

«Meie.»

Ainult kaks sandarmit, rohkem mitte kedagi.

«Aga mis temaga on juhtunud?»

«Kindral kuulas teda üle. Tugev minestus. Hirmust. Harjumatusest...»

«Issand, heida armu... Issand, heida armu...» Innokenti Filatõtš lõi tsaari portree poole pöördudes risti ette.

«Küll pärast palvetad, papake... Noh, las käia...»

Trepist alla. Kübar kukub Prohhoori kõlkuvast peast maha. Vanataat topib kübara oma taskusse. Prohhoori valge särgikaelus on mingi mustusega koos. See haiseb väga halvasti.

«See on brii juust,» seletab sandarm ja annab kutsale käsu: «Tee lõbusat sõitu!» Vanataadile aga ütleb: «Kui seda härraste juustu, papake, koerale hanna alla määrada, läheb marru. Aga saksad söövad...»

«Issand, heida armu!» pomiseb vanataat ja lööb risti ette.

Tõld kihutab suure hooga edasi, vanataadi pea käib ühtelugu vastu lage, müts on tal peas viltu vajunud, vanake väriseb, Prohhor mõmiseb, sülitab kuivalt ja oigab.

«Mariinski on vist Tšernõšovil?»

«Just nii,» ütleb vanake uute hammaste lõgisedes.

Sandarm lükkas tõllaukse lahti, vaatas ringi ja hüüdis:

«Voorimees number kakskümmend seitse tuhat kaheksasada! Pea kinni!»

Voorimees, sinises balahhonis¹ noor poiss, vahariidest kõvakübar nagu plekkämber peas, peatas hobuse:

«Mis? Mis te soovite?»

«Härra linnapealiku käsul. Üks haige mees ja koos temaga — teda saatev papake. Kähku! ... Las käia! ...»

«Mis?!» karjus noormees minema kihutavale tõllale järelle.

«Sõ-sõida, sõbrake... Mina maksan kinni... Issand, heida armu! Issand, heida armu!»

Järgmisel päeval ilmus «Peterburgski Listokis» päevandmuste rubriigis järgmine artikkel:

SIBERI KOMMERSANDI P. P. GROMOVI MOISTATUSLIK
TAPMINE

Asi oli järgmine. Kui Prohhorit võõrastemajja kanti, kogunes sinna rahvajõuk. Valvepostil olevad politseinikud hakkasid vilistama, telefonid helisema. Kõikjal viibiv nobe reporter, kes juhtus seal olema, hakkas värisema. Innokenti Filatõtšit rutuga küsitlema ja koostas selle segase jutu järgi artikli ning sööstis toimetusse, et seda trükkida lasta.

¹ Balahhon — linasest riidest pikk lai mantel. Tõlk.

Kuid mööda sõites astus ta sisse sandarmivalitsusse. Kui seal talle öeldi, et pole antud välja mingit orderit Gromovi areteerimiseks, oli reporter täiesti veendunud, et see asi lõhnab kaelakohtu järgi.

Täiesti segadusse sattunud Innokenti Filatõtš ei vastutanud selles saginas üldse enam oma tegude eest. Joostes mööda võõrastemaja, viht kaenlas, otsis ta oma sõpra, uksehoidja Pjotrit, et talle kingitus üle anda. Lõpuks leidis ta Pjotri trepi alt kamorkast.

«Täna pole ju minu valvekord,» ütles Pjotr. «Ah-ah! Missugune õnnetus! Teenin siin juba kümme aastat, kuid säärast asja pole juhtunud. Kui kindral teie härra ära viis, pärisid vahepeal teie järele sandarmid: «Kuhu see vanataat on läinud, kas ammu juba ja missugusesse sauna?»»

Innokenti Filatõtši pea läks täiesti segi. Vahtides uksehoidjale lollaka näoga otsa, nuuskas ta nina ja kordas: «Issand, heida armu... Issand, heida armu!»

Mõne päeva pärast sai insener Partševski Gromovo asulas selle «Peterburgski Listoki» numbri, kus see artikkel sees oli. Kes saatis, polnud teada. Kuid igal juhul ei saatnud seda ei Prohhoori äi ega ka Innokenti Filatõtš.

Seda artiklit lugedes pidi Vladislav Vikentjevitš Partševski peaaegu rabanduse saama. Ta läks kaks korda näost veripunaseks ja kaks korda valgeks nagu kriit. «Surnud, Gromov on surnud! Peremees on surnud!...» Ta ei teadnud, kas rõõmustada või kurvastada, kuid maapind ta jalge all hakkas kõikuma ja liikuma. Värisvate kätega lahustas ta klaasitäie vee sees ühe pulbri broomi ja jõi selle ühe sõõmuga ära.

«Kurat võtaks, mis nüüd küll saab?... Niina Jakovlevna... Noor lesk... Ah, ma eesel, koeraveri, tobu!... Ei tulnud mul, põrgulisel, ka õigel ajal pähe perenaist ära võluda. Kuid kes pagan võis seda arvata, et ta nii äkitselt ja nii traagiliselt leseks jääb. Õnnetu Niina, õnnetu insener Partševski! Kõik rikkus, kõik kuulsus saab nüüd osaks Protassovile. Isegi pime näeb seda, missugused suhted tal perenaisega on.

Ei, see ei lähe, ei lähe läbi, koeraveri, ei lähe läbi! Me katsume sinuga veel jõudu. Mina, milord Protassov, ei

hakka sinuga vähehaaval õiendama, vaid korraga, ang-rool!»

Vladislav Vikentjevitš Partševski haaras mütsi — sinelli unustas selga panemata — ning jooksis tänavale. Väljas oli külm sügisõhtu. Tänaval polnud hingegi. Kuhu siis joosta? Kas Niina Jakovlevna, kas Protassovi või mister Cooki juurde? Siis meenus talle Nadenka ja pikemalt kaalumata jooksis Partševski kohe tema juurde.

Pristav oli kodus, magas. Sosistati köögis. Nadenka lõi käsi kokku, jooksis pisut aega edasi-tagasi ja istus siis jõuetult toolile. Tuhat mõtet keerles ta peas, siis aga läks kõik segamini.

«Kuuled sa, lähme õue!»

«Pole midagi, Vladik... Ta on purjus, magab.»

«Kuuled sa!» sosistas ta Nadenkale palavikuliselt näkku, tema kätt tugevasti vastu oma rinda surudes. «Kuuled sa, ma lähen hulluks... Kuuled! Ma pean perenaisega abielluma... Pea'nd, pea, ära nüüd kisu oma kätt tagasi, kuule... Ptüi, kurat!... Anna vett!... Kui ma abiellun, kas sa siis tõesti arvad, et ma teda armastan? Vannun sulle jumalaema juures, et sina oled minu kõige lähedasem ja kõige kallim kodanlik abikaasa! Küll ma Niinast jagu saan!... Ei, ma lähen hulluks... Oh, matka bozka, matka bozka!...» Ta taarus jõuetult ja istus Nadenka kõrvale pingile. See langetas oma pea ta õlale ja puhkes tasa nutma.

«Vladik, Vladik!... Armas Vladik!...» Ta nuuskas nina ja sosistas, ise värisedes: «Aga mis saab siis minu pristavist? Ta tapab mul! Anna mulle labölatooriumist mürki!...»

«Ära kardal! Minu onu on kuberner, ta kutsub kohe pristavi ende juurde ja komandeerib ta teisele ametikohale, tuhande versta taha... Küll ma korraldan... Tema pole vaenlane, tema pole vaenlane... Vaenlane on mul selles asjas — Protassov... Mine nüüd kohe tema juurde ja teata talle, et peremees on surnud. Nii kirjutatakse pealinna ajalehes... Ma just praegu sain. Ja pane tähele, mõistad — pane hoolega tähele, kuidas ta on ja mis ta teeb...»

Niina polnud veel magama heitnud — jõi üksinda õhust teed ja luges.

Insener Partševski astus erutatult sisse. Suudles erilise aupaklikkusega proua kätt ja istus.

«Aga mina olen üksinda, tunnen igavust... Olen väga rõõmus, et tulite,» lausus Niina sõbralikult, teed ja keedist külalisele lähemale nihutades. «Miks te nii harva meie juures käite?»

Et oma erutust varjata, oli insener Partševski nii pingule tõmbunud, nagu oleks end korsetti surunud.

«Niina Jakovlevna,» alustas ta leebelt, «ma ei julgenud tungida teie ellu, segada teie rahu, mida ma nii... Olgugi et ma perekondlikku mugavust väga armastan. Ah, kui saatus mulle ometi annaks...»

«Mida? Hea naise?» naeratas perenaine, pead kelmi-
kalt viltu hoides. «Abielluge Kettiga. Tüdruk on hea...»

Partševski langetas oma ilusa pea, pilgutas silmi, kuid vaikis.

«Mis? Või armastate teist?»

Partševski tõstis pea, vaatas nukra etteheitva pilguga Niinale otsa ning tema silmad läksid niiskeks.

«Jah!... Armastan teist,» ohkas noormees traagilise summutatud sosinaga ja ta pea langes jälle alla.

Nähes noormehe kurbust, oli õrnatundeline Niina ka ise valmis pisaraid valama. Tal ei tulnud pähegi, et Partševski äärmise meeleliigutuse põhjuseks võisid olla tema enda miljonid. Ja et tal puudus oskus peenteks jutuajamisteks delikaatsetel teemadel, ei teadnud ta, mis öelda. Ja lausus:

«Kui te armastate kedagi teist, siis ei näe ma põhjust, mis sunnib teid lahus elama. Loodan, et ta on vaba?»

«Ei ole!» vastas Partševski kiiresti pead kergitades ja ta hõõguvad põsed hakkasid tõmbema.

Niina ei olnud Partševski vastu päriselt ükskõikne. Kui Partševski oli Niina seltskonnas, siis oli ta igakord tema vastu väga armastusväärne. Niina oli ju naine ja see meeldis talle. Aga Niina seletas siisugust Partševski ülidelikaatset suhtumist temasse peamiselt hea kasvatusena. «Kohe näha, et on heast seltskonnast inimene,» mõtles ta. Kuid Niina oli siiski naine. Ja salaja kõigi ning võib-olla ka iseenda eest silmitses ta Partševski meeldivaid näojooni, kaaludes teda mõnikord oma mõtetes kui huvitavat meest. Aga säärastel juhtudel

kerkis ta patuste mõtete mõõdupuuna alati esile Andrei Andrejevitš Protassovi kuju, ja mõte Partševskist oli kohe nagu pühitud.

Kuid kõigel ja kõikjal olid oma pidurdavad momentid. Teistes tingimustes oleks ehk kõik olnud teisiti. Viimasel ajal hakkas nagu iseenesest lõdvenema pidur, mis Niinat hingelises tasakaalus hoidis. Tema siiras armastus mehe vastu oli kõikuma löönud, tegelikult seda polnudki enam. Niina hoiab Prohhorit veel oma südames kui riiakat üürnikku, kui oma Veerakese isa, mitte rohkem. Ja kui puruneb abieluahela habras lüli, annab pidur järele ja Niina kui naine võib veereda allamäge.

Niisugune moment oli vähehaaval lähenemas. See libises nüüd kergelt üle Niina kaunite nukrate silmade ja raugete kurdude ta suunurkades. Seda märkas ka andekas teeskleja Partševski.

«Niina Jakovlevna! Ma olen alati... ütlen teile täiesti siralt, olen ikka ja alati teist võlutud olnud.»

«Tänan!» vastas Niina silmi maha lüües ja ta kõrvad löid roosatama. Niina jäi huviga ootama.

«Niina Jakovlevna! Ma olen alati imetlenud teie mõistust, teie head, tõelist kristlase südant. Ma olen katoliiklane, kuid ma olen kristlane... Ja ütlege üks sõna, ning minust saab õigeusklik.»

«Tänan,» venitas Niina, ning kurbus ta pilgus vähenes silmanähtavalt. Ta jäi nüüd nii südame kui mõistusega Partševski lipitsevat häält kuulatama. «Te nähtavasti olete väga usklik?»

«Oo, kahtlemata!» hüüdis ateist Partševski paatosega, tundes äkki suure rõõmuga oma jalgade all kindlat maad, et Niina südant atakeerida. «Ma olen täiesti emasse läinud. Tema oli venelanna,» valetas ta, «ja fanaatiliselt usklik. Ma palvetan nüüdki veel sageli öösiti, tuletan oma õnnist ema meelde ja nutan...»

«Kui kena te oletel!» ütles Niina kristlikust kaastundest noormehe vastu ja tal hakkas kohe Partševski läheduses soe. «Kui kahju, et...» kuid ta ei lõpetanud — ta tahtis kahetsust avaldada, et tema lähedane sõber Protassov pole niisugune. Ta laskus tagasi tugitooli seljatoele, tema põlevad silmad aga olid üle kustunud samovari ja puuviljavaaside suunatud kuhugi kaugusse.

Insener Partševski tundis külmavärinaid. Ta heitis kiire pilgu inglise seinakellale — see hakkas kümmet lööma. Partševski otsustas, et aeg on käes. Nadenka jõudis juba arvatavasti oma ülesande täita ja Protassov võib iga silmapilk saabuda. Niisiis, julgust! Üks hetk kõhklemist võib rikkuda kõik!

«Niina Jakovlevna!» hüüatas Partševski, tõusis oma täies pikkuses püsti ja pani käed kokku nagu palves.

Niina kohkus ja pööras oma näo kiiresti tema poole.

«Ma pean, ma pean teile avaldama selle nime, kes mulle veel kallim on kui elu.»

Niina kitsad kulmud kerkisid kõrgele, suu avanes pisut. Partševski astus pool sammu tagasi ja viskus siis ennast säästmata Niina jalgade ette nagu veekeerisesse.

«Niina! See naine olete teie!»

Niina hüppas üles, vaatas hirmunult ringi ja tõstis siis käed paluvalt jumalaema hõbedase kuu poole.

«Põlake mind, sülitage mu peale! Ma teen siinsamas teie jalgade ees oma elule lõpu. Kuid ma armastan teid!»

«Meeletu!» karjatas Niina ja tahtis toast välja joosta. «Kuidas te julgete minule, abielunaisele...»

«Andestage suuremeelselt, andestage!» hüüdis Partševski käsi ringutades nagu mõni provintsi traagik, roomas põlvedel Niinale järele ning hüüdis valju nutuse häälega: «Kuid te olete lesk!...»

«Lešk?!» Niina tardus hetkeks, aga puhkes siis eriliselt, kurjakuulutatavalt tasa naerma. «Ja-jaa!... Teatud viisil — jah, olen lesk! Kuid see ei anna teile siiski veel õigust...»

Ta katkestas võpatades kõneluse: just tema kõrva juures hakkas helisema telefon (nende majas oli peaaegu igas toas telefon).

Partševski tõusis kähku püsti, lõi põlved rätikuga puhaks, kohendas püksiviike ning jäi tardunult seisma.

Telefonikõne oli järgmine:

«Niina Jakovlevna? Tere õhtust!»

«Tere õhtust! Protassov, teie?»

«Mina. Ütelge mulle, kas te pole Peterburist mingit teadet saanud?»

«Ei!»

«Hm!... Kummaline, väga kummaline...»

«Ja nimelt?...»

«Ma sain teate, mis näib mulle täiesti võimatu...»

«Kas meeldiv või?...»

«M-m-m... mitte päris... Lubage mul Partševski teie majja kutsuda ja ka mul endal teie juurde tulla.»

«Vladislav Vikentjevitsš on minu juures...»

«Ah, te teate siis juba? Noh, mis te arvate?»

«Ma ei tea midagi...»

«Kummaline, kummaline...»

«Andrei Andreitš, kullake? Te hirmutate mind,» hüüdis Niina erutusest hingeldades kõnetorusse. «Kas mehega on midagi juhtunud?»

«Jah!»

Protassov käskis hobused kohe ette rakendada. Niipea kui Niina telefonikõne lõpetas, ulatas insener Partševski talle aupaklikult ajalehe ja ütles:

«Teie kui kristlane peate selle teate mehiselt vastu võtma. Kõigevägevam jumal juhib meie saatust. Jeesus Kristus ise aidaku teid!» Ja ta näitas näpuga artiklile.

Ehmatuses kangestunud Niina unustas kõik, istus ja laskis pilgul üle hüplevate ridade libiseda:

«SIBERI KOMMERSANDI P. P. GROMOVI MÕISTATUSLIK TAPMINE

Eile õhtul peale kella kümnet toodi sõiduvõorimehel nr. 27 800 Mariinski võõrastemajja väheste elumärkidega ajutiselt võõrastemajas elav rikas siberlane P. P. Gromov. Kuni teda numbrisse paigutati, kannatadasaanu suri. Temaga koos elasid võõrastemaja parimas numbritoas tema sugulane, Siberi kaupmees J. N. Kuprianov, ja Gromovi ametnik Innokenti Filatõtš, vanataat, kes Gromovi võorimehel koju tõi. See vanataat, kes tugeva vapustuse tagajärjel oli isegi unustanud oma perekonnanime, jutustas meile järgmist... jne.»

Artikkel lõppes sõnadega:

«Siin on ilmselt tegemist kriminaalkuriteoga. Kogu pealinna politsei on jalule aetud. Bandiitide pesa paljastamiseks on tarvituks võetud kõige energilisemad abinõud.»

Ajaleht oli Niina pisaratest üle ujutatud. Ilma hüsteerikata, ilma halamiseta, suurima enesevalitsemisega, kuid unustades Partševski sealviibimise, astus ta esi-

nurka ja laskus ikooni ette põlvili. Insener Partševskil tuli teha sedasama. Niina lõi otsaesisega vastu põrandat, Partševski samuti, püüdes seda hästi kõvasti teha. Niina ohkas, ohkas ka Partševski. Niina sosistas palveid, ka Partševski sosistas palveid.

«Tere õhtust,» ütles Protassov ja ta näpitsprillid kukusid nina pealt maha. «Mis see siis tähendab? ...»

Insener Partševski kargas üles, eemaldus pimedusse, kus hakkas kohe rätikuga pükse puhastama ja viike kohendama, kirudes endamisi: «Vaata kus kurat, ilma teata mata ronis sisse!»

Protassov kirus samuti mõttes Partševskit: «Lurjus, roomaja!», aga valjusti ütles:

«Andke andeks, Niina Jakovlevna! Ma tulin tagaukse kaudu.»

«Ma tulen kohe, istuge, Andrei Andreitš,» sõnas Niina ja läks välja, et oma nägu värskendada.

Protassov istus laua juurde. Partševski — diivanile. Mõlema enesetunne oli räbal: üks tundis ennast nagu varas, teine nagu kutsumatu, juhuslik pealtnägija-tunnistaja. Kõigis söögitoa nurkades valitses ärev vaikus. Ainult kell tagus ühtlaselt takti ja unine kanaarilind saputas oma sulgi. Protassov hakkas tasakesi mingit motiivi vilistama. Partševski hakkas luust raamistuses metallsaakešega hoolega oma küüsi viilima.

«Aga mina, andke andeks, ei teadnudki, et te nii usklik olete.»

Ruttamata kõrvaldas Partševski oma südamest vaenlase terava noole ja teritas oma:

«Nagu te teate, olen ma katoliiklane... On olukordi, kui, kui... Noh lihtsalt, ma sattusin segadusse ega teadnud, mis teha, kui pani põlvili langes... Kuid ma ei oodanud teilt siisugust küsimust ega ka seda, et te võite vargsi nagu kass juurde hiilida... Säärased nähtused kuuluvad halva tooni hulka.»

Partševski viskas jala üle teise ja pööras oma näo järsult kõrvale.

«Teate mis,» ütles Protassov õhus oma näpitsprille keerutades, «kui ma teile siisuguse küsimuse esitasin, olen ma teist huvitatud kui tüübist... See oligi kõik...»

«Merci...»

«Ja-jah. Aga teie hoidke oma kasvatajalik toon mõnetise jaoks. Näiteks Nadenka jaoks.»

«Pardon... Te tahate öelda, Nadežda Vassiljevna jaoks?»

«Selle osa jaoks, mis te talle kaela määrisite, on taliga vähe arenenud, kui mitte öelda rumal.»

«Mis on minul ja mis on Nadenkal sellega asja?» Insener Partševski kergitas kulme ja õlgu.

«Jah, säärane sümbioos on põrgulikult huvitav... Ha-haa!»

Niina astus sisse üleni mustas.

Peremehe surmast teadis juba kogu asundus. Kuulujutte sigines kui rotte — kiiresti ja geomeetrilises progressioonis.

Kuigi isa Aleksander Prohhori surmas kahtles, palus ta siiski jumalateenistuse ajal altaris äsja surnud Prohhori hinge eest. «Parem üle soolata, kui vähe soolata,» mõtles ta lihtsalt, vaimuliku seminari õpilase moodi. Niipea kui jumalateenistus lõppes, andis toatüdruk Nastja talle üle proua palve tulla teed jooma.

Kodune nõupidamine — Niina, isa Aleksander, Protassov — toimus Prohhori kabinetis. Sellest võttis tumma tunnistajana osa ka hunt.

Niinal olid silmad nutetud, loomulik puna oli kaetud tiheda puudrikorraga. Isa Aleksander luges artikli läbi ja lõi kolm korda risti ette.

«Minu arvates ei ole asi siiski veel kindel,» lausus Protassov Prohhori sigarit suitsetades. «Minu teada on «Peterburgski Listok» kõige kollasem, kõige skandaalsem ajaleht maailmas. Sopaleht! Ma kõnelesin juba eile sellel teemal Niina Jakovlevnaga. Ja ma usun, et mul on õigus, väites, et siin on mõni riugas... Olgugi...»

«Halastaja jumal!» Preester pani käed risti rinna peale. «Aga nimed? Innokenti Filatõtš, Niina Jakovlevna isa... Ma kardan olla ennustaja, kuid loogika sunnib uskuma, et...»

«Me saatsime eile kiirtelegrammid Peterburi mitmesse kohta,» ütles Niina.

«Ajalehetoietus, linnavalitsusele, pealinna politseile ja Prohhor Petrovitšile aadressil — Mariinski võõrastemaja, Tšernõšovi põiktänav,» kinnitas Protassov.

Sõnade «Prohhor Petrovitš» juures ajas kušetil lamav hunt kõrvad kikki, haigutas ja liputas saba. Märganud looma säärast käitumist, küsis preester:

«Lugupeetud Niina Jakovlevna, kas te ei märganud mingit hingelist, muidugi, mitte hingelist, aga... kuidas seda nüüd öelda? Noh, vaadake seesama loom, kas pane tähele, kuidas ta end sel kurjal kuupäeval ülal pidas? Võib-olla ulgus, võib-olla haukus või nukrutses muidu eriliselt...»

«Ei tule meelde,» ütles Niina. «Andrei Andreitš, kulake, ulatage mulle sall, mul on külm...» Ta väristas õlgu.

«Nii, nii... Aga mõnikord juhtub seda nende kõnevõimetute olenditega. Nad aimavad, aimavad. Noh, mis seal ikka. Kui midagi niisugust ei juhtunud, on see väga lohutav. Igal juhul, mu tütar, peab jumala armu peale lootma ja mitte meelt heitma.»

Manitsedes ja hõbedasest tubakatoosist lõhnavat tubakat nuusutades tõi isa Aleksander mõningaid näiteid sellest, kuidas elavaid inimesi juhuslikult surnuks on peetud.

«Nii juhtus näiteks minu õpetajaga, Novgorodi ja Staraja Russa piiskopi Feognostiga...»

«Või Ameerika kirjaniku Mark Twainiga,» lisas Protassov salli tuues.

«Ja-jah! Ja-jah!» hüüdis preester mingi lapseliku rõõmuga.

«Ma olen kõigeks valmis,» ütles Niina ennast sallisse mähkides.

«See on väga kiiduväärt!»

Oli välja selgitatud, et juba kümne päeva jooksul ei olnud peremehelt ei telegramme ega ka kirju saabunud. See asjaolu oli kõige häirivam. Tegelikult oli tragöödia peaaegu kõigile ilmnē. Niina hinges vilkusi ainult vähesed lootusesädemed. Need üksnes piinasid teda, ajasid segadusse ega toonud rahu.

«Igal juhul,» ütles preester, «pean ma otstarbekohaseks pidulik leinajumalateenistus seni edasi lükata, kuni abstraktne fakt, jumal hoidku küll selle eest, muutub konkreetseks faktiks.» Ja tundes, et tekitas piinliku olukorra, ning et selle mõju vähendada, lisas: «Muuseas, ma tunnen intuitiivselt, et Prohhor Petrovitš elab.»

Hunt vehkis jälle kiiresti sabaga ja hüppas kušetilt maha.

«Aga juhul, kui ta on surnud, mis ma siis teen?» ja Niina langetatud silmad täitusid pisaratega. «Kas sõita Piiterisse...»

«Või jätta lahkunu jäänuste kohaletoietus Inno-kenti Filatõtši ja teie isa hooleks?» katkestas teda preester. «Mä arvan, et teil ei ole sünnis oma ettevõtteid ja habrast Veerakest maha jätta.»

«Mis puutub asjade ajamisse,» ütles Protassov tiheid suitsupilvi välja puhudes, «siis ma vastutan oma peaga, et asjaajamine selle all mitte vähemalgi määral ei kannata.»

«Ma olen selles veendunud,» ütles Niina ja püüdis talle aralt, läbi pisarate naeratada.

Protassov tabas selle naeratuse kui päikesekiire, hindas seda omamoodi ja peitis südamesse. Südamel hakkas õudne ja kohutavalt mõnus.

Kõige rohkem masendatuna tundis ennast vist Anna Innokentjevna. Ta ei teinudki täna oma poodi lahti, istus poolpaljana magamistoas, keelepeksjad eidekesed ning sosistajad ümberringi, ja karjus meeletult nuttes:

«Nüüd hakatakse minu papakese üle kohut mõistma!... Nüüd hakatakse minu papakese üle kohut mõistma!...»

Temast ei jäänud oma siira kurbusega maha ka diakon Ferapont. Prohhor tõi ta Uraalist siia kui osava sepa. Ta pidas Prohhorist väga lugu. Palju kordi olid nad koos ohtlikul jahil käinud. Kord hakkas karu Prohhorit muljuma — sepp lõi raske kirvega metslooma karvase pea enam-vähem ühe korraga otsast. Prohhor ei jäänud võlgu — ta suurendas sepa palka poole võrra ja kinkis talle hea püssi. Nagu kõik teisedki, imetles Prohhor alati tema mürisevat häält. Kord ehmus loomakari Ferapondi hirmuäratavast häälest ja tormas karjamaalt

asundusse, härg aga sööstis sohu, vajus kõrvadeni mudasse ja kärvas.

Niipea kui Niina kedagi külastama sõitis või palverännakule läks, hakkas Prohhor pummeldama. Ta võttis sepa kaasa, nad sõitsid paadiga välja ja ta sundis teda röövlilaule laulma.

Miks, kohus, pean nuttes
ma paluma sind,
et nuudi sa võtaks
ja karistaks mind?...

Laul kõmises, pörkas vastu kaljusid, kandus tugevasti ja mahlakalt igale poole. Töölised, kes oma töö juures kohmitsesid, jätsid selle hetkeks, jäid kuulatama ja ütlesid:

«Vana» on koos Ferapondiga pummeldama hakanud.»

Et Niinale ja sepale meelehead teha, ütles Prohhor kord Ferapondile:

«Kuule, Ferapont... Kas sa tahaksid diakoniks saada?»

«Haridust on vähe,» ütles sepp, kuid ta nägu läks lootusrikkalt laiale naerule. «Noh, tõsi küll, lugeda ja kirjutada ma oskan hästi.»

Sepatsehhist lahkumata läks ta pooleks aastaks isa Aleksandri juurde õppima, abiellus Prohhoori pealekäimisel isa Ipati tütreaga Medvedevost ja elas siis mõne aja maakonnalinna, kus ta ka hiljuti diakoniks pühitseti. Enne abiellumist oli sepal Prohhoriga järgmine kõnelus:

«Prohhor Petrovitš, aga mul on ju Uraalis eit... naine, nimega Lukerja?»

«Lapsi on? Armastad teda?»

«Sugugi mitte!»

«On sul dokumendid kaasas? Pass, sünnitunnistus...»

Sepp ulatas dokumendid. Prohhor viskas need ahju ja ütles:

«Noh, nüüd oled sa poissmees.»

Ta käskis pristavil saata Lukerjale sada rubla raha ja ametliku teadaande, et ta mees on «jumala tahtmisel ära surnud». Nii jäi Lukerja Prohhoori kapriisi tõttu leseks ja

sepast sai diakon, ning isa Ipati tütar, vanapiiga Manetška, läks mehele.

Prohhor võib suuri asju teha. Kuidas siis mitte niisugust inimest tema kurva surma puhul taga nutta?! Diakon Ferapont ei läinud sepikotta, hakkas juba hommikust peale jooma, istus põrandal ja trimpas tasapisi, koorega kartulit peale hammustades, ning jorutas kaeblikult läbi pisarate:

«Igavene mä-ä-älestus...»

Nösuninaga paks Manetška oli arssina võrra temast lähem, oli üsna pisike naine, tal oli oma hiiglasuure mehe üle piiramatu võim.

«Istu põrandale! Säh, siin on sul pudel. Ja rohkem ei tohi. Ära kisenda liiga kõvasti — inimesed on tänaval.» Ja diakon jorutas pisaraid pühkides tasakesi:

«Koos pühadega hingerahu leidku-u-u...»

Manetška keeras varrukad üles ja hakkas tainast kastma.

Ilja Petrovitš Sohhatõh oli öösel kalal ja kuulis kurba teadet alles täna hommikul. Jahmunud ning magamata ööst erutatud (ta oli püüdnud kaks haugi ja kaks karpkala), ei taibanud ta kohe, kas kurvastada või asjasse ükskõikselt suhtuda. Kuid üksikasjalise järelemõtlemise selle asja üle pärastlõunaks lükanud, otsustas ta hetkel viisakuse pärast kurvastama hakata ja võttis vastava poosi. Aga oh häda! Raamat «Hea toon, ehk kuidas peab noor inimene seltskonnas käituma» ei andnud talle vajalikke juhendeid. Pulmi, ristseid, sünnipäevi — sellest rämpsust kirjutati rohkem kui tarvis, aga matustest juttu polnud. Kah raamat! Eh-hee!... Ta otsustas äranägemise järgi tegutseda, oma teod kaine mõistusega koostööst lastada. Riietus musta ülikonda, kinnitas varruka külge leinalindi, praktiseeris peegli ees suunurkade hoidmist ning kurva näo tegemist ja läks siis Niina Jakovlevna juurde oma kaastunnet avaldama.

Huuled ripakil, ronis ta kööki, tervitas Nastjat kätpidi ja palus end prouale teatada. Niina Jakovlevna juures toimus samal ajal nõupidamine — ta laskis aga tea-

tada, et on haige, ega tulnud välja. Ilja Petrovitš muutus süngeks, ohkas, võttis taskust kuldäärega visiitkaardi, kirjutas sellele «murest murtud», palus lesele edasi anda, sõi ära piruka, mis Nastja talle pakkus, ütles «adjuu» ja lahkus vilistades.

Vaatamata kümnike ja meistrite kärkimisele ning trahvidega ähvardamisele, töötasid töölised kõigis ettevõtetes täna räpakalt.

Peeti sageli pikki suitsutunde, vesteldi ja lobiseti. Silmadest, kõnedest, liigutustest tungis esile kahjurõõm.

«Kärvas — paras talle. Täna peab pidutsema, aga mitte tööd tegema. Halvemaks enam ei saa minna, asi läheb sada korda paremaks. Sellele mehele, kes ta maha koksas, tuleks kõik patud andeks anda. Me ju ise kavatseme...»

«Mis? Mis, mis?!»

«Niisama, mitte midagi. Sõitis mööda.»

Kümnikud ja poesellid häbistasid töölisi, peatasid neid ainult oma seltskondliku seisukoha pärast, kuid ise ujusid kaelani rõõmujoovastuses. «Nüüd hakkab perenaine ettevõtet juhtima — see on tore! Tema ajal on Protassov valitseja. Aga et too otsa sai — see on hea.»

Paljud töölised ei ilmunud peale lõunat tööle. Pristavi käsul suleti kaks kroonu viinapoodi ja viis õllepoodi. Salakõrtsipidajate käest osteti kogu nende viinatagavara ja jõodi ära. Soolaputkad olid ulajaid puupüsti täis; joobnuid tassiti sauna ja malmilattu. Urjadnik ja strasnikud õiendasid purjutajatega arveid. Need kaitse-sid endid jalgadega, sülitasid vihatud kiusajatele näkku ja ähvardasid:

«Oodake, lurjused! Nüüd lendab kõik uperkuuti.»

Enamik töölisi olid tööpäeva lõpul kained, ei märatse-nud, kuid laulsid siiski ja karjusid «hurraa», kavatsesid valida saatkonna, et minna perenaist ja Protassovit «tervitama», kuid mõistlikumad laitsid selle ära. Mõnedes majades ja peaaegu kõigis barakkides olid välja pandud pidulipud. Strasnikud kiskusid need maha, aga poisike-sed panid jälle uuesti üles.

Albert Henrihhovitš Cook oli täiesti terve, kuid ei läi-nud ka täna tööle, vaid jäi koju. Mister Cooki suhtes oli see ennekuulmatu lugu. Hommikul käskis ta Ivanil

endale pudeli konjakit anda ja mitte kedagi sisse lasta. Ivan oli väga imestunud. Mitte vähem kui Ivan imestas enda üle ka mister Cook ise. Säärast argust, säärast tah-tejõuetust polnud ta varem iialgi tundnud.

Tarvis oleks viivitamatult minna, proua jalgade ette langeda, andeks paluda. Kuid ta mõte ja tahe olid nagu halvatud. «Noh, võtan ühe, julgustuseks. Noh, veel teise... Noh, kolmanda! Kas nüüd või mitte kunagi, kas nüüd või mitte kunagi?»

«Ivan, uus pudel! Tolvan! Tänaseid toimetusi ära viska homse varna!»

«Jah, peab minema, peab minema! Igal juhul — šansse on. Protassov — sotsialist, materialist — ei kõlba, ei tule arvesse. Partševski — kollanokk, tobu, kaardimän-gija — ei kõlba! Aga kes veel, kes veel, kurat võtaks?! Niisiis — šansse on kaheksakümmend viis saja kohta.»

«Ivan! Kingad... Kõige paremad!»

Ta viskas vilttuhtlid jalast, kuid vaimne halvatus aheldas jälle ta tahtejõu. Telefon heliseb. Ärevalt, hullu-meelse pilguga haarab mister Cook kõnetoru:

«Kes? Protassov, teie? Käige põrgu! Mind pole kodus...»

«Nii-jah, tarvis minna, tarvis minna... Aga ma olen ju... pu... pu... purjus.»

«Ivan! Kas ma olen purjus?»

«Sugugi mitte, teie kõrgeausus.»

Talle meenub tema ammune jutuaajamine Niinaga. Oh, kuidas ta teda siis armastas, ja kuidas ta teda veel prae-gugi armastab! Oh, kuidas armastab! Nii ei suuda ar-mastada ükski venelane, ükski sakslane ega prantslane. Isegi Shakespeare'i maur ei suutnud oma Desdemonat armastada nii, nagu tema armastab madam Gromoff... õnnetu, noh kuidas, kuidas see nüüd oli?... õnnetu leseke. Tema pärast ta võib-olla jääbki siia, sellele met-sikule maale, selle metsiku inimese Prohhor Gromoff juurde...

«Härä, kas käsitate õhtusöögi anda?»

«Kuidas, kuidas, kuidas? Ma pole õieti veel hom-mikustki sünnud. Joo!»

Ivan joob.

«Mine!»

Ivan läheb.

Jaa-jah. Ta mäletab väga hästi. Metsatukk. Paremalt poolt paistis kuusirp ja — Niina. Ta laskus Niina ette põlvili, surus oma lauba vastu tema tolmuseid kingi. Niina tõstis ta siis üles, ütles talle midagi, kuid ta oli täiesti kurt, oli meeletu, ta karjus: «Oh-jaa, oh-jaa!» ja tulistas revolvrist. Ta tahtis siis ennast maha lasta. Aga kuul lendas õhku. Õnnetu juhus. Oh-jaa! Oh-jaa! Ja alles nädala pärast meenusid talle nagu mingi ime läbi kõik Niina sõnad. Ta ütles: «Ma hindan teie tundeid minu vastu. Ma austan ja armastan teid kui toredat inimest.» Ja lisas: «Mitte rohkem»... Selle tema lause ta otsekui graveeris endale südamesse. Peitlik oli tal kirg, pöörane iha, et saavutada eesmärk. Kuid viimased sõnad «mitte rohkem» (ta mõistis nende tähendust) langesid südamest maksa. Need piinavad teda, ei lase tal rahulikult elada ning on kibedad nagu sapp...

Kõigest võib siin maailmas üle saada. Võib kaljusid purustada, võib jõgesid teise kohta juhtida, võib iseenest võitu saada. Aga naine? Kuidas saab teda võita, missuguste võlumürkidega temas enda vastu tundeid äratada? ... Kes, kes? Kes ütleks seda?!

«Mida?»

Tema ees seisab Ivan. Ta vaarub paremale ja vasakule, kükitab, hüpleb. Ja kõik vaarub, kõik kükitab, kõik hüpleb. Mister Cook toetab jalad tugevasti vastu põrandat ja klammerdub kätega lauaplaadi külge. Kuid põrand õõtsub nagu kiik ja jooniseid täiskuhjatud kirjutuslaud püüab end peremehe käest lahti rabelda ning õhku tõusta. Mister Cook luksab ja vahib Ivanile otsa.

«Istu, Ivan...» ütles ta nõrga häälega.

Ivan kuulas käsku.

«Ivan!» ja mister Cook laskis käed laua küljest lahti ning oleks peaaegu põrandale kukkunud. «Ivan! Aga korraga saame sina ja mina... noh, homme... noh, mõne nädala pärast väga, väga rikas. Oo, ma oskan enda eest seista, usu, Ivan...» Ta paotas pisut silmi — Ivani polnud, istus Protassov. Ta ajas silmad veel rohkem pärani — Protassovi asemel istus Partševski. Ta hõõrus ja pungitas silmi — Partševski kadus, tema asemele aga ilmus ta ise, mister Cook, tema teisik.

«Kellega mul on au?»

Ja mister Cook viskab iseennast raske kirjapressiga. Peegel, mille ees ta hommikul habet ajas, lendas uperkuiti laualt maha ning purunes kildudeks.

«Ah-haa! ... Feno-o-me-naalne! ...»

Jaa-jah... Peab siiski minema nii ruttu kui võimalik. Viimane aeg on käes, mister Cook peab oma daami ette ilmuma. Mister Cook on hästi kasvatatud. Mister Cook on kindel selles, et daam eelistab just teda. Oo, mister Cook saab varsti, õige, õige varsti miljonäriks. Jaa-jaa-jaa...

«Ivan! Anna! Kõige parem...»

«Mida?»

«Püksid, püksid, püksid!»

«Issand, halasta! Missugused püksid?! Öösel! Te suvatsesite kaks pudelit konjakit ära juua.»

«Sa oled väga rumal... Hea vene vanasõna ütleb: kes supiga suud on põletanud, viskab viina... Noh ruttu, ruttu, ruttu! ... Pudeli viina! ...»

«Ei anna, teie kõrgeausus... Jumala eest, ei anna. Suvatsege magama heita...»

Mister Cook naeratas heasüdamlikult, laskis sõrmedega nipsu ja pani pea laua peale. Laud kõmises ja kõikus. Mister Cooki juurde astus Niina, silitas tema juukseid ja talutas ta siis ettevaatlikult kušeti juurde.

«Oh, jumalanna! ... See olete teie? ...»

«Just nii, isand, mina...» ütles Ivan teda kaenla alt toetades.

Kell lõi kaksteistkümmend. Aga umbes kella ühe aegu öösel tõi postkontoris valvav strasnik Niinale korraga neli telegrammi — vastused Niina telegrammidele.

Ohtuselt kohtumiselt võluva perenaisega pöördus insener Partševski tagasi suures vaimustuses. Tema pisike — kaks tuba ja köök — korter oli toredasti sisustatud: praktilistel põhjustel polnud Prohhor Petrovitšil rahast selleks otstarbeks kahju. Pan Partševski lähenes

mööda pehmet vaipa suurele peeglile. Ta nägi seal õnnelikku nägu, tema lõug ja huuled naeratasid, silmad aga, kuidas ta ka ei püüdnud nende ilmet pehmenendada, vaatasid karmilt ning ülbelt.

«Uhke välimus, iseseisev ja ... armas,» ütles ta. Ja peegel kordas nagu papagoi täpselt sedasama järele.

Noh, muidugi. Ei saa ju hallipäine Protassov võistelda noore kõrgeaulise paniga, kelle soontes voolab võib-olla Jan Sobieski enda veri. Ta teadis väga hästi, kuidas perenaine sellesse vene mühakasse Protassovisse suhtus. Lihtne sõprus, mõlemale kasulik, kõik muu aga on pooltotaka Nadenka rumal sonimine. Jah, teisiti ei saagi see olla: pani Niina usk jumalasse on väga tugev, Protassov aga ... Ah-haa! ... Las olla, las olla, seda parem!

Pani Niina saatis teda esikusse, isegi veel kaugemale, kuni välisukseni ja ütles siis tänuliku häälega:

«Armas, armas Vladislav Vikentjevits. Ma hindan väga teie harrast sõprust minu vastu ... Ainult teie noor süda võib mõista kogu seda õudust, mis mind nüüd on haaranud. Kas te siis tõesti mind armastate? Täna teid! Jumalaga, armas!»

Oletame, et pani ei öelnud just nii, et ta sõnad olid pisut teistsugused, kuid ta oleks öelnud just nimelt nii, kui mitte see neetud mats Protassov poleks oma buldogipead ukse vahelt sisse pistnud, et kõike näha ja kõike salaja oma pikkade eeslikõrvadega pealt kuulata. Oo, koeraveri! ...

«Mis küll saab, mis küll saab?! ...»

Peast kinni haarates läks pan Partševski oma kuldsetes unistustes hõljudes vaipa mööda kirjutuspuldi juurde ja hakkas oma sõbrale Piiterisse koostama järelepärimistelegrammi.

Paljud, kes surmast teada olid saanud, ei maganud sellel ööl üldse.

Ka Ketti ei läinud magama. Ta ei julgenud kuidagi üksinda Niina juurde minna. Ketti elas avaras toas ühe abielus mehaaniku juures. Ülipuhas voodi, raamatud, portreed, kõikjal lilled — tuba oli täis hurmavat lõhna. Padjal magas, ninake karvase saba sisse surutud, taltas orav Leedi.

Neiu oli väga rahutu. Oma kommetelt instituudi õpilane, Niina noorem sõbranna, ta otse jumaldas teda. Kogu ta sisemaailm koosnes veel ebareaalsetest unistustest. Ta jumaldas samuti Protassovit ja jumaldas pisut ka Partševskit. Kuid Ketti oli temast väga palju halba kuulnud ja ta süda lükkas Partševski alati tagavarateedele.

Huvitav on pilku heita tema päevikusse. See peegeldas teda tervenisti.

«17. juuli. Põletasin eile lokke tehes oma otsaesise ära. Niina oli ingel ja kinkis mulle ühe pudeli Pariisi lõhnaõli. Ma armastan seda pööraselt. Peen, kuid väga tugev lõhn.»

21. juuli. Täna olin koos Niinaga nende juures saunas. Ma olen väga kõhnaks jäänud, kuid nägusamaks muutunud. Sääred on pikad. Väga kahju, et ma pole baleriin. On juba hilja. Olen 25-aastane. Arvan, et olen kõhnaks jäänud selle talumatu A. A. Pr. pärast. Mulle näis, et ta teeb mulle silmi. Kuid ma tean, ta armastab Niinat ja sülitab siisuguse tühipalja inimese peale nagu mina. Ta mõtleb, et ma olen plikatirts.

30. juuli. Papake kirjutab, et nende polk viiakse üle Rjazanisse. Ta on polgu komandöriks määratud. Partševski surus kahemõtteliselt mu kätt. Ta on tore. Ma näen teda pahasti unes. Ebadelikaatselt.

1. august. Protassov ei abiellu minuga iialgi. Kuigi Niina mulle vastupidist kinnitab, näen ma kõigest, et ta pole tema vastu ükskõikne, ta kavaldab minuga. Leedi üllistas mu patja väga kollasega nagu kummivaik. Kui kahju, et siin pole sidruneid. Ma igatsen väga sidrunite ja apelsinide järele. Igatsen ka oma ema järele. Miks ta küll nii varakult suri?

23. august. Pole kaua enam kirjutanud. Protassov ütles Niinale minu juuresolekul, et kui ta abiellub, siis väga noore neiuga, naiivsega nagu lilleke, ja püüab teda kasvatada, tõsta enese tasemele. Ma märkasin, kuidas Niina huuled värisema hakkasid. Protassov ütles: «Kuid seda ei juhtu iialgi.» Ta on kuidagi salapärane. Kõik on veendunud, et ta on töölistega ühel nõul. Missugune alatus!»

Kõik umbes seda laadi. Ka praegu, sel pimedal ööl, kirjutas ta:

«Tuled on kustunud, õied on langenud. Mu vaene süda aimab, et Niina abiellub Protassoviga. Niina on tark. Ja peale selle on mul selle kohta andmeid. Kes jääb siis minule, vaesekesele? Partševski? See tühipaljas kergats! Äädikast on minu elus puudu. Äädikast!»

Ta võttis riidest lahti ja heitis ilma palvetamata voodisse, hakates ebadelikaatselt Partševskile mõtlema.

Partševski aga istus sel ajal juba teist tundi pristavi juures.

Joodi hilisõhtust teed. Pristav ähkis. Jutt kaldus viimastele sündmustele. Pristavil oli seljas Nadenka tikitud helesinine vööga siidsärk ja ta sarnanes rasvunud kõrtsipidajaga. Ta asetas alustassi peo peale ja puhus kuumale tee.

«Ma usaldan teid, Vladislav Vikentjevitš,» ütles ta. «Teie olete meie mees. Aga see nadikael Protassov, oh-hoo! See on alles tegelane, ma ütlen teile.»

«Olen teiega täiesti nõus...»

«Ja kui ta, jumal hoidku selle eest, veel perenaisel pea segi ajab — see on täiesti võimalik —, noh, siis... saate isegi aru... Ei minul ega teil ole siis asu... Ta sööb mind siit välja.»

«Ärge kartke,» ütles Partševski. «Minu onu teab Protassovist juba mõndagi. Ta on ju jakobiinlane, puhastverd sotsialist.»

«Tõsi jah,» lisas Nadenka. «Ma nägin ju ise, kui ta öösel koosolekult tuli...»

«Oli see siis tema?»

«Tema, tema, tema!... Noh, mind juba ei peta. See ei lähe läbi!»

Pan Partševski kortsutas Nadenka jämeda väljenduse üle pisut kulme.

«Ma tabasin selle Protassovi juba ammugi...» ütles pristav ja pühkis oma märga nägu kukkedega käterätikuga. «Kuid ta oli kadunud Prohhor Petrovitši kaitse all.»

«Ah, või nii? Veider! Ma ei teadnud seda.»

Ja Partševski kirjutas selle pristavi lause endale kõrva taha.

«Teate mis, armas Vladislav Vikentjitš?» Pristav kõn-
dis edasi-tagasi mööda tuba, nipsas maha ahju mööda
roomava tarakani ja kergitas näpuotstega oma kohevil
vurre. Istus siis pimedasse nurka diivanile ja jäi oma
härjasilmadega Partševski peale ainiti vahtima. «Mina,
teate, Vladislav Vikentjitš, tahaksin teiega nõu pidada.»

«Olen teie teenistuses,» vastas Partševski ja pöördus
hämarusse peitunud pristavi poole.

«Nadenka, mine keldrisse ja too riisikaid... Ja seal
on ka nalivkat... mõistad, vaadikeses... Lase kraanist
karahvinil!» Nadenka süütas laterna ja läks. Pristav
pani ukse tema järel lukku ja istus uuesti hämarusse.
«Asi on järgmine. Nagu te teate, aga võib ka olla, et ei
tea, võlgneb kadunud Prohhor Petrovitš mulle neliküm-
mend viis tuhat rubla. Tegelikult küll viiskümmend, aga
vilele tuhandele ta vaidles vastu, noh, jumal temaga!
Tuhandet kaksikümmend laenas ta minu käest juba Med-
vedevos; seal oli üks ebameeldiv asi, milles ta kohtulikult
õigeks mõisteti. Ja vaat...» Pristavi kõht hakkas kan-
gesti korisema; ta ootas hetke. «Ja nüüd, kujutlege ise,
mul ei ole tema käest dokumenti. Lasksin paraja aja
mööda minna. Nüüd kõnelen otsekoheselt. Pean valmis-
tama fiktiivse dokumendikese tagantjärele minu ja kel-
legi suursuguse tunnistaja allkirjaga, kelle juuresolekul
ma Gromovile raha andsin. Et ma selle dokumendi pean
esitama väljamaksmiseks kontorile, aga võib ka olla, et
kohtule, siis peab see suursugune tunnistaja olema tun-
tud inimene ja seisma väljaspool kahtlust. Tunnistajale
maksan tema teenete eest, vaatamata oma vaesusele,»
pristav hakkas kokutama, «viis tuhat rubla. Neist annan
käsirahana nüüd kohe, just praegusel silmapilgul, tuhat
rubla.» Pristav hakkas jälle kokutama. «Kas te ei võiks
mulle säärast inimest soovitada?»

Nüüd hakkas ka Partševski kõht korisema.

«E-e-ei tea!» venitas ta ja hakkas tooli krääksutama.
«Peab järele mõtlema.»

Partševski pristavi nägu ei näinud, aga pristav nägi
hästi Partševski vilama hakanud silmi ja teadis hästi, et
pan Partševski ei mõtle kaua.

Kuid ta eksis. Aeglase taibuga, aga leidlikus Part-
ševski peas hakkasid keerlema argumendid poolt ja

vastu. Viis tuhat on muidugi raha, kuid... Äkki saab pani Niina tõepoolest tema naiseks. Siis tuleks ju Partševskil pristavile oma taskust need nelikümmend tuhat välja maksta.

«Lubage teile vastus anda mõne aja pärast.»

«Nüüd kohe...»

«Ma ei saa, andestage.»

«Kas nüüd või mitte kunagi. Leian teise...»

Partševski värises. Pristav astus tema juurde, võttis laiade mustlaspükste taskust rahakoti ja viskas lauale paki uusi rahapabereid:

«Nüüd kohe... Noh?»

Partševskil libises puna kiiresti põskedelt kaelale. Ti hane lendas ära ja sirtsus taeva all, kurg nokkis nii mõnusalt südant. Viis tuhat rubla, sõit maakonnalinna, klubi, kaardid, sajatuhandene võit.

«Noh?»

«Nõus!»

Nadenka koputas uksele.

«Küll jõuad,» hüüdis pristav ja ulatas Partševskile paberi allakirjutamiseks.

Too luges paberi nagu hüpnootiseeritu läbi ja kirjutas alla.

«Täna,» ütles pristav. «Täna! Siin on täpselt tuhat rubla. Olge lahke, koristage ära. Minu eidele mitte sõnagi! Eide keel on nagu tuul. Kartke eitesid... Puh! Hinge matab, teate isegi! Noh, vaata, nüüd on asi korras! Ma pean teid hoiatama, et Prohhor on suli, mina olen suli, Nadenka on samuti suli, midagi «Kuldkäe» Sonka taolist. Ka teie, vabandage minu avameelsust, olete suli...»

«Kõtt! Kuss!...» hüüdis pan Partševski ja kargas püsti.

«Pidage, ärge erutuge!» lausus pristav ja pani ta oma kohale istuma. «Te olete ju kaardimängija... Olete kohtu all olnud. Te peate kirjavahetust Piiteri tuntud valemängijaga. Ah-ah-haa!... Kas te siis arvate, et ma teile adresseeritud kirjad läbi lugemata jätan? Ohoo!... Niisiis, lööme käed, kolleeg!»

Partševski oli nagu kuutõbine, ei taibanud midagi, raputas talle ulatatud kätt, võttis taskurätiku välja, ja kui

oli veidi hinge tagasi tõmmanud, pühkis oma märja otsaesise ning kaela kuivaks. Pristav avas ukse. Nadenka astus sisse.

«Ohoo! Nalivka! Noh, kadunukese mälestuseks. Nadjusa, vala täis!»

«Okropne, okropne!» sosistas kohkunud Partševski poola keeles.

Nii voolas Sünge jõgi metsikus taigas. Hoopis teisiti kohisesid Neeva lained Peterburis.

Muide, sellest on juba mitu päeva möödas, kui Inno-kenti Filatõtš pealinnast lahkus. Ta on juba jõudnud üle Uraali ja sõitnud läbi pool Siberit. Nüüd on ta suures linnas ja käib Niina palvel ära sealses vaimuhaigete ravilas, et külastada Pjotr Danilõtš Gromovit. Teel pöördus ta sisse postkontorisse ja saatis tütrele telegrammi:

«Sõidan koju. Elus ja terve. Suudlen isalikult. Inno-kenti Gruzdev.»

Vaimuhaigete ravila paistis silma oma puhtuse ja korra poolest. Innokenti Filatõtš viidi külaliste saali. Saarepuust pehme mööbel, lilled tünnides, palju valgust. Ole laia koridori paistsid klaasuksed; nende taga vilkusid kogud rühmades, paarikaupa ja üksikult. Sisse astus terase pilguga, valges kitlis arst.

«On teil kirjalik korraldus haiget Gromovit külastada?»

«Ei ole! Mind käskis suusõnaliselt seda teha tema minia, proua Gromova.»

«Mitte poeg?»

«Ei.»

«Kummaline. Istuge.»

Arst palus öde tuua kapist nr. 10 toimiku nr. 35.

«Meie haige on imelik. Ta on haige ja ei ole haige. Tegelikult võiks teda hea hoolitsemise juures ka kodus pidada. Seda ütelge ka neile. Haige on peaaegu kõiges normaalne, kuid mõnikord ta ajab pentsikut juttu, peab oma poega röövliks ja tapjaks.»

«Ah, missugune toores inimene!» Innokenti Filatõtš lõi endale vastu põlvi ja tegi pahase näo. «Ei, hoidke teda jumala pärast ikka siin. Ta on hull, kindlasti hull! Ärge uskuge teda, härra doktor. Ta ainult teeskleb, et ta terve on. Ma tunnen teda. Ja tema lobisemist ärge uskuge ka. Ma tean seda omast käest. Ma olin ju ka hiljuti hull.»

«Ah nii?»

«Kuidas siis!» naeratas vanataat rõõmsalt üle kogu habemes näo, hambaid ettevaatuse pärast näpuotstega kinni hoides. «Olin nii palju viina ja konjakit lakkunud, et oleksin elaval inimesel peaaegu nina peast ära hammustanud. Ausõna! Ei tundnud enam inimesi, vaata, kui raisku olin läinud.»

«Aga kes teid siis terveks arstis? Ja missuguste vahenditega? Noh, noh!» muheles arst. Oli meeldiv terve ja lõbusa vanataadiga lobiseda.

«Aga vahendid, teate, need olid kõige lihtsamad. Purjutamisega, no-neh, sain ka terveks.»

«Purjutamisega?!»

«Just nii, purjutamisega...»

«Ha-ha-haa!» naeris arst laginal. «Loodusjõudude kiuste?»

«Seesama loodusjõud, teie kõrgeausus, haaras mind nii, et...»

Õde tõi mapi.

«Vaadake,» ütles arst ja võttis mapist välja pool riisi täiskirjutatud paberit. «See on Gromovi kirjade kollektsioon tema majesteedi keisri, ministrite, peapiiskopi, Riigiduuma esimehe ja kellelgi Ibrahim-Oglõ nimele.»

«Nii, nii! Tšerkess! Ma tunnen teda.»

«Ah tunnete? Ja siin on veel üks kiri teise maailma, Anfissale. Kas tunnete ka teda?»

«Teda ei tunne. Too oli juba varem tapetud.»

«Kes tappis?»

«Ibrahim-Oglõ.»

Innokenti Filatõtš jäi korraka vait, pani prillid ette ja hakkas Pjotr Gromovi oskamatu käekirja silmitseda.

«Teie keiserlik kõrgus, valitseja tsaar, tungige minu olukorda, arutage, palun, oma suures palees kogu valitsusega seda, kuidas poeg-kurjategija mind hullumajja

pani. Aga et ta on kurjategija, seda ei ütle ma mitte kellelegi, mitte kellelegi, mitte kellelegi peale Anfissa, kes on teises maailmas.»

Siis jälle: «Teie keiserlik kõrgus» jne., nii terve leht läbi. Lehe lõpus oli kirjalakist pitser, kopikas kulliga ülespoole, ja allkiri.

Palvekirjad ministritele algasid järgmiselt:

«Teie hiilgus, kõrgeauline härra minister, tungige minu olukorda» jne.

«Siin on üks kiri tšerkessile,» pistis doktor talle ette teise paberi.

«Mu kallis Ibrahim-Oglõ, mu truu kaitsja, sulle kirjutab su heategija Pjotr Danilõtš Gromov, kelle tema poeg — ussipöeg — Proška on asjata hullumeelseks tunistanud. Sina, Ibrahim-Oglõ, istud ju ka meie kollases majas, oled ka hullumeelne, ainult teises palatis. Ma hoi-kan sind, aga sina karjusid minu peale: «Tsh! Ära löi-gatud.» Sina, koerapöeg, oled pärast kõike seda loll ja muud midagi. Sa kirjuta vastus ja ole nii hea, sadulda oma valge hobune, minu kingitus. Ja palun, sõida minu akna alla. Ma hüppan välja ja siis kappame kõige täht-sama ministri juurde. Kirjuta, tola, kiilaspäine põrguline, neetud habemeajaja.»

Kiri Anfissale:

«Anfissa, minu kõige parem ingel!
Sa ära seisa, ära seisa
järsul mäel,
pead ära painuta
maa-emakese poole.»

Ära usu, mu emake, ära usu, mu külm tütreke, et sa oled tapetud. Ära usu kedagi, ära ütle kellelegi, kes sulle lõpu tegi; ütle ainult jumalale ja mulle. Tere, Anfissa; jumalaga, Anfissa! Oota, oota, oota, oota, oota... Hur-raa! Jumal, keisrit kaitse sa. Aga Proška, ussipöeg, on elus. Me peame ta tapma. Tulega tapma. Kõik hullumeel-sed on targad. Ka mina olen tark. Aga sina, tolake, ära teinekord enam sure. Kirjutab kirjaoskamatus pärast Ilja Sohhatõh. Aamen.»

«Pange kittel selga, lähme tema juurde.»

Ja Innokenti Filatõtš läheb arsti järel läbi suure saali. Saalis on palju rahvast.

«Professor, professor! Uus professor!»

«Meie juurde, meie juurde, meie juurde! ... Ma pole oma mõistusega rahul! Tahaksin nõu küsida ...»

«Ma pole professor,» kõneles Innokenti Filatõtš ikka edasi minnes. «Mind ennast viiakse kambrisse.»

«Ah, hulluks on läinud, hulluks on läinud? Ah-haal! Vaata, taevast ja maad! Ka too on hulluks läinud.»

Innokenti Filatõtš ja arst peatusid. Parkettpõrandal tantsisid hullude paarid. Klimberdati klaverit. Kaugemas nurgas kääksutas üks pikaninaline viiulit, ise läbi akna koltunud aeda vaadates. Sealsamas sammus väga tõsise näoga pikakasvuline mustajuukseline diakon ametikuues. Ta käed olid tõstetud üles, pärani silmad olid liikumatud. Ta rääkis ühetooniliselt, nagu pühakirja lugedes:

«Sinu õigus, minu õigus! Sinu õigus, minu õigus! Õigus Melkiseedekist saadik, esimene ja teine õigus!»

Nägu neiu oli end sametist sohvale kägarasse tõmmanud ning žestikuleeris tagasihoidlikult, kujutletava naabriga armastusest vesteldes; ta armsad lahkend silmad olid haigusest udused.

«Ei, ei, Dima, te eksite! Siin pole kedagi peale meie, siin oleme täiesti üksinda ... Suudelge nüüd ometi rütemini! ...» ning sirutus kogu kehaga paremale, tühjusse, siis aga haaras äkki peast kinni ja tõmbus hirmunult tagasi: «Surnud, surnud, surnud! ...»

Õde jooksis juurde.

Innokenti Filatõtš vaatas küsivalt arstile, kuid märkas hirmuga arsti silmades midagi võõrastavat: ta nagu vaatas, aga ei näinud midagi, nagu kuulatas midagi kaugelt, tuhande versta tagant. «E-hee, ka temal on oma maksimum!»

«Jätke mind rahule, ärge puutuge mind!» karjus pakside ripakil huultega, üleni vinne täis, palja pealaega hull vanamees. Liikus ta kummargil, jalad harkis. «Ettevaatlikult! Kohe kukub ...» Ta näol ja hääles on surmahirm, ta hoiab enda ees ettevaatlikult mingit rippuvat kujutletavat eset. «Ettevaatlikumalt! Mu nina püsib vaevalt küljes. Kohe kukub ära ... Mu nina on kaheksakümmeend puuda raske ... Siis tuleb surm, surm, surm! Andke teed!»

Keegi naeris metsikult. Keegi laulis valjusti kirikulaule ja nuttis. Keegi ulgus nagu hunt külmaga.

Algul vaatas Innokenti Filatõtš seda kõike huviga, kuid siis hakkas tal hirm; ta nägu venis pikaks ja põlved hakkasid värisema.

«Lähme,» ütles ta arstile. «Mul on halb.»

Väike valge palat, valge koiku, valge laud, kaks tooli, aken põrandast väga kõrgel. Laua ääres istus küürutõmbunult, käed varrukatesse pistetud, mitte sugugi hirmuäratav, vaikne inimene.

«Nemad?»

«Jah, tema.»

Innokenti Filatõtš oli teda tundnud tihedate halliks minevate juustega ja suure tumeda habemega, lohmaka laiaõlgse, kohutavalt kriiskava häälega mehena. Nüüd istus tema ees ilma habeme ja vurrudeta, paljaks aetud peakoluga ahtarinnaline mees. Ainult sagraised, turris hallid kulmud andsid ta silmadele endise tõrksa ilme. Innokenti Filatõtšil hakkas temast väga kahju. Ta kahetseas kibedasti oma südames, et oli kõneluses arstiga pillanud rumalast peast niisuguseid mõtlematuid sõnu õnnetu hullumeelse kohta.

«Tere, isake Pjotr Danilõtš!»

«Kes te olete? Sistent?» Haige heitis vanataadile kiire pilgu.

«Mina olen Gruzdev, Innokenti Filatõtš Gruzdev ... Vahest mäletate?»

«Kuidas siis, kuidas siis ... Mäletan. Korjasime ju metsas riisikaid. Istu, muudu haaran sul habemest kinni ja panen su istuma. Ma olen ju määratseja.»

Vanataat istus sõnagi lausumata ja palvetas endamisi. Arst katsus haige pulssi ja ütles:

«Te pole sugugi määratseja. Te olete vaikne ja suurepärane inimene.»

«Valetad!» Haige tõmbas oma käe ta käest lahti. «Sa valetad sellepärast, et Proška sulle palju raha maksab. Noh, sa ära valeta. Ma ei armasta, kui valetatakse. Kui ma suurepärane inimene oleksin, ei istuks ma siin kollases majas sinu juures.» Ta pöördus Gruzdevi poole ja küsis kurjalt: «Kes sind saatis? Urgitsejad!»

«Mind palus teid vaatama tulla Prohhor Petrovitši

abikaasa Niina Jakovlevna,» ütles vanataat südame värisedes.

«Ära tuleta mulle Proškat meelde. Ära tuleta meelde! Tapan su! Ma olen ju märatseja.»

Korraga hakkasid Pjotr Danilõtši kulmud liikuma nagu õõkullil, kui see tulele vaatab, ta krimpsus põsed läksid lõdvemaks, paljaks aetud pea langes lauale ja peopesi vastu nägu surudes puhkes ta kuivalt, haukuvalt nutma. Ta kõhnad õlad vappusid, pea värises. Innokenti Filatõtš kõhatas nõrgalt, võttis välja punase taskurätiku ja nuuskas nina. Mingi lämmatav pimedus liikus ta silmade ees, südamel hakkas väljakannatamatult valus. «Äh, Prohhor, Prohhor, kui sa oma isa näeksid!» mõtles ta ahastusega.

Pjotr Danilõtš tõstis aeglaselt pea, pilgutas silmi ja ohkas valjusti:

«Mine ära, tee mulle head meelt, Sergei Mitritš, sõber... Mine üheks silmapilguks välja.»

Arst väljus, olles Gruzdevile sosistanud:

«Ärge kartke!»

Pjotr Danilõtš nihutas oma tooli külalisele lähemale, võttis tal käest kinni ja silitas seda:

«Kui sa Proškat näed, ütle talle: kuigi su isa sind vihkab, armastab ta sind. Ei, ei, ei, ära ütle!» karjus ta kätega vehkides ja nihutas tuksleva näoga oma tooli külalise toolist eemale, üsna akna alla.

«Ma usun, et Prohhor Petrovitš võtab teid enda juurde.»

«Kas oli sellest juttu?»

«Oli,» valetas külaline.

Pjotr Danilõtš kargas püsti, lõi oma lühikese, mittekasvukohase halati hõlmad kokku ja hakkas kiiresti, nagu äkilisest mäest laskudes keerlema.

«Ise, ise, ise sõidan kohale,» pomises ta. «Ma lasen endale vurrud, habeme ja juuksed kleepida. Muidu ajab jälle välja, paneb jälle istuma. Ise, ise sõidan sinna kurja kohtumõistjana. Anna suitsul!»

«Ei ole.»

«Anna ninatubakat!»

«Ei ole. Siin on Piiteri apelsine teile kingituseks.» Vanataat pani paberist kotikese lauale.

«Neist pean lugu. Siin ei anta. Ma olen juba nende maitsegi ära unustanud. Ma proovin,» ja võtnud apelsini kätte, hakkas rutates selle koort hammastega ära kiskuma ning põrandale sülitama.

«Lubage, ma puhastan!»

«Puhasta, vend Keša, puhasta...» ja istus Gruzdevi juurde ning hakkas kiirkõnes sumisema nagu kimalane: «Ma ei ole hullumeelne, ma olen terve. Ma ainult vigurdan, et mind välja ei aetaks, ja kirjutan rumalaid palvekirju, et tähelepanu kõrvale juhtida. Ma võiksin ju kirjutada, ma oskan kirjutada, kuid kardan, et nad tõepoolest vabastavad mind. Kuhu ma siis lähen? Silmusesse? Silmusesse? Või ehk Proška juurde? Ta ei võta mind vastu, paneb jälle kuhugi istuma, ja kui ei — teeb otsa peale. Aga sina, sõber Keša, halasta mu peale, halasta! Palu, anu Niinat; ta on hea. Las ta võtab mind enda juurde. Muidu ma lähen tõepoolest hulluks. Las ta võtab. Ma elan kas või kambrikus ja hoolitsen hellalt lapse-laste eest. Mul on ju raha, palju raha. Kus raha on? Proška käes, rõövli käes. Aga mis siis, aga mis siis? ... Ma olen alles kuuekümmne kahe aastane, ma tahan veel elada. Olen siin juba nii palju aastaid istunud. Halasta, vennas, halasta mu peale, Keša! Jumal halastab siis sinu peale. Pisarsilmi palun sind, pisarsilmi palun. Keša, mu armas, kallid, võta mind kohe kaasa! ... Ma kuidagi lärekese peal. Palu Jakov Nazarõtšit... Palu kõiki... Kuuled sa, kuuled! Sõidan Medvedevosse, tellin Anfisale hingepalve. Ka naisele tellin hingepalve. Ja kui tagasi tulen, tänan kõiki. Kuuled, ma sõidan sinu kui sõbra juurde, varjan end, teesklen alandlikkust. Aga siis, kui paras aeg käes on, ajan küüned välja ja söön Proška ära nagu hiire, ühes kontidega neelan alla. Enne ma ei sure! Enne ei võta maamuld mind vastu. Viha närib mind ööd kui päevad. Näed, missugune ma olen? Missugune olin ja missuguseks olen saanud! Ta on kurjategija, kurjategija, kuidas tal häbi ei ole! Oma isa... li-sa! ...»

Siin hakkasid tal pisarad voolama, ta viskas pooleldi söödud apelsini põrandale, langes voodile ja surus näo padjasse.

Sisse astus arst, kell ja rohupudel käes.

«Palun teid lahkuda. Rohkem pole võimalik. Haige, kas soovite ühe lusikatäie mikstuuri?»

Too lõi jalaga tagant üles ja hakkas oigama. Innokenti Filatõtši süda jooksis verd. Ta oleks ise tahtnud põrandale viskuda ja ulguda.

«Jumalaga, isake Pjotr Danilõtš! Saage terveks!»

«Ela hästi, Keška Gruzdev, ela hästi! Pea kõik hästi meeles! Kui sa seda ei tee — kärvan, ja hakkan kodukäijana sind tülitama, piinama. Ma olen ju märatseja!»

Punasesse taskurätikusse nina nuusates tuli vanataat haiglast nagu surnuaialt, kus just äsja ta sõber oli maetud. Ta mõtles tuseselt kaugete ja lähedaste peale, inimeste raske saatuse peale, omaenda eluõhtule kalduva elu ja oma armsa tütre peale.

Anna Innokentjevna sai öösel Gruzdevi telegrammi kätte, luges selle hirmuvärinaga läbi ja puhkes siis rõõmu pärast nutma: «Papake on elus ja terve, papakese üle ei mõistatud kohut.» Hommikul tõttas ta Niina Jakovlevna juurde oma uudist pajatama, et koos perenaisega veel kord tema õnnetuse üle kurvastada. Kuid Gromovite majas ei nukrutsetudki sel hommikul: eilsed neli telegrammi olid kõik jälle oma vanale kohale seadnud.

Niina Jakovlevna oli väliselt väga rõõmus. Aga mis tema hinges toimus, seda ei teadnud keegi, mitte keegi. Isegi Protassov ega preester mitte, kellelt telliti tänujumalateenistus «teel viibiva» jumalasalase Prohhoori hea tervise puhul.

Igaüks suhtus sellesse veidrasse saatuse mängu oma-moodi.

Mister Cook kainestus hommikuks täiesti, kargas küšetilt maha, sirutas ennast ja hakkas piipu toppima. Koos päikesega vaatas talle näkku eelseisev räbal tänane päev. Aitab, enam ei maksa olla kalts! Ta läheb nüüd kohe oma madonna juurde ja... «Kas kõik või mitte kedagi,» püüdis ta mõelda vene keeles.

Isandale õhinal halatti ulatades ütles Ivan:

«Prohhor Petrovitš on elus ja terve. Suvatsevad varsti koju tulla.»

Jahmunud mister Cookil kukkus piip suust põrandale ja läks pooleks.

Viie-aastane Veerake tegi hundile selgeks:

«Hundike, hallike... Papake sõidab varsti koju. Tõepoolest! Küll sa näed. Tiligramm tuli!»

Hunt liputas saba, lakkus tütarlapse nägu ja käsi. Ta kuulatas tähelepanelikult inimeste kõnelusi ja oli haaratud majas valitsevast üldisest elevusest, hüppas sageli aknalauale ning vaatas kaua kaugusse, kus metsiku troika kuljused võisid iga hetk tilisema hakata.

Jah! Igaüks suhtus peremehe saatuse oma südame-tunnistuse järgi. Oma raha mahajoonud Filka Škvoren andis kindla töötuse mitte enam purjutada, sõi hakitud sibulat ja jõi vett peale: «Ah, küll on häda... Nüüd ma saan sügeda!» Diakon Ferapont läks aga juba hommikul vara salakõrtsipidaja juurde, öeldes naisele, et läheb seplikotta tööle. Jõi rõõmu pärast terve päeva, ja et Manetška ei kuuleks, kiitis veerandhäälel jumalat, kes päästis Prohhor Petrovitši surmast.

Andrei Andrejevitš Protassov vilistas teadet saades kuidagi kahemõtteliselt ja tõmbas kulmud kortsu.

Töölised muutusid vaikseks. Töötasid suure hoolega, et tasa teha seda, mis vahele oli jäänud. Ohkasid.

Sünge jõgi veeretas endiselt oma laineid. Väliselt üksikõikne kõige vastu maailmas, tõttas ta laialt ja sujuvalt päikeselisse kaugusse, uhtudes oma maiseid kaldaid, kus kõigile on määratud oma haud.

Nadenka ja pristav turtsuvad vihaseks teineteise peale nagu kass ja koer, pan Partševski vaevles juba hommikust saadik sagedaste kõhuvaluhooegade käes, Innokenti Filatõtš sõidab, Sünge jõgi voolab.

Kuid tarvis on teada, mis sündis Piiteris enne Innokenti Filatõtši väljasõitu. Teisel päeval pärast kurba sündmust näitas Jakov Nazarõtš arsti nõusolekul Prohhorile tema surmateadet. Prohhor luges läbi ja naeratas, siis aga pahvatas valjusti naerma, kuid haaras samas rinnast kinni ja krimpsutas valusalt nägu.

Samal hommikul kirjutas selle teate autor, «kollase» ajalehe reporter Kakin, lendlevate hõlmadega lüstriinmantel seljas, pikk, marineeritud põldpüü värvi lips ees, kümne rubla eest ajalehe-õienduse, mille sisu ütles ette kannatadasaanu.

«SIBERI KOMMERSANT P. P. GROMOV ON ELUS JA TERVE

Eilsesse teatesse Gromovi surmast on sattunud pahandav ebatäpsus. Teade koostati Gromovi vaimselt ebanormaalse ametniku Gruzdevi jutustuse põhjal, kes tuli saunast, kus oli nõrkemiseni vihelnud. Me külastasime täna isiklikult P. P. Gromovit. Ta jutustas meile naljatõnis, kuidas ta eile oli vabrikant F-iga ühes pealinna restoranis pummeldanud ja seal nähtavasti halvaks läinud steriletist mürgituse saanud. Koju jõudes tundis ta ennast halvasti ja kaotas teadvuse. Pole ka võimatu, et talle mõni tõld, aga võib-olla ka auto otsa sõitis, sest kannatadasaanu oli kolm tundi meelemärkuseta, mida siis loomuliku surmana tõlgitsetigi. Seega ei saa õnneks juttugi olla mingitest valesandarmitest ja kaelakohtulikust kuriteost. Toimetus avaldab hr. Gromovile oma siirast ja sügavat kaastunnet saatusliku kontrollimata sõnumi avaldamise pärast, vee- retades oma süü ülalmainitud vaimuhaige Gruzdevi südametunnistusele.»

Prohhor kuulas ära, kiitis heaks, lisas reporterile veel ühe kümnerublalise, ja sõnum lõpetati hiilgavalt:

«Toimetus omalt poolt peab oma kohuseks väljendada siirast rõõmu selle üle, et nii suur kommersant kui Prohhor Petrovitš Gromov, kelle suurte ettevõtete kuulsus meie maal üha laialdasemalt ja laialdasemalt levib, on elus ja terve. Säärased Euroopa mastaabiga tegelased on Venemaale väga vajalikud. Palume see avaldada ka teistes ajalehtedes.»

«Suurepärane,» ütles Prohhor. «Kui see sõnum täielikult avaldatakse, saad veel kakskümmend viis rubla. Sa jälgi ajalehti. Iga äratrüki eest saad samuti kakskümmend viis rubla.»

Õnnelik reporter tegi Prohhorile kolm korda nii sügava kummarduse kui võimalik, lõi siidist soniga kolm korda hoogsalt vastu peopesa, laskus pisut küüru ja hakkas suurest austusest peremehe vastu, selg ees, jalga kiibates ukse poole taganema.

Politsei ei saanud Prohhorilt samuti muud midagi teada kui seda, mida ta reporterile jutustas, ja peale selle sada rubla tülitamise eest. Prohhor sai väga hästi aru, et oma nimi uuesti kirja panna, naeruvääristada seda ilma ühegi lootuseta edule, on kahjulik ja rumal. Noh, mis siis ikka... kõike võib juhtuda. Ta neelas alla lirva käest saadud kõrvakiilu, kannatas välja lurjuste käest saadud keretäie — olgu see edaspidi õpetuseks. Ta mäletas nüüd selgesti, mis tol õhtul temaga juhtus, aga ei lausunud sellest sõnagi ei äiale ega ka Innokenti Filatõtšile. Varjas kõike osavalt.

Kuid sellegipärast jõudis saladus kiiresti Partševskini ja sai Nadenka kaudu varsti kõigile teatavaks.

Prohhorit ravis esmaklassiline arst. Hoobid olid olnud nii tugevad, et hobunegi võib-olla poleks neid välja kannatanud, kuid Prohhoril vägilasetervis sai kõigest üle: nädala pärast oli ta jälle niisama reibas ja energiline nagu varemgi.

Prohhoril tegevusrohked päevad ja õhtud olid täis muret ning askeldusi. Koosolekud, nõupidamised, asjaajamised — kord raudteede departemangus, kord mäeasjanduse valitsuses. Ta otsis insenere ja tehnikuid. Tal olid ees ulatuslikud tööd — suurte töökodade ehitamine ja uue kullakaevanduse seadmetamine. Peale selle sõlmis ta veel hankelingu: taigasse kahe maantee tegemiseks ja magistraali juurde raudteeharu ehitamiseks. Viimane miljoniline töö oli tal riigiga pooleks. Kolme inseneri ja kuue tehnikuga oli ta juba lepinguid sõlminud. Need peavad kuu aja pärast tema juures olema. Putilovi tehas valmistas Prohhorile vajalikke mehhanisme, Sangalli tehas varustas malmiga.

Prohhor käskis Innokenti Filatõtšil kohe teele asuda.

«Aga sina?»

«Ma tulen nädala pärast järele. Tarvis veel Moskva sõita. Pandin sisseseade Kaupmeeste Pangale.»

«Miks?»

«Kas sa ei tea? Ja pead ennast veel kommersandiks... Tola!»

Nad käisid kolmekesi kaks päeva mööda magazine ja valisid kodustele kingitusi. Prohhor tellis mööblivabrikant Meltzerilt kümne toa jaoks ampiir-, rokokoo- ning jacobistiilis — karjala kasest, punasest ja linnusilmapuust pronksiga — kalli sisustuse. Innokenti Filatõtš muretses Anna Innokentjevnaile väikese sõrmuse türkii-siga ja saali kaunistuseks originaalse piasja — pronksist koerakese kivist alusel; koerakese külje sisse oli tehtud kell, pendli aset täitis liputav saba, sabaga taktis pistis koerake punase keelekesse suust välja. Vanataat oleks tahtnud endale veel kõiksuguseid asju osta, kuid tal polnud raha, ja Prohhor keeldus kategooriliselt, kui ta temalt sadat rubla küsis, kartes õigustatult, et Innokenti Filatõtš võib enne ärasõitu pummeldama hakata. Seepä-

rast läks vanataat — kui suur vaatemängude harrastaja — veel viimast korda Aleksandri Teatrisse, kus ei istunud mitte parteris, vaid rõdul. Seal oleks temaga peaaegu suur pahandus juhtunud. Vaheaegadel jälgis ta üle barjääri kummardudes all asuvat rahvast. Korraga karjus ta:

«Miša! Miša! Kuuled sa, Miša... Noh, oled sa kurt või...»

Miša — hallis ruudulises pintsakus — istus tugitoolide rea taga ühel äärepoolisel kohal ja luges ajalehte. Innokenti Filatõtš palus naabri käest binoklit, ja kui optiline klaas Miša täiesti lähedale oli toonud, naeratas vanataat ja tervitas teda tagasihoidlikult:

«Tere, Miša! Ma olen üleval!»

Kuid too oli nagu ebajumala kuju. Siis võttis Innokenti Filatõtš taskust äranäritud krimmi õuna ja sihtis sellega Mišale selga. Aga käsi ei tabanud märki ja õun lendas vastu Miša kõrval istuva daami soengut. Vanataat vaatas kähku binoklisse ning tema naerul nägu venis äkki pikaks: üleshüpanud daam ja Miša vahtisid vihaselt ringi. Kallis aeg! See polnud ju Miša, tema sõber Apraksini tänavalt, kelle juures ta eile võõrusel oli: see oli keegi puhtaks aetud näoga, vanaisa prillidega mees.

«Teie nimi! Lähme!»

Ja Innokenti Filatõtši õlale langes jaoskonnapolitseiniku käsi.

Aga sealsamas trepi peal lasti vanataat pärast valju noomitust kolme rubla eest vabaks.

«Vaata kus lugu! Kellele ma siis selle õunaga virutasin?» riidles enesega kurb Innokenti Filatõtš. Tal jäid näidendist «Ära istu võõrasse saani» kaks viimast vaadust nägemata.

Vastuvõtt oli suurepäranen, mis üllatas isegi Prohhorit ennast. Teda võeti vastu piduliku kellade helistamisega nagu piiskoppi ja suurtükipaukudega nagu tsaari. Oli pühapäev. Mitusada töolist seisid juba varakult väljakul

Gromovite maja juures: neid olid sinna kokku ajanud astranikute kärkimine ja pristavi ergutavad lubadused, et veeretatakse välja terve vaat viina; peamiselt aga oli neid siia toonud rahva hulgas maad võtnud kuulujutt, et Prohhoril on parem silm välja löödud ja vasak käsi õlast saadik otsast ära rebitud.

Tornist «Hoiat silmad lahti» oli näha kõikjale. Ja niipea kui ühe jalaga bombardiir suurtükist oma pöraka andis, valgus kirikust välja ristikäik koos asula vanaeilsete ja naistega. Isa Aleksander mõtles selle osava manöövri välja tööliste usulis-kõlbelise tunde tugevdamiseks ja peremehe austamiseks.

Peale esimest pauku ja kirikukellade tralli jooksis kokku peaaegu kogu rahvas... Tööliste suureks pettumuseks ronis Prohhor kibitkast välja täiesti tervena. Ta suudles rutates ikooni ja risti, tervitas naist, kes meest jahedalt vastu võttis, tervitas tütrekest ja ka ametnikke.

«Papake, aga mis sa mulle töid? Papake, hundike istub luku taga...»

Käis teine ja siis veel kolmas kõmakas suurtükist, algas lühike jumalateenistus sealsamas, aasal. Vahepeal oli hunt, saades aru, milles asi seisab, hooga aknast välja hüpanud ja tormas nüüd otse rahva sekka. Ootamatu hüppega vastu rinda lõi ta palvetava Prohhoori pikali ja hakkas rõõmsa ulgumise, haukumise ning vingumise sõbralikult oma armastatud peremehe käsi, nägu ja juukseid lakkuma. Ta lakkus oma Prohhorit, nagu purjus mees suudleb nuttes oma sõpra. Segadus katkestas hetkeks jumalateenistuse. Naeruhimuline rahvajouk turtsus; paljud haarasid maha kükitades kõhust sinni. Diakon Ferapont katkestas poole sõna pealt ekteenia ja naeris tasa varrukasse.

Hunt püüti kinni ja viidi ära. Prohhor raputas enese puhtaks, asus vaibal endisele kohale, oma tusase naise kõrvale ja vaatas silmanurgast etteheitvalt tema poole. Niina oli näost punaseks läinud. Olgu see hunt neetud!...

Siis hakkas kõik jälle oma rada minema: askeldused, askeldused ja askeldused. Süngele jõeale hakkas tekkima esimene õhuke jääkirmine ja peagi oli kogu õhk täis lendlevaid valgeid lumehelbeid.

Prohhor ei tahtnud kuuldagi Innokenti Filatõtšit ja Niinat, kes nõudsid Pjotr Danilõtši vabadusse laskmist. Kui tuleb aeg, siis sõidab ta ise vaimuhaigete ravilasse ja vaatab, kuidas isa käsi käib. Ja eks siis näe, mis edasi saab.

Kuid siis jõudsid Prohhorini kuuldused, et Partševski on näidanud paljudele inimestele, isegi meistritele ja kümnikkudele, mingisugust Peterburist saadud kirja, kus kirjeldati, kuidas Prohhor oli lõksu sattunud ja läbi pekstud. Ta mõistis, et kõigis ettevõtetes kõneldakse nüüd temast, et tuhanded töölised teavad tema skandaalset häbistamisest. Tema ees vaikivad nad kui surnud, kuid teavad, lurjused, ja teavad arvatavasti veel rohkemgi, kui on olnud.

Olgu neetud see Piiter, see jõe Partševski, olgu neetud kogu elu!

Oli kohutavalt palju tööd, nii et pea käis ringi, Prohhor juustesse hakkas esimesi halle karvu tekkima. Niina otsis seal mingisuguseid oma õigusi, töölised tõrkusid tasapisi ja siis veel see põrgulik pahandus.

Mis siis nüüd teha? Kas anda Filka Škvorenile märku, et ta taigas Partševskil pea lõhki lööks? See on riskantne, tähendab — rumal! Üleelatud häbi ja peksamine pigistasid nagu tangidega Prohhor'i südant, alandasid teda tema enda silmis. Peterburis, kus ta tööga üle koormatud oli ja kus ta närvid olid äärmuseni pingul, oli ta rassimisest nii väsinud, et jõuetult kõige peale käega lõi. Nüüd painasid teda küsimused: kes oli kindral, kes olid sandarmid? Need küsimused vaegasid teda öösel ja päeval. Dunkat-lirvat ja Avdotja Fominišnat, kes teda näkku lõi, mäletab ta kogu eluaja. Aga kes olid teised? Kes oli peakelm — eestvedaja?

Kord kutsus ta Nadenka torni «Hoi silmad lahti». Silmakirjalikud kallistused, sõrmus, udused lubadused teda jälle endale lähendada — ja kolme päeva pärast oli vajalik Peterburi kiri Prohhoril käes. Pööraselt vihasena ja huuli närvides luges ta kirja mitu korda läbi ja ütles: «Või nii, ah te petised!... Nõndaks, nõndaks...» ning peitis kirja oma tulekindla kapi salalaekasse. Pidulikust lõunasöögist võtsid osa kõik: pristav, Partševski, Nadenka, Gruzdev.

Prohhor oli külalislahke nagu alati, püüdis olla muutu, isegi lõbus. Kuid see ei õnnestunud tal hästi: mingisugused varjud käisid üle ta näo. Lõpuks viis ta juba niikuinii ebakindlast tasakaalust välja Protassov, kes ütles, et siin on kolgas, siin on karude ja vaimupimeduse riik.

«Ma kadestan teid, Prohhor Petrovitš, et pääsesite lühikeseks ajaks kultuursesse keskkonda, saite viibida elisuguses hiilgavas linnas nagu Peterburi.»

«Ma vihkan linnaelu üldse ja Piiterit eriti,» lausus Prohhor tusaselt.

«Miks?»

«Seal on palju jõhkrust, kaabaklust, mingit nurjatut enesekindlust. Linn tahab istuda kaksiratsi elu seljas. Ma kõnelen pealinnast. Linn, see on teie arvates kõik — mõistus, kultuur, seadus?»

«Noh muidugi, kultuur, tsivilisatsioon...»

«Aga muu maailm — see on soo! Jah?»

«Noh, mitte just soo.» Protassov võttis näpitsprillid eest ja pühkis huuled salvrätikuga puhtaks, kavatsedes vaidlema hakata.

«Aga mina ütlen just meelega,» hüüdis Prohhor ägedalt. «Võta näpust, võta näpust, koerapoeg! Mitte linn — vaid peamine maailmas on jõud, tahe ja tugev loomulik mõistus.»

Peremehe pahvatusele vastas Protassov rõhutatult tase:

«Kõik, mis te siin olete loonud, selle on andnud linn.»

«Ma sülitän linnale!» vastas Prohhor veel ägedamalt; ehk ta oimukohtadel muutus kollaseks. «Ma ei taha olla linna ori. Mis on linnast järele jäänud? Liiv ja kivid! Ta mõtted on liiv ja tema elu on liiv. Linn, see on kivist käimla, millest...»

Niina koputas kahvliga taldrikule.

«Andke andeks,» sundis Prohhor end vabandama, tõmbas käega üle salkus juuste, pöördus siis Protassovi poole ja hüüdis, püüdes tusaseks muutunud Niinale meelega teha: «Aga ütelge mulle, kus seal teie linnas on loomulik poeesia? Kus on usk, õhk, mäed, metsad, siirad inimesed? Nad kuradid on seal ju kõik kelmid. Altkäemaksuvõtmine, petmine, tüssamine, aplus! Lausa varga-

pesa... Kadedus, kaklemine, võistlus alatuses, kes keda kiiremini suudab petta... Nad on valmis üksteisele näkku sülitama!»

Prohhor silmad läksid punaseks. Ta jõi ühe sõõmuga tühjaks klaasitäie külma viina ja vaatas kuidagi hämmeldunult ringi.

«Oo, oo ja!» hüüdis mister Cook. «Ma jagan täiesti teie arvamist. Enamgi veel... Ma...»

«Ei, ilmaaegu vaidlete, Prohhor Petrovitš,» katkestas teda Protassov. «Kas teate, mis tähendab suur euroopalik linn?»

«Linn — see olen mina. Kuhu ma tahan, sinna ehitan linna.»

Protassov langetas pilgu taldrikule ja pani näpitsprillid ette.

«Joome linna terviseks!» katkestas Niina piinliku vaikuse. «Prohhor, täida kõikide klaasid. Linna, Puškini ja... taiga terviseks!»

Kõik naeratasid, naeratas ka Prohhor.

«Armastan naiste loogikat,» ütles ta. «Noh, mis siis, olen valmis jooma nii linna kui ka Puškini terviseks. Teie terviseks, härrased!»

Ta muutus jälle lõbusaks, või õigemini sundis end lõbus olema; kollane värvus ta oimukohtadel hakkas kaduma, korts kulmude vahel õgvenes. Serveeriti hõõgveini. Niina valas pokaalidesse. Pristav rüüpas läbematult, kõrvetas end ja vaatas solvunult ringi. Partševski kõhatas paljutähendavalt ja pilgutas pristavile silma: paras sulle, koeraveri!

Prohhor jutustas naljatoonis üht-teist oma elust Piiteris, kõige süütumates värvides muidugi; kõneles ka sellest, kuidas ta kord minestas ja missugune ebameeldiv lugu sellest sai. Innokenti Filatõtš, ajades peent poliitikat, kiitis kõiges järele. Prohhor tõi kabinetist ajalehepaki:

«Vaadake, siin on kirjutatud minu surmast, siin aga ülestõusmisest. Ah-haa!... Seal on teie linn...»

Külalised hakkasid punastades kohmetult naerma.

«Ma arvan, et see lugu on üpris moonutatud kujul ka meie asulasse jõudnud. On mõnesuguseid kuuldusi, on... Näete! Sellepärast... ma paluksin teid kõiki aja-

lehed kaasa võtta ja need barakkides välja jagada. Las töölisel naeravad, kui hästi ajalehed valetada oskavad. Võtke, võtke... Mul on neid palju: Innokenti Filatõtš oli lahke ja hoolitses selle eest — ostis neid puuda kaks.»

Prohhor jättis kõigiga väga sõbralikult jumalaga. Ent hommikul sai pan Partševski lõpparve. Ta oli hämmastunud, kuid vallandamise põhjust aimates ei tahtnud ta minna Gromoviga enam õiendama, vaid võttis kaasa pristavilt saadud tuhat rubla ja sõitis veel samal päeval kolmesaja versta taga asuvasse maakonnalinna.

Seal veedavad oma elupäevi rahakad mehed, ka üks kullakaevanduse omanik. Ka hasart-kaardimäng on juba sinna kolkasse tunginud. Tähendab, kõik on korras. Partševski leiab meelelahutust ja võib juhtuda, et ta saab rikkaks meheks. Ta asus elama vöörastemajja «Siberi Toad», sinimasamasse, kus kunagi elas Pjotr Danilovitš Gromov, ostis kakskümmend pakki kaarte ja hakkas oma näppude võimeid taastama. Kuid kõigepealt alistus Partševski oma südamele.

Süda on antud inimesele selleks, et see kogu eluaeg, sündimisest kuni surmani, lakkamatus töös, päevad ja ööd ning iga sekund tõukaks täpsete ja tugevate löökidega elavat verd igale poole oma piiritus riigis — kehas. Südames pulbitseb elu. Temas kui väsimatus olemasolu keskuses on kõik voorused ja pahed. Temas on pimedus ja valgus. Temas on kogu aeg tõusud ja langused. Kuid inimese pahelises südames valitseb kõige üle kättemaks.

Partševski plaanitses kogu tee, kuidas Prohhorile kätte maksta. Samasugune kihk pesitses ka Prohhor Petrovitši alateadvuses: ta ergas mõistus oli kogu aeg tegevuses hädavajalike askeldustega, aga ta südant närís järelejätmata must ämblik, kes punus oma musta võrku, punus, punus ja punus, kuid võrgud rebenesid: pealinna vaenlane oli kaugel, kättesaamatu.

«... Siin on Sulle siis selle ümberriietumistega maskeeradi saladus; kindral — rikka Altõnovi valitseja P. S. Ussatšov, osav sell, missuguseid harva leidub. Sandarmid — kaks nende poeselli. Daam mustas — Altõnovi armuke, Sulle tuntud Dusja Prahhova. Pearežissöör ja näidendi autor — Lukjan Mironovitš Altõnov ise.»

Prohhor väriseb üleni ja põleb. Hunt välgutab oma

kiirgavaid rohekashalle silmi. Torni akende taga keerleb lumi. On külm.

Partševski jõi ahnelt kuuma teed ja avas siis oma rautatud kasti. Siin ta on, see kiri, kasti põhja peidetud sala-laekas. Aga kus on siis koopia, mille ta tahtis saata onule-kubernerile? See on vist portfelli. Ta raputas portfelli, raputas läbi kõik asjad, kuid kirja polnud. «Oo, jumalaema... Keegi on ära varastanud...» Julguse kaotanud Partševski luges Peterburist saadud kirja veel kord läbi, mõtles hetke ja otsustas siis Niina Jakovlev-nale saata notari juures kinnitatud koopia.

«Kõrgesti austatud Niina Jakovlevna

Pöördun Teie lahke, õiglust ja armu tulvil südame poole. Ma ei suuda leida mingit põhjust, mis võis esile kutsuda Teie abikaasa ebaõiglase viha minu vastu. Ma poleks kunagi julgenud tungida Teie isiklikku ellu, kõrgesti austatud Niina Jakovlevna, kuid see sümpaatia, ütlen rohkemgi veel — see minu üksikus hinges püsiv sugulaslik kiindumus Teisse sunnib mind kergitama saladuskatet tükikeselt selle inimese ebapuhtalt elult, keda Teie võib-olla geniaalseks inimeseks peate ja, tundmata tema iseloomujooni, armastate. Usaldan Teid täiesti ja saadan Teile salaja oma pealinnas asuva sõbra, porutšik Priperentjevi kirja koopia. Lugege läbi, kannatage vaikselt ära ja jumal päästku Teid Teile osaks saanud raskest katsumusest, aidaku Teid kas või okkalist rada mööda välja vaba elu avarale teele. Kui Teil peaks tarvis olema tugevat sõbralikku abistavat kätt, siis mina, vannun neitsi Maarja juures, olen valmis panema oma pea Teie kaunite jalgade ette. Igavesti sügavalt ja täielikult Teile ustav, ebaõiglaselt teotatud vaene üksik insener

V. Partševski.»

Pilved tõusevad torni kohale. Pilved on tõusnud ka Prohhori pea kohale — üsna varsti kolib ta oma sooja kabinetti; külmaks muutunud majja, lähemale Niina jäi-sele südamele.

Tugev jääkate aheldas möödunud ööl Sünge jõe kogu ulatuses. Ümberringi on külm. Ka Prohhori süda külmetab uskumatult: teda rõhub mingi kummaline eelaimus.

Ei möödunud kuigi palju aega ja taigat kattis arssinapaksune lumi.

Selle aja jooksul oli Partševski jõudnud juba kõik maha mängida, oli isegi kahel korral kolkida saanud, nüüd aga, raputanud tuhka pea peale, ilmus ta Prohhor Petrovitši juurde. Peaaegu põlvili laskudes, ennast alandades ja oma endist upsakust porri tallates mangus ta lõpuks Prohhorilt andestuse välja. Prohhor oleks ta, isenesestki mõista, jälle minema kihutanud, kuid Partševski saatusesse segas ennast Niina.

«Kui sa Vladislav Vikentjevitši minema ajad, saad sa kubeneri näol endale suure vaenlase.»

Kutsunud Partševski enda juurde, ütles Prohhor talle nelja silma all:

«Kas tahate, ma komandeerin teid Piiterisse?»

Seekord lõi Partševski nägu üleni särama ja isegi ta kalgid silmad pehmenesid. Prohhori ninajuure kohale tekkis sügav korts ja ta parem kulm kerkis.

«Mul on Priperentjevi kirja sisu teada. Mis, mis? Palun ilma vastu vaidlemata! Jaa! Niisiis, te saate insener Protassovilt instruksiooni komandearingu kohta.» Ta haaras telefoni. «Halo! Protassov? Olge lahke, tulge minu juurde!» Pöördus siis uuesti Partševski poole: «Teie palgaks määratakse poolteise saja asemel kaks-sada rubla. (Partševski tegi maani kummarduse.) Nõndaks! Nüüd teie sõber porutšik Priperentjev, kaupmees Altõnov ja tema valitseja Ussatšov... Siis veel Dunka, Altõnovi armuke.» Prohhor näris oma virildunud huuli, ta hää muutus teravaks. «Kui te esitate ümberlukkamatud tõendid, et neid kõiki on kuidagimoodi häbistatud — vanglaga, avalikus kohas vastu vahtimist saamisega —, saate minult... Noh... noh, kui palju? Kümme tuhat. Kui aga Altõnov ja Ussatšov — eriti Ussatšov — Neevasse jää alla heidetakse, saate poole rohkem. Ärge tehke imestunud silmi ja ärge lõdisege. Te pole tütarlaps. Tarvis on oma elu korraldada. Noh, edasi! Kiri on täiesti vale. Mingisugustest sandarmitest ei saa juttugi olla. Võite kindel olla, et ma oleksin siis kogu Peterburi jalule ajanud. Ma olen tuttav ministritega. Ja kõik need

lurjused oleksid nüüd sunnitööl. Nad meelitasid mind lihtsalt oma salaurkasse ja võitsid minu käest kaardimänguga suure summa. Ma olin joobnud ega vastutanud oma tegude eest ja Dunka andis mulle tööpoolest vastu vahtimist. Niisiis, ootan vastust. Mul on tarvis ustavaid inimesi. Ma hindan teid. Olge julge! ...»

Prohhor tundis, kuidas äkki külmavärin tal üle selja läks ja tume kõrvetav valu tema rinda ängistas. Veri tõusis pähe, silmad süttisid nagu söed. Säärase pilgu ees Partševski taganes.

«Olete nõus?»

«Mul pole võimalust ära öelda,» vastas näost valgeks muutunud insener väriseva häälega.

«Niisiis, nägemiseni, Vladislav Vikentjevits!»

Partševski väljus.

Prohhor käed värisesid. Kokkusurutud vedru ta hinges hakkas äkki — pärast kõnelust Partševskiga — õgvenema. Teda põletas kustumatu kättemaksuiha. Ta nägi juba, kuidas «kindral» oma peremehe järel mustendavasse veekeerisesse sukeldub, kuidas väävelhappega ärakõrvetatud Dunka valu käes keerleb. Ta pilk muutus kalgiks ja külmaks, kogu tema teadvus viibis Piiteris.

Prohhor hambad lõgisesid. Ta surus käed rusikasse, tegi kätega võimlemisliigutusi. Kuid palavik ei vähenenud. Mõtteselgus kadus, teda valdas ainult üks mõte: pikali heita või voodisse minna ja end üleni kinni katta.

... Pan Partševski läks Prohhor juurest otse Niina juurde. Ta liikus nagu automaat, oli täiesti segane. Püüdis teda hämmastama panevatest sõnadest ärgata, kuid ei suutnud. Prohhor põlevad silmad jälgisid teda ikka veel, seisis tema südames; kes kurat käskis selle kirja sisu nii kergemeelselt välja lobiseda! Mis nüüd küll teha ja milleks talle Niina? Ei, ta peab teda nägema! Komandeering Piiterisse, palgakõrgendus, ja see pöörane ülesanne. Kellele? Temale, insener Partševskile... Kurat teab mis!

Niina parandas õpilaste kirjatöid. Ta oli üksi. Partševski suudles ühele põlvele langedes perenaise kätt. Tema orjameelsest suudlusest käis Niinal mingi ebameeldiv juga läbi südame. Ta sattus segadusse. Ei teadnud, kuidas selle äärmiselt erutatud inimesega käituda.

«Istuge!»

Partševski jutustas kogeldes ja silmi maha lüües, et tema ja Prohhor Petrovitši vahel on uuesti jalule seatud *status quo*, et peremees on andnud talle komandeeringu Peterburi. Ta kõneles Niinale, et Priperentjevi kiri on üldjoontes vale, et Prohhor Petrovitš on selle ümber lükanud. Priperentjev on ebanormaalne inimene, joodik.

«Kuidas te siis...»

«Mu isiklik kiri teile oli mu südame karjatus! Peterburis selgitan välja kogu töö ja kirjutan uuesti.»

«Jumala pärast, ärge kirjutage, ei, ei... Sellest piisab, mis mul teada on. Ma kannatan väga, üliväga...»

«Ma tunnen südamest teile kaasa... Kuid, kallid Niina Jakoblevna! Peate oma elu korraldama... Te pole ju enam tütarlaps...»

Uks läks paokile, Prohhor pea ilmus ukse vahele ja kadus jälle.

«Prohhor, sina?»

«Ei ole mina,» kuuldus läbi tugevasti kinnilöödud ukse.

Ohtul kihutati arsti järele. Prohhor haigestus tõsiselt. Kuid kas Prohhor Petrovitšil on aega haige olla? Töö ei oota, tarvis on lakkamatult töötada, tarvis labidaga raha kokku ajada. Poolteise nädala pärast oli Prohhor juba sadulas, saanis, suuskadel. Ta vaeb kulda, ruttab ühest kohast teise; kord on ta siin, kord seal, ta ei maga öid, ruineerib jälle oma tervist, türanniseerib ja piinab kõiki — ei ela ise inimese moodi, ei lase ka teistel elada. Tal on vaja elult võtta kõik. Ja südametunnistust lämmatades ta võtabki kõik.

Suure vaevaga suudeti arstile auk pähe rääkida, et ta Gromovosse tööle asuks. Lõpuks ta andiski Niina sõbra-llkule keelitamisele järele, kuid, iseenesest mõista, kaunis suure palga eest.

Võib-olla on töölistel nüüd kergem surra ja terveks saada. Surm tööpoolest murdis töölisi maha ilma häbenemata ja halastust tundmata; surm armastab vehkida viikliga, klõbistada kontidega seal, kus on külm, vaimupimedus ja vaesus. Inimesi sureb nagu sõjas, kalmistu metsas aina kasvab.

Kuid surm teeb vahel eksisammegi: astub sisse ka rikka kotta. Nii suri oma kodukohas Jakov Nazarõtš Kuprijanov: äkki «trahh!» ja polegi enam. Niinal polnud võimalik isa matustele sõita: kaks tuhat versta hobustel; ta lükkas oma sõidu edasi kevadeni, seniks kui esimesed aurikud käima hakkavad. Isa surm ajas Niina meeleheitele. Suure vana ettevõtte ainus pärija — ta ei teadnud, keda sinna enda eest volitada.

Prohhor silmad ja süda olid täis tulist viha Niina kapitali peale: ta oleks kõik üksinda ära söönud. Kuid Niina ütles kindlalt:

«Ei, sõbrake, mis minu, see on minu!»

Lõplikku kõnelust naisega ei alustanud Prohhor mitte kohe: ta teadis, et siin on ees pikaajaline võitlus — Niina on visa ja kangekaelne.

Orvuks jäänud Niina silmades polnud veel pisarad kuivanud, kui Prohhor hakkas talle esimesi vihjeid tegema. Niina tõrjus ta eemale:

«Jumala pärast! ... Ainult mitte nüüd!»

Möödus mõni päev. Prohhor ei lasknud neil asjata kaotsi minna: ta hindas «silma järgi» Niina pärandust, laskis selle oma mõtetes käibele ja talle viirastusid terved kullamäed kasumeid.

Nad jõid kahekesi õhtul teed. Prohhor asus asja juurde.

«Sa tead,» algas ta, «ma pantisin meie vabriku sisse-seade kahe miljoni rubla eest. Ja juba üle poole sellest rahast on ära paristatud igasuguste masinate, aurikute ja süvendajate ostmiseks. Kolmkümmend tuhat maksimalkautsjoniks raudtee ehitamise korraldamise kindlustamiseks. Saad nüüd aru, Niina? ... Ma olen praegu suures kitsikuses.»

Niina huuled läksid kõveraks. Prohhor hakkas talle tõestama oma õigust pärandusele. Niina vaidles karmi loogilisusega selle õiguse vastu. Tema võib-olla avab ise oma ettevõtte. Ta ei ole nii väga kindel selles, et Prohhoriga elades käib ta tõe seaduse järgi.

«Mis tõe seadus? Naiste rumalused,» ägestus Prohhor, kuid taltsutas ennast kohe. «Ei, sa mõtle tõsiselt, kallid Niina ... Ükskõik missugust ettevõtet sa ka alustad, sind petab igaüks.»

«Ma annan äri rendile, mõlemad aurikud annan samuti rendile, juhul kui teisiti ei saa,» jäi Niina enda juurde kindlaks. «Aga oma isiklikku raha kasutan ma nii, nagu tahan ...»

«Jaa, jaa ... Ehitad uue kiriku ja lased tuhandepuudase kella valada.»

«Kas või nii!»

«Aga sa anna see minu kätte — ma valan sulle kolme aasta pärast kullast kirikukella. Meile jätkub, jääb üle ka meie lastele. Aga ma kordan sulle veel kord, mul on raha kohe tarvis.»

Niina hakkas kiiresti kõnelema, kohendades ühtelugu salgi, mis õlgadelt maha libises.

«Prohhor, ma kirjutasin sulle ... Sa ei andnud mulle vastust. Nii ei tohi elada! Sind on pimestanud kasuahnus, sa ei näe, kuhu lähed. Jäta mindki rahule! Seni kui sa inimeseks ei saa, seni kui sa töölistele ausaks peremeheks ei muutu ja neid enam ei rõõvi — vabanda minu teravaid sõnu —, ma pole sinu poolt, vaid sinu vastu.»

«Edasi ...»

Niina kehtas õlgu ja rüüpas jahtunud teed.

«Palun, pea need sõnad meeles. Ja kui sa mind armastad, siis käitu nii, et mul ei tuleks neid korrata.»

«Edasi!» ja Prohhor muigas õelalt.

Niina süda tõmbus kokku. Ta ei teadnud, mida teha kõnega. Ta kägardas taskurätti ja viskus leentooli seljatoele. Suutmata ennast talitseda, karjatas ta:

«Ma kasutan kogu oma raha sinu tööliste elu kergendamiseks! Tea seda!»

Prohhor parem silmalaug hakkas võbisema, nahk ninalekohtadel muutus kollaseks. Ta ajas silmad pärani, kummardus huuli pungi ajades Niina kohale ja ütles:

«To-bu-u! ...»

Niina erutus äärmuseni ja virutas silmade välkudes teetassi vastu põrandat. Prohhor lõi kerge käeliigutusega klaasi laua pealt maha. Niina paiskas piimakannu. Prohhor ropsas samovari pealt teekannu. Niina viskas üleni värisedes keedisenõu maha. Prohhor virutas vastu põrandat suhkrutoosi.

Kõik on nüüd puruks pekstud. Killud on nagu mahapudenend ja ärakivistunud õunapuud. Laua peale on

jäänud ainult raske samovar. Prohhor vedas Niina kätt, pidi puhveti juurde ja avas ukseid:

«Purusta! Sinu järjekord!»

Niina viskas nuuksudes kaks alustassi põrandale. Prohhor haaras saksid vürtsinõu sinepi ja pipraga ning viskas selle prantsatades vastu põrandat.

Niina kiljatas hüsteeriliselt:

«Mühakas! Jõhkard! Peksab kõik nõud puruks...»

Niinal pääses huultelt kaua tagasihoitud meeleheitlik oigamine. Ta kattis näo kätega ja jooksis kiiresti oma tuppa.

Prohhor läks raskesti lõõtsutades kabinetti, haaras puudase tugitooli ja paiskas selle säärase jõuga vastu ahju, et tugitool pilbasteks purunes ning ahjupinnast lendas välja kaks kahhelkivi. Hunt kargas püsti ja hakkas peremehe peale haukuma. Prohhor virutas talle kõigest jõust kolm korda nuudiga. Hunt tormas kõiki ukse pärani paisates ülepeakaela läbi kõõgi tänavale ja pistis seal valu pärast kohutavalt ulguma.

Prohhor purjutas üksinda kogu öö.

See skandaalne lugu sai juba järgmisel päeval paljudele teatavaks. Kes seda halba teadet siis levitas? Arvatavasti peksasaanud hunt.

Ligipääsmatu ülemkihi kirglik jälgendaja Ilja Sohhatõh tegi katset Prohhorit õnnetatud perekonnatüli täpselt kopeerida. Kuid see õnnestus tal ainult osaliselt.

Õhtul joodi kahekesi kõõgis teed. Ilja Petrovitš asus asja juurde. Noris igateviisi oma naise kallal, tahtis teda vihale ajada, et ta esimesena teetassi vastu põrandat viskaks. Kuid tasakaalukas, tugevakondiline Fevronja Sidorovna ei saanud mehe pöörasest käitumisest aru ja imetas ainult vaikselt, kuidas säärane rumal mehenärakas võis nii sõnakuulmatuks muutuda. Ta pistis tüki paastu suhkrut suhu ja hakkas endale seitsmendat tassi teed valama, kui Ilja Petrovitš läks äkki keema nagu samovar ja karjus:

«Miks see samovar siin vingub nagu pörsas?!»

«Sinu, tobu käest ta selleks luba ei küsi! Närune Ovara-am...»

Ilja Petrovitš viskas oma klaasi sõna lausumata vastu põrandat.

«Olgu! Aga mina küsin!...»

Naine ei tahtnud laua peal olevaid asju purustada; ta puhus hoolega kuumale teele alustassil ja ta mustad silmad kõõritasid tõrksalt Iljale.

«Te ei taipa isegi seda, kuidas suursugustes majades skandaali tehakse!» röökis Ilja Petrovitš ja paiskas põrandale kausikese meega.

Fevronja Sidorovna, sülitanud suhkrutüki peopesale, pani alustassi käest, haaras abikaasal juustest kinni ja andis hoobi tagumikku, nii et Ilja Petrovitš välja värske õhu kätte lendas ning viperuse pärast kogu hingest kurvastades ulguma pistis nagu hunt.

«Mis sul viga?» küsis Innokenti Filatõtš, kes parajasti mööda läks.

«Samovari ajasin ümber, käe kõrvetasin ära, jahutan lumega... Kuhu teie siis lähete?»

«Niina Jakovlevna kutsub! Sõidan ülehommeme tema kodukohta, äri asjus.»

Talv möödus palavikulises tegevuses. Taigas paukusid hirved. Tekkis palju «raiesmikke». Kevadel puhastatakse need kändudest, künatakse üles ja külvatakse nisu alla. Sügavast taigast raiuti jõe juurde metsäsihid uute teede ja raudteeharu jaoks. Ööd kui päevad töötasid siin kahes vahetuses, kaksteist tundi järjest viissada hobust ja poolteist tuhat meest. Oli tarvis hobustele muretseda moonat, inimestele peavarju ja toitu. Kogu ümbruskonnas, sadade verstade ulatuses, krudises lumi reejalaste all, talupojad vedasid vahetpidamata töökohale kaeru ja heinu. Uuritud kruntidel alustati seatina- ja tsingimaakide kaevamist. Prohhor andis raha välja nagu vett, aga tulemused olid vaevalt märgatavad. Ta ise elas mingisugustes hingelistes tõmblustes, pingutades kogu oma jõudu.

Pakane paukus, taiga oigas kirvehoopidest, hobuste hirmumisest, õistest lõkketuledest, püssipaukudest ja joobnute laulust. Metsloomad, suured ja väikesed, jooksid minema, karu keeras ühe külje pealt teise peale, ajas

enese koopast välja, tõmbas kõrvad ligipead ja läks ära kaugemale puhkama.

Paud laasitakse ja veetakse primitiivselt, ajutisi teld mööda, kolme palgi viisi kaldale, kuhu on juba kolm uut tehašt ehitatud: saeveski, tärpentiniajamise ja liiprite immutamise tehas.

Inimesed elasid kärelda külmaga presendist telkides ja omaehitatud tunguusitšumides, kuristike ning orgude kallastesse kaevatud muldonnides-koobastes. Inimesed külmetasid ning haigestusid ja surid, inimesed kirusid kümnikke ja strasnikuid; kümnikud kirusid tehnikuid ja insenere; insenerid kirusid tagaselja Prohhorit. Prohhor aga vastas:

«Kui tunguusid tšumides elavad, söönuks saavad ja ära ei kärva, miks siis töölised endile losse nõuavad? Kespole rahul, mingi minema. Tarvitseb ainult vilistada, ja viis tuhat uut jooksevad kohale: kallis isake, võta vastu!»

Insenerid andsid peremehe vastuse edasi tehnikutele, tehnikud kümnikkudele, kümnikud ja strasnikud hakkasid hirmutama töölisi. Töölised aga kirusid jälle Prohhorit.

«Maha tuleks see pörguline lasta!» raevutses keevavereline. «Ära ärritu!» peatas teda külmavereline. «Mis kasu sul sellest on? Noh, lased maha. Siis pole ka tööd enam. Mis saab meist ilma peremeheta? Peremees annab meile pisutki sooja. Kuigi ta on kurjategija, aga ta on ikkagi peremees, olgu ta läbinisti kolmekordselt neetud! Kannata välja...»

«U-u-uh!» näris keevavereline vihaga oma varrukaid. «Kannata? Ei suuda! Kannatus on katki läinud! Ma venitasin endal naba ära! Me kõik oleme endil sisikonna ära venitanud... O-oh!...»

Kuid pakane paukus endiselt ja kantsik vihises ähvardavalt õhus.

Tööd oli kõigil ja igaühel arutu palju. Suure ettevõtte masin on käiku lastud oskusliku käega ja iga eksimus, iga seisak peegeldub kohe tervel ettevõttel. Prohhor on karm, insener Protassov kogenud ja energiline, «masin» töötab peaaegu häireteta.

Protassov koostas projekte ja juhatas ehitustöid. Tema käsutuses oli viisteist äsja saabunud inseneri ja tehnikut.

Hoides enda kui asjatundliku inimese head kuulsust, oli ta majanduslike küsimuste otsustamisel alati väga ettevaatlik: kaalutles nii ja teisiti, arvestas teoreetiliselt, kas üks või teine ettevõtte on kasulik, ja andis sageli Prohhorile nõu jätta üks või teine asi ning alustada midagi muud. Kuid Prohhor otsustas alati korraga, mängis alati *va banque*.

«Mis, ma saan kahju? Lori! Mina ei saa kahju!»

Ta pani julgesti kümneid tuhandeid mängu, kus võis arvata, et ta kindlasti kaotab. Kuid mingi õnnelik juhus päästis ta alati ja ta tuli võitjana välja.

«Veebruari lõpul algavad suured lumesajud. Siis peab metsaraietööd katkestama, vastasel korral matab lumi kõik ja te saate mitusada tuhat kahju.»

«Tänavu lund ei tule,» vastas Prohhor umbropsu ja suurendas veelgi tööliste arvu.

Ja nagu nõiaväel ei tulnud kuni järgmise talveni mitte lumekübetki. Prohhor rõõmustas, Prohhor pani mõttes juba miljoneid taskusse.

«Noh, nagu näha, teil veab!» ütles Protassov varjatud vaenulikkusega.

«Julgeid aitab jumal,» vastas oma edust joobunud Prohhor ja lisas siis teatava nukrusega: «Aga mind aitab vist kurat!»

«Väga võimalik, väga võimalik,» nõustus Protassov ja ohkas Prohhorile väga solvavalt: «E-hee!... Ja-jah!...»

Prohhor nägi, mõistis Protassovi meeleolu ning nende kõnelus katkes.

Mister Cook askeldas kõikjal usinalt kaasa, kuid külmetas tugevasti oma nina. Vaat kus passaaž! Nüüd ei saa ta Niinale nägugi näidata. Aga ta ei suuda ju üldse ilma temata elada.

«Ivan! Tolvan! Oo, *villain*¹... Kus on hanerasv? Kutsu ruttu doktor välja. Noh!... On väga rumal vene sõna: «Hõõru nina, ja kõik hakkab käima...»»

«Hõõru nina — ja kõik läheb mööda, teie kõrgeausus...»

«Oh, missugune õnnetus!...»

Kõik läks siiski hästi: arst lohutas, et nina jääb oma kohale ega kaota endist kuju, kuid võib juhtuda, et ta

¹ *Villain* — kaabakas (ingl. k.). — Tõlk.

muutub loomulikust pisut suuremaks ja omandab — suureks kurvastuseks — alatise pisut lillaka tooni nagu joodikul. Kirunud tohtrit kogu südamest ja kostitanud teda Jamaika rummiga, süvenes mister Cook jälle oma töösse ning teostamatuksse kavatsustesse. Ta haudus endamisi juba kaua aega mõtet kasutada ühe käre vooluga taigajõe energiat odava «valge söe» saamiseks. Ta oli juba sügisel otsesest tööst vabal ajal teostanud jõe rekognostseeriva uurimise ja koostanud ehituse umbkaudse plaani. Nüüd toppis ta seda oma kava kõigile nina alla, painav mõte sellest oli muutunud tema *idée fixe*'iks.

Kahjuks oli mister Gromov siis Piiteris, hiljem — suureks rõõmuks — suri mister Gromov sealsamas Piiteris ära. «Oh! Oh! Oh!» Lõpuks ometi, mister Cook... aga kuidas teada saada? Kuidas teada saada?! Võib-olla austab kaunis perenaine Niina mister Cooki oma tähelepanuga, võib-olla saab isegi tema naiseks. Ega asjata vana käetark neeger Harry tema peopesale vaadates hüüdnud: «Oo, mister Cook... Te saate Venemaal kuulsaks. Oo, õnnelikem surelikest, mister Cook, teid ootavad Venemaal miljonid dollarid...» Lõpuks ometi saab tema projekt teoks... Ja mitte ainult see projekt — ta koostab ja rakendab ellu tuhandeid projekte. Oh! Oh! Oh!... Kuid nüüd tabas teda purustav löök: mister Gromov on elus ja terve, aga õnnelikem surelikest mister Cook, miljonär, on maa pealt kadunud, täiesti ära pühitud. *Good heavens!* Oo, neetud Harry!

Ja nüüd esitab mister Cook südame värisedes oma projekti kõikvõimsale Prohhorile. Ja näeb oma suureks vaimustuseks, kuidas Prohhoril silmad särama löövad.

«Kas olete Protassoviga sellest rääkinud?»

«Ametlikult mitte... Ma olin kirjavahetuses Ameerika firma Newport News'iga... Sain suure heakskiidu osaliseks.»

«Mis seal ikka... Asi on hea. Asi on huvitav. Peab proovima.»

«Mister Gromov! Te olete geenius!»

Ent nõupidamisele kutsutud insener Protassov tegi projekti kohe pihuks ja põrmuks.

¹ *Good heavens* — helde taevast (ingl. k.). — Tõlk.

«Arvan, et see auväärne väljamõeldis läheb maksma vähemalt kaks-kolm miljonit. Kõik seadmed ja eriti turbiinid tuleb tellida välismaalt. Aga peaasi — milleks meile teie «valge süsi», kui me ise upume taigaookeani? Põleta nii palju kui soovid.»

Sürmavalt nukker ilme levis üle mister Cooki näo. Mister Cook pidi peaaegu toolilt maha kukkuma.

«Teie, mister Protassov, olete geenius... *It is splendid*...» sosistas ta jõuetult ja hõõrus oma paistes nina.

Prohhor nägi kohutavat und: oli lage väli, must auk, august roomasid välja maod. «Siin ta ongi,» sisisesid maod. «Ma tean,» vastas ohvitser Priperentjev, «ma tahan ta.»

Prohhorit hirmutas see unenägu; Prohhor oli üldse kuidagi närviliseks ja rahutuks muutunud. Kohe lendas Partševski nimele järgmine telegramm:

«Ametliku komanderingu lõppedes pöörduge jalamaid tagasi. Punkt. Minu isiklikud ülesanded teile tühistan. Gromov.»

Unenägu oli osaliselt täide läinud. Saades Partševskilt üksikasjalisi andmeid kullavälja kohta, kavatses ohvitser Priperentjev Prohhoriga protsessima hakata ja vastulause esitada, et unustatud kullakaevanduse kaotsiläinud valdamisõigust tagasi saada. Ja asi kukkus hästi välja, õnn veeres talle otse sülele: ta võitis suure summa ja kavatses rahaahnele kõrgele ametnikule omalt poolt altkäemaksu anda. Seda kõike korraldab ta Avdotja Fominišna kaudu. Libeda saatana tungib Avdotja paruness Zamolskaja majja ja — asi on korras.

Südamlikus vestluses pan Partševskiga, oma lähedase kaardilauasõbraga, oli Priperentjev lahke lubama:

«Me hakkame nagu ärikaaslased koos töötama. Mul on kullakaevanduste maailmas suuri sidemeid. Me valime kogenud töötajad ja paisutame ettevõtte nii suureks, et teie Gromov kadedusest lõhkeb.»

Insener Partševski ajas kõrva kikki, vajus jälle ahvatlevatesse unistustesse ja viivitas tagasisõiduga. Ta

¹ *It is splendid* — see on suurepärane (ingl. k.). — Tõlk.

eelistas tagasi pöörduda mitte tühise ametnikuna, vaid kasuliku ettevõtte täieõigusliku peremehena, küs kõik korraldatakse humaansetel alustel, kus töölistele antakse laialdased õigused inimlikuks elamiseks. Las pani Niina võrdleb tööliste töötingimusi nende juures ja endi juures, las teeb sellest vastavad järeldused: võib-olla leiab siis võimaliku olevat katkestada sidemed Prohhoriga ja astuda oma kapitaliga ausasse firmasse «Partševski, Priperentjev ja Ko». Aga edaspidi, võib arvata, satub ohvitserike jälle joomahullustusse; siis on ehk paras aeg ohvitserikesele ka «jalaga tagumikku anda».

Niina saab Partševskilt juba neljanda kirja, kuid viivitab vastusega; ta ei taha kirjutada.

Vahepeal lähenesid vastlad. Päevad muutusid säravateks, ümberringi kõlas langevate veetilkade helin. Öösiti oli taevas selge, ja jõuetuks jäänud külmataat, aimates ette oma peatset lõppu, püüdis veel viimaselgi minutil inimesi küll kõrvadest, küll ninast näpistada.

Vastlad! Missugune kummaline poolpaganlik sõnal Missugune täisvereline elu, missugune süütute tunnete ja naudingute gamma kõlas Niinale-tütarlapsele kunagi selles sõnas! Pliinid, naer, troika, muusika ja tantsud. Ent kõik see on nihkunud nüüd jäädavalt kaugemale, tühjusse: Niinal-naisel on teised teed, teised ülesanded ja soovid.

Innokenti Filatõtš kirjutas talle, et jõudis õnnelikult päralt, et Niina mammake on elus ning terve — tõi küll, ta kurvastab väga ja ootab kevadel tüdrit enda juurde — ja laskis Jakov Nazarõtši hingerahu eest suruaial hingepalve pidada. Innokenti Filatõtš teatas veel, et kümnest maakonnas asuvast äriosakonnast jõudis ta läbi kontrollida ainult viis, et kõik on olnud korras ja hästi, et volinikud on väga usaldusväärsed inimesed. Mis puutub aga rahaasjadesse, siis sularaha pangas väga palju ei olnud — kõigest kakssada seitsekümmend viis tuhat rubla, millest ta sada tuhat täna Niina nimele üle kannab. Kolm kivimaja, kaks poodi ja kolm suvilat jõe ääres männikus nõuavad kerget remonti. Mõlemad arikud ja viis pargast seisavad talvekorteris: need on kogu navigatsiooniajaks Kaubandus- ja Tööstusministeeriumile kuuekümmne tuhande rubla eest välja renditud. «Kogu päranduse aga — koos kullakaevandusega — su-

vatses Teie kadunud papake Jakov Nazarõtš, rahu tema põrmule, jätta Teile, ülikallis Niina Jakovlevna; minu umbkaudse arvestuse järgi ulatub see üle kahe miljoni.»

Niina tundis korraga oma sõltumatust ja kaalu elus. Talle meenus hiljutine kõnelus pereka lukussepa Proviga: «Sa oled hea naine, sa löö mehest lahku, ole temast üle, raja endale ise väike ettevõtte.» Aitäh targale Provile nõuande eest! Nüüd on Niinal käes suured trumbid, et lüüa ükskõik missugust Prohhoori kaarti.

Prohhor kaevas töölistele uusi muldone, Niina ehitas omal kulul valgusküllaseid barakke. Mees püstitas kuberneril laol asula servale puust vanglahoone, naine alustas saja voodiga haigla ehitamist.

Ehitustöödel abistasid Niinat insener Protassov ja kaks osavat kümnikku tööliste hulgast. Nad võtsid mõlemad Gromovi kontorist lõpparve ja läksid Niina juurde üle. Niinal on nüüd endal kakssada töolist. Ta maksab neile niisama palju kui Prohhoorigi oma töölistele, kuid hoolitseb nende eest nagu ema.

Need Niina tembud ärritasid Prohhorit üha enam ja enam. Ta ei osanud Niinalt sellist tuhinat oodata. Ta imestas, oli pahane ja erutatud.

«Kuule, emake abtiss, üliauväärne ettevõtja,» ütles Prohhor kord Niinale. «Sa paned mulle ju sedaviisi jala ette. Sina oma töölisi juba liialt... kuidas seda sulle nüüd öelda... poputad... Ma kardan, et minu omad hakkavad nurisema.»

«Aga sina talita nii, et nad ei hakkaks nurisema.»

«Sinul on see kerge, minul raske. Sina mängid heategijat, aga mina tahan nende abil endale kapitali koguda...»

«Milleks see sulle?»

«Et ettevõtet laiendada ja kindlustada. Ma pean ju lõppude lõpuks tippu jõudma.»

«Vaata, et sul pea pöörutama ei hakka.»

«Mul on hea pea.»

Üldiselt lõppes seekord kõik õnnelikult.

Niina jätkas oma väikest ettevõtet, Prohhor oma — raius taigat, kündis uudismaad, purustas kaljusid. Ja naeris kibedusega südames Niina tempude üle.

Seal aga saabus suure kiiruga punapõskne, rõõmsa näoga, muhe ja lõbus vastlanädal punases sarafanis.

Kaheks päevaks unustati kõik mured ja taigas läks otse pagan lahti. Vene laialdane lõbutsemine, nagu vanastigi Medvedevo külas Pjotr Danilõtši ajal, algas kohutava õgimisega: läbi vastlanädala veeresid kui rattad tuhanded pliinid. Taiga ümberringi oli mitme versta ulatuses täis pliini lõhna. Orav puuõõnsuses krimpsutas nina, karu äevastas oma koopas. Hulkurid, piiritusevedajad ja igasugused kahtlased inimesed tõttasid lõhna peale, ninasõõrmed laiali, taigast välja, lähemale lõbusatele inimestele: vahest langeb ka neile osaks mõni pliiniratas, või avaneb juhus mõnel kõri läbi lõigata ja taskud pahu-pidi pöörata.

Piduõhtud, pliinid, veiderdajad — mustlased, karud, türklased — ja öösiti mäelt liulaskmine. Prohhor Petrovitš ehitas järsule jõekaldale postide otsa mäe, selle turgalt võisid vaipadega kaetud saanid tuulekiirul alla kihutada ja tervelt verst maad edasi sõita. Mõlemal pool leegitsesid lõkkesid, põlesid tõrvatünnid, tõrvikud ja sajad mitmevärvilised laternad. Üleval mäe otsas mürtsus puhkpilliorkester. Et moosekandid külma käes kangeks ei jääks, anti neile ankur viina ette. Pasunad ja flöödid hakkasid lõpuks segi minema ja kaks trummi mürtsusid nii kuidas juhtus.

Protassov, Prohhor ise, Niina Veerakesega, mister Cook ja hunt sõitsid mäest alla ühel saanil. Nende järel kihutasid ehitud kelgul Manetška, diakon Ferapont ja lõkerdaja Ketti. Temaga on sündinud suur muutus: ta on elav, vallatu ja koketeerib täie hooga diakoniga, väike Manetška aga on armukade ning vihane.

«Vaata kui ma teid kord troikal... O-ho-hoo!...» kõmistab diakon nagu vaadi põhjast. «Siis alles hakkate kaagutama ja käsi plaksutama!»

Diakoni järel kihutab «iseliikuval» saanil mäest alla Osman-pašana riietatud purjus Ilja Petrovitš Sohhatõh. Ta seisab vaarudes nagu molkus ja vehib pudeliga ning rõõgib justkui sokk aia otsas:

«Jaman! Jakši!... Alla-alla-alla!...»

Teda hoiavad punastest pükstest ning kraest kinni Fevronja Sidorovna ja Anna Innokentjevna, kaks muheadat eite nagu vastlapäev.

«Anjuta! Anna Innokentjevna!» hüüab joobnud Prohhor. «Marmelaad! Roni meie juurde...»

«Alla-dõraa-muraa!» mõkitab Ilja Sohhatõh sokuna. «Sekim paška!... Ta on minu haaremis!...» ja lendab samas vallatute hüüete saatel kukerpallitades saanist välja.

Kiljumine, naer, lõbus tulistamine püssidest. Saanide järel aina saanid, reed, kelgud, poisikeste kuhjad, noormeeste ja piigade hunnikud. Kisa-kära, laul ja suudlused...

«Oh, oh! Kui väga ma armastan see üliuljas vastlanädal!» hüüab mister Cook. «Väga hea vene vanasõna: «Ära istu võõrasse saanil!»»

Ta ei tea, millega ja kuidas Niinale head meelt teha: küll hoiab muhvi, küll katab ta jalgu kasukaga ja vahib aina, vahib aina ta silmadesse, püüab vaadata ka tema südamesse, kuid jumalanna süda on suletud ning külm nagu jää.

«Hoidke oma nina,» ütleb ta.

«Oo-jaa!... Oo-jaa!... Täna teid väga. Minu nina on minu õnnetus,» ja surub oma punetava näo pehmesse pesukarunahast kraesse.

«Mammake, hunt on saba ära külmetanud,» sisistab terase pilguga Veerake. «Ta lakub seda.»

Möödus kaks ööd-päeva meeletut lõbutsemist. Kettiga on midagi juhtunud; ja-jah, midagi kummalist, salapära- rast on temaga juhtunud. Mingid naljakad unistused häirivad teda nii unes kui ilmsi nagu viinauim. Oh seda vastlanädalat küll! Oh neid kahtkümmend viit rahulikku neiupõlve-aastakest...

Manetška sõitis terveks nädalaks tädile naaberkülla võõrusele. Noh, mis siis sellest! See ei tähenda midagi, see on väga hea, see on suurepärase!

Nüüd süttiski esimene hele täht ja kuu hakkas avaraid teid hõbetama. Diakon Ferapont palkas troika ja kihutas sellega ihaldatu välistrepi ette. Ta seisab saanis püsti nagu tamm, nagu kellatorn, müts ühe kõrva peal, kasu-

kas eest lahti, vasakus käes ohjad, paremas nuut, suur piip hambus, saanipeas tšetvertnoi viina ja pelmeenid. Oh-oh! Kas see tõesti on diakon Ferapont?

Võib-olla on tõepoolest isake diakon, aga võib-olla ka osav hobusevaras-mustlane. Hei, hei! Manetška, inimesed, voorimees, kihutage mustlasele-röövlile järele!

«Ka-hõõ!» kõhatab muiates nagu mustlane habemesse suurepärase Ferapont ja hobused peatuvad trepi ees.

Kilka-kölka kolksatab rõngake väraval. Väljub temake, seljas oravanahkne kasukas. Ta on pikakasvuline ja kerge. Peas on tal kuu sinise helgiga tuhkjashall orenbürgi villast sall.

«Viige aga viige, kurjategija,» kõneleb ta tasakesi naerdes.

Ferapont ei tea, mis vastata, ta hüüab rõõmsalt: «Ka-hõõ!» Ja hobused hakkavad tantsiskledes liikuma.

Siis vihiseb nuut, troika lendab — las käia. Helesinine tolm, sätendavad laigukesed, briljandid. Laia laubaga kuu kergitab oma paremat kulmu ja muigab. Kuu, sa oled nõid! Sa oled vana kiilaspäine võrukael, armastus-intriigide õhutaja ja esimene ümberaeleja selles patuses maailmas...

Niina Jakovlevna sattus vahepeal ärevusse: kella seitsmeks oli määratud ooperietenduse algus — katkendid «Lumivalgukesest», kus diakon Ferapont pidi preestri nõusolekul, mis viimaselt välja nõuti, Berendei osa mängima.

Leiti, et diakon on väliselt täpselt tsaar Berendei. Ja et häid lavalise välimusega tenoreid ei leidunud, siis tuli tahes-tahtmata Berendei tenoripartii viia alla bassi-registrisse.

Aga mis siis sellest? Siin pole ju keiserlik ooper... Küll ta käib!...

Proovid kestsid kuu aega. Lumivalgukest laulis inse-ner Petropavlovski noor naine, Kupavat — Niina, Mizgiri tahtis laulda Ilja Sohhatõh, kuid tema häälelisi võimeid ja kuulumist proovides keelati tal isegi koorist osavõtmise ära. Mizgiri osa anti kirjutajale — poliitilisele väljasaadetule Parfenof-Razdolskile, endisele provintsi lauljale. Tema peamiselt juhataski muusikapala lavastamist.

Kirikukoor tuli oma ülesandega hiilgavalt toime. Eten- dust kaunistasid ka kooliõpilased oma osavõtuga.

Etendus pidi toimuma rahvamajas, mille Niina ehitas ja mis mahutas pool tuhat pealtvaatajat.

Kõik jooksid kadunud diakonit otsides jalad rakku, käisid läbi kõik urkad ja salaviinamüüjad, strasnikud mõitsid mööda taigat ringi ja vilistasid politseiviledega, ühe jalaga Fedotõtš kõmmutas isegi suurtükist — ehk diakon kuuleb ja siis tuleb tal meelde. Ah, tont teda võtku!

Aga kuu pilgutas taevast kavalalt silma: «Tea küll, kus diakon on, kuid mul pole tahtmist teile seda öelda.»

... Kihutati mööda siledat teed versta kakskümmend, siis pöörduti talvise jahimajakese juurde. Vahused hobused läksid nüüd sammu. Talvekorter oli madal majake suitsuaugu ja madala uksega. Jahimehed veedavad siin pikki talveõid. Ukse kõrvale on kuivad tõrvased puud valmis pandud. Diakon võtab sületäie puid ja teeb kol- desse tule. Talvekorteri köetakse algeliselt: korstnat pole, kibe suits täidab kogu majakese ülevalt kuni alla, hingata on raske. Neiu istub saanis, tihedas seedrimet- sas ja unistab. Läbi okaspuu okste säravad tumedas tae- vas kauged maailmad. «Mis te olete, kes te olete?» küsib ta kuumavat pead selga visates, kuid tähed vaikivad, on nukrad.

Diakon on kolde ees kápuli ja puhub lõket, ise suitsu käes kibedasti nuttes. Kui kivid kuumaks lähevad ja söed tuhmuvad, siis pole enam suitsu, silmad kuivavad ära ja võib pidutsema hakata. «Suits,» ütleb temake, vaatab ja krimpsutab ninakest. «Suitsu paiskub välja aknakesest ja pärani avatud uksest. Aga mina tahaksin süüa ja juua.» Ta süda jääb õndsalt seisma: mets, tähed, majake — võluriik! Võib-olla on see raamatutes ilusam, kuid siin on pikantsem. Ah-ah! Ferapont!... Oli seda vaja? Las saavad kõik teada, las Manetška annab talle kõrvakiilu — Manetška on kõigeks valmis. Ekstsentri- line? Jaa! Selles kogu asi seisabki... «Ah-ah! eks ole tõsi, pikantne?»

Temake suleb silmad, kuulatab iseennast. Tema kõrval seisab karu, tohutu suur must karu.

«Kohe hakkab pelmeene keetma,» kõneleb karu ja võtab saanist kaks paberkotti. «Aga mina olin seal nagu Babülioni jõe ääres. Neljakäpakil ja tõnnisin! Suits, kuumus... Nii et habe praksus. Oh sa mu meiel!»

Temake ei kuule, mida karu kõneleb. Karust tõuseb suitsu ja veel mingit teist kummalist lõhna, kuid sõna «pelmeenid» kutsus temakeses esile hea isu. Ta avab silmad.

«Ferapont Samoilõtš, te olete tore!»

«Imelised on su teed,» vastab karu talvemajast pühakirja järgi, ja karjub veidi hiljem: «Juba keenud!»

Ta võtab temakese kätele ja kannab talvemajja. Tähed on valmis oma saladust avaldama — kes te olete, mis te olete? Kuid neiu pole enam saanis ja tähed jutustavad oma saladuse hobustele. Hobused kuulatavad tähelepanelikult ja krõmpsutavad kaeru.

Majakeses põlevad kaks küünalt. Muldpõrand on kaetud okaspuu okstega, okste peal on vaip. Neiu viskab kasuka seljast. Diakon higistab rjassas. Pelmeenid maitsevad pipra ja äädikaga oiavaliselt. Diakon joob ahnelt viina ja sülitab iga kord läbi hammaste nurka. Neiu naerab, joob samuti ja proovib ka läbi hammaste sülitada, kuid see ei õnnestu tal; ta pühib lõua lõhnastatud taskurätikuga puhtaks.

«Teie, mu kaunike, paotage väheke hambakesed ja siis niimoodi keelekesega — tsvõk! Mina võin läbi hammaste üheksa sammu kaugusele sülitada.»

Diakon istus puuhalgudel nagu troonil, kuid pea puutus tal siiski peaaegu vastu lage — ta on võimas, majake aga madaluke.

«Sa ütle mulle sina, ütle mulle sina,» kõneleb nokastanud neiu koketeeriva häälega.

«See ei sobi minu seisusele, vabandage veel kord,» põristab diakon o-d rõhutades. «Ja peale selle — mul on ju naine... Kuigi ma väikesi sokuhüppeid teen...»

Neiu naeris laginal ja surus oma põse vastu Feraponti rjassat, see nihutas end häbelikult eemale.

«Ah, vabandage veel kord... Te olete oma põse pisut nõeseks teinud... Lubage...» Ta teeb peopesa keelega märjaks, tõmbab käega üle neiu põse ja hõõrub siis niiske koha tahmunud varrukaga kuivaks. Neiu põsk kat-

tub tiheda tahmakorraga. Diakon tahaks hea meelega maa alla vajuda, aga oma piinlikkust varjates räägib kavalalt:

«Nüüd on kõik korras, mu kullake. Olete päris puhtake, nagu saunast tulnud.»

«Sa polegi Ferapont... Sa oled diakon Ahhilla... Leskovi oled lugenud? Tunned?»

«Leskov? Tunnen. Kuidas siis, Petruhha Leskov! Ta oli meil Uraalis kõige suurem joodik.»

Neiu kiljub naerust ja püüab diakoni tohutu jämeda talje ümbert kinni võtta. See ei pane vastu, ohkab: «Oh-hoo» ja lausub:

«Sa, tüdruk, oled patuteele ahvatleja.»

«Armastad sa oma naist?»

«Aga muidugi. Kuidas siis teisiti?»

«Sa oled õel, õel, õel!... Paha oled sa...» ja taob rusikakesega Ferapondi tugevale põlvele, rusikake kattub tahmaga ning süda jääb seisma.

«Appi! Ma olen kadunud...» hüüdis diakon, kargas püsti ja andis peaga tugeva hoobi vastu lage. Tahmalüügid lendasid nagu must lumi. «Berendei! Etendus! Lumivalgukel!... Oi, nüüd olen ma sees!»

Neiu oli vallatust ja sütitavast naerust vaiba peal siruli maas.

«Ferapont!... Ei, te olete suurepärase... Ha-ha-haa! Ma ju meelega... Ma teadsin... Tule siia, istu! Seal mängitakse ka ilma sinuta.»

... Berendeid tuli mängida kirikukoori bassil Tšistjakovil. Ta oli joodik, aga nooti tundis hästi. Hallijuukselise parukaga ja suure habemega Berendei, ehitud krooni ja valge mantliga, istus troonil, hoidis käes väljavõtteid klaviirist ja dialoogis Lumivalgukesega valetas pisut. Kuid hea klaverisaade ja oiaviline Lumivalguke päästsid asja.

Esimestes ridades istus Protassoviga eesotsas kogu koorekiht. Prohhor aga istus kulisside taga, jõi konjakit ja sekeldas plikadega ning laskis kodukasvanud artistide aadressil sõnu lendu. Töölised vaatasid etendust mõnuga ega pööranud vaimustatud pilku näitelavalt. Tõsi küll, mõni tukkus veidi, mõni norskas ja tagumisesse ridadesse pugunud purjus kullaotsija Vanka Serenki isegi karjus:

«Sulid!... Ei, te lisage parem meile palka juurde!»

Kuid ta lohistati kohe välja, värske õhu kätte.

Kupava-Niina pilk otsis hoolega tooliridasid mööda ka rõdul — tema sõbratari polnud.

«Kus on siis Ketti?»

... Ketti trööstis murest murtud diakonit. Sissekukkunud Ferapont lamas kõhuli ta kõrval, nägu kätte peidetud. Hiiglase pea toetus vastu nurka, kannad aga vastu kollet. Tema õlad vappusid. Kettile näis, et diakon nutab.

«Mu rüütel!... Don Juan... D'Artagnan... Ahhilla!...» raputas ta silmili langenud diakonit. «Ära nuta... Mis sinuga on?...»

«Jäta, jäta mind, mu kõht valutab. Lõikab nagu damaskuse terasega.»

«Ah, sa vaeseke!... Mu Athoseke... Mu Porthoseke...»

Neiu naerab laginal, neiu joob plaskust kanget piirituse peal tehtud nalivkat.

«Joo!... Mu rüütel!...»

Diakon vabastab pingi alt pea, joob nalivkat, kõhatab ja joob viina peale. Künlad hakkavad kustuma, ümberingi liiguvad nõiduslikud varjud. Kõlab nõrk kuljuste kõlin, kelluke tiliseb kolm korda — väledal troikal on vist seismine igavaks läinud. Poolalasti piigakese mõtetes on need helid nagu magus ahvatlus. Seal nagu kihutaksid rüütliid vaba kavalkaadina: nende raudrüüd kõlisevad, möögad tärisevad...

Ka seal, mööda rohelist taigat, kihutab samuti must ratsanik... Ikka lähemale ja lähemale. Hobused norskavad ja tantsisklevad, norskab ka diakon Ferapont.

Vägilane tiivulisel ratsul peatub äkki, langeb ühele põlvele ja ulatab neiule kimbu valgeid roose. «*My lady, my lady,*» sosistab ta ja suudleb ta huuli. «Mu süda, *my lady,* on teie jalgade ees.»

«Armas!» ja Ketti hing on kinni jäämas, üle ta näo, üle keha veerevad kirelained, ta naeratab suletud silmi ja kaisutab tuliselt Feraponti. «Noh, suudle mind ometi, suudle!»

Purujoobnud diakon peksab kannaga vastu kollet, lööb jalgadega tagant üles ja pobiseb:

«Jäta, jäta mind, hukatusetütar! Mu seisus ei luba seda!»

Neiu lööb käsi kokku, valab ohtrasti pisaraid, katsub tõusta, kuid viinauimas kukub ta pikali.

Kogu maailm kõigub ja liigub, pea eraldub kehast, ajus on õud, segadus, lausa mingisugused tuled ja sähvatused; ta süda on nagu kiigel — üles-alla, üles-alla! Neiut haarab kuumuselaine, surmahirm. Kohe tuleb lõpp. Kõik kukerpallitab, kihutab, kõmiseb. Neiut vaevab tugev pööritus.

«Mu piinaja, mu armas Ahhilla... Sa kõik... sa kogu... Kui ma ometi... Tobu!... See on ju kapriis... Minu kapriis... Ja võib-olla et ma seitse aastat tagasi... lapse sünnitasin!...»

«Jutusta aga, jutusta, piigake... Jutusta, ma kuulan, jutusta...» pöristab Berendei bassihäälega läbi habeme, mis on umbe kasvanud nagu taiga.

... Filka Škvoren kuulas. Prohhor noomis:

«Sa oled lurjus, lurjuste lurjus. Ma tean, kuidas sa terve rahva kuulates mind laimasid. Nii — ma olevat veimeja? Ma olevat peletis? Ah? Noh, kas panen sind vangi, lurjus? Vangla sind ei hirmuta. Hunt tarvis sulle kallale ässitada, et ta su kõri läbi näriks. Ptüi, karvane kurat!... Mis ma küll pean sinuga peale hakkama? Aga mina, pean tunnistama, tahtsin sind inimeseks teha... Uskusin sind, tobedat. Ei ole sul, vennas, mingisugust autunnet.»

Mehokolask pidi ärevuse pärast lämbuma. Ta hingas sügavalt, tumekollaseid põski liigutades. Siis tõstis Prohhorile oma teravad põletikuliste laugudega silmad ja lõi rusikamürakaga endale vastu rindu:

«Prohhor Petrov!... Kas sa usud?... Ah, katk sind võtku!... Ole papp, pane mu peale ükskõik missugune karistus, kõik täidan ja ei kõssagi. Rebitagu mu pea ot-sast, kui ma...»

«Püüa mustlane kinni. Tead? Seesama! Ja too ta siia...»

«Just nii!... Püüan.»

Muuseas, see jutuaajamine toimus varsti pärast Proh-hori Piiterist tagasitulekut.

... Käes on kesköö. Gromovite majas käib pärast «Lumivalgukese» etendust ja kodust kontserti hoogne ball. Kogunemine algas kell üksteist. Mürises muusika, keerutasid paarid, kõikides tubades liikusid maskid, laudadelt *à la fourchette* võeti, mis iganes taheti — kõigil oli lõbus, kellelgi polnud und, ainult Ketti magab, ei naerata.

Ferapont näeb kohutavat und: troikal kihutaks nagu peapiiskop ise, ta otsib ja ei leia diakonit, annab käsu: «Minule antud võimuga käsin ta jalamaid preestriseisusest välja heita, ametist tagandada, pool pead paljaks pügada ja kirikuvande alla panna!»

Piiskopi järel kihutab must sisselangenud ninaga ratsanik. Keegi tõukab osuti öiselt ajalt hommikusele. Ninata ratsanik kihutab mööda esimest korda, siis teist korda. Tema kannul jookseb põrgu koerake lõbusalt klähvides: «Auh-auh-auh!»

«Haugu, koerake, haugu!» Öö tuhmub, kustub. Troikahobuste kuljused helisevad, hobused kemplevad.

Kui taiga kohale kevadine koidik kerkis, lõppes ka ball ja külalised, küllastunud veinidest ning toitudest, läksid laiali. Ketti paotas unised silmad. Majakeses oli külm. Diakon Ferapont norskas larinal. Uksepragude vahelt voolas sisse sinetavat koiduvalgust. Ketti võpatas, ajas kähku oravanahkse kasuka selga, otsis käekotist peegli-kese, ja läks välja värske õhu kätte. Kohkus ära — maja kõrval seisis ainult saan.

«Hobused! Kus on hobused? Diakon, ärgake ometi üles!...»

Ketti puhkes abitult nutma — tal on kibe ja valus, teda on solvatud.

Nii möödus see tore öö. Hulkur-kuu on juba ammu maailma öömajja puhkama veerenud. Igihaljaste metsade maailma kohal särab päike.

Aeglaselt õõtsudes liikus aeg edasi, lumeteed hakkasid lagunema, Niina Jakovlevna valmistus ärasõiduks. Prohhor ei kurvastanud naise lahkumise üle sugugi, ta oli

tema vastu allakriipsutatult viisakas ja tähelepanelik. Niina hindas temas toimunud muutust omamoodi ja püüdis mehe võltstundeid hoida endast aupaklikus kauguses.

Nukralt helisesid suure paastu kirikukellad. Pärast karrarikast vastlanädalat algas töölistele nüüd suur paast. Prohhoril käsul tõusid hinnad kõigis tema poodides ning jahukauplustes, aga tööliste vilets palk — keskmiselt kuni nelikümmend rubla kuus — jäi endiseks. Rahvahulgas käis varjatud nurin.

Kui peremehe kaubad kallimaks läksid, hakkasid poolnäljased tööliselised erakaupmeeste käest ostma. Kolmele asunduses olevale erakauplusele lisandusid kähku kaugematest kohtadest tulnud jõukad hangeldajad. Nad toimetasid kaubad koormates kohale ja löid taigas kulla-kaevanduste ja tehaste lähedal laagri üles. Sinna ilmusid ka piiritusevedajad. Must ninata ratsanik ja tema must koerake kihutasid piiritust kulla vastu vahetades edasi-tagasi ning olid kättesaamatud nagu tuul.

Prohhor andis käsu: kaubitsejad ülepeakaela minema kihutada. Agarad urjadnikud, kes peale riigipalga said kontorilt jõulude ja lihavõtte puhul suuri gratifikatsioonisummasid, asusid rangelt asja juurde. Koormad kaupadega keerati kummuli, kaubitsejad aeti tööstuse piirkonnast välja, kangekaelseid peksti nuutidega. Kui nad ühest kohast välja aeti, kolisid nad teise; läbipekstuina ja teotatuina muutusid nad tsaari truudest alamatest olude sunnil ägedateks mässajateks. Salaja kasulikult oma kaupa müües ässitasid nad ka töölisi üles.

«Poisid, ärge hoolige tema korraldustest!... Peremees on kaabakas, urjadnik ja pristav on peremehe talalakkujad. Ja kogu see võim on vististi säherdune...»

Ka kohtunik sai kontorilt altkäemaksu: tal oli prii korter koos kütte ja valgustusega, «eriliste teenete» eest sai ta ka gratifikatsiooni. Muuseas, kõik ametnikud, kes valitsuse poolt olid määratud tööliste huvide kaitsma — tööinspektor, kroonuinsener, kohtunik, kohtu-uuriija, posti- ja telegraafiametnikud, notar, isegi kasakate sotnja koos ohvitseriga, kes teel kullakaravane kaitsesid —, olid nii või teisiti Prohhor Petrovitši poolt ära ostetud ja igaüks neist, värisedes oma koha pärast, püüdis jõudumööda peremehe omavolile pinda luua.

Nii osavasti määriti valitsuse poolt ametisse pandud masinat.

...Täiesti ootamatult, häirides kevade helget käiku, hakkas juba hommikul puhuma tuul läänest ja tõusis torm. Algul roomas tuisukeeris maad mööda, hiljem ajas tuul paksud pilved üles ja siis hakkas juba kõvemini tuiskama.

Kolmekümnest ratsanikust koosnev kasakate konvoi asus teele. Kümme veokit kullaga, mis Prohhor oli riigile üle andnud, kadusid lumetormi. Taigateekond on tormiga ohtlik, kuid hobused on vastupidavad, kasakad valvsad, nende silm on terav.

«Tee pealt ära, tee pealt ära!» karjus ja vehkis nuudiga uhkesti karavani ees ratsutav kasakaohvitser.

Vastu tulid tohutu suured heinakoormad nagu majad ja pöördusid kõrvale; mehed ajasid imestades silmad pärani — kümme täiesti tühja rege.

«Kuhu te, soldatid, sõidate? Kas kalade järele või?»

«Mida tarvis, selle järele sõidamegi... Kao kiiremini eest!...»

Kahehobuseveokid olid tõepoolest pealtnäha täiesti tühjad: ainult ree pärasse oli hooletult visatud tinaplommidega kinnipitseeritud väheldane nahast kott, milles oli väike kullakang, puudakest kaksikümmend viis.

Tuli laskuda sügavasse pimedasse nõkku.

«Tähelepa-a-anul!... Püssid katetest välja!...»

«Välja! Välja! Välja!»

Nõost sõideti õnnelikult läbi. Tuul jäi vaiksemaks, lumetorm hakkas vaibuma. Kuid Ketti südames mässas torm nagu taigas. Ja seesmiselt tormitsedes langes kurb diakon Ferapont Prohhor jalgade ette ühele põlvele ja teatas talle oma suurest murest:

«Läksin eile täiesti üksi lusti sõitma, olin tublisti vintis ja jäin saani magama nagu tapetud kabun. Hommikul, kui silmad lahti tegin, nägin — hobuseid pole.»

Hunt naeratas, ka Prohhor puhkes kõigest südamest naerma.

«Ütle voorimehele, et troika maksab kinni kontor. Ma helistan!» Ja küsis diakonile silmi pilgutades: «Nii et sa olid siis üksi?»

«Tõsi jah... Üksil!»

Tähendab, kõik oli osavasti varjatud. Diakon oli vait nagu sukk ja keegi peale varastatud troika ning hõbedase kuu ei teadnud Ketti tembutamisest. Pealtnäha veel noor Ketti oli oma sõbratari Niina Gromovaga peaaegu ühevanune. Kitsasse instituudiaegsete kommete korsetti suletud naiivne ja unistav neiu lödvendas äkki kevadeootuses oma kitsa korseti paelu ning avas südame uutele uimastavatele tuultele. Temal, väljamõeldud tingimuste triiphooones küpsenud neilul, tuleb veel mõndagi kogeda ja läbi elada, et Niinaga võrdseks saada nii elurõõmude kui ka kurbuste tundmises. Kuid aeg ei oota ja veri tormitseb. Ning osav võrgutaja pan Partševski ahvatles teda korduvalt patuteele: «Elu on üürrike, tarvis on tema hüvesid kasutada!» Vaene väike Ketti, vaene kogenematu laps... Mis saab temast? Partševski süütas temas patuse unistuse ja kadus, Protassovi süda kuulub teisele, mister Cook aga külmetas nina ära. Aga Prohhor Gromov? Oh ei, ei, see on võimatu: ta on toores, ta on räpase hingega inimene! Väike Ketti juba parem sureb, viskub pea ees jääauku, ennem kui oma sõbratari Niinat petab. Ei, ei, ei!...

Ja siin on tema päevik:

«5. veebruar. Laupäev. Täpselt kaks nädalat on veel vastlapäevani.

Piinlen öösiti raskesti. Süda klopib ja klopib. Nukrutsen ja valan pisaraid.

Kui teda pole, kurb on meel
ja süda ihkab ikka veel...

Voodis lamades tahan õrnutseda ja lõpmatult unistada millestki kõrgest. Kuid äkki läbib mind nagu põletav tuli, raamat lendab käest kus kurat, ma langen rinnuli ja rebin hammastega patja, mind kisuvad üleni kokku põrgulikud krambid; tahaks karjuda, vilistada, märatseda. Jumal, mis küll minuga on? Olen ma hullumeelne või lihtsalt hüsteerik?

Ohtul tõmbas mind tema juurde. Ta oli üksinda, väsinud.

Kõneluse konspekt:

Tema: Ah! Teie?! Väga rõõmustav, väga rõõmustav... (Suudleb kätt.)

Mina (langesin talle kaela, puhkesin nutma): Ma armastan teid, armastan, armastan...

Tema: Ketti, armas, mis teiega on? (Ta nägu venis pikaks, ta istus.) Ei maksa nutta.

Mina: Te armastate teist.

Tema: Ja kuigi... Aga vist mitte.

Mina: Siis armastage mind! Ma ei suuda enam... Ma — olen teie oma. (Mu silmade ees läks mustaks ja ma langesin kušetile. Kui ma virgusin, istus ta mu kõrval, hoidis mu külmaks muutunud sõrmi oma peos, suudles neid ja silitas mu juukseid.)

Tema: Teate mis, armas Ketti?... Ma annan teile broomi, see rahustab suurepäraselt närve...

Mina: Tänan teid... Te olete argpüks, te olete lurjus...

Tema: Mispärast, mispärast?

Mina: Te armastate teist...

Tema: Rahustuge, tütarlaps, rahustuge, armas...

(Ma pahvatasin hüsteeriliselt naerma, puresin tema sõrme ja hakkasin teda raputama, tema raputas mind. Ma lõin teda käe pihta).

Tema: Ärge nõudke minult võimatut. Ma võin kuuluda ainult ühele. Kord ja lõplikult. Teist ei saa mu naist. Aga mina ei taha olla lurjus. (Ta tõusis vihaseks, näost punane, silmad põlemas, ja läks laua juurde. Ta ütles laua juurest.) Ma ei tunne teid ära, armas Karmen...

«Nägemiseni, Protassov!...»

Ja ma lahkusin.

20. veebruar. Näen mingisuguseid painajalikke, ärevaid unenägusid. Näen diakon Feraponti, seda mehekolaskit-kannatajat. Ta nagu võttis mind välja soojast vannist, keeras linasse ja pani oma peo peale istuma ning hakkas nagu last üles-alla kiigutama. Ma kukkusin maha, võpatasin ja ärkasin. Aga mis siis ikka?... Mis tal viga on?... Issand, kui igav! Tuleks ometi vastlänädalgi kiiremini. Öhtujumalateenistus lõppes, kirikukel-

lad helisevad. Anna mulle puhas hing, oh issand! Aga ääda kipub seikluste maailma, muinasjuttude maale.

12. märts. Noh!... Kuidas ma nüüd paastun ja palvetan?! Kuidas avaldan niisuguse patu isa Aleksandrile? Ei iialgi, ei iialgi!... Ma lihtsalt ütlen, et ööbisin juhuslikult talvemajakeses koos kellegi talupojast jahimehega... Et läksin suusatama, eksisin ära, võtsin temaga koos pisut viina ja jäin kogemata purju. Ja muide, rohkem midagi ju polnudki. Väga hea! Ma olen endiselt puhas jumala ja iseenda ees. Suur paast, kirikukell heliseb, sula, künnivaresed kisavad. Aga sina, mu vaene, vaene ema, magad kalmistul risti all.

Aita oma tütart, aita!!»

Ketti pani sule käest, lõi risti ette ja vaatas läbi akna kuupaistelisse öösse.

Lumetormi nagu poleks olnudki, on vaikne ja rahulik, kahel pool kõrval seisab sünge mets, kasakad lõpetavad öhtusööki. Ühed heidavad magama sadulatekkidele, teised koorma otsa, kolmandad lõkketule äärde. Kaks tunimeest ei maga, need käivad ja valvavad laagrit. Aegajalt tõstab ohvitser sadulalt pea:

«Tunnimehed!»

«Just nii! Kohal!»

Ohvitser on nooruke, vurrudeta. Viib ta kullakaravani õnnelikult kohale, saab riigikassalt autasu. Poolunes viirastub talle pristavi armuke Nadenka. Vallatu Nadenka kinkis talle türkiisiga sõrmuse ja õmbles kaamelikarvadest tehtud kalevist sooja pasliku. Jah, elu on hea, kuid... täis ohte, tukkuda ei tohi...

«Hei, tunnimehed!»

«Just nii, kohal!»

Ohvitserile tuli äkki meelde: Nadenka pistis talle ju konjakipudeli teele kaasa.

«Poisid, kas tahate virgutuseks topka saada? Kuidas ainult...»

«Lubage, teie kõrgeausus,» ütles tunnimees Fedotov, kiskus pudelilt laki ja lõi põhjaga vastu peopesa. «Meil, kasakatel, ei tähenda see midagi, et pudelisuu on pitseritud... Olge lahke!»

Joodi üks ja veel teinegi kord. Ohvitser pani ülejäänud

konjaki lumme. Kuu oli veerenud juba härmaehtes taigalatvadeni, üleannetu hommikune külm tugevnes. Konjak põletas hinge, tegi mõtted segaseks ja pea langes rinnale. Ohvitser naeratas ja uinus. Tunnimehed oleksid ka meeleldi lumele heitnud ja norskama hakanud. Noh, mis seal siis ikka... Öö on peagi möödas, hirm samuti, võib isegi lõkketule ääres soojendada. Nad seadsid end kahekesi tule äärde istuma ja hakkasid suitsetama. Ja siis hakkasid tasakesi falsetihäälel, et magajaid mitte äratada, ümisema:

Ah, elu on vaid jama,
pole krossigi väärt...
Saabel kuri ka-a-va-al...

Kasakad ja küüdimehed hakkasid pakase käes tunni-meeste laulu saatel veel enam norskama. Ainult üks küüdimees, Filka Škvoren, haigutas ja ainult teeskles magamist. Ta oli suur, habemik mees, lamas veokis kullakangil. Kuid ka temal ja tunni-meestel tükib vägisi uni peale. Tunnimehed tonksivad minadega, Filka haigutab, teeb suu kohale ristimärgi — kuid siis langeb ta käsi, ta käsi uinus. Ka tunni-mehed jäid raskesti magama.

Ja siis — nagu tiigrid kõrkjatest — hiilisid tasa laagri juurde metsa pahad vaimud, nende lõustad olid mustad, küüned teravad. Kaks ratsanikku, üks ilma ninata, teine musta habemega, lohmakeas nagu mustlane, — laskusid lindudena viimasele veokile. Seal askeldasid juba viis meest. Kõik tehti kätatult ja kiiresti. Poole minuti pärast kõlkus nahast kullakott juba tugeva ridva keskel, mille otsad asusid kahe ratsahobuse seljal. Tugevasti ridvast kinni hoides traavisid mõlemad ratsanikud mööda teed tagasi, padrikusse kasvanud nõkku. Ja poleks mitte pör-gukoerake ebasobival ajal klähvima hakanud, oleksid kasakad niuhti kullast ilma olnud. Kuid koerake hakkas haukuma, must ratsanik ja mustlane andsid hobustele piitsa, Filka Škvoren kargas püsti ja karjus kui meeletu:

«Poisid! ... Röövitakse!!»

Ja kõik, viimane kui üks, peale ohvitseri ning tunni-meeste, kargasid maast üles, haarasid püssid ja hobuste juurde. Puude tagant raksatas bandiitide kogupauk. Kaks

kasakat kukkusid kätega vehkides selili, kolmas lendas ninuli lumme, neljas prantsatas jooksu peal kukerpalli üle pea maha, kargas püsti, kukkus uuesti ja hakkas oia-tes roomama. Kasakad vastasid mustale taigaseinale kogupauguga. Sealt kärgatas uus kogupauk.

«Poisid! Andke säru! Võtke kinni!»

Filka Škvoren kihutab saduldamata hobusel põgenejatele järele. Kasakad saduldavad kärsitult oma hobuseid. Juba hüppabki üks sadulasse ja kihutab Filkale appi, kuid hullunud hobune lööb tagant üles, tantsiskleb ja teeb sikuhippeid.

«Võtke kinni, võtke kinni!» karjub Filka Škvoren kahele röövlile järele jõudes.

Need peksavad nuutidega oma hobuseid, üks ridvaots pääseb mustlase käest lahti ja kullakott langeb teele. Siis püüdis Filka Škvoreni poolt täie hooga osavalt heidetud ling mustlase kaelapidi kinni ja paiskas ta hobuse seljast lumme.

«Käes! Korras!»

Kuid äkilisest tugevast tõmbest lendas ka Filka Škvoren hobuse seljast kukerpalli maha. Koerake haugatas kolm korda, must ratsanik kihutas kullakoormast vabanes tuulekiirul hommikueelsesse hämarusse, mustlase jalg jäi hetkeks jalusesse kinni ja ta kukkus maha.

«A-haa! Sisse kukkusid!» hüüdis Filka Škvoren ja jooksis ähkides ning lõõtsutades mustlase juurde, ühes käes linguots, teises lai nuga.

Mustlane on Filkast kümne hüppe kaugusel, nüüd kohe lõigatakse tal kõri läbi. Ent mustlane kargas kähku üles, viskas lingu kaelast ja kadus kui suits taigasse.

Tohutu suur Filka, hing rinnus kinni, püsis vaevalt jalul. Tema kõrval lumel lamasid mustlase peast maha-kistud parukas ja suur habe. Aga seal mürises ikka veel vastastikune laskmine ja kolm kasakat kihutasid hobustel Škvorenile appi. Lõõtsutav Filka Škvoren sõi enda värs-kendamiseks peotäie lund, viskas kasuka seljast ja ronis suure vaevaga oma hobusekronu selga.

«Järele, poisid, järele! ... Kohe püüame nurjatu kinni! ... Oeh, kui raske mul on!»

Taigas oli veel pime, kuid osav hulkur Škvoren märkas, kuhupoole põgenik pöördus.

«A-haa! ... Metsloomade rada ... Ära läheb, lurjus!»
Laisalt sörkides sõideti teelt kõrvale — lumekoorik ei kandnud hobust, kabjad vajusid alatasa sügavasse hange.

«Tagasi, poisid, me ei leia teda,» ütles hulkur nutuselt läbi käheda köha. «Ta, saatan, võib siin kusagil puu otsas istuda! Teda ei leia isegi koerad üles. Näete, misugune pimedus.»

Kõik on lõppenud. Taevast hakkas valgenema. Peagi täidab julgustav valgus kõik teed ja rajad. Kuid taiga valitseb kuni päikesetõusuni veel hämarus. Kuld on oma kohale tagasi pandud. Riigikassa kahju ei kannatanud. Kuid Venemaa kaotas mitu noort sõjameest. Ka kaks tapetud bandiiti mustendasid metsa ääres lumel.

Ohvitser ja kaks tunnimeest tulid alles nüüd meele-märkusele. Nende süda pööras, nad ajasid end püsti, langesid jälle maha. Ohvitseri ootab arest. Ta on valmis valju häälega nutma puhkema nagu laps.

«Ma ei saa aru ... Mina ... ma ... Mis minuga on?»

«Ärge suvatsege rahunust tunda, teie kõrgeausus. Kuld on alles, kuus meest meie omadest on tapetud.»

... Sel ööl oli insener Protassov kauaks Niina juurde istuma jäänud. Prohhor ööbis harva kodus. Töö sundis teda tihtilugu olema ööd kusagil metsamajas, tehases, kullakaevanduse «Dostanji» juhataja kontoris või lihtsalt tunguusi moodi taigas, lõkketule ääres.

«Teie, Andrei, peate mind vähemalt kuni sadamani saatma.»

«Ma ei tea, kas see on sünnis.»

«Ma ei või ju ometi üksinda sõita!»

Protassov katkestas sammumise pehmel vaibal ja vaatas erilise hellusega Niinale otsa. Ta tundis, et ta allus seesmiselt temale, ja see uus ike rõõmustas teda. Kuid rõõm oli üürrike. Selle uhtus kiiresti minema vastutus-tunne revolutsioonilise idee ees, mille teenimisele ta püü-

dis pühendada kogu oma jõu. Ei, parem on siiski lõpuni vabaks jääda!

Niina peaaegu aimas, mis oli tema rahutu meeleolu põhjuseks.

«Istuge, Andrei,» ütles ta erutatult. «Mul on teiega tarvis väga paljude asjade üle rääkida.»

«Ma kardan, Niina, teie mees ei ole sellega nõus, et ma teiega kaasa sõidan!» ütles Protassov, tundes endas seesmisi lahkhelisid, ja istus Niinast kaugemale. «Varsti algab navigatsioon ... Tööd tuleb palju. Prohhor Petrovitš on vastu.»

«Ei midagi sellesarnast. Ma olen kindel, et mu mees on väga rõõmus ...»

«Te arvate?» ja Protassov kohkus.

«Ma ei arva, ma olen selles täiesti kindel.»

Protassov kohkus veel enam ja ütles:

«See oleks ju suurepärane.»

Prohhor jõudis koju alles teise päeva õhtuks. Kogu asundus teadis juba, et taigas on kullakaravanile kallale tungitud. Hommikul kihutasid sinna kasakad koos elatanud ohvitseriga, kohtu-uuri ja kaks urjadnikut. Pristav ilmus asundusse alles keskpäeval. Ta olevat sel äreval ööl uuel kullaväljal piiritusevedajaid püüdnud. Sündmusest teada saades võttis ta kähku pisut einet ja sõitis ka kõige süngemas meeleolus taigasse. Nadenka heitis haigena voodisse, nuttis ja palus jumalat — tal oli ohvitserist kahju ...

Möödus nädal. Pristav märatses. Taigas püüti kinni kolm piiritusevedajat ja kaks hulkurit. Pristav sundis neid piinamisega kullakaravanile kallaletungimist üles tunnistama. Kasakad kuulati üle. Ohvitser viidi linna. Asunduse vangla polnud veel valmis — hulkurid ja piiritusevedajad viidi ka linna.

Keskööl koputas Prohhor pristavi uksele.

«Kes seal on?»

«Tee uks lahti!»

Prohhor astus sisse koos oma hundiga. Nadenka haaras peast kinni, püüdis naeratada, kuid ta pärani avatud silmad olid hirmust segased.

«Teie mind tappa ei saa,» ütles Prohhor ja istus nurka laua taha. «Hunt kisub teid mõlemaid lõhki. Peale selle — ma ei tulista mitte halvasti ja ... ma üldse ei karda teid ...» Ta pani brauningu enda kõrvale lauale.

Pristav lõi halatihõlmad kokku ja vahetas Nadenkaga pilke. Nadenka süda läks külmaks, pristavil hakkasid vurrud värisema.

«Anna andeks, Prohhor Petrovitš! ... Kuid ma kardan, et sa oled hulluks läinud.»

«Teiega lähedki hulluks,» vastas Prohhor süngelt, aga rahuliku häälega.

«Soovite ehk teed konjakiga?»

Nadenka jalad läksid nõrgaks, ta istus toolile.

«Ei, tänan,» ütles Prohhor. «Ma kardan sinu konjakit. Mul on oma ...» Prohhor võttis taskust noore ohvitseri poole peale joodud pudeli. «Noh, tule nüüd siia ...» ja koputas sõrmega pudeli etiketile. «Kas marki näed?»

«Näen,» sosistas Nadenka kahvatute huultega.

«Anna mulle kaks klaasi — enda ja Fjodor Stepantšini jaoks.»

Jalgu järel vedades, nagu kuutõbine, ulatas Nadenka talle konjakiklaasid. Hunt istus oma peremehe kõrval. Prohhor valas mõlemad klaasid täis.

«Joo!»

Nadenka ei kohkunud, tõmbas silmad vidukile ja jõi klaasi tühjaks.

«Fjodor, joo! ...»

«Ma ei suuda, sa vabanda mind.»

«Ma ei andnud seda kallaletungikohalt leitud pudelit kohtu-uuri ja kätte. Ei andnud ka, Fjodor, sinu parukat, habet ja kannust. Kui ling sulle kaela heideti, kukkusid sa maha ning jäid kannustpidi jalusesse kinni.»

Pristav läks näost punaseks, sööstis Prohhoori juurde ja virutas suud viltu tõmmates rusikaga laua pihta. Hunt paiskas ta ootamatu hüppega põrandale pikali. Nadenka hakkas kiljuma. Pristav tõusis, kadus teise tuppa ja lõi ukse paukudes enda järel kinni.

«Nadežda, ära karda,» ütles Prohhor. «Mu naine sõidab pikemaks ajaks koos Protassoviga ära, sa kolid nüüd kohe minu juurde. Sa saad minu omaks. Räägi, kes on mustlane?»

Nadenka silmades, igas lihases ja igas verepiisas peegeldus tema kohutav seesmine võitlus. Ta otsis pingelisel endas vastust. Kuid vaikis.

«Noh?»

Ta hakkas meeletult pead raputama ja karjuma:

«Ma ei tea! ... Ma ei tea midagi! ... Mu armas Prohhor Petrovitš ... Ingell!» Nadenka nägu, silmad ja huuled naersid, mööda põski aga voolasid hirmu ja lootuse pisarad.

Uks läks paokile. Läbi toa lendasid ja langesid Prohhoori jalgade ette saapad koos kannustega. Uks paugatas jälle kinni. Ukse taga karjus ja sõimles pristav.

«Kas sa armastad mind?»

Nadenka puhkes veel kõvemini nutma, naeratas siis ja sirutas end Prohhoori poole nagu teras magneti poole. Kuid hunt ajas hambad irvi.

«Kes on mustlane?»

«Ära küsi! Ära küsi ...» sosistas Nadenka käsi kokku lüües. «Ta pistab mu surnuks ... Ma olen üleni siniseid vorpe täis ... Päästa mind, kullake ...»

«Joo!»

Suure vaevaga täis hirmu ja üleni värisedes neelas ta meeletult teise klaasi mürki alla, krimpsutas nägu, sülitas, raputas pead ja ta jalad läksid nõrgaks.

«A-armas!»

Prohhor viis ta, tema puudutamisest jätkust tundes, diivanile, astus siis suletud ukse juurde ja lõi jalaga ukse pihta:

«Fjodor, tule siia!»

Pristav väljus uhkelt, seljas munder medalite ja ristiga — ta oli kindel, et Prohhor ei riskeeri «mundrit solvata».

«Millega võin ma kasulik olla?»

«Mitte millegagi ... sa ei või mulle üldse kasulik olla ...» ütles Prohhor iga sõna rõhutades, sisemisest vihast lämbudes. Ta võpatas, haaras kätega õhku. Istus siis raskelt.

Pristav seisis ahju ääres; ta ilme oli rusutud ja õel. Ta oli üleni pingul, otsekui veriseks võitluseks valmis tudes.

Prohhor vaatas teda põlastusega ega suutnud paari

minuti jooksul sõnagi lausuda. Võimas Prohhor, võitmatu Prohhor, kelle ees kõik värisid, oli olude sunnil juba ammugi selle mehe ori. Omada täit võimu, vägevust ning rikkust — ja ... olla ühe jälgi inimese kannal all!

Prohhor suutis end vaevalt vaos hoida, et mitte vihaga nutma puhkeda. Ta virutas rusikaga lauale, kiristas hambaid ja oli valmis iga hetk pristavi kallale sööstma. Ta hirmuäratavad silmad, mida isegi hunt kartma hakkas, sundisid pristavit uksele lähemale nihkuma.

«Meid ei kuule siin keegi. Nadenka mürgitas enese ära,» algas Prohhor mingi tumeda, mõirgava häälega. «Ma tahtsin sulle öelda, et nii on võimatu elada. Mina ei suuda enam! Ma piinlen, saad aru, piinlen. Mu jalgade küljes on pommid. Mu südamel on kivi, kivil — sinu jalg. Meie ei saa siin kahekesi elada. Kas sina, või mina! Ja tea — kui sa jonnima hakkad, siis hävitan su.»

«Kas ei saaks ilma ähvardusteta, armas poiss,» ütles pristav, silitas vurre ja istus kannuseid kõlistades tähtsalt tugitooli. «Ma ei teeni sind, vaid teenin peamiselt keisrit, meie valitsejat,» ja pristav ajas oma paksud põsed pungi ning puhus terve pahvaku õhku välja.

Prohhor hakkas pilkavalt naerma:

«Lurjus, valerahategija, maanteeröövel — sa ei kõlba tsaari teenriks.»

«Mis, mis?» koputas pristav mõõgaga vastu põrandat ja ta härjasilmad hakkasid kohutavalt keerlema.

«Kõneleme rahulikult. Ära karju,» ütles Prohhor. «Ma saan suurepäraselt aru ja soovitan ka sul sellest aru saada, et veel hiljuti oli sul küll võimalik mind hävitada, kui sa oleksid tahtnud. Ent nüüd, kus ma tean, kes sa oled, ei hävita sina mind, vaid mina sind.»

«See ei lähe sul nii kähku... Ja-jah!...»

«Kolme päeva jooksul!» ütles Prohhor ja pörutas rusikaga. Hunt kargas püsti.

Pristav hakkas ehmunult naerma ja ütles:

«Veider saks!»

Nadenka oigas unes ja sülitas. Kell hakkas kärisema ja lõi kaks öösel. Tuisk lakkus vingudes aknaid.

«Kullakaravanile organiseeritud kallaletungi eest, kuue kasaka tapmise eest ootab sind silmus.»

«Kuulge, Prohhor Petrovitš, te olete lõplikult ogaraks

lõhnutud... Säärast oletust võib teha ju ainult joomahullustuses... Et mina... keisri teener... Ah-ah-haa!...»

«Tuhat rubla, mis sa Partševskile andsid, oli valeraha. Ta kaotas selle linnakeses kaardimänguga. Linnavõimud on protokolli koostanud. Minu poodides ja ka kontoris on palju valerahasid avastatud. Ma kannatan kahju. Valerahasid teed sina kalju otsas Tondilossis. Sina oled mustlane. Sinu parukas, kannus ja Nadenka konjak on minu käes. Filka Škvoren ja kaks kasakat olid sind kallaletungi ajal hästi tähele pannud — sinu vurre, sinu kohtu. Ka lõusta, muidugi... Vabanda... Aga peaasi — sinu kaaslane, ninatu piiritusevedaja koerakesega, on kinni püütud ja kõik üles tunnistanud. Kõigest sellest, kui tarvis on, telegrafeerin ma kubernerile kolme päeva jooksul. Ma kordan veel kord, kui tarvis on...»

Pristav haaras oma meelekohtadest kinni ja hakkas nõtkuval sammul tuba mööda käima. Tema kannused kõlisesid kaeblikult, nagu halastust paludes. Ta rind oli lõhkemas allasurutud ähkimisest ja meeleheitlikest ohetest, peast kadusid kõik mõtted. Prohhoril süda hakkas rõõmsalt tuksuma.

«Uhh!...» ohkas pristav ja langes põlvili Nadenka diivani ette. Ta surus oma pea Nadenka rinnale ja ulgus nõrga häälega nagu mäludes: «Nadjuša!... Nadja!... Tõuse! Mind hävitab meie lähedane sõber... Lähedane inimene, keda ma armastasin ja keda ma olen hoidnud juba hällist peale... Oo, needus!...»

«Kuule,» ütles Prohhor ja tõusis kätega lauale toetudes. «Kas ei saaks ilma tembütamata ja ilma südantlõhestavate monoloogideta? Minu peale see ei mõju, ma pole instituudipreili, ma pole väike, kahe-kolme-aastane laps... Sa ütled: sõber? Hästi! Tänan! Kuula nüüd tähelepanelikult...»

Pristav, olles endiselt põlvili, seljaga Prohhorile poole, võttis taskurätiku, hakkas nägu kuivatama ja tasakesi nina nuuskama.

«Oma elu jooksul... kas kuuled? olen ma sulle maksnud üle viiekümne tuhande rubla! Ma arvan, sellest summast peaks jätkuma, et välja osta mind süüdistavaid dokumente, mis sinu käes on. Niisiis, ma ootan, millal sa mulle dokumendid kätte annad.»

Pristav kargas nii ägedalt püsti, et tõukas ümber diivani ees seisva laua koos portselanvaasiga, pöördus siis rusikaid raputades Prohhor poole, trampis hüsteeriliselt jalgadega ning karjus:

«Mul ei ole dokumente! Ei anna!... Ei anna! Ja sa valetad, et piiritusevedaja on kinni püütud...»

«Ah sa ei anna?»

«Ei anna! Ma sünnin nad parem ära, nii nagu Innokenti Gruzdev sinu dokumendi ära sõi!»

«Sa ei anna?»

«Ei anna... Nad on mul kubermangulinnas, kindlas kohas...»

«Näita mulle oma raudlaegast...»

«Ei mõtle!... Kas läbiotsimine?»

«Sa ei anna? Viimast korda...»

«Ei anna!»

«Siis jumalaga!»

Prohhor võttis hundi keti ja hakkas koeraga ukse poole minema. Pöördus siis ümber ja lausus jäise häälega:

«Niisiis, aega on sul — kolm päeva! Kõige mõistlikum oleks, kui sa endale kuuli pähe laseksid. Annan sulle sõbralikult nõu — lase ennast maha!»

Neljandal päeval enne Niina ärasõitu tulid varahommikul Gromovite majja kaks inseneri — Andrei Andrejevitš Protassov ja hallide vurrudega kiilaspäine Nikolai Nikolajevitš Novikov — riikliku mäeasjanduse järelevalve esindaja. Ta oli hiljuti kubermangulinnast ettevõtet revideerima tulnud.

Terane Nastja ütles Protassovilt palitut võttes:

«Prohhor Petrovitš on nii väga erutatud. Ei tea, kas nad võtavad teid vastu.»

Nad läksid kabineti ukse juurde. Tihedalt suletud tammepuust ukse tagant oli kuulda peremehe sügavat köhimist ja raskeid samme. Insenerid peatusid ja pidasid nõu, kas astuda sisse või mitte.

«Lükkame selle homse peale,» tegi Novikov ettepaneku.

Olles iseseisev inimene, peaaegu üldse mitte Gromovist sõltuv, ta just ei kartnud Prohhor Petrovitšit, kuid tundis tema juuresolekul alati teatavat ebamugavust. Vestluses Prohhoriga võis mõnigi kord kergesti kuulda teravat kaupmehelikku kärkimist ja näha ägedaid žeste.

Protassovi kõrvaletad hakkasid punetama ja mundrikuue krae muutus kitsaks. Ta koputas kõvasti ukse pihta.

«Prohhor Petrovitš, asjatalituse pärast.»

«Astuge sisse!»

Pikk, laiaõlgne, veidi kühnus Prohhor seisis laua juures. Pärast sõnavahetust pristaviga ei maganud ta kogu öö. Ta nagu oli kollane ja silmade all kotid.

«Mis teil tarvis?»

Protassov istus demonstratiivselt ilma palumata ja hakkas iseteadlikul ilmel paberossi suitsetama. Prohhor laskus ätilikult ägisedes tugitooli.

«Istuge, Nikolai Nikolajevitš,» ja Protassov nihutas Novikovile tooli.

Prohhor viskas juuksetuti tagasi ja tõmbas silmad ootavalt vidukile.

«Me tulime teie juurde asja pärast,» ütles Protassov ja tegi oma portfelli lahti, vaatas sisse, kuid pani selle uuesti kinni. «Meie kõnelus teiega, Prohhor Petrovitš, on kaunis pikk ja võib-olla teile mitte just väga meeldiv.»

Prohhor jalad hakkasid laua all kihelema; ta kergitas paremat kulmu ja muutus valvsaks.

«Asi seisab selles, et meie Andrei Andrejevitšiga,» tahtis insener Novikov alustada, kuid Prohhor katkestas kohe ta kõneluse.

«Rääkigu juba üks... Ma ei saa ju...»

«Nikolai Nikolajevitš,» katkestas Protassov omakorda Prohhorit. «Palun teid, seletage...»

Prohhor tõusis püsti, tõmbas vasaku jala enda alla konksu ja istus sellele peale.

«Noh?»

Lühikest kasvu, pisut vimmas, õlgade vahele tõmmatud peaga insener Novikov pani ninale suured vanaaegsed prillid ja võttis portfelist mingi paberi:

«Siin on instruksioon... Instruksioon, nagu te teate, on koostatud mäeasjanduse departemangus ja majesteet on selle kinnitanud...»

«Noh, tean... Ärge ainult venitage, palun, mul pole aega.»

«Andestage, Prohhor Petrovitš,» liigutas Protassov end oma toolil. «Kõnelus, mille pärast me teid tülitame, on sada korda tähtsam kõikidest asjadest, isegi asjadest, mis ei kannata edasilükkamist.»

«Mina kui riikliku järelevalve esindaja,» haaras sõnast kinni Novikov, «leian kahjuks, et instruksiooni, mis kaitseb tööliste huvisid, ei ole kõikides punktides täidetud.»

«Näiteks?»

«Selleks, et asja näidetega illustreerida,» ütles Protassov, «tuleks teil koos meiega töökohale sõita.»

Kogu pika tee kuni «Novõi» kullakaevanduseni oli Prohhor rasketes mõtetes. Tema rahutu hingeline seisukord paiskas teda nagu mingisse jäisesse pimedusse. Ta igatses praegu välise toe järele, kuid välist tuge polnud. Tema ja Niina vahel muutus sisemiste lahkkelide kiht üha sügavamaks ning sügavamaks. Ja peale selle sõidab Niina kohe ära ning Prohhor Petrovitš jääb siis täiesti üksinda iseendaga. Ka see eelseisev üksildus häiris teda.

«Rebane, rebanel!» karjusid mõlemad insenerid, kes istusid Prohhoori kõrval saanis.

Kuid Prohhoris ei virgunud tema tavaline jahimehekirg, Prohhor ei pilgutanud silmagi. Selle peale vaatamata lajatas tema ajus tavalise refleksina kujutletav lask metslooma pihta ja jälle suundusid Prohhoori mõtted teisale. «Kas pristav laseb end maha või ei? Muidugi ei lase. Aga mis siis ette võtta, mis selle nurjatu inimesega teha?» Ja Prohhor otsustas kähku. «Pristavi teeb vaksaks Filka Škvoren.»

Puhastatud tee käis mäest märke. Seda katsid lume-lörts ja mustjaspruun ligunenud hobusesõnniku kord. Nõrgad sogased veejoad voolasid mägede nõlvakuid mööda alla orgudesse ja nõgudesse.

Möödunud aastal Priperentjevilt võidetud «Novõi» kullakaevanduses alustati tööd juba sügisel nii maapealsetes karjäärides kui ka maa-alustes šahtides. Sinna on kaevatud kraave ja veejuhtmeid, ehitatud tõkkeid ning

teid propside ja liiva vedamiseks. Nüüd olid käsil puusepa- ja sepatööd mitte veel täiesti valmis mehaanikatsehhis ja elektrijaamas. Üldmulje kullakaevanduse varustusest oli järgmine: lõpetamatus, odavalt läbiajamine, primitiivsus. Prohhor ei olnud kindel, et kaevandus «Novõi» tõesti temale jääb, ja sellepärast ei raatsinud ta selle peale raha raisata. Kõik oli tehtud kuidagiviisi, ainult et võimalikult kiiresti rohkem teenida ja siis kõik maha jätta. Prohhor oli selles asjas ehtne suuremastaabiline rõõvel.

Kivine, künklik maapind oli täis auke, kraave ja läbitõotatud liiva. Kraave mööda tormas pesemisaparaatide sogane, savine vesi. Ümberringi oli kevadine lumi reostatud tahmaga, liivaga, kiviräbuga, igasuguse rämpsuga ja inimeste väljaheidetega. Pilt oli masendav. Ere päike rõhutas veel enam tööliste olukorra viletsust. Siin ja seal liikusid loiult viletsates jalanõudes ja räbalates rietatud inimesed. Need olid kärumehed, mullatöölised, vagonetide veeretajad ja veevalajad. Nende näod olid sünged, haiglased, kahvatud. Paljud kannatasid pikaajalise läkakõha ja tiisikuse all; peaaegu kõigil oli äge reuma.

Iga šahti kohal rippus mehaanilise kraana asemel veeuputuse-eelne seadeldis: vertikaalne, inetu välimusega, hobuse jõul liikuv pöör. See oli kullaliivapüttide šahtist väljatõmbamiseks ja tugipuude šahtilaskmiseks.

«Vaadake, Prohhor Petrovitš,» algas Protassov kindla, ametliku tooniga, et Prohhorile oma sõnade vastu austust sisendada. «Need koledad mürakad püstitati teie juhtnööride kohaselt ja teie tungival käsul. Kujutlege nüüd: liivapütt on üles tõstetud, pöör on murdunud, see annab järele. Piduriks on palk. Sellega on raske kiiresti toime tulla. Ja kui inimene pööra juures eksib, prantsatab kümnepuudane liivapütt alla teisele töölisele pähe. Mõistate? Ja säärane juhus oli...»

«See on seadusevastane,» kinnitas insener Novikov ja kirjutas selle oma märkmikku.

Prohhor mõmises midagi endamisi ja muutus tusaseks. Mehaanikatöökohast väljus loomanahkadesse rietatuna kullakaevanduse juhataja, kullaotsija-praktik Foma Grigorjevits Ježdakov, punase habemega, halliks minevate juustega ja kongis ninaga mees. Ta oli suurepärane or-

ganisaator ning taiga ja kullaasjanduse põhjaliku tundjane oli tal erakordne vaist kulla leidmiseks. Kunagi oli tal olnud ka oma kullakaevandus, aga töölised, keda ta kurjasti ekspluateerida armastas, ajasid ta pankrotti ja otsustasid maha nottida, kuid ta põgenes öösel ära, jättes töölised taigasse saatuse hooleks. Algas ennekuulmatu tragöödia. Püsis neljakümne kraadine pakane. Süüa polnud. Töölised valgusid mööda teedeta taigat laiali. Paljud neist külmasid, paljud langesid julma pussitamise ohvriks: pussilöök otsustas, kes jääb elama, kes süüakse ära. Mõned läksid hulluks ja peaaegu kõik need tundmatud väsimatud töömehed hukkusid nii või teisiti. Jezdakov võeti kinni, tema üle mõisteti kohut ja ta sattus sunnitööle. Kuid pärijate kuld vabastas ta peagi. Teiste andmete kohaselt aga kägistanud ta vahi ja põgenenud sunnitöölt lihtsalt ära.

See oli kümne aasta eest; nüüd ilmus Jezdakov jälle päevavalgele ja sattus siia. Kogu võim selles kullakaevanduses oli selle metsloomataolise inimese kätte antud. Ta trahvis töölisi harva, ta noomis neid harva, kuid selle eest andis kõigile vastu vahtimist. Vägistas noori naisi ja türanniseeris lapsi. Protesteerimisest polnud kasu ja see oli ka kardetav: anti lõpparve ja — käi minema. Kontor vahele ei seganud. Häbistatud naised nutsid öösi ja kaebasid oma meestele; mehed peksid nad hambaid kokku surudes poolsurnuks. Nii läks elu.

Jezdakov astus kähku peremehe juurde, kiskus mütsi paljaks läinud peast ja naeratas mahedalt üle kogu punase, tuuldunud näo, kuid ta suured pungis silmad olid öelad ning julmad.

«Tere, isake peremees, teie ekstsellents Prohhor Petrovitš! Kuidas käib teie kallid käsi?»

Ja haaranud Prohhoori kae oma kahe käpa vahele, vaatas ustava koerana peremehele otsa, raputas kaua lipitsevalt talle ulatatud kätt ning katsus seda isegi vastu rinda suruda.

Insenerid vaatasid teda põlastusega. Tema aga pööritas silmi ja kõrvetas neid oma jultunud ning ülbe pilguga.

«Vaata, Foma Grigorjitš,» ütles Prohhor. «Härrad insenerid on nõuks võtnud mind solvata...»

«Ah, mu armas, isake Prohhor Petrovitš!...» vastas Jezdakov põdranahkse dohhaa¹ pikki käiseid raputades iniseva bassihäälega. «Insenerid selleks ongi, et meile taolist teoinimest taga kiusata ja ninapidi vedada.»

«Pane müts pähe,» ütles Prohhor.

«Kuulen, härra!»

«Ega teie, härrased, ei protesteerid, kui Jezdakov meiega ühineb?»

«Tema kui kullakaevanduse juhataja juuresolek on hädavajalik,» ütles Protassov.

«Tema kannab ametikoha järgi karmi vastutust seaduse ees,» kinnitas Novikov.

«Seadus on nagu tiisel, eh-hee,» pobises Jezdakov. «Kuhu pöörad, sinna sõidad. Seadusi kirjutatakse kantseleides. Paberi peal läheb kõik libedasti ja hästi... Ei, sa proovi taigas... nende sunnitöölistega. Naeravad su üle, röövivad paljaks... Ohoo! See on kardetav rahvas. Kui sõrme suhu pistad, hammustab terve käe otsast... Taigas, armsad inimesed, härrad õpetlased, on omad seadused. Jah, jah, jah... Karmid, kuid omad...»

«Oma seadustega võib sunnitööle sattuda,» pomises kannatuse kaotanud Protassov.

«Sunnitöö? Eh-hee. Olen olnud, olen olnud... Tean. Sellega te mind ei hirmuta. Taigas on omad seadused, sunnitööl — omad. Ehee, seadused!... Seaduses öeldakse: «Silta töölisel pead, tee ta igati õnnelikuks.» Aga tsaar ütleb: «Anna mulle rohkem kulda.» Kes on vägevam, kas tsaar või seadus? A-ha, see on...»

«Tööline, kes töötab normaalses tingimustes, on poole püüdlikum,» ütles Novikov ennast kasukasse mähkides.

«Asi pole nii lihtne, asi pole nii lihtne!» karjus Jezdakov. «Uskuge mind, tööline ei hinda, ei hinda seda... Ja kui talitada seadusepäraselt, kui palju kuld siis maksma läheb? Mis tsaar selle kohta ütleb, ah? Aga tööline — ptüi! Metsloom ta on ja metsloomaks jääb. Ainult saba puudub. Üks tööline kärwab, tema asemele on juba kaks-kümmend uut sündinud. Aga kuld, o-ho-hoo!... Kuld, ma ütlen teile, on kallid asi. Kulda on maa peal vähe, aga

¹ D o h h a a — kahelt poolt karvane kasukas. Tõlk.

inimesi, seda hallitust, neid jumalaputukaid, on rohkem kui tarvis. Jah, inimestest ma küll lugu ei peal!»

«Jõhkard!» lausus endamisi insener Protassov, Prohhorile aga olid need alatud jutud väga meeltnööda.

Ruttamata, jalgu järel vedades lähenesid nad peasahile.

«Enne kui strekki laskume, pean ma ütlema teile järgmist,» ja lühikesekasvuline insener Novikov vaatas Prohhorile otsa ning ajas oma karvased ninasõõrmed püsti. «Kõige rikkam kullakiht on siin sügaval, ta asub «igavese jää» piirkonnas. Tähendab, mis? Tähendab, et töö kergendamiseks tuleb kasutada kivimite sulatamist. Aga kuidas? Teil on teada. Murrukohtades ja strekkides tehakse hoolega lõkkeid. Aga kus on ventilatsioon? Seda pole olemas, või see on kõige algelisem — tõmbetuul. Tähendab, mis? Tähendab, seal on kohutav suits, ving, alatine tööliste tervise rikkumine. Ma pean teile teatama, et valitsuse järelevalve ei või seda sallida.»

«Jätke, jätke oma lauluke,» inises mõnuga silmi vidutades Foma Grigorjevitš Jezdakov. «Mis ving, mis suits? Kust te selle võtsite, härrased? Te peaksite nägema, mis-suguse suitsu sees talumehed ennast vihusaunas leilitavad... Ja häda pole neil midagi... Ja suitsutared? Kas olete näinud? Ja pole midagi — inimesed elavad. Elavad ja tänavad veel jumalat.»

«Talumehed võivad elada nii nagu soovivad, ka jumalat võivad tänada nii nagu soovivad, töölised aga...»

«Noh, aitab juba,» ütles Prohhor. «Laskugem alla!»

Lähedal asuvas soojas hütis pandi veekindlad saapad jalga, presendist palitud selga ja laiaäärelised nahkkübarad pähe.

Sahti laskumine oli väga ebameeldiv. Pime, niiske viieteistkümne sülla sügavune kaev. Tavaline lattidest redel, umbes nende redelite taoline, mida mööda katusele ronitakse. Prohhor laskus viimasena. Vastik oli käega kinni võtta ligastest, paksu kleepuva poriga kaetud pulkadest. Redelid olid asetatud mööda spiraaljoont ja rippusid peaaegu vertikaalselt. Ühelt redelilt teisele ülemineku moment oli väga kardetav. Tuli kinni haarata tugevasti seinasse taotud konksudest; oled tähelepanematu — lendad kuristikku, surma.

«Hei, kuulge! Siin on pime... Ma ei näe,» hüüdis Prohhor kartma lüües.

«Haarake konksust kinni! Ettevaatlikult! Ärge kukkuge...»

Seintest, harvade voodrilaudade vahelt, immitses vett. Alt tõusis vinguse süsihappegaasi ja dünaamiidiga lõhkamisel tekkivate gaaside auruga segatud niisket külmust. Prohhoril hakkasid kõrvad kumisema ja pea ringi käima.

Laskuti niiskesse poolhämärusse. Kaks kraadi sooja Réaumuri järgi. Siin ja seal vilkusid elektrilambikesed. Jalad lirtsusid kuni pahkluni ulatuvas poris, libisesid, vajusid sisse, inimesed komistasid. Sahti ümbritsevatest liivakihtidest tungis sisse põhjavett. Ülevalt ja külgedelt voolas vesi — kord nirena, kord kaunis suure joana.

Kümmekond puuseppa, seljas vihmamantlid, peas laiaäärelised nahkkübarad, pingutasid jõudu rasketest prussidest toestiku ehitamisel. Igast küljest ja ka ülevalt langes neile kaela räpast lõga. Vesi nirises varrukatesse ja krae vahele. Läbimärjad ja räpased kui kuradid, töötasid puusepad oma lihaseid katkestades, needides ja kirudes.

«Kui palju te selle eest saate, poisid?» küsis Protassov otse sihilikult valju häälega.

«Rubla seitsekümmend ööpäevas, olgu ta neetud!» karjusid töölised vihaselt. «See on midagi hullu, mis peremees meiega teeb!»

«Aga kui pikk teie tööpäev on?»

«Kas teie, Protassov, olete selle unustanud?» küsis Prohhor kulme kortsutades.

«Ei, mina pole seda unustanud. Kuid mulle näib, et teie olete selle unustanud,» vastas Protassov.

Puusepad jätsid töö seisma ja hakkasid oma häda kaebama. Turjakas vanataat kurtis kärarikkalt:

«Vehime ilma hinge tõmbamata üksteistkümme tundi. Ja sihukese lõrtsi sees... Oleme haiged, otse kärvame... Härra Protassov, see oled vist sina? Räägi peremehega. Me enam ei jõua!»

Prohhor, keda töölised ära ei tundnud, tõmbas mütsi silmadele ja peitis nina palitukraesse. Ta tahtis otsekui enda eest peitu pugeda. Selle märdunud vanataadi välimus, kes oma olukorra üle kaebas, oli tõesti kohutav. Ta sisselangenud paled olid tihedalt vedela poriga kae-

tud, samuti hall habe, kõrvad, nina ja kogu nägu, räpased käed olid täis reumamuhke.

Kõikjal ümberringi oli pori, pimedus, vee vulksumine, kuristikud. Prohhor tundis külmavärinaid. Ta ei saanud oma külmatundest jagu.

Hallide varjudena libisesid mööda kärumehed, vagonettide veeretajad ja püttide täitjad. Kaugelt, parempoolsest koridorist oli kuulda, kuidas teras vastu kive pörkas, kulda sisaldavasse liiva tungis, Prohhorile rikkust ja kuulsust muretses. Kusagil mürises plahvatus, kusagil varisesid kivid ja kostis oigamist. Siis kõlas nukker hül ja vaikis, uppudes uuesti kirumisse. Ähkiivad ohked, rõve sõim, toores vihane kõnelus ja jälle kirumine.

«Lähme üles!» Prohhor ei kannatanud enam välja.

Päikese valgus pimestas silmi, rind hingas jälle ahnelt elustavat värsket õhku.

Soojas hütis riidetuti ümber.

«Muidugi ei ole see esmaklassiline,» inises eheetades Jezdakov. «Kuid on veel hullemaidki... Oh, palju, palju hullemaid on! Aga mis siis meie — me ju alles äsja alustasime selles kullakaevanduses, pole jõudnud veel korraldada... Rutata pole põhjust. Tasapisi seame asjad korda.»

Vihasele kummardus Protassov küdeva raudahju kohale ja süütas paberossi.

«Valitsuse järelevalve esindajana,» ütles Protassov, «ma suleksin selle kullakaevanduse või teeksin omanikule ettepaneku lähima aja jooksul see reorganiseerida.»

«Ma olengi sunnitud seda nõudma,» kinnitas veenvalt insener Novikov, Prohhorile alt üles otsa vaadates.

«Ah!» hüüdis Prohhor ärritatult. «Kes te olete härrased? Kas sotsialistid, või minu ja tsaari teenijad?»

Novikov taganes ja ajas suu ammuli, pomisedes:

«Mis sotsialismil sellega tegemist? Imelik, väga ime-lik!»

«Mina pole otseses mõttes kunagi teie teener olnud ega saagi selleks,» lausus Protassov ägestudes. «Ma olen ettevõtte teenistuses. Äärmisel juhul võime ju iga hetk lahku minna!»

Prohhor kohkus: Protassovi-taolisi on maailmas vähe.

«Andrei Andreitš, jumala pärast, mis te nüüd... Ma

hindan teid väga,» ja Prohhor patsutas Protassovile liipitsevalt õlale, Jezdakovi peale aga käratas: «Kasi tööle, Foma Grigorjitš!... Mis sa siin logeled...»

«Kuulan...»

Saabus õhtu. Teiste ettevõtete ülevaatus määrati järgmistele päevadele. Protassov käis siiski peale, et pere-mehe juba täna tööliste elamistingimustega tutvuks.

«Heidame kas või kiire pilgu mõnda barakki — seal, asunduses!»

Prohhor alistus südant kõvaks tehes.

Hakati mööda värsket lund kodu poole sõitma. Kaeblikult kõlisesid troikakuljused. Paremal pool auras kollakas valguses must narmaline taiga; kuu tõusis. Õhtul pimedas jõuti asulasse. Nukrailmelised barakid ja kasarmud, kus Protassov suvel Niinaga käis, olid nüüd talvisel ajal veelgi näotumad. Kõik olid kuidagi vildakad, palkidega toestatud ning kuni akendeni ja veel kõrgemalegi lumega kaetud... Lume peale valati vett ja tambiti kinni. See kaitses tuule eest, mis tungis sisse halvasti takutatud seinapragudest. Tugeva pakase ajal oli barakides väljakannatamatult külm: märjad saapad külmasid põranda külge, seinad, nurgad ja lagi olid kaetud hõrmatise-ga.

Astuti perekonnainimeste barakki. Õhk oli suitsune, umbne ja aurune nagu saunas. Kollete kohal kuivasid niisked vildid, kõikjal rippusid märjad püksid, särgid ja pehastanud jalanartsud. Kohutav hais, leitsak! Naelte ot-sas rippusid roiskunud lihatükid, üleni täis tarakane, lehkavad kalad ja heeringad.

«Meil töö juures köetavaid ruume peaaegu ei olegi,» ütles Protassov. «Ma olen mitu korda Prohhor Petrovitši tähelepanu sellele juhtinud. Meie töölised peavad šahtist välja tulles täiesti märjana koju jooksema, mõnikord isegi seitsme versta taha. Meie pakaste juures on see ebainim-lik. Te näete, märjad riided kuivatatakse siin. Aga kus saab tööline ennast pesta, puhastada? Ta on pärast tööd nii räpane ja väsinud. Ikka siinsamas, näete, neis käte-pesunõudes.»

«Selleks on ju saun,» väitis Prohhor.

«Töölised pääsevad sauna kordamisi kaks korda aas-tas...»

«Häbiasi, häbiasi!» sosistas Novikov õlgu kehitades. Töölised polnud veel kõik koju tulnud, teised olid aga läinud õisesse vahetusse. Need, kes olid juba õhtust söönud, heitsid magama. Barakis, mis oli ehitatud neljakümnele inimesele, elas nüüd poolteistsada inimest. Kohutava ruumipuuduse pärast pidid paljud külmal muldpõrandal magama. Sealsamas, kolde ääres, magasid ka lapsed reas. Külmetustel ja haigustel polnud lõppu. Barakis kõlasid koos toore söimlemisega läkakõha, rögimine ja ohkimine. Kasarm meenutas haigemaja või õige mini räpast, viimase järgu öömaja.

Raskest tööst väsinud inimesed ei pööranud kõige vähematki tähelepanu komisjonile peremehega eesotsas. Kuid peremehe-kiskja sealolek siiski vihastas neid. Paljud oleksid tahtnud talle teravusi öelda, teda jämedalt söimata, kuid ei jätkunud julgust — kartsid. Naised olid julgemad. Vaevalt oli Prohhor kolde ette pingile istunud, kui naised tema juurde tulid ja üksteise võidu tänitama hakkasid:

«Mina olen Anna Paramonova,» karjus räpane, kuid kauni näoga naine. «Sinu Jezdakov — et ta lompi kärvaks — määras mind oma lõbude rahuldajaks ja hakkas mind kiusama. Ma panin vastu, tema aga kutsus mu mehe kontorisse ja andis talle jalamaid lõpparve.»

«Mina olen Vassilissa Pesterjova,» kurtis kõhetu väri-sevate kätega naisterahvas. «Kümnik määras mind palke tassima, mina ütlesin talle, et põen naistehaigust, ja ei läinud. Siis ta trahvis mind, söimas lubamatult rõvedate sõnadega ja ajas minema.»

«Sa märgi üles, peremees,» ütles mustakulmuline julgete silmadega tädi ja trügis lähemale. «Mina olen Nastja Zaretšnaja. Mind määras ülevaataja poissmeeste põrandaid pesema. Kontoriametnik oli minu määramise vastu, ütles, meil pole tarvis säärast uhket naist, ta ei lase kellelgi ennast puudutada ja ei taha prostitutsiooniga tegemist teha... Ja seda kõike me teeme, see tähendab, peseme põrandaid ilma tasuta. Ptüi, sa täitmatul!»

Prohhor magas sel ööl halvasti, ärkas sageli. Ta tegi mõttes kokkuvõtteid kõigest, mis ta päeva jooksul oli näinud. Hinges valitses täielik rahulolematuse. Asja peab

kuidagi teisiti juhtima. Tuleb oma loomust ohjeldada, liigse ahnitsemise vaim endas maha suruda, rahva poole pöörduda südamliku soojusega.

Kuid eesmärk pole ju veel saavutatud, elu kõrgused pole veel võidetud, sõda isikliku õnne pärast kestab edasi. Kuradile kartlikkus ja tahtejõuetus! Las Niina kõngeb koos oma Protassoviga! Ainult tugevad võidavad, aga võitja üle kohut ei mõisteta, võitjale jääb alati õigus.

Niisiis, halastamatul sammul otse eesmärgi poole. Ära, hirmud ja viirastused, seadused on kirjutatud ainult lollidele! Prohhor ainuvalitsejaks on: tema ise ja — kuld.

Uhke, must Prohhor uinus lõpuks täielikus pimeduses.

Möödus veel kaks päeva. Ülevaatus lõppes. Valitsuse järelevalve esindaja insener Novikov ulatas Prohhorile ülevaatus protokoll tungiva nõudmisega, et ta viivitamatult asuks kõrvaldama töös ilmnevaid puudusi. Prohhor andis lubaduse kõik täpselt täita, tänas Novikovi, korraldas talle lahkumisõhtusöögi ja andis kontorile käsu norivale inspektorile välja kirjutada viissada rubla erilise selgitustöö eest Gromovi ettevõtete ülevaatusel. Insener Novikov jäi selle kõigega väga rahule ja sõitis tagasi oma koju, keskusse.

Õhtul anti ette kiire troika. Niina, Protassov ja Veerake istusid mugavalt pehmetele, vaipadega kaetud patjadele. Prohhor oli neid saates murelik ja rahutu. Tema pilk rändas naiselt tütrele ja Protassovile.

«Jumal kaasa!» ütles ta mütsi lehvitades.

Metsik troika tormas vaskkuljuste kõlinal ja lakkade lehvides minema. Prohhor Petrovitši süda hakkas värisema, valutama. Kurva üksilduse viirastus hingas talle näkku. Prohhor seisatas viivu välistrepil, pani siis mütsi pähe ja lonkis jalgu järel vedades majja. Maja oli täiesti tühi, ei olnud kuulda Niina kindlaid ja kergeid samme, ei helisenud enam sädistava Veerakese hääl.

Hämarates nurkades varjasid end heidutavad sahinad ja kellegi ohked. Igast küljest piirasid Prohhoritapid, toolid, portjäärid, vanaaegne seinakell, kellegi seelikud, haisvad yldid, märjad jalanartsud, inimesed, töölised, röövlid, piiritusevedajad, ja Filka Škvoreni külmasaanud kõri hakkas vilinaga läbi nina hingama.

Prohhor väristas õlgu ja süütas kähku kroonlühtri, kandelaabrid ning seinalühtrid. Ja silmapilgu jooksul eemaldus kõik temast hääletult ning asus oma kohtadele: ere valgus, toredasti sisustatud saal ja seinal rippuva Niina portree armas hüvastijätku-naeratus.

«Niina, Niinakene... Hüvasti!... Kauaks ajaks.»

Prohhor istus kamina juurde tugitooli ja pigistas silmad kinni. Metsik troika kihutab linnutiivul, kuljused kõlisevad ja postipoiss laulab endamisi ning vilistab. Niina naeratab Protassovile. Veerake magab, teda on magama äiutanud värske õhk ja vaikne kuuvalgus. Metsik troika kihutab ja kihutab, postipoiss laulab. Protassov suudleb Niina kätt, ja keegi suudleb ka Prohhoori kätt.

Prohhor võpatas ja avas raskesti ohates silmad: hunt hüppas ta põlvedele ja hakkas saba liputades oma käskija nägu lakkuma. Prohhor tõukas ta hoolimatu käelii-gutusega eemale, kuid siis hakkas tal korraka häbi — ta kutsus hundi tagasi, võttis tal kaelast kinni ja surus oma põse vastu tema pehme karva.

«Hundike, rumaluke... Mu truu loomake... Ainus!»

Hunt lõõtsutas, tammus kápalt kápale, raputas pead ja püüdis peremeest lakkuda.

«Noh, istu... Kus on Niina?»

«Auh!» vastas hunt. Prohhor võttis taskurätiku ja nuuskas nina.

«Härra, teid kutsutakse telefoni juurde,» hõikas Nastja mööda joostes. «Kas te ei kuule?»

«Kuulen.»

Prohhor läks kabinetti.

«Halloo! Nadenka, sina?»

«Mina. Kas ma võin teie juurde teed jooma tulla? Kõle igav on.»

«Praegu mitte. Ma olen haige.»

«Kahju. Mul on väga raske. Oleks tahtnud nõu pidada.

Ja kuidas te ometi võisite lubada Niina Jakovlevnal minna koos Protassoviga, meesterahvaga?»

«Mis sina siis arvad, kas oleksin pidanud Filka Škvoreni talle saatjaks andma?»

«Miks? Oleks võinud ju näiteks saata pristavi, Fjodor Stepanõtši...»

«Kas ta pole ennast veel maha lasknud?»

«Ta ei mõtle sellele. Ta ei saagi ennast maha lasta. Ta on iga jumala päev nii täis, et väana või välja. Joob ja nutab, joob ja nutab. Praegu on ta ära sõitnud.»

«Kunas ta tagasi tuleb?»

«Lubas täna öösel tulla.»

«Ütle talle — ja täiesti tõsiselt —, et ma nõuan seda! Ütle, et ma homme juba keskpäeval kiirkäskjalaga paberi kubernerile saadan.»

Ja Prohhor riputas toru hargile.

Ohtul kell kümme oli Prohhoril kabinetis nõupidamine inseneride ja tehnikutega. Jõgi peaks iga silmapilk lahti minema, tänavu tuleb arvatavasti kõrge vesi, vaata et uhub veel kaldale laotud liipripakkude virnad minema. Mis teha? Kahel aurikul ja kolmel puksiiril on remont lõpetatud. Nende ümbrus hoitakse jäävaba. Kuid karta on, et suurvee ajal võib liikuv jää üle tammi tungida ja lahesopis aurikuid vigastada. Mis teha? Kas hakata kiire korras tugisambaid ning jäämurdjaid ehitama?

Prohhor otsustas asjad kiiresti, leinult:

«Tänavune suurvesi tuleb keskmise. Jäämurdjaid pole tarvis. Vastutuse võtan enda peale.»

Vaadati läbi tehaste ehituste joonised, uute, riigilt hankelepinguga endi peale võetud teede profiilid ja trasid, kus kevade saabumisega peab töö täies ulatuses hoogsalt arenema. Otsustati ehitada ujusild jõe raudteeharude ühendamiseks «Gromovost» peamagistraali juurde. Raudteede ehitamine rõõmustas Prohhorit: tulevased teed ühendavad kõiki tema ettevõtteid haritud maailmaga; neid mööda hakkavad voolama maapõuest kaevandatud varandused ja Prohhor rikastub veelgi. Seda tööd tegi ta riigiga kahasse ja pakiliselt. Kaks inseneri ja tehnik Matvejev algatasid juttu sellest, et pakilised tööd nõuavad pingelist töötamist. Töölisid aga nii-

öelda «lärmitsevad» ja «laisklevad», töölt just minema ei jookse, aga korralikult ei tööta kah. Kõik see jätab itaalia streigi mulje.

«Mida te kavatsete siis teha?» küsis Prohhor vestluskaaslastelt.

«Mulle näib,» ütles tehnik Matvejev, silmad valjud, aga samal ajal ka naeratavad, «mulle näib, et ainus abinõu tööliste tööviljakuse tõstmiseks on...»

«Pidage!» Prohhor tõstis käe. «Lärmitsejate peamees kihutage minema, teised aga seadke tükitööle. Arusaadav? Sellega lõpp! Noh, edasi!»

Keerulised küsimused lükati järgmise koosoleku päevakorda. Prohhor heitis magama.

Hommikul kell pool kaheksa äratas Nastja ta üles. Kogu aeg helistati kontorist, tehastest ja šahtidest. Kabinetis telefoni juures istus juba hommikust saadik Ilja Petrovitš Sohhatõh. Prohhor hõõrus end Nastja toodud lumega kähku pealaest jalatallani läbi, andes ühtlasi Ilja kaudu korraldusi:

«Miks sa nii vara siia ronisid? Täna ju pühapäev, oleksid võinud magada. Anna mu saapad.»

Ilja Sohhatõh ronis kähku voodi alla ja saapaid ulatas sulas üleni naeratuses nagu suhkur vees:

«Prohhor Petrovitš! Ma julgesin teile tuua erakordseid rõõmusõnumeid, mis peaksid teid rabama!»

«On minu kullakaevandusest puudane kullakamakas leitud või?»

«Ei mitte, see on parem igasugusest kullakamakast! See tähendab, bioloogia seisukohast muidugi. Asi seisab nimelt selles, et minu abikaasa on kaheksanda aasta möödumisel meie vastastikusest abiellumisest arvates lapsega käima peale saanud.»

Insenerid ja tehnikud hakkasid nõupidamisele kogunema. Ilja Sohhatõh jättis kiiruga hüvasti ja jooksis kõigile oma tuttavatele suurt rõõmusõnumit kuulutama.

Ilja Petrovitši perekonnaõnnesse suhtuti väga mitut moodi. Nadenka turtsatas, Anna Innokentjevna raputas lootusetult pead:

«Ja kas teil häbi pole sellest rääkida?»

Ketti pigistas huuled kokku ja ütles:

«Mille puhul teid õnnitlen.»

Mister Cook tõstis sõrme üles ja kergitas kulme:

«Oo! vaat see on tubli. Ah-haa!...»

Tema toapoiss Ivan ajas hambad irvi, liigutas kõrva nagu hobune ja lausus familiaarselt tulevasel õnnelikul isal kätt surudes:

«Soovin õnne, soovin õnne! Aga kumb, kas poiss või tüdruk?»

Diakon Ferapont oleks Ilja peaaegu oma süleluses lämmatanud ja suudlustega ära väsitanud.

«Armas sõber! Kas tõesti? Manetška, aga mida meie siis sinuga veel vahime?!»

Ilja Sohhatõh pöördus linnutiivul tagasi koju ja tormas juba kahekümne viiendat korda oma naist suudlema ning oivalise raseduse puhul õnnitlema.

«Sa oled lollpea, O-vra-am!» naeris naine. «Mitte midagi sellesarnast. Täna on ju esimene aprill!»

Sünge jõgi läks lahti viiendal aprillil. Mägijõed tõid pöörase kiirusega vett juurde. Jõe selg tõmbus kumeraks, paisus ja lõi sinetama. Jää hakkas öösel praksuma. Tervelt nädal aega kestis jääminek, sadas lumelörtsi.

Kuid siis tulid jälle päikesepaistelised päevad, valgenokalsed künnivaresed askeldasid pesi punudes, kõik elusolendid virgusid ja kiitsid loodust. Lähenesid kevadpühad. Prohhor kuulutas homse päeva navigatsioonipiduliku avamise päevaks. Kurat võtku, peab ju ennast ometi ka pisut liigutama! Igatsus Niina järele vaibus pingerikastes muredes, elu käis oma tavalist kiiret käiku.

Vahepeal oli Niina juba Bolšoi Potoki jõeni jõudnud ja «pögenes» nüüd laeval ema juurde. Saatnud perenaise ära, ootas Protassov kannatlikult esimese karavaniga saabuval mehhanismel, katlaid ja turbiine Gromovi tehastele. Need kaubad, mis Peterburi firmad teele saatsid raudteed mööda, ujuvad nüüd veeteedpidi. Protassov peab organiseerima neile maismaa transpordi. See on

väga tülikas asi. On tarvis üle saja hobuse ja ehitada kolm erilist veokit, mille igaühe kandejõud oleks tuhat puuda.

Kaupmees Karmannikovil olid laevasadamas remonditöökojad. Protassov otsustas seda ära kasutada. Poliitiliste väljasaadetute kohalikus koloonias ei puudunud kümnikud, tehnikud ja kogemustega mehaanikud. Üldse, tööjõupuudust polnud karta: sadam asus kuulsa Razboi küla all, kus elasid jõukad, mustade tehingutega rasva läinud talupojad.

Selle sünge külaga me tutvume veel lähemalt. Me tuleme siia koos Gromovi kullakaevanduse «rohutirtsudega», kui need pärast lõpparvet, kaasas kullakamakad, Razboi külasse jõuavad, et siit edasi sõita. Me avame tared, hurtsikute ja majamürakate ukSED, sukeldume kalana Bolšoi Potokki, heidame terase pilgu taiga äärtele, et kõike teada saada, kõike näha, et tapetuid loendada, et inimese vere ja elu hinda vaagida.

Seniks aga vaatame, kuidas Prohhor oma veepidu pühitses.

Juba eelmisel öhtul pandi Süngel jõe sadamate juurde tuhande inimese jaoks pikad söögilauad. Piduplatsi ümber pikkade varraste otsas kirendasid kolmevärvilised lipud.

Keskpäeval kõmatas suurtükipauk. Rahvas valgus sadamasse. Oli päikesepaisteline pühapäev. Prohhor Petrovitši maja juures seisis kahekümnemeheline salk, mis koosnes kümnikkudest, lukusseppadest, seppadest ja puuseppadest. Kõik nad olid nagu välja valitud — tugevad, rinnakad mehed, hoopis teistsugused kui Gromovi töölisel. Nende hulgas oli diakon Ferapont, ei puudunud ka Ilja Sohhatõh. Meestejõuk koputas akendele ja kisas tänitades:

Hei, teenrid, kes peate siin vahti,
tehke tammised ukSED nüüd lahti,
laske sisse need kõik,
kes õnnitlust töid,
me isanda juurde!

Külalised lasti kööki. Sinna tuli ka, nagu tavaliselt, Prohhor. Ta oli ilma pesuta, vildid jalas ja põdravasikanahast dohhaa seljas. Köögisolijad pistsid karjuma:

«Soovime õnne, peremees! Jõgi avanes, jää on läinud, tasane tuuleke tõi meid sinu juurde. Soovime suurvee puhul õnne!»

«Noh, mis siis ikka, aitüma! Teie õnnitlete mind suurvee puhul, aga mina teid viinavõtmise puhul... Astuge tuppa, poisid!»

Mehed istusid läve ette pörandale ja hakkasid oma «jalatseid» maha kiskuma. Kohutavalt räpased, saviga määrdunud saapad asetati pliidi kõrvale nurka. Kõikidel olid, nagu kokkuleppe kohaselt, uued puhtad jalanartsud; diakon Ferapondi omad olid pikad, arssinat kolm, saapakolaskid aga oleksid sobinud täiskasvanud elevandile. Kogu Gromovi teenijaskond — toatüdruk, köögitüdruk, kokk, lapsehoidja ja kutsar ühes kahe tallipoisiga — naeratas laivitvalt.

Külalised pesid käed puhtaks ja pühkisid need vastu pükse kuivaks, nuuskasid pörandale ja liikusid kikkivarvul peremehe järel söögituppa. Ilja Sohhatõhil olid jalas helesinised kollaste nõõridega poolsaapad ja monokkel silmas, lõug raseeritud ning puuderdatud, pikad kiharad pumatiga «Ma armastan teid» sisse määritud.

Joodi kähku ära esimene, teine ja kolmas naps — kiiruga, kugistades, kinnitati keha heeringa, juustu ja suitsuräimedega. Diakon Ferapont pani tüki latikat põske tagavaraks. Akna taga hakkas mängima puhkpilliorkester, tuletõrjajate hobuste kuljused kõlisesid, puhastatud kiivrid läikisid kui päike. Tuletõrjesalk oli aia äärde üles rivistatud.

«Kas valmis?»

«Valmis, peremees, võib välja tulla!»

... Prohhor oli täna lõbus ja sõbralik. Niisuguse erakordse meeoleu põhjuseks oli kokkusaamine pristaviga. Kolm päeva tagasi lõppes Prohhor poolt määratud tingimuse tähtaeg. Kell üksteist hommikul ilmus Prohhor juurde pristav paraadvormis, käes täiesti puhtad seemisnahksed kindad. Asi toimus kabinetis. Prohhor istus laua taga ja klõbistas arvelauaga, hunt seisis kamina juures nurgas, kett kaelas. Pristav keeras ukse enese järel lukku, heitis kiire pilgu hundile, viskas siis mütsi pörandale, kindad ja portfelli takka järele ning langes Prohhor ette põlvili.

«Prohhor Petrovitš, palun teid, ärge saatke mind hukka!... Ma olen viiskümmend neli aastat vana... Ma olen teeninud teid usus ja tões... Teid üksinda... ainult teid...»

Prohhor ajas enese sirgu ja hakkas pristavit üles tõstma:

«Fjodor Stepanõtš, mis sa nüüd? Tõuse üles... Tõuse üles, öeldakse sulle...»

Pristav tõusis suure vaevaga üles, lõi vaaruma, haaras taskurätiku ja pühkis sellega nägu, silmi ning põski. Ta kurnatud ning nende päevade jooksul tugevasti vananenud näojooned hirmutasid ja samal ajal ka rõõmustasid Prohhorit.

«Noh, kuidas on? Kas ei saa ennast maha lasta?»

Pristav pilgutas murelikult silmi ja ta värisevad huuled läksid virilaks; ta raputas oma paljaks läinud pead, tõstis põrandalt portfelli ja tõmbas raskesti õhates sealt välja viie kirjalakist pitseriga kinnipitseeritud ümbriku:

«Sähke, olge lahke, Prohhor Petrovitš. Minu mäng on lõppenud. Andke mulle, lurjusele, andeks... Nüüd usus ja tões...»

Värisevate sõrmedega avas Prohhor ümbriku ja hakkas tähelepanelikult pabereid uurima. Pristav seisis sirgelt nagu soldat karmi kindrali ees. Prohhor nohises, turtsus läbi nina, põsed tõmblesid... Ta süütas küünla, luges määrdunud dokumendi veel kord läbi ja põletas selle siis mõnuga küünlatule peal ära.

«Kuidas see sinu kätte sattus?»

«Näppasin selle kadunud Anfissa Petrovna juurest. Ja tuletan teile, Prohhor Petrovitš, meelde, et Anfissa maja — koos kõigi süütõenditega teie vastu — süütasin põlema mina... See tähendab, mitte mina isiklikult, vaid üks hulkur — ta oli purjus ja põles arvatavasti ka ise sisse. Sellega ma päästsin teie au. Muidu...»

Prohhor tõmbas kulmud kortsu ja küsis vihaselt:

«Kuidas sa siis selle paberiga mõtlesid mulle kahju teha? Minu vanaisa Danilo kuriteod on juba ammugi iganenud...»

«Selle dokumendi avaldamisega pealinna ajalehtedes... Kommentaaridega muidugi! Sääraste asjade ar-

mastajaid oleks leidunud, selle ümber oleks tõstetud kära ja lärmi. Teie aus nimi oleks kannatada saanud.»

Teine paber oli nüüd juba surnud kubermangu vaimuhaiguste arsti eriarvamus. Arst leidis, et kaupmees Pjotr Danilõtš on psüühilises mõttes täiesti normaalne; et temal, arstil, ei ole teada andmed, millest juhendus teistkordselt määratud uurimiskomisjon, kes terve inimese hullumeelseks tunnistas; samuti ei ole tal teada motiivid, mille põhjal Pjotr Gromovi poeg taotleb isa hullumajja paigutamist. Lõpuks arvab arst, et sellesse tumedasse loosse peaks segama ennast prokuratuur.

Prohhor süütas selle paberi suure naudinguga.

«Kust sa selle kätte said?»

«Kummalisel viisil.»

Prohhor muigas, teades, et pristavil oli igas linnas südamesõpru, samasuguseid sulisid nagu ta ise.

Kolmas dokument oli terav, hävitav, nagu kinžalli lõök rinda.

See oli tolle raevuka prokuröri Straštšalovi kirja originaal, kes Prohhorit Anfissa asjas üle kuulas. Seda lugedes värises Prohhor üleni, komistades iga lause juures küll silmade, küll mõistusega; ta selg läks külmaks, varbad kiskusid konksu ja kogu ta nägu muutus hirmu pärast süngeks. Ta pidi peaaegu mõistuse kaotama. Et ennast julgustada, tõmbas ta suure sõõmu kokaiini nina. Selle salajase seletuskirja kohtuministrile oli prokurör saatnud tolle linnakese postkontori kaudu, kus kohut peeti. Äraostetud postiametnik varastas selle kirja Innokenti Filatõtši jaoks, pristav aga jootis lihtsameelse vanataadi purju ja varastas omakorda kirja tema käest ära. Prokurör Straštšalov kirjeldas selles dokumendis ümberlükkamatu loogikaga ja üksikasjaliselt kogu asja tuuma. Pärast uimastavat kokaiiniportsjonit luges Prohhor seda dokumenti kui huvitavat romaani andeka autori poolt väljamõeldud kangelastega. Sünged varjud Prohhoori silmade ümbert kadusid, pugesis peitu silmateradesse. Paber muutus roosakaks, read helkisid kullana, tundusid sõbralikena, isegi naeratasid pisut. Kirjutuslaudki muutus soojaks ja õhku täitis okaspuude lõhn. Kuid viimasel leheküljel teatas romaani autor kindlalt: «Anfissa tapja on Prohhor Gromov.» Kõik hakkas kor-

raga õõtsuma, tuhmus, laud muutus jääks, Prohhor kis-kus paberi tükkideks ja karjatas:

«Nurjatu! Kuidas ta julges?! Kes! Mina, mina olen Anfissa tapja?! Kas sa kuuled, Fjodor?! Kas sa kuuled?!»

Prohhor muutus äkki erutatuks ja vanaks, meenutades Fjodor Šaljapinit Boris Godunovi osas, astus küürutõmbunult kamina juurde ja viskas prokuröri kirjutuse tulle.

Romaan leegitses, leegitses ka mustaga kullale kirjutatud sõna «Anfissa». See kasvas, täitus verega, elustus, ja nüüd vaatas kaunitari murelik nägu talle otsa. Prohhor taandus, hunt laksutas oma suuri kihvu, pristav kõhatas paljutähendavalt. Ja see kauge, kohutav äikeseõõ hakkas selginema. Prohhor astus laua juurde.

«Kõik, kõik annan teile tagasi... Isegi selle,» ütles pristav endiselt valveseisangus seistes nagu soldat kindrali ees.

Prohhor laskis silmad libiseda üle märkmete «Meie ühised lookesed Prohhor Petrovitš Gromoviga». Siin oli ainult kaks suurt kuritegu, mida Prohhor väga hästi mäletas. Teised olid kõik tühised asjad. Prohhor sulges märkmed ümbrikku ja peitis tulekindla kapi laekasse. Pristav kõhatas veel paljutähendavamalt ja tammus ja-lalt jalale:

«Miks te selle ära peidate? Põletage ära!»

«Kui palju sa vale-paberraha välja oled lasknud?»

«Ausõna, mitte ühtegi. Me müntisime Tondilossis kuld- raha, kuid riigi proovist kõrgemaga. Abistasime tsaari ja muud midagi.»

«Mida sa nüüd minult ootad?»

«Teie usaldust.»

«Ole jälle minu ustav teener nagu varemgi.»

Siis äkki — Prohhor ei jõudnud silmigi pilgutada — haaras pristav, kelle vurrud ja kogu keha värisesid, tupest teravaks ihutud mõõga... Prohhor kargas püsti, haaras brauningu, hunt hakkas lõrisema, sööstis kohalt, telefon helises, akende tagant kihutas mürisedes mööda vanker.

«Vannun, vannun, vaat selle mõõga juures!» karjus pristav metsikult ja langes Prohhor'i ette ühele põlvele. «Mina, endine ohvitser Fjodor Stepanõtš Ambrejev, ei ole unustanud oma mundri ega relva au.»

Vanker kihutas eemale, püstitõusnud juuksed Prohhor'i peas rahunesid, hunt jäi vaikseks. Pristav suudles terasest mõõgatera, suudlusest tõmbus mõõgatera higiseks.

«Töotan teid, Prohhor Petrovitš, usus ja tões teenida kuni oma viimse hingetõmbeni. Ma olen teie poolt karis- tatud, mul on raha... Palun teid hõrdalt, ärge ainult puutuge minu Nadenkat, ma palun, palun teid... ja... üldse.»

Pristav hakkas läkastama ja puhkes nutma, hunt lipu- tas imestunult saba.

«Ma ehitan sulle toreda maja ja ka sisustan selle suurepäraselt. Nadenka pärast ole mureta. Huvasti, Fjodor!»

Pristav väljus pisaraid pühkides täiesti segasena; kolm päeva hiljem väljus ka Prohhor koos külalistega täna- vale.

«Kandetool! Baldahhiin!» kamandas Ilja Sohhatõh õuenarri tooniga.

Tore, kuldsete tuttidega baldahhiin liikus kandetooli kohal õõtsudes Prohhor'i juurde. Majesteetlikult nagu Rooma paavst istus Prohhor väe ja võimu troonile.

Tihe vahtijate jõuk lehvitas mütse ja karjus «hurraa». Valvur torni «Hoia silmad lahti» tipus tõmbas nõõrist, Fedotõtš läitis kohe laengu ja suurtükist kõmatas teine pauk.

Kiivrite päikese käes sädeldes hakkasid tuletõrjujad liikuma, nende järel kandetool baldahhiiniga, mida külalised õlgadel kandsid. Kandetooli järel sadakond ratsa- strasnikut viie urjadnikuga. Nende ees Prohhor'i kingitud suurel täkul uhke pristav, vurrud hajali, silmad uuesti leitud õnnest säramas, käes kindad, valged kui lumi. Taga liikus tiheda murruna rahvas. Poisikeste parv ki- hutas kisades kõigist mööda, ikka kalda poole:

«Kantakse! Kantakse!»

Kõik aurikute ja tehaste vasksed viled hakkasid huil- gama, kõikjalt kostis rõõmsat kära ja kõnekõminat, kün-

nivaresed kraaksusid, kanad jooksid ehmunult ringi. Kolm aurikut ja neli kaatrit olid, parras parda kõrval, võõriga sõidu suunas välja rivistatud.

Saabaste ja kapjadega paksus poris trampides jõudis rongkäik lõpuks kaldale.

Baldahhiin liikus üle sadamasilla esimesena seisva auriku «Orjol» peale.

«Täiskäik edasil!»

Kruviga vett lõhkudes lahkus «Orjol» kaldalt. Tema järel pladistas laevarataste labadega laksutades «Niina», «Niina» järel «Veerake» ja aurukaatrid. Lippudega kaunistatud laevastik jäi keset jõge ankrusse. Kaldalt vahtis tuhandepäine rahvahulk silmi pärani ajades «Orjoli». Seal oli liikumist näha. Baldahhiin toodi parda äärde. Prohhor tõusis tugitoolilt üles, viskas maha kasuka, mütsi ja vildid, nüüd seisis ta täiesti alasti ja käsutas:

«Laske käia!»

Tal haarati kätest ja jalgadest kinni, õõtsutati ja visati ülemiselt laevalaelt kaugele vette. Ta lendas jalad harkis, sasine ja karvane nagu taevast allatõugatud paharet. Jälle kõmatas suurtükk. Ja parda ääres seisev diakon Ferapont, kõõritades arglikult isa Aleksandri valge majakese poole, hakkas täiest kõrist laulma:

«Sün-ges jões ristime sind
Prohho-o-ri-i-ks! ...»

Kaldalt karjuti «hurraa», mütsid lendasid õhku, aurikute sireenid hakkasid huilgama, orkester mürtsuma ja kaks suurtükkipauku teineteise järel panid õhu värisema.

«Nüüd upub,» kõneldi kaldal.

Ei... Vesi rõõmustab valge keha üle, ei lase uppuda.

Prohhor järel sööstis vette ka sportlane mister Cook. Ka Sohhatõh, soovides päevakangelaseks saada, võttis aluspükste paelu rebides ennast kiiresti riidest lahti. Ta jooksis hoogu võttes kolm korda parda äärde, lõi kolm korda risti ette ja hüüdis kolm korda: «Uh, nüüd hüppan!», kuid iga kord pörkas ta nagu vastu seinale ja peatus. Laevalael naerdi, nii et kõht kõveras. Ilja Petrovitš kõneles riietudes: «Mul reuma jalgades... Kardan.»

Jäise veega kõrvetatud Prohhor sukeldus sügavale, puristas siis ja ujus vägilasena rinnaga vett lõhkudes «Orjolile». Uleni punane ja külm, võttis ta hambaid lõgista-des dohhaa õlgadele ning pistis jalad viltidesse.

«Niisiis! Soovin teile navigatsioonil avamise puhul õnne... Nüüd hakkame pummeldama...» ja läks kajutisse riietuma.

Aurikud liikusid muusika saatel lõbusõitu tehes päri vett alla. Kajutiseltskonnas pidutses eliit, laevalael — lihtsam rahvas.

Ka rahvas alustas lõbutsemist. Tõusis kisa ja rüselamine kohtade ning rasvasemate suutäite pärast. Eriti kärarikas ja riiakas rahvas oli kullakaevanduse «rohutirtsude» lauas: Nüüd lendasid tšetvertnoidelt korgid ja lõualuud hakkasid täie hooga töötama, nii et kõrvatagused kiiksusid. Tuhat õnnelikku sõid ja jõid, aga need mitusada, kes lauda ei mahtunud, karjusid solvunult:

«See kah mõni kord! ... Miks pole kõikide jaoks laudu muretsetud?!»

«Meie seisku ja neelaku sülgel! Nemad õgivad.»

Karjumine läks tugevamaks, pilgud vihasemaks.

«Tarvis peremehe käest järele küsida. Mispärast niisugune ebavõrdsus? ...»

«Meie töötame ju kõik ühtviisi, nii et nabad kärisevad. Aga mis tema, raisk, teeb? Pailastele õgimine, aga meile — pühkigu suu puhtaks! ...»

«Valesti arvestatakse, valesti kaalutakse... Trahvitakse... Palganäru on tühine! Aga vaat kus lurjus, vette sukeldub suursuguselt, suurtükki paugutab nagu tsaar... Tarvis oleks teda ennast suurtükitorusse toppida! ...»

Seal ilmusid strasnikud nuutidega:

«Laiali minna! Ärge käratsege! ... Küll me teie suud kinni topime.»

Ja pristav hobuse seljast:

«Poisid, kas teil häbi pole! Peremees austab tööliklassi, teeb pidu... Aga teie... Mis see siis on?»

«Meie pidupäev on esimene mai!»

«Vait olla!! Kes seal karjus? ... Urjadnik, pane Pahhomov kirja! ... Hei, mis su nimi? Kitsehabe!»

Prohhor tõstis kaheteistkümnenda šampanjaklaasi, suurtükk pörutas viiekümnenat korda.

«Joon eemalviibiva Andrei Andreitš Protassovi terviseks. Hurrirraa!...»

«Hurrirraa!...» möirgas aurikutäis purjus rahvast ja auruga keedetud sterletid rändasid köögist laudadele.

Tehnik Matvejev tõstis konjakiklaasi kõigi väsimatute tööliste, nii-ütelda ettevõtte elava jõu terviseks.

Kuid Prohhor lausus valjusti ja käskivalt:

«Võid juua üksinda! Ja kui ei taha, siis nägemiseni.»

Kõigil hakkas piinlik, kõik jäid äkki vait. Ainult diakon Ferapont ütles habemesse luksatades:

«Tööloomade terviseks juua pole patt, mu sõber! Mina olen sepp, see tähendab tööline. Joon oma vendade tööliste terviseks!... Ja soovitan seda ka sinul teha, Prohhor, mu sõber,» ja diakon karjus kõigest jõust: «Hurrirraa!...»

Viinapoed ja joogimajad töötasid suurepäraselt. Kõrtsi juures oli põlvili poris ja ilma mütsita elukutseline kullaotsija Petka Polubök. Ta oli maha joonud kõik oma kulla ning kullaliiva ja tegi nüüd käsi palves kokku pannes kummardusi paksule viinamüüjale Rastopõrihale, kes oma rasvase tagumikuga kõrtsi ukse ees seisis.

«Püha jumalaema, suurkannataja Rastopõrka, laena jumalasulasele Petruhhale kuni esimese «otsani» pudelikene...» Ja ise laulab sinna juurde tenorihäälega: «Anna vaesele jumala ni-i-imel...»

«Kasi minema, lakkekauss, enne kui ma sind koertega minema kihutan. Jumalavallatu, põrgulinel!» karjub Rastopõrihha bassihäälega.

Petka Polubök tõuseb kähku püsti, tema punane ilane habe väriseb, suust lendab sõimu. «Ega's mina sinu juures käi? See on mu mure, kes sinu juures käib, mitte mina.»

Rastopõrihha pigistab oma koorega määratud huuled kõvasti kinni, kergitab seelikusaba üles ja läheb pladinal paljajalu läbi pori joodiku juurde.

«Noh, katsu sa puutuda!»

Rastopõrihha võtab hoogu ja virutab talle vastu kõrvu, joodik lendab sõnatult peadpidi sõnnikusse.

Joodikuid on üldse rohkem kui tarvis. Pole enam mingi pidu, vaid üldine pahameele avaldamine. Vihatud pere-

mehele tuletatakse meelde kõik, pannakse süüks iga surveavaldus, iga valskus, isegi iga surve ja valskuse vari, isegi selle vari, mida pole kunagi olnud ega saagi olema. Ja kui juba kord jää hakkab liikuma, jõgi mässama, teeb jääminek oma töö: ujutab üle madalikud, tasandab künkad ja uhub kallastelt minema kogu mustuse.

Pidumürgel oli täies hoos, kogu maailm kajas aurikuviledest, märatsemistest, karjumistest ja suurtükipaukudest. Päike vajus taiga taha, mis oli täis sinkjashalli püsirohu suitsu ja haisu.

Hilja õhtul algasid mürgeldamised ja skandaalid barakkides ning onnides.

Tisler Krõskin, lihtsameelne niinenuustiku-taolise habemega mehike, oli pidul ägedalt pummeldanud. Ta oli kõrtsis maha joonud kõik oma raha, saapad ja uue mütsi ning sammus nüüd kodu poole, et sealt kõverat samovari mahajoomiseks kaasa võtta.

Kuu oli teisele poole taevast veerenud, vaatas paremale. Tema järel ka meie.

Seal on barakk. Ligemale poolteistsada inimest. Varemalt elasid seal ainult perekonnainimesed, nüüd aga, töomahu suurenemisega, oli siia pugenud ka palju poissmehi. Üle kogu baraki käis külgkoridor. Paremal pool asusid loomalatrid inimestele. Igas latris elas üks perekond. Koridoris seisis tööriistad: kirkad, kangid, labidad ja igasugune muu krempel. Sealsamas magasid ka, pinkidel või põrandal reas, noormehed. Neid nimetati «poisteks». Abielus naisi aga, kes «poistele» toitu valmistasid, neile õmblesid ja nende räpast pesu pesid, nimetati «mankadeks». Kaevuri naisel, kavalal ja rinnakal eidel Abramihhal, oli viis poissi. Nad maksid talle viis rubla nina pealt kuus. Mõnikord, kui mees juhtus öösel tööl olema, võttis ta poisse enda juurde magama. Poistel oli hea, mankal polnud ka viga, aga — patt; mehel oli sellest nii tulu kui pahandust.

See komme oli juba ammu sisse juurdunud, oli kasulik, kuid paha. Naisi oli tööliste seas vähe, emast hinnati siin isaste poolt nagu haruldast sooblit. Sellest tekkisid pussitamised, prassimine ja kõlvatu elu. Sõna «kõlvatu elu» kõlas hästi, kuid valmistas hirmu. Aga ega iga taigaeit seda kartnud. Neetud elu vaimupimeduses, vaesuses, jä-

ledates ebainimlikes tingimustes tõukas naisi kuristikku. Naine langes põhja ja lakkas olemast inimene.

«Aa-ah!» ja ootamatult vajus barakki purjus kaevur Abramov. Ta lõi õlaga oma latri ukse hingedelt maha, virutas vastu lõugu tema voodis magavale paksulõustalisele «poisile», haaras naisel patsist kinni, peksis nutvad lapsed poriste saabastega võmmides nurki mööda laiali ja röögatas:

«Kus kirves! Kus kirves! ... Löön kõigil pead lõhki!»

Kuu oli veerenud nüüd vasakule. Ja meie tema järel.

Kui Niina oleks siin olnud, siis poleks Prohhor Petrovitš küll julgenud niimoodi märatseda ...

Seal nad tulevad, ronivad komistades ja ruiates peomajast välja, hoiavad üksteisel kaela ümbert kinni ja lähevad nagu purjus talumehed siis mööda tänavat, tammudes paksus poris oma kamasside, moodsate lakk-kingade ja kannustega saabastega. Keskel Prohhor paljapäi, paremal pristav, vasakul mister Cook, kustunud piip hambus; Cooki kaelast hoiab kinni Ilja, pristavi kaelast diakon Ferapont nagu suur tagumistele käppadele tõusnud karu. Purjus rivi läheb jalgadega igasuguseid vigureid tehes kord otse, kord äkki nagu tormi ajal paremale vastu aeda ja siis vasakule kraavi äärde.

Kõik karjuvad, kuidas jaksavad, nagu härjad tapamajas, ründelaulu:

Koos lahingusse nüüd,
mu sõbrad, rutakem!!!

Ja kukuvad kõik kraavi. Neid saatvad strasnikud hüppavad hobuste seljast maha, sikutavad ogaraks läinud mehed porist välja, kõnelevad: «Kõrgeausused, isa diakon, härrased ... Olge nii lahked, minge koju ... Upute veel ära ... Kergesti võib ka ära lämbuda.»

Musta poriga määrdunud härrased mõmisevad, tikuvad kaklema, püherdavad mööda maad. Ilja Sohhatõhi käharates on tervelt poolteist punda pori. Ja mister Cooki nagu pole nähagi: porikorra alt paistavad ainult külma-võetud nina ja piip.

Urjadnik kamandab hobuse seljast:

«Sidortšuk! Mohhov! ... Lõskin! Tassige nad, põrgulised, käsi ja jalgu pidi kodudesse laiali. Anna diakonile

vastu vahtimist. Nad kuradid on kõik mõistuse kaotanud ...»

... Kuu läks musta pilve varju. Taigas on vaikne ja pime. Kuid seal liigub ja vilgub üks tuluke. See on Filka Škvoren. Eks meiegi talle järele.

Filkal on seljas sinisest sametist «pintsak». Ta tuleb otse pummeldamast, kuid on täiesti kaine — teeskles joobnut ja laskis jalga. Filkal on saapasääres nuga, käes väike raudkangike ja latern. Röövli silmad põlevad. Häda sellele, kes talle ette satub: äigab korra, ja pealuu katki nagu savipott.

Äkki veel üks latern.

«Griška, sina?»

«Mina,» vastab toosama Griška Gnuss, kes Niina kirikus piinlikku seisukorda pani, visates kirikuvanema taldrikule kakskümmend viis rubla.

Nad tulid «Novõi» kullakaevandusse, väli oli täis auke ja kraave. Öö oli pilkane pime. Nad läksid ettevaatlikult, et mitte auku kukkuda ja ära uppuda. Siin-seal krudises jalgade all kerge lumekoorik nagu sool; sitkesse, vedelasse savisse jäid jalad kinni.

«Pea! Oleme vist kohal.»

Filka kiskus kangikesega luku lahti ja mõlemad röövlid laskusid kaevandusse. Teraskirkad töötasid vägilaste käes palavikulise kiirusega. Tunni paari pärast ronis Filka Škvoren välja. Griška Gnuss ulatas talle tünni tünni järel kulda sisaldavat liiva kätte. Hakkas töötama kullapesemismasin. Töö edenes jõudsalt. Kullaterad olid suured. Röövlid värisesid külma ja sisemise ärevuse käes.

«Väärtuslik kuld,» sosistas Škvoren.

«Muidu äga loksume terve aasta kaevanduses ja mitte midagi ei teeni ...»

«Tobu! ... Selle soone ma leidsin, tead, kunas? Juba ülemineval esmaspäeval. Sattusin peale ja katsin kähku kiviprahiga kinni. Aga mis sina siis arvasid?»

«Õnnelik poiss oled sa, katk sind võtku! ...»

Kuristikudest ja nõgudest tõusis teravat hommikueelset külmust. Röövlid laskisid kiiresti laternatuledel üle kullapesemisrenni põhja libiseda.

«Korja nüüd ja täna kullateri ... Minu arvates peaks seda üle kolme naela olema,» sosistas Škvoren.

Pimeduses päid kokku lüües ja nohisedes hakkasid nad kühvlikestega kulda kokku ajama ja seda nahast kotti toppima. Nende käed värisesid, vöbises ka süda, kõik oli nagu maa alla vajunud, ainult silmad põlesid ja rinnad hingasid kähisevalt lõõtsutades ning higiseks tõmbunud klaasidega laternad põlesid vaikselt.

Kuid mägede jäise külmuse jugade vahelt kostis pimedusest nende kõrvu äkki Jezdakovi kiuslik, torkav hää:
«Jumal appi! ... Noh, kas terad?»

Laternad kustusid ja kadusid. Röövliid roomasid nagu ehmunud krokodillid kõhuli minema. Siis kärgatas pauk nagu kõu, selle järel teine. Kogu taiga sattus ärevusse ja hakkas mürisema. Kõmisev kaja trummeldas mägedes, taevas, pimeduses, kurdistas röövleid ja äratas üles kõik elusolendid: loomad, linnud ja inimesed. Ettevaatlikult, et mitte auku kukkuda, hakkasid hobused trampima, strasnikut vile ja sõjakisa piitsutas õhku, sagedasti kõmatasid lasud, ärevus oli suur, käituti nagu sõjas ootamatu õise kallaletungi ajal.

Oli kuulda Foma Grigorjevitš Jezdakovi kärkimist:

«Lurjused! Ah, te lurjused! ... Nii te siis valvate pere-mehe vara?!»

Pimeduses möödakihutav ratsanik oleks Filka Skvorenini peaaegu ära tallanud — ta kappas edasi. Filka süda jäi seisma, kukkus saapasäärde, ta ise aga kukkus sügavasse auku täis külma lumelõrtsi.

Taiga hakkas tugevasti mühisema ja kohisema, tõusis tuul ja hakkas vihma sadama. Ei saanud midagi aru, kas on veel kusagil elavat hinge või on rajuilm kõik maa pealt ära pühkinud. Filka Skvorenin hakkas augus kangeks jääma. Lähimärjas poriga määrdunud sametist kuues oli kehal väljakannatamatult külm. Polnud jõudu külmaga võitlemiseks. Auk oli sügav — välja pääseda oli võimatu. Nii möödus terve tund. Sadas tihedat märga lund, mis hakkas Filkat hauas kinni matma. Metsikutes piinades surra on kohutav. Jäine pori oli Filka juba kaelani endasse imenud. Saabus möödapääsmatu surm... Filka habe hakkas väriseva. Ta tõmbas suu viltu ja nuuksatas:

«Mu jalakesed on juba surnud! Jumalaga, maailm! Jumalaga!»

Kuid siis sähvatas äkki ta kustuvast teadvusest pimestav

valgus, see hoovas silmapilkselt üle kogu keha laiali. Filka tõstis oma porised käed jäise pudru seest välja ja hõõrus vastu mütsi puhtaks, pistis neli sõrme suhu ning vilistas nii kõvasti, et kõrvad kumisema hakkasid.

«Skvoren, sina?»

«Mina... Oi, mu sõbrake!»

«Haara kinni! ... Hoiatugevasti kinni!»

Ja Griša Gnuss laskis auku oma siidist vöö.

... Lumi, lobjakas, tuul, pori. Toatüdruk Nastja naeris pisarateni, kuid ta süda värises: kõik parkettpõrandad ja kogu mööbel olid ära reostatud, täis sülitatud, kõik lauad nõud puruks taotud.

Pandi küdema kaks vanni. Härrased pesti puhtaks. Nende kallal töötasid kaks tallipoissi ja kutsar. Mister Cook lamas vannis, piip hambus, ja pomises: «Oma nahk — lähem kehale... kõige parem vene vana-sõna...», sülitas siis mokaotsast ja jäi magama. Ilja Sohhatõh noris kõikidega tüli, ei lubanud ennast riidest lahti võtta ja keeldus kategooriliselt vanni minemast. Ta karjus üle kogu maja, et tema naine on rase, et naine on väga armukade, siin aga — olge lahked — hakkab tema aluspükse maha võtma, issand heida armu, keegi tüdruk, Nastja.

«Kuid mina pole Nastja, mina olen mees,» manitses teda kutsar. «Noh, vaadake hästi. Võite seda mu habemest näha?»

«E-ei suuda, su totter nägu vibreerib! ... Ära puutu mind, ma lähen parem hundi juurde magama!»

Diakon pesi ennast vannis iseseisvalt, omaette kuninga Taaveti laulu ümiseses:

«Pese mind, et ma saaksin valgeks kui lumi...»

Ta pesi puhtaks ka oma püksid ja pesu ning riputas need nõõri peale kuivama. Siis astus alasti Herkulesena söögituppa — Nastja viskas harja käest ja jooksis kiljudes minema. Ferapont tõmbas laua pealt veiniga määrdunud lina, mähkis enese sellesse ja heitis kabinetis pere-mehe kirjutuslaua juurde põrandale pikali, öeldes:

«Manetška, ära karda — ma olen siin.»

Insener Protassov armastas kevadeõhtutel sinna majja sisse astuda. Mõnikord istus ta seal kuni hommikuni. Teisel pool koridori elas pererahvas, esimese poole peal väljasaadetu, «tsaari kurjategija», topistemeister Šapošnikov. Ta on väikest kasvu, suure habeme ja palja pea laega mees. Seinad, aknalauad ja laud on täis metsloomade ning loomakeste topiseid, nurgas, hambad irvi, seisab hunt.

«Aina prepareerite?»

«Jah!»

«Kas ära ei tüüta?»

«Mis seal ikka teha! Jaht annab mulle meelelahutust, prepareerimine toidab. Muidu võib selles kolkas vaimselt sootuks ära surra.»

Esimene kohtumine toimus järgmiselt. Insener Protassov tõi kaasa karbi küpsiseid ja naela juustu. Teed juues aeti pikalt ja laialt juttu. Protassov silmitses üha tähelepanelikumalt asumiselesaadetut, püüdis kõigest väest midagi meelde tuletada, kuid ei suutnud vajalikku meenutada. Äkki hakkas Šapošnikov oma vanemast vennast kõnelema, kes hukkus Medvedevo külas. Protassov muutus valvsaks, veri tõusis pähe, ta küsis:

«Kuidas ta hukkus?»

«Üksikasju ma ei tea, seltsimees. Kõneldakse, et ta muutus parandamatuks joomariks, läks hulluks ja põles ära. Ma mäletan, vend kirjutas mulle teie patroonist Gromovist, kui see veel poisike oli. Mulle meenub, ta ennustas Gromovile suurt tulevikku. Siis kirjutas ta veel kellestki haruldasest deemonlikust naisest, kelle elutee oli väga kummaline.»

«Kas Anfissast?»

«Jah. Te olete kuulnud?!»

«Kuidas siis! Sellest liiguvad ju terved legendid.»

«Ma sain venna käest just enne tema surma kolm kirja. Need on kirjutatud üksteise järel. Kaks viimast — hommikul ja õhtul, ühel ja samal päeval, ma arvan — tema traagilise surma päeval. Kirjad on kohutavad. Aina müstilised ennustused ja vihased fraasid. Ma imestan, mis temaga küll võis juhtuda. Ta oli alati väga kaine

mõistusega inimene. Nähtavasti oli see taiga mõju, kogu olukorra ja võib-olla ka selle naise mõju. Ta armastas teda, tahtis temaga abielluda. See pole ka ime. Siin ta on, imetlege...» ütles Šapošnikov ja võttis puuvoodi alt kastist karbi seest klaasitud akvarellportree.

«Vend saatis mulle foto. Minu sõber, tuntud portretist, maalis selle järgi pildi.»

Protassovi peale vaatas läbi klaasi ilus naine. Korrapärane näo-ovaal, paksud patsid ümber pea, kitsad kaarjad kulmud, suured ahvatlevad silmad, — neilt ei suuda kohe pilku ära pöörata.

«Ah siis niisugune ta oli, see Anfissa,» sosistas Protassov hääle katkedes. «See on ju nagu midagi Greuze'i hiilgavatest fantaasiatest. Isegi Raffael jääks selle ees tardunult seisma...»

«Säärased naised võivad tõepoolest hulluks teha.»

«Kuid temas pole ju midagi deemonlikku, ta on lausa valgus. Temast kiirgab isegi mingit pühadust... Noh, nii nagu Jeanne d'Arc'ist?...» Protassov kõneles tasa ega pööranud ikka veel silmi teda võluvalt näolt.

«Aga see siin on minu hukkunud vend.»

«Noh, kuulge nüüd!» hüüatas Protassov suurt fotot silmitsedes. «See olete ju teie ise!»

«Jah, ma ise vaatan ka selle portree peale nagu peeglis. Meid vahetati alati vennaga ära. Isegi ühesugune hää ja ühesugused maneerid olid meil. Ühe sõnaga... Castor ja Pollux.»

«Kummaline! Te olete tõepoolest nagu müütiline lind Fööniks, kes tuhast taas ellu ärkab.»

«Hm!... Võib-olla küll. Ja kui ma peaksin Gromoviga kokku saama, ta vist jahmuks. Ja, teate, mul on siin veel üks huvitav dokument... See võib teid üllatada, seltsimees. Olge valmis,» ja Šapošnikov hakkas tuhnima kastis, mis oli täis tuubitud kulunud raamatuid. «Palun, valage endale ise teed ja jooge... Katke samovaritoru kinni. See ajab vingu... Sähke, siin ta on!» Ja Šapošnikov ulatas talle mõned peenikese nurgelise käekirjaga täiskirjutatud paberilehed. «See on prokurör Straštšalovi ettekande mustand kohtuministrile Anfissa Kozõrjova tapmise asjus. Ühe sõnaga, see on Prohhor Gromovi kri-

minaalromaan. Kaunis huvitav. Siin on ka minu vennast juttu. Võtke kaasa. Jõudeajal loete läbi.»

«Aga kuidas ta siis... teie kätte...»

«Straštšalov on minu sõber. Me õppisime kunagi koos ülikoolis. Hiljem, aastat kolm tagasi, kohtusime asumisel.»

«Mis?... Kas tema siis...»

«Jah, endine prokurör Straštšalov oli revolutsionäär...» ja Šapošnikov hakkas käsi hõõrudes endamisi itsitama. «Prokurör... Jah, imelik! Ta sai pähe, no mitte just poliitilise, aga poliitikale lähedase asja pärast... Keegi üliõpilane. Noh, pidas kõne. Aga selle asemel et süüdistada, hakkas prokurör — ja kuidas veel — meie korda maha tegema! Noh, läbiotsimine... Leiti kirjan dust. Üldse püüdsid sandarmid teda ammugi juba. Vaat nii see oligi...»

«Kus ta siis nüüd on?»

«Kes, prokurör? Mitte kaugel siit. Kavatses meie juurde üle tulla.»

Protassov heitis pilgu seletuskirja kokkuvõtte lõpule. Šapošnikov märkas, kuidas külalise paled punetama löid.

«Kurat!... Ei või olla...» hüüdis Protassov ja viskas käsikirja lauale. «Et Gromov oleks mõrtsukas!... Ei, see on jama, mõttetus...»

«Jah! Prohhor Gromov on Anfissa otsene ja minu venna kaudne tapja. Püüan sellele nurjatule kuidagi kätte maksta!» Šapošnikovi hääli oli rääge, see kõlas ähvardavalt. Aga Protassov ei kuulnudki tema häält. Protassovi mõtted töötasid hüpeldes, komistades, ta otsaesine kattus kortsudega, külmaks muutunud pilgust paistis vaimne pingutus, Protassov kaalutles ning hindas poolt ja vastu, tegi kiiresti järeldusi, kuid lükkas samas need loogikaga ümber, haaras mõttes kogu Gromovi elu Niinaga tsentrumis, tegi uuesti järeldusi. Lõpuks ütles ta, käega higiseks tõmbunud otsaesist pühkides:

«Ei, eil... See pole tõenäoline. Teie prokurör, vabandage mind, ajab laimujuttu.»

«Ei usu!» karjus Šapošnikov falsetihäälega ja hakkas oma halliks minevat habet raputades tuba mööda edasi-tagasi käima.

Hunt, metsloomad ja loomakesed jälgisid teda uudishimulikult. Takku täistopitud orav surus käpakesed vastu pehmet rinda, nagu püüdes kõigest väest midagi meelde tuletada, võib-olla seda ammu möödunud talveõhtut, kui noor Prohhor viis Šapošnikovi juurest just niisamasugust loomakest nagu tema ja kohtas Anfissat — kisa, käre, käre kõrvakiil, ning surnud tunnistaja, oravake, jäi lumele lebama. Ja-jah, just seda! Ja veel seda, et võib-olla astub praegu siia sisse jälle ellu ärganud Anfissa ning ütleb kogu maailmale, hundile ja loomakestele, kes on tema mõrvar. Kuid Anfissa ei ärka. Ainult tema armas kuju, jäädvustatud osava meistri poolt, elab sõnatult selles hurtsikus, ja Protassov ei suuda seda käest panna.

«Ei, ei, ma ei usu, et prokurör Straštšalov laimujuttu ajas,» ähkis erutatud Šapošnikov. «Igal juhul, ta tuleb siia ja ma loodan, et ta suudab teile tõestada, et Gromov on kurjategija.»

Protassovi suureks rõõmuks saabus koos oodatud kaubaga ka Innokenti Filatõtš. Kuid temaga ühes...

«Lubage esitleda! Niina Jakovlevna sugulane, asjalik äriinimene Ivan Ivanovitš Prohhorov...»

Insener Protassov tõstis käe tervituseks mütsi juurde, andis siis kätt ja ütles Innokenti Filatõtšile:

«Ma palun teid siia jääda, mind abistama.»

Vanataat vaatas nukralt kõrvale, mõtles veidi ja ütles siis oma pikki käiseid raputades:

«Hea küll... Kui on tarvis, siis jään... Ainult oma tütre Anjuta järele tunnen igatsust.»

Anna Innokentjevna viimasel ajal nii väga isa järele ei igatsenudki. Jõudumööda katsus teda lohutada pummeldamishoogu sattunud Prohhor. Imelik raudne loomus oli sel Prohhor Gromovil. Kaks korda pidi ta neil päevil kevadel tormitsema hakanud jõekesse ära uppuma, kolmandal korral uputas hobuse, aga ise ujus välja. Oli kibe aeg, hommikust ööni viibis ta töö juures, magas ja sõi, kus juhtus: kui juhuslikult koju sattus, ööbis Anna Innokentjevna juures.

Keegi ei oleks võinud arvata, isegi pristavi armuke Nadenka mitte, et karm ning jumalakartlik lesk mõistuse

kaotab ja kõlvatut elu hakkab elama. Anna Innokentjevna ei saanud isegi aru, kuidas võis temaga ometi niisugune õnnetus juhtuda. Kas polnud vahest deemon ise tema võrgutaja Prohhori näol, kes norskab nüüd tema juures pehmes luigesulgedest voodis? Kui lesele see mõte pähe tuli, jäi ta hirmust kangeks. Ta tahtis suures segaduses magajale ristimärki rinna ette teha, kuid kohkus ära: äkki on tõepoolest saatan ise, kes seal lamab; teed talle ristimärgi ette, tema aga muutub niisuguseks, et silmapilk lähed ise hulluks. Olgu pealegi, tont temaga... Tuleks ometi isagi rutem koju.

Aga kõik see juhtus väga lihtsalt. Oli teine lihavõttepüha. Öö. Rõngake kolksatas värava ees.

«Kes seal on?»

«Anjuta, tee lahti.»

«Kohe, kohel... Ah, ma tulin otse voodist... Ma arvasin, et papake.»

Anjuta avas ukse ja tormas valgete õlgade välkudes magamistuppa riietuma.

Einestati ja joodi teed. Sõbralikult veedetud öö möödus kiiresti.

«Kulitsid on sul väga maitsvad, Anjuta,» ütles Prohhor hommikul.

«Ah, küll te olete ikka patune inimene, Prohhor Petrovitš. Kelle te ära meelitasite — ausa lese. Nüüd on kogu mu paastumine ja palvetamine, kogu mu suur paast mokas!» Ta naeratas, kuid pisarad aina voolasid üle tema ümarate roosakasvalgete põskede. «Ja ärge enam oma nägu näidake, ma ei lase sissegi.»

Neljandal lihavõttepühal, kui kõik kulitsid olid söödud, ütles lesk Prohhorile hüvasti jättes:

«Tulge! Ootan teid. Kõpsetan värskaid kulitše. Veelgi maitsvamaid.»

Kuuendal lihavõttepühal otsustasid Stjošenka ja Grunja, kui olid veendunud Prohhori truudusemurdmises, häbematu lese õuevärava tõkatiga ära määrida. Kuid nende üllad naiselikud südamed ei raatsinud armast Innokenti Filatõtšit häbistada ja nad läksid kavatsatud kättemaksu asemel külla Ilja Petrovitš Sohhatõhile, kus nad mõlemad igasuguseid nalivkasid jõid, kuni peast segaseks läksid.

Toomapäeval ütles Prohhor lesele:

«Sa oled mind ära tüüdanud. Nägemiseni!»

Anna Innokentjevna ulgus lohutamatu kolm ööd ja kolm päeva nagu lehestunud öökull puuõõnes. Siis tuli kiri:

«Armas Anjutake! Kristus on üles tõusnud! Ma jõudsin päralt, kuid istun Bolšoi Potoki jõe sadamas. Mind pidas kinni Andrei Andrejevitš, pani tööle. Minuga kaasas on Niina Jakovlevna sugulane — Ivan Ivanõtš Prohhorov, hakkab meie juures elama. Jõuame varsti päralt.»

Kevadised veed alanesid. Sünge jõgi läks jälle oma kallaste vahele.

Mister Cook ja diakon Ferapont hakkasid kõikide imestuseks suplemas käima. Külma vesi põletas keha, viskas ujumad kähku päikesepaistelise sooja õhu kätte. Proovis sukelduda ka Ilja Sohhatõh, kuid ta sai nohu ja igemepaistetuse ning käis kuni kuumade ilmade tulekuni kinniseotud põsega. Oma rõõmuks märkas ta, et abikaasa üsk tõepoolest vähehaaval paisus.

«Mu ingliske... Armas...» sisistas Ilja, kroonilist igemepaistetust käega kattes.

Ta hing ja ihu läksid korraka pehmeks, igemepaistetuse lõhkes ja õnnelik isa saatis linna trükikojale tellimuse kuldrandiga kutsekaartide saamiseks «ülipiduliku lapseristimise puhuks»...

Lõppesid suure, nelja sulatusahjuga valutöökoja hoone ehitustööd. Iga silmapilk pidid koos Protassoviga saabuma ka tööpingid ja mehhanismid. Insener-mehaanik Cook oli töödega üle koormatud. See on ju tema eriala. Kuid siis, nagu saatana õssitusel, juhtus temaga mitu veidrat lugu. Kas oli see varajaste supluste mõju või oli süüdi kärmas sädelev kevade tulek, aga kõige tõenäolisem, et mister Cook oli kaotanud igasuguse lootuse Niina vastuarmastusele ja ta lõi nüüd tõsiselt külge neiu Kettile. Ühe sõnaga, oli see siis nii või teisiti, kuid mister Cook magas hommikuti väga raskesti. Vaene toapoiss Ivan! Ebameeldivuste ja igapäevaste noomituste tagajärjel muutus ta hobusenägu veel pikemaks, kõrvad

veelgi suuremaks. Jah, katsuge õige korraks seda neetud ameeriklast äratada! Mister peab tõusma hommikul kell seitse. Juba kella kuue ajal hakkab Ivan kastrulite ja nõudega kolistama, koera sõimama ja uksi paugutama. Mister Cook keerab teise külje, katab kõrva väikese padjaga kinni ja jääb veel raskemini magama. Kolmveerand seitse astub Ivan kontsadega nagu kapjadega kompsides Cooki peatsi juurde:

«Teie kõrgeausus! Härra!»

Mister Cook hakkab mõniseb.

«Kuulge, härra!... Tõuske üles!»

Mister Cook mõniseb ja põtkab jalaga. Ivan teeb järelejätmatult oma orjatööd edasi. Siis lõpeb ta kannatus, ta raputab mister Cooki õlast:

«Tõuske nüüd ometi, öeldakse teile! Muidu hakkate sõimama...»

«Kasi kus kurat!»

Ivan jätkab aga raputamist, kummardub siis ja paneb suu just magaja kõrva juurde ning karjub kõvasti. Mister Cook saab äkki metsikuks, haarab Ivanil juustest kinni ja sakutab, nii et küll saab.

«Säh sulle!... Nii-nii-nii!... Ära topi oma nina vöörastesse asjadesse!»

Ivan kisub enese lahti ja taganeb kööki: talle teeb see nalja, kuid on ka valus. Ta pomiseb:

«Noh, kurat sinuga. Põõna edasi. Ptüil!»

Kell kaheksa hüppab härra üles:

«Ivan! Idioot! Miks sa mind ei äratanud?!»

«Ärge nurisege, härra... Kõri karjusin haige!»

«Luiskad, luiskad... Mõs kõri see on? Tobu!»

Päeva kaks tarvitas Ivan osavat võtet. Kasutanud ilma tulemusteta ära kõik abinõud, jäi ta hetkeks vait, sööstis siis äkki jahmunult mister juurde:

«Härra! Mamsel Katja, õpetajanna!»

«Kus?!»

«Ootab tänaval...»

Mister Cook kargas silmapilkselt üles ja kui oli unised silmad lahti saanud, haaras korraka saapad, püksid ning vesti. Kibedale pettumusele järgnes pahur sõim. Kuid Ivan kannatas kõik välja.

Kolmandal korral avaldas maagiline sõna «Katja» just vastupidist mõju: mister Cook haaras voodi alt saapa ja virutas sellega põgenevale toapoisile järele. Ivan puhkes kahjurõõmsalt naerma, pistis pea ukse vahelt sisse ja ütles:

«Mööda läks, teie kõrgeausus... Piimapoti suvatse-
site ainult puruks lüüa. Tõuske, tõuske üles!»

Teed juues hakkas mister Cook Ivaniga sõbralikult vestlema:

«Tööle jään alati hiljaks! Ma ei salli seda. Kui sa mu õigel ajal üles äratad, saad kakskümmend kopikat. Ei ärata, maksad trahvi.»

«Kaklete koledal kombel, härra.»

«Aga sina tõmba mind jalgupidi voodist välja, vala veega üle. Leiuta abinõu.»

«Kuulan!»

Ivan leidiski abinõu: ta muretses kusagilt vana aisa, mis andis talle võimaluse enda julgeolekut kaugusega kindlustades härrale köögist aisaotsaga selga torgata. Seni kui härra üles hüppab ja saapa kahmab, on Ivan juba tänaval. Nii teravmeelselt lahendas toapoiss selle tülitokitava küsimuse.

Kuid kes lahendab Ketti südame piinad?

«Papake!» kirjutas ta isale. «Kas Sa ei saaks mulle kohta muretseda kusagile sinna, enda lähedale? Säärases kolgas, nagu see siin, on mul raske elada. Kardan, et hakkab rumalusi tegema.»

Need read, muuseas, kirjutas ta varsti pärast jahimajakeses veedetud pöörast ööd. Ent siis oli veel lumi ja paukus pakane, nüüd aga haljendab kõik ja tema voodi kõrval seisab kimp mister Cooki kingitud õrnu kannikesi.

Armas, armas mister Cook! Ta võib iga hetk talle abiellumis-ettepaneku teha. Ta näitas Kettile oma hoiuste-
raamatut ja väärtpaberite pakki. Tal on kümnetuhande-
line kapital. Tarvis papakese käest küsida, on seda palju
või vähe. Kui kahju, et Niinat siin pole.

Vaene, vaene mister Cook! Ta ei tea veel seni, kas ta on Kettisse armunud või ei ole... Kui raske, kui aru-
saamatu asi on see armastus. Inimesele, kelle aju on üle
kuhjatud igasuguste matemaatiliste vormelitega, talade

ja sarikate skeemidega, kõverjoonte võrdsustamise ja muu pudi-padiga, on armastus sfinks. Kuid armastust mängida on kaunis huvitav. Aga korraga... korraga Ketti nõustubki temaga abielluma. Oo, siis on kõik mokas — ja mister Cook on kadunud. Siis — jumalaga unistus miljonitest, isiklikust kullakaevandusest, laimastaabilisest elust. Kümme tuhat! Ah-ah-haa! On see ka mõni kapital? Kui kahju, kui kahju, et siin pole tema jumaldatud Niinat.

Kuid siis saatis Niina Protassovile kirja:

«Kallis Andrei. Ärge pahandage, et see on minu esimene kiri pärast meie pikka lahusolekut. Kohutavalt palju on tegemist. Tänu, et osav Innokenti Filatõtš mind abistas. Kuid Teie puudumist ei saanud keegi asendada. Nüüd on kõik juba enam-vähem korras. Pärandusasjad on ka suhteliselt klaaritud. Selgus olemasoleva kapitali suurus. Nüüd võin ma Teie juhtimisel Prohhor Petrovitšiga võidelda. Peab leidma süsteemi, mis sunniks teda tahes-tahtmata inimeseks muutuma. Saan väga hästi aru, et on kardetav töolistega vahekorda teravaks ajada: see ähvardaks meie firmat krahhiga. Aga Prohhor Petrovitš ei taha sellest aru saada. Mis puutub vastastikustesse suhetesse temaga, siis... Kuid ma ei hakka sellest kirjutama, Te võite seda isegi aimata. Ütlen Teile ainult üht — oma südamepõhjas ma siiski armastan Prohhorit. Ma tean, et Te selle peale kibedalt naeratate ja ütlete: missugune absurdus. Jah, olen nõus! Äkki olen mina ristiinimene, ustav naine, Prohhor aga pahesid ja patte üleni täis nagu plaastreid. Juhtub mõnikord kõrvalekaldu mis. Jah! Nüüd kõige tähtsam. Koos Innokenti Filatõtšiga sõidab Teie juurde üks vanamees Ivan Ivanovitš Prohhorov, minu vanaonu. Hoolitsege tema eest. Katsuge nii korraldada, et mu mees teda ei näeks. Vähemalt mitte enne minu tagasijõudmist. Muidu võib Prohhor arvata, et ma vähehaaval kavatsen kõik oma sugulased tema juurde tassida. Selle vanamehe pärast tuleb mul temaga ebameeldivaid kõnelusi.

Nüüd äriasjust... Esiteks...»

Insener Protassov viis oma asjad hiilgavalt lõpule: poolteisesaja-hobuseline kaubavoor võib hakata juba homme Gromovosse liikuma.

Protassovi järele nähtavasti luurati — urjadnik oli siin «hakkaja»; ka Protassov polnud rumal mees: pärast tööde lõppu kutsus ta sihilikult valju häälega kõiki tema juures töötanud «poliitilisi» Šapošnikovi korterisse palga järele. Tähendab, olid lihtsalt asjalikud suhted, mitte midagi muud. Andrei Andrejevitši ennenägematu heldusega jäid «poliitikud» väga rahule. Teed juues vesteldi innukalt Gromovi tööliste olukorrast. Soovitati töölistel kollektiivne kaebus Peterburi saata, rahulikku streiki või ka relvastatud ülestõusu alustada. Säravate silmadega nooruk Krajev hüüdis kõhides:

«Seltsimees Protassov, võtke mind enda juurde tööle ja juba kolmandal päeval võtan ma enda peale organiseerida mitte rahulik, nagu teie soovitate, vaid poliitiline streik kõigi sellest tulenevate tagajärgedega.»

«See on enneaegne,» ütles Protassov. «Mul on mõningaid perspektiive. Tema naine on suurepärane inimene... Tema... Kuid sellest on veel vara kõnelda.»

«Vabandage väga, olge lahke,» prääksatas haiglane Krajev sapiselt nagu rukkirääk. «Kuidas — vara?! Madu puruks tallata pole kunagi vara...»

«Enne kui siisugune samm otsustada, tuleb kaaluda asjaolusid, mida teie, seltsimees Krajev, ei tunne,» lõi Protassov noore entusiasti rünnaku tagasi.

«Mulle näib, Protassov, et te mängite kahe otsaga mängu,» jätkas Krajev ägedaks saades. «Te tahate, et hundid oleksid söönud ja lambad terved. See on absurdus!... Te olete nagu väike laps või nagu kõrvuni armunu — te ootate mingit imet naiselt...»

«Ole vait, Krajev!» katkestasid kaks häält järsku nooruki jutu.

«Ei ole veel teada, kes meist on väike laps, kas mina või teie.» Ja Protassovi hääle värises solvunult. «Mida te minult siis nõuate, Krajev? Muuseas, teil pole mingit õigust minult midagi nõuda.»

«Teilt nõuab rahvas, mitte mina!...» Krajev värises nagu palavikus ja karjus, kuivetanud higise rusikaga teravale põlvele tagudes: «Te peate, kui teada tahate, kogu aeg, iga hetk selle nurjatu Gromovi ettevõtteid seestpoolt õõnestama! Kogu aeg tema jõukust hävitama! See on revolutsionääri töö! Aga mis teie teete? Te olete ennast hea palga eest sellele patenteeritud lurjusele maha müünud... (Protassov võpatas, sest tundis külma.) Vabandage mind, kallid seltsimees, ärge solvuge... Ma olen väga haige... Mina...» ja ta köhis kaua.

Protassov tundis ennast hirmus halvasti. Nooruki ägedad sõnad olid sügavale ta teadvusse tunginud.

«Ennast ära müünud? Täna, täna!» ja ta hing jäi peaaegu kinni.

Kõik hakkasid üksteise võidu Protassovit kaitsma. Nooruk raputas ikka veel köhides pead, vehkis kätega, krimpsutas valuliselt nägu, püüdis isegi naeratada Protassovile, keda ta oli solvanud. Too kõndis mööda tuba ja, saanud endast võitu, ütles rahuliku häälega:

«Praegusel ajal ja praegusel juhul pean ma kõiki radikaalseid abinõusid Gromovi suhtes otstarbetuiks. Mis puutub minu enda käitumisse, siis sellest annan ma aru teises kohas.»

Oma peatuspaika tagasi tulles ei saanud Andrei Andrejevitš kaua uinuda. Krajeviga toimunud kokkupõrke mõjul kerkis Protassovi teadvuses täie jõuga üles traagiline küsimus temale endale: kas on tõepoolest temal, revolutsionääril ja marksistil, õigus rahvavaenlase suure ettevõtte eesotsas seista ja selle kapitali suurendada? Kas ei lange sellepärast vastutus tööliklassi kannatuste eest ka tema õlgadele?... Ja missugune oleks järeldus: kas Protassov võib koos Prohhor Gromoviga töötada, või peab ta temast lahkuma?

Hirmus on öelda: «Võib töötada», veel hirmsam on vastata: «Ei või». Küsimus jäi vastamata, küsimus jäi rippuma Protassovi saatuse kohale nagu mõök.

Rusutud Protassov vaevles unetult hommikuni. Hommiku eel, kui ärev õõ jõudis maa pealt olematusse, naeratasid Protassovile Niina hurmavad silmad: «Andrei, me hakkame sinuga koos töötama, me veel võitleme Prohhor Petrovitšiga.»

«Ja-jah.» Protassov raputas uinudes oma raskeks muutunud pead padjal, mis oli külm nagu sunnitöö.

Järgmisel päeval kell kaksteist istusid seitsekümmend viis küüdimeest löövi alla söögilauda. Rammus kapsa- supp, puder, kalapirukad ja igale mehele klaas viina. Leidlik Innokenti Filatõtš säras. Ta kostitas talumehi nagu hoolikas peremees. Kui kõik oli ära söödud, astus ta välisukse juurde.

«Kas saite kõhud täis?»

«Täis, isake!»

«Kas kõigil on kõhud täis?»

«Kõigil! Täname!»

Lintide, lillede ja punase riidega kaunistatud voor venis ühte ritta. Hakkas mängima orkester. Iga küüdimees, pühkinud oma vurrud käega puhtaks, astus Innokenti Filatõtši juurde, vanataat suudles teda kolm korda ja ütles:

«Tööta, sõber!»

Südamlikult koheldud talumehed tõttasid oma hobuste juurde.

«Las käia-a-a!...»

Orkester hakkas tugevamini mürtsuma. Voor asus rataste kriuksudes teele.

«Hüvasti, isake!» lehvitasid küüdimehed mütsidega.

Innokenti Filatõtš õnnistas voori suure ristimärgiga ja lehvitas igasse külge valge taskurätiga. Voori järel liikusid hobused toiduainete, väliköökide ja hobustemoonaga.

«Noh, Keška, vennas, oled tõepoolest suur tegelinski,» ütles koos Gruzdeviga saabunud Ivan Ivanõtš Prohhorov ja püüdis naeratada, kuid liigutas ainult oma musti halliseguseid kulmupuhmaid.

Voorimees sõitis troikaga ette ja mõlemad vanataadid istusid tarantassi.

«Tulin teie juurde hüvasti jätma, seltsimees. Homme sõidan ära,» ütles Protassov.

Sapošnikov raputas tuliselt Protassovi kätt. Tema habe värises ja ta ise värises ka üleni.

«Mis? Teil on külmavärinad?»

«Ei, halvem. Närvid... Tahtsin palderjani võtta... Aga selle asemel... Äh!... Võtame üks naps!»

Protassov istus. Šapošnikov oli juba tublisti purjus. Ta nägu oli segane ja pinevil, hallides silmades ärevus.

«Hüvasti, Protassov, hüvasti! Ma hakkan vist jälle pummeldama.»

«Asjata. Milleks seda vaja?»

«Te pole kunagi paos elanud, seepärast ka...»

«Inimene peab igas olukorras inimeseks jääma.»

Šapošnikov lõi lootusetult käega, võttis viina, krimpsutas nägu, sülitas läbi hammaste nagu purujoodik.

«Teoreetiliselt küll,» ütles ta. «Aga praktiliselt on nii mõnedki meist joomahullustusse sattunud või vabasurma läinud. Kuid juhtub veel hullematki: abielluvad hangeldajate tütardega ja sõidavad kaupadega taigasse tunguuse röövima.»

«Parem põgeneda!»

«Jah, olen nõus. Kuid ma olen väsinud... Olen elust väsinud, kas mõistate... Ja tunnen, et...»

«Mis te, mis te nüüd!»

«Jooge, Protassov!»

Nad löid kokku ja jõid. Mittejoodik Protassov neelas jõleda viina vastikustundega alla.

«Kuulge, Šapošnikov... Kinkige õige see prokuröri käsikiri mulle.»

«Milleks?»

«On tarvis.»

«Te ei oska seda ära kasutada.»

«Küll asjaolud aitavad.»

Šapošnikov ohkas, krimpsutas nägu, kratsis kõrvata-gust, ütles: «Võtke,» ja läks taarudes akna juurde. Käed seljal, vaatas ta läbi akna pimedusse ega näinud midagi. Tema selg vajus kühmu, õlad hakkasid värisema. Hääm-meldunud Protassov hakkas tasakesi üht laulukest vilis-tama.

«Ma tunnen, et varsti,» kostis akna juurest kähisev hää. «Vennale järele — ja valmis! Aga hirmus on... Kuristik! Teadvuse hävinemine!»

Protassov vaikis. Ta ei suutnud joobnu lähedust taluda ja kavatses minema hakata.

Šapošnikov keeras enese järsult ringi, tõstis rusikad

üles ja, kaotanud tasakaalu, prantsatas tagumikuga pingi peale.

«Ta on lurjus! Lurjus... Nii ütlegegi talle... Ma ei lähe enne hulluks, kui olen oma venna eest kätte maksnud! Aga kui ma hulluks lähen, siis tulen ka hulluna tema juurde,» karjus Šapošnikov tugevasti kokutades. Siis nuuksatas ta nagu naine, lõi kuklaga vastu seina ja kat-tis näo kätega. Kostis jälle katkendlik haukuv nutt.

«Ma olen ainult näiline suurus! Ma olen ainult näiline suurus!» karjus Šapošnikov nina nuusates. «Ma olen ruutjuur miinus ühest... Põlake mind, Protassov... Mina — pole mina.»

Äkki vilksatas Protassovil peas metsik oletus: kas pole see ehk toosama Šapošnikov, Anfissa romaani kan-gelane? Ja kogu väljamõeldud lugu vennast on tühi lori, jams. Protassov teadis Ilja Sohhatõhi üksikasjaliste jutustuste järgi väga hästi kogu Gromovite perekonna elu Medvedevos. Mis kuratlik lugu see küll on? See ei või olla!

Protassovil hakkas sellest äkki tekkinud mõttest isegi halb. Pea oli kahest klaasitäiest viinast uimane. Ta sul-ges silmad ja püüdis keskenduda. Ptüi, kurat, missugune absurdsus pähe ronis!...

Protassov võpatas, nagu oleks teda külma rauaga puudutatud. Tema ees seisis Šapošnikov. Petrooleumi-lamp vilkus vaevaliselt. Šapošnikovi nägu oli segane, pisaratest märg ja armetu. Ta püüdis naeratada, hoidis Protassovil kätt ja ähvardas teda naljatades sõrmega.

«Ma tean, mida te mõtlete. Lollus, ah-haa!... Lollus! Too vend põles ära, hukkus. See on tinglikult õige, nagu üks, jagatud nulliga, on lõpmatus...»

«Tinglikult?» lausus Protassov ja vaatas arglikult tema erutatud silmadesse. «Teie vend kokutas ja teie ka kokutate... See on teatud määral...»

«Jah, kui ma purjus või erutatud olen... Sünnipärane! Meie vanaisa oli alkohoolik, isa samuti...»

«Kas teid juba ammu välja saadeti?»

«Ainult mitte üle kuulata. Ma ju ütlesin teile, et ma... Muuseas... Aitab, aitab, kallid sõber, aitab!» Ta võttis taskust kaltsukese ja nuuskas nina. «Mina... mina... ma olen väga palju... kannatanud... Ja, us-

kuge, mul on kahju teist lahkuda. Meie küla nimetatakse — Razboi... Sellega on kõik ära öeldud.»

Hüvasti jättes nad suudlesid. Hunt, metsloomad ja loomakesed saatsid Protassovit kurva pilguga.

«Jah...» sõnas Protassov ja peatus uksele. «Laske ma vaatan veel kord...»

«Keda? Anfissat? Ei, ei!»

«Miks?»

Šapošnikov kratsis kämmaldega oma külgi ja hakkas vaarudes kähisevalt naerma.

«Ar-armukadedus, mõistate... Armukadedus!»

Siis äkki läks ta nägu jäiseks.

Voor liikus Gromovi ehitatud maanteed mööda otse edasi. Taadid-peremehed aga sõitsid mööda vana postmaanteed, läbi külade ja asulate, kus oli võimalik hobuseid vahetada. Teisel päeval nägid reisijad kaugelt ülestõstetud aisadega tarantassi, mis oli arssina sügavuselt porri vajunud. Pisut kaugemal seisis puu külge seotud üleni porine hobune. Tarantassis istus mees ja luges ajalehte. Jõuti kohakuti.

«Iljuša, sina?»

«Mina, Innokenti Filatõtš... Terel!»

«Kas juba kaua istud siin?»

«Hommikust saadik. Tundi neli. Kuidimees kihutas priipassi hobusel abi järele. Oleme kõvasti kinni jäänud. Ja seda nimetatakse — postiteeks, ma ütlen teile, see on lausa aksioom. Kes teil seal kaasas on?»

«Üks mees on,» vastas Gruzdev.

Pea drapist palitu krae vahele tõmmanud Ivan Ivanõtš tõstis oma puhmas kulmud Ilja poole ja pöördus kõrvale.

«Mina kihutan sadamasse. Saime telegrammi. Prohhor Petrovitši uhke stiilne mööbel saabus!» karjus Ilja Sohatõh reisijatele järele. «Meie peremees pummeldab ise soolates!»

«Mis? Pummeldab? Ah-haa! Uhke!»

Varajasel õhtul jõudsid reisijad Gulkina külasse. Gromovi soolatesed asusid siit umbes verst maad eemal, kahe järve vahel. Oli argipäev, kuid külas lauldi ja käratseti. Risti üle tee lamas purjus mees. Purjus eit vantsis aiaäärt mööda ja kõneles iseendaga. Vasikad jooksid,

sabad seljas. Karjakopli oli hinge heitmas liigsest viinajoomisest haigestunud vana karjus. Purjus häältega laulid kooris kakskümmend kukke. Öhk oli täis puskarihaistu, kuuldus lõõtspillimängu, inimesed hakkasid korratult kaasa laulma, kellegi tugev bassihäälel varjas kõik teised.

«See on Ferapont,» taipas Innokenti Filatõtš purjus külakesse sisse sõites kohe. «Uus diakon, endine sepp, Prohhor Petrovitši sõbrake. Pea kinni, voorimees!»

Rohelise kalda harjal, mis veerjalt jõe poole laskus, on suur kümneaeruline paat. Ahtris seisab kogu oma hābituses täiesti alasti Prohhor. Ta on terve öö pummeldanud ja purjus. Tal on tugev kael ja tugevad õlad, aga ta valge keha on hakanud oma endist saledust kaotama, naha alla on hakanud heaolu ja prassingute rasvakord tekkima. Midagi metsikut ja ohjeldamatut on ta liigutustes, hāāles, joomisest tursunud silmades. Pummeldamishoogu sattunud tüdrukute, naiste ja lārmika lastekarja keskel tunneb ta end niisama hāsti kui Poseidon Amfitriitide keskel. Ta vilistab kõige peale. Mis on üks inimestejōuk? See on ostetav asi. Viiekopikalise viina eest viib ta jõugu kuhu tahes, sunnib teda kāpuli kāima ja oma kaupmehe-vatsa suudlema. Ja julgegu orjastatud küla ainult piiksatada: peremees lōōb korraks kāed kokku — ja külavanem koos külakupjaga mūūvad vōlgade katteks kõik talumeeste lehmad ja hobused āra. Ent peremees on tāna heas tujus ja purjus, rahvajōuk on samuti purjus, see jōuk on kogu pāeva koos peremehega ringi uitnud. Åh, kui kibe, kui kibe oled sa, õnn!

Prohhor seisab ahtris nagu tamm ja hoiab kõvasti roolist kinni.

«Hārra ataman!» hūūab vōōris olev punases sārgis ja plūūšist šarovarides diakon. «Kas lainetel ei ole midagi nāha?»

«Ei, mitte midagi pole nāha,» vastab Prohhor kāe alt Sūnge jōe avarat pinda silmitsedes tōsiselt ja hakkab nagu kapellmeister kātega vehkima.

Meeste ja naiste kiljuv koor kārīstāb huikamiste ja viledega laulda:

«Pole mi-i-dagi lainetel nā...»

Midagi nā-ā-hal...

Ainult paadike seal muste...

jah mustenda-a-abl»

«Tõmmake! Tõmmakel!» kamandavad ogaraks läinud, ilaste habemetega kümmik ja külakubjas. Poolsada nokastanud eite ja tüdrukut tirivad rindadega veorihmadele rõhudes paati mööda aasa vee juurde. Kukkudes ja hambaid sisse lüües lükkavad paati tagant viis purujoobnud meest.

«Laske lõbusamalt käia, laske käia!...» ergutab Prohhor. «Igaühele kuldraha!»

Eided silmitsevad jultunult Prohhorit, müksavad üksteist küünarnukkidega ja naeravad. Tüdrukud häbenevad vaadata, kui ehk vahest käe alt kuidagi, läbi sõrmede. Aga küll kisub vaatama.

Paat nagiseb, mehed tirivad, naised itsitavad alasti Prohhoori üle. Paat aga liigub üha allapoole.

«Mis sa, peremees, vees tegema hakkad?» karjuvad eided.

«Eitede ja tüdrukutega suplema.»

«Vaat kus maiasmokk! Vesi on ju hirmus külm.»

«Konjaki ja nalivkaga teeme soojaks...»

«Eks sa näe!... Vaata, et alasti naisi vahtides pimedaks ei jää... Aga kui su perenaisele ära kaebame... Vaat siis, siis...»

«Seis!!» käratab diakon Ferapont. Kõik võpatavad ja ajavad seljad sirgu. «Härra ataman!» küsib ta. «Kas paadikeses ei ole midagi näha?»

«Ei ole midagi näha,» ja Prohhor hakkab jälle kätega vehkima nagu kapellmeister. Koor kilab:

«Ainult paadike seal muste... jah, mustenda-a-abi!»

Ivan Ivanõtš seisab tarantassis täies pikkuses püsti, ta silmad on kui jääkillud päikese paistel — pisarad jooksevad.

«Siis see ongi see Prohhor?»

Ta hääl väriseb, raseeritud lõug läheb virilaks.

«Jah,» vastab Innokenti Filatõtš. «Tema ise.»

«Ptüi!» ja kaastundlik süljeplärts lendab Poseidoniga eemalduvale paadile järele. «Las käia, voorimees!»

K U U E S J A G U

PÜSIS ERAKORDSELT kuum ilm. Taiga oli kuiv nagu püssirohi. Tornil «Hoia silmad lahti» tipus dežuurisid vahimehed ööd kui päevad, mööda taigat sörkisid hobusekronudel vanad talutaadid ja tööstuse invaliidid — nende ülesandeks oli metsatulekahjusid ära hoida; nad said selle eest mõned krossid ja neid nimetati «tulekustutajateks».

Taigat kaitsesid tulekahjude eest tulekustutajad; töölismassi, kus oli ka palju süttivat ja kibedat, õhutasid üles «süütajad» — nad ei suutnud enam kauem kannata omataoliste rõhumist.

Protesti organiseerimine toimus muuseas isevoolu teed, stiihiliselt nagu metsatulekahju. Barakkidesse, teemajadesse ja muldonnidesse ilmusid «kõnemehed» kas omade taibukate noormeeste või poliitiliste väljasaadetute hulgast, kes ettevõtetes töötasid; teinekord ilmusid ka ei tea kust keegi Griša Golovan või Petja Knižnik — need olid rändlinnud, kel polnud kindlat pesapaika.

Jõude ajal kogunesid töölised barakkides ühtekokku ja hakkasid murelikult oma elu üle kurtma, oma elu-olu vihtlema: siit pigistab ja sealt pigistab.

«Ah, kahju, et Griška Golovani siin pole!»

«Kuidas ei ole! Tere, sõbrakesed, ma olen siin!...» ja pimedusest, tagumiste naride juurest ilmus nähtavale luine, kollasenäoline, haiglase välimusega mees, selg kui laud, jalad nagu ridvad.

Töölised puhkesid rõõmsalt naerma ja surusid üksteise võidu armsa inimese kätt. «Säh võta paberossi!» — «Võta kooki!» — «Siin on sulle kruusike teed!» — «Hei, naised, kallake seltsimehele tilgake piima!»

Seal elasid teetegijad-mullatöölised.

Teed juues ning suhkrut juurde hammustades kurdeti ja aeti tüütuseni juttu asjust, mis juba ammugi kõikide südant vaevasid.

«Protassov on ju küll hea inimene, aga ta on siiski härra. Protassov ahvatles meid, kuid ise jäi vait. Mis me peame tegema?»

«Seda nimetatakse äraootamispoliitikaks,» ütleb Griška Golovan ja närib kõva kakukest noorte, kuid taigas kõdunenud hammastega. «Seda nimetatakse jõudude kogumiseks. Mis seal ikka, olen tema poliitikaga täiesti nõus. Kuni pole veel töölisorganisatsiooni, kuni pole veel tagavarakapitali, on rumalus streikima hakata. Teie esitate peremehele nõudmisi, aga tema näitab teile trääsa. Teie ei lähe tööle, aga tema sülitab selle peale. Teie tungite tema kallale rusikatega, tema aga tuleb teie kallale suur-tükkide, vintpüsside ja nuutidega...»

«Pea'nd, pea, Golovan! Mis sa luiskad,» karjusid korraga ägedalt mehed ja poisid. «Kui meie tööle ei lähe, siis nädala pärast ta lõhkeb, koerapoeg... Jah, kui asuda asja juurde üksmeelselt, teadlikult. Ta peab kroonule lepingu murdmise eest maksma mitu miljonit. Kroonu paneb ta kohe vangiks.»

«Ah kroonu!» ja Golovan viskab oma rasvaseks muutunud sinise äärega üliõpilasmütsi põrandale. «Aga ma küsin teilt, kes on see kroonu? Üks suliste kukil, vaat kes. Ei, poisid, ärge tehke ei seda ega teist...»

Mõnda aega kestab ärev vaikus. Griška Golovan kõhib pihku, pistab käe linase särgi varrukaotstesse, viivitab sihilikult, nagu tööliste meeoleolu proovides, tõmbab enese lõpuks külmakartlikult kõssi ja hakkab kõnelema:

«Teie, poisid, elate julma omavoli ja vägivalla tingimustes. Võtame kas või lepingud. Ma ei kõnele töötundidest ja närusest palgast. Lepingud on väga orjastavad.»

«Oige, õigel!» rõhutatakse Griša sõnu igast küljest. «Me oleme siin kui hiired lõksus. Oleme sisse kukkunud.»

«Meie peamine orjus, poisid, seisab selles,» püüab agitaator nende hääli summutada. «Administratsioon on kohustatud ainult neid töölisi nende elukohta tagasi viima, kelle töölolemise aeg on lõppenud. Kui aga tööline tema enda eksimuse pärast vallandatakse, peab ta ise omal jõul koju minema. Aga katsu sa minna... Mõni elab siit kolme või isegi viie tuhande versta taga. Sellepärast te kardategi siin metsikus taigas ilma tööta ja leivata jääda. Ja see on tõepoolest hirmus. Ma ütlen teile, see ongi peamine punkt, mis teid orjastab. See sunnib teid kõigega leppima, kõigele alistuma, kõik välja kannatama... Ptüi, olgu ta neetud! Kuid oodake, poisid!» ja Griša raputab suure hooga rusikaid, ta silmad põlevad, on otsekui pealuust välja tungimas. «Tuleb aeg, poisid, kus meie... Muuseas... Noh, hea küll, edasi...» ütles ja kerkis hetkeks nagu poisikese poolt ülesvisatud tuvi, aga siis, nagu silmates õhus keerlevat kotkast, istus kähku maha. Agitaatori mässuline loomus tõukas teda kutsuma rahvast üles poliitiliseks võitluseks, ülestõusuks. Kuid kohalik streigikomitee, kes salaja otse asulas endas pesitses, dikteeris äärmise ettevaatuse taktikat: koosolekutel poliitilisi kõnesid mitte lubada, hoogusattunud agitaatorid tunni otsast kraedpidi maha tirida, võitlus järkjärgult majanduslikesse raamidesse suunata, et mitte enneaegselt politseile põhjust anda rüüstamiseks.

«Teie, poisid, võiksite endile barakivanema valida,» tegi Griša ettepaneku.

Valiti barakivanem.

«Aga mis mul teha tuleb? Seleta koosolekule ära...» palub valitu Jemeljan Ložkin, suure ninaga tugev vana-taat.

«Kuulge, seltsimehed!» ütleb Griška Golovan ja tõuseb püsti. «Vanem on baraki peremees, tal on käes piiramatud võim. Ta vaatab korra järele: et poleks joomist ega kaklemist. Streigi puhul peab vanem silmas distsipliini, et töölised ametnikega ringi ei luusiks ja nendega ei sositaks. Hiljem anname teile üksikasjalisi instruktsioone... Aga nüüd, seltsimehed, peaks ühtlasi ka esindajad ära määrama — kaks esindajat saja töölise kohta. Hiljem

kuuluvad need töölistekomitee koosseisu ja hakkavad streiki juhtima.»

«Tähendab, streik tuleb?»

Griša Golovan tõmbab oma üliõpilasmütsi kõrvuni pähe, naeratab ja ütleb kokutades:

«Tuleb.»

Teises barakis tegutseb Petja Knižnik. Ta on nagu kerjus ja ei ole ka, tal on kaasas korvike annetuste jaoks, aga põues on tal raamatukesed. Ametnike ja politseiga on ta sõbralik ning alandlik. Ülemusel ei tule pähegi, et Petja võiks agitaator olla.

«Poisid!» hüüab ta puutöömeestele. «Ega liigseid kõrvu ole? Mis te arvate streigist? Kas keegi on teile sellest juba rääkinud?» Petja istub ja pühib oma näo paigatud ürbi varrukaga puhtaks. «Kui saaks juua!» Joob vett ja rõhitseb küllastunult, ta kirju, sabataoline habe väriseb. «Noh, niisiis, poisid... Selleks streigikeseks siis... Olge valmis... Näib, et asjast saab asi...»

Agitaator sorib oma paunakeses ja võtab sealt välja kolm punast brošüüri.

«Sähke, siin on teile, lugege, kirjaoskajaid ju on? Kasulik materjal. Aga nüüd, seltsimehed, valime barakivannema ja määrame esindajad töölistekomiteesse...»

Nii möödub aeg. Kui Petja on pisut keha kinnitanud ja oma jutud ära rääkinud, jätab ta kõigiga hüvasti ja lahkub.

Mehaanikajaoskonna tööliste hulgas tegutseb lätlane Martin; ta on neljakümne-aastane ja neli aastat sunnitööd olnud. Metsatööliste ja kullaotsijate keskel käib ka selgitustöö.

Oli juba viie- ja kümneahelisi rühmake si organiseeritud. Need rühmake si laienesid, kasvasid, muutusid teadlikumaks ja neist said pikkamööda rühmad. Rühmade si valitud tööliste pähe oli vähehaaval juurdunud arusaamine nende isiklikust jõuetusest, kuid nende kollektiivsest võimsusest, mõisted klassivõitlusest ja viha ekspluataatorite vastu.

Tornis «Hoia silmad lahti» valvab öösel Konstantin Farkov. Prohhor usaldab teda nagu iseennast. Farkov on

vana, kuid ta silm on terav ja närvid tugevad, unel pole tema üle võimu.

Pilkane pime tuuline öö. Torn kähiseb, selle tipp õõtsub sujuvalt. Konstantin Farkov puurib pilguga kaugust ja on erksalt valvel. Kaugus aga on arusaamatu isegi tõelisele taigaelanikule, see on sünge ja salapärase.

«Tulekahju,» lausus Farkov äkki endamisi. Esiteks oli see nagu tiku süttimine pimeduses, tuluke sähvatas silmades, vubises ja kustus. «Viirastus vist,» mõtles Farkov. Aga ei. Jälle tahtis keegi kauguses suitsetama hakata. Ja mitte üks, vaid kaks meest, kaks tikku süttisid korraga ja veidi aja pärast veel kolmas. Farkov sihtis binokliga tulukesi. «Tulekahju!» ütles ta veendunult, kaalutledes, mida teha. Tulukesed ei kustunud enam, need jooksid sinna-tänna, haarasid üksteisest kinni ja alustasid lõbusat tantsu. «See on siit kas kahekümne või neljakümne versta taga, ja kui ei, siis vahest ehk saja versta taga. Mitte ei saa aru...» Ta tõmbas nõorist, vaatas alla, ootas veidike ja tõmbas jälle.

«Hei!... Mis vaja?!» kuuldus alt põrgust vanamehe hääl.

«Fedotõtš, sina?»

«Ei, lehm!... Kes siis muu?»

«Taiga põleb, kas kuuled?»

«Muidugi kuulen!... Ei tea, kas põrutada õige suur-tükist?»

«Miks?... Helista peremehele!»

Fedotõtš ägises, keeras allatuult, seisis pisut aega väikese häda pärast ja läks longates oma kamorkasse.

«Hallo, hallo... Prohhor, sina? Taiga põleb!... Farkov vaatas järele, käskis ütelda...» sonis poolunine Fedotõtš telefonitorusse kõhides.

Prohhor hakkas värise ma ja karjus:

«Ärata rahvas üles! Põruta suur-tükist!... Hästi palju püssirohtu!»

«Tea... Õpeta teisi... Kas kõnetoru üles riputada või? Hallo! Hallo...»

Kõuena kärgatav suur-tükipauk pani kogu torni värise ma. Konstantin Farkov tonksas ninaga ja istus, tosin läheduses kaklevaid karusid lõpetasid korrapealt rassi-

mise, röögatasid ja, jättes emakaru sinnapaika, kadusid kiiresti kes.kuhu.

Hobusel kappas kohale Prohhor Petrovitš. Ta jooksis ühe hooga neljakümne sülla kõrguse torni tippu. Oli kell kaks öösel. Tulukesed kauguses löid lõkkele, jooksvate tulesähvatuste riba laienes.

«Ei hirmuta,» ütles Prohhor. «See on kaugel.»

«Olgugi et kaugel, aga, näed, tuul ajab siia poole, vaat milles asi seisab... Tee kuidas tahad, sinu varandus!»

«Tuul pöörab,» vastas Prohhor veendunult nagu alati. «Lähene magama. Sina valva!»

Hommikul jäi tuul tõepoolest vaikseks. Kõigis jaoskondades läks töö omasoodu edasi. Päev näis mööduvat õnnelikult. Kuid õhtu eel hakkas kardetav tuulispask jälle möllama.

Tornist oli näha, kuidas tulekahju kohal rippusid tihedad suitsupilved, nagu oleksid seal, silmapiiril, tuhanded mustlased oma lõkketulede ümber istunud ja piipu suitsetanud. Taeva laotus kattus üha enam ja enam uduga. Taevas oli kaotanud oma sina ja muutunud ähmaseks. Loojuv päike heitis maa peale kollase värvinuga kurjakuulutavaid varje. Tuul muutus tugevaks ja jonnakaks. Ta jõud kasvas üha. Tuuleiilid tõid kärsahaisu. Laisalt õõtsudes hakkas taiga sumisema. Loodus võttis teise ilme. Puud sosistasid nukralt ja salapäraselt, linnud lendasid parves üle torni teisele poole jõge, nad lendasid jahmunult ning väsinult.

Ka Prohhoori süda polnud rahulik. Ta läks torni.

Tuul tugevnes, torni liitekohad nagisesid. Ta tipp õõtsus paremale ja vasakule — Farkovi pea käis ringi. Päike läks suitsu sisse looja. Õhtusi, tavaliselt selgesti nähtavaid tähti ei suutnud silm nüüd seletada.

«Noh, kuidas on?»

Farkov silmitses ainiti silmapiiril liikuvaid tulukesi ja vastas:

«Minu arvates, Prohhor Petrovitš, tuleks mingisuguseid abinõusid tarvitusele võtta.»

«Aga missuguseid? Kas kraave kaevata?»

«Vaevalt küll kraavid siin aitavad. Vaata, kuidas leegitseb, peaks vist vastutule süütama.»

«Kuidas vastutule? Ma ei saa aru!»

Farkov istus põrandale, ütles:

«Torn on mind haigeks kiigutanud,» ja hakkas selgitama võtteid metsatulekahjude kustutamisel taigas.

«Lased õige aja mööda, võid kõigest ilma jääda,» rääkis Farkov oma piipu pahvides. «Ma mäletan, kuidas tuli limpsas ära terve aleviku ja kaks küla. Kolmsada versta liikus tuleloit edasi.»

«Kas tõesti?»

«Usu mind! Võib nii juhtuda, et ainult aluspükstes jökke jooksed ja kaelani vees istud. Vaat, vennas, mis võib juhtuda.»

Prohhor ei lausunud sõnagi, läks koju. Helistas pristavile, helistas Innokenti Filatõtšile — mõlemad vastasid ebamääraselt: «Võib-olla jumal hoiab.» Ta kahetses, et siin polnud Niinat ega Protassovit. Isa Aleksander soovitas õhtust jumalateenistust palvete ja kiidulauludega. Prohhor oli ärevil ega teadnud, mida teha.

2

Esimene, teine ja kolmas suurtükipauk panid taiga värisema ning ajasid jalule kõik töölised.

Südaöö. Õhtutaevas väreleb tulekuma. Kõikjal pimedus. Tuul rapsib kohisedes puuksi, painutab taigat. Elamutes vilguvad tuled. Tänavatel kuuldub tuulest rebitud inimhääli. Prohhor jookseb torni, oma suvisesse kabinetti. Tema järel kappab hunt.

Tornist sööstavad läbi öö igale poole telefonilised käsklused. Nende üldine mõte on: «Saata taigasse tulega võitlema kolmsada metsatöölise ja mullatöölise, rajada lai siht, kaevata kraave.» Kohtadel vaieldi Prohhorile arglikult vastu. Vastuvaidluste mõte oli: «oodata, kuni valgeks läheb, praegu on taigas pime, võib ära eksida, tuleb toitlustamine organiseerida, töölisi viinaga ergutada, muidu asi ei edene!» Prohhor vastas selle peale käsuga: «Mitte vastu vaielda!»

Pöörduti üleskutsega rahva poole. Soovijaid leidsid küllaldaselt: mispärast siis mitte raske töö asemel taigas pisut jalutada. Mitmest piirkonnast, mis asusid üksteisest

viie, kümne ja viieteistkümne versta kaugusel, hakkasid liikuma väikesed rühmad jala- ja hobusemehi. Pimeduses liiguti mööda teid ja radu kisades ning lauldes, et metsloomi eemale peletada.

Prohhor seisab torni tipus. Tuul on tal mütsi peast viinud ja tormist aetud oksake näo tahmaseks määrinud; kahisedes ning keereldes lendavad kuivanud lehed. Tuul sasib juukseid, rebib riideid, tungib varrukatesse, külm kangestab lõdisevat keha.

«Härra Protassov jõudis pärale!...» paiskus kellegi häält alt pimedusest raketina õhku.

«Kunäs?!»

«Just praegu!»

Prohhoori silmis välgatas hetkeks rõõm, ärevus ta hinges hakkas vaibuma.

Tulekahju leegitses ägedalt, see paistis versta kahekümne viie taga olevat, ent kui see vasakule nihkub, hakkab see ähvardama uut jahuveskit, kahte lauavabrikut ja puuvirnade rajooni, kuhu on varutud terved mäed palke. Tume taigavaip oli nagu peo peal. Tulejõgi kauguses valgus aeglaselt laiali. Kuid torm paiskas tulesädemed kaugele ette; seal süttisid uued tuled ja leegitsev laava jõudis neile peagi järele. Jah, tarvis on kangelaslikke pingutusi, loodusejõud tuleb võita loodusejõuga. Ja kui torm ei vaibu, muutub kõik tuhaks ning suitsuks.

Prohhor läks kontsadega kõvasti kolistades trepist alla. Tema habe ja juuksed olid okkaid, prahti ja lehti täis. Südames aga tuline viha tule, õõ ja tormi peale. «Nüüd ruttu, ruttu Protassovi juurde...»

All ukse taga kiunus ja kraapis hunt. Oli kuulda, kuidas Sünge jõgi vastu kaljusid, peksis ja kohises.

Päike oli üles seniiti jõudnud ja kõrvetas maad. Suitsuses atmosfääris näis ta punakaskollase kettana nagu jahtuv sulametall. Silmapiir hajus, ruum tõmbus kokku, kaugus kadus. Kõikjal suits. Reaalne elu eksisteeris ainult ligilähedal: majad, tared, puud, kanad ja ringilonkivad inimesed. Kõik, mis oli kaugemal, kahvatas, tuhmus, valgus laiali, ja mida kaugemal, seda tihedamini mähkus see suitsuvinesse.

Maailm muutus kitsaks nagu tuba.

Kõikjal ümberringi, kuhu sa ka ei vaata oma reaalselt elu saarekeselt, kuhu sa ka ei viska kiviga — pilk ja kivi langevad igalt poolt sind piiravasse helesinisesse muinasjuttu. Ja tundub, et kui tuul pisut kõvemini puhuks, kaoks muinasjutt kohe ja järele jääks ainult paljas reaalsuse saareke ja sina sellel.

Tuul jäigi vaikseks. Tuul tegi oma töö, puhus tulekahju lõkkele ja vaikis. Kõikjal valitseb tumm liikumatus. Kase oksad on longu vajunud, vaikselt jäänud seeditradvas närib orav pähkleid, koored langevad püstloodis alla. Sääsed suruvad tihedate vertikaalsete tulpadena, mis ulatuvad taevani. Lainetus Süngel jõel on vajunud. Ühe sõnaga — looduses on vaikus ja rahu.

Kuid tulekahju kohale tekkisid tema enda hõõgivate vihurite voolud. Süttides ja kohisedes äratasid need järkjärgult ka vaikselt jäänud õhu, panid selle lainetama ning tõmbasid oma keeristesse. Tornist avanes kummaline vaade, kuidas tuuletul, vaikselt päeval tulekahju kohal vihurid tormitsesid, kuidas ohjeldamatu tuli aina levis ja laienes.

Iga taigaelanik nägi nüüd selgesti, et tulekahju ei kustu. Ka Prohhor nägi seda. Möödub veel paar päeva ja tulemeri hävitab kõik tema majad, tehased ja veskid, paiskub teisele poole jõge ning teeb ka seal kõik tuhaks.

Prohhor ruttas kontoris.

«Andrei Andrejevitš! Kõik tööliised tuleb kohe iga hinna eest taigasse kihutada. Ainult kolmsada inimest on sihti raiumas... Aga kõiki on tarvis...»

Protassov viivitab vastusega. Prohhor näeb tööde üldjuhataja näol ärevust ega saa temast kohe aru.

«Te kuulsite mind?»

«Kuulsin!» Ja Protassovi nina pealt mahakukkunud näpitsprillid tantsisklevad nööri otsas.

Tööpäev on lõppenud. Läbi sinkjashalli udu lähevad tööliised ettevõtetest laiali oma kodudesse. Strasnikud kihutavad hobustel asula ühest otsast teise, ühe baraki juurest teise juurde, kutsuvad töölisi, nende naisi ja suuremaid lapsi otsekohe kontori juurde.

«Milleks?»

«Tulekahju kustutama...»

Barakkides, muldonnides, kaevandustes ja urgastes hakkab rahvas ärevalt kätatsema. Karjutakse üksteise võidu, et nad ei lähe kuhugi: las peremees teeb neile head meelt ja palub neid, aga kui ei palu, siis võtku näpust. Barakiyanemad ja esindajad kutsuvad kätatsejaid korrale, teevad ettepaneku asi tõsiselt läbi arutada.

Prohhorile lendasid tornikabinetti siit ja sealt telefoni- lised ettekanded: «Rahvas on väsinud, inimesed nõua- vad puhkust, inimesed ei taha taigasse minna.» Prohhor kord raevutses, kord kaotas julguse.

Protassov sõidab hobusel kõik barakid läbi. Töölised võtavad teda vastu hurraa-hüüetega ja hakkavad läbisegi kätatsema. Protassov ei suuda neist aru saada, võtku sõna üksikud — esindajad. Valitud esindajad panevad ette rea nõudmisi. Protassov lubab peremehega tungi- valt rääkida ja palub töölisi leplikud olla, kui Gromov järele annab. Rahva hulgast tõuseb hüüete torm:

«See on teine asi! Igaüks viie mehe eest... Jätame kas või elu!... Ega me siis mõistmatud ole?...»

«Siis, poisid, kogunege vähehaaval kontori juurde... Saed, kirved...» ja Protassov kihutab järgmise baraki poole.

Nii sündis teises, viiendas ja kümnendas barakis. Kaugemates kohtades töötasid samas vaimus tehnik Mat- vejev, kooliõpetaja Trubin ja mõned «poliitilistest».

Kullakaevandustes «Dostanj» ja «Novõi» oli olukord veel keerulisem. Tuisupead, omal käel kullaotsijad, rohu- tirtsud — kogu see kullakaevajate vennaskond ja sellele lisaks veel salaja nende hulgas elavad röövlid-kõrilõika- jad olid väga isemeelne kamp. Seda parandamatut «ro- hutirtsuparve» oskas ohjes hoida ainult «tööliste hirm» — Foma Grigorjevitš Jezdakov. Kuid Jezdakov koos pris- tavi ja Farkoviga oli juba kolmandat päeva taigas tu- lekustutamistöödel.

«Andke see kaabakahing Jezdakov meile välja, katk talle ninasõõrmesse, me tahame temaga rehnutti pi- dada!...» karjusid kullaotsijad vihaselt. «Kuni me pole teda kontsadega maasse tallanud, ei lähe me kuhugi. Nii ütelge oma peremehele, katk talle maksa, jalakandadesse ja kõrisesse!»

Vahepeal õhtuhämarus tihenes, öö lähenes. Lignes ka kohutav tulemeri.

Prohhor silmades on õudne hirm. Aeg veereb ega peatu. Tarvis on üksmeelset purustavat lööki, et murda loodusejõududel kael, kuid töölisi ei suudeta tööle panna.

Prohhor on oma kabinetis nagu lövi puuris, taob rusi- kaga laua pihta, karjub Protassovi peale nagu poisikese peale. Protassov surub huuled kokku, hoiab ennast vaos, silmad aga sädelevad pilkavalt: ta teab, et Prohhor on kadunud, et Prohhor raevutsemine tähendab tema jõue- tust, et töölised saavutavad võidu.

«Mis see siis on?!» karjub Prohhor ja tema metsik pilk kihutab tuhatnelja üle ridade paberil, mis Protassov talle kätte ulatas. Prohhor Petrovitš kisub tööliste poolt esita- tud kirjalikud nõudmised ägedushoos lõhki, paberitükid lendavad nagu liblikad tornist alla.

«Käigu kus kurat! Kassi saba alla!... Kaabakad, lur- jused! Tahavad väljapääsamatut olukorda ära kasutada... Kus on nende sarvedeta lojaste südametunnistus, kus jumal?! Need on teie tembud, Protassov!»

«Tööliste nõudmised on seadusepärased. Need tulene- vad lepingust,» kõneleb Protassov, suunurkades muhelus. «Nüüd pole aeg mõtisklusteks.»

«Olge vait, Protassov...»

«Hommikuks, kõige hiljem — homme õhtuks võib-olla olete kõigest ilma.»

«Olge vait!»

«Rahustuge!...» Protassov uurib oma välkuvate sil- madega peremehe krambist moonutatud nägu. «Rahus- tuge, Prohhor Petrovitš! Kaaluge olukorda kaine mõistu- sega. Tarvis on otsekohe kõik inimesed tööle panna. Oma ilmumise ja sõimuga valate ainult õli tulle. Töölised jooksevad laiali. Ja tulekahju neelab kõik. Ma olen tööde üldjuhataja. Ma vastutan ettevõtte terveksjäämise eest oma südametunnistuse ees. Ma olen ettevõtte peale palju jõudu kulutanud. Ma nõuan teilt ilma tööliste tead- mata, et te nende palvetele vastu tuleksite. Ütelge — jaa! Sellega päästate ettevõtte, oma perekonna ja iseenda.»

Prohhor pigistas käed rusikasse, tegi lahti. Ta silma-des, kulmude liigutuses, keerukas näolihaste mängus avaldusid ahnus, hirm ja allasurutud üleoleku sähvatu-sed.

Protassov pühkis higiseks tõmbunud valget otsaesist, kus põskede kevadine päevitus järsult lõppes.

«Prohhor Petrovitš, ma hindan teie mõistust, julgust, teie oskust saatusel sarvist kinni haarata...»

«Kas te kuulete, Protassov, kuidas need lurjused karju-vad... seal kontori juures? Kas teie neid...»

«Jah, neid on seal tuhandeid... Nad ootavad teie vas-tust. Nad on rahulikus meeleolus. Ja üks teie sõna võib neid rahustada.»

«Ma tean seda sõna! Kuid seda sõna ei öelda...»

«Teie sõna võib neis esile kutsuda entusiasmipu-hangu.»

«Ah-haa! Te tahate mind ilma aluspüksteta jätta, Pro-tassov?»

«Ei. Ma tahan teid päästa.»

Prohhor jõi konjakipudeli ühe sõõmuga tühjaks ja vis-kas tühja pudeli aknast välja tulekahju kumasse, mis õhu värisema pani.

«Aga kui tuli iseenesest kustub?... Kas te olete selles veendunud, et ta siia jõuab?»

«Täiesti veendunud,» ütles Protassov. «Ja teie olete selles veel rohkem veendunud kui mina. Tuul tõuseb. Terve kuu on püsinud palavad ilmad. Niisiis, ma ootan!»

Prohhor pistis üleni värisedes kaks brauningut tas-kusse, vilistas hundi enda juurde ja tõmbas mütsi pähe. «Kus on kasakad, kus on pristav?... Ma lasen need lur-jused ja mässajad maha. Revolutsionäärikesed poon mändide otsa...»

«Te pole kindralkuberner... Teie sõnad on meeletu mulin.»

«Mis?!» ja Prohhor virutas rusikaga nii tugevasti vastu lauda, et hunt, kes saba lipufas, kohe kõhuli langes ja Protassov võpatades sammugi tagasi astus.

«Lähme!»

«Ma ei luba teil minna.»

«Kuidas? Teie? Minul?!»

«Te teete rumalusi. Teid rebitakse tükkideks.»

«Protassov! Kartke mind, Protassov... Te tahate revolutsiooni teha?...»

«Ma nõuan teilt õiget otsust teie päästmise nimel...»

«Te olete salakaval inimene... Teie... Laske, ma lähen!...»

«Ei... Ma ei või teid lasta.»

Prohhor läks näost punaseks.

«Tee pealt ära! Sõtkun puruks!» ja Prohhor tahtis Pro-tassovile kallale tormata, hunt laksutas ka hambaid ja hakkas lõrisema. Protassov pistis käe taskusse, et revolv-rit võtta. Prohhor kainestus ja peatus.

«Torni välisuks on lukus,» ütles Protassov turris karvadega hundi poole kõõritades. «Võti on minu käes.»

«Ah-haa, vangis? Hästi...»

Prohhor haaras telefoni ja karjus kõnetorusse:

«Pristav! Pristav tulgu siia! Filka Škvoren siia! Kasa-kad siia!»

«Pristav on viieteistkümne versta taga. Kasakatele pole teie komandör!»

Prohhor viskas kõnetoru käest, langes tugitooli ja hak-kas kogu kehast värisema.

«Andrei Andreitš, Protassov... Mis te minuga teete?»

«Ma andsin Niina Jakovlevnale sõna teid kõigiti hoida. Ma ei või teie eluga riskeerida. Ütlen teile veel kord, töö-lised võivad säärase peremehe lõhki kiskuda.»

Tekkis vaikus. Prohhor hakkas valjusti hingeldama. Teda lämmatas temas pulbitsev, kuid sel hetkel aheldatud elu. Hunt lakkus peremehe jõuetult rippuvaid käsi. Prohhoori lõhestatud kujutlusse kerkis metsik troika. Kul-jused kõlisevad. Kibitkas — Niina ja Protassov. Niina nagu on õnnelik, kirgas. Ta naeratab Protassovile ja ütleb: «Ma armastan teid.»

Prohhoori südant läbis terav valu. Akna taga loitles pu-nane taevast ja Farkov karjus ärevalt:

«Prohhor Petrov! Prohhor!... Hei!... Tee üks lahti...»

Prohhor hüppas akna juurde. Farkovi hobune oli üleni vahus. Protassov tormas kiiresti alla, et Farkovit sisse lasta. Ja nüüd olid kõik kolm torni tipus. Hirmuäratav

vaatepilt vapustas Protassovit ja Prohhorit. Binokliga vaadates paistis, et tulekahju on juba täiesti lähedal. Ja pole enam mingit pääsmist.

«Rutemini, Prohhor Petrov, rutemini...»

Prohhor nuuksatas ja tormas joostes tornist alla.

«Vaata, mis sa nüüd tegid, Protassov...»

Ta ratsutas tuhatnelja minema. Tema järel Protassov ja Farkov. Lõkketulede juures istus mitu tuhat töolist, täites tihedalt kogu platsi.

«Poisid! Töökaaslased! Lapsed!» hüüdis Prohhor katkeva häälega. «Päästke minu ja teie oma... Kõik, mis te minult oma juhataja Protassovi kaudu nõudsite, olen ma nõus täitma!»

Lohena lendles ta ühe rühma juurest teise ja kolmanda juurde. Ta nägu oli valge nagu paber, must habe värises.

«Poisid-i-id!... Tõ-õ-le... Kähku-u-u!...» karjus Protassov hobusega ühest platsi otsast teise kihutades.

«Hurra-a-a!... Hurra-a-a!»

Ja neli tuhat töolist koos naiste ja noorukitega valgusid laavana taigasse.

Nähes jooksmas inimesi, keda ta rõhus, kuid kes tahtsid teda päästa, läks Prohhor süda pehmeks ja ta puhkes rõõmu pärast nutma. Hobune kandis ta uimasena rahvale järele.

Diakon Ferapont, tossav mustlaspiip suus, lipsas asjalikult oma karvasel setukal pimedusest pimedusse.

Prohhorist voolas veel palju rahvast mööda, mehi ja naisi, hobustel ja jala, välkusid laternad, sõnad ja sõnakesed, kuid Prohhor ei kuulnud ega näinud midagi.

Kolme tunni pärast jõudsid kõige väledamad käijad Farkovi sihile välja, nelja tunni pärast jõudsid ka teised päralt. Õõ polnud veel lõppenud, kuid siin oli koidukuma tugev; see andis võbisevat, ebakindlat valgust.

«Gromovo» oli jäänud seljataha, umbes kaheistkümmne versta kaugusele, ja tulekahjuni sai siit veel versta kolm. Tähendab, hädahoht oli kaugel. Seda kõike oli teinud neljakümnesüllane torn «Hoia silmad lahti»; sealt paistis, et tulekahju on üsna, üsna lähedal, tegelikult aga oli see tornist viieteistkümmne versta kaugusel. Prohhor meeoleu muutus äkki. Ta tahtis Farkovit läbi

õimata, kes teda nii mõtlematult oli hirmutanud, tahtis Protassoviga pahandada ja sõimas ennast oma südames, et ta nagu mõni naine paanikasse sattus ja tööliste ees niisugust tola mängis. Jah, Protassov on tõesti salakaval inimene.

«Minu siht on sülda kümme lai ja mõnes kohas laiemgi,» rahmeldas vana Farkov Prohhorit ees. «Siht on raiutud viie versta pikkuselt, näed kuhu? Mõistad? Nüüd on tarvis raiuda umbes kahekümne versta pikkune siht vaat siia, teise külge... Mõistad? Niipea aga kui sihi sisse saame, läidame sihi juurest oma tule, tulekahjule vastu. See ongi vastutulekahju. Mõistad? Kui siis kaks tulekahju, meie ja jumala tulekahju, teineteisega kokku põrkavad, siis, tähendab, on neil ka lõpp... Mõistad? Rohkem polegi midagi enam põleda... Tähendab, heida rahulikult puhkama.»

Raskest teekonnast kurnatud inimesed, keda peremehe lubadus oli tiivustanud, unustasid väsimuse. Lõbusad laulud, hüüded, kirvehoobid ja saevingumine panid taiga mitme versta ulatuses värisevama. Oksad praksusid ja sahisedes langesid sajad puud raginaga maha. Polnud kuulda sundimist ega kärkimist. Rahvas joobus tööst, sattus hoogu, raevust, andis lihastele kogu oma mehisuse ja verevarud; igaüks töötas nelja eest. Tähendab, mitte neli tuhat, vaid kümme, kakskümmend tuhat inimest oli astunud võitlusesse looduse jõududega, oli valmis ohverdama oma elu Prohhorit eest.

Ent Prohhor muutus süngeks, ahnusevaim hakkas jälle ta südames võimust võtma. Ta lõhuks meeleldi teda peitnud torni maha ja pooks vana Farkovi haavapuu otsa.

«Tobu, igavene tobu olen ma... Eit... Kalts.»

Ent taevast loitles, sädemed keerlesid tulekahju kohal, ja mitte veel kustunud, äsja üleelatud suure rõõmu säde-meke säras veel Prohhorit tumedas hinges.

«Ei, ei, nii on õige! Muidu oleks võinud kõik hukkuda...»

Diakon Ferapont ja Filka Škvoren laastasid taigat nagu metslased. Diakon on presendist pükstes, bahhiilid jalas, kirikukuue on ta kusagile ära visanud ja sinna unustanudki.

Hakkas juba valgenema... Siht aina kasvas. Selle äärde laoti hunnikusse kuiva hagu. Tuul ülemistes õhukihtides aga tugevnes üha.

«Aeg on põlema süüdata!» hüüdis Farkov eemalt Prohhorile.

Kahekümne versta ulatuses kõmatasid kokkulepitud paugud, töölised tormasid «hurraa» karjudes haohunnikute juurde ja tulevöönd hakkas kogu liini ulatuses tormiliselt leegitsema. Otsekohe tekkis tuul ka all maa peal. Tuli valgus taiga sisemusse. Tuhanded tulekustutajad valvasid hoolega, et see ei tungiks sihi peale.

Taiga polnud jõudnud veel oma sünget und laugudelt maha raputada. Ta ärkas pikkamisi, haigutas, sirutas, pistis siis käed oksad oma roheliste kahlude mütsisse ja ähkis. Ent nüüd hakkas tuli ta kanda kõrvetama. Taiga ajas äkki silmad pärani, oigas ja väristas õlgu. Männid panid süttides endile kohe kuldsed parukad pähe. Tule tants käis mühina, trummipõrina ja pooleks lõhenevate puude kõrvulukustavate prahvatuste saatel. Tulekahju kohal tiirlesid tihedad mustad suitsupilved. Sihil imestunult seisvate tööliste salkade peale õhkus väljakannatamatut kuumust. Nende tulekumast valgustatud näod olid higised, väsinud, silmades hirmuvärin ennenägematu pildi ees. Jampsijutud.

«Meie juures sai Pankratjev surma.»

«Meil põrutas puu kohe kaks inimest maha. Matrjona ja tema poja.»

«Tirisime surnud vanamehe välja, palk oli ta surnuks muljunud. Kes ta on, ei ole teada. Oli veel soe...»

Tulekahju tungis sihi pealt taiga sügavusse — vastu esimesele tulekahjule.

Peremees oli jälle torni tipus. Seal viibisid ka Innokenti Filatõtš, isa Aleksander ja mister Cook. Tornist oli näha, kuidas kaks tulekahju, kaks tulestiihiat end taeva poole püsti ajasid ja teineteisele vaikselt peale tungisid. Kahekordne tulekahju imes võimsa pumbana õhku, va-

pustades atmosfääri kümnete verstade ulatuses: tuul puhus, torn ägises kergelt.

«Ülimal määral erakordne vaatepilt,» matsutas mister Cook. «See on, see on üpris grandioosne... Kolossaal!»

«Kas te olete seal käinud?» sisistas Prohhor läbi hammaste.

«Oh ei, oh ei!... Ma pole säärase seikluste kangelane. Ma olen vaa... kuidas see nüüd oli?... Vaatleja! Nii?» ja mister Cooki suured kõrvad hakkasid pingsast mõtlemisest isegi liikuma. «Ei, te pange tähele, härrased... Missugused kaks jõudu! Ja mitu miljardit soojusekalorit läheb väga asjatult kaduma...»

«Jah, asjatult...» pomises Prohhor.

«Hirmus, hirmus!» kehtas preester oma kühmus õlgu.

«Feno-me-naalne... Kolossaal, kolossaal... Oo!» hüüdis mister Cook, torkas näpuga taeva poole ja matsutas mõnuga suud nagu gastronoom hapus koore säreisvate šampinjonide ees. «Kuid miks on siisugune päris rumal vene vanasõna: «Ära kustuta tuld?»»

«Ära mängi tulega,» parandas isa Aleksander heatahtlikult naeratades.

Läbi õhus ikka veel püsiva ähmase suitsuloori kostsid kusagilt kõuekärgatused.

«Näikse, et vähehaaval hakkab vihmakest tulema,» lausus Innokenti Filatõtš oma valget habet silitades.

«Sina! Ennustaja!...» käratäs tema peale vihaselt Prohhor, binokliga tulelõõma silmitsedes.

Kuid läbi binokli vaadates me nägime ainult tulekahju peegelpilti, külma ja elutut. Tegelikult polnud see sugugi nii.

Kitsas taigariba kahe tulelõõma — stiihilise ja kunstliku — vahel aina vähenes. Kaks tohutu suurt leegitsevat jõge läksid teineteisele vastu. Kõik elusolendid selles ribas — jooksjad, lendajad, roomajad — olid kabuhirmus: kuhu roomata, kuhu joosta?

Metsloomade karjad, viimased järelejäänud linnud, libedate roomajate väänlevad rõngad — kõik elusolendid olid põlemisele määratud. Veel puutumatus kahekümne versta pikkuses ja umbes versta laiuses taigaribas

valitses põrgulik kuumus: õhk kuumenes kiiresti ja teravalt, oli kuulda tulekahju undavat kõminat, vihurite vilinat, plahvatusi, solvatud maa oigeid. Ka punane taevast, valmis taigat lõmastama, värises.

Häältest, suitsust, punetavast taevast läksid loomad pööraseks! Hullunud elusolendid, kaotanud surmahirmus instinkti, vaistu ja mõistva pilgu, tormasid ärevalt siia-sinna. Ennenägematute lendhüpetega kihutasid nad kord paremale, kord vasakule, kuid kõikjal oli kuum, kõikjal oli kärsahaisu ja tuld. Ja nüüd kihutasid nad, sabad seljas, keeled suust väljas, piki tuleliini edasi. Kuid ka seal polnud väljapääsu: seal juba tuled ühinesid. Loomad muutusid meeletuks. Nende silmad olid veripunased. Hambad metsikult irvi, lõuad kollases vahus, tõusid mõned neist vaikselt tagumistele jalgadele, löid kihvad üksteisele kõrisse, korisesid ja langesid maha. Tugevad rebisid nõrgemaid lõhki, närised meeletult iseeni, jooksid verest tühjaks, kuumusest praksusid nende karvad veel elusatel nahkadel.

Väike oravake, silmad nagu pärlid, saba kohevil. Istub kõrge puu ladvas, paremal ja vasakul on tuli. Aga oravake ei hooli sellest: see on ju ainult mäng. Et eemale peletada teravat hirmu, teeskleb oravake muretust. Nuusutab käbikest — võtab selle käppade vahele ja tõstab koonukese juurde. Paremal tuli, vasakul tuli. «Ma ei karda, ma ei karda,» jampsib meeletu oravake, «see on unenägu, unenägu, unenägu.» — «Hir-r-mus!» kraaksatab vana, saja-aastane hallide sulgedega vares, surudes enmast seedri kahara oksa all vastu puutüve: ta rangluu on murdunud, tiib ripakil. Orav jookseb äkki hirmunult mööda tüve alla maa poole. Kuid maa põleb. Siis jookseb ta hirmuga üles latva. Üha kiiremini ja kiiremini kihutab oravake — üles, alla, üles, alla. Siis korraga kaotab teadvuse ja väike tombuke kukub tulle Puhh — ja ongi lõpp!

Emakaru peksab tugeva kaikaga pojale vastu pead, noore karu pealuu praksatab ja puruneb. Suur tugev pruunkaru, kägistanud teise karu, juurib põrguliku jõuga kände ja veeretab kive, ronib siis oma koopasse, hingab raskesti, suust voolab ila, ta langeb maha nagu joobnu, koopas kihavate libedate roomajate paksu kihi peale.

Roomajaid on kuumus kokku ajanud. Lõmastatud ussid sisisevad hinge heites, nõelavad surmavalt karu, karu röögib metsikult, veeretab ennast küljelt küljele, mõirgab ja oigab nagu inimene. Suitsu ja tuld paiskub pahnal koopasse ja saabubki surm.

Surm kõigile, surm igale elusolendile, ussile, karule, linnule, isegi targale öökullile — surm. Surm ka surematule selgeltnägijale varesse. Igale puule, igale rohkõrrekesele, õhule, lõhnale, haisule ja kõdunemisele — surm!

... Seal on kaks leekide müüri, oma sada versta kumbki, ja nad lähevad teineteist ründama... Ülemistes õhukihtides uluvad tulikuuma õhusambad. Kotkad ja kotkajoad, päästes end viimasel minutil surmast, tõusid vertikaalselt keereldes üles, kuid vastu tulikuuma õhukihti põrgates langesid põlevate mütsidena maha, prantsatasid söele põlenult vastu maad. Temperatuur — tuhat kraadi, tormi jõud — kaksteistkümmend palli, aga võib-olla et ka sada...

Kaks leekide müüri hakkasid vastastikku siniste, punaste ja kollaste leekidega plahvatavaid kaari ehitama. Siis langesid kaared kogu ulatuses kokku. Taiga kohal kumises kohutav kõmin, maa ja taevast värisesid. Nagu oleks tuhat ühe jalaga Fedotõtšit ühtejärke kõikidest maailma suurtükkidest paugutanud.

«Lõpp, lõpp!...» öeldi tornis ja ohati. Kuid igaüks ütles seda omamoodi ja ohkas omamoodi.

«Lõpp,» ütlesid ka töölisel all. Korjanud taigas kokku surmasaanud, pöördusid nad koju.

Prohhor Petrovitši ettevõtteid piiras saja versta ulatuses ümberringi laastatud maa-ala müür, mis pani tulele piiri. Prohhor on päästetud.

Hävitav tulekahju oleks võinud kesta veel terve nädala ja terve nädala oleks õhk võinud veel suitsuna olla. Kuid õõ saabudes hakkas äikesega paduvihma sadama, mis muutus tohutu võimsaks ja tagus ühe tunni jooksul suitsu ning tule maasse. Nii et polnud näha söekest ega tuletukki.

«Vihmavalang!» tähendas isa Aleksander kõrgelennuliselt.

Pilv läks kiiresti üle. Kogu taevast muutus selgeks.

«Kuramus!... Neetud!...» kirus Prohhor eemalduvale pilvele vihaselt järele. «Kus sa, põrguline, siis varem olid?!»

Kuid pilv ei lahkunud päriselt, selle raske tume vari jäi alatiseks Prohhor Gromovi näole, roomas silmadesse, haaras hävitamatu nukrusega kogu tema hinge.

... Kui heliseb üks keel, siis teised samasse akordi kuuluvad keeled vastavad talle kohe. Säärane on deto-natsioon seadus. Ketti istus kodus üksinda oma murega kogu öö.

Eksamid on lõppenud, kool suletud, kevad ei oota, äike puhastas õhu. Hinges asuvad aga endiselt raske-meelsus, suits ja pimedus.

Öö. Elektrilampi varjab punane musliin. Ning toas on selle tõttu otsekui nõrk tulekuma. Pildiraamid kullenda-vad kergelt. Puutumatu voodi on kurb ja üksik. Kanaari-lind raputab puuris oma sulekesi, ta nägi und, avas oma silmapärli ja vaatas Kettile.

«Tere, neiu!» siristas ta, kuid Ketti ei kuulnud. Ka-naarilind pigistas oma silmapärlikesi kinni.

Ketti raputas leivatükile soola, nuusutas seda ja jõi subrovkaklaasi tühjaks, ajas siis silmad pärani, hoidis pead pisut viltu ja kuulatas, kuidas viin verre tungides rammeistas. Näris soolast koorukest, valas jälle klaasi täis ja jõi.

Ketti on muutunud inetumaks: nahk silmade ümbruses on kortsus, huuled on muutunud ilmetuks, loiuks. Ta joob — vargsi, salaja — juba ammugi. Ei tint, paber ega isa tea sellest midagi. Mitte keegi ei tea sellest. Kuid iga hetk jätab oma selged jäljed tema südamesse ja kuhugi eetri sfääridesse. «Südame neuroos, närvid korrast ära, üldine verevaesus,» ütles arst.

Te peate lõbutsemisega oma meelt lahutama, preili,» ütles arst. «Aga kuidas?» Arst naeratas, raputas habet ja laiutas vulgaarset grimassi tehes käsi.

Ketti joob viienda klaasi tühjaks ja nuusutab kooru-kest. Ei tasunud teistest eralduda ja temaga mööda suit-sust taigat kõndida. «Lollpea! Parandamatul!» Tõsi küll, ta suudles, aga kuidas? ... Nii jäetakse surnuga juma-laga. Ja oleks ta kas või pool sõnakestki lausunud ar-

mastusest, abiellumisest, oleks ta ilmutanud vähimatki kire tunnust. Noh, oleks kas või kinni haaranud ja maha paisanud, jõledusi teinud. Tema oleks talle muidugi vastu kõrvu andnud. «Ta on ju meesterahvas! Tolvan! Unistab Niinast! Tobu! Ta on tuhat korda halvem kui Ferapont! Välismaine vördjas!»

Mister Cook lamab voodis. Ta luksib metsikult, Ivan ulatab talle klaasi vett ja kõneleb:

«Keegi tuletab teid meelde, härra. Aga teie torgake selle sõrmega suulakke ja ise korrake: «Luksumine, luk-sumine, mine Fedoti peale, Fedoti pealt Jakovi peale, Jakovi pealt igauhe peale...» Ja kõik on nagu käega pü-hitud.»

Ketti joob kuuenda klaasi, sülitab, katab näo valgete pihkudega ja naerab tasa. Läbi sõrmede voolavad pisa-rad. Ketti kisub soengust kammid ja nõelad välja, pil-lub need põrandale ning ta pea langeb lauale. Terav, südantlõhestav nuuksumine. Kanaarilind raputab kol-last keha ja avab hetkeks virgudes jälle oma silmapär-likesed. Tukkumine roosas tulekumas. Lambivalgus on varjatud looriga.

... Käsi sirutub veel kord tänase kirja järele. Enne uinumist on armsama read niisama meeldivad kui mun-gale palved. Protassov leiab need read kähku.

«Andreil Mul on hirmus isegi mõelda, mitte ainult öelda, kuid näib... ma armastan Sind...»

Protassovi süda väriseb ja arvatavasti väriseb ka ku-sagil Niina süda.

Diakon tuli koju tagasi ilma rjassata. Manetška pii-nab teda halastamatult. Diakon teeskleb, et ta kuulab tähelepanelikult, kuid mõtleb ise hoopis millestki muust: mõtleb sellest lumisest ööst Kettiga. Ja nukrutseb nae-ratledes: kui ta oleks kaotanud rjassa juba enne seda lugu... Ah, ma tobu, molutaja!

«Manetška!... Mul kargas mõte pähe vaimulikust seisusest välja astuda...» jampsib ta.

«Mis? Mis? Sa maga, tead!»

Diakon nämmutab veel midagi ja laseb peagi kuulda-vale mehise norina.

Surmasaanud metsatöölised tõmmati elavate nimekirjast maha, koostati akt. Töölised, täitnud oma ülesande, tundsid end kangelastena. Hakkasid kannatlikult pere-mehe lubaduste täitmist ootama.

Äikese ja vihmavalingu järel läks külmale. Ka Prohhor Gromov muutus seesmiselt külmaks. Piserdas peenikest vihma, looduse värvid süngestusid. Süngestus ka Prohhor Gromov. Kuid hävimatu ahnusevaim dikteeris talle siiski mooduse, kuidas õnnetusest kasu saada.

Kabinetis kõneldi salaja, nelja silma all:

«Siin on sulle minu võlausaldajate ja tehaste ning firmade aadressid. Homme, niipea kui valgeks läheb, sõida Piiterisse. Küll leiad vajalikke abilisi. Märkused kahte-kolme ajalehte. Ja — kakskümmend viis kopikat rubla. Mõistad?»

«Mõistan. Vaat see on ärimehelik!...» Ja Innokenti Filatõtš ajas laialt naeratades oma valged võltshambad irvi. «Kaks korda olen ise samuti teinud.»

«Siin on sulle esialgu tšekk kahekümne viiele tuhandele. Kommersantidele saadan õnnestumise puhul ka tšekid. Ainult pea meeles!» ja Prohhor ähvardas vihaselt sõrmega: «Ninasid ei tohi hammustada ja vangi ei tohi sattuda. Üldse tuleb asjalikult käituda...»

«Kuidas siis muidu!» vastas vanataat kätega vehkides. «Säärane ülesanne, ja et ma... Annan kindla kaupmehe-sõna... Suudlen risti!» Vanataat heitis kähku taskurätiku plüüštoolile, astus poriste saabastega rätiku peale ja suudles hardalt ikooni.

Prohhor käskis töölistele palga välja maksta mitte talongidega, vaid sularahas. Kontor andis inimestele sada tuhat rubla.

Rikkaks saanud rahvas valgus rikastama erakaupmehi: erakaupmeestel oli kõike ja kõik oli palju odavam. Järgmisel päeval sulges pristav Prohhori käsul kõik erakauplused, kaupmehi aga, oma eilseid sõpru ning jookmakaaslasi, hakkas ettevõtete piiridest välja saatma. Tõrkujad nabiti kinni ja pandi arestikambrisse.

Töölised mõistsid, et kuigi üks nende nõudmisi täideti, kihutab Gromov nad siiski jälle oma magasinidesse, ta-

hab, et kontori poolt väljaantud raha tema taskusse tagasi tuleks. Algas sosistamine ja vihane ootamine, mis edasi saab.

Edasi toimus terve rodu vältimatuid sündmusi, mille ringi omavoliliselt sööstis ka Prohhor Petrovitš Gromov.

Tegelikult oleks võinud kogenematu pilk neist sündmustest ükskõikseks mööda libiseda, niivõrd tühised ja loomulikud olid need üksikult võetuna. Lihtsale vaatlejale näis, et need sündmused tekkisid juhuslikult, tegelikult aga oli see kahe vaenuliku jõu võitluse raudne seadus, mis need ühisele vältimatuse niidile lükkis. Ja olles lükkunud... Kuid jätame kõik aja hooleks.

Me oleme valmis kinnitama, et kogu Prohhor Gromovi elu, kõik tema elurajad on ta enda loodud ja sugugi mitte juhuslikud. Ja kõikide tegelaste toimingud — Nii-nast kuni Skvorenini ja hundini, kes olid oma elu Prohhor Gromovi eluga sidunud, — olid samuti tema, see tähendab, Prohhor Gromovi loodud. Me usume seda, sest kogu maailm koosneb põhjustest ja tagajärgedest.

Lopsakas lesk Anna Innokentjevna nõustus saama elatanud mehe Ivan Ivanõtš Prohhorovi naiseks. Siin on teil esimene tagajärg, ja Prohhor Petrovitš on põhjus. Prohhor vallatles temaga, sütitas ta südame ja solvas teda. Siin on naise kättemaks: «Säh sulle, säh, olgu küll, et vana mehega, kuid abiellun, kiuste abiellun, säh sulle!» Kõik oli teda ära tüüdanud, ta tahtis dekoratsiooni vahetada, et oma elu uut vaatust alustada. Võib-olla poleks ta abiellunud, aga isa käis peale: «Tingimata abiellu! Ivan Ivanõtš on tarvis õnnelikuks teha. Aga mis pärast, saad varsti teada.»

Ivan Ivanõtš ei soovinud laulatust isa Aleksandri juures — avalikkusele teatavakstegemine oli ebameeldiv. Ta sõitis Medvedevosse. Ja kui Anfissa poleks surnud, ei oleks ta valanud kibedaid pisaraid tema haua risti juures, ning võib-olla oleks tema isegi nainud. Ja kui Prohhor poleks soovinud, et isa hullumajja läheks, poleks Ivan Ivanõtš maskeraadi mänginud: ta poleks olnud Ivan Ivanõtš, vaid nii nagu alati — Pjotr Danilõtš Gromov. Ja kui Pjotr Danilõtš poleks nüüd vastu enda tahtmist olnud Ivan Ivanõtš, poleks tema uus naine

Anna Innokentjevna Gromova, saades alles pulmade teisel päeval teada, kes ta mees on, nii meeleheitlikult nutnud ja pead vastu seina tagunud ning verepatust vapustatuna karjunud nagu hullumeelne: «Häbistatud, häbistatud on mu elu!» Rase pojast, oma eilsest mehest, oli ta täiesti meeletu; väljapääsu polnud — ta hakkas mõtlema silmusele.

Teisiti ei võinud see ollagi. Sest meie Prohhori sigitas joodik ja liiderdaja Pjotr Danilõtš. Pjotr Danilõtši isa aga oli röövel, vanaisa Danilo.

Õun, oks ja õunapuu on kasvanud ühest juurest, on tulnud ühe maa seest, mis on väetatud inimeste verrega.

Selle põhjuste ja tagajärgede seostumise vältimatu reeglipärasus andis ennast tunda ka Prohhori juures.

Saabus Gromovi ettevõtete juurde tööle määratud sandarmirittmeister Karl Karlovitš von Pfeffer. Temaga koos tuli allohvitser Popolzajev abiks sandarmitele Prjatkinile ja Ogljadkinile. Siis veel rood soldateid «tarviduse korral, relvade abil rahu ja korra alalhoidmiseks». Roodus oli kaks ohvitseri: elatanud ilma vurrudeta paks Ussatšov ja noor suurte zaporoožlase vuntsidega Igor Borzjatnikov.

Temast saab arvatavasti Ketti abikaasa. Niisugune oli vähemalt autori kavatsus. Aga mis sünnib tegelikult, seda autor ei tea: võib-olla läheb Ketti hulluks, võib-olla varastab mister Cook koos toapoiss Ivani ja Filka Škoreniga Ketti laulatuselt ja kihutab temaga teise maailma, Uude maailma, Ameerika Ühendriikidesse. Aga võib juhtuda ka nii, et Ketti enese mürgitab.

«Ah, missugune õnnetus, missugune õnnetus!» hüüdis Partševski teeseldud häälega ja raputas kaastundlikult pead. «Teil, kallid Innokenti Filatõtš, tuleb pisut igavust tunda, ma kirjutan kähku. Mul on teie sõnadest kõik selge. Vahest ehk tahate konjakit või viina?»

«Ei võta suu sissegi... Ei joo,» ja lahke vanake väristas habet. «Limonaadikest ju võiks.»

«Siin on boržommi,» ja Vladislav Vikentjevits panu kasuliku külalise diivanilaua juurde mugavalt istuma, istus ise kirjutuslaua taha ning tõstis mõtteid kogudes pliiatsi valge otsaesise juurde.

«Kas mehaanikatehas ka maha põles?»

«Ka mehaanikatehas oleks nagu maha põlenud.»

«Noh, aga Prohhor Petrovitši uus maja, lauavabrikud, veski?»

«Ka uus maja oleks nagu maha põlenud ja ka veski oleks nagu maha põlenud, aga vana saeveski põles küll maani maha, ka liiprid ja lauad... Oi, oi!... Pöörased kahjud!» Vanataat oli pisarateni liigutatud ja pühkis taskurätikuga silmi.

Vladislav Vikentjevits naeratas äkki saatanlikult, ütles endamisi: «Ah-haa!» ning pliiats hüppas kerges kaares otsaesise juurest valgele paberiväljale. Üksteist taga ajades katsid read kähku paberi. Vanataat uuris terve tunni huvitavaid albumeid alasti tüdrukutega. Artikkel sai valmis. Partševski sãras. Ta paljundab selle ja annab kohe ajalehtedele. Tal on kõikjal sidemeid. Ega ta asjata kubernerit vennapoeg ole. Onu eestkostmisel teenis ta nüüd Teedeministeeriumis.

Vanataat kuulas suud maigutades tähelepanelikult artiklit. Selles kõneldi looduseõnnetusest, ennekuulmatust taiga põlemisest, «mis oleks nagu» hävitanud kõik miljonär P. P. Gromovi ettevõtted. Suurem osa ettevõtetest oli kindlustamata. Firmat ähvardavat krahhi.

Artikkel oli kirjutatud asjalikult, veenvalt, kinnitatud ülespuhutud arvudega; see jättis kohaliku sõnumi mulje. Alla oli kirjutatud: «Taigatulekahju pealtnägija».

«Võõra õieti... Soravalt!...» lausus vanataat ja laksutas keelt.

«Küll ma juba... Mis seal ikka...» kiitis end Partševski ja ta nägu jagunes kaheks — lihav suu ja põsed naeratasid: «Mind sa juba alt ei vea, ma sain juba ammugi kõigest aru,» silmad aga olid tõsised, nõudlikud, nagu oleksid tahtnud öelda: «Lao raha välja.»

«Praegu on asi järgmine,» ütles vanataat käsi hõõrudes — ta aimas Partševski ilmseid mõtteid. «Tarvis on kutsuda kõik võlausaldajad tassile teele, rubladega määgima. Teie, mu kallid Vladislav Vikentjevits, peate mind, vanataati, aitama. Rääkige ühe ja teisega isiklikult, eriti kui on tegemist tehastega. Kasust saate ühe protsendi endale. Ja peale selle — Prohhor Petrovitš ei unusta teid ialgi.»

«Kui suur tehing on?»
 «Ma arvan, mitte vähem kui pool miljonit...»
 «Siis on protsent väike. Kolm protsenti!»
 «Mis te nüüd!... Viisteistkümmend tuhat? Liiga kõrgele tahate lennata...»
 «Risk... Sääraste asjade eest võidakse ka vanglasse sattuda. Aga muuseas... Lootkem «mis oleks nagu» peale.»

«Ah «mis oleks nagu» peale? Vaat, vaat! Seda just...»

Ja vanataadi pugejalikud silmad, olles Partševskile pilgutanud, kadusid naeruhimulistesse kortsudesse nagu veekeerisesse.

«Kuidas elab siis Niina Jakovlevna? On ta kodus?»
 «Kodus,» luiskas vanataat ja lõi endale vastu otsaesist ning hakkas kulme liigutama: «O-ho-hoo! Vaat kus vana tola... Vaat kus unekott... Ma ju unustasin Niina Jakovlevna tervitused teile edasi andmata... Ah-ah!» ahastas ja veiderdas vanataat. «Kui ma ära sõitma hakkasin, kutsus ta mu enda juurde ja ütles: «Otsi tingimata üles mu südamele kallis Vladislav Vikentjevitš...» Ka teie aadressi andis mulle, Nevski ja Znamenski nurk...»

«Kust siis tema...»
 «Küll juba... Õeldakse, süda südamele... saadab sõna. Mina juba valetama ei hakka...»

Partševski ilus, uhke profiiliga nägu lõi seekord üleni särama.

«Ah, kallis Innokenti Filatõtš!»
 «Ning ütle talle, et ma teda mäletan ja võib-olla mõtlen ta peale öösel ja päeval...»

«Li-i-i-aldatel!» hüüdis Partševski ja hakkas rõõmu pärast kelmika vanakese peale kätega vehkima. «Kas ta ei õelnud «ma nagu mõtlen» ja «ma nagu mäletan»?»

Vanataat pidi ka naerma pahvatama, kuid sai kohe naerust võitu.

«Uskuge mind,» ütles ta, «Niina Jakovlevna igatseb väga teie järele. Ma märkasin seda kohe. Noh, olgu, nägemiseni siis, kallis! Homseni! Olge siis püüdlik...»

«Andke mulle tuhandet poolteist.»

«Milleks?»

«Aga kuidas siis? Ajalehemeestele maksta, et nad seda «mis oleks nagu» maha ei tõmbaks. Isiklikeks väljaminekuteks, mis on seotud meie asjaga, on ju ka tarvis.»

Vanamees ei vaielnud vastu: sülitas näpuotstele, luges raha välja ja jättis ka võlausaldajate aadressid.

Nad pilgutasid teineteisele silma ja lahkusid. Piserdas piiterlikku vihma. Asfalt läikis.

«Lubage end teile tutvustada. Rittmeister von Pfeffer.» Prohhor tõmbas kulmud kortsu. Nad vaatasid teineteist valvsate pilkudega. Mõlemad naeratasid kergelt. Prohhor irooniliselt, rittmeister veidi pugejalikult. Pikk kasvuline valgetverd mees, sinised silmad, põskhabe, pikk mõõk lohiseb rattakestel kõrinal mööda põrandat.
 «Tema ekstsellents kavatseb teie poole kunagi isiklikult sisse astuda.»

«Miks?»
 «Tunneb huvi.»
 «Siin oli tulekahju. Palun istuge!»
 «Jah, pean teile ütlema, suitsu on kogu kubermang täis. Isegi meie juures,» ütles rittmeister kahemõtteliselt.
 «See tulekahju läks mul üle kolmesaja tuhande maksma.»

«Mis te räägite?» ja rattake kõriseb jälle põrandat mööda.

«Tuli teha suuri järeleandmisi neile lojustele, töölistele. Pagana ebameeldiv asi. Tont võtku!...»

«Ja-ah!... Pean teile ütlema, see on, ja-ah...»

Oli soe õhtune aeg. Teelaud oli kaetud verandale, vastu haljendavat aeda. Aias töötas vabarnapõõsaid kõblates aednik. Teda abistasid Prjatkin ja Ogljadkin, rittmeisteri saatjad. Köögis oli valves allohvitser Popolzajev. Karl Karlõtš kartis üksinda välja tulla — uus koht, pärast maakolgas. Teed valas Prohhor Petrovitš ise. Sääsed pirisesid ja hammustasid. Karl Karlõtš peletas neid sigarisuitsuga.

Äkki kandus kaugusest koos tuulega — «Palju aastaid». Üha mahlakamalt, üha kõvemini. Karl Karlõtš, kes lusikaga kõlistas, jäi kuulatama.

«Mis see on?»

«Diakon... Supleb vist. Umbes kolme versta kaugusel siit...»

«Ah diakon... Ferapont, kui ma ei eksi? Üks seppadest?»

«Tema ise... Aga kuidas teie siis seda...»

Karl Karlõtš puhus suitsu kord ühest, kord teisest ra-seeritud suunurgast ja ütles:

«Nimekirjad... Ja-ah...»

Ent koos tuulega kandus üha mahlakamalt, üha kõrgemalt ja üha kõvemini:

«Meie heategija-a-le-e... peremehele Pro-oh-ho-rile... Gro-o-movile.»

«Hääl, pean teile ütlema, on fenomenaalne.»

Rittmeister kõndis kannuseid kõlistades ja vasakut õlga kehitades mööda verandat.

«Jah... Naine on süüdi... Mina ise... teate... nii...»

«Mis, kas te olete ateist?» küsis külaline ja pilgutas peremehele silma.

«Oh ei... Aga kuidagi nii... teate, asjaajamised...»

«Noh, aga Protassov? Kuidas tema selles suhtes on...»

«Suurepärane inimene...»

«Jah, imestusväärne inimene. Aga kuidas töölistega — kas tuleb toime? Ja üleüldse...»

Prohhor Petrovitš sattus segadusse, kaalutles, haistis kavalaid püüniseid.

«Jah, inimestega saab läbi,» vastas ta. «Kui ta ei oskaks töölistega toime tulla... ma kihutaksin ta kohe ülepeakaela minema.»

«Ma olen rahuldatud,» ütles rittmeister kahemõtteliselt ja kergitas oma paremat heledat kulmu.

Prohhor kinkis talle karbi havanna sigareid.

«Aitüma, aitüma... Noh, mis seal ikka... Teie — see oleme meie nii-öelda, aga meie — see olete teie.» Ja Karl Karlõtš jättis kannuseid kokku lüües hüvasti.

Peagi toimusid siin ja seal läbiotsimised. Brošüürid, korjanduslehed, keelatud kirjandus. Mõned mehed nabiti kinni. Prohhor eraldas ühe ruumi areteeritute jaoks. Koguneb tükki kümme, siis saadetakse ära kaugemale.

Kuulati üle tehnik Matvejev, kaks-kolm töolist, lõhkamistöode kümnik, baraki nr. 5 vanem, vana Aksjonov ja tähelepanu kõrvalejuhtimiseks ka Nadenka.

Rittmeister toimetas ülekuulamisi väga leebelt, kompas niite ja hämmastas kõiki sellega, et kuni peensuseni tundis kohalikke elutingimusi, tööliste meeleolusid ja kõiki kisakõrisid ning «kõnemehi», tundis ka Griša Golovani ja Petja Knižnikku. Ühe sõnaga, tal oli oma isiklikke niite terve kera.

«Kõnemehed», kes ka hirmu tundsid, pingutasid ennast, hakkasid osavamini tegutsema, kavaldama. Petja ajas habeme maha ja töötas nüüd teetöölisena valepas-siga, sidus kimpu ritvu, tahus teibaid ja oli vait.

Tehnik Matvejev viis kord Protassovi kõrvale, põõsastesse, ning nad kõndisid kaua piki kallast ja vestlesid.

«Jah, paraku oleme streigi alustamise momendi küll mööda lasknud,» ütles Protassov Matvejeviga hüvasti jättes.

«Miks nii?!» vastas too. «Arvan, et mitte. Tuleb arvestada tööliste meeleolu ja neid mitte jaheneda lasta. Kui võitlus, siis võitlus...»

Protassov tõmbas kulmud kortsu.

Karl Karlõtš — üks balti paruneid — oli ustav Venemaa troonile. Ta elas kiriku lähedal uues majas, ülemisel korral. All elas kaks rühma soldateid. Palka sai rittmeister riigikassast, eriteenete eest aga Prohhor Petrovitšilt. Ta külastas mister Cooki, abielus insenere, kohtunikku, isa Aleksandrit ja pristavit.

Nadenka pidi peaaegu ära sulama — rittmeister oli ilus mees —, kuid külaskäik oli lühike: valati sisse, löödi kokku ja joodi. Karl Karlõtš ütles muuseas:

«Ma loodan väga teie peale, Nadežda, — andestage, Petrovna? Vandenõu, mõistate! Peab kuidagi... Ja-ahl!»

Isa Aleksandrit külastades palus ta ennast õnnistada.

«Kas te olete õigeusklik?»

«Ei, protestant...»

«Kiiduväärt, kiiduväärt,» ütles preester, kuid Karl Karlõtš ei saanud aru, kas on kiiduväärt see, et ta on protestant, või see, et ta ühe lihtsa papi õnnistust soovib.

«Noh, kuidas elate? Kuidas on tööliste ja ametnikkude meeleolu?»

«Andke andeks, polkovnik...»

«Pardon. Ma olen veel ainult rittmeister...»

«Andke andeks, Karl Karlõtš... Ma ei ole ju seltskonnainimene, elan omaette... Ja elu — läheb minust mööda.»

«Noh, aga kuidas siis... Noh näiteks pihtimisel? Nad peavad ju pihtima, ja teie peate ju, kui ma ei eksi, neile esitama küsimusi: kuidas te suhtute keisrisse, kehtivasse korda jne?...»

«Noh, kas teate...» kogeles preester hädiselt.

«Ei, ei!» hüüdis sandarm. «Te ei saanud minust õieti aru. Muidugi mitte isiklikult, mitte Pjotr ega Sidor, aga nii üleüldse, teie üldine arvamine siinsete inimeste arukusest?»

Isa Aleksander ohkas kohmetult, ta punaste kulmude all liikusid silmad kähku edasi-tagasi ega teadnud, kuhu vaadata. Siidist rjassa rippus lõdvalt.

«No-oh, kuidas siis on?» ja sandarm hakkas kaugelt oma poleeritud küüsi silmitsema.

«Andke andeks, Karl Karlõtš... Kuid mulle näib, et te tulite...»

«Ei, ei, ei!» ja sandarmi kämblad langesid alla. «See oleks ju naljakas ja mõttetu. See pole sugugi mitte ülekuulamine, sugugi mitte ülekuulamine,» rääkis sandarm kiirustades. «Mina, isake, tulin teile lihtsalt külla.»

«Olen väga rõõmus, olen väga rõõmus... Kas klaasike lafitti? Palun teid.»

Klaasid löödi kokku ja tühjendati. Siidist rjassa kruudises.

«Jah, tõepoolest puhuvad kogu maailmas uskmatuse ning vabamõttlemise tuuled. Ja ma ei salga seda teie kui riigivõimu esindaja ees, et nende tuulte kerged puhangud ka siia lendavad.»

Sandarmi hoolitsetud, õrnalt puuderdatud nägu muutus tõsiseks, siis naeratas ja muutus jälle tõsiseks. Ja

kannused tugitooli all helisesid. Isa Aleksander tõmbas tubakat ninasse.

«Ütlen teile saladuse katte all, isake, — asjade üldine olukord meie kodumaal pole suurem asi. Mässuleõhujad luusivad tervete jõukudena mööda Venemaad ringi. Vabrikutes on punast lehma tunda... Ja õige tublisti...»

«Oh issand!» Isa Aleksander lõi risti ette. «Kaitse meie Venemaad. Kaitse oma lapsi, oh issand.»

Isa Aleksander aevastas, sandarm aga nuuskas tema eest nina hollandi lõuendist taskurätikusse.

«Raske, väga raske on, ütlen teile. Mul on väga raske teenida. Tahtsin jätta kõik sinnapaika. Kuid... kuid mul on perekond...»

«Jah, teie teenistus on väga, väga...»

«Mis?» küsis rittmeister ja ohkas. Inimlikud tunded tegid ta pilgu segaseks. Kuid siis kerkis ta vasak õlg, hakkas paguni hõbeda särades tõmbema. «Ja üldse, austatud isa Aleksander, palun, ärge puudutage oma tähelepanuväärsetes jutlustes teravaid teemasid. Ma palun teid... Näiteks teemat töö ja kapitali, peremehe ja tööliste vastastikustest suhetest. Meie küll teiega, muidugi... Teate, evangeeliumis on ju otseselt öeldud: «hüda rikkale» ja «jaga kõik vaestele». See on ahvatlus. Meie küll teiega... Aga üldse — mis kahe tuhande aasta eest oli tõde, see on nüüd...» Sandarm jäi tokerdama ja hakkas jälle oma küüsi silmitsema. Preester oli rittmeisteri kergemeelsest repliigist väga puudutatud, tahtis temaga vaidlema hakata, kuid süda kloppis.

... Mister Cook kartis kohutavalt sandarmeid: ta oli arvamiselt, et sandarmid on olemas ainult selleks, et toimetada läbiotsimisi ja vahistada. Või sealsamas, kohapeal maha lasta. Rittmeisteri lihtsast külaskäigust ei osanud ta mõeldagi. Juhtus nii, et Karl Karlõtš läks tema juurde kõige enne — nende majad olid peaaegu kõrvuti. Aga nagu õnnetuseks toimusid just eile läbiotsimised ja mõned mehed nabiti ka kinni. Mister Cook oli argpüks. Täna, pühapäeval, istus ta laua taga ja luges ingliskeelset piiblit, mis oli ema kingitus. Luges, aga mitte ühestki sõnast ei saanud aru. «Oh ei... sandarmiohvitser ei sõitnud siia lihtsalt niisama,» mõtles ta. «Ma olen välis-

maalane... Või arvab ta mind spiooni olevat? Ja sunnitööle! Otsekohe, ilma kohtuta. Oh, ma tunnen seda vene korda. Barbaarne maa. Brr!»

Et halvast meeleolust lahti saada, jõi mister Cook suure klaasi konjakit.

Äkki lendas tuulekiirul sisse Ivan:

«Härra, sandarmid tulid!»

Ja mister Cookile näis, et toapoiss, olles nii hüüdnud, hüppas läbi akna tänavale. Piibel lendas prantsatades põrandale.

Uksel seisis majesteetlik Karl Karlõtš; kannused kõlisesid, mõök kopsatas vastu põrandat. Mister Cook kargas püsti, tõstis käed üles nagu eksproprieerija ees, kustunud piip kukkus suust maha.

«Lubage end esitleda.»

«Hallo, hallo,» pobises mister Cook mõttetult; ta alumine huul võbises ja ta ei osanud korraga vene keelt õieti hääldada: «Mina vaat see, see, see...» ning haaras joonestuserullide järele. «Mina olen insener... Poliitik ära sega... Revolutsiooni pole tarvis. Oh ei, oh ei! Tsaar imperaator... Hallo!»

Sandarmile oli kõik selge, ta naeratas. Mister Cook pühkis huultelt sülje, hakkas toibuma. Ja peagi, pärast kolmandat konjakiklaasi, vestlesid nad juba poolpuhtas inglise keeles.

«Ivan, tolvani!... Idioot! Härra parunile koffi...»

... Siis käis rittmeister Protassovi juures. Armastusväärne külaskäik ja mitte midagi ülekuulamise taolist. Mõlemad esitlesid endid. Protassov oli väliselt rahulik, kuid ta vasaku käe väike sõrm tõmbles. Istuti.

«Andestage, Andrei Andreitš. Ma niisama lihtsalt. Pakkuge mulle teed. Kodus, pean teile ütlema, oli pööraselt igav. Üksinda.»

Lokitud juuksetutiga Anželika lipsas välja; ta vahetas kaks korda tualetti: külaline oli ju ilus mees. — missugused huuled ja põskhabel!

Külaline ja peremees rääkisid kaua ääri-veeri. Kuid mõlemad teadsid, millest kõnelus tuleb ja mis suunas hakkab vestlus veerema. Öhtu. Samovar laulis ühetoonilist kurba laulu. Seda haledat piuksumist kuuldes läks Protassovi meel millegipärast nukraks. Talle meenus

Niina ja tema lause kirjas: «Näib, et armastan.» Samovar vaikis. Katkes mõte Niinast, mis oli ilmunud täiesti ebasobival ajal. Rittmeister hõõrus käsi, keeras sõrmuse sõrmes kiviga ülespoole ja ütles südamliku tooniga nagu vanale sõbrale:

«Armas, kallis Andrei Andreitš. Te olete suure, Euroopa mastaabiga inimene. Te peate ka euroopalikult mõtlema. Te tunnete muidugi Karl Marxi doktriine paremini kui mina. Noh? Mis te arvate? Utopia!... Pole pinnast? See tähendab, meie matslikul maal... Nüüd muidugi. Jah, ma võiksin teid muidugi mitmes asjas paljastada. Kuid...»

«Milles nimelt?» küsis Protassov ja püüdis aimata, kust küljest püüis kinni langeb.

«Aga... Ma ootan siiski abinõude tarvituselevõtmisega, ehkki ma võiksin seda viivitamatult teha.»

Protassov hakkas kibeleva.

«Näiteks nii! Öö. Sajab vihma. Kuupäeva ütlen teile hiljem. Teid otsib üles üks tööline. Kes? Ütlen hiljem. Teil on käes latern. Pilgutaja. Vilks-vilks-vilks!... Siis käik läbi metsa mahajäetud baraki juurde. Tehnik Matvejev, töölised, loeng. Noh? Mis te selle kohta ütlete?»

«Kas ülekuulamine?»

«Jah, ülekuulamine.»

Protassovi allalastud silmalaud võpatasid, suu muutus kuivaks. Vilksatas ebameeldiv mõte provokaatorist. Talle meenus, kuidas ta sel ööl kohtas kahte ratsanikku — Nadenkat ja kedagi teist. Hakkas vastik!

«Teie muidugi põlgate mind?» jätkas rittmeister leebelt ja ohkas. «Lubage mõök ära võtta. Lihtsalt niisama. Kas võib?»

Rittmeister asetaski mõõga kahhelkividest ahju juurde nurka, peatus ise sealsamas, kummardus, et korraldada eemalelibisenud mõõgapära, ise aga silmitses üha teraselt kahlite liitekohti ja kriimustusi. Hakkas kõndima edasi-tagasi. Mõlemad vaikisid vihaselt. Protassov suitsetas. Merevaigust pits ta hammaste vahel hüples. Siis ütles rittmeister isaliku tooniga:

«Armas Andrei Andreitš... Jätke see kõik sinna paika, palun teid. Rahustage ka minu südant. Ma ei saa aru, mis lõbu see teile valmistab? Teile makstakse kaks-

kümmend viis tuhat. Issand hoidku!» rittmeister lõi käsi kokku. «See on ju ministri palk, see on ju... Mina saan ainult neli ja tunnen ennast härrana ning mul pole vähematki tahtmist revolutsiooni mängida. Ptüi, et teda...»

Protassovi nägu naeratas, kuid süda oli tõsine ja valutav. Ta mõtles: «Osavasti seab, lurjus, püüniseid.» Väike sõrm võpatas. Ja ta võpatas seesmiselt üleni, nagu madu nähes.

«Kallis Andrei Andreitš! Kas te arvate, et minu süda ei valuta? Ma tõendan teile — valutab. Ja kuidas veel! Kas ma pole patrioot, kas ma pole meie õnnetu Venemaa poeg? Maa on harimatu, õigusteta — see on aksioom. Iga rumal näeb seda. Tsaar on halva mõju all. Venemaa hakkub. Ent kuidas, kuidas aidata?! Teie ütlete — revolutsiooniga, jah?» püüdis rittmeister oma lõksu seada.

«Ei, seda ei kavatse ma teile öelda!»

«Noh-jah, muidugi.» Rittmeister kergitas pettunult vasakut õlga, pistis käed ratsapükste taskutesse ja hakkas käies ümisema lõbusat viisikest «Sinihabemest». «Jah... Kahju, kahju! Te ei taha minuga avameelne olla. Väga kahju!»

Tugev tundepehang ajas Protassovi äkki jalule.

«Kas te ka teate, härra rittmeister, missugustes tingimustes meie töölised elavad — just siin, siin, meie juures?»

«Osaliselt jah,» vastas rittmeister, tõmbas silmad viidukile ja noogutas pead.

«Ja mis te selle kohta ütlete?»

«He-hee... Kas ülekuulamine?»

«Ei, rittmeister, ma tahaksin lihtsalt teie arvamist kuulda.»

«Rahustuge, kallis Andrei Andreitš. Te saate ju väga hästi aru, et ma sellepärast siia ei sõitnud. Selleks on olemas eri inspeksioon, kes peab tööliste huvisid silmas pidama...»

«Kuid võib-olla teie... kuidagi...»

«Ei! Ma ei mõtlegi härra Gromovit mõjutada. Muuseas, kuberner ise kavatseb siia sõita. Aga mis teie selle kohta arvate? Mis neil töolistel veel tarvis on? Kas nad ei tahaks mitte minna... teatähe kuhu? Vanakuradi vanaema juurde... Ei, aitab jubal!»

Pinge andis järele. Protassov istus maha, ta oli enda peale vihane. Vaadeldi teineteist välkuvate silmadega: üks — taltsutaja, teine — tiiger.

«Ja-jah, ja-jah,» jaatas sandarm kaks korda, heitis Protassovile läbitungiva pilgu ja hakkas jälle teraselt ahju vahtima. Ahi seisis külmana. Sinna on peidetud keelatud kirjandust. Protassovi südamest käis värin läbi. Ta jälgis hirmuga vaenlase silmi. Siis lõi ahi otsekui vaaruma, hüppas üles. Üle rittmeisteri huulte libises muhelus.

«Ja-jah, ja-jah.» Rittmeister lähenes kikiarvul ahjule. Kummardus, silmitses teravalt kahte vaevalt märgatavat augukest kahlite liitekohal, kraapis neid kergelt küünega. Ahi läks otsemaid kuumaks, kuumaks läks kogu kabinet, Protassovil hakkas palav, särk ta selja peal hakkas liikuma.

«Augukesed?»

«Jah, vist küll,» vastas Protassov sapiselt.

Rittmeister jäi kähku oma jahtunud tee lõpuni.

«Ja-jah!» hüüdis ta ja kopsas klaasiga.

Protassov tõmbas kulmud kortsu. Viha tõusis pähe.

«Abinõud! Kõige karmimad, kõige järsemad abinõud tuleb tarvitusele võtta. Muidu laostub kõik, variseb kokku. Aeg on vastutusrikas. Ja-jah!»

«Mis siis ikka,» ütles Protassov kuuevarrukaga otsasiselt hīgi pühkides. «Ma olen ise suur distsipliini austaja. Kuid arvan, et tööliste seadusepäraseid nõudmised...»

«Andestage, nõudmised?» ja rittmeister venitas sõrmedega kitsast mundrikraed. «Tööline võib ainult paluda! Nägemiseni!»

Rittmeister pani mõõga vööle ja näole külma viisakuse maski manades kaalutles kiiresti, kas anda Protassovile kätt või mitte? Aga korruga teeb Protassov tembu ja ei võta kätt vastu.

«Noh, tänan siis väga tee eest,» sõnas rittmeister ja astus paar sammu ukse poole, kuid pöördus tagasi. Koputas roosa küünega vastu ahju, kuhu olid augukesed puuritud, võttis sõbralikult Protassovi mõlemad käed ja ütles talle kõrva sisse: «Mu kallis, põletage jumala pärast ära. Hävitage. Äkki tuleb läbiotsimine. Ma ei tahaks

mitte, et... Kas saate minust aru?» Külma viisakuse mask kadus, nagu oli nagu kord ja kohus nukker, silmades teatraalne siirus — vale! «Hüvasti, armas Andrei Andrejevits!» Ta raputas kaua ning südamlukult pere-mehe kätt. Protassov, näost punane ja erutatud, sattus segadusse ega teadnud, mida öelda.

Ta parli kabineti ukse lukku, hõõrus põlastavalt käed odekolonniga puhtaks, tõstis kahli raudkonksudega välja ja põletas samas ära kõik, mida ahju salakäikudes hoiti. Öö läbi vähkres ta voodis. Paremal käel — kaksküm-mend viis tuhat ja Niina, vasakul — töölistmass, töotu-sed, eneseohverdamine. Ai-jähl...

Hommikul teatas Protassov, et ta on haige. Tuli arst.

7

Ratsaseltskond sõitis taiga poole, nii et tee tolmas. Kõige ees, suure täku seljas, istus Ketti. Amatsoonikos-tüümi tal polnud — ta ratsutas, mister Cooki kottpüksid jalas; püksid olid talle liiga laiad, peas enam-vähem vii-sakas ludumütsike. Loor lehvis tuules. Ketti kõrval sõitis uljas ohvitser Igor Borzjatnikov. Nende järel mister Cook, piip hambus ja seemisnähkne pihtkuub seljas, tema järel Ivan. Ivanil olid valged kindad käes ja mis-ter Cooki «köva» peas; tema jalad olid viimse võimalu-seni kahele poole laiade sirutatud, need olid peaaegu ho-risontaalasendis, neile polnud kusagil kohta: kahel pool sadulat rippusid tohutu suured korvid, täis söögipoolist ja veine.

Järgmine paar: kaunitar Nadenka pristavi sinistes, punase kandiga pükstes — Nadenka oli küll kehakas ja puusadest tüse, kuid mehe püksid olid talle siiski liiga suured, ta otse uppus neisse; tema kõrval ratsutas staa-bikapten, lühikeste jalgadega ning vurrudeta Ussatšov. Ta oli tüse, kitsaste õlgadega, suure kõhu ja laia tagu-mikuga, rasvavoltides kaelaga mees. Selle mehejõmmi kõht toetus sadulaharjale, ta istus sadulas otsekui kä-puli, oli vajunud üleni ettepoole, vaata et iga silmapilk üle hobuse pea teetolmusse ei prantsata.

212

«Kas raputab väga?» turtsub kurja keelega Nadenka pihku.

«Ei ole viga,» ähib staabikapten. «See on mul päri-tud... Ma ei söögi peaaegu midagi, kuid lähen aina paksemaks... Muuseas, ma pole ju kaugeltki veel vana.»

«Paksud on alati väga head inimesed,» komplimentit-ses Nadenka.

«*Merci... Grand-mercil*» ja staabikapten Ussatšov, pungitades oma suuri kärbesilmi, ajas enese sadulas sirgu, kuid kõht kiskus teda alla ja ta oli varsti jällegi kápuli.

Viimane paar oli insener Andrijevski oma lauljannast naisega (kontra-aldiga), mõlemad ilusad inimesed.

Aga taga, teistest kaugel eemal, nüpeldas Ilja Sohha-tõh oma märakest. See keerles ja pöörles, vihastas ning kihutas siis kodu poole, nagu oleks tärpetini saanud. Ilja peksis teda tallis vastu pead, toas aga rääkis nai-sele:

«Arvasin paremaks pika puu otsast pikniku peale süli-tada. Ainult mõni jõhkard võib raseda abikaasa saatuse hooleks jätta. Ma olen selleks küllalt kultuurne, et mitte rohkem öelda. Käigu nad metsavaimu saba alla!»

Esimene klaas tõsteti keisrihärja ja kogu valitseva perekonna terviseks. Öhtu, metsalagendik, lõkketuled. Ivan on purjus, ta on kaotanud valged kindad, nelja-kümnest munast tehtud munaroa suhkruga tublisti üle soolanud. Viimane klaas tõsteti võluvate daamide — Ketti, Nadenka, Adelaida Mardarjevna ja kõigi teiste naiste terviseks.

«Mis siis saaks, kui maailmas naisi poleks? Kuul pähe! Silmus...»

«Siis poleks ka meid olemas.»

«Naine elab tunnetega, mees mõistusega...»

«Aga mis on kõrgem, mis on kaunim — kas mõistus või tunded?»

«Tunded, tunded, tunded!» karjub mustajuukseline Ketti kui meeletu. Vein on talle juba pähe hakanud, ta joob Igor Borzjatnikoviga «sinasõprust» ja nad suudle-vad kõvasti kõikide nähes.

«Bis, bis, bis... Kibel...»

213

Ketti langeb kiljudes kasakavurrudega noore ohvitseri sülelusse.

«O jah... O jah!...» jäatab nokastanud mister Cook, sülitab meeleheitliku kadedusega moka otsast ja ohkab vihaselt.

Paks Ussatšov ähib, proovib magusat munarooga ja sülitab samuti.

«Ivan! Tolvan! Anna siia kõige parim... Kõige parim...»

Kuid sääskedega kaetud Ivan, käed-jalad laiali, pöönutab põõsa all.

«Ja teie laseksite elavaid inimesi maha?» küsib Nadenka ning lakub naeru lagistades huuli. «Muudkui aga paugutaksite rahva peale: pliks-plaks!...»

«Pliks-plaks!... Nii ma paugutaksingi!» lausub silmi jõllitav staabikapten Ussatšov selili lamades. Paksu tagumiku ja kandadega ennast mööda niitu edasi nihutades roomab ta nagu kaljukass Nadenka juurde. «Tarvis kakskümmend-kolmkümmend inimest pliks-plaks maha lasta ja mässul on lõpp,» kähises staabikapten ning võttis vasaku käega Nadenkal talje ümbert õrnalt kinni.

«Oih, see on patt!... Oih, see on patt!...» hüüdis Nadenka pehmete ribide tõmmeldes ja tõukas staabikapteni higise käe eemale. «Oih, ma kardan hirmsasti kõdi! Missugune võrukael! Aga mahalaskmine on patt.»

«Patt patuks, vajadus õigustab... Midagi pole parata — vanne. Pliks-plaks!...» ja staabikapten, surudes suudluse Nadenka soolatüükale, sosistas:

«Lähme kaugemale, vaat sinna...»

«Noh, mis siis ikka, lähme! Aga miks?»

«Lihtsalt niisama, lihtsalt niisama...»

«Oih, see on patt!... Küll te olete ikka paks... Ja verejanuline!»

Adelaida Mardarjevna hakkas toreda kontra-aldiga kurvalt mustlaslaulu laulma. Mees laulis baritoniga kaasa. Lauldi südantängistavalt, nukralt. Kettil hakkasid huuled värisema ja süda kloppima. Talle meenus kadunud ema, möödunud noorus. Üksik, tema poolt mahajäetud isa. Tal hakkas oma elust kahju.

Cook virildas nägu, nuuskas nina ja hakkas inetult suust mulle välja ajades nuuksuma nagu väike laps.

«Väga suur... teile... vene... *grand-spasiba*...»

Joobnuna unustas ta kõik keeled, isegi oma emakeele. Ka piip on kustunud, pole jõudu seda uuesti süüdata, pole ka tubakat. Laul aga muutub üha kurvemaks, murelikumaks — see on täis metsikut valu. Ja Ketti on jälle porutšiku kaenlas.

«Ivan! Idioot!... Kus on mu rats?! *Allez* koju!...»

Mister Cook kargas püsti, kiskus vihaselt, nagu pöörane Ketti Igori kaenlast ning karjus rusikaid raputades:

«Kes on minuga? Silm silma vastu! Pliks-plaks!... Poksima! Poksima! Hakkame lõustu poksima! Ketti! Nägemiseni! Te olete päris, päris rämps...» Ja kannad ees, siis külg ees, siis risti ja rästi sukeldus ta taigasse, lüües kord õlaga, kord seljaga vastu puid, kukkus maha ja pobises:

«Jätkake, palun. Mina väga... väga armastab... kuulata mustlase hobune... troika... väga harva, mitte kunagi...»

Nokastanud Ketti tõmbas hirmunult külmade sõrmedega üle oma põskede. Ta mustad silmad olid pärani. Ta ei saanud aru, mis temaga on juhtunud. Vaatas kõiki võõrastavalt. Tegi kohutavaid pingutusi, et ärgata, kuid kõik otsekui kivines temas. Tal hakkas õudne. Hirmuäratava naeruga langes ta kiljudes Igor Borzjatnikovi põlvedele ja karjus:

«Ma ei saa midagi aru... Ma olen purjus!... Vuuh, kui vastik! Miks, miks?!»

Püssitikkude ja sandarmite juuresolekust julgust saades hakkas Prohhor Petrovitš magnetina endale õnnetusi nagu lassoga juurde kiskuma. Muuseas, need õnnetused tekkisid nagu iseenesest.

Medvedevo külast jõudis ühes oma noore naisega kohale vana Pjotr Danilõtš Gromov. Prohhorist rase Anna Innokentjevna sõitis koju traagilises hingelises seisukorras.

Tuleb kord aeg ja Pjotr Danilõtš, sattudes silm silma vastu Prohhor Petrovitšiga, rabab teda oma äkilise

ilmumisega otse südamesse. Tuleb kord aeg ja Anna Innokentjevna teatab oma mehele, et poeg, kelle ta sünnitas, pole tema poeg, vaid pojapoeg. Ta viib vastsünninu Prohhori juurde ja ütleb: «Siin on su poeg ja vend.» Ta teeb seda ilmtingimata ja kindlasti Niina ning veel mõne teise isiku juuresolekul. Siis puhkeb valju häälega nutma ja viskub kaljult Süngesse jõkke.

Nii mõtles oma kodule lähenedes solvunud Anna Innokentjevna. Kuid neid mõtteid on raske täita. Igal juhul kerkib naise kurjade soovide ja oodatud arvete õiendamise tähtaja vahele veel kohutav tõsiasi, mis paljud jalust maha lööb ning paljude silmad jäädavalt süleb.

Niina Jakovlevna valmistus mehe juurde sõitma. Ta tundis kahesugust igatsust: lihtsat kerget igatsust ja sügavat igatsust. Ärasõit viibis Veerakese haiguse — leetrite tõttu. Missugune saab küll olema Niina kohtumine Protassoviga, mehega, taigaga? Ta kartis oma uut tunnet Protassovi vastu. Protassov kartis jälle kõige rohkem seda, et läbiotsimisel võetakse ta käest ära Šapošnikovi kingitus — prokuröri dokument.

Selle dokumendi autor, endine prokurör, nüüd välja-saadetu Straštšalov, kavatses ise Šapošnikovi juurde sõita.

Ka Prohhor Petrovitš unistas ärasõidust. Kuhu — polnud teada. Aga ta hing viskles endiselt üles-alla, üles-alla. Võib-olla sõidab ta Sankt-Peterburgi, võib-olla naisele vastu, või Belgiasse, või hauda. Prohhor Petrovitš ei teadnud isegi, kuhu ta läheb. Kuid kõige tõenäolisem on, et ta jääb koju...

Ministriabi, kes Prohhori kullakaevanduse asjad vormistas, lendas kohalt. Peterburis käis ministrite «kukerpallitamine», ülemused vaheldusid sageli. Porutšik Priperentjev heideti kaardimängimise ja skandaalse joomise pärast polgust välja. Ähvardati kohtuga, kuid asja päästis mõjukas daam Zamoiskaja. Ministriabi lahkumisest teada saades hakkas Priperentjev tõsiselt taigassesõidust ja kullavälja tagasisaamisest unistama. Ühe sõnaga, tahtis Prohhor Gromovile suurt sigadust teha.

Hunt ja Prohhor on üks ja sama. Hunt on kiskja. Huntide peale peetakse jahti, hunte hävitatakse mitte naha ega liha pärast, vaid sellepärast, et nad on kahjulikud loomad.

Kuid Prohhor Gromovid elavad täiesti häirimatult. Seadused, mis peavad inimkarja kaitsma Prohhor Gromovite vastu, on silmakirjalikud, müüdavad ja jõuetud. Need on kokku plätserdatud mitte nõrgemate kaitseks, vaid omavoli, toore jõu ja julmuse heakskiitmiseks.

Nii valitsevad kogu maailmas Prohhor Gromovid, kes on ära ostnud kõik seadused ja kogu tõe.

Jah, Prohhor Petrovitš on kiskja, rõõvloom, omakasu-püüdlik tegelane. Ent nüüd hakkavad puhuma teised tuuled, need tugevnevad, kasvavad, puhuvad Prohhorile vastu, vallatlevad tulukesega ja varsti on kogu Prohhori elu haaranud tulekahju.

Tulekahju on juba üsna lähedal, kuid Prohhor Petrovitš ei näe seda veel täie selgusega — tema püüdluste torn on liiga madal.

Hommikul vara tulid Prohhori juurde kolm barakivanemate esindajat. Kaks vanemat töölist ja üks noormees. Nad tervitasid ja ütlesid, et neid saatsid kõikide jaoskondade tööliselised; et tööliselised julgevad peremehele meelde tuletada tema lubadust müüa paremaid toiduaineid ja nende hinda alandada — see on esiteks. Teiseks — tõsta kolmekümne protsendi võrra palka. Ja kolmandaks...

«Välja! Siis kui ma ise tahan, siis tõstan. Välja, kuni te pole veel vastu vahtimist saanud.»

Taadid ja noormees katsusid, et uksest välja said, öösel nad areteeriti.

Töötajate hulgas tõusis kihin ja kahin. Ägestusid ägedad, läksid kuumaks jahedad, külmaverelised tõid argumente:

«Poisid! Olge ettevaatlikud... Soldatid on siin... Vaata, et veel...»

«Mis neist soldatitest? Ega nad oma inimeste peale laskma hakka?... Kes nad siis on... Kas türklased või?...»

Ägedad kogunesid hilja õhtul sandarm Karl Karlõtš Pfefferi maja juurde. Tulid, nuuskasid ninad puhtaks, vaataskid üksteisele otsa ja ütlesid:

«Teie kõrgeausus! Kuidas seda nüüd... Ära karda... Tee aknake lahti. Meie, kuidas seda nüüd, tulime heaga...»

Väljus sandarm Popolzajev ja karjus trepilt:

«Hei! Rahvas! Minge laiali, laiali! Härra rittmeistrit pole kodus.»

«Hea küll. Me ootame.»

«Nad sõitsid linna.»

«Luiskad, kohitsetud mutt, luiskad!... Teda nähti pärast lõunat siin. Ta on kodus, kuidas ütelda... Luiskad...»

Läbilõikav tenorihääl hüüdis:

«Velled! Läki, kobistame pisut kambrites!...» Ja rahvajõuk, sadat kolm, valgus maja juurde.

Alumiselt korralt hüppasid välja rihmadeta, paljajalgsed soldatid ning nendega koos Ogljadkin ja Prjatkin. Ohvitseri polnud näha.

«Hei, kuhu trügite!» karjusid nad tööliste peale.

«Me tulime tema juurde, kuidas seda nüüd, õigust otsima. Meie esindajad nabiti kinni. Nemad pole milleski süüdi. Kus on sandarmihärra? Andke sandarmihärra siia. Meie, kuidas seda nüüd, heaga... Üle-ko-o-hust!»

Ülemisel korral kustus tuli ja lahtipaisatud aknale ilmus rittmeister. Popolzajev pani uljalt käe kõrva äärde.

«Näe, kus ta on!...» Töölised taandusid kaugemale ja, et sandarmihärra paremini näha oleks, taganesid tee peale ning paljastasid pead:

«Kõrgeausus, me tulime teie juurde...»

«Mis teil tarvis on, poisid?»

Rahvajõuk hakkas karjudes välja laduma oma muresid ja ülekohut, mis tehtud. Rittmeister oli kahvatu. Kuulas ära. Hakkas paberossi suitsetama. Jõuk jäi vaik.

«Teate mis, poisid. Kui te tahate minuga rahujalal elada, siis ainult heaga.»

«Just, just!» karjus jõuk küünarnukkidega vehkides, ennast sügades. «Me sellepärast tulimegi teie juurde. Et heaga ja inimlikult, kuidas seda nüüd...»

«Poisid! Võtke teatavaks, et kubermangu ülem on mind varustanud suure võimuga. Minu käsutuses on sõjariistus jõud. Kuid mina, poisid, ei hakka seda muidugi kasutama. Mina, uskuge mind, armastan teid kui oma lapsi...» Rittmeister krimpsutas põlastavalt nägu. «Aga kas mõistate, poisid?» Kui teie, lurjused, mässama hakkate, olen ma sunnitud...»

«Miks mässama? Mis te nüüd! Me oleme rahulikud... Kuid ainult — Jezdakov ära! Muidu lööme tai pea otsast! Me ei ole määrtsejad... Me... Vabastage meie esindajad... Ja me läheme koju.»

«Ma ei saa. Vabastan hiljem!...» hüüdis rittmeister teravalt, kergitas vasakut õlga ja lõi akna kinni.

Ohvitserid jooksid üle tee. Vanem neist, paksmagu Ussatšov, kamandas ähkides:

«Soldatid, õuele! Rivistuda! Püssid võtta!»

Minuti pärast oli majaesine tühi. Töölised lahkusid kiiresti. Tolmus vedelesid ainult kellegi punane tubakakott ja kolm kontsadega purukstallatud konna.

Õösel olid areteerimised. Pühiti ära neli kisakõri. Rittmeister saatis kubernerile šifreeritud telegrammi.

Vahepeal tegi Prohhor Petrovitš poole aasta kokkuvõtet. Bilanss näitas kasumit. Prohhor Petrovitš armastas tugevasti töötada, kuni nõrkemiseni.

Kokkuvõtteid tehti vahetpidamata kolm ööd-päeva. Raamatupidaja — tüse, palja pealaega mees — läks lõpuks päris ogaraks, hakkas rumalusi rääkima ja jäi peaaegu pimedaks. Prohhor ergutas ennast konjakiga ja külmade kümblustega, raamatupidaja — halva tubaka ja veiniga. Suitsetamisega liialdasid muuseas mõlemad: isegi hunt aevastas suitsu käes, hambaid irvi ajades. Kolmanda öö lõpul kukkus raamatupidaja Illarion Issakovitš Kreštšenski ninuli pearaamatusse.

«Gromov Petrovitš,» nämmutas ta oma niiskeid silmi suure vaevaga lahti hoides. «Vabandage suuremeelselt... Ma ei suuda enam... Read on segamini... Kõik viied, viied ja nullid... Heidan magama...»

«Väsisid ära?» muigas Prohhor. «Noh, kurat sinuga, heida. Pea, kus sul deebet on? Kas võtsid kokku?»

«Deebet — ei ole... Saldol! Kolm milj... kolm trilj...» ja hakkas nohisema, oigas, keeras ennast kušetil näoga seina poole ning uinus.

Prohhor oli samuti pool-ogar veinist, magamatusest ja arvudest. Arvud mänglesid — plussid ja miinused —, arvud tegid ta peast segaseks; ta mõtles, et läheb hulluks, ja kohkus. Kutsus kaks arveametnikku ja mister Cooki. Ja nüüd lõpetasid nad koos väljamaganud raamatupidaja Kreštšinskiga kõrge arvude torni. Prohhor ja kõik neli kohkusid. Üheksa aasta jooksul oli ettevõttesse paigutatud kolmkümmend kolm miljonit.

«Kolossaal!... Kolossaal!...» hüüdis mister Cook rõõmujoovastuses. Ta katkise nina peale on plaaster pandud — mälestus lõbusast pummeldamisest Ketti ja sõjaväelastega.

Prohhor andis igaühele sada rubla, raamatupidajale — kaks. Kõik jäid rahule. Kuid kõige rohkem rahul oli muidugi Prohhor Petrovitš ise: käesoleval aastal on ta saanud ja saab umbes kaks miljonit kasumit. Kaks miljonit! See on viis tuhat viissada rubla päevas. See tähendab, et iga tööline viskab talle päev päeva kõrval mütsi üle rubla ja endale jätab ainult mõned krossid.

Aga Prohhor Gromovil ei sobi sellesse süveneda: tööline on rikastumise vahend, see on juba elu enda poolt nii määratud. Kuid ettevõtte üha kasvav edu ei rõõmustanud teda enam nii nagu varem. Tema koduses elus valitses haigutav tühjus — seda polnud millegagi täita.

«Niina, Niina,» ohkas Prohhor öösiti, «kas sa tõesti Protassovit minust paremaks pead?»

Igatsus naise järele andis end tunda üha sagedamini ja sagedamini; ta mõistis, et ta pole tema vastu ükskõikne, nagu ta seda alles hiljuti oletas, et naine on talle võib-olla kõige tähtsam. Aga muidugi, ta ju armastab teda. «Ent miks, miks ta on täiesti andunud kristlusele — sellele rahulike vaatlajate, aga mitte elu loojate usule, ja takistab tema tööd? On see tema misantroopia, sentimentalism? Kummaline... Kui ta peab ateist Protassovit oma sõbraks, siis kuidas pole Protas-

sov teda seni veel suutnud sellest kiriklikust sonimisest eemaldada? Kummaline, kummaline!...»

Äkki katkes Prohhor mõttevool ja temas kerkisid korraka üles kaks hirmu: kas tõesti tema, Prohhor, on eemaldunud jumalast ja usust? kas tõesti Niina armastab Protassovit? Teine hirm, tugev — ilmne armukadedus — kustutab silmapilkselt mure usu kaotamise pärast. Südamest käib värin läbi, aju lööb lõkkele, pimedusest tungivad esile Prohhor poolt väljamõeldud jõledad stseenid sellest, kuidas Protassov Niinat võrgutab, ja iharad pildid abielurikkumisest. Prohhor kiristab hambaid. Ta vihkab Protassovit väga. Ta töötab piineldes, et laseb selle insenerist don Juani maha, kui saaks ainult paljastada tema ja Niina armusidemed. Kuid külm mõistuse hääl rahustab Prohhorit kohe: tal puuduvad ilmsed tõendused Niina truudusemurdumisest, Niina on talle ustav. Protassov on asendamatu inimene, tohutu suure ettevõtte mehhanismi peamine tõukejõud; tappa Protassov — tähendab hävitada ettevõtte. Kuid Prohhor polnud veel otsustanud, mis on talle kallim: kas Niina, keda ta võib äärmisel juhul mõne teise naisega asendada, või ettevõtte, millesse ta on paigutanud kogu oma mõistuse ja jõu?

Nii vaatles Prohhor unetutel öödel end tähelepanelikult. Oletuste tinglikkuse peensustesse ta ei tunginud, ta lihtsalt kompas, revideeris oma kõikuma lõõnud teadvust, sukeldus tervenisti temas tekkinud sisemiste vastuolude keerisesse.

Kus on siis tema hingelise haiguse põhjus? Kas Niina? Ei! «See nii, et naine lõbu saab ja sõber sõbral meelest läheb.» Käigu kuradile kõik, käigu kuradile! Kas Protassov? Ei. Lõppude lõpuks võib Prohhor ka temast lahkuda ja teise leida. Kus on siis lõhe, mis ähvardab ta sisemaailma aparaadi purustada? Kas tõesti — joomine, kokaiin, morfium, tubakas? Aga keelatud narkootilisi aineid kasutas ta ju harva, ainult äärmistel juhtudel. Tähendab, mis siis — joomine? «Kurat võtku, tarvis maha jätta... Muutun juba päris joomariks. Ja pole ka midagi imestada — isa alkohoolik, vanaisa... röövel.» Sõna «röövel» paneb Prohhor kogu kehast värisema, ta jalad muutuvad külmaks, kohkunud silmade eest ujub mööda

tume, õudne minevik. «Unustada, tarvis kõik unustada... Nüüd kohe unustada,» karjatab Prohhor sõnatult ja, et mitte anda võimalust minevikul eredalt leegitsema hakata ning elustuda, hüppab voodist välja (ka hunt hüppab üles), tormab kirjutuslaua juurde, haarab sahtlist purgi kokaiiniga: «Tarvis kohe peldikusse viisata...» Aga viivitab mõne hetke, silmitsedes teraselt, kuid rohekas, helkiv viirastus — on see Sinilga, on see Anfissa — tema leegitseva pilgu eest möödub, ja laadib siis ägedalt mõlemad sõõrmed kokaiini täis. Läheb tagasi suletud silmadega, et end viirastuse eest kaitsta. Heidab pikali. Teadvus lülitub järkjärgult, kuid siiski kaunis kiiresti teise olukorda. Ja peagi summutavad illusoorne unistus kuulsusest, segane arvude rägastik ja kuldrahade kõlin kõik muu. Ning hommiku eel — raske uni.

Mõnikord astub hingeliselt lõhestatud Prohhor keset ööd ikooni ette:

«Issand, halasta mu peale! ... Ole mulle, vaesele patusele, armuline! ...»

Kuid arvude rägastik ja kuldrahade kõlin summutavad kogu külma palve mõtte. «Tarvis minna isa Aleksandri juurde, temaga aru pidada, papp on tark,» mõtles Prohhor. «Niina teeb mulle etteheiteid, et ma olevat türann... töölistele... Aga mis neil pörgulistel veel tarvis on? Nad oleksid kärvanud, kui mind poleks olnud. Viis tuhat meest, peale selle eided ja lapsed, toidan ja riietan kõiki. Seda on neile lojustele veel vähe? Ma ei saa ju lihtsalt võtta ja kõike neile anda. Noh, olen ekspluataator, olen türann. Lõpp hea, kõik hea. Issand, ära jätta mind maha!»

Äkki ta võpatas.

«Nüüd ma tean, millest mu haigus tingitud on. Siin pole süüdi ei Niina ega Anfissa, vaid need lurjused...» sosistab ta vihaselt, sõrmega pimedust ähvardades. «Need on nemad, kes minu kui metslooma peale jahti peavad, nemad, nemad koos oma Protassoviga. Kas tahate mind hävitada, ilma aluspüksteta jätta?! Noh, oodake, küll ma teile veel näitan! ...»

Kuid siis kostab pimedusest Niina etteheitev hääl ja tema kirjad hakkavad kõnelema nagu elavad. Prohhor

tõmbab teki üle pea ja hoiab kõrvu kinni. Kuid Niina hääl on tema enda sees.

Kord tööde ülevaatuselt tagasi tulles tundis Prohhor ennast hingeliselt väga halvasti. Ta läks hilja õhtul preestri juurde. Seisis pisut aega jalgvärava ees ja pöördus siis äkki tagasi. Kodus hakkas üksinda jooma. Hommikul saatis Niinale telegrammi.

Samal hommikul ilmus tema juurde Protassov. Oli pühapäev. Prohhor tõusis hilja. Kõneldi tööst. Protassov raporteeris.

Prohhorile torkas silma, et Protassov teeb ettekannet ilma tavalise vaimustusega, nagu kõneleks kõrvalisest, teda mitte huvitavast asjast. «Arvatavasti sähvab nüüd kohe töölistest, hakkab mulle oma sotsialistlikku jampsi propageerima. Opetatud tola...»

Insener Protassov pani joonised ja aruanded portfelli korralikult tagasi ning tõmbas oma targa otsaesise kortsu.

«Prohhor Petrovitš,» alustas ta pingutusega, «ma tuln teie juurde nimelt...»

«Ma tean,» tõmbas ka Prohhor oma targa otsaesise kortsu. «Mida nad tahavad mu käest saada?»

«Teie lubaduse täitmist kõigis punktides. Ja see on kõik.»

«Ah, kui vähe! ... Kas nad ei taha ehk...» ja Prohhor jättis viimase sõna ütlemata.

Protassov solvus. Ja vaatas ninalt võetud näpitsprille kõigutades aknast välja, lühikesed mustad, hõbedase läikega juuksed turris.

«Ma tahaksin teile meelde tuletada asjaolusid,» algas Protassov külma, kuid aupakliku häälega.

«Ma tean neid paremini kui teie. Ja üleüldse, Andrei Andreitš, kõige lugupidamise juures teie vastu...»

«Teid päästsid ju töölistes...»

«Ei midagi sellesarnast... Minu töö ja kapitali päästis jumala arm — vihmavaling.»

Prokuröri dokument, mis asus pikeekuue küljetaškus, põletas Protassovi südant. Kuid ta püüdis ennast vaos hoida.

Vaikiti pisut aega. Prohhor Petrovitš tahtis süüa. Ta ütles:

«Tööaega lühendada. Vaat mida nad nõuavad. Milleni see viib? Annad neile kümme tundi — nõuavad nad kaheksa, annad kaheksa — hakkavad kuut nõudma...»

«Inimese elu ideaaliks on puhkus.»

«Inimese elu on töö!»

«Inimese elu ei tohi muuta sunnitööks.»

Prohhor tõstis oma suured karmid silmad Protassovile ja ütles:

«Maailma on tarvis kaunistada, hoonestada, aga mitte logelda. Kui sunnitöö kaudu, siis sunnitöö kaudu!»

Prohhor Petrovitš oli ilmselt erutatud. Kuid ta hoidis ennast tagasi, püüdis olla rahulik ja küsis:

«Kui palju läheks mul siis see nende ülbe nõudmine maksma? Arvestage välja ja teatage.» Ta tõusis ja ulatas Protassovile käe.

«Üks silmapilk!» Protassov võttis portfelli arvestuse. «Töölise nõudmised moodustavad summa, mis ulatub pisut üle neljasaja tuhande rubla aastas... Toitlustuse parandamine ja palga kõrgendamine. Mitmemiljonilise läbikäigu juures on see tühine asi.»

«Kas te olete hulluks läinud! Nelisada tuhat? Tühine asi?!» Prohhor astus sammu tagasi, tema silmad suurenesid, hüplesid, otse õgisid Protassovit. «Ja kes andis teile õiguse, Protassov, minu varaga toimida nagu oma isiklikuga?»

«Prohhor Petrovitš,» Protassov surus mõlemad käed vastu rinda, «te võite kindel olla, et rahvas hakkab kahekordse usinusega tööle — te saate sellest ainult kasu. Uskuge mind!»

Prohhor haaras tooli seljatoest kinni ja liigutas seda edasi-tagasi.

«Ei, Andrei Andreitš... Mingisuguseid reforme ei tule. Saate aru? Ei tu-le-e-e!...»

«Tähendab, te ei täida oma lubadust?»

«Jah, ei täida,» kähises Prohhor, nagu oleks kramp tema kõri pigistanud.

Protassov läks näost punaseks, ta käed langesid alla. Ta istus, viskas ühe jala teisele ja ütles maha vaadates:

«Inglastel on termin: kõlbeline pimedus ehk kõlbeline hullumeelsus. Seda võib tarvitada ka teie kohta. Te olete kõlbeliselt pime. Kuulete, Prohhor Petrovitš?» Protassov tõstis pea, ta hää l kõlas halastamatult ning lõikavalt: «Te ei suuda enam eraldada mõisteid — alatus ja õiglus. Te olete kõlbeline hullumeelne!» karjus Protassov ja kargas püsti nagu vedru.

Prohhor tõukas tugitooli kõrvale, astus laua juurde ja hakkas pabereid sorima, tõstis ühest kohast teise kirja-pressi, liigutas sulgi ning pliiatseid. Tema liigutuste automaatsusest järel das Protassov, et Prohhor on tugevasti erutatud.

«Ah, kuidas see kõik mind ära on tüüdanud! Jah!... Ma olen alatu, ma olen kõlbeliselt pime. Täna...» reageeris Prohhor, haaras peast kinni, manas näole kannatava ohvri ilme ja istus jõuetult aknalauale. «Mitte keegi, mitte keegi ei taha minust aru saada! Selles seisabki tragöödia. Te viite mind selleni, et ma kõik siipaika jätan ja teie juurest minema lähen,» kõneles ta mõtlikult ning tasa. «Kui Niina Jakovlevna tuleb, teatage temaga. Aga mina lähen siit ära...» Prohhor võttis taskurätiku ja nuuskas nina.

Mõte äramineku võimalusest tuli Prohhoori suust ootamatult nagu lind puuõõnest, Prohhor isegi võpatas seestmiselt. See mõte ehmatas ja üllatas teda, kuid jäi kindlalt temasse püsima. Ta mõtles päris tõsiselt: «Kas mul tõepoolest ei tuleks kõik jätta ja siit kuhugi kaduda? Ma olen ju väsinud...»

Töölt lahkumise mõte tõi siia ka Protassovi. Läbirääkimised on lõppenud. Prohhor on nagu kivi.

Protassov võttis portfelli neljaks kokkupandud paberilehe.

«Siin on minu lahkumispalve, Prohhor Petrovitš. Ka mina lahkun.»

Prohhor tõusis jahmunult püsti, läks aeglasel sammul üsna Protassovi juurde, naeratas virilalt ja ütles:

«Ka sina, Brutus?!»

«Tekkinud olukorras, Prohhor Petrovitš, ei suuda ma ennast sundida teie teenistusse jääma.»

Prohhor ohkas ja ütles:

«Aga mina ju, Protassov, kavatsesin tõepoolest pike-

maks ajaks ära minna ja ettevõtte teile üle anda. Mõtelge järele... Jääge... Te hakkate saama neliküm-mend tuhat.»

«Andestage, kuid ma ei suuda... ennast ära müüa isegi saja eest!»

«Te hävitate ju ettevõtte, Andrei Andreitš. Tähendab, te valetasite, et seda ettevõtet armastate.»

«Ma ei valetanud. Ma armastan ettevõtet. Kuid, vaban-dage... Ma ei taha töötada koos džentelmeniga, keda ma enam ei austa.»

Vastastikku, silm silma vastu seisid kaks meest, kes teineteist ei mõistnud. Tegelikult oli nende olemus üks ja sama, kuid nende kõlbelised harjumused kuulu-sid hoopis eri maailmadesse, nagu kirurgi nuga ja röövli puss.

Prohhor — sinises vene pihtkuues, laiaõlgne ja pika-kasvuline — vaatas pead alla kummardades ning ker-gelt kühmu tõmbudes Protassovile läbitungivalt otsa. Rässakas, keskmist kasvu Protassov kergitas pisut oma raseeritud, päevitanud, elavate mustade silmadega nagu Prohhor silmade poole. Prohhoril habe oli suureks kas-vanud, pikad kaussümmarguseks lõigatud juuksed sa-muti hooletusse jäetud; ta ei pööranud oma välimusele vähimatki tähelepanu ja sarnanes praegu uljale kaup-mehele, kes tüdrukute päid segi ajab, või mõne tähtsa magraadi ilusale kutsarile. Kuid tema jõulisel, tohutu suure nina ja kotkasilmadega väljendusrikkal näol lasus suurte hingeliste kannatuste vari. Protassovi nagu aga oli nagu osava kujuri poolt elevandiluust välja nikerda-tud, see kandis allasurutud ärevuse ja kõlbelise üleoleku pitserit.

«Teiega hüvasti jättes ma hoiatan teid, härra Gro-mov, et töölised püüavad oma õigusi kätte saada igasu-guseid seaduslikke teid kaudu... Kaasa arvatud streik. Nägemiseni!»

Prohhor hüüdis talle järele:

«Utelge oma töölistele, et nende märatsemised ja strei-gid võetakse vastu püssitikkudega.»

Und ei tulnud. Oli peaaegu valge koidueelne öö. Akki:

«Karu! Karu! Hei, rahvas!»

«Ferafont karjub,» imestas Prohhor, pani kähku saa-pad jalga ning pintsaku selga — pükse polnud aega jalga tõmmata, haaras püssi, hüppas tänavale ja jooksis hääle suunas. Diakoni maja juures tungis taiga kiiluna asundusse. Tänavat mööda, mis viis taigast kooli juurde, põgenes, nii et tee tolmas, aeglaselt tõlledades karu. Tema järel jooksis ainult aluspükstes ja võõtamata sär-gis paljajalgne diakon, käes raske sepahaamer.

«Kõmmuta, kõmmuta ta, koerapoeg, maha!» karjus diakon, rõõmus, et Prohhorit nägi.

Teist meest nähes karu peatus, tõmbas kõrvad ligipead ja nuusutas õhku. Prohhor pani jooksu peal püssi palge ja tulistas metslooma vasaku abaluu alla. Karu röögatas, tegi kohmaka hüppe kõrvale ja tormas tuhatnelja põik-tänavasse, taiga poole. Mehed talle järele.

«Tabas, tabas!» karjus diakon. «Nüüd kohe prantsatab maha...»

Joosti vererada mööda metsloomale järele ega lastud teda silmist. Üsna jõekese ääres pöördus karu ümber ja hakkas jahimeestele vastu tulema. Prohhor pani püssi palge ja tulistas. Karu röögatas jälle, tegi kohmaka hüppe ja sööstis jõkke.

«Pfii!» sülitas Prohhor. «Haavlid! Too pole ju õige püss.»

«Oi! Vaata!» karjus diakon üle kogu taiga: tema ette kerkis nagu maa alt teine, tugev, hallisegaste karvadega karu. Prohhor põrkas arglikult tagasi, diakon Ferafont aga hüppas suure, kahe sülla jämeduse seedri taha. Karu — talle järele. Ja mõlemad hakkasid ümber seedri keerlema. Kohmakas karu ja väle diakon. Keerlesid kord paremale, kord vasakule. Karu läks metsikuks, hakkas diakoni peale mõirgama, diakon tõmbas kopsud õhku täis ja mõirgas karu peale; kurdistanud karu taganes ja ajas seljakarvad püsti. Karu oli jändamisest tüdinenud, tõusis tagumistele jalgadele, surus rinna vastu puud, ajas käpad laiali ja katsus käppadega kobades vaenlast

kinni püüda. Diakon viskas haamri käest ja haaras looma mõlemast käpast nagu tangidega kinni. Karu tõmbas, tõmbas, kuid midagi polnud teha — käpad olid lallali; karu hakkas valu pärast ulguma.

«Prohhor! Prohhor!» kisendas diakon. «Hei!»

Koos Prohhoriga jooksid juurde ka teised unest ärrganud mehed. Ilja Sohhatõh tarast murtud roikaga, Konstantin Farkov kirvega ja veel inimest viis.

«Viruta suure haamriga pähe!» karjus diakon Prohhorile. «Ma nõõ-rken...»

Karu sikutas, sikutas — ei midagi. Inimesed olid hämmastunud, rinnaga kahelt poolt puule toetudes seisid vastastikku metsloom ja inimene. Prohhor haaras maast suure haamri. Karu mõirgas oma hirmuäratavaid lõugu irvi ajades kohutavalt. Haamer raksatas vastu pealuud, karu norsatas ja kukkus maha. Diakon avas suure vaevaga oma käed, küüned olid siniseks tõmbunud ja nende alt immitses verd.

Õine võit metslooma üle ei rahustanud Prohhor hinge. Ta oli töö juures tusane, sõimas insenere ja tehnikuid, käskis viiele töölisele trahvi määrata, sest et need peremehe ees mütsi maha ei võtnud, ning vallandas kantseleist kaks poliitilist väljasaadetut.

«Ma olen teile ekspluataator, võtke siis vaevaks ja kasige siit minema!»

Insener Protassovi oskusliku käe puudumine andis ennast kohe tunda. Jaoskonnainseneridel polnud initsiaatiivi või kartsid nad vastutust, töödejuhatajad pöördusid iga tühise asja pärast Prohhor poole. Tekkis tarbetu askeldamine ja korralagedus. See erutas väsinud Prohhorit; ta ei teadnud, keda ettevõtte juhatajaks panna, ja otsustas, et tööde üldjuhatajaks hakkab ta ise. Tööd aga oli palju: omad, samuti riiklikud tööd tuleb kindlateks tähtaegadeks lõpetada. Kahju, kahju, et insener Protassov just kõige kibedamal tööajal ära läks. Kaabakas, upsakas tähenärija, mats!

Niinale aga saadeti kiirtelegramm:

«Protassov lahkus. Ettevõtte kannatab. Homme on ta sadamas. Aurik väljub kolme päeva pärast. Mõjuta Protassovit, et ta tagasi tuleks ükskõik mis tingimustel.»

Innokenti Filatõtš Gruzdev elas Peterburis väga kainen elu. Tütsamistehingut alustades külastas ta eriti innukalt kirikut, põletas jämedaid küünlaid, palvetas põlvili, palus, et issand annaks talle ussi tarkuse, et aitaks tal kaukamehi tütsata ega paneks seda tegevust talle süüks — sest tema, jumalaselane Innokenti, on ainult oma peremehe soovide täitja. Öhtul enne teejoomist tellis jumalakartlik vanake kiidulauludega palvuse omakasupüüdmatuile Kozmale ja Domianile. Palvuse ajal püüdis ta nende pühakutega «sõna peale» lepingulisse vahekorda astuda, lubades neile kriminaalkuriteo õnneliku kordamineku puhul oma isiklikust rahast viissada rubla Palestiina ühingu kasuks. (Oma kavatsuse — nõõrida Prohhorilt kakskümmend viis tuhat komisjonitasu — salgas ta palves arglikult maha.)

Äriinimestel on suurepärane vaist: ajalehemärkus, mida üks kui teine Prohhor Gromovi võlausaldajatest oli lugenud, avaldas neile põrutavat mõju.

Mitmed võlausaldajate kiirtelegrammid lendasid Gromovi aadressil taigasse, Kõik telegrammid algasid peaaegu sõna-sõnalt järgmiselt:

«Erutatud ajalehemärkusest teid tabanud õnnetuse puhul» jne.

Prohhor koostas vastused isiklikult, kuid saatis need ära mitte oma asula telegraafi kaudu, vaid kulleriga maakonnalinnas, et sellest kära ei tekiks.

Kõik ta telegrammid olid järgmised:

«Prohhor Petrovitš Gromov on pärast teda tabanud õnnetust raskesti haigestunud, asjaajamise andis mulle üle. Teie telegrammist teatan talle niipea kui ta terveneb.»

Ajutine ettevõtete volinik

J e z d a k o v .»

Ka Prohhor Petrovitši ja Innokenti Filatõtši vahel käis vastastikune elav, kokkulepitud sõnadega šifreeritud telegrammide vahetamine.

Vanamehel ja insener Partševskil olid iga päev kokusaamised. Vahetati muljeid. Kord ütles Partševski:

«Kaupmees Sahharoviga oli väga raske hakkama saada. Ta trampis jalgadega ja karjus mu peale: «Te olete sulid. Teid, nurjatuid, tarvis sunnitööle saata!»

Issand hoidku, ütlen, Semjon Parfenõtš, siin on süüdi nii-ütelda stiihia, jumala karistus. Ja teate mis, Innokenti Filatõtš? Nende poolt ajab seda asja vandeadvokaat, tuntud tegelane Arzamassov. Mida teha? Tema äraostmiseks on tarvis palju raha.»

«Kui palju siis?»

«Ma arvan — tuhandet viiskümmend.»

Innokenti Filatõtš hüppas püsti ja hakkas tuba mööda jooksmas, nii et saterkuue hõlmad lehvisid.

«Pole midagi öelda, viiskümmend tuhat! ... Kuidas te ometi, noormees, julgesite seda öelda? Ah? Peremees võtab meil selle eest kolmekordselt pea maha. E-ei mitte!» hakkas vanamees vinguma. «Meil on enestel ka aru peas. Ja-ah! ...»

«Ma ei tea ... Võib-olla lepib ta ka kahekümne tuhandega ...»

«Lakkugu panni, lakkugu panni!»

Teejoomine toimus Mariinski võõrastemajas, suurepärases numbritoas, mille Innokenti Filatõtš oli just selleks otstarbeks üürinud.

Koos olid viis kaupmeest, kaks firmade esindajat, ühe suure tehase direktori asetäitja ja vandeadvokaat Arzamassov — ilmetu, paljaspäine, kokkusurutud huultega vanamees, suured sarvprillid ees.

Koõsoleku juhatajaks valiti kaupmees Rjabinin, haritud inimene, kitsa musta habemekesega, haiglaselt kollane ja lamedakehaline nagu labidas.

Advokaat Arzamassov nõudis Innokenti Filatõtšilt ametliku paberi esitamist, mis annab talle õiguse peremehe nimel läbirääkimisi pidada, luges selle läbi, andis tagasi ja pöördus Partševski poole:

«Lubage küsida: kes teie olete?»

«Insener Partševski. Ma teenisin mitu aastat Gromovi ettevõtetes. Antud juhul olen siia konsultandina kutsutud.»

Kaupmees Rjabinin asetas enda ette briljantidest monogrammiga kuldkelia, kõhatas ja avas nõupidamise. Ajaleheteadet kuulasid Innokenti Filatõtš ja Partševski nagu nõeltel istudes. Vanamehel jäi hing kinni. Partševski puuris pilguga lugejat. «Mis oleks nagu» kordus artiklis kaks korda, libises kergesti, ilma takistuseta

mööda, äratamata kokkutulnute tähelepanu. Innokenti Filatõtš oli üleni higine, surus tähendusrikkalt Partševski jalga laua all ja lõi nabale risti ette. Insener Partševski liigutas oma kongis nina vasakule ja paremale ning tõmbas silmad vidukile.

«Kas härra Gruzdev võib artikli tõepärasust kinnitada?» küsis kollase näoga juhataja tuhmi häälega, viskas soodatableti suhu ja jõi lonksu boržommi peale.

«Enam-vähem võin kinnitada,» vastas Innokenti Filatõtš.

«Ma soovitaksin teile oma vastus täpsemalt formuleerida,» tähendas juhataja ja rõhatas tasakesi taskurätikusse.

Vanataat sügas vasakut vurru, kohendas prille ja ütles:

«Asi seisab selles, et mul tuli sealt rutuliselt ära sõita: täna, ütleme, oli tulekahju, aga juba homme istusin ma kibitkas. Võib-olla on artiklis ka midagi valetatud, midagi välja jäetud, mis on kahe silma vahele jäänud. Peremees ei saanud ju mulle kõike korralikult ära jutustada.» Vanamees peatus, ta hää l värahtas traagiliselt. «Suurest vapustusest on tema, see tähendab Prohhor, peaaegu suremas.»

Viimane lause rabas koosolijaid tõsiselt. Kõik tardusid oma toolidel, vahetades pilke. Vanataat pühkis taskurätikuga silmi. Tekkis piinlik vaikus. Keerutati lusikatega teeklaasis. Mõeldi: «Aga korraga sureb ära? Raha läheb kaduma ... pühi suu puhtaks.»

«Siber on kaugel, kontrollida on raske,» ütles juhataja nukralt kõhatades ja keerutas oma kitsast musta habet. «Aga et Gromov haige on, see on fakt. Ma sain telegrammi.»

«Mina ka!»

«Mina ka ...»

Partševski märkis midagi taskuraamatusse. Juhataja süütas sigari ja küsis vanataadilt:

«Kas Gromov peab ennast maksevõimeliseks?»

«Enam-vähem — jaa.»

«Konkreetselt,» tegi juhataja ettepaneku.

«Konkreetselt, muidugi, jah. Mul on võimalik vekslid ümber kirjutada ja võlgnevus sularahas välja maksta.

Mul on volitus pakkuda teile, härrased kommersandid, kakskümmend viis kopikat rubla eest.»

Jälle hakkasid toolid liikuma. Kommersantide nukrus jäi kohe vähemaks. Millegipärast oletasid nad, et rubla eest pakutakse neile ainult kümme kopikat. Kuid näiliselt, et puru silma ajada, hakkasid nad valjusti protesteerima:

«See on võimatu... See on pöörane... See ei kõlba kuhugi. Me oleme nõus, vabandage, mina näiteks olen nõus rublast kakskümmend viis kopikat maha jätma. See läheks veel kuidagi. Aga et rubla asemel kakskümmend viis kopikat saada? Ei, ei... Vekslid protesti, kohus, varandus aresti alla ja oksjon...»

«Ah, armsad inimesed,» häälitseis Innokenti Filatõtš nina nuusates ja higiseks tõmbunud silmi pilgutades. «Kerge öelda — oksjon. Kes sõidab siit oiulisest kohast säärasesse kolkasse? Ainult unistus!»

Nüüd ajas ennast laua taga kohmakalt püsti põdra-suurune vanaaegne kaupmees Semjon Parfenõtš Sahharov, suur hall habe üle rinna laiali, jalas läikivad säärsaapad nagu pudelid. Sel aastal oli Venemaal nälg ja kaupmees Sahharov kandis kolme jahuveski seismajäämise tõttu suuri kahjusid. Sahharov oli tujust ära ja rõhutatud meeleolus. Ta pigistas oma lihava käe rusikasse ja karjus:

«Sulid olete koos oma Gromoviga! Te segate ainult vett! Lurjused olete! Sunnitööle tuleks teid, petiseid, saata.»

«Semjon Parfenõtš! Nii ei tohi...» ütles juhataja oma tenorihäälega, jättes alasti naise joonistamise. Teised muigasid. «Siin ei ole ei petiseid ega ka lurjuseid... Istuge!...» Ja juhataja hakkas köhima.

«Ma palun sõna.» Partševski tõusis erutatult püsti. Ta silmades säras kavala rebase tarkus, kellel on tarvis ainult osav hüpe teha, et maiuspala kätte saada. «Härrased! Kas te ka teate, kes on Prohhor Gromov?» algas ta pateetilise žestiga nagu näitleja laval. «Prohhor Gromov on kõige geniaalsem teoinimene. Tema energiat, tema mõistust, tema vankumatut tähet võib ainult imetleda. Kui teie teda nii raskel hetkel toetate, saate te kõik kätte ja töötate temaga koos veel väga palju aastaid, saades

sellest koostööst ainult kasu. Kui te ta hukutate, kaotate kõik. Härrased, mis on teil siis kasulikum? Kas hävitada suurettevõtja, hukutada kolossaalne ettevõtte, mille peale võib uhke olla kogu Venemaa, või anda sellele geeniussele tiivad, et ta lendaks ja looks tuha asemele ennenägematu võimsuse ning ulatusega tööstuse? Vastus võib olla ainult üks. Isegi hullumajas, nõrgamõistuslike ja hullude keskel, ei saa olla teist vastust kui ainult — jah, oleme nõus! Ma hellitan lootust, härrased, et mul on au enda ees näha vene kapitali paremiku, suure ja kaine mõistusega praktikainimesi,» ja Partševski, pingutusest üleni punane ning sagrine, rüüpas jahtunud teed. «Nüüd, härrased, lubage mul arvudega arendada teie ees pilti sellest, mida geniaalne Prohhor Gromov on loonud mitte millestki...»

Varsti sai Prohhor Petrovitš Innokenti Filatõtšilt telegrammi:

«Asi korras. Kakskümmend viis saja eest. Sõidan Moskvasse ja Nižnisse. Üksikasjaliselt kirjas. Vanataat.»

Prohhor Petrovitš kaotas tulekahjuga tuhandet nelikümmend. «Tass teed» aga tõi talle vähemalt pool miljonit sisse.

Kuid see ei jätnud Prohhorile oma mõju avaldamata: lausa pettusega saadud raha rõhus raske koormana ta hinge. Ta tundis äkki teravat häbi. Ta saatis vanataadile telegrammi: «Pöördu jalamaid tagasi. Moskva, Nižni jäta sinnapaika.» Kummaline, kummaline... Ja milleks oli tal tarvis seda teha? Missugune rumal fantaasia? Nähtavasti õssitas teda vanakuri! Peaks Niina seda mitte teada saama. Kuid... kuritegu oli tehtud, kaupmehed paljaks röövitud ja kahtlane raha tasku pistetud.

Pristav sai teate, et «Novõi» kullakaevanduse töölised on hakanud «seanähka vedama» ja tõrkuma. Ta sõitis koos kahe urjadnikuga kohale. Kullakaevanduse inimesed olid parandamatud, nad käitusid kärarikkalt ja häbematult. Pristav rääkis nendega kontori välistrepilt.

Kokku oli tulnud umbes viissada meest. Rābaldunud, rāpased ja habetunud. Nad karjusid:

«Miks peremees ei täida lubadusi? Me kustutasime tulekahju ja päästsime ta varanduse. Ta lubas meile väga palju, aga kuhu tema lubadused on jäänud? Enne määris mett moka peale, aga pärast näitas pikka nina. Peletis, et ta koolerasse kärvaks! Ja miks ei vallandata meie hirmuvalitsejat Jezdakovi? Ta on koletis, vereimeja, virutab meile vastu hambaid... Maha Jezdakov, susi teda söögu!»

Kontorist kargas välja Foma Jegorjevitš Jezdakov, lükkas pristavi kõrvale ja karjus jõugu peale ebameeldiva iniseva häälega:

«Vait olla! Ma teile näitan! Mul jääb hobusest järele lakk ja saba, teist aga ainult nina!»

Rahvahulk tõmbus hetkeks tagasi ja jäi vait. Kõlasid üksikud ettevaatlikud hüüded:

«Lõhked! Vereimeja... Ämblik!...»

«Vait olla!...»

Jezdakovi suur punane hallisegune habe hakkas viha pärast värisema, ülbed silmad läksid pungi. Ta sarnanes raevunud härjaga.

«Sunnitöölised! Hulgused! Varnakid!...» ja ähvardas ülestõstetud rusikatega.

«Aga kes sina oled?»

«Minä olen ka sunnitööline! Jah, olen sunnitööline, ma olen varnakk. Olen kaheksa inimest ära tapnud. Mul on igas taskus kaks püstolit... Näete!» Ta haaras põuest revolvri, tulistas möödalendavat varest. «Nähi Korja üles! Piiksata ainult... Teen kohe kolu auklikuks!... Ei kardä, ei kardä, ei kardä!» ja trampis jalgadega ning märatses ennast unustades.

Rahvas haaras kivide järele. Pristav kahmas Jezdakovil selja tagant kinni:

«Jezdakov... Foma Grigorjitš... Rahustu! Sa rikud mul kõik ära...» ja valitsejat kogu kehaga rõhudes tõukas ta kontori uksest sisse.

«Vaata, kõrgeausus!» karjus rahvajouk. «Nägite nüüd, missugune elajas?...»

«Tasa, tasa, poisid...» ähkis ja hingeldas pristav. «Arutame kõik ilusasti läbi, süveneme kõigesse...»

«Koristage Jezdakov! Koristage Jezdakov siit minema!...»

«Hästi. Hästi, poisid, koristame. Peremees on praegu haige. Igasugused viperused. Aga teie, poisid, ärge uskuge ässitajaid. Me püüame nad kõik kinni. Härra rittmeister on karm. Peale selle — soldatid... Issand hoidku!... Hoiatan teid, poisid... Aga teie, poisid, töötage nagu kord ja kohus. Ja kõik läheb jälle hästi...»

«Me tahame kubernerile palvekirja saata. Ministrile! Tsaarile!... Me saame kõik siin surma...»

«Saatke, saatke, poisid... Aga et oleks seaduslikus korras... Rahulikult...»

Rahvas, keda streigikomitee salaja juhtis, kogunes rühmadeks kullakaevandusse «Dostanj», saeveskitesse, tehastesse ja teistesse jaoskondadesse. Rahulolematuse põhjus: peremees ei pidanud sõna, elu läheb päev-päevalt halvemaks. Järeldus: keegi ei taha meid aidata, vennad, kas me ei peaks mitte ise katsuma enda eest välja astuda?

Prohhor Petrovitš ei hoolinud millestki. Insenerid, tehnikud, mehaanikud teatasid igalt poolt, et töönorme ei täideta, et kõikjal jäävad tööd pooleli, rikutakse sihilikult tööriistu; et distsiplinaarkaristused ja trahvid ei avalda töölistele enam mingisugust mõju. Vastuseks kaebustele pani Prohhor Petrovitš tööstuslikud puudujäägid tehnilise järelevalve arvele, ei lubanud endaga üldse vaielda, ärritus.

«Prohhor Petrovitš, lubage ometi teile teatavaks teha, et tööliste säärase meeleolu juures me ei vastuta töö edu eest... Me soovitaksime teil inimeste suhtes...»

«Mis?! Kas tulete ka mind õpetama?»

Insenerid sattusid segadusse ja lahkusid peremehe juurest õlgu kehitades.

Rahukohtunik, pristav, rittmeister von Pfeffer ja Pro-tassovi asemik mäeinsener Abrossimov leppisid kokku ning kõnelesid Prohhor Petrovitšiga päris tõsiselt.

«Meie arvates on tööliste meeleolu niisugune, et nii-pea kui teie oma lubadused täidate, on kõik korras.»

«Ma ei saa oma lubadust täies ulatuses täita. Ma olin siis paanikas, lubasin uisapäisa. Mul põles ära saeveski, hävines suur hulk tagavaraks tehtud liipreid; ühe sõ-

naga — ma kandsin suuri kahjusid. Ja üldiselt on minu asjad...» Prohhor ei lõpetanud.

«Tekkinud tingimustes on meil, Prohhor Petrovitš, väga raske vajalikku korda hoida.»

«Jah, kuid ma arvasin, et võim, kellele on antud tegevusvabadus, ei tohiks korrahoidmise küsimust niisugusele alusele viia. Tingimused tingimusteks, aga võim võimuks.»

«Võimul peab olema jõu tarvituselevõtmiseks kas või illusoorne moraalne alus. Meie ei näe seda alust. Vastuoksa — me kaldume arvama, et te ei täida kaugeltki kõiki valitsuse järelevalve nõudmisi.»

«Millega te võite seda tõestada?»

«Mina kinnitan seda,» ütles rittmeister oma rassilist pead tagasi heites. «Mul on protokolli koopia teie ettevõtte ülevaatusest, mida teostas valitsuse insener teie inseneri Protassovi juuresolekul.»

«Paljud vanadest puudustest on kõrvaldatud.»

«Näiteks? Ma ei näe seda,» jätkas sandarmirittmeister liberaalitsemist.

«Te olete siin uus inimene. Elate kauem, näete. Igaks juhuks — mida te minult siis soovite? Ma ütlesin juba teile, härrased, et Jezdakovi ma katsun vallandada. Tööpäeva lühendada ma ei saa. Olen valmis andma kõigile töölistele palgalisa viis protsenti, mõnedele ka kümme, aga mitte kolmkümmend kõikidele, nagu nemad nõuavad.»

«Toitlustamine?»

«Ma ütlesin juba teile, härrased, et andsin käsu toitlustamist parandada ja üldse kõikide toiduainete hindu alandada. Ma ütlesin ju teile.»

«Andke andeks, Prohhor Petrovitš, te pole meile seda öelnud.»

«Nüüd ütlen.»

Neli vastastikku rahuldatus, peaaegu sõbralik käepigistus.

Kuid juba teisel päeval need naeratused kadusid ja paljude inimeste näod omandasid traagilise ilme.

Tohutu suur ait, räpane lett täis haisvat liha, suurtes toobrites soolaliha, õhk täis roiskumislehka, kuumus, terved parved porikärbseid. Müüjatel ees kohutavalt

räpased põlled ja kirved käes. Jõuk töölisi, lapsi ja naisi korvide, paunade ning kottidega. Naised peidavad ninad rätikunurkadesse. Paljudel läheb haisust süda pahaks. Jalgade vahel segivad koerad edasi-tagasi. Mõni koer saab tubli võmmu ribide vahele. Taevast katavad pilveräbalad. Taiga kohiseb.

«Halvaks läinud... Haiseb... Ptüi!... Seesugust liha ei söö ju koergi.»

«Kui ei taha, ära võta. Egas meie ole lasknud halvaks minna? Tola! Hei, punahabe märsiga, astu lähemale!...»

«Pea, kuhu nüüd?» Eit tõukab punahabeme eemale. «Minu järjekord! Anna mulle, sa koerapoeg, vereimeja...»

«Ära haugu!» turritab müüja. «Pikajuukseline tola... Kadakaš...»

«Kes haugub? Sina ise haugud...»

Kõikjal kisa ja segadus, röve vastastikune söimlemine, etteheited:

«Halvaks läinud...»

«Raibel!»

«Noh, noh, noh!» Sellid näitavad seina peale: «Loe vastuvõtuakti... Kes kirjutas alla? Teie omad ju. Sell Ivan Stervjakov tõi. Meisse see ei puutu.»

Korruga tungib poodi viiskudega maamees ja temaga koos kaks eite. Mees viskab märja koti soolalihaga põrandale, trambib viiskudega ja karjub kõigest jõust:

«Vereimejad!... Peletised!...» Mida te mu pojale kotti panite?! Ah? Mida panite?!»

Ka mõlemad naised uluvad:

«Kutsuge peremees! Tooge politsei! Ah, ah, ah!...»

«Õigeusklikud!» karjub mees. «Vaadake, õigeusklikud, millega peremees meid kostitab!» ja raputab vihaselt koti tühjaks. Koos libedaks muutunud soolalihaga libiseb põrandale ka varsa organ, mida pole sünnis nimetada. «Kuidas seda nimetatakse?... Ah?...»

Silmapilk on soolalihatünnid ümber paisatud ja härjapead lendavad tänavale. Viis müüjat, visanud kirved käest, liduvad poest taigasse. Sõim, kisa, kirumine, politsei viled.

Ilmuvad kaks strasnikut, urjadnik ja lõõtsutav pristav:

«Poisid, poisid, tasemini. Milles asi seisab, lurjused?!»

«Ära haugu!...» uriseb rahvas tigidalt pristavi peale.

«Vaata, millega meid toidetakse!»

Pristav silmitseb jälkusega asja, mida pole sünnis nimetada, ja sülitab:

«Ja-jah...»

«Nõuame protokoll! Nõuame vastutuselevõtmist.»

Rahvas valgus käratsedes kasakate majja. Tulid tagasi taigasse põgenenud sellid, tuli ka varustusülem, punaste vurrudega punapõskne Ivan Stervjakov.

«See jõledus,» ütles ta väriseva häälega, «on juhuslikult soolaliha hulka sattunud. Ei suuda ju kõige järele valvata, vennad... Mina, vennad, olen üksinda, teid on tuhandeid. Kõiki on tarvis toita. Ei saa ju ennast lõhki kiskuda...»

«Me kisume ise sind lõhki, kärnkonn!...»

Tehti protokoll. Kasakate maja juurde oli kogunenud umbes kaheksameheline jõuk. Tungisid ukse juurde, piilusid sisse.

Äkki karjumine tänaval:

«Laiali minna! Areteerin!»

Rittmeister von Pfeffer trampis metsikult jalgadega, sõimates rahvahulka rõvedate sõnadega.

«Me koostame protokoll, teie kõrgeausus. Peremees toidab väga halvasti. Selgita, milles asi seisab.»

«Vait olla! Laiali minna!... Lasen tule avada!... Hei, strasnikud!...»

Töölised valgusid laiali.

Rittmeister telegrafeeris kindralkubernerile:

«Töölised kogunevad salkadesse, käituvad väljakutsuvalt. Vajaduse korral kavatsen toime panna massilisi areteerimisi.»

Sellest ebasüdasest juhtumisest kõneldi kõikjal. Teisel päeval ei hakanud tööle kullakaevandus «Dostanj», järgmisel streikis kullakaevandus «Novõi».

Mööda ettevõtteid, mis olid taigas tuhande ruutversta suurusele maa-alale laiali pillatud, hakkasid ringi sõitma ja käima tundmatud inimesed. Nüüd ilmusid

need — Griša Golovanid, Martinid ja Petja Knižnikud — kord siin, kord seal päevavalgele ja kutsusid kõiki töölisi ülestõusule, andsid rahvale karmi käsu, et käitutaks viisakalt, oodataks juhendeid tööliste streikikomiteelt.

«Aga kus see komitee on?» küsisid töölised. «Tahaks teda õieti näha...»

«Me ei või seda praegu öelda,» vastas neile lätlane Martin. «Saate isegi aru, seltsimehed, kui kardetav aeg praegu on. Aga kui tarvis on, siis töölistekomitee kutsub teid...»

Streikisid viissada metsatöölise, streikisid ka kõik saeveskid.

Prohhor Petrovitš saatis kiirkäskjalad küladesse, poolteise ja kaheksa versta kaugusele inimesi tööle värbama. Kuid talupoegadel algas just kibe põllutöö: tööle kauplesid ennast ainult need, kel polnud kuhugi minna.

Pristav, urjadnik ja administratiivala töötajad sõitsid mööda streikijaid, keelitasid kõiki «logelemine jätta» ja mässajaid mitte kuulata.

«Meie kannatus on katkenud,» vastasid töölised. «Me töötame hea meelega. Las kontor rahuldab meie nõudmised.»

«Kas palve või nõudmise?»

«Nõudmise!» hüüdsid rahva hulgast lukussepp Vassiljev ja Domožirov.

«Siis esitage oma taotlused kirjalikult.»

«Et esitada, selleks peab aru pidama. Aga meid ei lasta koguneda, aetakse laiali.»

Rääkinud Prohhoriga läbi ja astunud kubermangu võimudega kirjavahetusse, lubas rittmeister töölistel rahvamajja kokku tulla.

Peaaegu kõik ettevõtted streikisid juba nädalapäevad. Prohhor arvestas nukralt kahjusid. Tööliste tööle mitteilmumise pärast oli peremees kaotanud juba ligikaudu kakssada tuhat. See oli tühine. Innokenti Filatõtsi pettur-

lik mahhinatsioon Peterburis kattis kõik kahjud kuhjaga. Kuid Prohhor Petrovitš kartis, et töölised rikuvad ära tehaste mehhanismid ja kaevanduste seadmed ning süütavad need põlema. Aga äkki kestab streik kaua? Siis ähvardab ju kõiki tema mitmesuguseid ettevõtteid vältimatu katastroof... Prohhor nukrutses, vananes, jäi kõhnaks. Ka Niina ja eriti Andrei Andrejevitš Protassovi puudumine andis end tunda.

Tema maja oli nagu kindlus: aia pool küljes oli üks, tänava pool küljes teine suurtükk. Hambuni relvastatud strasniki ja urjadnik valvasid peremeest päeval ja öösel.

Nukker Prohhor ei käinud üldse väljas.

«Armastusväärseim Prohhor Petrovitš,» ja rittmeister Karl Karlõtš tõi punakat põskhabet väristades ning hõbedasi kannuseid kõlistades oma südamesoovid lagedale. «Ma pean siin, teie konfliktis töölistega, suurt leidlikkust ja oskust üles näitama. Mind ei edutata teenistuse alal... Ma peaksin juba ammugi polkovnik olema. Ja ma otsustasin... ja-jah, otsustasin silma paista. Ma kas surun streigi maha või jätan oma kondid siia kuivama!...» Ta pilgutas erutatult silma, tema põskhabe värises ja mõõk kõrises pahaendeliselt mööda põrandat.

Kindralkuberner peaaegu ei seganudki end sellesse asjasse. Juhtivat osa etendasid kuberner kubermangus ja põlitseidepartemang Piiteris. Rittmeister von Pfeffer määrati just äsja saabunud käskkirjaga kogu kohaliku politsei ülemaks, kellele allub ka sõjavägi.

Töölisrühmad läksid takistamatult rahvamajja. Hoone oli inimesi viimse võimaluseni täis. Urjadnik Lopatkin sidus hobuse puu külge ja hakkas vihaselt küünarnukkidega töötades läbi rahvamurru trepi juurde trügima. Kuid tihe ärritatud rahvahulk hakkas juhust kasutades teda nagu kogemata, tahtmatult pigistama, rõhuma ja rusikatega altpoolt vastu kõhtu ning ribisid taguma. Lopatkin sajatas ja sõitis minema.

Koosolek oli kärarikas, kuid korda ei rikutud. See kestis kuni hilisõhtuni. Koosolijate hulgas oli ka Konstantin Farkov. Vanamehel oli Prohhorist kui inimesest

kahju, kuid ta otsustas koos rahvaga töö eest kuni lõpuni kannatada. Streigikomitee liikmed, kes kõnedega esinesid, kutsusid rahvast üles mitte solvama poliit-
seiametnikke, Gromovi esindajaid ega ka Gromovi ennast.

«Seltsimehed, see on sellepärast,» rääkis lätlane Martin ja tõusis näitelaval laua taga püsti. Keegi ei tundnud teda ära: tal oli must völtshabe ees ja tumedad prillid ninal. Ka teised komitee liikmed olid oma välimust muutnud. «Nüüd esialgu teeme majanduslikku streiki, see tähendab, katsume rahulikult teel oma olukorda parandada, vahetada peremehega teravaks ajamata. Ning poliitilisi nõudmisi me praegu veel ei esita. Kas saite aru, seltsimehed?»

Töölise nõudmised sisaldasid kaheksateistkümmend punkti. Tähtsamad neist olid: palga tõstmine kolmekümne protsendi võrra; kaevuritele kaheksatunnilise ja kõigis teistes ettevõtetes üheksatunnilise tööpäeva sisse-seadmine; range puhkepäevadest kinnipidamine; heakvaliteediliste toiduainete müümine; mõnede ametnike ja esimeses järjekorras Jezdakovi vallandamine; korteriolude ning arstiabi saamise parandamine; viisakas käitumine; palga maksmine rahas, aga mitte kupongides jne.

Nõudmised olid seaduspärased. Peaaegu kõik nad puudutasid Prohhor Petrovitši poolt jalgade alla tallatud kohustuslike valitsuse määruste jaluleseadmist.

Dokument lõppes tööliste tungiva nõudmisega — jalamaid sulgeda kõik viina- ja õllepoed.

Paber anti pristavi kätte Gromovile üleandmiseks.

Prohhor Petrovitš kutsus nõupidamise kokku, kuid jätkas vastupuiklemist. Inseneride ja töödejuhatajate põhjendatud argumendid pörkasid peremehe vankumatu kangekaelsuse vastu. Prohhor Petrovitš nägi töölistes ainult oma verivaenlasi; ta oli nende vastu mõlemast kõrvast kurdiks jäänud ja südametuks muutunud. Temas oli tunda sunnitöölise Foma Grigorjevitš Jezdakovi mõju. Just vastuoksa tööliste nõudmisele — see seikleja minema kihutada — tegi ta temast endale peamise abilise. Prohhor nagu sihilikult õrritas ja õhutas rahva kirgi.

Nõupidamise tulemusena otsustas Prohhor Petrovitš mõningaid väikesi järeleandmisi teha, põhilistes küsimustes aga jäi oma endisele seisukohale.

Teisel hommikul kleebiti kõigis kasarmutes üles sandarmirittmeistri allkirjaga kinnitatud järgmine teadaanne:

«Tööliste nõudmistest on ühed teostamatud, teised põhjendamatud ja seepärast ebaseaduslikud. Välja arvatud need ja need punktid, otsustas administratsioon streikijate nõudmised tagasi lükata. Ühtlasi teeb administratsioon ettepaneku asuda tööle kolme päeva jooksul, arvates selle teadaande väljakuulutamise momendist. Vastasel korral antakse kõigile lõpparve, kaevandus suletakse, šahtid ujutatakse üle ja lõpetatakse vallandatutele toiduainete väljaandmine.»

See teadaanne hämmastas töölisi. Kuhu lähevad siis need vallandatud koos oma perekondadega — neid on ühes lastega kuni kümme tuhat inimest. Neid tuleks ju terve kuu aega kas raudteejaama või sadamasse vedada. Ja kust võtta raha? Kas nad siis töepoolest peavad taigas surema või uuesti Gromovi käppade vahele minema?

Töölised saatsid kubernerile motiveeritud telegrammi. Kubeneri käsul tühistati administratsiooni otsus ja soovitati töölistega uuesti läbirääkimisi alustada, streigi käiku teravamaks ajamata.

Õhtul saabus kubermangust prokurör, riiginõunik Tšernošovarts.

Tähendab, selleks et nukrat Prohhorit viie tuhande «ülbe» tööliste vastu kaitsta, sõitsid kohale kolme ametkonna esindajad: kohtuvõimu, siseasjade ja sõjaväe esindajad. Nad tulid oma õigusega, mille aluseks on vägi-vald. Muide, nad tulid sellega, mida dikteeris neile vastava ajajärgu päevapoliitika. Nad ei saanudki tulla sellega, mis oleks rõõmustanud tuhandeid töölisi ja Prohhorit ahnuse nulliks muutnud. Kui nad ka oleksid tahtnud, nad ei oleks saanud seda teha, sest nad polnud ju midagi rohkem ega vähem kui kõikvõimsa mooloki alandlikud teenrid.

Kuid streikijad ometi rõõmustasid prokuröri saabumise üle: oma naiivsuses nägid nad temas võimu kõrge-

mat esindajat, keda isegi sandarmirittmeister peab kartma; nad annavad prokurörile edasi pika palvekirja, kus valavad välja kõik oma kaebused ettevõttes valitseva korra üle.

Kaksteistkümmend esindajat läksid kaebusega prokuröri juurde, nende hulgas ka Konstantin Farkov, Domožirov ja Vassiljev. Tšernošovarts ei soovinud esindajatega rääkidagi.

«Te olete arvatavasti agitaatorid,» paiskas ta neile põlastavalt oma süüdistuse näkku.

Saadikud solvusid ja tõendasid jumala nimel:

«Meid valis rahvas, töölistmass.»

«Ma ei usu teid,» ütles Tšernošovarts. «Las rahvas ise kinnitab mulle, et te pole agitaatorid, vaid esindajad.»

Kui töölised sellest teada said, hakkasid nad kirjutama «tõendeid ja avaldusi», kogunesid kokku nagu kuldnokad enne äratõusu; käisid karjana kasarmust kasarmusse, koondusid suurel hulgal jõe kaldale ning hakkasid kõik üheskoos prokuröri nimele palvekirja koostama. Pjotr Domožirov istus kummuli pööratud kasti juurde. Kasti peal olid paber ja tindipott. Palvekirja ei kirjutata ühe tunniga. Rahvas oli tusane. Harva-harva langes mõni nukker soolane naljasõna.

«Kirjuta: kapsad on halvad. Kirjuta: leiba küpsetatakse sõelumata jahust. Kunagi oli leiva sees hiir. Leib on täis rämpsus ja puutükikesi. Kord, vellekesed, oli leivatüki sees isegi hobusesõnnikut...»

«Kas need tüki on alles hoitud?»

«Alles! Kõik on alles hoitud... Ka protokoll on koostatud.»

«Kirjuta: antakse viletsat, söömiseks kõlbmatut liha. Sellest lihast valutavad meie kõhud ja kasarmutes, kus seda keedetakse, on nii hirmus hais, et hinge lööb kinni. Nii kirjutagi!»

Palvekirja kirjutati kaua: Pjotr Domožirovil voolas higi, sõrmed jäid kangeks, tähtede peenikesed jooned liitusid ühte.

«Siin on kaheksakümmend kaks palvekirja naistelt,» ütleb noor töölinaine ja paneb Domožirovi ette paki täiskirjutatud paberilehti ning nende peale raskuseks kivi. «Siin on kõik meie pisarad ja piinad.»

Nii lohiseb aeg saba liputades edasi. Kord on tööliste hulgas eeskujulik. Pummeldamine on nagu ära pühitud. Rõve vandumine on kadunud. Meeles pidades streigikomitee käsku, valvavad töölisel hoolega üksteise järele, ja ka Gromovi varanduse puutumatus järele. Kaevandustesse ja kõigisse ettevõtetesse on paigutatud valvepostid, et röövimist ära hoida. Kogu eliit, kõik ettevõtete ametnikud olid äärmiselt imestunud äkki saabunud korra üle, mida varem polnud. Peaaegu kõik nad kartsid, et koos streigiga algavad pogrommid, süütamised ja pummeldamised. Kuid juhtus nii, et mitmetuhandeline hari-matu mass, kelle hulgas oli sadu kurjategijaid ja parandamatuid kõrilõikajaid, aheldas ennast teadlikult distsipliini raudse ahelaga.

Et poleks kiusatust, valasid paljud viina pudelitest maha, lagistasid naerda ja rääkisid teravmeelsusi.

«Ei hakka kuni surmani viina jooma! Viin pole tööinimese seltsimees...»

Töölisel võitlesid tõe ja õiguse eest, sooritasid justkui püha talitust. Elus aga toimus omasoodu rohkesti uusi sündmusi.

Sünge jõgi voolas rahulikult, kuid moodustas kahe vaenuliku vastaskalda äärde kaks saart — Prohhori ja streikijate saare.

Niina pommitas telegrammidega Protassovit. Jõudis tagasi oma reisilt võidukas Innokenti Filatõtš. Ivan Ivanovitšina pöördus koos oma noore naisega tagasi ka Pjotr Danilõtš Gromov. Ta asus elama Niina ehitatud uude majakesse, mis oli asulast viie versta kaugusel jõe ääres seedrisalus. Koos Pjotr Danilõtšiga tuli ka vanake isa Ipat külla oma tütrele, diakoni naisele Manetškale.

Ametnikel polnud midagi teha; nad lõbutsesid nagu oskasid, korraldasid piknikke ja pummelunge. Ketti oli hakanud tõsiselt sõbrustama porutšik Borzjatnikoviga; nad käisid väga sageli metsas jalutamas, nende näod olid sääskede hammustustest paistes. Isa Ipat — paksuke, lühikest kasvu, käed selja taga — jalutas väarikalt ümbruskonnas ringi ja vaatles võõrast maakohta...

Diakon Ferapont ja Manetška olid nüüd alati koos: käisid jahil linde laskmas ja marju korjamas. Kui dia-

kon tulistas, tõmbas Manetška silmad vidukile ja hoidis kõrvu kõvasti kinni.

Kord õhtu eel kohtasid nad jõe ääres Ketti. Ta tegi näo, nagu loeks raamatut, ise aga vaatas üha ringi; Borzjatnikov ei tulnud — arvatavasti pidi mõne erakordse juhuse tõttu koju jääma.

«Ah! Tere...»

Manetškale ei meeldinud see kohtumine — ta oli õpetajannale diakoni pärast armukade.

«Kas karusid ei karda?» müristas diakon.

«Mis te nüüd! Kodu ju lähedal, siin pole enam taiga: ainult luhad ja seedrisalud. Kas lähete koju? Lähme koos! Mina, teate, tsipake...» ja Ketti pahvatas pudelile näidates naerma.

Manetška kortsutas kulmu. Mindi teerada mööda. Ketti käik polnud just kindel.

«Ma hakkan seda keigarit Borzjatnikovi vist varsti vihkama. Sisutu nagu tühi pudel. Aga igavus, kohutav igavus... Pole inimesil!»

«Jah,» ütles diakon. «Mind paneb see lausa imestama, et teie temaga... Ta sõitis ju siia inimesi tapma.»

«Mis te nüüd... Ja te peate seda võimalikuks?»

«Ilmtingimata...»

«Jätke nüüd, Ferapont!»

Manetška sähvas pahaselt:

«Ta pole teile Ferapont, vaid isa diakon!»

«Hästi, võtan teatavaks!» ning Ketti puhkes jälle nukuralt ja ängistavalt naerma. «Tuleks ometi Niinagi koju... Siin võib hulluks minna... Mul on otse hirm... Manetška, võtke mind enda juurde korterisse.»

Manetška kehtas ainult õlgu.

Diakon on nagu püsside ja kottidega koormatud kaamel. Tee peal ees on kivise põhjaga madala veega jõeke. Diakon pani Manetška oma vasakule ja Ketti paremale käsivarrele istuma. Manetška siputas edevalt oma lühikesi jalakesi ja võttis sihilikult erilise õrnusega mehe kaela ümbert kinni. Majesteetliku diakoniga võrreldes meenutas Manetška nelja-aastast last ja Ketti alaealist tütarlast. Vett mööda tuli minna sammu viiskümmend.

«Hoidke mõlemad mu kaela ümbert kinni,» ütles diakon.

Ketti võttis naeratades kuidagi eriliselt diakoni kaela ümbert kinni ja hingas talle koos viinahaisuga kõrva: «Mu armas Ferapontik, Ahhilla...»

Manetška turtsatas äkki nagu kass ja sülitas Kettile näkku. Ketti pahvatas vihaselt naerma ja sülitas Manetškale vastu ning nad haarasid korraga teineteisel pat-sidest kinni. Diakon kaotas tasakaalu, libastus, hüüdis: «Mis te nüüd ometi! Tolad...» ja kõik kolm kukkusid vette.

«Kes need seal on?» Ja rittmeister von Pfeffer näitas hobuse seljast binokliga vees siplevate inimeste suunas. Prjatkin ja Ogljadkin silmitsesid teraselt, varjates kätega silmi, ja ütlesid:

«Arvatavasti purjus töölised kaklevad, kõrgeausus...»

Rittmeister jäi vastusega väga rahule ja kappas oru mägist kallast mööda edasi. Tema järel rühm ratsanikke: sandarmid, strasnikud, kohtunik ja ohvitser Borzjatnikov. Nad peavad enne pimedat veel mehaanikatehase ja kullakaevanduse «Dostanj» territooriumile jõudma. Teel kiskusid nad maha kõikjal üleskleebitud «Tööliste üleskutsed töölistele».

«Nii et te ei tahagi siis tööle hakata?»

«Ei taha, isake. Sest ümberringi on ülekohus! Saame hukka nii või teisiti. Võib-olla jumal näeb meie häda ning saadab meile õigust ja ülekohtutegijatele karistust.»

Isa Aleksander istus perekondadega puuseppade barakis. Mõtles viivu, nuuskas tubakat ja ütles:

«Teie endi asi, teie endi asi...»

Habemikud puusepad sügasid enesega rahule jäädes vastuseks selgi ja tagumikke.

«Aga vaadake, mille pärast mina tulin... Kiriku aastapäev läheneb. Iga aasta, nagu te teate, puhastatakse selle päeva eel kirikut: pestakse maalitud seinad ja lagi puhtaks. Selleks tuleb erilised tellingud ehitada. Mulle oleks tarvis viis puuseppa ja umbes kümme naist, põrandapesijaid...»

«Arge kartke, isake. Teeme kõik, mis tarvis, ilma tasuta, jumalale meeleheaks,» vastasid naised õhinal.

Teisel hommikul läks kiriku koristustöödele rühm puuseppi ja naisi. Kaks suurt artelli, inimest sada, läksid tööriistade ning värvidega rahvamaja ja koolimaja remontima. Töölised tegid seda omal algatusel: nad pidasid koolimaja ja rahvamaja endile kasulikeks asutusteks. Konstantin Farkov, paljajalu, püksisääred üles kääritud, värvis koos seltsimeestega koolimaja katust, teine rühm takutas seinu, eided pesid aknaid, põrandaid ja uksi.

Mõlemad preestrid, ülespistatud seelikutega eided ja viis-vana puuseppa töötasid kirikus. Isa Aleksander kõneles:

«Kiriku tegite ilusaks, ka teie kodudes valitseb nüüd puhtus.»

«Zelo borzoo, zelo borzoo...» ähib igivana isa Ipat.

«Isake!» hüüavad naised pisaraid pühkides. «Kui üks-meelselt ja puhtalt me nüüd elame, me pole ealeski nii elanud. Ei taha nagu uskudagi...»

«Kunas siis teie streik lõpeb?»

«Me kavatseme nüüd, isake, prokurörile kirjutada... Mis tema ütleb,» räägivad puusepad. «Meil pole enam kuhugi mujale minna. Vahest ehk hauda, usside söödaks.»

«Te võiksite siiski järele mõelda, kas poleks juba aeg tasapisi tööle hakata. Peab ju ka peremehe olukorrast aru saama.»

«Ah, isake!» karjusid puusepad ja naised läbisegi. «Kui sa ainult teaksid, kuidas need antikristused meie üle irvitavad, räägiksid sa hoopis teist juttu. Mida me kõik üle oleme elanud ja vaikselt ära kannatanud... Kuid kaevata kartsi — aetakse minema... Aga sina tunne meile kaasa.»

«Tunnen kaasa, tunnen kaasa, vennakesed,» ütles isa Aleksander ja nuuskas tubakat ning ta terased silmad tihedate kulmude all muutusid süngeks. «Mina olen vägivalla vastane nii ühelt kui teiselt poolt. Asja peab rahulikult otsustama, vellekesed.»

«Aga meie ju ei tarvitagi vägivalda. Peremees tarvi-

tab vägivalda. Sa tee talle see selgeks. Pane talle põrgulisele aru pähe.»

«Õigus, õigus, õigus,» kõgises isa Ipat.

Pärast lõunat läksid mõlemad preestrid, sinised kamilavkad peas, uued rjassad seljas ja ülempreestri kepid käes, väarikalt Prohhor Petrovitši poole. Isa Aleksander otsustas peremehega seekord karmilt kõnelda.

«Ma löön selle kepiga vastu põrandat ja käratan talle: «Jumalavallatu! Usust taganenu! Kaua sa, põrguline, Kristuse õpetust unustades oma rahvast piinad?»»

«Just, just...» kinnitas, hingeldamisest silmad pungis, kõhukas isa Ipat. «Nii tehkegi, Aleksander Kuzmitš. Mina toetan ka teid, ma löön ka kepiga, kuid mitte vastu põrandat, vaid Prohhorile vastu pead, zelo borzoo... Ma tundsin teda juba tattnina-poisikesena. Ta tuli mu aeda õunavargile. Ah, küll oli häbematul, küll oli häbematul!»

Prohhor seisis akna juures, lillade portjääride varjus. Küllastajate pika, kolmekordse helistamise peale väljus lõpuks toatüdruk:

«Ah, tere, isakesed!...» ütles ta ja läks ise silmi pööritlemas ning huuli närides üleni punaseks. «Prohhor Petrovitš on haiged! Nad heitsid juba ammugi magama ja käskisid öelda, et neid enam ei tülitataks.»

«Ütelge härra Gromovile, kui ta ära magab... mitte välja magab, vaid ära magab... et tema juures käisid kaks hingekarjast talle lohutust pakkumas. Tema ei soovinud neid aga vastu võtta — selle eest tuleb tal jumalale vastust anda. Ja tal pole meie õnnistust!» ütles isa Aleksander läbi karvaste ninasõõrmete puhkides ning hakkas väarikalt, pea püsti, välistrepist alla laskuma, sauaga vastu astmeid lüües.

«Ah, küll oli häbematul, küll oli häbematul!» pobises isa Ipat, isa Aleksandrile järele rutates. «Õunu varastas... valgeid klaare. Ah, küll oli võllaroog!»

Akna juures lillade portjääride varjus seisis Prohhor ja vaatas neile järele.

Rittmeister von Pfeffer jõudis enne pimedat juba mehaanikatehase ja kaevanduse «Dostanj» territooriumile, kus ta väga omapäraselt kõiki asjaolusid tundma

õppis: ta käis oma saatjaskonnaga barakist barakki, hütist hütiti, astus sisse kasarmutesse ning muldonnidesse, trampis kõikjal jalgadega, raputas mõõka ja ahvardas:

«Kui te kohe tööle ei hakka, tulen soldatitega, lasen teid kõiki maha otse kasarmute ees, ei halasta ei teie naiste ega kõverjalgsete laste peale!»

«Kas me oleme siis kiskjad hundid või, et meid maha tuleb lasta? Meie oleme ka inimesed, teie kõrgeausus! Me otsime tõde. Rahulikumaid meist polegi,» vastasid suure vaevaga ennast valitsedes talle leplikult kainemeelsed ja ägedad töölisel. Need aga, kes pisut keevalisemad olid, hakkasid, niipea kui rittmeister eemale oli jõudnud, talle vallatult järele halaliitama:

«Hala-lii, hala-lii... Küll on aga kröbe!...»

Kisa ja vile poolest ei jäänud neist maha ka lapsed. Rittmeister läks näost roheliseks ja isegi komistas oma pika mõõga peale.

Ohtul sõitsid võimud ja strasnikud kuhugi ära. Hilja öösel aga lähenesid rahukohtunik ja rittmeister ühes sandarmite, urjadnikute ning strasnikutega tasa poissmeeste kasarmule, mis oli kohalejõudnud soldatite poolt ümber piiratud. Koerad haukusid ärevalt, kähiseva häälega. Taevas oli paksus pilves. Valvur läks neile laternaga vastu:

«Kes sealt tuleb?»

«Omad.»

Valvur taganes «omade» eest ja võttis mütsi maha.

«On Domožirov, Vassiljev, Semjonov, Markov ja Krasnobajev kodus?»

«Vist kodus. Magavad vist. Täpselt kardan öelda.»

Barakis valitses unine vaikus ja norkamine. Elektri-jaam streikis, valgust polnud, kõikjal oli pimedus.

...Pime oli ka seal, kauges Razboi külas. Nad lähevad tarest välja. Elutu hunt ajab veidra grimassiga oma punased lõuad nende peale irvi, metsloomakesed naeravad. Sünge taevast rõhub maad, ümberringi on vaikus, elumajades on tuled ammugi kustunud.

«Küll on pime,» ütleb Protassov.

«Jah, pime,» vastab Šapošnikov, kes teda omatehtud

laternaga saadab. «Siin on mudane, hoiduge paremale...»

Nad lähevad vaikides. Protassov kuuleb oma kaaslaste erutatud ohkimist. Ta mõtleb Niinale, tema eelsele telegrammile.

«Veerake on suremas. Olen meeleheitel, mu süda lõhkeb, ärge hoolige millestki, minge minu pärast tööle tagasi.»

Protassov ütleb:

«Ma kardan kõige rohkem seda, et töölised võivad minu töölt lahkumist võtta kui argust. Ütlevad: «Võttis kätte ja põgenes just enne streiki.» Ma otsustasin kindlasti tagasi minna. Kas olete sellega nõus, Šapošnikov?»

... Latern liigub edasi. Ülesäratatud Pjotr Domožirov kargab püsti. Pingil, seljast võetud särgi ja pükste all, on terve kuhi «asitöendeid».

«Sa oled areteeritud! Pane riidesse!»

Magajatele tuhmi valgust heites liigub latern mööda pikka kahekordsete naride rida edasi. Töölist Vassiljevit pole, Vassiljev on kadunud. Kinni võetakse viis meest.

«Mis eest te meid kinni võtate?» karjuvad mehed.

«Mis, mis? Keda võetakse kinni?» Inimesed naridel tõusevad üles, kratsivad uniselt lutikatest puretud külgi, vaatavad mitte midagi nägevat silmadega laterna vilkuvat tulukest, kuulatavad eemalduvate kannuste kõlinal. «Hei, vanem, mis on juhtunud?»

«Meie omasid võeti kinni.»

Teises kasarmus vahistati ka neli meest ja koos nendega juhuslikult seal ööbiv Griša Golovan. Otsiti hooliga hektograafi ja lendlehti «Tööliste üleskutse tööliste», kuid ei leitud. Ei leitud ka lätlast Martinit ja veel paljusid teisi, keda areteerida taheti. Rittmeister oli vihane. Ühes ja teises nurgas ärganud töölised karjusid:

«Miks te tulete meie juurde öösel, ja veel soldatitega? Me streigime rahulikult, ei puuduta kedagi. Saatke meile kutsed, me tuleme siis isegi... Päeval!»

Kaevanduse «Dostanj» kasarmus vahistati kolm meest: poliitiline väljasaadetu üliõpilane Lohhov ja kaks perekonnainimest — vene talupoega. Hakkas valgeks minema. Paljud tõusid üles, keetsid teed. Käratseti, naerdi rittmeisteri ja soldatite üle.

Punases allapoole põlvi särgis habemik kullaotsija karjus pilkavalt barakisolijaile:

«Hei, eided, mudilased, kullaotsijad! Tulge välja!... Las võtavad meid kõiki vangi...»

«Vait olla, lurjus!» karjus rittmeister ja täristas mõoka.

«Kutlen, lurjus! Ka su vanaema oli viimane lurjus, tundsin teda...»

Rahvahulk lagistas naerda. Ähvardas tulla skandaal. Rittmeister hammustas valusasti huulde ja vaikis, kartes kaevanduse sulide mässu.

Kaksteistkümmend meest viidi konvoi saatel linna, neljasaja versta kaugusele, vanglasse.

Kubernerile ja politseidepartemangule lendasid telegrammid:

«Peaegu kogu streigikomitee on areteeritud. Korra-rikkumisi pole olnud. Tööliste meeleolu on valvas ja äravootav.»

Hommikul algas tööliste hulgas kõva käärimine. Teade areteerimistest erutas kõiki. Inimesed kogunesid rühmadesse, olid pahased. Arutati mitteküllaldase toiduse küsimust — inimesed nälgisid, kõneldi vajadusest kogu teenitud raha välja nõuda. Kontor keeldus nii palga kui ka toidumooni väljaandmisest — peremees ei pidanud sõna, peremees ei taha järele anda, ei taha isegi lepingulisi kohustusi ja valitsuse instruksioone täita. Peremees on reetur ja elajas.

«Poisid! Tarvis on vangid vabastada.»

Kolmsada tuisupead läksid kontori juurde, et nõuda areteeritute kohest vabastamist. Rahva hulgas oli ka Filka Skvoren. Teda tiivustas lootus, et tuleb pogromm ja meeldiv teenistus. Teisel pool jõge, silla taga, seisis soldatid püssidega. Otse üle silla kihutas tööliste salga suunas ohvitser Borzjatnikov.

«Seis, seis!» karjus ta mõõka keerutades.

«Me läheme asja pärast,» öeldi rahva hulgast. «Meid tahetakse vallandada, meile ei anta toidumoonu välja, meie...»

«Laiali mi-i-inna!... Käsin tulistada!»

Ja kihutas tagasi, nii et tolm keerles.

«Ärge uskuge, poisid, ärge uskuge!» kõlasid rahva hulgast ässitavad hüüded. «Soldatid ei hakka meie peale laskma.»

Ent oli näha, kuidas soldatid püssid haarasid. Rahvajõuk kohkus ära ja näitas kirudes soldatitele selga.

Õhtu eel hakati neljast barakist kohtuniku käsul neid töölisi välja tõstma, kellel kogu töötasu varem kätte oli saadud. Väljatõstmist juhatas pristav. Kogu majakraam — saapad, kirstud ja riided — visati tänavale. Väljatõstetuile jagati võmmusid ja lohistati kraedpidi. Kostis oiged, nuttu ja sõimusõnu. Töölised, kes vägivalda pealt vaatasid, raevutsesid. Kuid soldatid ja strasnikud ähvardasid neid nuutide ning püssitikkudega.

«Poisid! Tarvis kubernerile kaevata, ja kui see ei aita, siis kindralkubernerile...»

Areteerimisest järelejäänud vähesed juhid saatsid kiirtelegramme kubernerile ja ka Peterburi. Nad seletasid, et tööliste esindajate areteerimine on õli tullevaamine rahvas muutub rahutuks; tööliste väljatõõtmine kõrvallises kohas, kus pole elamuid, on kuritegu, mille tulemuseks on näljastreik ja kõiksugu muud hädad.

Väljavõtted erutatud kubeneri pikast telegrammist prokurör Tšernošvartsi nimele:

«Kui leiate võimaliku olevat, vabastage areteeritud Keelan väljatõõtmised kuni streigi täieliku likvideerimiseni. Pristavi annan kohtu alla juhul, kui ta vägivaldseid väljatõõtmisi jätkab. Omanik Gromovile tungivalt soovitada tööliste seaduslikud nõudmised rahuldada.»

Prohhor Petrovitš pidas selle telegrammi puhul ilma prokuröri teadmata Jezdakovi, pristavi, kohtuniku ja sandarmirittmeistriga nõu. Nõupidamise tulemusena saadeti osavõtjate allkirjadega telegramm Peterburi Siseasjade Ministeeriumi:

«Kubeneri kõhklev ja ebaselge taktika nõrgestab meie positsioone, toetab töölisi nende edasisel väljapressimisel, venitab streiki, toob loendamatu kahju, õõnestab valitsuse prestiiži. Palume rittmeister von Pfefferile juhendeid anda streigikomitee lõplikuks likvideerimiseks ja edasiste areteerimiste teostamiseks.»

See telegramm avaldas mõju. Peterburi survele telegrafeeris kuberner prokurör Tšernošvartsi ja sandarmirittmeistrile, et tema, kuberner, ei tee enam takistusi edasistele areteerimistele ja teiste arukate abinõude tarvituselevõtmisele streigi likvideerimiseks.

Rittmeister võidutses: ta hõõrus käsi, nähes ette streigi peatset likvideerimist ja Gromovi suuri kingitusi. Muuseas, kingitusi on saadud ennegi: rittmeister tegi areteeritud saatvale sandarmile korralduse maakonnalinnas paruness von Pfefferi nimele kolm tuhat rubla üle kanda.

Rittmeister kõlistas võidukalt kannuseid, pungitas vaateeritud rinda. Prokurör aga, imestades kubeneri vasturääkivate telegrammide üle, arvas õieti, et Prohhor Gromov ja tema käsilased ajavad Peterburi kaudu ilma tema teadmata «inetut» poliitikat. See vihastas prokuröri.

Vahepeal muutus tööliste olukord veelgi raskemaks: paljud tundsid teravat puudust toiduainetest; neid polnud kusagilt saada ega millegagi osta. Mõned juba nälgisid.

Ketti juurde komberdasid kaks mudilast — Katja ja Mitja, tema õpilased.

«Preili!... Mammake ja taadike saatsid meid sinu juurde... Meil pole raha. Me nälgime... Nüüd juba kolmas päev.»

Ketti läks nendega hoiukassasse, võttis oma viimased krossid välja ja andis lastele.

Kirjutas Niinale kirja:

«Sinul nähtavasti pole südant. Sa ainult teeskled, et armastad rahvast. Tegelikult aga on Sulle Veerakese elu palju kallim kui tuhandete tööliste ja nende laste elu. Sa oled egoist, Sa oled emaloom. Andesta mulle need karmid sõnad. Ma saan nüüd Protassovist aru, saan aru ja hindan tema mõtteviisi. Vaat see on inimene! Aga

Sina ja metslane Prohhor olete marjad ühelt põõsalt. Ma ei suuda siin elada, mul on selles vägivalda atmosfääris väljakannatamatult raske. Ma abistan kaheksat nälgiwat perekonda, ma olen kõik ära andnud, mis mul oli, on jäänud ainult kanaarilind. Ma oleksin valmis ka oma elu andma, aga ma ei tea, kuidas seda teha. Instiituut paiskas meid ellu rumalate, pimedate plikakestena. Ma hakkan alles nüüd aru saama inimese osatähtsusest ja kohustustest elus. Ma olen jabur, jabur, joodik, kõlvatu! Olgu neetud taiga ja teie ahnus! Andesta, Niina, armas, kallid, tore Niina! Anna mulle, purjus, kõlvatule tüdrukule, andeks. Äh, otsas on Su Kettikel Jumalaga! Ma ei suuda enam.»

Tindipott ja sulepea lendasid põrandale. Kiri rebiti väikesteks tükkideks. Kanaarilind avas oma unise pärlsilma ja siutsus:

«Neiu, mis sinuga on?»

Ketti nuttis vihaselt, meeleheitlikult.

13

Telefon helises.

«Härra prokurör palub teid enda juurde, oma korterisse!»

«Ütelge prokurörile, et ma tunnen ennast halvasti ja palun teda enda juurde sõita, kohe saadetakse hobune järele.»

Laiaõlgne, jässakas, erus olevale meremehele sarnanev prokurör Tšernošvarts astus raskel sammul Prohhor kabinetti. Ta närtšunud nägu oli hallikaskollane, silmade all olid suured, kortsulised kotid. Kogu ta figuur väljendas ärritust ja viha. Ta andis hooletult kätt ja istus, oma suurte, läike kaotanud silmadega ähvardavalt Prohhorile otsa vaadates. Prohhor ei kohkunud, tõmbas otsaesise kortsu ja puuris oma pilguga prokurörü. Prokurör püüdis ka külme kortsutada, kuid äkki võpatas Prohhor silmade jõu ees ja pöördus kõrvale.

«Ma olen teie teenistuses,» karjus enesega rahulolev Prohhor, et ametnikku lõplikult segadusse viia.

254

«Ja-ah! Vaat mis...» pahvatas pisut araks löönud prokurör bassihäälega. «Võimu direktiivide kohaselt, kes mind siia komandeerinud, samuti ka tööliste huvides ning osaliselt teie huvides pean ma teile, armuline härra, ütlema järgmist...» Prokurör krimpsutas nägu, haaras oma lõdvast paistetunud põsest kinni ja maigutas suud.

«Mis, kas hambad?»

«Jah, neetud!... Auk!»

«Soovite ehk konjakit? Radikaalne vahend.»

«Ei, tänan. Jätsin joomise... Aort, saate aru! Surmava haigus. Keelatud. Kõige karmimalt. Ah, neetud!...»

«Aga te proovige korra keelust üle astuda,» ütles Prohhor pilkavalt. «Kui ainult lubatuga piirduda, riskerid muutuda nulliks ja elu tundub vanglana: seda pole lubatud, teist pole lubatud. Mina ise keelan ja luban endale.»

«Jah! Aga teie loogika, andestage, on väga primitiivne. See on raudse haardega inimese loogika, vabandage mind. Sellel teemal ma olen kohustatud teiega kõnelema, armuline härra. Kuid ma tunnen, et mul on kuidagi ebamugav vestelda teie kabinetis, aga mitte...»

«Andestage, härra prokurör, ma ju teatasin telefoni kaudu teie ametnikule, et olen haige...»

«Ah-jah! Arst keelas teil väljamineku, aga te oleksite ju võinud — teie oma loogika kohaselt — sellest keelust mitte hoolida? Selge! Te teete ju ainult seda, mida te tahate. Niisiis, vaat mis...» Prokurör haaras jälle põsest kinni ja hakkas vasakut jalga longates mööda tuba edasi-tagasi käima.

Prohhor valas lihvitud karahvinist kaks hõbedast topkat kallist konjakit täis ja võttis kapist õhukesteks viiludeks lõigatud sidruni. Prokurör armastas napsitada, tema suu hakkas vett jooksuma.

«Palun. Kui ma ei eksi — Vassili Vassiljitš?»

Prokurör tegi koleda grimassi, oigas, lõi meeleheitlikult käega ja tühendas hõbedase topka.

Prohhor vaatles teda julgelt ning häbematult:

«Kas aitas?»

«Ei tea. Nagu oleks.»

Paus.

255

«Niisiis, täiesti ametlikult... Teie ettevõtetes, armuline härra, ilmneb igal sammul valitsuse tuhande üheksasaja kolmanda aasta kaheteistkümnendal juunil väljaantud kohustuslike määruste rikkumisi. Kas olete nende määrustega tuttav? Siin nad on...» ütles prokurör, võttis vormikuue taskust suure brošüüri ja raputas seda õhus. «Ja-ah!... Lugege läbi: tööliste eluruumid peavad olema valged ja kuivad, ilmtingimata topeltakendega ja nii edasi, ja nii edasi. Aga mis teil on? Mitte elamud, vaid hauad. Kes lubas teil niimoodi ehitada, nagu teie olete ehitanud?»

«Mina ise.»

«Teid võetakse selle eest vastutusele. Inimesed pole loomad. Ma nõuan kõigi barakkide ümberehitamist. Kas kuulete, armuline härra, ma nõuan...»

Prohhor naeratas habemesse, täitis jälle topkad ja ütles:

«Ma ei saa seda ju korraga teha.»

«Töölistele pole palgaraamatuid kätte antud. Nad ei tea, kui palju nad on teeninud. Kus need raamatud teil on?»

Prohhor tõmbas jälle kulmud kortsu, kuid naeratas ühtaegu pehmelt ja viipas kergelt käega:

«Vassili Vassiljitš, palun!»

Prokurör haaras põsest, oigas ja tühjendas teise topka. Ta hallikaskollane nägu läks roosaks, silmad löid särama.

Kestev paus. Prohhor kõndis mööda kabinetti.

«Palgaraamatud on kontoris. See on lohakus. Ma olen korduvalt sellest rääkinud, nüüd käsin need töölistele välja jagada.»

«Olge nii hea, Prohhor Petrovitš, olge nii hea,» ütles prokurör pehmenenud bassihäälega.

Jälle vaikus.

«Kas mõjus?»

«Mõjus,» ütles prokurör, tõmbas kotkana oma tihedad kulmud kortsu ja muutus Bismarcki sarnaseks.

Prohhor valas jälle topkad täis.

«Ma kuulan teid tähelepanelikult, Vassili Vassiljitš.»

«Ja-ah!» ning prokurör tõstis ähvardavalt sõrme, liigutas kulme. «Te olete halb kuningas oma riigis, vaban-

dage mu väljendust. Teie alamad oigavad teie satraapide ja teie enda vägivalla all... Ma tean... Teie...»

«Andestage, härra prokurör. Kui ma kõigis asjus oma alamate tahtmist täidan, siis muutun ma ise halvaks alamsaks oma keisrile. Aga ma julgen mõelda, et ma ikkagi mingisugust kasu oma isamaale toon...»

«Ja-ah! Ja-ah! Kes siis seda eitab? Kuid te rikute ju valitsuse poolt kehtestatud töönorme. Te ei hinda inimeste tööd, tööpäev on teil üleliia pikk, elamistingimused äärmiselt halvad, te tüsate töölisi arvestustega, tüsate neid mööduga, annate halvaks läinud toiduaineid ja... andestage... mingisuguseid... mingisuguseid... vabandage mu väljendust, mingisuguseid kirjeldamataid... see... see...» Prokurör tähtis pööraselt napsi võtta ja haaras jälle põsest kinni. «Oh, sa neetud!...»

«Palun teid.»

Prokurör oigas, jõi ära ja hammustas sidrunit peale. Hakkas siis huviga Šiškini maali ja suurt Eliisabeti-aegset kella silmitsema.

«Ja-ah!» hüüatas prokurör, astus Prohhoori juurde ja ähvardas teda konksus sõrmega. «Ma nõuan seda! Ja-ah, ja-ah, ja-ah... Te peate kohe järeleandmisi tegema. Peate töölistele kakskümmend viis protsenti palgalisa andma, Jezdakovi vallandama ja kogu ettevõtte reorganiseerima ning Protassovi tagasi kutsuma, ja-ah, ja-ah, ja-ah! Palun mitte vastu rääkida. Oieti öeldes peate te seda kõike tegema juba homme, juba homme!»

Prohhor naeris prokurörile avalikult näkku, valas konjakit ja ütles:

«Teie, Vassili Vassiljitš, tahate väga kergesti, isegi naeruväärse naiivsusega minu ettevõtteid ja kapitali käsutada. Aga kes need kogus, lubage küsida, härra prokurör: kas teie või mina?»

«Täiesti õige — teie. Kuid selles aitasid teid tööliised. Võib-olla seitsmekümne protsendi võrra.»

«Ah nii? Noh, siis muidugi. Palun.»

Joodi. Prohhor valas veel.

«Kas mõjub?»

«Mõjub,» ütles prokurör. «Hammaš rahuneb.»

Prokuröri silmad vajusid kinni, nina laskus huulte kohale.

Kestev paus. Prokurör jäi kergelt tukkuma.

«Vassili Vassiljitš! Mu kallid...» Prohhori hääl oli rāme. Prokurör paotas silmad. «Mul on Peterburis kõva, väga kõva seljatagune. Riigiduuma liikmed ja isegi mõned ministrid. (Prokurör tegi silmad rohkem lahti.) Te ärge unustage, et ma olen üks Venemaa suurimaid kapitaliste. Sellepärast, mu armas, elame parem sõbralikult. Ma vallandan töolistest pooled, teine pool võib jääda. Neil päevil saabub uus partii töölisi, nelisada inimest, ja nädala pärast on mul tööjõudu külluses. Neid näljaseid lojuseid meie ajal jätkub. Ma ei tagane oma põhimõttest. Ma annan rahvale miinimumi ja võtan maksimumi. Ja siis veel — kui ma täna järele annan, olen sunnitud seda tegema ka homme ja ülehomm... Annad kuradile sõrme — oled kadunud!»

«Ja-ah! Ma saan teist väga hästi aru.» Prokurör ärkas nüüd täielikult ja tühjendas ilma palumata viienda konjakitopka. «Ja-ah... Kuid ma olen kohustatud tegutsema kontaktis kuberneriga. Ja üldiselt... ja üldiselt... niisugune on tema ekstsellentsi tahtmine. Või mitte? Ta ootab streigi rahulikku lõppemist. Või mitte?»

Prohhor avas kirjutuslaua keskmise laeka.

«Ma annan tema ekstsellentsile põhjaliku seletuse. Ma olen kindel, et ta minust aru saab. Aga see siin on teile,» ja Prohhor ulatas prokurörile viie kirjalakist pitsoriga kinnipitseeritud ümbriku.

«Mis see on?»

«Kümme tuhat.»

Prokurör läks punaseks, ajas silmad pungi, ja pea hakkas värisema kui langetõbisel, ta paiskas hoogu võttes kirja Prohhorile näkku:

«Kuidas te julgete! Altkäemaks?! Äraostmine?! Ma käsin teid areteerida. Nüüd kohe. Jalamaid!...»

Prokurör astus raskel sammul ukse poole, haaras kamina kõrvalt oma kõvera kepj ja väljus ust kõvasti kinni lüües.

Prohhoril läks silmade ees kirjuks.

Prokuröri käsul lõpetati tööliste väljatõstmised. Pristav ei teadnud, kuidas käituda. Ka kohtunik sattus sega-

dusse. Pristav läks kohtuniku juurde nõu pidama. Mõlemad jõid end täis kui tinaviled. Töölised kavatsesid kõik üheskoos prokuröri juurde minna.

Prohhor ei uskunud, et teda areteeritakse, ta pidas seda täiesti võimatuks. «Prokurör on jabur,» mõtles ta. «Tema peale mõjub ainult konjak, altkäemaks ei mõju,» arutas Prohhor, kelle roopast väljalöödud mõistus ja süda nõudsid tuulutamist.

Ta läks Nadenka juurde. Pristavit polnud kodus. Istuti kaua, kuni halli õhtuni. Räägiti aeglaselt, mõtlikult. Millest räägiti, pole teada. Seda teadis ainult hunt. Prohhor andis Nadenkale mingisuguseid instruktsioone. Nadenka noogutas jaatavalt pead.

«Kas said aru?»

«Sain... Täidan kõik.»

Õösel toimusid rittmeisteri osavõtul asunduses ja barakkides uued areteerimised. Tabati ka Petja Knižnik.

Samal ööl areteeriti prokuröri käsul Foma Grigorjevitš Jezdakovi. Prokurör kirjutas orderi ka varustusülema, punasevurrulise Ivan Stervjakovi areteerimiseks, kuid too, kartes tööliste kättemaksu, oli juba kolme päeva eest taigasse põgenenud.

Juba koidu ajal sai rahvas teada Foma Grigorjevitš Jezdakovi, oma verivaenlase areteerimisest ja sulil ning petise Ivan Stervjakovi korteris toimunud läbiotsimisest. Töölised, kaotanud sideme streigikomiteega, kujutlesid oma lühinägelikkuses, et prokurör on täiel määral rahva poolt.

«Vennad! Prokurör on meie poolt!»

Nii mõtles ka Nadenka. Nadenka tegutses. Tema sõbrad istusid igas ettevõttes, teadsid, kuidas käituda. Nadenka oli üle pea Prohhor Petrovitši tugevasse võrku langenud. See saatustlik Gromovite mõju valitses kõikjal: selle alla sattusid kõik, kes oma eluteel Prohhor Petrovitši silmusesse langesid. Nii pöördus ka Andrei Andrejevitš Protassov Gromovi residentsi tagasi. Konvoi saatel viidi Razboi külla, Šapošnikovi naabrusse üle endine prokurör, nüüdne väljasaadetu Straštšalov. Sõitis koju Niina oma tütre Veerakesega. Porutšik Priperentjev võitis Piiteris suure summa raha ja mõtles nüüd altkäemaksu abil rünnata Prohhori kullakaevandust. Õnnetu

insener Vladislav Vikentjevitš Partševski unistas uuesti Prohhor Petrovitši teenistusse astumisest, ta oli ikka veel Niinasse armunud. Kõigi nende inimeste saatus puutus nii või teisiti kokku ka Prohhori eluteega.

«...Liiguvad ringi mitmesugused provokatsioonilised kuuldused,» kurdab isa Aleksander majast väljudes isa Ipatile ja haarab peast kinni. «Inimesed tulevad rahulikult siia... Ma kardan... Ei tea, mis ette võtta!»

«Rahulikult pealt vaadata... Mis saame meie suure ettevõtte võimumeeste vastu? Me oleme jõuetud,» raputas kõhukas isa Ipat pead.

«...Kaks-kolm korda tulistada on väga kasulik,» ütles ohvitser Borzjatnikov ohvitser Ussatšovile.

«Jah, muidugi,» vastab paks Ussatšov. «Teil on vist sel alal kogemusi?»

«Minul ei ole, aga rittmeistril on. Ta tegutses üheksandal jaanuaril Piiteris.»

«...Teie ei luba seda! Teie ei tohi seda!» karjub läbi telefoni Ketti.

«Armas Ketti, rahustuge,» vastab talle Borzjatnikov tasa. «Kõik sünnib nii nagu vajadus nõuab.»

...Ja vara hommikul helistati sandarmirittmeistrile veel neli korda, ärevalt, neljast eri punktist.

«Meie piirkonna töölised kavatsevad täna asundusse minna, et prokurörile palvekirja viia. Ärge uskuge neid, rittmeister. Nad lähevad selleks, et soldatitelt relvad ära võtta, ülemused maha tappa, pogrommi teha ja röövda.»

Nii teisest, kolmandast kui ka neljandast punktist öeldi peaaegu sõna-sõnalt sedasama. Nõnda kõnelesid neli provokaatorit, neli õudset häält. Nende sõnade mõtte oli sisendanud neile Nadenka, Nadenkale aga Prohhor Petrovitš. Rittmeister lõi üsna kartma. Rittmeisteri kõht läks lahti. Ta teatas soldatitele:

«Poisid, olge valvel. Mul on andmeid — rahvas tuleb siia, et teilt relvad ära võtta ja teid lõhki kiskuda.»

Prokurör oli suremas haige. Süda töötas halvasti. Eilne kokkupõrge Prohhoriga ja konjak tegid oma töö. Prokuröri juures oli arst. Rittmeister esitas oma argumente, prokurör vehkis tõrjuvalt käega ja rääkis hingeldades:

«Teie, rittmeister, olete enesevalitsemise kaotanud. Töölisi saab peatada ka ilma tulistamata. Ma teatan teile, et mina olen selle vastu... Muuseas, kui teil on ümberlükkamatuid andmeid ja kui juba teile on usaldatud võim peaaegu et Peterburist...»

«Siin on telegramm...»

«Säärasel juhul tegutsege, kuid omal vastutusel ja riisikol... Ma olen väga, väga haige. Ma pesen oma käed puhtaks.»

...Arsti kohates küsis sandarmirittmeister:

«Kuulge, Ippolit Ippolitõtš, kuidas on teil lood sidumisvahenditega? Soovitan kõik kiiresti korda seada: koidud, operatsiooniruum ja meditsiiniline personal... Et oleks homseks valmis...»

«Kuulan! Aga kas tohin küsida, milleks?»

«Noh, igaks juhuks. Noh, paljugi mis... Nägemiseni!»

Õhtul hilja astus Ippolit Ippolitõtš Gromovi kabinetti. Peremees oli kahvatu. Kolmandat päeva polnud ta tilkagi joonud. Ta oli üleni pinõvil. Streikivate tööliste kangekaelsus tegi teda hulluks.

«Prohhor Petrovitš,» alustas arst. «Kas te ka teate, et meil valmistatakse ette verevalamist? Ma kohtasin täna von Pfefferit,» teatas arst ja jutustas erutatud häälega kõigest, mis sandarm oli öelnud.

«Noh, ja mis siis?» küsis Prohhor ning tõmbas kulmud kortsu.

«Prohhor Petrovitš, ma tuln teid paluma, et te verevalamise ära hoiaksite. Kõik oleneb teist. See on ju kohutav, Prohhor Petrovitš.»

Prohhor jäi talle otsa vahtima, tõusis ja vastas kriiskava häälega:

«Võib-olla te soovite ehk, et teid määrataks rittmeisteri asemele relvastatud jõudude juhatajaks? Ah ei?»

Noh, siis palun, olge vait! Ja-jah! Palun. Me teame ise, mis me teeme. Meie poolt on seadus!»

Arst onkas, kohendas oma suitsuklaasist prille ja, riskeerides veelgi kuulda peremehe jämedusi, ütles:

«Väga kahju, et Niina Jakovlevnat siin pole! Ma olen kindel, kui tema oleks kodus...»

«Ah! Te olete kindel! Aga vaata, Prohhor Gromov ütleb teile, et kui tema oleks julgenud siin vahele seada, oleksin ma talle koerapiitsa andnud ja ta areteerida käskinud. Minge ja täitke seda, mis rittmeister teile ütles, ja ärge toppige oma nina asjadesse, mis teisse ei puutu. Hüvasti...»

Prohhor jäi üksi. Ta istus terve tunni liikumatult nagu kivi. Mõtted, üks süngem kui teine, võtsid temas võimust. Talle telefoneeriti vahetpidamata. Ta ei vastanud helistamistele ega lubanud ka kedagi vastu võtta. Ei maganud kogu öö.

Sel ööl areteeris rittmeister rahukohtuniku osavõtul veel paljud tööliste esindajad ja streigikomitee järeljäänud liikmed.

Hommikul, juba enne valget levis teade töölisorganisatsioonide purustamisest kõikjale. Barakkidesse, kasarmutesse, taigasse, tehastesse ja kaevandustesse hakkas töölisi suurel hulgal kokku kogunema. Koosolekud olid kärarikkad. Erutatud rahvahulk väljendas vihaselt oma tahet.

«Protassovit pole, Abrossimov on kalts, peremees elajas. Lähme, velled, prokuröri juurde!... Ta peab meie esindajad vabastama. Mis kurja nad on teinud? Ah?!»

«Andke politseile särul! Andke sandarmihärrale särul! Andke pristavile särul!» karjusid kullaotsijad nagu metslased. Kuid neid peatati:

«Ja veel, poisid, on tarvis välja nõuda kogu töötasu ja toidumoon. Kui ei anta, lõhume nende aidad maha! Ei maksa meil siin midagi lambaid mängida. Kasakad ja strasnikud ei hakka meid tulistama, kohalejõudnud soldatid aga hakime peeneks nagu kapsad.»

Kell viis hommikul valgusid «Novõi» kaevanduse töölistes tuhandeinimeselise jõuguna kaevandusse «Dostanj».

Seal käratsesid juba kaevanduste «Vesjolenki», «Bogatoõi» ja «Nahhodka» töölistes. Mehaanikatehase ja kolme saeveski töölistes tulid veel juurde. Üldkoosolekul otsustati kogu rahvaga prokuröri juurde minna, talle üheskoos selgeks teha, et tööliste hulgas streigile õhutamajaid ei ole, et igaüks neist streigib omaette, omal vastutusel ja riisikol, ja sellepärast las prokurör vabastab jalamaid kõik areteeritud seltsimehed.

Kell kümme hommikul liikus rahvahulk «Gromovo» asulasse, peakontori juurde. Mitmetuhandilise rahvahulga ainsaks eesmärgiks oli — prokurörile edasi anda «kaebekiri», samuti nelisada isiklikku palvekirja.

Teel ühinesid selle rahvahulgaga mullatöölised, metsaraiujad, veskite ja liipri-immutamise tehaste töölistes ning uudismaategijad. Rahvahulk aina kasvas.

Samal hommikul ilmus peremehe juurde arglik, erutatud Abrossimov. Ka Prohhoori näovärv oli kollakas-hall ja silmade all kotid. Oma alluva võttis ta vastu jahedalt.

«Mis? Jälle nõuannetega? Tõepoolest, mis see siis tähendab? Kord üks, kord teine... Ptüi!...»

«Lubage, Prohhor Petrovitš, ma pole veel suudki lahti teinud, aga teie juba... Jah, teate... olukord on väga räbal. Töölised tulevad tohutu suure karjaga siia.»

«Ma sülitan selle peale,» ütles Prohhor ägedalt ja ta unetusest ähmased silmad hakkasid välkuma.

«E-ei, Prohhor Petrovitš, tulega mängida ei maksa. Ja siis lubage teile teatada: üleile hommikul riskeerisin ma oma eluga, käisin seitse barakki läbi ja ütlesin töölistele: «Poisid, asuge tööle, ma annan teile sõna, et räägin peremehele augu pähe ja ta täidab pikkamööda kõik teie nõudmised.»

«Mitte tuhkagi ei saa nad minult! Mitte tuhkagi!» käratas Prohhor ning ta hääli kähises ja silmad hüplesid. «Ma käsin teid nüüd kohe kõik barakid läbi sõita ja töölistele öelda: «Peremees, nurjatu, ei tee mingisuguseid järeleandmisid!... Peremees, nurjatu, sülitab teie nõudmistele!» Kas saite aru, Abrossimov? Ja las nad, lurjused, julgevad ainult avalikku mässu tõsta. Katsugu ainult!... Küll nad siis näevad, mis me nendega teeme.

Ma lasen nad ise maha, omaenda suurtükkidest!... Pauh — ja ainult märg plekk on järel! Teie, Abrossimov, tunnete mind veel vähe...»

Insener Abrossimov hammustas oma värisevaid huuli ja läks nukralt akna juurde. Maja ette kihutas konvoi saatel rittmeister von Pfeffer. Ta astus kabinetti kannuseid kõlistades, uljalt ja sõjakalt. Kuid tema nägu oli kahvatu, põskhabe kohevil.

«Kas tulevad?»

«Tulevad, Prohhor Petrovitš. Ma andsin kõikidele relvastatud üksustele käsu kingule puuriitade juurde asuda.»

Abrossimov vaatas aknast, kuidas jooksid soldatid püssidega, traavisid mööda strasnikud, tormasid koerad ja poisikesed, ruttasid eided ja vanataadid.

«Armas Karl Karlõtš,» alustas Prohhor kaebliku, protesteeriva häälega ja pani käed kokku. «Nii nad on, kord üks, kord teine... Eile tuli isegi papp, isa Aleksander. Ja kõik on nagu kokku rääkinud: «Andke järele, andke järele!» Kuid ma ei või ju, mu ülitargad nõuandjad, ma ei või!... Ma ajan siis kõik oma plaanid nurja. Kui ma neile järele annan, ei ole enam mina peremees, vaid nemad. Ja mina olen kadunud. Saate aru — kadunud!»

«Armas Prohhor Petrovitš,» katkestas rittmeister teda kannatamatult. «Minu läbirääkimiste aeg teiega on lõppenud. Nüüd on aeg tegutseda. Mul on valitsuse direktiivid — relvastatud jõud käiku lasta...»

«Noh, siis tegutsege, Karl Karlõtš. Tegutsege...»

«Jah! Kuid ma pean teile ütlema, et selles rahvajõugus on üle nelja tuhande inimese ja et nad on relvastatud, minu soldateid on aga ainult üheksakümmend seitse meest.»

«Noh, kas kardate või?»

«Ei! Ei!» Rittmeister pööritas silmi ja taganes Prohhorist pisut kaugemale. «Kuid ma pean teile ausalt tunnistama, et kui, jumal hoidku... Te saate aru? Siis ei pääse keegi meist terve nahaga, teie aga maksate oma eluga esimeses järjekorras.»

Kortsud Prohhor kulmude kohal hakkasid ägedalt liikuma. Insener Abrossimov värises ikka veel akna juures. Rittmeister, hinnates oma hirmutavate sõnade mõju

Prohhor Gromovile, kõhatas närviliselt mütsi ja kõlistas pidulikult kannuseid:

«Niisiis! Prohhor Petrovitš, teie sõna! Tähendab, tööliste järeleandmisi teie poolt ei ole?»

Arev vaikus. Abrossimov tahtis juba peremehe juurde minna. Prohhor kokkutõmmatud kulmude vahele tekkis vertikaalne korts. Ta vastas järsult:

«Ei!»

«Sel juhul... Härra Abrossimov, lähme, meid oodatakse!»

Hetke pärast hakkasid kuljused kõlisema, troika sõitis tegevusväljale. Valjusti läbi nina hingates tormas Prohhor binokliga akna juurde. Akna taga valitsesid kummaline vaikus, päike ja erutav kuljüste kõlin. Aknast polnud näha ei mäeküngast soldatitega ega teed, mida mööda liikusid tööliste salgad.

Prohhor Petrovitš helistas toapoisile, andis käsu võikude kolmik ette rakendada, täkk saduldada ja «midagi söögipoolist» kotti panna. Võttis siis kärsitult tulekindlast kapist terasest kastikese Niina briljantidega, pistis selle jahitaskusse, toppis sinna veel viis suurt kullakamakad, lukustas kõik jälle tulekindlasse kappi ja tõttas peaaegu joostes pööningule. Ronis läbi pööninguakna katusele, peitis enda korstna taha ja hakkas binokliga vaatama. Tema silmad kord laienesid, kord kitsenesid, süda läks külmaks...

... Jõeke voolas läbi asula ja suubus Süngesse jõkke.

Jõeke peal oli sild; üle silla viis taigast tulev lai tee, seda teed mööda pidi nähtavale tulema peaaegu neljatuhandelise töölistehulk. Siinpool jõke, umbes poole versta kaugusel sillast, heinamaaga kaetud kõrgel kingul seisis relvastatud soldatite ahelik. Nad tõkestasid asula keskusse viiva tee. Neid kamandasid vurrudeta paksmagu Ussatšov ja vurrudega Borzjatnikov. Soldatite taga künkal seisis sandarmirittmeister von Pfeffer, pristav, kohtunik ja mäeinsener Abrossimov. Nende käsutuses oli ratsastrasnikuid ja sandarmeid, valmis rahvahulga kallale tormama. Kingult oli näha nii sild kui ka tee ning kogu plats. Mõlemal pool teed silla ja soldatite vahel olid tohutu suured inimesekõrgused liiprite virnad,

mis umbes saja meetri ulatuses moodustasid kitsa koridori. Ületanud silla, satub rahvas möödapääsmatult sinna koridori nagu lõksu.

Taevas oli täis päikesesära. Taigast väljus tohutu rahvahulk. See täitis juba kogu tee, saba aga ulatus veel taigasse. Peaaegu kõik olid pühapäevaselt riides. Paljudel olid käes väikesed kompsukesed söögiga. Kui liiguti metsas, mängiti lõõtspille. Tööliste nägudel oli helge lootus: nüüd läheb kõik hästi, nad peavad prokuröriga nõu, annavad üht-teist peremehele järele ja peremees annab neile järele, ning — homme jumala nimel tööle.

Kõige ees käis punases särgis ja tōkatiga määratud saabastes pikk vanataat Konstantin Farkov. Kaelas oli tal üle kogu rinna ulatuva hōbedase ketiga kell. Kõik käisid nagu kokkurāagitult lõbusalt ja vaikselt.

«Seisma jääda, seisma jääda!» karjus näost punaseks muutudes rittmeister von Pfeffer ja kolm sandarmit koos strasnikutega kihutasid rahvahulga poole. Rahvas oli veel umbes versta kaugusel. Ratsanikud kihutasid üle silla ja kappasid rahva juurde.

«Pidage! Pidage! Paigale jääda...»

«Mida see siis tähendab? Me oleme ju rahulikud inimesed. Me läheme prokurōri juurde.»

«Pidage! Pidage!»

Rahvahulga poole kappab ka, nagu hūrdakoer suure lambakarja poole, ohvitser Borzjatnikov, mīts uljalt ühel kõrval, silmades hullumeelsus. Tema ees pole mitte rahulike inimeste hulk — tema ees on salakaval vaenlane, kes ihaldab verd.

«Pidage, lurjused, pidage... Muidu tulistame...»

«Ise oled lurjus... Oled sa ogaraks läinud või?... Mis eest te tulistate?...»

«Laiali minna! Laiali minna!»

Ootamatult tormab taigast välja üleni vahus troika. Insener Protassov hüppab kibitkast välja ja ruttab juhtiva rühma juurde. Tema näos väriseb iga lihas, veri peksab tugevasti meelekohtadel.

«Milles asi seisab, härrased?!»

«Kes te olete?»

«Kas te mind ei tunne, rittmeister? Ma olen Protassov!»

«Ah, vabandage. Kuid mis teil siin asja on? Te lahkusite ju töölt.»

«Ma tulin tagasi. Siin on Prohhor Petrovitši kutse-telegramm. Ma rāāgin töolistega. Ma oskan neid rahustada. Nad usuvad mind.»

«Lābirāākimiste aeg on lõppenud. Kuid proovige... Ise ju õssitasite neid mässule... Kurat teid võtaks!...»

Kuid need viimased sõnad ōeldi Protassovile tagant järele, ta ei kuulnud neid. Protassov jooksis kõigest jõust, kohmakalt küünarnukkidega vehkides rahvale vastu, kelle pea hakkas juba riitade vahelt välja jõudma, saba tuli aga alles üle silla.

«Poisid!! Seltsimehed!» kisendas hingeldav Protassov joostes. «Jāāge seisma! Jāāge seisma! Te lähete surma, mahalaskmisele.»

«Pea-a-atuge!» mõirgas Farkov kõigest kõrist ja pōördus nāoga rahva poole ning hakkas kātega vehkima: «Peatuge, peatuge!» Kuid rahvas koridoris ei nāinud ega kuulnud midagi, tungis aina edasi, esimesi ridu enda ees tōugates — rahvale surus tagant peale koridori valguv kurdistunud ja mitte midagi nāgev saba.

«Peatuge, peatuge, pea-a-a-tuge!!»

«Jāāge seisma, poisid, jāāge seisma!... Isand Protassov on meiega. Protassov tuli tagasi. Protassov tahab rāākidal!»

Māe otsas, kiriku juures on rühm uudishimulikke. Mōōda nōlvakut jooksevad alla soldatite ja rahva juurde poisikesed ja koerad. Mōlemad prēestrid, vārisevates kātes kepid, on samuti māe peal.

Paljud töölised on riitade otsa roninud ja karjuvad kõigest jõust:

«Jāāge seisma! Jāāge seisma! Ärge suruge peale!!»

Osa inimesi, kes juba sūlda kolmkūmmend koridorist välja olid jõudnud, valgusid laiali ning jäid seisma. Kōige ees tihedas rahvasalgas seisis Protassov. Suitsumehed võtsid tubakakotid välja ja hakkasid suitsu tegema. Mōnikūmmend töolist pōördusid kõrvalteele, mis kontori juurde viis, et ōnnetust kohast kaugemale minna. Lōpuks selgus, et see rahulikult meelestatud tööliste rühm oligi järgneva segaduse põhjuseks.

Soldatite signaalpasunad hakkasid mängima. Neid

hoiatavaid helisid ei pannud aga rahvas kära ja kõnekõmina tõttu tähele.

«Poisid, te lähete surma! Kas te siis ei näe? ... Seal on soldatid!» hüüdis Protassov, kelle erutatud nägu oli higine ja värises, värises ka hääl.

«Selfsimees Protassov! Isand! Andrei Andrejevitš!» rääkisid töölised, kes teda tiheda rōngana ümbritsesid, ärevalt hingasid, ninast ja suust tubakasuitsu välja puhusid. «Me käitume rahulikult! Me streigime ... Läheme prokurōri juurde ... avali südametega.»

«Kus on teie esindajad! ... Andke palvekiri! ...» hüüdis Protassov.

«Hei, esindajad! ... Protassovi juurde! ...»

Kuid seal, kingu otsas:

«Vennad, meid piiratakse sisse ...» rōõgatas arglikult keegi madala otsaesisega soldat, kõõritades mõnekümne tööliste poole, kes kõrvalteed mööda läksid. Ja kohe käis värin rivist läbi.

«Vaadake, vaadake! Tōepoollest piiravad sisse ...» so-sistasid soldatid ja tõmbusid kõssi. Hakkas hirm, nagu sõjas enne lahingut.

Rittmeister von Pfeffer võttis binokli oma klaasistunud, külmalt säravate silmade eest. Koridorist väljatungiv rahvahulk kogunes kiiresti Farkovi ja Protassovi juurde.

«Härra rittmeister!» Ussatšov tõstis käe tohutu suure nina kohal rippuva mütsisirmi juurde ja ütles kõhu vibisedes: «Vaenlane on lähedal! Ei tohi enam minutitki viivitada!»

Rittmeister läks näost valgeks nagu lõuend; ta huuled värisesid, sõrmed tõmbusid kramplikult rusikasse. Soldatite arglikus sosinas, Ussatšovi vihases ähkimises ja oma südame metsikus kloppimises viirastus talle põrgulik hääl, mida ta telefonis kuulis: «Ärge uskuge töölisi, nad tulevad, et ülemusi maha tappa ...» Ja tema pärani aetud silmad nägid seda, mida polnud. Nägid tema poole tormavat raevust rahvahulka. Veel üks hetk ja ta rebitakse tükkideks.

«Nad jooksevad!»

Rittmeister von Pfeffer surus kramplikult hambad kokku, muutis asendit, tõmbas silmad vidukile.

«Härra rittmeister, palun komando mulle üle anda ... Meid lüüakse puruks! ...»

Rittmeister avas silmad, võttis uhke rühi: nüüd ma nalle lurjustele ... ja vehkis raevukalt rätikuga.

Paks Ussatšov tõmbus sirgu, pöördus uljalt soldatite poole ja kamandas kähiseva häälega:

«Rühmade kaupa järgutituli ...»

Ohvitser Borzjatnikov, jõllitades verd täisvalgunud silmi, sammus hullununa soldatite rivi taga ja ähvardas revolvriga:

«Sihtige täpselt! Kes mööda sihib, selle lasen kohapeal maha ...»

«Tuld!»

Ohku täitis läpastanud püssirohusuitsu lehk. Kuulidevihm tabas rahvahulka.

Insener Protassov pöördus järsult laskjate poole, vehkis taskurätikuga ning valge mütsiga ja karjus erutatult, ise tolmusse põlvili langedes:

«Mis te teete?!»

Kuid kogupauk oli antud.

Hulk inimesi oli maha langenud. Tapetud Konstantin Farkov langes Protassovi peale ja surus ta enda alla. Rahvahulk kangestus. Inimesed hindasid olukorda, kaalutlesid, aga ei suutnud millestki aru saada. Kuid siis kõlas läbilõikavalt, suure pahameelega:

«Lastakse! Meid tapetakse ... Vennad!!»

Paugud mürisid, inimesi langes. Inimesi haaras surmahirm. Rahvahulk võpatas.

«Pikali, pikali!»

Rahvahulga eesots viskus pikali maha nagu rohi vi-kati all. Ülejäänud töölised tammusid ikka veel koridoris, saba laskus sillalt alla. Nad ei teadnud veel, mis ees sünnib, kära tõttu ei kuulnud nad pauke ega oigeid. Uudishimu pärast hüppasid mitmed puuriitade otsa.

«Hei! Milles asi seisab?» karjusid nad ettepoole.

Eespool oli valukisa, karjed ja kära. Keegi kisendas järelejätmalt:

«Tapke mind ... Tapke mind ...»

Laetakse uuesti! Tulistatakse!

«Vennad! Kes veel elus, põgenege! ...»

Rahvas tormas segaduses, kes tagasi, kes edasi.
«Rühm, tuld!»

Inimesed jooksid ja kukkusid. Ohvitser Borzjatnikov tõmbas vurrudega suu viltu ja toppis kramplikult oma tulisesse revolvrissi uusi padruneid. Komandokünkalt paistis olukord ähvardavana.

«Jooksevad! Jooksevad!» kõlas laskjate ridades.

Nii timukaid kui ka põgenevaid töölisi oli haaranud loomalik surmahirm.

«Rühm, tuld! Rühm, tuld!»

Korrapäratu, segane laskuderagin. Tulistati jooksjatele järele, tabati neid mõttetult selja tagant.

Kuulid löid teelt tolmu üles.

Tulistamine jätkus.

Vapustatud Protassov nuttis suure häälega, nutsid ka need, kes tema kõrval lamasid.

Protassovi nägu moondus pingelise viha ja alandava hirmu käes. Ta lamas jõuetult pikali maas. Üle ta jalgade roomas müürissepp Fedjukov — kuul oli talle rinda tunginud, teisel oli küünarnukk läbi lastud, kolmandal õlg.

Ümberringi aina oiati, kisati, uluti.

Laskmine vaikus. Elusad tõusid püsti; kes jooksis väledalt, ilma ümber vaatamata, kes komberdas vaevaliselt koju; hirm võttis jalad nõrgaks. Surnud lamasid rahulikult, kas näoga tolmus või vaadates tummade, klaasistunud silmadega taevasse. Haavatud vaevlesid krampides. Tolm muutus verest poriseks nagu tapamajas.

Protassov tõusis vaevaliselt üles, kuid ei suutnud kõndida. Keegi aitas tal minna, teda tugevasti enda vastu surudes. Siis astus tema juurde Ketti, võttis tal käealt kinni. Ketti oli metsik, sagine, ta nuttis ja nuuksus, ähvardas rusikaga, karjus seosetuid vandesõnu, sülitas. Protassov ei suutnud millestki selgesti aru saada, ta väris.

Masendatud, poolsurnud prokurör sõitis veresauna kohale, suu ammuli, silmad pungis, kalessis tema kõrval istus arst. Arstil oli välitaskus süstel kampriga prokuröri jaoks.

Maas vedelesid kuhjad haavatuid ja surnuid. Masendav vaikus.

Läbi taiga tormasid paanilisest hirmust haaratud arutud töölisel. Paljud läksid peast päris segaseks, nõrkesid ja kukkusid maha. Ükski ratsanikest ei oleks suutnud vastata, kelle hobuse seljas ta istus ja kuidas ta selle hobuse selga sattus. Kõik oli segane ja mässuline. Taiga ise, päikesevalgus, õhk — kõik ümberringi oli vaenulik ja hoidis vaenlase poole.

Koguneti kobarasse, küsiti kibedusega üksteiselt:

«Mis see oli? Mis me oleme teinud? Oleks kas või kolme kopika eest klaasi lõhkunud või traate lõiganud...»

Algas suur nutt.

Korjati kokku surnuid ja haavatuid, laoti vankreisse. Elavad viidi haiglasse, surnud sauna juurde nõkku.

Esimesena kihutas hobusel oma barakkide juurde mulatööline Kuvaldin. Langes hobuse seljast maha, võttis habeme pihku ja hakkas pahuralt käratsema:

«Mis te istute siin?! Mida te ootate? ... Minge surnuid korjama.»

Barakkidest jooksis välja vanamehi, naise ja lapsi.

«Marja! Jookse ruttu!» inises Kuvaldin kaastundliku häälega. «Sinu Mitri nõretab verest. Ta lamas minu kõrval. Jookse, noorik!»

Marja kohkus. Veri kadus näost. Terava hirmuäratava kisaga tormas ta taigasse. Marjale ruttasid järele poeg ja vana ema.

Alles hommiku eel leidis Marja oma Mitri surnute hulgast vankrilt. Tapetu parem silm oli lahti.

«Elus!» karjatas Marja võõra häälega. «Mitri, Mitri! Tõuse üles...» Ta kergitas mehe pead, võttis tal mütsi peast — august pealael paistis aju, kuul kukkus haavast välja.

Marja naeratas ja puhkes tasa nutma. Kolm päeva oli ta hirmul, ei mäletanud, mis temaga on juhtunud. Neljandal päeval viskus ta kivilt Süngesse jõkke.

Aga sinna, verepulma kohale, oli kogunenud palju rahvast — lapsi, vanataate ja naise. Seal valitses lohutamatu nutt.

Haavatuid ja surnuid korjati kuni õhtuni, kuni hilis-

ööni, Konstantin Farkovi laiba viis poeg oma hobusel koju.

Kogu asunduses, igas majas, majakeses ja tares, igas barakis, muldonnis ja kõikjal oli meeoleu tinaraske, sünge. Nagu oleks kogu piirkonda, kogu maailma haaranud katkutaud.

Oli pime ja vaikne. Rahvas oli lahkunud. Kuid sealt, veresauna kohalt, polnud veel kõik surnud ära korjatud. Suure perekonna toitja lukussepp Prov — see, kes kunagi barakis Niinaga vestles — tõusis oigega küünarnukkidele, kuid langes siis oma purustatud õlaga kahe teineteise peal lamava surnu kõrvale. «Oi, nüüd tuleb küll mu viimne tunnike!...»

Tulid kaks strasnikut. Lukussepp Prov palus:

«Armsad inimesed, andke mulle mõni kaltsuke või rätkike, et haava siduda...»

Habemik rõugearmilise näoga strasnik uuris laternaga surnuid, kükitas siis ühe kõrvale maha ja hakkas selle rusikasse pigistatud kätt lahti kiskuma...

«Oota, kõlvatu... Ma pole veel surnud,» kähises raskesti haavatu. «Suren ära, siis on sõrmus sinu...»

Pärast teist kogupauku, mis palju töölisi maha niitis, hüüdis isa Ipat: «Rahvast tapetakse!», hakkas vaaruma ja kukkus maha — kogu tema parem külg on halvatud, kõnevõime kadunud.

Nüüd on isa Ipat kodus, voodis. Ta mõmiseb, viskleb ja nutab. Manetška on meeletu. Diakon Ferapondi nägu on sünge. Ta on vihane kõikide peale, vihane ka Prohhorile peale, kuid ühtlasi on tal Prohhorist kahju.

Nõos, kus surnud virnas olid, möödusid õhtu ja öö südant ängistavas õuduses.

Kohtuniku pealekäimisel teostati tunnismeeste juuresolekul surnute ülevaatus: kes kuidas tapetud, isiku tunnused, protokollid. Juhtisid kohtunik ja arst. Tapetute sugulased otsisid üle laipade astudes omakseid. Viskusid kui meeletud külmaks tõmbunud omastele, püüdsid hellituste, pisarate ja hingeõhuga neid soojendada ning elustada. Nende oiged lõikasid nagu noaga iga elava hinge. Need oiged tungisid taiga igasse soppi. Oravad taigas olid hirmul, karud tõmbasid kõrvad ligi pead, ki-

bedasti nuttis hüüp. Pimedus vabises, pimedus kustutas tähti.

Isa Aleksander kirjutas verise sündmuse päevikusse. Kõõgitüdruk ulatas talle sandarmirittmeistri käsu:

«Seaduse nimel keelan teil töölistele kirikus matusekalitust pidada, samuti keelan nende matmise kirikaeda ja kalmistule. Nende jaoks kaevatakse augud jäälademete juurde, seal võite karistuse kandnud mässulistele matusekalitust pidada, ainult ilma igasuguse pidulikkusega.»

Isa Aleksander kõhatas vihaselt ja vandus esimest korda oma elus:

«Sa kärnane kurat! Peletis! Säh sulle nüüd!»

Ja tõusis täis rahutust, üleni närviliselt värisedes, ning ruttas haiglasse surijaile viimset õnnistust andma. Öö oli pilkane pime.

Sel ööl lendasid rittmeistri telegrammid kubernerile ja Piiterisse. Siin on väljavõte telegrammist:

«... Umbes kella nelja paiku peale lõunat liikusid Gromovi ettevõtete töölised, arvult neli tuhat inimest, asula peale, relvastatud raudkeppide, teivaste ja telliskividega. Jõugul oli kavatsus sõjaline jõud purustada, võim üle võtta ja alustada kullakaevanduste röövellikku ekspluateerimist. Minu nõudmise peale — peatuda — jätkasid nad pealetungi soldatite komandole, lähenesid kuni saja kuuekümmne sammuni; pärast seda olin ma sunnitud võimu üle andma komandoülemale, kes avas jõugu pihhta tule. Pärast esimesi kogupauke tahtis jõuk «hurraa» karjudes sõjaväe peale tormata, kuid komando tuli sundis nad põgenema. Tapetud on 125, haavatud 170 inimest, kuid on veel haavatuid, keda jõuk endaga kaasa viis.»

Urjadnikud, strasnikud ja pristav — kogu see kamp, keda toetasid teenistuses olevad kasakad, luusisid barakide ümbruses ja taigas ning ajasid kahtlustatavaid nimehi taga. Püüti kinni kolmkümmend süütut ja süüdi-olevat meest ning saadeti veel samal ööl vanglasse. Mitmed poliitilised, kasutades üldist segadust ja korralagedust, kadusid jäljetult.

Anna Innokentjevna ruttas oma kutsari saatel isa juurde ööbima. Talle tundus, et tema mees on jälle hul- luks läinud. Tõepoolest, kui teade veresaunast kõigile teatavaks sai, avas Pjotr Danilõtš, kes polnud mitu päeva häbet ajanud, akna inimtühja taigasse, mis igast küljest piiras tema uut elamut, ja karjus tühja avarusse tervelt tund aega, nii et hääl kähisema hakkas:

«Poisid! Töölised! Mu poeg on kurjategija... Mu poeg on juudas. Ärge teda kuulakel... Mina olen pere- mees. Ma annan teile raha, niipalju kui te tahate. Kõik mis minu oma, on ka teie oma. Hurraa, poisid, hurraa!»

Õine kiirtelegramm:

«Prokurör Tšernošvarts suri äkki neljapäeva öösel vastu reedet kell 2 ja 32 minutit. Rittmeister von Pfeffer.»

Isa Aleksander tuli täiesti äravaevatuna alles hommi- kul haiglast tagasi. Ta läks vaarudes suure vaevaga voodini. Vana kõõgitüdruk ehmatas ära — preestri riid- ed ja käed olid verega koos.

Rittmeister ööbis rahvamajas soldatite kaitse all.

Ketti ja tehnik Matvejev ööbisid Protassovi juures.

Haigla taga heinamaal istusid, kõndisid ja magasid ridamisi vanataadid, naised ja lapsed — haavatute su- gulased. Surnud kanti haiglast kirikusse, mis pärast preestri ägedaid vaidlusi paruniga siiski avati.

Kell kümme hommikul koputas uljas ohvitser Borz- jatnikov Ketti korteri uksele. Mehaanik, kelle juures Ketti korteris oli, ütles, et preili läks juba eile ära ja ei ole veel tagasi tulnud. Kõrge tõenäolisem, et ta on inse- ner Protassovi juures, sest ta talutas eile haiget Protas- sovit käealt kinni hoides. Kõige tõenäolisemalt on ta seal. Ta on nüüd... Teate?... Kuidas seda nüüd teile öelda...

Ohvitser Borzjatnikov helistas Protassovi ukse taga. Aken prahvatas lahti:

«Mis te soovite?»

«Andestage... Kas Jekaterina Lvovna on teie juu- res?»

«Kasige kus kurat!» hüüatas Protassov ja tõmbas akna kinni.

Hämmastunud Borzjatnikov läks äkki näost punaseks, lõi jalga vastu maad, sülitas ja marssis kiiresti rahva- majja.

«Tead, kurat võtku, skandaal... Tead, see on solva- mine, tead, mundri au...» karjus ta sülge näkku pritsi- des Ussatšovile, kes oma lihavat kõhtu vööga kokku tõmbas.

Ussatšov ähkis ja puhkis oma seltsimehe halisemist kuulates.

«Jah! Duell!... Palun sind minu sekundant olla!»

«Sülita... Nüüd pole enam duelle... Tema, eraisik, ei oskagi lasta.»

«Aga solvamine... Aga mundri au!»

«Sülita.»

«Igal juhul annan ma talle avalikult vastu vahtimist!»

«Sü-ü-li-ta,» venitas paksmagu.

«Ja siis sülitan... ja-jah! Otse vastu vahtimist!»

Nende juurde tuli rittmeister von Pfeffer. Ohvitserid jäid wait. Rittmeister tahtis olla reibas, püüdis matkida Napoleoni pärast Austerlitzi lahingut. Kuid sisselange- nud silmade all olid hirmuvarjud. Põskhabe oli kohevil ja värises.

«Kui kahju, härrased! See räpane tohttrinäru keeldus prokuröri keha balsameerimast — ütleb: pole, millega teha. Pole seda, pole teist. Noh, on see alles urgas! Kuid mõtelge ise, kadunud Tšernošvartsil on ju abikaasa, lap- sed, ema... Ei, see ei kõlba kuhugi... See-see-see... on kurat teab mis!»

Ta tõstis käe mütsi juurde ja läks kannuseid kõlistades minema, kuid siis peatus korraga.

«Teate mis? Küll on kahju, küll on kahju, härrased, et ma seda... seda... Protassovit õigeaegselt ei are- teerinud,» hüüdis ta pooleldi ümber pöördudes ohvitse- ride poole. «Mõtelge ometi, härrased... Tema ju ässitas töölisi üles, tema keetis selle supi... Kahju, kahju...»

«Mul on samuti väga kahju, parun,» ütles Ussatšov ja naeris hääletult õlgade ning kõhu vappudes, «mul on väga kahju, et ta meie kuulikestest puutumata jäi...»

Parun pilgutas salapäraselt silma, tõstis käe mütsi juurde ja väljus õlgu kehitades. Niipea aga kui ta ük- sinda oli jäänud, langes jälle tema näolt üleoleva jul-

guse mask. Ta oli tegelikult ülimal määral rõhutud. Sünged eelaimused ei lahkunud temast. Talle viirastusid kõikjal teda jälgivate vaenlaste silmad. Töölisteks ümberriietatud sandarmid teatasid talle, et tööliste hulgas on tema suhtes ähvardusi kuulda. Ta pidas ennast kadunuks ja tegi naisele veel kahe tuhande rublase ülekande.

Mehaanikajaoskonnas valmistasid valumeistrid diakon Ferapondi osavõtul tinast puusärki prokuröri jaoks. Barrakkides, muldonnides ja hurtsikutes klopsiti kokku laudadest puusärke veretöö ohvrite jaoks. Konstantin Farkovi poeg uuristas higi ja pisaraid valades isa jaoks seedripakku.

Isa Aleksander vähkres tundi kolm küljelt küljele ega saanud uinuda. Tõusis siis üles, virgutab ennast kange teega, ja et mitte unustada, kirjutas möödunud öö sündmused päevikusse:

«Jõudsin haiglasse öösel. Kuulsin haavatute naiste ja sugulaste südantlõhestavat halamist, kes kutsusid mind surijatele viimset õnnistust andma. Ümberringi põrandal ja vooditel lamasid korratult haavatud; põrand oli verrega kaetud, siin ja seal oli näha heinatuuste, heina oli haavatutele külje alla pandud; sidemed olid tehtud arvatavasti õhtul, need olid tundmatuseni oma värvi muutnud; mõned haavatud olid mähitud rõivastest rebitud kaltsudega. Kogu palatit täitis surijate kõrvulukustav oigamine: «Mis eest, mis eest?» Toimusid ka liigutavad jumalagajätmised, saadeti sõnumeid kodukohta: üks palus näiteks oma sugulast, et see kodukülas tema võlad ära maksaks, teine palus aeda ja katust parandada jne.

Asudes oma ülesannete täitmisele, pidasin ma algul vajalikuks kõik korraga pihile võtta ja siis alles hakata armulauda andma, sest inimesed surid sealsamas minu juuresolekul. Roomates põlvili mööda vereloike, jõudsin ma hädavaevu ühele viimset õnnistust anda, kui mind juba kirikurüüd-pidi teise surija juurde veeti. Lõpetanud saja kahekümne vigastatu pihilevõtmise, hakkasin ma neile armulauda andma.

Hakkasin küsitlema, kuidas see juhtus. Kõik viimseni, kõikides palatites teatasid, et neil oli ainult üks eesmärk — prokurörihärrale palvekiri üle anda, ning nad

ei mõista, miks neid tulistati, sest neil polnud ju peale paberosside ja tikkude midagi kaasas. Nõnda rääkisid samuti need, kes kohe pärast seda minu juuresolekul surid. Surijad ei valeta.»

Kell üksteistkümmend algas leinajumalateenistus. Kirikusse lasti ainult surnute sugulasi ja omakseid. Rittmeister von Pfeffer, ümbritsetud ametnikest, sandarmitest ja urjadnikutest, seisis ees paremal. Vasakul olid kakskümmend kaks valget puusärki äsja haiglas surnutega. Ekteeniates ja palvustes kasutasid preester ning diakon väljendust «tapetud». Rittmeister krimpsutas nägu, raputas pead, ta põskhabe värises. Kui diakon viirukipanniga temast möödus, andis rittmeister talle käega märku ja ütles tasase häälega:

«Ütelge oma papile, et ma keelan sõna «tapetud», selle asemel tarvitage — «mahalastud».»

«Mis? Ma ei kuule,» vastas Ferapont ja tõmbas kulumud kortsu. «Olen teie paukudest mõlemast kõrvast kurdiks jäänud!»

Parun punastas, viipas käega Prjatinile ja Ogļadkinile ning väljus nende saatel kirikust.

Kogu õhtu ja öö kaevati kalmistul avaraid vennas-haudu. Seal, kus labidas vastu igavesti jäätanud pinnast pörkas, töötati kangidega. Kuid igavesti külmanud savi, nagu ränikivi, hüppas lahti väikeste, kiviprügi-taoliste killukestena. Kogu hauapõhjade ulatuses tuli puudest ja hagudest kütist teha.

Oli soe ja valge öö. Kütiste suits, elust rõhutud inimeste kiiresti liikuvad varjud, sünged kõnelused.

«Lollusega algas, lollusega ka lõpeb. Mitte midagi me ei saa.»

«Oota, oota natuke, ära ole nii äkiline. Küll isand Pro-tassov klaarib.»

«Aga mis ta üksinda teha saab?»

«Küll on kahju, vellekesed, et prokurör ära suri. Ta näis hea inimene olevat...»

«Nad on kõik head, kui ära surevad.»

Ärev vaikus kestis kaua.

«Nüüd kaevame haudu...»

«Jah, haudu...»

«Sügavaid ... avaraid ...»

«Jah! Avaraid ...»

«Aga kellele me kaevame?»

Ohked. Kaevajad nuuskavad nina, pilgutavad niiskeks tõmbunud silmi, istuvad suitsu tegema. Haudadest tõuseb sinist suitsu. Öö on peaaegu valge. Idas süttivad koidukiired.

Kus on siis peremees ise, kus on Prohhor Petrovitš Gromov ise? Tööliste mahalaskmise eel jätsime ta binokliga käes maja katusele.

Binokkel tõi ta silmade ette kohutava vaatepildi — suure rahvahulga. Ta nägi esimest korda oma elus nii tohutu suurt, tihedasti kokkusurutud rahvamassi. Oma erutatud kujutluses nägi ta mitte nelja, mitte viit tuhandet, vaid neli korda suuremat rahvahulka. Kust nad küll välja on tulnud? Ta nägi, et armetu soldatite rivi kingu otsas oli ähvardavalt pealetungiva rahvahulgaga võrreldes tühine tolmukübemeke.

Rahvahulk voolas mööda teed lausa jõena. Tema pea veeres üle silla, läbis riitadest koridori, väljus lagedale kohale umbes versta kaugusel Prohhorist. Rahvahulk purustab kõik, hävitab ja tallab maha!

Äkki trummipöörin ja õhku löhestav vaskne sarveheli. Soldatid hakkasid enmast liigutama. Prohhor Petrovitš tundis külmavärinaid seljal, hingamine muutus kiireks.

Binoklist oli näha, kuidas laialt metsateelt lendas välja troika, kibitkast hüppas maha valges vormikuuks mees, nüüd jooksis ta kingule, kus asus juhtkond, nüüd jooksis kingult alla rahva juurde... See on ju Protassov!

«Andrei Andreitš, sõber!» karjus tühjusse hirmunud Prohhor. «Mu päästja ...»

Siis aga — kogupauk. Binokkel Prohhoori käes võpatas. Protassov kukkus maha. Ühes Protassoviga langesid rahvahulga esimesed read. «Ahaa, kullakesed!... Seal on teile mäss!» Prohhor Petrovitši silmad läksid suureks, muutusid meeletuks, verejanuliseks. Veel, veel kaks kogupauku. Ja Prohhorile näis, et kogu rahvamass tormab vihase kisaga tema maja poole. Kogupauk...

«Tulistage, tulistage lurjuseid!» röökis Prohhor Petro-

vitš hullumeelsusehoos kogu kehast värisedes. «Tulistage!»

Äkki tõmbus ta süda kokku, hing jäi kinni, binokkel kukkus käest ja veeres katust mööda alla. Prohhor tormas ülepeakaela õue. «Issake, jooksevad ... Issake, rebivad tükkideks,» pobises ta arusaamatult, haaras talli juurest maast kellegi näruse jämedast riidest kuue, tõmbas selle kähku selga, hüppas saduldatud hobuse selga ja kihutas palja peaga, silmad täis hirmu, läbi tagahoidude ning juurviljaaedade nagu tuul üle heinamaade taiga poole.

Ohku täitsid karjatused, kisa, püsside ragin, nagu oleks kõrva ääres pirde murtud. Mööda põiktänavaid ja tänavaid, piki juurviljaaedu ja üle väljade jooksid inimesed, kihutasid ratsanikud, taeva all keerlesid ära hirmunud hakid, puhusid pasunad, põrises trumm, ja karjed, karjed — kord kauged nagu kosekohin, kord lähedased, hirmuäratavad. Prohhoori juuksed tõusid püsti, ta hakkas värisema. «Võtavad kinni, karistavad!...» Ta kihutas ühe hooga taigasse, kuid ka seal kostsid karjatused, oiged ja needmine. Prohhor kihutas nuudiga hobust pekstes mööda metsasihti, pöördus siis järsult metsarajale. Künkad, puujuurikad, kraavid, ojad; hobune puristas, kattus vahuga, hobune viis ratsanikku üha edasi, üha kaugemale.

Ilm hakkas kiiresti pimenema, saabus öö. Prohhor oli jõudnud vist oma poolsada verstä maha kihutada. Hobune oli valges vahus, Prohhor ise täis hirmu... Tuul uitas latvades, painutas ja õõtsutas puid; taiga ragises ja kõmises tuuleiilidest ja hobuse kapjade müdinast, kuid Prohhorile viirastusid ikka veel inimeste karjatused ja paugud.

«Missugune mõttetus!» Prohhor Petrovitš vaatas ringi ja tundis, et teda raputab tugev palavik. «Miks ma, loll, ometi kulda ja väärtasju kaasa ei haaranud... Ma olen kerjus! Seal röövitakse ja põletatakse kõik ära!»

Järveke. Haigena ja väsinuna tuli Prohhor hobuse seljast maha, süütas lõkke ja seadis end magama. Magas ta või ei maganud, ta ei tea. Lõkketule äärde tulevad kord Protassov, kord Niina ja Veerotška, kord Filka Skvoren ja vestlevad Prohhoriga, kuid äkki katkestavad

kõneluse, kargavad püsti, tormavad pimedusse ning karjuvad: «Põgene, Prohhor! Töölised tulevad! Su käed on verised ja nägu on verine, mine pese ennast!» Nii möödus kogu öö raskest sonimises.

Keegi hüüdis Prohhorit. Ta avas suure vaevaga silmad. Oli päev.

«Tõuse üles, mis sa vedeled siin! Kes sa niisugune oled?»

«Ma olen kullaotsija, töötasin Gromovi kaevanduses,» vastas ta kõhnales, krimpsus näoga eidekesele. «Mässi eest põgenesin siia... Gromovi juures hakkasid töölised mässama, ma kohkusin ära ja sõitsin minema, kuid tee peal jäin haigeks, sain kõvasti raputada. Olen ka praegu täiesti haige... Pea valutab, kogu keha on nagu läbi pekstud, vist palavik... Tahan juua.»

Vanaeit viis ta muldonni.

«Meie oleme tõrvaajajad, ajame tõrva. Mina ja mu pojapoeg,» pobises vanaeit. «Minu taat on surnud, karu kiskus ta lõhki, matsin maha, vaata sinna auk. O-hoo, midagi pole parata!... Pojapoeg aga: juba kuues päev, kui sõitis kontorisse, Gromovi juurde — et ta kõngeks —, sõitis leiva järele, leiva järele! Siin meie peremehe juures kärvad ju nälga, roiskunud toiduaineid annab ristiinimestele. Sellepärast ka see mäss... Proška Gromovit vihkavad siin kõik, vaat mis ma sulle, külamees, ütlen. Sa tead ju seda isegi, kui sa tema juures töötad... Nii et mäss, ütled sa? Noh, jumalale tänu, võib-olla töölised notivad ometi maha selle peletise Proška Gromovi... Aita neid, kõikide kaitsja, emake Neitsi Maarja,» lõpetas eideke ja hakkas hardunult risti ette lööma.

Haige Prohhor ähkis vihaselt ja heitis sõnagi lausumata eidele tagedaid pilke. Ta lamas eide juures kaks päeva, sonis ööd läbi, kõhnus. Eideke arstis külalist naistepuna viinaga ja vabarnateega. Kolmandal päeval tuli ratsa põdra seljas eidekese pojapoeg, rōugearmiline poolpime noormees Pavluhha. Ta tervitas võõrast tusa-selt ja ütles eidele:

«Vanaema Darja, meid on õnnetus tabanud... Suur õnnetus... Mu isa lasti maha... Isa sai surma!» Noormees matsutas huuli, ahmis süuga õhku, ta nägu tõmbus krimpsu; ta häbenes võõrast, läks eemale suure männi

juurde, surus oma põse vastu puud, pani käe silmade ette ja hakkas nutma. Vanaema jalad läksid nõrgaks, ta karjatas, langes samblale ja hakkas halisema. Mõlemad puhkesid kibedasti nutma.

Prohhoril hakkas vastik. Ta läks vaarudes oma hobuse juurde, kes teisel pool vaikset järvekest uitas. Lõuna ajal istusid kõik kolm süngetena lõkke juures. Vanaeit pühkis kogu aeg varrukaga pisaraid, noormees ohkas, pala ei läinud kellelgi kurgust alla. Prohhor oleks väga teada tahtnud, mis tööstusasulas toimus. Ta palus noormeest jutustada.

«Seal, Gromovi juures, oli suur verevalamine,» alustas too hämmeldunult ja tusaselt. «Arva ise, oma pool tuhat inimest notiti maha ja tehti vigaseks.»

«Ja kelle pärast?!» karjus vanaeit vihaselt. «Kõik selle nurjatu peremehe pärast. Ta on päris elajas!»

«Tapeti ära Fokinid, isa ja poeg,» pomises noormees, «said surma Harlamov ja Sergei Kumuškin, kõik meie inimesed. Ka vana Farkov...»

«Farkov? Konstantin?!» küsis Prohhor väriseva häälega.

«No-jah, tema...»

«Seda pattu ei anta Gromovile eluilmaski andeks. Tapja, kurjategijal Minu poeg, poeg, poeg!...» lākastas eideke, pisarad voolasid ojana. Noormees viskas lusika käest, ohkas ja pöördus kõrvale. Hobune hirnus igavust tundes, sääsed pirisesid, lõkke suits tõusis taeva poole. Umberringi valitses vaikus ja nükrus.

«Gromov tapetakse ära,» pobises pahane noormees veendunult. «Niipea kui üles leitakse, nii lüüakse surnuks. Ta on ära põgenenud.»

«Aga milleks teda tappa?» küsis Prohhor ärritatult. «Ei ole meie sinuga tema üle kohtumõistjad. Küll ta ise teab, mis teeb. Ega tema töölisi maha lasknud, soldatid lasksid...»

«Soldatid olid tema, nurjatu poolt ära ostetud, kuidas siis muidu?!» karjus jälle eideke vihaselt pead raputades. «Tema, koerapoeg, seesama Proška, on kõik seadused ära ostnud ja kõigil ristiinimestel hinge seest välja võtnud, põlegu ta põrgutules, neetud kiskja! Kuidas siis teisiti! Sa mõtle ise, külamees. O-ho-hoo...»

Prohhor tundis kehas kuuma- ja külmahoogusid. Häbitunne hakkas temas võimust võtma.

«Aga kuidas on insener Protassoviga? Kas tapetud?»

«Eil» vastas noormees hajameelselt. Ta mõtles nüüd sellele, et homme, niipea kui valgeks läheb, tuleb tal koos vanaemaga tapetud isa matma kõmpida. «Mulle jutustati, et härra Protassov nagu valmistuks rahvast tööle panema.»

«Kas siis Gromovi varandust pole puudutatud?» küsis Prohhor Petrovitš seesmise värinaga ja ta hing jäi kinni.

«Kõneldi, et ei — kõik olevat terve!» ütles noormees, tõusis, lõi ida poole suures kaares risti ette ja läks onni.

Vanaeit võttis kõhnade kätega põlvede ümbert kinni, langetas pea rinnale ja jäi üksisilmi enda ette vahtima, tardunud ning armetu nagu poolkõdunenud känd. Prohhor läks teisele poole väikest järvekest. Ta oli rõõmus, et varandus alles on, kuid eidekese sõnadest läbipiitsutatuna istus järve kaldal kuni pimedani, tusane, erutatud, mõtteist ja elamusist piinatud.

Päike kustus, põgeniku jalgade ees olid virvendavad järvevood, ümberringi — hääletu taiga, südames — hirm. Nii möödusid pingelises mõtiskluses tunnid.

Kerkis üles suur küsimus: mis teha? Koju tagasi pöörduda ta praegu ei saanud — süda valutab, süda vajab rahu, unustust. Aga seal, tema residentsis, on oiged, sõnelused, veri, seal on tuhanded ebameeldivused, need ajavad ta hulluks. Ja-jah! Tarvis minna kuhugi kaugele, unustada, olla üksi loodusega. Ent kui ta pisut rahunes, pöördusid ta mõtted jälle majanduslikele asjadele. Tema asjad olid tugevasti kõikuma löönud — oh seda streiki küll! Kuid seal on ju nüüd Andrei Andrejevitš Protassov, varsti tuleb ka Niina tagasi ja peagi seatakse kõik korda. Ja nädala paari pärast võib ka Prohhor ise koju pöörduda, ta hakkab töötama nagu härg, teeb kõik kahjud kuhjaga tasa, tõmbab kogu elu jälle tagumistele jalgadele püsti, taltsutab selle nagu metsiku stepitaku!...

Prohhoori silmad hakkasid külmalt särada nagu varengi, ta pani käed puusa, tõmbas kulnud kortsu ja sülitas ülbelt järve:

«Ei, kuradid, see ei lähe teil läbi!... Ma veel näitan teile, kes ma olen.»

Kuid see oli ainult võlts žest, ainult kiitlevate sõnade kõlin: ühes pimeduse saabumisega haaras Prohhorit uus kartus. Kuigi hirmutavaid viirastusi enam ei ilmunud ja hääled vaikisid, vaevasid teda raskemeelsus, rahutus ja äravõitmatu tusk. Polnud enam tahtmist mõelda, oli soov maha heita, silmad sulgeda ja igavesti nii lamada. Ta heitiski maha ja sulges oma väsinud silmad. Süda töötas korrapäratult, süda valutab, meel muutus üha raskemaks ja raskemaks. Tema tusk oli sihitu, see levis üle kogu keha peaaegu füüsilise valuna, mürgitas rõhuva nukrusega organismi iga rakukest. Prohhor Petrovitš oigas valjusti, pikalt. Tusk rõhus teda ebareaalse pimedusena, saagis tema hinge mingi sisemise vingumise. Ning see pimedus ja vingumine tulid nagu seestpoolt, tungisid läbi kehakudedele, südamele ja aju. Nii et suletud silmadega lamavale inimesele tundus, nagu nülitaks tal pikkamööda nahka ja nagu kõditataks teda selleks, et valu tuimendada; ta oleks tahtnud valu pärast karjuda, kuid võimatu oli naeru pidada, ta oleks tahtnud kõdi pärast naerda, kuid südamele oli nii valu, et pidi ulguma nagu surev koer, pidi küüntega maad kraapima, keele veriseks hammustama ja valjusti appi hüüdma.

«Kurat võtku!... Lase või kuul pähe...»

Üleni higine, haige ja jõuetu, komberdas ta vaevalt tule juurde, inimeste juurde. Seal heideti magama.

«Vahest on teil viina? Ma maksan hästi...» ütles ta rusutud häälega. «Tusk kipub kallale!»

«Pole viina,» vastas Pavluha ebasõbralikult. «Meil pole aega viina juua, külamees...»

Vanaeit surus oma kuivad kortsulised huuled kokku, vaatas teraselt Prohhor Petrovitši tumedaks muutunud nägu ja lausus:

«Tusk, ütled sa? Tusk ei tule asjata. Oled vist palju pattu teinud, sellepärast tusk. Sa sõida õige, armas inimene, pühade vanakeste juurde, neil on seal väike erakla, siit versta kolmkümmend või nelikümmend. Nad võivad kogu su tusa ära võtta... Neid on seal kaks... Vii neile meie poolt potike mett hinge mälestuseks, las pal-

vetavad tapetud jumalasulase Stepani — minu poja ja Pavluha isa — hingerahu eest... O-ho-hoo... Oh issand küll...»

«Vanaema,» ütles Prohhor. Ta oli väga õnnetu, piinatud ja kummaline, ta mustade pungis silmade pilk oli ekslev, katmata pea sagine nagu kotkapesa. «Vanaema, las ma heidan keskele, sina heida ühele ja Pavluha teisele poole... Ma kardan!»

Sünge noormees hakkas lõket süütama — kaitseks sääskede ja kiskjate vastu.

Oli särav päikesepaisteline päev.

Kõik inimesed tundsid end sel päeval juba varajasest hommikust peale erksatena, nagu mingi teise maailma, uude kirjeldamatusse sfääri kuuluvatena.

Täna oli surnute ühine muldasängitamine. See oli mitte ainult püha, vaid rohkem kui püha!

Kõikjal valitses kõlbeline, märtrite surmaga selginev puhtus, kus oli kerge hingata nagu esimesel talvepäeval, mil maad katab värske lumi. Kõigil olid hinges-tatud, rahulikud näod, täis helget kurbust. Polnud kuulda valjusid hääli. Pilkudes polnud näha ebasõbralikkust.

Isegi metsik viha kurjategija-peremehe ja verevalajate-timukate vastu kaotas sel tunnil nagu oma teravuse, laskus üsna muredemere põhja. Kuid seda hirmsat viha ei saa mitte iialgi unustada!...

Kõik ruttasid üle väljade, läbi taiga mahalastute ülikurbade haudade juurde.

Haudade-esine väljak oli täis värvimata puusärke. Tuli isa Aleksander koos teiste vaimulikkudega. Sõitsid kohale ülemad. Rittmeister ja mõlemad ohvitserid puudusid. Nad kartsid ikka veel mässu ja hoidsid soldateid relvade all. Rahvahulga taga kingul liikus edasi-tagasi suur ratsavalvesalk. Pristav oli haudade juures. Ta oli paraadvormis, paljapäi, vurrud hajali.

Protassovi kõrval seisis Ketti üleni mustas. Ta oli tundmatuseni muutunud. Näolt oli puna kadunud, see oli teravnenud, suured hirmunud silmad põlesid palavikuliselt.

Algas matusetalitus. Mustade kirikurüüde valged

poordid helkisid päikese käes. Diakon Ferapont puhus viirukipanni, tema põsed töötasid nagu lõõtsad: viirukipannilt tõusid aromaatsed suitsujoad ja lendasid sõed. Ferapont oli täna ilmselt kohmakas, erutatud. Jumala-teenistust katkestasid naiste allasurutud oiged ja murekarjatused. Pungis kõhuga poisipõnn Vasjutka jooksis lähema haua äärele ja vaatas sisse. Ema sööstis talle järele ja haaras poisipõnni kinni.

«Memmeke! Miks seal kedagi pole? Seal on konn.»

Nuuksumine tugevnes. Kõikide silmad virvendasid. Meeste habemed värisesid. Koor laulis valjusti ja väarikalt.

«Issand, heida armu... Issand, heida armu,» pomises Innokenti Filatõtš nagu painajalikus unes.

Nüüd astus diakon Ferapont puusärgide ette, kõigutas viirukipanni, kõhatas ja hakkas pidulikult «Igavest mälestust» laulma.

Protassov kuulatas tema fenomenaalse hääle kõminat. Ent tohutu suure diakoni hääle kõikus, langes alla ja värahtas.

«Meie tapetud vendadele Kristuses... i-i-ga-ve-e-ne...» Kuid äkki diakon ei lõpetanud, takerdus, tema suu läks viltu, ta pillas viirukipanni maha ja puhkes nutma.

See nutt tuli ootamatult ja vapustas kõiki. Diakon haaras kätega peast kinni, vajus kummargile ja puhkes õlgade vappudes katkendlikku, hullumeelset naeru meenutava karjumisega nutma. Selle hiiglase valukisaga ühinesid äkki igalt poolt tuhanded karjatused, tuhanded valukisad, tuhanded itkemised.

«Ma ei suuda, ma ei suuda...» pomises diakon ja ta väljasirutatud käed värisesid õhus.

Näis, et kogu maailm oli täis ühist meeleheidet, see muutus korraga mustaks nagu nõgi ja hakkas järsku kõikuma.

Ketti langes karjatades maha. Ta viidi ära. Inimesed põlvitasid, inimesed langesid minestades maha. Vaibumatu nutt muutus üha südantlõhestavamaks ja ägedamaks.

Ka insener Protassov, kuigi püüdis, ei suutnud ennast sellest haiglase psühhoosi sfäärist välja lülitada: pingu-

tatud närvid häälestusid korraga teist laadi vibratsiooni, hingeline tasakaal tõmbus pingule ja katkes — Protassovi nagu virildus ja ta käsi haaras taskust valge ninarätiku.

«Memmekel» karjus Vasjutka läbilõikavalt. «Aga konn on ju mu-u-ust!...»

Siis ulatati diakonile viirukipann, ja «Igavene mälestus» kõmatas nagu suurtükkide kogupauk.

Igasse hauda lasti kakskümmend viis puusärki ritta, ristamisi üksteise peale, kolmekordselt.

Siis muutus kõik maaga ühetasaseks.

Samal õhtul viidi ära ka prokuröri põrm tsingist puusärgis.

16

Protassov oli juba hommikust peale tööliste keskel. Ta sõitis ühest ettevõttest teise, kõneles:

«Poisid! Ülehomme peate kõik tööle tulema. Kes ei soovi töötada, saavad lõpparve. Mul on peremehelt volitus teie palka viieteistkümmne protsendi võrra suurendada. Nüüdsest peale kehtestatakse rasketel töödel minu korraldusel üheksatunniline tööpäev, minu korraldusel antakse ka toitu ja elamine teie eneste kätte. Riikliku järelevalve nõuded täidetakse edaspidi minu poolt ilmitingimata — niisugune on minu uus kokkulepe peremehga, mille põhjal ma tema juurde tagasi tuln. Oma loaga maksan teile ka streikimise aja eest palga välja. Lähemal päevil jõuab siia Niina Jakovlevna. Ja peab vist ka tulema valitsuse revisjon Peterburist. Homme võite kõik ülemuste loal üldisele koosolekule minna.»

Vaatamata leinapäevadele võtsid töölised Protassovi seismise juubeldusega vastu. Rahvamajas toimus suur koosolek. Juhatas Protassov. Koos temaga istusid laua taga tehnik Matvejev ja mõned valitud esindajad, nende hulgas ka jooksus olnud töölised: Vassiljev, Ivan Kablukov, Martin ja teised. Soldatid on siit üle viidud koolimaja ruumidesse, rittmeister kolinud erakorterisse.

Muide, tööliste üldkoosoleku ajal tegi rittmeister von

Pfeffer Protassovi korteris salajase läbiotsimise. Anželika pandi kööki kinni. Ja tal kästi kõige valjemalt suu pidada — kui ta oma «isandale» või kellelegi teisele läbiotsimisest sõnakesegi piiksatab, pannakse ta otsekohe vangi.

Nadenka kordas hammaste lõgisedes: «Ma ei tea midagi, ma ei tea midagi», kuid oli sunnitud näitama salapanipaika kaminas. Ta kirus ennast mõttes, et kunagi lobises sellest panipaigast Partševskile, Partševski Stjošenkale, Stjošenka Ilja Petrovitš Sohhatõhi naisele, see oma mehe kaudu Prjatkinile ja Ogljadkinile. Nadenka aga kuulis Protassovi saladust Anželika käest. Kord õõsel kukkus Protassovi kabinetis midagi kolksatades põrandale. Anželika jooksis sisse: «Mis juhtus, isand?» — «Näete, asja ees, teist taga kukkus üks kahhel maha... Tarvis korda seada.» Nii levinesidki eite jutud.

Nadenka lükkas jaapani siidist kaminavarju kõrvale. Vahva Prjatkin pistis konksud aukudesse ja kahhel andis järele, avanes panipaik. Kui Protassov oleks siin olnud, oleks ta sarkastilise naeratusega paremat kulmu kergitanud: «Võta, võta, hass!»

Parun haaras ahnelt paksu paberipaki. Nii haarab kaua söömata olnud koer visatud lihatüki lennu pealt suuga kinni.

Kimbus oli mitusada tööliste palvekirja. Ning rittmeisteri silmade ees hakkas virvendama:

«Koopia siseministrile ja Riigiduuma esimehele saadetud märgukirjast P. P. Gromovi ettevõtete rahulike tööliste ebaseadusliku tulistamise kohta sel ja sel kuupäeval, kuul ja aastal.»

«Poisid, otsige esialgu kapp läbi,» ütles rittmeister põskhabet väristades ja dokumenti põlevate silmadega uurides kukkus ta mõte nagu jääauku. Otsaesisele tekkis sinine soon, kael läks laiguliseks nagu pantril, peaaegu veriseks näritud kitsad huuled tõmblesid ja paberossi pits kustunud paberossiga tantsiskles ta külmaks tõmbunud hoolitsetud näppude vahel. Parunil käisid külmavärinad üle keha. Ta proovis dokumenti maha kirjutada, kuid ei suutnud: sulg tegi tindiplekke, pritsis, hüples ja komistas.

286

287

«Popolzajev! Tee ära kiri...»

«Kuulan, kõrgeausus.»

Protassov purustas oma dokumendis raudse loogikaga pihuks ja põrmuks sandarmirittmeisteri lalina, millega see püüdis end puhtaks pesta. Protassov süüdistas täiel määral parunit tema taktivaesuse, arguse ja avaliku, mitte millegagi õigustatud massimõrva pärast. Kuid õiguse järgi sai ka Prohhor Petrovitš oma jao. Tegelikult oli dokumendis pealööki suunatudki Prohhorile: «Kõik minu põhjendused ja tungivad nõudmised — tööliste elu korda parandada — purunesid ettevõtete omaniku juhmi kangekaelsuse vastu. Veendudes, et mu isiklikud pingutused on täiesti kasutud, olin sunnitud oma tööpostilt lahkuma.» Ja siis veel: «Ma teatasin korduvalt mädepartemangule valitsuse poolt kehtestatud määruste rikkmisest Gromovi ettevõtteis.»

Rittmeister käis arglikult kannuseid kõlistades kabinettis edasi-tagasi nagu üleskeeratud nuk. Ta heitis pilgu raamatukapile, kirjutuslauale, sandarmite tugevatele õlgadele, kuid ei näinud midagi: ta hindas mõttes muljet, mida Protassovi kiri pidi Piiteris avaldama. Siin polnud läbiotsimisel enam tähtsust.

«Mis, kas valmis? Kirjutasid ümber? Laseme siis jalga, noormehed!»

Kõik asetati jälle endisele kohale. Veel vali manitsus Anželikale ja Nadenkale. Ning — punkt.

«Kurat teab, kurat seda teab... Kui kahju, et ma seda lurjust õigeaegselt ei areteerinud. Ma olin seekord tolvani, idioot, juhm!...»

Pikk mõök veeres rittmeisteri kõrval, see kõrises samuti: kurat teab... kurat teab... kurat-kurat-kurat...

... Kakssada, kolmsada, nelisada kakskümmend.

«Seltsimehed töölised!» ütles Protassov ja tõusis püsti.

«Üle neljasaja inimese teie hulgast soovivad töölt kohe lahkuda, võib-olla on neid ka viis- või kuussada. See ei ole õige tegu, poisid! Te mõtelge järele, seltsimehed! On tarvis, et valitsuse revisjoni tulekul te oleksite kõik kohal kui verepulma tunnistajad. Pahe tuleb täie tarmukusega välja opereerida, et poleks kõrvalepõiklemise võimalust neil, kes esimestena rikkusid lepingulisi

kohustusi, kes rikkusid seadust. Ja enne kui te annate mulle lõpliku vastuse, palun teid, seltsimehed, kaaluge kõik läbi ja mõtelge järele.»

... Mõõga rattake kõrises maja juurde, kannused kõlisesid astmetel — kõll-kill-kõll. Kubneri äsja tulnud telegrammiga vabastati rittmeister von Pfeffer kohaliku politsei ja relvastatud väesalga komandöri kohalt. Parun krimpsutas tuseselt nägu, tal oli raskesti solvatud inimese ilme. Nägu muutus vanaks ja õelaks.

«See on ju kohutav! Kõrgenduse asemel nii ränk kukumine. See vana tola kuberner rikub kogu mu karjääri ära, ta jälitab mind kõikjal. Miks? Hambutu jõletis nii-augune, hemorroidimuhk!»

Erutatud rittmeister pistis paberossi kogemata valesti suhu ja sülitas. «Need kõik on Protassovi teened. Tema, tema tembud. Mind juba alt ei vea. Kubneri-tobu on temaga isiklikult tuttav ja hindab teda... Noh, oota aga! Kuid Protassovil, sel saatanal, on ju pealinnas ka sidemeid... Ja-jah!... Asi on — *schwach!*»

Ta hakkas oma seletuskirja lugema ja seda Protassovi seletuskirjaga võrdlema. Rittmeistril käisid kuuma- ja külmalained üle keha. Jah, mu karjäär on läbi! Rittmeister — alandatud, vaikne, murtud — heitis diivanile, pilgutas silmi, kargas siis püsti, jooksis pesunõu juurde ja kummardus kannuseid kõlistades.

«Noh, armas Andrei Andreitš,» lausus ta haleda, lipitseva häälega kokkupandud käsi raputades ning silmi pesunõu kraanile suunates. «Uskuge mind, ma poleks seda kunagi julgenud... Mitte kunagi... Kuid... teisest küljest olin arg. Alatult arg. Rahvahulk, kas saate aru! Ma kardan pööraselt rahvahulka. Ja siis — vastutus mulle usaldatud sõjaväeosa eest. Noh, mis te arvate? Inimlikust seisukohast, inimlikust... kas saate minust aru? Teie ekstsellents, härra kuberner!... Teie ekstsellents!... Hästi! Andke mind kohtu alla... Hästi! Kuid mul on tuhat korda õigus. Teie, ekstsellentsid, härrad ministrid! Te ju ise panite minu, tühise etturikese teie kättes, seadust kaitsma? Kas jaa või ei? Andke andeks, kas jaa või ei? Te andsite mulle võimu, ma lasksin mäsajad maha, ma kaitsesin korda riigis. Kas jaa või ei?»

Kas jaa või ei? Tema majasteedile antud vandetöötuse kohaselt kaitsesin ma ausalt kapitalivõimu metsikute kaabakate vastu... Aga kus on mu kaitsealune? Kus on peremees — Gromov ise? Ta jättis mu maha, ta põgenes. Võib-olla on ta Piiteris, aga võib-olla ripub kase otsas. Kus ta on, kus, kus, kus?!» ning kontsad tümpsidsid vastu põrandat, kannused kõlisesid.

«Ma olen siin, isand,» vastas tuppa lipsanud neiu, targeldatud voldiline põll ees. «Ma olen siin!»

«Ei! Pole midagi... Minge!»

...Ja kõik töölised läksid koju. Protassov jõudis tagasi kell seitse õhtul. Anželika silmad olid nutused. Kuid Protassov ei pannud seda tähele. Korteris paistis kõik täiesti korras olevat. Aga Nadenka odava lõhnaõli ja tõkatiga määritud saabaste lõhna oli siiski pisut tunda.

Kahe tunni pärast, täpselt kell kümme, kogunesid Protassovi korterisse administratsioon ja kogu tehniline personal. Algas nõupidamine. Protassov andis direktiive nagu see, kelle käes on võim, nagu peremees ise. Kõik olid imestusest ja uudishimust seesmiselt lõhkemas, kuid otsese küsimuse esitamist oma ülemusele pidasid nad sobimatuks. Seda enam, et Andrei Andrejevitš Protassov teatas neile koosolekut avades:

«Mul on Prohhor Petrovitši täielik volitus ajada tema asju nii, nagu seda vajalikuks pean. Mister Cook! Teie järjekordne ettekanne mehaanikatehase number kaks translatsioonil ümberseadistamise kohta. Palun.»

«Oh ja!» Mister Cook rüüpas vett, puudutas oma kitsast püstkraed ja algas.

Vara hommikul sai Protassov töolistelt meelepärase vastuse ja lõunast algas kogu rindel töö.

Vallandatud Foma Jezdakovi asemel juhatas «Novõi» kullakaevandust insener Abrossimov. Ta oli vilunud ja asjalik mees. Temale abiks kutsuti Piiterist endine üliõpilane Obrastsov, kes nüüd oli õpingud juba lõpetanud. Töolistel oli tema tuleku üle väga hea meel. Kõige rohkem aga rõõmustas Ilja Sohhatõhi rase abikaasa Fev-

ronja Sidorovna. «Ah, varsti tuleb Aleksander... Saša!» Ta ütles abikaasale:

«Kui peaks poisslaps sündima, siis paneme nimeks Aleksander.»

«Kelle auks?»

«Isa auks.»

«Mina olen isa! Mina olen Ilja, ja see ei sarnane põrmugi Aleksandriga.»

«Isa Aleksandri, preestri auks,» ja Fevronja Sidorovna juhtis mehe armukadedusepuhangu osavasti kõrvale.

Pealtnäha läks kõik hästi. Töölised töötasid kolmekordse hooga. Asi edenes. Kuid kõik mõtlesid siiski: «Ei, midagi peab veel juhtuma, vanapagan viskab kindlasti veel mõne vembu välja.» Kõik käisid ringi säärase eelaimusega. Kõiki erutas Prohhor Gromovi ja Niina Jakovlevna puudumine.

Inimeste elu on rõõmutu. Laulud on vaikinud. Rahvas nukrutseb. Või ekslevad surnute vaimud ringi, või küpseb mõni uus õnnetus ja vägivald? Rahvas käib iga päev surnuaial. Vaiksed naised, kelle süda on puhas ja lihtne, asetavad haudadele pärgi ning palvetavad. Öösiti uluvad koerad, kusagil läheduses huikab öökull, soos oigab hüüp.

Ja siis lahenes see pinge äkki nagu välg.

... Oli õhtu. Stjošenka helesinisest majast lendas kättega vastu trepikoja ust, lüües kiljumisega välja Grunja. Samal hetkel paisati aken lahti ja hullunud Stjošenka hüppas seelikute välkudes tänavale, ise kohutavalt karjudes: «Ai, ai, ai!» Ja majas korises keegi.

Mööduvale eidekesele näis, et Stjošenkal on kõri läbi lõigatud, mööda valget kaela voolas vereoja. Vanaeit jooksis tuhatnelja nagu hobune mööda tänavat ja kisas hirmuäratavalt:

«Appi! Appi!... Prohhor Gromov tappis oma armukese... Oi, oi!... Pea on otsast ära!»

«Kas peremees siis tõesti siin on?» küsisid vastutuli-
jad.

«Siin, alatu hing... Kus ta siis peaks olema?...» ja eideke jooksis edasi.

Juhuslikult möödaminev ohvitser sööstis kahe hüp-

pega üle tee ja tungis palja mõõgaga skandaalsesse helesinisesse majja.

Teed mööda tuli postkontorist rutates lõõtsutav virgats, tema järel jooksis kolmejalgne koer.

«Kellele telegramm? Kellelt telegramm?» küsisid tööliised kähku üksteise võidu: nad ootasid ikka veel Piiterist tähtsaid teateid mahalaskmise asjus. «Mis on telegrammis? Hei, armas mees!»

«Ei tea! Kiirtelegramm! Insener Protassovile...»

Kolme jalaga ja puretud kõrvaga karujahikoer peatus Ketti korteri ees, istus maha, tõmbas kõrvad ligi pead, hakkas pahaendeliselt ulguma, haugatas siis ja sörkis minema.

«Viie päeva pärast olen teie juures. Saatke hobused sadamasse.»

Niina.»

Kui sõnum mahalaskmisest üldiselt teatavaks sai, kuulutasid viis sadatuhat töölisi Piiteris ja teistes linnades välja ühepäevase protestistreigi ega ilmunud tööle. Mõlemas pealinnas aga kestis streik koguni viis päeva.

Asjatult käratsesid Riigiduumas kõnemehed. Häbistasid minister Makarovit. Aga ministrile oli see nagu hane selga vesi: «Nii oli ja nii jääb.»

Kõigile arusaajatele oli selge (peale valitsuse, iseeneest mõista), et proletaarne liikumine Venemaal kasvab. Protestistreigid olid ainult alguseks, organiseeritud masside teadlikkuse pahvatusteks. Pärast seda algasid streigid kogu Venemaal: Peterburist ja Moskvast kuni Uraalini, Kaukaasiast kuni Poolani. Suurem osa neist olid pikaajalised, mõned kestsid isegi kaks-kolm kuud. Streikide ja tõrkumiste majanduslikud loosungid muutusid karjuvateks poliitilisteks nõudmisteks. Suurtes linnades haarasid streigid oma ringi ka ehitustöölisi, käsitöölisi ja teisi töötavaid inimesi. Vähehaaval muutus see liikumine üldrahvalikuks.

Vastastikune võitlus töö ja kapitali vahel tugevnes. Töölised muutusid julgemaks, valmistasid kõikjal ülestõusu lippu, revolutsiooni signaali.

Seega siis, fraas «Nii oli ja nii jääb» jäi ajaloolise juhmuse niidi otsa rippu. See oli ka arusaadav: halvad ministrid on sageli väga halvad ennustajad.

Päikesesära. Kütis — sääskede eemalepeletamiseks. Seedrisalu. Lõbusad päikeselaigud. Okaspuude latvades hüplevad vallatud oravad nagu kirbud ja valivad käbisid, kus pähkliid on mahlakamad. Kändudel ja tuulemurul, rõõmustades päikese üle, vilistavad vastastikku pisi-tilukesed, kassipoja-suurused burundukid.

Ja siis kaks inimest: Ketti ja Borzjatnikov. Ei, eemal helesinises sitssarafanis näeme kaunitar Nadenkat ja paksmagu Ussatšovi. Edevalt oma rumalat pead raputades kõneleb Nadenka Ussatšovile:

«Mu mees on paks, aga teie olete veel paksem. Ei, minge eemale. Ma lähen üksinda metsa lillekesi korjama.»

Kütise juures puristavad kaks ratsahobust ja vehib sabaga troska eest lahtirakendatud aisahobune.

Ketti naerab trotslikult, Ketti on täna ülemealik.

«Jooge, Ketti, noh, jooge veel,» ütleb punapõseline ohvitser Borzjatnikov ja tõstab ta kahvatute huulte juurde nalivkaklaasi. Borzjatnikovi pooljoobnud silmades leegitseb kirk, ta hiina vurrud on ripakil, õlgadel aga sädelevad kuldpagunid. «Palun teid, jooge...»

«Ha-ha-haa!... Ei, ma ei suuda Täna mitte. Noh, mis siis edasi sai? Jookseb vanaeit, kiljuvad tüdrukud... Ha-ha-haa!... Te tormate kangelasena sisse ja... Mis edasi?»

«Ja — näen...»

Klaas näitab põhja. Borzjatnikov lakub veini sees märjaks saanud vurre, ähib ja teeb silmakirjalikult traagilise näo.

Ketti tõmbub kõssi. Ta heidab Borzjatnikovile kord nakatavalt naerdes, kord tulivihaselt torkavaid, sapiseid pilke.

«Noh? ... Ha-haa...»

«Ja — näen...» kähistab ohvitser Borzjatnikov hirmuäratava sosinaga, oma tihedaid kulme kõrgele tõstes.

Ketti naerab laginal, närviliselt: tundub, just nüüd katkeb naer ja muutub nutuks. Borzjatnikov vahib teda jõllis silmadega uudishimulikult ja hirmuga: jutt ei olegi nii väga naljakas, aga Ketti naerab... Paks Ussatšov, kes lamab, käed kukla taga, ärkab Ketti naeru peale üles, maigutab suud, tõuseb siis raskelt esmalt neljakäpuli, siis niisama raskelt püsti, sirutab pärast magamist, nii et õlad ragisevad, haigutab ja vabandab: «Pardon,» ning läheb Nadenka jahile. Kuid Nadenka tormab ülepeakaela metsast välja talle vastu:

«Hulkurid, hulkurid!...»

«Kus?»

«Seal! Neljakesil!»

Üle väikese metsalagendiku, kus istus meie tuttav seltskond, ratsutas aeglaselt tugev mees. Tal olid seljas kaks kotti ja püss (püssisuudme ees takutropp), käes raske piits. Mööda sõites kõõritas ta — ninatu habemik — publiku poole, andis hobusele piitsa ja kadus taigasse. Tema järel vilksatas kiiresti mööda koerake.

«Seis!» ja tuulekiirul kihutav Borzjatnikov oli talle järele jõudmas.

Mehemürakas peatas hobuse, pöördus Borzjatnikovi poole ja hüüdis ebameeldiva, iniseva häälega samuti: «Seis!» Ja must koerake hakkas vihaselt haukuma.

Peatunud ratsanike vahemaa on umbes kuuskümmend sammu. Hõre okaspuumets. Saja-aastaste seedrite juured on nagu tohutu suurte kämmaldega maasse kaevunud. Samblavaip ja päikesevalgus lõhnavad vängelt vaigust.

«Mis sul tarvis? Piiritust?» küsis ninatu, hakkas laginal naerma ja sülitas. «Piiritust vahetan ma ainult kulla vastu. Aga sinul, nagu näha, pole peale vurrude mitte midagi. Kah isand!»

«Lasen su mahal!»

«Proovi...»

«Lurjus! Piiritusevedaja! Sunnitööline...»

«Kas sina, nurjatu, oledki see, kes töölisi maha laskis ja meie taigat reostas?»

Borzjatnikov läks marru, haaras revolvri:

«Ma kihutan sulle, raisale, kõik kuulid keressel!» Hobune ta all hakkas tantsisklema.

«Palu jumalat, varnakk!» Ja ninatu mehemürakas pani ohvitseri hirmutamiseks püssi palge.

Ohvitser Borzjatnikov lõi korra küünarnukkidega, kannustas hobust, laskus hobuse kaelale, tulistas õhku, kargas hirmunult kõrvale ning kihutas siis omade juurde tagasi. Koerake tormas vihaselt haukudes tema hobuse nina juurde. Ussatšov kihutas suure kõhu rapudes Borzjatnikovile vastu. Vingudes lendas hulkuri kuul, selle lennurada märkisid mahalangevad okkad. Kaugelt kuuldus mürisevat naeru ja neljast kõrist hüüdeid: «O-hoi! O-hoi! O-hoi!» Ning kõik jäi vaikseks.

«Argpüksid! Argpüksid!» narris neid juba eemalt kummaline Ketti.

«Pardon... See pole argus, *mademoiselle*, vaid arukus,» ütles higiseks tõmbunud Borzjatnikov, hüppas hobuselt maha ning pööritas silmi. «Hulkuril oli ju püss... Püssist aga, isegi jahipüssist, võib inimese kuuliga poole versta tagant magama panna. Kuid revolver... mis teha...»

«Jaa, jaa, jaa!» ja Ketti, sagrine, õudne, kargas maast nagu vedru püsti. «Te ei oska kumbki... Äh! Te oskate ainult töölisi tulistada!... Töölisi! Ja sedagi teiste kätega.» Ketti hingeldas. Tema silmad olid rahutud ja kurja helgiga.

«Pardon...» Ja nokastanud ohvitseride silmad muutusid ka tignedaks. «Kes, kas meie ei oska?»

«Jah, teie... Muuseas... Ha-ha-haa!...»

«Volodja, viska üles!»

Ussatšov viskas ähkides pudeli kõrgele üles. Borzjatnikov tulistas «pauh!» — ja mööda.

«*Encore, encore!* Veel...» palus Borzjatnikov seltsimehele kärsitult pudelit ulatades. Ta oli üleni kihevilt veinist ja soovist Kettile meeldida.

Nadenka jooksis põõsastesse ja palus:

«Noh, jätke juba!... Ma kardan. Sõidame koju!»

«Kohe, kohe... Volodja, viska!»

«Pauh!» Teine pudel kukkus purustatult maha.

Ketti tõmbus sirgu kui vibunöör, viskas pea selga:

«Kuulge... kuidas teid seal... kapten! Ma ei oodanud... ei, te olete tubli poiss!» Ketti ninasõõrmed värisid, peopesad läksid niiskeks. «Kas te suudate ka oma Kettit õpetada nii osavasti laskma? Diakon õpetas mind, kuid ta on halb pedagoog...»

«Ketti! Olen teie teenistuses... Kallis, ülikallis...» ja kannused kõlisesid. Borzjatnikov säras ning kummardas kätt südamele pannes neiu ees viisakalt.

Nadenka oli vahepeal hobuse ette rakendanud ja kutsus tungivalt:

«Sõidame siis ometi!... Oh teid küll.»

Ketti astus kiiresti kolm sammu edasi, kolm tagasi. Kõrgitas kord üht, kord teist õlga, tõmbus küüru. Hõõrus tugevasti peoga oma otsaesist, nagu püüdes kõigest väest mõtteid koguda. Ta mustlasesilmad olid täis kirglikku õhinat. Huuled kuivad, kokku surutud, nagu plekiline. Ta oli haige.

«Ketti, mu kallis, te olete haige?»

«Jah, pisut!»

«Niisiis! Ma riputan nüüd mütsi selle kuusekese otsa...»

«Oh teid küll, oh teid küll... Ärge tulistage!...» karjus Nadenka eemalt.

«Tulistage mu mütsisse auk — mälestuseks. Võtke revolver oma kätte.» (Külm Ketti võttis revolvri külmade sõrmede vahele. «Nii... Võtan revolvri,» ütles ta ega kuulnud oma häält.) «Pardon, pardon! Vaat nüüd niimoodi. Noh!... Parema jalg ette... Astuge pisut küljega märklaua poole. Parema küljega! *Merci!* Vasak käsi selja taha. Rahulikult. Võite tulistada! Nüüd!»

Vajutus päästikule — träh! Borzjatnikov puksas peaga ja lendas kukerpalli. Ussatšov karjatas metsikult. Vajutus päästikule, ja Ussatšov lendas jooksu pealt hooga pikali. Nadenka kiljatas.

«Ütelge Protassovile...» kõlas oigena Ketti karjatus.

«Ütelge, et mina...»

Vajutus päästikule. Surmav kuul läbib meelekohasid. Ketti langeb selili. Ta suured silmad on niisked, nad on pärani lahti taeva poole. Taevast valitseb vaikus. Hambad säravad imestavas naeratuses. Käed on laiad. Hetke pärast tungivad valged sõrmed maasse, kraabivad ok-

kaid pihku. Konvulsioon, kogu keha tõmblemine. Burundukike vilistab kauguses. Ketti pea langeb paremale küljele. Meelekohalt niriseb okastele tasakesi verd. Naeratus on kadunud. Hambad kohutavalt irvi jäänud. Piinatud pilgust kaob mõistus.

«Vaata... kus alles lõbutsesime...» Karistussalga ohvitser, rippuva kõhuga Ussatšov, püüab põlvedele tõusta. Kuid langeb maha.

Ketti laual on tähtitud kiri.

«Kallis tütreke,» kirjutab isa, polgukomandör. «Ruttan Sind rõõmustama. 15. augustist saan kahekuuse puhkuse. Valmistu siis sõiduks, läheme kahekesi Kaukaasiasse ja Krimmi. Kui kolmandik palka ette antakse, võime sõita ka välismaale. Sa likvideeri seal kõik lõplikult...» jne.

Selle kirja luges Protassov läbi ning pani selle Kettile puusärki padja alla.

Mõne päeva pärast saabus ka Niina Jakovlevna. Ta kaunistas sõbratari värsket hauda roosidest pärjaga. Haua kõrval põlvitas Veerake ja vadistas:

«Miks? Ta oli nii kena. Ma ei taha. See on kiuste. Ma tean, ta läks mehele. Ta sõitis Moskvasse.»

Niina tõi enesega kaasa noore, kuid osava kirurgi Dobromõslovi ja kaks naisvelskrit. Haigla rikastus meditsiiniliste jõudude poolest. Haavatasaamine tuli Ussatšovile kasuks. Kuul oli rasvunud soolikatesse kinni jäänud. Osav kirurg Dobromõslov eemaldas kuuli ja lõi üleliigse rasva välja, kokku kaksteistkümmend ja veerand naela. Ohvitser Ussatšov paranes. Paranesid ka seitsekümmend kolm Ussatšovi poolt vigastatud töolist.

Kõik metsatöölised vabastati puude mahavõtmisest. Pakiliselt alustati kahekümne avara baraki ehitamist. Tööliste kätte antud toitlustamine edenes hästi.

Niina Jakovlevna luges mitu korda päevas läbi kirja, mille Prohhor Petrovitš oli talle jättnud.

Kõik ilma erandita, isegi Protassov, kinnitasid sündmustest vapustatud Niinale vandega, et Prohhor Petrovitš ei võtnud tööliste mahalaskmisest üldse osa, et see julm tegu lasub tervenisti sandarmirittmeistri südame-tunnistusel.

Niina uskus seda ainult pooleldi ja ta hinges oli endiselt sügav mõra.

Sadamas Niinat kohates märkas arukas Protassov kohe, et Niina püüab ennast ümbritseda mingi talle mõistmatu võõrdumusega, et tema ja Niina vahele on tekkinud mingisugune barjäär. Pärast õrnu kirju ütleb Niina talle nüüd ainult «teie», tema nägu on tõsine, silmades muremürk, läbitungiv külmus.

Oli möödunud kümme päeva. Ja Niina pöördus teist korda Protassovi poole:

«Andrei Andreitš, ütelge nüüd lõpuks puhtast südamest, kui suurel määral on minu mees selles veretöös süüdi?»

Nähes, et Niina ikka veel vaevleb, oli Protassov jällegi ebasiiras.

«Kinnitan teile... Püssid tulistasid ilma Prohhor Petrovitšita. Teda ei olnud siis enam siin. Veri ei saanud teda määrida. Enesestmõistetavalt — kui mitte arvestada põhimotiive.»

Nüüd veendus Niina lõplikult, et Prohhor Petrovitš on «oma veidrast ideest» haige, et ta on lihtsalt õnnetu.

Ja Niina nuttis tema kirja lugedes.

«Kallis Niina. Elus on momente, kus saatus virutab sulle äkki teibaga vastu pead. Lööd kohe kõikuma ja hakkad keerlema. Nii oli ka minuga. Kõik nagu kuhjus kokku ja langes mu peale. Tulekahju, tööliste mäss, Jakov Nazarõtši surm, Sinu ja Veerakese ärasõit. Ja siis veel minus pesitsev haigus. Ma muutusin korruga, muutusin tont teab kelleks, süda oli raske, jõin, aga ei suutnud ennast purju juua. Pea oli nagu võõras. Üksvahe sirutus käsi püssi järele, tahtsin suhu kõmmutada, pealu purustada. Siis tulite mulle meelde Sina ja Veerake. Otsustasin ära minna. Ma tahaksin tasakaalu leida. Tahaksin ennast korda seada. Ja siis, kui ma ei hukku, tulen teisena Sinu juurde tagasi. Võib-olla tulen tagasi näruse kaltsuna, tahtejõuetu keskpärase inimesena. Muidugi, mul on raske. Mõistad seda isegi. Igal juhul ära minu pärast muretse ja ära otsi mind. Korralda töid oma tahtmist mööda. Ära ennast ainult kerjuseks tee. See oleks häbistav ja teeks lõpu kõigele. Siis ära pane pa-

haks. Siis juba kuul pähe. Kõik lurjused kihuta enda juurest eemale, eriti Nadenka...» Jne.

Kirja oli nähtavasti mitut puhku kirjutatud, kord pliiatsiga, kord tindiga.

Protassovi hinge oli Prohhoori suhtes asunud mingi tüütu tunne. See ajas Andrei Andrejevitši ka Niinat pühendama Prohhoori paljastaja, endise prokuröri Straštšalovi kummalise dokumendi saladusse. Kuid Protassov ohjeldas ennast. Ta ei teadnud veel, kuidas Niina sellesse dokumendisse suhtub; Protassovil oli kahju teda erutada, rikkuda temaga uuesti sõlmitud sõprust.

Rittmeister von Pfeffer kartis nüüd nagu lastud vares iga põõsast. Ta sai anonüümseid ähvarduskirju. Rittmeisteri arvates oli see põgenenud poliitiliste kätetöö. Ta oli kogu oma elujõu kaotanud, hakkas silmanähtavalt vananema. Öösiti nägi ta unes töölisi, hukkamisi, tulekahjusid.

Peterburist tuli käsk viivitamatult pealinna sõita, politseidepartemangu ilmuda. Ta kartis seda käsku täita.

«Nad tapavad mu tee peal ära... Tapavad nagu jänese. Ma tean... Ma tunnen seda...»

Teda ei abistanud keegi ega tahtnudki abistada. Näis, et elu oli talle selja pööranud: ta oleles mingis tühjuses, mida ümbritses külm ükskõiksus. Ta aimas, et kui ta pealinna jõuab, ootavad teda seal ees suured ebameeldivused. Ta jäi jõuetuks, nõrgaks nagu kevadine lumi päikese käes. Aga sõita oli tarvis.

Lõpuks sõitis rittmeister minema. Õhk taigas tervenest.

Isa Ipat hakkas kiiresti paranema. Haige sõitis Pjotr Danilõtšit külastama, istus kaua temaga päikese käes. Pjotr Danilõtš, kelle habe ja juuksed olid pärast haiglat pikaks kasvanud, kõneles lakkamatult. Isa Ipat kuulas tähelepanelikult, raputas pead ja maigutas suud, kuid arusaadavalt rääkida veel ei suutnud, ja «zelo borzoo» asemel tuli tal välja «bozozezoo» ning teiste sõnade asemel mõmin. See tegi Pjotr Danilõtšile nalja, ta patsutas sõbralikult isa Ipati paindumatule kühmus seljale:

«Ah, isake! Kas mäletad veel, isake?...»

«Zezoazoo...» turtsus ka isa Ipat naerda. Kuid ta ümmargused öökullisilmad olid täis pisaraid.

Innokenti Filatõtš võttis tütre kibedaid kurtmisi lõpuks kuulda ja palus salaja doktor Dobromõslovit Anna Innokentjevnaale abort teha. Haritud arst ei hoolinud seadusetähest ja tühjendas naise üsa kõige suurema saladuse katte all.

Arsti kaasabil paranesid ka Ilja Petrovitš Sohhatõhi jalad. «Reuma möödumise auks» korraldas ta peo, jõi enda purju, tantsis, tõmbas laua pealt lina koos suupistetega maha ja sai naise käest avalikult peksta.

Pea saabus ka noor insener Aleksander Obratšov; tal oli salajane mõte Kettiga abielluda (ta ei teadnud veel, et Ketti on surnud).

Selle järel ilmus ka oiuline Vladislav Vikentjevõtš Partševski ning läks Niina jutule.

Tugevate aistingute harrastajad sööstavad alasti kuumast saunast lumehange. Seda tegi nüüd tegelikult ka Prohhor Petrovitš Gromov. Ta läks pingelise töö juurest täielikku tegevusetusse, rikkusest vaesusse. See olukorra muutus pimestas ta hinge nagu valgus pärast sügavat pimedust.

«... Näed sa, kuidas me vennaga, selle vaikijaga, ära oleme kulunud. Mullaks, põrmuks muutunud... Istu paku otsa. Ja jutustal!»

Prohhor seisis erakute ees, pea longus, käed sirgelt vastu külgi surutud, silmad maha löödud.

«Näete... ma tulín... et pisut teiega koos töötada, õndsad vanakesed. Isa rääkis teist. Minu isa käis ka siin. Süda valutab...» kõneles ta kähiseval bassihäälel suure vaevaga, nagu südamest sõnu välja kiskudes.

«Jalgades pole tõde, istu. Mu vend vaevleb... Nähtavasti tuleb peatselt surm. Tunnen, tunnen sinu isa, mäletan, käis siin. Otsis sind, olid siis poisike. Nüüd oled suureks kasvanud. Palju aega on sellest mööda läinud. Meie kiisukesed kärvasid ära. Näed, nahad ainult järel.

Aga silmad on kui elavad. Näevad kah võib-olla... Arvan, et näevad.»

Prohhor oli vaiksete harimatute vanakeste juures. Kuid hingerahu asemel, mida ta siit otsis, kippusid ta mõtted segi paiskuma; vaevalt tärganud head ideed purunesid põrmuks, sisemine jõud murdus, vaim tuhmus, keha hakkas närtsima.

Suure kiskja hirm selle pärast, et tema rikkaliku saagi õgivad ära teised, rõhus Prohhorit ööd kui päevad. Arvatavasti raiskab Niina, see tema arvates tühine, piiratud mõistusega naine, kõik ära, pillub illusoorsete unistuste nimel tuulde. Ja selles aitab Niinat insener Protasšov, kes oli Prohhoori arvates lihtsalt kurjuse kehastus.

Miks põgenes ta siia oma uhke soovi eest võita võitmatu, võtta kõik, mis miljoneid aastaid on jalgade all vedelnud? Miks tuli ta siia? Mis abi võivad anda talle vanad, inimliku välimuse kaotanud «jumalamehed»? Tobu, teelt eksinud tahtejõuetu ilamokk, ebausklik eit, jõuetuks jäänud, hakkide poolt paljaks kitkutud kotkas!

Nii mõtles oma upsakuses Prohhor, alandades end ja naerdes enda üle. Kuid mingi jõud hoidis teda siiski siin kinni ja ta elas vastu oma tahtmist erakute juures edasi.

Umberringi läbipääsmatu taiga. Siledaks sõtkutud teede asemel ainult karude teerajad. Majakese juures oli juurviljaaiake. Jõe lähedal pisike lapike puujändrikudest ja kändudest puhastatud maad. Sinna oli rukist, siiluke tatart ja hernesid külitud.

Prohhor ja vanake Nazari kaevasid juurviljaaias. Laiatõlgne vanake oli karmi välimusega mees, sirge ja pikk nagu post.

«Miks sa nii teed — torkad korraks labidaga ja jälle seisad? Sa ära mõtle midagi, vaid kaeva...» ütles ta Prohhorile jämeda bassihäälega.

Prohhor oli siin kümnendat päeva. Kandis vett, saagis puid, sõi kartuleid ja musta karaskit. Teed polnud, piima polnud. Joodi mongoli teed.

«Näen, et sind piinavad ilmalikud mõtted. Heida need enesest eemale, sülitä. Muidu kärvad ära.»

Päev oli palav. Prohhoori keha oli üleni märg. Säased tüütasid ära.

«Jumal appi,» ja kambrist ilmus nagu udupilv väike küüruvajunud vanake Anani. Ta on suure peaga, põdur, halli-kikkhabemega vanataat, tal oli paljas kollane pea-lagi ja sinised kipsis silmad. Ta on paljajalu, seljas loh-makas valge mantel.

«Noh, õnnis vanake, kas tõusid üles, said terveks?» küsis Prohhor.

«Tõusin, kullake,» vastas väike Anani omapärase teno-rihäälega ja lõi kõhna käega risti ette. «Olen vana. Ka silmad ei näe enam hästi. Kaksteistkümmend päeva olen haige. Elu on kurb, ei saa enam tööd teha. Olen väga vana. Saja-aastane.»

Ta istus peenrale, tõstis käe varjuks silmade ette ja vaatas lahke naeratusega Prohhorile otsa.

«Töötasin hoolega, kuni päris vanaks jäin,» ütles ta. «Aga sina?»

«Mina? ... Mina ... samuti,» ütles Prohhor ja sattus segadusse. «Olen kogu elu töötanud ...»

«Hm! ...» lausus väike Anani ja langetas pea. Tema kollasel lagipeal sädeles päike. Siis tõstis ta jälle oma kurnatud näo ja naeratas veelgi lahkemalt, oma väikesi valgeid hambaid välgutades. «Kelle heaks sa, mu kullake, siis töötasid: kas vaimu heaks või vatsa heaks?»

Prohhor vaikis ja vaatas maha. Maad mööda roomas rasvane roosakashall vihmauss. Prohhor lõi ussi labi-daga pooleks.

Prohhorile ei meeldinud niisugune ülekuulamine. Temas tõusis ärritus nii iseenda kui ka nende tema arvates piiratud mõistusega vanakeste vastu.

Hiline õhtu. Joodi kibedat mongoli teed. Prohhor tah-tis süüa. Leib oli kõva, kartulid ära tüüdanud ja neid oli ka vähe — neli tükki inimese kohta. Prohhor kõõri-tas sülge neelates kangekaelse vanakese Nazari poole: «Rumal puupea, ei söö ega joo, elab õhust.» Prohhorile tuli meelde tema esimene söömaaeg nende juures.

«Vaadake, õndsad vanakesed-üksiklased, tõin teile siia üht-teist. Võtke minu kingitus vastu,» ütles Prohhor seekord ja hakkas pungil kotist toiduaineid välja võtma: juustu, vorsti, kalamarja ja konservikarpe.

«Pole tarvis, me oleme sellest juba ammu ära öel-

nud,» tõrjus Nazari teda ilma pikemalt mõtlemata tagasi.

«Mina ka ei taha! Ma tõin teie jaoks!»

«Siis viska tulle, ära kiusa meid,» pobises Nazari mehiselt.

Toiduained visati jõkke, kaladele söödaks.

Täna aga sukeldus Prohhor ja tõi jõehauast välja karbi kilusid, sõi kartulitega ning lakkus mõnuga sõrmi. Vana Nazari heitis seda nähes välkuva pilgu maiuspa-lale, muutus süngeks ja läks küürutades kiiresti välja. Peent toitu õgides kuulatas Prohhor, kuidas lahkunud vanake seina taga pomises ja sülitas. Kerratõmbunult lamav Anani muutus konservi meeldivat lõhna nuusuta-des rahutuks, tõusis küünarnukkidele, ise kidurake, suure peaga, rahhiidhaige lapse sarnane, ja vaatas teraselt Prohhorile suhu.

«Mida sa seal sööd, pojake?»

«Kala. Kilusid.»

«Kas soolased?»

«Soolased.»

«Kas pipraga?»

«Pipraga. Loorberilehtedega.»

Ananil hakkas suu vett jooksuma, ta langes seljakile, pööras näo seina poole ja oigas haledalt nagu haige.

Prohhor pani kolm kilu kartulile, kartuli leivale ja tõusis püsti, lõi peaga vastu madalat lage — laest hak-kas tahma pudenema — ning läks välja. Nazari istus kannu otsas, kätega küünarnukkidest kinni hoides, tera-selt vaiksesse kaugusse vahtides, kus jõgi voolas.

«Säh, vanake Nazari, söö kala. Kala ei ole kahjulik, kala sõi ka Kristus,» ja pistis maitstva pala erakule nina alla.

Vanake tõmbas kulnud kortsu, puuris pilguga kilusid, neelas sülge, ta ahvatletud käsi tõusis, kuid siis kargas ta nagu elektrilöögist püsti, kiskus Prohhorile käest leiva-tüki, viskas maha ja trampis sellel vihaselt oma katkiste kottadega. Taganeva Prohhorile peale aga karjus kriis-kava häälega:

«Kao, ahvatleja, saatan, kao! Ma ei talla mitte püha leiba, vaid ahvatluse pattu tallan jalgadega ... Tagane-minust, saatan ...»

Prohhor vaatas kelmika pilguga eemalduva vanakese kühmus selga ja noomis ennast: «Vaata kus loll... Kärnane kutsikas! Mis õigus mul on?»

Lähenes röske lõhnav pimedus. Magati kambris, et punahe karvane sääsk ei tüütaks. Uks oli pärani. Väljas ukse kõrval põles pehkinud puutükkidest kütis, kaitseks taiga putukate ja röövlomade vastu.

Anani magas nurgas kergelt kokkuklopsitud madalal naril. Laudadele oli asetatud pehmeid peeneks rajatud ja jämeda linase riidega kaetud seedrioksi. Esinurgas põles ilma ühegi kujuta musta laua ees lambike. Ümber ringi oli kõik must nagu mustas puusärgis, seinad ja lagi olid kaetud musta läikiva, sametise tahmaga — majake oli korstnata.

Prohhor sirutas end seina äärde pingile, pea all oli tal kare jämedast riidest vattkuub, mis tal seljas oli, kui ta siia tuli. Kuue all revolver ja karp padruneid.

Prohhor kõõritas lahtisele uksele. Sinna oli nagu raamistusse asetatud tükike maailma unise taiga ja lapi-kese tähistaevaga. Laisalt keerles lõkkesuits.

Prohhor läks välja, vaba õhu kätte suitsetama. Tähtede valgust varjasid pilved. Tihenevast pimedusest muutus maailm kitsaks nagu kamber ja kamber avaks nagu maailm: lambikese kuma manas esile uusi kaugusi. Ja nois petlikes kaugustes viirastusid Prohhorile kaevandused, vabrikud ja tehased. Seal oli hunt. Olid Stjošenkad, isad Aleksandrid, Anfissad, Sinilgad ja Protassovid, oli Filka Skvoren, oli pristav, helises ja sädeles kuld ning uhke torn «Hoia silmad lahti» püüdis lõhestada põhjatu taeva kõhtu...

Prohhor teadvuses kõlasid äkki jälle kauged kogupaugud, vingusid kuulid, kajasisid oiged ja mahalastavate karjatused...

«Juba jälle!» ning Prohhor väristas hirmunult õlgu ja läks tagasi kambrisse. Heitis pikali. Teda vaevas hinge-piin. Ta mõtles tusaselt: «Miks ma siis siia tulin? Ma tulin puhkama, pattu kahetsema, tulin siia, et jõudu koguda, oma elu kuidagi teiseks muuta. Noh, kas sündida ümber, muutuda teiseks... Aga missuguseks? Tont seda teab, missuguseks... Tarvis vanataatidega rääkida,

nende ees tagasihoidlik ja alandlik olla — võib-olla läheb siis kergemaks.»

Kõik kolm lamasid vaikselt. Prohhor kõhatas.

«Sa ei maga?»

«Ei maga.»

«Ka mina ei maga, töömehekesed,» ühines nendega veejoana tenorihääleke. «Jahutav uneke on kadunud.»

«Ma oleksin tahtnud, pühad vanakesed, teiega aru pidada selle üle, mis mulle on väga tähtis...»

Prohhorit katkestas Nazari tume bass:

«Mitte see pole tähtis, mis on tähtis, vaid tähtis on see, mis ei ole tähtis.»

«Ma ei saa aru. Seleta, isa.»

«Sina, mu pojuke, pead tähtsaks seda, mis pole sugugi tähtis. Ütleme — kuulsust, rikkust, au. Tähtsusetuks aga seda, mis on elus kõige tähtsam. Kas sa hoolitsed oma ligimeste eest, kas sa ei türanniseeri neid, kas sa teed neile head? See ongi elus kõige tähtsam... Kas sa lähed otse ja su valguseläte on su ees, või vingerdad roomava ussina läbi elu ja nõelad kõiki, kes su teele satuvad?» Eraku hääli oli võimas, see kõmises karmilt vaikuses ja pehmes lambi säras.

Prohhoril paled hakkasid õhetama, veri tõusis pähe.

«Sa kõneled rumalusi, vanaisa,» ütles ta sapiselt. «Jah, muuseas, kust sina seda tead... Sa kõneled nõnda oma kerjusliku vaesuse pärast. Mulle tundub, et mina olen targem kui teie, isad üksiklased.»

Vana Nazari sügav ja raske õhe oli vastuseks. Põdur Anani tõusis küünarnukkidele ja kõneles häälega kui vilespilliga mängides:

«Uhkeldaja... Uhkelda-a-ajake...» Küünarnukid väsisid ja vanake heitis jälle pikali, tõmbas enese kerra nagu kass.

Lambike kustus. Kambrimaailm ja maailm seinte taga sulasisid ühte. Oli üks ääretult väike maailm, mis sarnanes ussi hauale.

«Sinus pole alandlikkuse vaimugi,» ütles Nazari.

Must pimedus ukse taga hakkas hämaruseks muutuma. Öökull huikas, suured vihmatilgad krabisesid vastu kröbelist katust. Kusagil, ikka veel pimedas maailma äärel, sündis sume hommik.

Nii möödusid kaks nädalat. Prohhorile sai sellest elust villand. Ärilist laadi mõtted, musklid, keha täisverelised mahlad nõudsid lakkamatut tööd, laialdast loominguulist tegevust, tema aga käis väsinud hingega mööda taigat, raius puid, kaevas peenraid nagu lihtne, harimatu inimene.

Ajaviiteks hakkas ta erakute nõuandel oma möödunud elu uurima. Ta ei kahetsenud. Isegi vastupidi: kui ta oma minevikku kontrollis, meenusid talle ainult neiud, naised, pidutsemised, Anfissa. Ja selle asemel et kahetsedes ohata, käisid Prohhoril lihahimu-neelud, nagu vanadel üksiklastel kilulõhna-neelud. Üha sagedamini ja üha eredamalt ilmus ta teadvusse Anfissa armas kuju. Prohhoori hing oli alatasa nukker, hing otsis teisi teid, teisi väljapääse, kuid ei suutnud leida; jäädavalt möödunu juurde pole teid, jäädavalt möödunu on maetud maha koos Anfissaga.

«Anfissa, mu kallid... Vasta mulle! Anna mulle, patusele, andeks,» hüüdis ta sageli salajas ja tema süda läks külmaks.

Kuidas ka Prohhor püüdis lihtsaks inimeseks saada, alandlik olla, ei suutnud ta seda siiralt, kogu südamest. Maskeraadi mängimine kestis edasi. Ja see mäng muutus talle vastikuks.

Prohhoori olemus oli lõhenenud kaheks. Loomalik oli temas alati tagumistel jalgadel püsti, valvel. Pole jõudu ahvi endas lämmitada.

Prohhor tappis kord taigas ühe vahtima jäänud põdravasika. Kaugel erakute elamust küpsetas ta lõkketulel paremad tükid sellest ära, sõi kõhu täis, kuivatas seda liha suitsu sees ja peitis suure tagavara vana männi latva ära, et kiskjad üles ei leiaks. Erakute teadmata käis Prohhor iga päev siin oma keha kinnitamas. Kuid hea vaistu ja haistmisega vanake Nazari kärtsutas nina ja tähendas Prohhorile tõsiselt:

«Ära kummarda keha, vaid kummarda elavat hinge selles.»

«Mis see tähendab? Ma ei saa aru,» ja Prohhor kergitas rõhatades jahmunult kulme. «Ma armastan hinge, kui see meeldivalt lõhnab.»

Vanake raputas manitsevalt ja kaastundlikult pead, Prohhorit läbitungiva, karmi pilguga vahtima jäädes.

«Inimese keha sisemus on käimla. Kas on see sulle selge, sa mõistmatu jonnakas laps?» (Prohhor rõhatas jälle, suud mütsiga varjates.) «Näed nüüd?» ütles vanake, istus kännule ja muhelus vilksatas tal habemesse. «Ilmalik inimene rammutab iga päev oma keha surnute ja raibetega. Sa ära seda tee. Kui sa aga ei suuda selleta elada, mine meie juurest ära. Oleksid võinud metsikult kasvavat küüslauku närida, noormees. Ptüü!»

Erak võmmis külalist pilguga nagu sauaga.

«Vend kutsub, vend on haige. Lähme!»

Vaikne Anani lamas kerratõmbunult, naeratas sisseastujatele vastu ja lausus:

«Mul on väga raske,» ning hakkas kergelt oigama.

Vana Nazari langetas pea, kuulas, ähkis.

«Mul on väga raske,» kordas Anani küünarnukkidele toetudes. Prohhor ja Nazari aitasid ta istukile. «Ma ei tea, kunas aeg tuleb, aga tunnen — varsti lahkun siit teie juurest teise ilma...»

Päike piilus aknakesest sisse, Anani kollane pealuu muutus kollakarvaliseks, luitunud silmad hakkasid haledalt pilkuma, Anani püüdis naeratada. Nazari istus ta kõrvale, võttis ta käe, tõmbas näo krimpsu ja puksas peaga.

«Kuhu sa siis kavatsed minna, vend?» Ja karmi Nazari hääli muutus väikeseks, kähisevaks ning haledaks. «Miks sa tahad ära minna? Mis siis minust saab? Palu siis, et ka minule vaikne surm tuleks.»

Nazari sisselangenud põsed hakkasid värisema. Prohhor, kes sealsamas seisis ja seda igavat kõnelust pealt kuulas, hindas nende sõnade mõtet oma hävitava pilkega. Ja tal polnud neist vanakestest põrmugi kahju.

«Hakake hauda kaevama, ärge viivitage!»

Anani lõi risti ette ja laskus tasa pikali. Nad võtsid kumbki labida ja läksid välja.

Haud kaevati Anani armsamasse kohta, kolme pika männi alla.

«Selle koha valis vend juba ammu enesele matusepaigaks.»

Nad kaebasid terve päeva rõhuvas vaikuses. Muld — liiv, ja siis igavene jää, hauast hoovas õudset külmust. Väsinud Nazari ajas suure vaevaga selja sirgu. Prohhor läks oja äärde jooma. Kui ta tagasi tuli, seisis väike kühm Anani juba oma haua ääres. Ta kondises käes oli pahklik sau. Ta vaatas alla hauda ja lausus vaevalt kuuldava häälega:

«Ongi valmis tore majamürakas... Asetage mind näoga ida poole. Tahan läbi mulla päikest näha.»

Prohhor nägi erakute juures mitut paksu, tahmast mustaks muutunud jumalasõna-raamatut. Ta avas taigas varjurikka seedri all ühe neist.

«Oo, üksildane elu, taevase õpetuse hoone, kus jumal on kõik, mida õpime! Kõrb — õndsuse paradiis, kus hästilõhnavad armastuselilled leegitsevad kord tulipunastena, kord säravad puhta lumena ja nende juures on rahu ning vaikus. Oo, kõrb, pühade hingede kosutusepaik, lõppematu õndsuse paradiis!»

Et nende ridade tähendusest aru saada, luges Prohhor need veel kolm korda läbi. Temale, praktilise hingelaadiga inimesele, näis kõrbe kiitmine, kus päevast päeva elutsesid tegevusetult tema kaks vanakest, rumala inimese sonimisena. Kõrb! See on logelejate ja füüsiliselt vigaste inimeste varjupaik. Ei, kõrb pole temataoliste jaoks. Tarvis siit tagasi vaatamata põgeneda, kuni aju ja lihased pole veel täiesti närtsinud. Tarvis põgeneda...

Üle Prohhoori õla vaatas raamatusse tasakesi lähedale astunud vanake Nazari.

«Tarkus, tarkus,» hakkas ta pasunana hüüdma. «Kas sa, laps, suutsid selle mõtte mõttesse tungida?... Otsi raamatust sinna peidetud mõtet, kuulata vaimukõrvaga, ainult siis saad sa aru...»

Vanake istus Prohhoori juurde kännu kõrvale, maha langenud okastele. Prohhor nohises tusaselt.

«Mul pole usku.»

«Sul ei puudu mitte usk, vaid su hinges pole hellust. «Kui süda on hell, siis on jumal meiega.» Nii lausus püha isake Serafim.»

«Mis ma pean siis tegema, kui mul usku pole!» Proh-

horil hakkas äkki halb, ta meel läks nukraks. «Ma tulin teie juurde, et ennast parandada, aga näe... kuidagi... ma olen vist veel halvemaks muutunud...»

«Palveta.»

«Ma ei saa palvetada! Lõõn risti ette, aga ise mõtlen naiste peale...»

Vanake tõusis püsti ja ütles häält pehmendades:

«Sa ära karda seda mõtete mässu — see on vaenlase töö, tema kadedus.»

«Äh, ainult sõnad, sõnad... Tühi loba, sõnakõlksutus! Tobu olin, et teie, rumalate juurde tulin.» Prohhor oli nagu alati otsekohene, jäme ja kergesti ärrituv. «Kes tahab olla püha, peab elama maailmas, päästma inimesi. Aga teie päästate ainult iseendid. Ma mõtlesin, et te olete kuningad, kes võtavad inimeselt silmapilkselt kõik tema raskused. Aga teie olete samasugused vaimuvaesed kui kõik teisedki. Te olete nagu elavad ussikesed...»

Prohhor piinles veel kaks päeva. Siis hakkas tal täiesti ootamatult, ilma ühegi seoseta praegusega, viirastuma ammu möödunu. Temas hakkasid äkki arenema ja tugevnema pealetükkivad mõtted Anfissast. Ükskõik kuhu ta läks, ükskõik mida ta tegi, Anfissa kuju oli ikka temaga. Et end raske tööga täiesti ära väsitada, hakkas Prohhor metsas üksinda kände juurima. Kord hüüdis teda hää: «Tere, Prohhor.» Prohhoril käis külmavärin üle selja. Ta pöördus ümber. Puude vahel seisis udukoona Anfissa. Prohhor karjatas — udu kadus. Prohhor pistis ülepeakaela jooksmas, purustades tihnikut nagu metssiga.

Kolm päeva järgemööda vaebasid teda rasked nägemused. Ta kartis, et läheb hulluks. «Mu mõistus tumub,» mõtles ta hirmuga. Elavana, elus inimesena tuli Anfissa öösiti tema juurde, kohendas vihtu tema peatsis, istus ta kõrvale, soe ja õrn, kõneles midagi. Raskest unest ärgates ei suutnud Prohhor tema kummalisest jutust midagi meelde tuletada.

Prohhor oli pahane iseenda, vanakeste ja kõrbe peale, ta ei suutnud mõista, mis temaga sünnib. Lahkuda siit oma laastatud sisemaailmaga, teda rõhuvaid kuritegusid siia maha jätmata, ta ei suutnud... Midagi peab

tegema. Võib-olla peab vanakesed, need limukad, ära tapma. Kurat seda teab, mida tegema peaks. Hing valutab, taas ärganud süda igatseb Anfissa järele. Kuid — lõpp selllega! Mineviku juurde tagasi pöörduda ei saa, pole tahtmist tagasi pöörduda ka vastumeelsesesse majja, naise juurde, oma vaenlaste juurde, kus kummitab veri. Mida peaks rahu Prohhor küll tegema? Ta ei suuda ka siin elada... Ta peab põgenema, ükskõik kuhu, võib-olla Medvedevosse Anfissa kurvale hauale, ja kui hing välja ei kannata, siis ling üle männioksa ja kõri ümber silmus.

Habemesse kasvanud, räpane ja rābaldunud, sarnanedes kohutava hulkuri-röövliga, ütles Prohhor kord Nazarile:

«Ma lahkun siit teie juurest. Te olete mõlemad venelaga petised. Lubate seda, mida teil pole. Jumalaga, vanataat!» hüüatas ta südant ängistavalt, istus hobuse selga ja kadus kähku, ilma tagasi vaatamata.

Jahmunud erak ei suutnud veel toibudagi, kui metsast järjestikku kaks püssipauku kostsid.

S E I T S M E S J A G U

I

ASJAD «GROMOVOS» edenesid nagu kord ja kohus.

Prohhor oli ära juba üle kuu aja. Eile sõitis minema ka valitsuse poolt saadetud komisjon. Komisjon istus siin nädal aega, kuulas üle kannatada saanud töölisi, leski, ametnikke ja isa Aleksandrit. Komisjon tunnistas, et parun von Pfefferi tegevus oli seadusevastane, et ta astus oma võimupiiridest üle. Teisest küljest leidis komisjon, et ka ettevõtte peremehe käitumine, kes süstemaatiliselt rikkus valitsuse kohustuslikke määrusi tööliste huvide kahjuks, ei vastanud valitsuse ettekirjutustele. Kuid võttes arvesse Prohhor Gromovi pioneerlust kõrvalises piirkonnas suurtööstuse rajamisel, otsustas komisjon Prohhori käitumise lugeda keergemeelseks, tegi ettepaneku temal või tema pärijail edaspidi asju ajada igas suhtes ranges kooskõlas seadusega ning tühistada kriminaalsüüdistus Gromovi kohta. Mis aga puutub tööliste pretensioonide rahuldamisse, käskis komisjon: viivitamatult kõigile streigist osavõtnud töölistele streigipäevade eest tasu välja maksta; vigastele pension määrata; tapetute perekondadele ühekordset toetust anda — kakssada kuni kolmsada rubla, olenevalt orbude arvust.

Mõistagi, et valitsus tegutses komisjoni kaudu nii leebelt mitte õigluse nimel (seda oleks võidud isegi riigivõimu nõrkuseks pidada), vaid sellepärast, et see metsik veresaun tööliste kallal sai teatavaks mitte ainult kodumaal, vaid ka välismaal. Tähendab, vastav žest oli vajalik poliitilises mõttes. Ja see žest tehti...

Komisjon sõitis ära. Töö edenes hoogsalt. Töölised töötasid uue juhi all kahekorde usinusega. Andrei Andrejevitš Protassov pingutas Prohhori ajal nagu härg. Näüd ei tundnud ta üldse väsimust nagu terasmasin.

Niina nägi teda õige harva ja tundis tema järele igatsust. Ilusa varaka proua ümber lipitses suurepärase Partševski. Kuid seni on ta Niinale veel tühi koht. Peale selle on Niinal kohutavalt palju tööd. Ta käib väga sageli töid üle vaatamas, naljatab töölistega. Perenaise siiras lähenemine töölistele tiivustab neid veel enam. Nad on südamest rõõmsad selle üle, et peremees on jäljetult kadunud; vahest ei tule ta nende õnneks üldse enam tagasi.

Niinat väsitavad tema peale langenud mured väga; teda rõhub täieviimulise perenaise olukord: Veerake on jäetud saatuse hoolde, aed hooletusse, pole ka aega anduda intuiitsele elule jumalas. Ta mõtleb sageli sellele, kunas küll tuleb tagasi tema mees ja kas ta üldse tuleb. Aga äkki...

Kuid selle «äkki» taga viirastub alati midagi kohutavat, millest süda hirmu pärast seisma jääb. Mingi raske eelaimus hakkab talle sisendama, et tema mees Prohhor Gromov on surnud.

Neid erutavaid tundeid kartes kutsus ta sageli isa Aleksandri enda juurde teed jooma.

Kord jäid nad kauaks istuma. Nad vestlesid käitumisreeglitest, elumõttest, inimeste suhtumisest jumalasse, inimestesse ja iseenestesse. Preestri suur usuteaduslik ettevalmistus tegi ta vestlused Niina silmis huvitavaks. Olitatud ja siledaks kammitud juustega isa Aleksander kõneles sellest, et lõpuks ometi on tööliste keskele rahu ja armastus saabunud, et jumalakartmatute sotsialistide arvamise kiuste, kes kutsuvad kodumaa peale revolutsiooni tormi ning äikest, võib just revolutsioonilise progressi teel maa peale tulla armastuse ja vendluse riik.

«Tuleb aeg,» ütles isa Aleksander oma kuldprillide välkudes, «kus mõõkade hakatakse sirpe sepistama, nagu pühakirjas on öeldud, ja lõvi heidab tallekese kõrvale...»

«Seda ei juhtu ialgi,» hüüdis ukse juurest teravalt ja väljakutsuvalt Protassov, kes sel hetkel sisse astus. Ta oli üleni tolmune, suured porised saapad jalas, ta levitas tugevat higilõhna. Ta oli väga erutatud. Suudelnud Niina kätt, vabandas ta oma riietuse pärast ja ütles:

«Niina Jakovlevna, mul on hädasti tarvis teiega nelja silma all rääkida.»

Niina kergitas küsivalt kulme, isa Aleksander tõusis.

«Tere, Aleksander Kuzmitš, ja head aega,» tervitas insener Protassov ning surus preestri kätt. «Te vabandage, meil on asjalikud kõnelused. Aga see, mida te suvatsesite öelda, andke andeks, on absurdsus. Iial ei tule niisugust aega, et talleke võiks lõvi kõrvale heita. Teie prohvetid valetavad. Lõvi sööb kindlasti tallekese ära. Ta paneb ta nahka. Ta ei saa jätta seda tegemata, sest siis rikuks ta looduseseadust — tugevama õigust. Samuti on ka inimühiskonnas...»

«Lubage, see on ju mõistukõne, see on ju ennustus... Aga muide... ma ei tohi teid kinni pidada. Teine kord kõneleme sellel teemal, teine kord,» ja isa Aleksander hakkas kiirustama ning lahkus kulme kortsutades.

«Mis sul on, Andrei? Sa oled kuidagi imelik, närvi-line,» küsis Niina ja pani ta istuma. «Kas töö juures midagi juhtus?»

«Jah, ka töö juures... Ja vaata... Tead mis?» Protassov hakkas piipu suitsetama. «Tead mis? Ole ainult mehine nagu alati.» Protassov kõhkles, sasis oma juukseid. Niina hingamine muutus äkki kiireks, tema suugi läks veidi lahti. «Mul on andmeid,» ütles Protassov endast võitu saades, «et Prohhor Petrovitšit pole enam elavate kirjas.»

Andrei Andrejevitš istus tugitoolis, põleva lambi kõrval, tema näo ülemisele osale langes abažuuri vari, jättes valguse kätte ta karmi suu ja tugeva lõua.

Niina püüdis kõigest jõust rahulikuks jääda. Kuid tema tumeruuge juuksekihar parema kõrva juures hakkas südamelöökide taktis värisema.

«Kust sa need teated said?» küsis ta külma tooniga ja silmitses teraselt Protassovi silmade ilmet.

See lõi pilgu põrandale ja ütles:

«Ma sain tehnik Matvejevilt kirja. Ta rändab uurijate salgaga taigat mööda ringi. Kirjakese tõi käskjalg, kütt. Kas loen ette?»

Niina arvas Protassovi hääles kuulvat solvavaid võidurõõmu noodikesi. «Kuid ei, seda ei või olla. Andrei on alati ja kõiges õiglane ning aus,» mõtles ta ja asjast arusaades ütles kähku:

«Ja-jah! Palun loe. Kuid anna parem siia!»

«Täna sattusin ma kummalise üksiklase peale,» kirjutas tehnik Matvejev. «Ta istub juba viiendat päeva oma seltsimehe, vana taadikese haual. Küsitlustest selgus, et Prohhor Petrovitš oli kolm nädalat vanakeste juures elanud. «Ta hing nukrutses,» ütles mulle üksiklane. «Meie vennaga ei suutnud talle aru pähe panna ega kergendust tuua: kõrkus on ta üle võimust võtnud. Jumalaga jättes ütles see patune: «Ma ei suuda enam elada ei koos sinuga ega maailmaga.» Siis läks ta minema ja tulistas püssist kaks korda. Ma otsisin hiljem tema põrnu, kuid ei leidnud. Võib-olla pani mõni kiskja metsloom ta nahka.»»

Kirja käest pannud, langetas Niina pea ja hakkas käte vahel taskurätikut keerutama. Kaua ei lausunud kumbki sõnagi. Kell lõi kümme.

«Ma arvan, et see Prohhor Petrovitši surma versioon on niisamasugune lora nagu Piiteri anekdootki,» ütles Protassov. «Paljugi mis mõni vanataadike võis rumalast peast lobiseda. Ma olen kindel, et teie süda kahju ei kannata.»

Märgates nüüd Protassovi hääles ilmset ebasiirust, kägardas Niina taskurätiku kokku. Tema suunurgad hakkasid närviliselt tõmblema.

«Jutusta midagi lõbusat, Andrei!»

Protassov vaatas Niinale läbi oma näpitsprillide nõutult otsa.

«Lõbusat? Miks just nimelt — lõbusat?»

«Noh, midagi... Noh, ma palun...» ja Niina paled kattusid punaste plekkidega.

«Noh, mis siis ikka... Kui sa just soovid. Noh näiteks...» venitas Protassov ikka veel nõutuna. «Diakon

Perapont näiteks sepistab enda jaoks ketti. Sõna otseses mõttes enda jaoks. Manetška käsk! Manetška ütleb: «Ma panen sind ketti nagu Trezorka, kui sa end purju lood.»»

«Ha-ha-haa! Küll on naljakas,» ütles Niina silmi pilgutamata ja Protassovit kuulmata võõra häälega.

«Või näiteks sädelev Partševski...»

«Aitab juba Partševskist!» ägestus Niina. «Te irvitate liiga sageli tema üle!»

«See pole irvitamine, see on inimese hindamine tema väärtuse järgi.»

«Kas armukadedusest?»

«Mitte sugugi. Mulle on see tunne võõras. Eriti sinu suhtes.»

«Vaat siis?! Asjata! Igal juhul, Protassov, ma tahan üksinda olla. Hüvasti!»

«Te närvitsete?»

«Jah!»

Niina lahkus püstipäi ja uhkena. Kuid ta süda lonkas, rind mässas — sisse- ja väljahingamine oli häiritud.

Protassov pillas oma näpitsprillid maha, saatis Niinat hämmeldunud pilgul ja lahkus samuti. Ta oli Niina peale pahane, kortsutas kulmu ja näris huuli. Ta arvas, et ikka veel pole saabunud õige aeg Niinale tema käes olevat Prohhor-vastast dokumenti näidata. Aga oleks tarvis...

Niina läks oma kabinetti, mis oli sisustatud tumesinise inglise laadis nahkmööbliga. Talle järgnes saba liputades paks, Prohhor äraoleku ajal rasvaläinud hunt.

Niina laskus tugitooli ja sulges silmad. «Miks on Andrei ometi nii taktitu?...» mõtles ta. «Miks ta sündmusi nii kiirustab? Nad on pimedad, pimedad! Nii Partševski kui ka tema... Ma armastan Prohhorit. Ma jään ka lesena talle kuni surmani truuks... Kuid Prohhor on elus, elus, ma ei taha, et ta hukkuks!»

Kõik need mõttekillud, mis nõuaksid palju aega, et neist jutustada, vilksatasid silmapilkselt läbi Niina pea. Siis teine ja kolmas mõttevälgatus: «Ma ei või saada Partševski naiseks, sest ma eelistan sisemist inimest välisele. Kuid ma kardan saada ka Protassovi naiseks,

sest tema on oma loomu poolest minust kõrgem inimene ja, peaasi, meie eluteed on erinevad (teine mõttevälgatus). Ma armastan Andreid (kolmas mõttevälgatus), ma pean tema heaks kõik ohverdama. Aga kui ma tema naiseks saan, satub ta minu mõju alla. Aga kui mu elu temaga õnnetuks osutub (neljas mõttevälgatus), lähen kloostrisse.»

Ja mingi pooluline üldine kokkuvõte (pluss-miinus): «Ma pean saama Andrei naiseks.» Kuid karjatas samas, silmi avamata: «Te ei tohi, te ei tohi — mul on Prohhor!»

Hunt astus perenaise juurde ja torkas oma märja nina talle pihku. Aga perenaine viibis hetkel kaugel, oli uppumas segastesse unenägudesse.

... Äkki Niina ärkas: ta süda võpatas — «mees». Telefon helises. See oli Prohhor Petrovitš, kes helistas «Novõi» kullakaevandusest. Ta hääli oli nukker ja hell. Ta ütles, et ööbib kaevanduses, olgugi et on reisist väga väsinud, kuid väga tähtis on lahendada siin mõned küsimused, mõnele «tuul alla teha», aga homme jõuab ta kindlasti koju. Las naine käsib sauna kütta — nimelt sauna, mitte vanni — tarvis on ennast harida, täidest puhtaks vihelda... («Mis, mis?!») No-jah, täidest, ta kogus neid taigas külluses endale selga, aga seniks — head ööd...

Niina naeris ja nuttis. Issand! kui hea, et Prohhor tagasi tuleb!

Niina puhkas sügavas unes kuni hommikuni. Hommikul äratati ta siiski kell üheksa üles.

«Halloo!» hüüdis ta kõnetorusse unise häälega.

«Nastja, kas sina?»

«Ei. See olen mina — Gromova.»

«Pani Niina?!» hüüdis Partševski nukra ja maheda häälega. «Lubage teie juurde ilmuda... Nüüd kohe, just praegu...»

Juba veerand tunni pärast — Niina oli vaevalt jõudnud end pesta — seisis pan Partševski täies hiilguses tema ees, instituudi märgiga yormikuub seljas ja valged kindad käes. Ta täidlased huuled läikisid huultevärvist.

Niina teadis täpselt, miks Partševski nii vara hommi-

kul tema juurde tormas. Niina oli kõige paremas meeleolus, sest iga hetk pidi tema mees kohale jõudma. Aga mis siis, kui... Taigas on meelelahutust vähe, miks siis mitte korraldada kodust etendust: mängib ja lõbustab ennast hale-naljaka don juani Partševski arvel; tema tunnete siirusesse ei uskunud ta vähimalgi määral, ka Protassov ei pidanud Partševskist lugu, ja mees — ammugi mitte.

Niisiis, Niina on näitlejanna. Ta võtab pan Partševski — samuti näitleja — igati raue kurbuse ilmega vastu...

«Pani Niina,» oigas Partševski, surus oma hoolitsetud käed vastu südant ning algas, tavaline teatraalsus liigutustes ja hääles: «Saatus tõukab mind juba teistkordselt teie õrna hinge timuka süngesse ossa. Kuid võttes arvesse teie ristiinimese-meelelaadi jumala tahte allumises...»

«Lühemalt, Vladislav Vikentjevits...»

Insener Partševski tugevdas mängu: ta sulges kerge oigega silmad ja, kiskudes käed südamele, osutas traagiliselt rusikaga allapoole:

«Teie mees Prohhor Petrovitš... siirdus sinna maale, kus valitseb Pluton! Ta vist lõpetas oma elu enesetapmisega...»

«Kas tõesti? Olete selles kindel?» Süvenes julgesti oma ossa ka Niina; ta surus kokkupandud käed vastu põske ja sirutus kogu kehaga pan Partševski poole. «See pole tõsi, see pole tõsi. Te olete Protassoviga kokku rääkinud...»

«Kahjuks on see fakt. Ma tulen praegu Protassovi juurest. Ta ütles mulle ise: «Vaevalt, et peremees tagasi tuleb!» Puh!... Ma ei suuda enam... Ma olen rabad... Lubage...» ja ta langes viisakalt lõõtsutades kiiktooli. «Ärge erutuge, võtke see löök külmavereliselt vastu. Palun teid...» oigas Partševski teeskluse pedaalile surudes. «Uskuge, et on inimesi, kes on valmis teie eest surema. Vannun teile — mina olen esimene! Kogu teie elu on veel ees... Pani Niina, pani Niina!» hüüdis ta läbi pisarate.

Noor temperamentne naine pidi tagasihoitud naeru pärast lõhkema. Et mitte oma osast välja langeda, pöör-

dus ta kõrvale, kõhatas ja näpistas ennast kaks korda tugevasti.

«Vladislav Vikentjevitš, mul on väga raske teie ohkeid kuulda. Ma kardan seda küll kinnitada, kuid mulle näib mingipärast, et te praegu minuga mängite, et te lihtsalt andestage mulle, teesklete...»

«Pani Niina! Vannun teile — ei!»

«Noh, aga kui ma, jumal hoidku küll selle eest, leseks jääksin? Kas te tahaksite mind siis kosida?»

«Oo, vannun, vannun teile — ja!»

«Kuid asi seisab selles, armas Partševski, et mina... et mina...» ja Niina jäi mõtlema. Ta oli täna eriti kaunis. Partševski kaotas teda imetledes enesevalitsuse: tema teesklemine vähenes, ta oli iga hetk valmis siiralt selle hurmava naise jalgade ette langema. Kuid seal andis tasane kudrutav hää surmava hoobi otse tema südamesse: «Kui ma leseks jään, jagan ma kogu oma ja mehe varanduse kolmeks võrdseks osaks — ühe osa annan vanale Gromovile, teise Veerakesele, kolmanda ulatuslikuks heategevuseks, ise aga jään kerjuseks ja kõige tõenäolisemalt hakkam kooliõpetajaks...»

Nii kõneldes pidas ta külalist teraselt silmas. Pan Partševski muutus ilusast paabulinnust äkki märjaks kanaks: läks rumalaks, armetuks ja õelaks; ta silmadesse tekkis juhm meeleheide, otsaesine tõmbus kortsu.

«Noh, mis te siis teeksite?» hakkas Niina ennast jälle salajas näpistama, kuid tema nägu oli üleni naerul. «Te vist ei mõtlekski vaese «koolipreilikese» abielluda?»

«Mina?... Miks mitte... Ma võin ju ka ise kaunis palju teenida. Lõpuks, mu onu on kuberner. Ja üldse...» venitas Partševski peaaegu mõistust kaotades.

«Noh, aga kui mina, lesk, teile ütleksin: ma olen teie, mu miljonid on teie, sel ajal aga äkki tõuseks mu mees mingi ime läbi ellu — temaga on ju seda juhtunud; teie, kallis Partševski, teate seda paremini kui keegi teine. Jah!... Meie teiega peame pulmi, mees aga ilmub kohale nagu viis kopikat. Mis siis saab?»

«Kuul pähe! Kuul pähe!» kisendas pan Partševski üles hüpates nutuse häälega ning jäi teraselt kuulatama: koridorist kostsid kriuksuvad sammud.

«Proua, tee on valmis,» teatas toatüdruk Nastja sisse astudes. «Ka strasnik tuli just praegu — ütleb, et Prohhor Petrovitš sõidavad.»

«Lähme,» ja Niina siirdus söögituppa. «Armas Vladislav Vikentjevitš,» sosistas ta Partševskile tõsise näoga, kuid seesmiselt täis naeru. «Ma palun teid väga, unustage kõik, ärge laske ennast maha...»

Kuid kaks korda petetud Partševski, meenutades kibedusega Prohhori näilist surma Piiteris, ei vastanud Niinale sõnagi, mõtles ainult süngelt peremehe aadressil: «Nurjatu!... Ah, missugune salakavalus?! Teine kord juba... Ah, koeraveri!»

Kolm esimest päeva oli Prohhor Petrovitš kõigi vastu väga lahke. Hellitas ning tüütas ära Veerakese ja hundi. Oli põlvili Niina ees ja suudles tema käsi ning palus andestust. Niina tundis vaevu oma mehe ära: ta näis nii ebatavaliselt õrnana, pehmena ja sõbralikuna. Niina rõõmustas küll pisut oma südame servakesega, kuid hingepõhjas oli ta tõsiselt kohkunud mehes toimunud terava muutuse üle: Prohhori-taolised iseloomud on oma olemuselt püsivad ja kindlad nagu kalju. Täheandab, Prohhoris on toimunud mingisugune muutus, mingi hingeline murrang.

Nendeks kolmeks päevaks oli Prohhor ennast igapäevasest elust täiesti välja lülitanud. Ta istus tundide viisi, pikksilm käes, torni «Hoia silmad lahti» tipus. Uuris lapseliku, naiivse imestuse ja täiskasvanu ahnusega oma valdusi, silmitses üksinduses uueks muutunud pilguga kaua Sünge jõe sinkjashalle laineid, mis torni jalamil kaljusid uhtusid.

Ajal, mil Prohhor süvenenult oma kätetööd vaatas, mõtles ta paljude asjade üle järele. Torni tipust avanes ta uuele pilgule kogu ääretu maailm, ähmase silmapiiri kohale kerkisid inimese elupäevad, kerkisid ja kadusid, veeresid igavikku. Kord heitis ta pilgu tagasi oma elu algpäevadele, oma elu lättele. Siis koputasid tema südamele ta enda südametunnistus ja elatanud erakute hääle: «Ela nii, et sinu möödunud päevade silmapiir muutuks aina heledamaks, aina kõrgemaks.»

Prohhor ohkas, halliks minevate vurrude ja habeme

tutid ronisid suhu, huuli kõverdas ebameeldiv naeratus — eide paljas tagumik, mis vastumeelselt laienes, varjas äkki kogu maailma, kogu horisondi. Prohhor lõi endale hambaid kiristades rusikatega vastu rinda ja sööstis äkki alla, nii et astmed mürisesid.

Neljandal päeval jõi Prohhor enese tornis täis nagu tina. Ta toodi koju, tassiti kabinetti ja pandi magama. Hunt vaatas-vaatas oma mõmisevat peremeest ja hakkas haukuma.

«Hundike!» ütles Veerake talle manitsevalt. «Sa ära pahanda, hundike! Papake on end viinast ära külmetanud. Mina samuti, kui ma olin end ära külmetanud — seal, vanaema juures... ka mind tõsteti.»

2

Varsti nõudis Prohhor Niinalt kõige kohta seletust. Niina asus selle juurde seesmise värinaga. Ta katsus igati seda päeva edasi lükata, aga see päev tuli siiski.

Torni Prohhoori kabinetti olid kogunenud: tüse kiilaspäine pearaamatupidaja Illarion Issaakovitš Kreštšenski terve koorma arveraamatutega (ta higistas suvel nagu samovar, mis pakase käes keeb, kandis käterätikut kaelas, millega ühtelugu oma nägu ja käsi kuivatas), insener Protassov, mister Cook, insenerid Abrossimov ja Obraztsov ning perenaine ise. Partševskit Prohhor, Niina ettepanekust hoolimata, ei kutsunud. Tema asemel võttis koosolekust osa Innokenti Filatõtš Gruzdev. Gruzdev ohkas hardalt ja naeratas endamisi millegi üle.

Ettevõtete peajuhataja Protassov esitas üldise, hiilgavalt koostatud, asjaliku aruande, andis enne streiki valitsenud korrale («või õigemini korralagedusele», nagu aruandja ütles) tabava, Prohhorile ebameeldiva iseloomustuse ja joonistas avara pildi uutest korraldustest, mis teostati Prohhor Petrovitši äraoleku ajal.

Aruanne kestis üle tunni. Tusane Prohhor istus hämmastunud näoga ja liikumatult sügavas tugitoolis. Ta sulges aeg-ajalt hetkeks silmad, nagu vajuks ta unne, kuulas aga aruannet pingelise tähelepanuga.

320

«Ma palun raamatupidamise tõendit vastavate väljamaksude kohta töölistele enne ja pärast streiki,» ütles Prohhor.

Illarion Isaakovitš lõi lahti kaks raamatut, hõõrus rätikuga nägu ja hakkas vaikselt arvelaual klõpsutama.

Mister Cooki aruanne mehaanikatehase, viie saeveski, auruveski ja elektriijaama kohta möödus ladusalt. Raamatupidaja ütles:

«Tasu ühele ja samale töölistehulgale kuus on saja seitsmekümne viielt tuhandelt kasvanud kahesaja viiekümne tuhandeni.»

«Äh-haa!» hüüdis Prohhor irooniliselt. «Tähendab, töölisel võtavad minult nüüd aastas miljon rubla rohkem! Suurepärane...»

Ta sulges hetkeks silmad ja pistis käed hiina siidist särgi varrukatesse, ta ninasõõrmed läksid puhevile.

Insener Protassov ütles:

«Ma pean teile teatama, Prohhor Petrovitš — teeme praegu suuri pingutusi, et tööliste elukorras seda tasa teha, mis teie tegemata jätsite. Vanade barakkide ümberehitamise ja uute barakkide, saunade, pesumaja ning köögi ehitamise eelarve kahesaja neljakümne seitsme tuhande rubla suuruses on minu poolt kinnitatud.»

«Kahesaja neljakümne seitsme tuhande rubla suuruses?» kordas Prohhor valjusti ja kogu tema nägu läks süngeks nagu vanal öökullil. «Paleed? Töölistele? Kelle summadest, kelle summadest — ma küsin teilt, Protassov — te teete töölistele heategusid?»

«Teie summadest muidugi.»

«Mis, kuidas?! Minu summadest?!»

Kõik jäid vaht. Hunt ajas saba sirgu. Laest langes lepatriinu maha.

«Mina panin sellesse oma isiklikust rahast sada tuhat,» ütles Niina vaikse häälega.

«See pole sinu, vaid meie raha,» käratas Prohhor toorelt. «Sul pole oma raha, seni kui sa oled minu naine!...»

«Ma olen sinuga nõus, ära ägestu,» ütles Niina rahustavalt, et kõnelust mehega teiste juuresolekul mitte teravaks ajada.

21 Sünge jõgi II

321

«Kuid ma arvan,» jätkas Protassov, nagu poleks midagi erilist juhtunud, «et töölised, asetatud võrdlemisel, headesse tingimustesse, hakkavad töötama ja juba töötavadki palju produktiivsemalt kui varem. Niisiis...»

«Niisiis teie, mu härrased, tahate mind aasta pärast pankrotti ajada,» pahvatas Prohhor ja, pöördudes õlaga Protassovi poole ning seljaga naise poole, hakkas demonstratiivselt aknast välja vahtima.

«Niisiis,» lõpetas Protassov rõhuga, kuid rahulikult, «minu poolt ettevõtetud kõikide tööde laialdane reorganiseerimine teie äraoleku ajal, Prohhor Petrovitš, on ettevõtet tervendanud ja lõppkokkuvõttes tuleb arvata, et kõik ettevõtted ei too teile vahest ehk küll nii palju kasu kui lootsite, see-eest aga olete nüüd täiesti kindlustatud, et hiljutiste sündmuste taolised verised kokkupõrked enam ei kordu.»

Peremehe parem silmalaug hakkas tõmblema, halliks minevad juuksed meelegahtadel tõusid turri. Koosoleku lõpul hüvasti jättes ütles ta:

«Suur tänu teile kõigile, mu härrased, teie ausa töö eest minu tahtmatu äraoleku ajal,» (sõna «tahtmatu» rõhutas ta dramaatilise tooniga) ja surus tugevasti kõikidel kätt. «Teile aga, Protassov, kahekordselt suur tänu. Ma ei tea, kuidas teid tänada selle tohutu suure heateo eest, mis te mulle omakasupüüdmatult olete teinud. Aitäh, aitäh, Protassov...»

Andrei Andrejevitši torkas valusalt kuri iroonia Prohhor Petrovitši hääles, ta vaikis, punastas juuste juurteni, kummardas ja väljus. Ta tundis isegi külmavärinaid. Parema külge tuikas maksa kohalt.

Abikaasad jäid kahekesi.

«Nurjatu... Näraakas!...» pomises Prohhor raskelt mööda tauria vaipa kõndides kähisevalt, madala summutatud häälega. «Võib kergesti juhtuda, et ma kahe-kolmemiljonilise kasumi asemel miljon kahju saan... Hanketööd on laokile jäetud... Raudteeharu samuti. Oh, kurat!...»

«Anna andeks, Prohhor... Kuid milles on siis süüdi Andrei Andrejevitš? Sa ju ise usaldasid tema hoolde...»

«Ma olin siis täiesti võimetu!» katkestas Prohhor naise jutu, endal silmis raev. «Ma pidin hulluks minema.

Sind polnud siin... Olin üksinda. Ja siis niisugune saagin. Mu ümber olid ainult lollpead, narakad... Ei, ma ei anna seda Protassovile andeks.»

«Ja see on siis sinu tänu inimesele tema määratu suure hooletusest, magamata ööde eest?! Sa vaata, mis sauguseks ta on muutunud. Ta on haige,» ütles Niina, ise nutma puhkemas, ning hakkas edasi-tagasi jooksuma. «See on ebaõiglane! See ei ole suuremeelne! Lõpuks — see on alatu!»

«Ajage, ajage mind hulluks. Te kõik olete nagu kokku rääkinud. Ja see Partševski oma sirgete koibadega keerleb ka hommikust õhtuni sinu ümber. Tean, tean... Ma tean kõik. Te ootate mu surma, jah? Aga ei!» Ta lõi rusikaga peopesasse. «Ma ei sure! Kiuste ei sure!»

Niina haaras oma peleriini ja tormas välja.

Öösel toodi Prohhor joobnult koju.

Niina otsustas järsult oma taktikat muuta. Ta katsus Prohhorit hellusega võita.

Mahedal kuld kollasel pühapäeva õhtul istus ta temaga mugavas lehtlas, kust avanes vaade Sünge jõe kaljusele kaldale. Hunt lamas nende jalgade ees, kuulatas nende kõnelust, mõtles vist, mis talle kodus süüa antakse. Vee-rake ja njanja jooksid mööda teeradasid ja püüdsid võrguga liblikaid. Guvernant, sakslanna Matilde Ivanovna, seisis kaldal ja nautis loojangu sooje toone.

Prohhor Petrovitš ei usaldanud Niinat, ta oli tema peale pahane. Seni polnud Prohhor veel sõnagi lausunud oma taigasse põgenemise põhjustest, oma piinarikastest elamustest. Aga Niina oleks nii väga tahtnud kogu tõe kuulda.

«Armas Prohhor,» ja Niina võttis õrnalt mehe tugeva, sääskedest puretud kaela ümbert kinni. «Jutusta, mis sa üksiklaste-vanakeste juures tegid? Ah, kuidas ma sind kadestan!...»

«Mis seal kadestada... Vanakesed nagu vanakesed ikka. Mõlemad kasimata, räpased... Üks neist oli varem mõrtsukas olnud. Teine oli suure tahtejõuga inimene. Ja mitte päris loll. Kas laskis ka mõnel mao maha või mängis riigi raha peale kaarte, kaotas ning põgenes taigasse.»

«Sa tahad alati teisi inimesi alavääristada!» Niina oleks tahtnud veel öelda: «ja ennast ülistada», kuid valitses end ja ütles: «See pole hea, Prohhor!»

«Ma olen harjunud austama ainult teoinimesi, väärtuste loojaid.»

«See tähendab, iseennast?» ja Niina surus mahedalt naeratades oma ilusa puhta otsaesise vastu Prohhor'i oimukohta. «Tähendab, sa austad ainult iseennast?» kordas Niina.

«Esimeses järjekorras muidugi iseennast. Tavalistele inimestele vaatan ma nagu sõnnikule, toorele tööjõule, mis on hädavajalik, et elu korraldada, ja muidugi mõista meie juhtimisel. Võta rahvamassilt ära nende haritud juhid — ja su jumalakartlik rahvas satub joomahullustusse, läheb täisid täis ning hakkab üksteist maha nottima. Ei, ma vihkan inimesi...»

«Kui julm sa oled, Prohhor!» ja Niina meest embav käsi langes alla. «Sa ära pahanda... Mul on väga valus näha, et sa egoist oled, et sa rahvast põlgad ja et sa oma eesmärgiks oled seadnud iga hinna eest rikkaks saada. Sa oled ju mu mees...»

«Mis seal teha...» ütles Prohhor, kummardus sügavale alla ja võttis kätega põlvede ümbert kinni ning vaatas põrandale. «Juba ammugi ütles üks mõttetark: «Eesmärk pühendab abinõud.» Tead, ka mina olen nüisugune.»

«Selle tõe lausus kord keegi mõttetark Loyola, kuid ta oli jesuiit, sina aga, ma loodan, pead ennast õigeusklikuks,» ohkas Niina murelikult. «Minu arvates on inimese elu eesmärk saada jumala sarnaseks.»

«See tähendab, saada selle sarnaseks, keda me ei tunne ega saagi tundma?» Prohhor ajas enese sirgu. «See pole mulle kontimööda. Minu eesmärk on töö. Ja pärast tööd lõbutsemine!»

«Lõbutsemine?» kordas Niina ja nende pilgud kohtusid: Prohhoril — pilkavalt võimukad, Niinal — paluvalt õrnad.

«Lõbutsemiseta, ainult tööga, venitad naba ära.»

«Kui toores sa oled! Sul pole üldse mingisuguseid kõrgeid ideid. Sa oled nagu mutt maa sees. Ega sa ei pahanda mu peale?»

«Idee on tühine asi, idee pole mitte midagi, on ainult õhk. Keegi ütles rumaluse, ja see ongi idee... Ka sinu insener ühes tema ideedega on lobamokk.»

Prohhor'i näole tekkis hirmuäratav naeratusgrimass, ta karmide silmade pilk otse rõhus Niinat.

«Idee on siis kasulik,» ütles ta rõhuga, «kui ma saan sellele hinge sisse puhuda. Öeldud — tehtud! Vaat see on idee! Kõik muu on unistus, pettus... Ma pole kunagi oma töölisi lubadustega tüssata püüdnud, aga sinu Protassov tüssab neid praegu... Minu arvel muidugi, jah! Me teenime temaga üht Saatanat, ainult et mina avalikult, tema aga oma sotsialistimaski all... Ah! Vaat kus ta mul on, see sinu Protassov!» ütles Prohhor, tõstis käe üles ja pigistas sõrmed rusikasse.

Siis pööras ta, näol igavust tundev ilme, naisele selja.

Nüüd on Prohhor Petrovitš juba kolmandat päeva hommikust õhtuni tööde juures. Ta näeb paljusid kasulikke uuendusi, mis tema äraoleku ajal on sisse toodud, näeb kõikjal korda ja tööliste hoolsust. See kõik hämmastab teda, aga ei rõõmusta. Töölised on kõrgendatud palgaga ära hellitatud, on tema leival olles rasvased näod ette «õginud», kaheteistkümne tunni asemel töötavad nad ainult kümme tundi, pühapäeval ei aja neid malgagagi tööle, ja elavad — nurjatud — uutes barakkides nagu tšinovnikud. Ei, kuradile!... Tarvis Protassovile nagu kord ja kohus tuul alla teha ja kõik jälle oma tahtmise järgi sisse seada. Ta tunneb hästi seda salakavalat usurpaatorit, kes kõikjal tahab end maksma panna, kes püüab Prohhorit laostada, teda isegi elusate nimekirjast maha kustutada, et siis lolli Niinaga abieluda. Ei, see ei lähe läbi!... Prohhor kihutab Protassovile kurat ja tellib endale Liège'ist välja tuttava inseneri, belglase. Vaat siis alles... las nad, lurjused, löövad siis kepsu!...

Esialgu seab ta aga korda oma närvid, talvel paneb kuuks ajaks tööd seisma, kihutab kõik need kaltsakad streikijad minema, värbab endale uued tuhanded nälgi-vaid orje, et kolmekordistada, viiekordistada ettevõtet ja asuda kindlalt kogu piirkonna valitsemisele. Niinast

aga, kui ta peaks julgema tõrkuda, lasen ennast kohe lahutada. Muuseas, kui Niinaga järsult katkestada, lähivad tema kapitalid kaduma. Tuleb välja mõelda niisugune moodus, et Niina läheks, tema raha aga jääks ettevõttesse. See oleks idee!... Jah, jah, idee... Niina Jakovlevna Gromovat, tema naist, ei ole enam...

Neist mõtetest ülespiitsutatud Prohhor muutus eriti süngeks.

«Noh, te kuradinahad, kuidas töö edeneb?» hüüdis Prohhor pool-naljatades, pool-pahaselt tööliste rühmale, kes suure rammi abil tõkkes tammi jaoks vaiu maasse tagusid.

«Pole viga, töötame!» vastasid töölisel pahaselt.

«Kas olete rahul palgaga, toiduga ja eluruumidega?»

«Rahul... Aitäh, peremees...» Ja et lahti saada peremehest ning tema tavalisest rõvedast sõimust, mis iga hetk võis kaela langeda, hakkasid kõik üksmeelselt töötama.

Kullakaevanduses «Dostanj» teatas uus juhataja, noor insener Aleksander Ivanovitš Obratšov, Prohhor Petrovitšile, et kullasooned ja kullaväljad on siin varsti lõplikult läbi töötatud, et kullakaevandus annab nüüd juba väga vähe tulu ja varsti on tarvis selle sulgemisele mõelda.

«No-jah! Teie uuendused ju maksavad ka midagi. Sellepärast ongi tulu väike!» ägestus Prohhor. «Kahe kuu pärast hakkab kaevandus kümme korda rohkem kulda andma kui praegu.»

«Teie oletus, Prohhor Petrovitš, ei ole kooskõlas teooriaga ega kogemustega...» ütles Obratšov aralt.

«Teie teooriad ajavad kogenud inimestel ainult pead segi. Kes teid siia määras?»

«Andrei Andrejevitš Protassov.»

«Ah Protassov? Olge nii lahke, minge kontoris ja ütlege oma Protassovile, et ta on tola! Teie asemele saadan ma siia «põrgutarku». Küll nad teile veel nina peale annavad. Näitavad teie Protassovile, missuguseid kullasooni ja kullavälju siin leidub...»

Prohhor hakkas nohisema ja liikus kepiga vehkides teda ootava kalessi poole.

«Prohhor Petrovitš!» hüüdis insener Obratšov ja

looksis peremehele järele. Tema noorel näol oli ebaõiglaselt solvatu valuline ilme. «Prohhor Petrovitš, ma töötasin sel ajal, kui teid siin polnud, kogu jõudu kokku võttes. Avastasin taigas teie äraoleku ajal kaks võimast kullaleiukohta, mis «Novõi» kullakaevanduse kuulsuse varju võivad jätta. Ma avastasin pinna läheduses asuvad kivisöö- ja grafiidilademed ning vasemaagisooned. Ma arvan, et oskusliku ekspluatatsiooni juures tõstab see teie ettevõtete tähtsuse isegi kümnekordseks.»

«Kas õigust kõneled?»

«Õigust. Sõidame kunagi kõik need kohad läbi,» ütles kahvatu, ärevusest peaaegu värisev insener Obratšov ning võttis taskust paberisse mähitud kullatüki. «Siin on kahe ja kaheksandiku naela raskune kullakamakas. Ma leidsin selle taigast, minu poolt avastatud leiukohast. Ma oleksin võinud selle tasku pista, kuid annan selle teile kui oma esimese kingituse.»

Prohhor Petrovitš süleles hämmeldunud noormeest:

«Jää siia! Sina, poisipõnn — anna mulle andeks, et ma sind lihtsalt «sinatan» — kus sa elad?»

«Sohhatõhi juures, Prohhor Petrovitš,» ütles Obratšov pisaraid pühkides; tema vaevalt tärkavate vurrukestega huuled kõverdusid, tedretähed tumenesid.

«Lollus! See keelteta balalaikaga tobu ajab sind ju hulluks. «O-vra-am, adna kapek». Ha-ha-haa!... Noh küll aga mõtlesid välja... Kuidas see sul ometi pähe tuli? Ah!... Tead mis — koli minu juurde. Ma annan sulle uues majas kaks tuba. Ja peale selle,» Prohhor kaalutles veel midagi silmi vidukile tõmmates ja lisas tõela ilmega: «minu naine pole tolle Havronja Havronjevna taoline...»

Insener Obratšov lõi häbelikult silmad maha. Prohhor võttis taskust bloknoodi, kirjutas: «Saša Obratšovile anda 1500 rubla korteri sisustamiseks» ja ulatas sedeli noormehele.

Kutsar plaksas ohjadega, hobused sõitsid kiires traavis minema. Prohhor vaatas tagasi, heitis insenerile sõbraliku pilgu, kuivatas silmi ja nuuskas nina. «Tont võtku, pisarad! Eideks olen muutunud... See on paha... Süda hüppab. Vasemaak, kivisüsi, grafiit... See on ju terve varandus! See on ju tont teab mis! Ja kuld, kuld? Rikka-

lik leiukoht, ütleb ta... Tore poiss. Aga kui ta valetas, siis saab ta, koerapoeg, nuuti... Ei hooli ma sellest, et tal pintsaku küljes märk ripub. Hambad löön sisse... Jah, ja missugune veidrik?... Ennäe! Kulla andis ära... Veidrik!»

«Novõi» kullakaevanduses edenes töö suurepäraselt. Seal kaevas just äsja kokkumonteeritud bager. Tööde mehhaniseerimine oli lõpule jõudmas. Kõik vana, mis oli kergekäeliselt muretsetud, asendati uue ja vastupidava.

«Kaevanduse rekonstrueerimisele on seni kulutatud sada kuuskümmend kaks tuhat rubla,» ütles insener Abrossimov, kes asendas Jezdakovi. «Eelarve järgi võib veel kulutada tuhandet kakssada.»

«Hästi, hästi... peremehel on meeldiv teie tarku kõnesid kuulata...» sõnas Prohhor ja raputas pead nagu halvatu. «Aga kus on Jezdakov?»

«Vanglas.»

«Protassovi laimu põhjal?»

«Surnud prokuröri Tšernošvartsi käsul.»

«Mis majamüra need seal üleval on? Kaksteistkümmend maja?»

«Barakid töölistele.»

Prohhor läks kiiresti, peaaegu joostes, kalessi juurde.

3

Pärast vestlust aias ei kõnelnud Prohhor Niinaga nädalapäevad. Lõpuks katkes Prohhorit kannatus. Joodi õhtul teed. Ei lubatud kedagi vastu võtta. Niina, aistides Prohhorit meeleolu ja võttes end kokku, valmistus lahinguks.

«Sina, Niina, oled mu plaanid kohutavalt segi paisanud. Sa ei saa aru, mida sa teed. Sa pillud asjatult raha tuulde... Sina...»

«Võib-olla tahad ka mind vaimuhaigeks tunnistada ja hullumajja paigutada?» võttis Niina mehiselt väljakutse vastu.

«Oleks vaja, oleks vaja...»

328

Niina, kes ennast taltsutada püüdis, ütles rahulikult: «Kõik, mis ma teen, teen ma armastusest sinu vastu, kui sa teada tahad. Jaa-jaa-jah! Õnnetuseks armastan ma sind endiselt.»

«Kui sa seda ausalt ütled, siis ära aja mind oda otsa nagu karu! Muidu võib juhtuda, et ma vastan sinu armastusele vihkamisega.»

Hõbedane samovar sumises ja podises vanamehelikult. Solvatud Niina lausus murelikult:

«Jah, armastusele vihkamisega vastata, seda sa võid. Noh, mis siis ikka.»

«Mulle on vastikud sinu närused liberaalsed tembud,» ütles Prohhor kärkival toonil, «mulle on võõras sinu tüline moraal, mis segab minu suurt aksiooni. Sinust tõuseb viiruki lõhna. Ja su teod on mulle jälgid. Sa ajad mu hulluks. Sa muutud minu pahaks vaimuks.»

«Ma pole Anfissa.»

«Ära tuleta Anfissat meelde! Ära tuleta Anfissat meelde!» Hunt ja Prohhor kargasid mõlemad püsti.

«Kuule, sa ära erutu, istu! Ma teen seda kõike, soovides head mitte endale, vaid sinu, saa aru, sinu töölistele, ja sugugi mitte armastusest nende vastu; töölistel on mulle võõrad, aga sina oled mulle oma. Ma ei taha, et meie ettevõtted kokku varisevad. Ma ei taha kerjus olla... Saa sellest aru!»

Prohhor käis, käed seljal, ja vilistas samovari toonis. Niina tõusis erutatult püsti, toetas käed lauale ja saatis Prohhorit silmadega. Saamata mehelt vastust, hakkas ka tema mööda tuba liikuma ja kontsadega närviliselt kopisima. Nii kõndisid nad seal, lähedased ja kauged, teineteist armastades ja vihates — nad otse kobrutasid vihast, kuid otsisid kramplikult ettekäänet, et kõike rahulikult lõpetada.

«Prohhor, saa ometi aru... Ma kulutan ju barakkide ehitamisele mitte sinu, vaid oma raha.»

«Ah!» Prohhor peatus.

«Ma loodan, kui sinu töölistel on barakkides parem elada kui muldonnides, loevad nad selle sulle plussiks ja streik ei kordu.»

«Ah, ära räägi rumalusi! Ah!... See on mulle vastik. Töölistele pean ma andma miinimumi ja võtma neilt

329

maksimumi, et olla võimeline toitma mitte viis, nagu praegu, vaid sada tuhat kaltsakat.»

«Kas sa lõpetasid?»

«Ei! Sa oled täis optilisi illusioone. Sul pole vähe-
matki tulevikuperspektiivi. Kes sa oled? Kas narodo-
volka või mõni teine väljasurnud koletis? Sul puuduvad
ainult sinised prillid. Kuid neid laenad sa kord papilt,
kord Protassovilt.»

«Lõpetasid? Tore...» ütles Niina ja istus ärevusest
värisedes. «Ma olen võõrdunud sinu peale, Prohhor, pa-
handamast. Sa oled liiga sageli mind oma karmide sõ-
nadega kohelnud. Kogu mu süda ja ka ma ise olen
üleni rakkudes.»

«Ma sean kõik jälle vanadele roobastele,» ütles Proh-
hor lõõtsutades, istus kella juurde ja pöördus näoga
Niina poole. «Võtan kaltsakatel palga maha, sunnin
neid raipeid õgima, rahulolematud aga kihutan minema
koos sinu Protassoviga.»

«Ei! Seda ei juhtu,» ja Niina lõi käega vastu lauda.
«Kuuled? ... Kohe sinu esimese katse juures — meie et-
tevõtetes endist nürust korda maksma panna — alustan
ma võitlust sinu vastu, ja hoiatan sind — tõsist võit-
lust. Ma lasen käiku kogu oma kapitali...»

«Ah-haa!»

«Ja-jaa... Võitlus tuleb elu ja surma peale... Võit-
lus tuleb *va banque*. Kas võidan mina sind, või hävitad
sina minu plaanid. Võib-olla hävitad ka minu füüsiliselt,
nagu sa hävit...» Kuid Niina peatus ja langetas pea —
mehe silmades sähvisid kohutavad valgud. Niina tasan-
das häält: «Ma teen ettepaneku: kas sa muudad ennast
täielikult, täielikult, või ma avan siia lähedale endale
suure ettevõtte...»

«Protassoviga eesotsas?»

«Jaa... Eesotsas Protassoviga, Obraztsoviga, Part-
ševskiga, Gruzdeviga...»

Prohhor kargas püsti ja hakkas jälle tuba mööda
käima ning juukseid sasima — vertikaalne korts ta kul-
mude vahel tõmbus üha tugevamini koomale.

Siis pobises endale midagi habemesse ning jäi Niina
selja taha seisma. Ta oli Niina ähvardustest kohkunud,
ja et temaga oma vahekorda mitte teravaks ajada, püü-

dis oma häält pehmendada. «Ah sind, idealisti, küll. Ter-
velt sada aastat oled sa elust maha jäänud. Ah sind,
filosoofi pitsist püksikestes!»

Prohhor suudles Niina kätt «head ööd» soovides, sili-
tas sõbralikult tema juukseid ja naeratas kuidagi oma-
moodi, ebakindlalt.

«Kas oled pahane?» küsis Niina aralt, alandlikult nae-
ratades.

«Ei.»

«Siis lähme minu juurde. Täna oled sa minu,» ja läks
üleni punaseks, meest endaga kaasa tõmmates.

«Aga kes eile «sinu» oli?» küsis Prohhor ja ähvardas
kelmikalt sõrmega.

Nad astusid Niina valgesse, elevandiluuvärvi maga-
mistuppa.

«Mina ei esita niisugust küsimust,» naeris Niina koh-
metult, soengust nõelu välja tõmmates. Toredate peente
juuste tihe laine langes tema täidlastele vahtvalgetele
õlgadele. «Vastuoksa, minu lauses: «täna oled sa minu»
— kõlas varjatult: «kelle sa eile olid, ma ei tea, kuid
eile sa polnud minu.»»

Prohhor hakkas samuti naerma, aga jahedalt. Et
katkestada seda naeru ja soojendada Prohhor hinge,
viskus Niina talle kaela.

Kleidi kahin, siidi sahin kasvas kiiresti ja langes
jalgade juurde. Padjad on kohevile klopitud. Teerooside
kimbu lõhn kõditas haistmist ja joovastas. Niina sosis-
tas:

«Kuu aja pärast saab täpselt kümme aastat, kui me
siia elama asusime.»

«Jaa, jaa, jaa! Juubel!» hüüdis juba magusasti tuk-
kuma jäänud Prohhor. «Niinake, armas... Me kolime
selleks päevaks oma uude lossi... ja... korraga juubel
ning soolaleivapidu.»

«Ma tahaksin, et see päev mööduks pidulikult. Ja tead
mispärast?»

«Noh, noh?»

«Sa ju ise ütled: töö, töö ja siis lõbutsemine. Olgu see
lõbutsemine seaduslikult ära teenitud ja... kultuurne.»

«Ja-jah... Ma korraldan niisuguse tulevargi, et su
suu jääb ammuli!...» ütles Prohhor läbi hammaste. Aga

Niina ei märganud tema hääles ei kahjurõõmu ega mürki.

Kuid samal ööl põlesid maha kaks just äsja Niina poolt ehitatud toredat barakki. Tuletõrjujad olid nagu kiuste kõik tugevasti purjus. Filka Škvoren aga pillas tervelt kolm päeva kõrtsis raha.

Niina oli meeleheitel. Prohhor peitis osavasti oma kahjurõõmu rahutute silmade varju ja trööstis teda, kuidas suutis: «Noh, põlesid ära, põlesid ära... Vaat kus ael. Vilista.» ... Trööstisid ka isa Aleksander ja Protassov. Insener Partševski aga, kes endiselt Niina ümber lipitses, teatas talle uudist:

«Ma tulin praegu pristavi juurest. Ta ütles, et mitmes kohas taigas tegutsevad vargajõugud. Krasnõje Sosnõ külas on rikas mölder ära tapetud, maanteel, silla juures, mis üle Tšornaja jõe viib, rööviti postivanker paljaks. Zobastõi alevikus avastati kaks süütamist. Ma arvan, et röövlid süütasid ka meie barakid... Oh, see on kole!»

Kõik need kuuldused olid muidugi tugevasti liialdatud, kuid neis oli siiski terake tõtt. Protassov sai Razbol külast Šapošnikovi käest kirja. Kirja andis talle edasi vanaisa Nikita, kes voori saatis ja kelle majas Šapošnikov elas.

«Kallis seltsimees. Saadan selle kirja ustava inimesega. Teatan, et endine prokurör Straštšalov, kellega Te tutvuda kavatsesite, läks kaheteistkümne päeva eest jahile ja kadus. On kaks versiooni: kas ta põgenes (kuid miks ta siis mulle sellest sõnagi ei lausunud), või sattus bandiitide kätte, astus nendega tulevahetusse ja sai... surma.» Jne.

Protassov saatis vanaisa Nikitaga Šapošnikovile viis sada rubla väljasaadetute asunduse vajadusteks.

Filka Škvoren lobises kõrtsis:

«Ma leidsin üles oma sõbra Vanka Raži. Kõige ehtsam sunnitööline, lurjus ja kõriloikaja. Kirenski linnas, tead sa, aeti vanglast sunnitöölised pargast tühjendamä, sada meest. Nad rääkisid kokku ja hakkasid öösel omavahel kaklema. Soldatid löid kartma. Kära ja segaduse ajal lasksid varnakid jalga. Kakskümmend kaks meest

põgenesid ära, kaheksa tapeti... Nüüd töötab Vanka Raži meil kaevanduses, istub šahtis kaevandustöölisena. Keegi ainult ei tea, kes töölistest on tema.»

Filka jutte ei uskunud keegi. Ka pristavit uskusid vähesed. Pristav võttis siiski tarvitusele jälitusabinõud. Kohtu-uuriija teostas juurdlust barakkide süütamise asjus.

Prohhor Petrovitš ei liigutanud nende kuulduste peale kõrvugi. Ta asus innukalt juubelipidustusi ette valmistama. Eelkõige saatis ta mõned telegrammilised kutsed Piiterisse ja Moskvasse. Partševskile tehti ülesandeks koostada informatsiooniline artikkel ajalehe «Novoje Vremja» jaoks. Ilja Sohhatõh saadeti Bolšoi Potoki jõe ennenägematult suure, kaheteistkümnepuudase tuurakala järele. Mister Cook ja pearaamatupidaja istusid ööd läbi üleval ja valmistasid maalilisi diagramme ning graafikuid kõikide tööalade kohta. Obrastsov, Abrossimov ja teised insenerid ning tehnikud korraldasid torni «Hoia silmad lahti» kõigil kuuel korral suurt musternäitust. Fedotõtš hõõrus peeneks tambitud telliskiviga oma mõlemad suurtükid läikima.

Maakonnalinna kutsuti välja kaheksa kokka ja kümme kelterit. Innokenti Filatõtš õpetas mister Cooki toapoisi Ivani kaasabil välja vajaliku hulga teenreid kohalike vilgaste noormeeste hulgast. Lisaks kodusele orkestrile telliti veel balliorkester. Prohhor käskis pool tosinat karusselli ehitada. Ka need ehitatakse. Diakon Fera-pont organiseeris poolesajast lauljast koori. Uus kooli-õpetaja Apollinari Hrestomatijev, mitte just vana, asjalik mees, kuid viinavõtja, kirjutas piduliku kantaadi ja lõi sellele muusika.

Ergutades ennast kokaiini ja napsiga, nägi Prohhor samal ajal kurja vaeva leiutamistega. Mitmesse kohta püstitati auväravaid, valmistati elektrifitseeritud transparente, taigasse tehti kunstlikke lumeväljakuid (lume asemel sool): sinna tulevad tšumid tunguusidega ja nartade ette rakendatud põtradega.

Igalt poolt Venemaalt on külalisi kutsutud — kolmsada inimest. Telegraafi teel on Piiterist tellitud kakskümmend viis kuldmälestusraha kõige auväärsemate külaliste jaoks, kubernerihärrale aga, kes ka pidustus-

test osa võtta lubas, telliti Moskva antikvariaadist Sèvres'i teeserviis.

Anna Innokentjevna keeldus Niinat abistamast. Ta läks Niina juurde oma keeldumise põhjustest kõnelema, kuid yastutulevat Prohhorit nähes keeras demonstratiivselt pöiktänavasse ja heitis pahategijale nurga tagant välkuva pilgu nagu raevune panter.

«Lollakas rasvamagu,» ütles Prohhor, kes tema manöövrit märkas. «Nagu mina süüdi oleksin, et ta mingi vana tolaga abiellus.»

Prohhor ei teadnud, et tema isa Pjotr Danilõtš elab temast viie versta kaugusel, omas majas. Niina polnud veel leidnud juhist sellest oma kurjale mehele teatada.

4

Kõik läks õnnelikult. Prohhor uputas oma rasked mõtted ning elamused askeldustesse ja tundis ennast päris hästi. Ees seisis suur pummeldamine, sõbralik kohtumine auväärsete külalistega — pidu tuleb pilvini, sellest saab tema kuulsuse ja rikkuse avalik ülistamine. Kuid see kõik on ainult üleminekuetapp, lühike puhkus, see on vaid tema võimsate eesmärkide poole edasiliikumise algus. Jah, küllap vist nendesamade väljendustega peab ta ka oma lauakõne pidustustel.

Siis vaikivad suurtükid, vaikib klaaside kõlin, võimud sõidavad laiali ega mõtlegi enam lähima kümne aasta jooksul oma pilku siia karukoopasse heita. Siis ei hooli Prohhor millestki. Teelt eest kõik eitede viirastused, kõik Anfissad, Sinilgad ja üksiklased. Hoia alt ka sina, Protassov, Niina võrgutaja, ja ka sina, Niina, oma sõprade töölistega! Tee lahti kapitalile, tee lahti energiale, tee lahti praktilisele elu ülesehitajale! Valve! Seiske sirgelt, orjad!

Sel ajal ujus auväärne tuurakala nagu mööda õhku ja oli purujoobnud olekus. Ka Ilja Sohhatõh ise oli purjus, laulis täiest kõrist ning vestles igavuse peletamiseks teda saatvate talumeestega prantsuse keeles, sülitas läbi hammaste ja pidi peaaegu sadulast hobuse jalgade ette maha kukkuma. Imeelukas-tuurakala oli Ilja Sohhatõhiga

võrreldes majesteetlik oma kaalu, lihavuse ja vaikimise poolest: ta oli tõmbikärsaline, vurrudega, luutaoliste roodjate soomustega ja puhkas rahulikult nagu hällis presendist purje sees, mis oli riputatud kuue hobusekronu vahele, kolm kummalgi pool. Neli meest ratsahobustel, viies Ilja, saatsid kaladevalitsejat kapitalivalitseja juubelipeole.

Ilja Sohhatõhil rippus sadularihma küljes kaks tšetvert-noid viljast aetud piiritust — ta jõi ise ja jootis ka tuurakala. Kuulus kalur Safronov ütles Iljad teele saates:

«Meil on kõik võimalused kala ilma veeta kohale toimetada. Muidugi oleks võinud ju ka päratu suure basseini teha nagu zoologiaaias, ainult et juubeli ajaks ei jõuaks siis kala pärale. Aga siina, kahupea, tead mis. Vaata! ...» Kalur Safronov tegi kaks paklatuusti piirituse sees märjaks ja pistis tuurakalale lõpuste alla. «Mõistad? Kala peab praegu magama jääma nagu joobnu. Ööpäeva pärast ta ärkab, hakkab sabaga peksma ja lõpu-seid laiali ajama. Sa anna talle siis jälle sama ports peaparandust. Siis hakkab tal jällegi pea ringi käima. Viiendal päeval anna rohkem. Selleks ajaks on ta juba joodikuks muutunud, viin hakkab talle maitsema. Nii sõidabki ta õnne tänades ebakaines olekus otse juubeli-peole, see tähendab — purjus päi.»

Ilja Petrovitš tegigi nii. Kui ta ei suutnud enam sadulas istuda, pandi ta tuurakala juurde presendi sisse. Seal ta siis uinus kalaga kaelastikku, nagu oma Fevronja Sidorovnaga. Ilja norskas, kalamürakas aga vaikis.

Lõpuks oli pidustusteks kõik korda seatud. Tuurakala oli kohale toodud ja selleks valmistatud sump lastud. Seal tuli ta kähku meelemärkusele, lõi sabaga ja hakkas ujuma. Rahvas jooksis kokku seda mereelukat vaatama. Ta pistis pea veest välja, liigutas vurre, laksutas lõpu-seid ja palus peaparandust.

Gromovite perekond kolis oma uude lossi. See oli telliskivist tulemüüridega kolmeks osaks jagatud suur puuehitus. Kõige suuremal saalil, kus bankett pidi toimuma, oli seitsekümmend ruutsülda põrandapinda. Selle seinad olid poleeritud linnusilma- ja saarepuu-tahvlitega kaetud. Ülejäänud kaksikümmend viis tuba sädelesid must-rilise parketi, mööbli, vaipade ja üldise toreda sisustu-

sega. Oli ka eraldi tuba hundi jaoks. Oli tuba-aed laulu lindude jaoks, kes lendlesid seal võrdlemisi vabalt.

Alaliste teenijate koosseisu oli tunduvalt suurendatud. Juurde oli võetud kaks uut toatüdrukut, kaks guvernanti, kolm toapoissi, kaks uksehoidjat, siis veel kütjad, põrandapoonijad, majavalitseja. Prohhor otsustas valitseva vürstikesena hakata laia elu elama.

Tasapisi hakkasid kutsutud külalised kohale jõudma. Prohhor Petrovitši imestuseks ja pan Partševski suureks kurvastuseks oli endine kuberner tööliste mahalaskmisega ühenduses kõrvaldatud. Ametliku visiidiga, peamiselt aga selleks, et ettevõttega tutvuda, sõitis kohale uus kuberner Peretrjahni-Ostrovski. Ta oli kindrali aukraadis, tüse, lühikest kasvu nooruslik mees, kuid aastatelt kaunis vana. Tal olid sinakasmustaks värvitud vurrud, hallid siledalt põetud juuksed ja madal otsaesine. Kõneles kõmiseva bassihäälega, ja, et harilikele surelikele hirmu peale ajada, pööritas kohutavalt oma luitunud suuri silmi. Kuid sealjuures oli ta väga heasüdamlik mees, kellele räägi ainult rasvaseid anekdoote. Kaasas oli tal käsundusametnik Pupkin, ridvataoline noormees keskelt lahkukammitud heleda habemega, peente kommetega, ustav ülemusele, suur naerja ja naistesõber ning maiasmokk. Siis veel toapoiss Issidor Kumuškin, kes oli niisama vana kui härra ise; ta oli kõva kuulmisega ja rumalavõitu, kuid abivalmis ja ustav nagu koer. Ta valgeid põski kattis vanamoeline Nikolai-aegne põskhabe.

«Oh-ho-hoo...» hakkas lühikesekasvuline kindral bassihäälset naeru müristama, tõusis kikivarvule ja võttis tema ees aupaklikult seisval Prohhoril kui vanal sõbral kaela ümbert kinni. «Rõõmustav, rõõmustav... Väga rõõmustav... Noh, kuidas siis elate? Mis? Oh-ho-hoo!»

«Mis seal ikka, teie ekstsellents... Töötame. Ma olen väga rõõmus, et suvatsesite...»

«Rõõmustav, rõõmustav... Pidustused, ja siis ka midagi revideerimise taolist... Kuid ärge kohkuge, ärge kohkuge... Ma loodan, et kõik on korras...»

«Olge selles kindel, kindral...»

Kuberner koos Protassovi ja käsundusametnik Pupkiniga sõitsid ettevõtteid vaatama. Kuberner kõhatas,

keerutas vurre ja pööritas hirmuäratavalt silmi, ise aga, nagu öeldakse, ei teadnud mõhkugi. Kullakaevanduses muuseas kutsus ta ühe habemiku töölise enda juurde ja küsis:

«Kes seisab su ees?»

«Teie, teie ekstsellents,» ütles tööline ja võttis mütsi peast.

«Aga kes ma niisugune olen?»

«Vana teeneline kindral. Sõjamees...»

«Kui vana ma sinu arvates olen?»

«Vist küll aastakest... seitsekümmend viis.»

«Tola! Võib-olla olen ma sinust noorem,» pahvatas kindral ja läks ähkides edasi. Protassovile aga, kes teda saatis, ütles ta: «Mulle ei anna keegi, mitte keegi rohkem kui nelikümmend üheksa aastat. Isegi naised mitte. Oh-ho-hoo!...»

«Et naised ei anna, see on arusaadav, aga ka mina ei annaks teile, teie ekstsellents, seitsekümmend viit aastat,» tähendas Protassov päris tõsiselt. «Tööline kaotas lihtsalt mõistuse, sattus segadusse.»

Kindral jäi inseneri vastusega kui ka töö korraldusega väga rahule.

Pupkin aga suhtus ülevaatusesse teisiti: tungis kõigesse, kirjutas kõik märkmikku üles, naeris laginal vajalikel ja mittevajalikel puhkudel, vahetas pilke ilusate plikadega.

Saanud Pupkini harjumustest teada, käskis Prohhor teda tutvustada Stjošenka ja Grunjaga. Kupeldajaks pandi Ilja Sohhatõh.

«Ainult hoiata tüdrukuid, et nad tagasihoidlikumalt käituksid. Et nad ei lubaks,» õpetas teda Prohhor.

«Kuulan... Peale selle tahan teile veel ette panna jahi kava. Härra kuberner osutusid kirglikuks jahimeheks: teel liipri-immutamise tehasesse suvatsesid oma käega maha lasta kaks kana ja haavata kukke. Andsid selle eest tädi Darjale kuldkümnerublalise ja suvatsesid öelda: «Tore oleks taigas pisut jahti pidada.» Lähtudes minimaalsest, tahtsin teile teha ettepaneku korraldada pidulik karujaht... Minu kursiiv.»

«Sa oled hulluks läinud! Riskeerida kindrali eluga...»

«Sugugi mitte. Meil Innokenti Filatõtšiga tuli pähe

hiilgav mõte... Ömmelda elus inimolevus — Filka Škvoren — ehtsa karunaha sisse. Ta väljendas ka individuaalselt oma mõusolekut.»

Prohhor pahvatas mürisevalt naerma.

«Aga korraga laseb maha?»

«Kindlasti peavad maha laskma. Filka Škvoren kukub, röögatab, siputab tagumisi jalgu ning kärwab. Tema ekstsellents härra kuberner jooksevad muidugi juurde, tõukavad karu jalaga ja sõidavad minema. Filka on kahekümne viie rubla ja uute saabaste eest nõus.»

«Ma ei saa siiski aru...»

«Ah, kui mõistmatu te olete!... Meie laeme härra kuberner püssi tühjade padrunitega, ilma kuulideta. Kommentaarid on liigsed.»

Prohhor jäi rahule. Kuid just enne jahti juhtus kindraliga halenaljakas lugu. Kuberner Aleksander Aleksandrovitš Peretjahni-Ostrovski armastas nagu enamik vanataate vara tõusta. Siin oli loodus väga ilus ja jalutuskäigud suurepärasead. Joonud tee ära, läks ta kell kuus hommikul koos teenri ja koeraga väikesele jalutuskäigule. Kuberner, laiade punaste lampassidega ratsapüksid jalas, läks ees, Issidor Kumuškin natuke maad tagapool.

Kindral kõndis aeglaselt, erksalt, sõjamehelikult, kepiga vastu maad kompsides ja oma sammude taktis hooti kõhides: «Kha! Kha! Kha! Kha!» Punnis kõhuga koeranäss, ilmselt oma peremeest matkides, klähvis ka kõhimise taktis: «Hauh! Hauh! Hauh! Hauh!»

Nii klähvides ja kõhides möödusid nad õnnelikult liivaga kaetud platsist pritsikuuri valvetorni ees. Issidor Kumuškin kandis käe peal härra sinelit, erepunane vooder väljaspool, kui äkki tohutu suur sokk, kes tähtsate külaliste saabumise puhul oli pritsikuuri juurde kõide pandud, punast värvi nähes oma nõõri raevukalt katki tõmbas, Issidor Kumuškinile tagant järele jooksis ja talle ootamatult sarvedega nii tugevasti vastu tagumikku puksas, et Kumuškin kukerpalli peaga härrale vastu kandu lendas, oma kandadega aga kindralile vastu selga virutas.

«Mis? Mis?!» hüüdis kindral ja lendas samuti soku sarvede hoobist pikali. Mõlemad vanataadid ronisid nel-

jakäpakil edasi, sokk aga keerutas sabaga ja sihtis sarvedega sinna kuhu tarvis. Koeranäss Klikoo kohkus ära ja tormas, nagu jalad võtsid, tänavat mööda eemale.

«Sokk?»

«Sokk, teie eksts... Appi!... Ail!» ja Kumuškin lendas jälle üle kindrali.

«Hei! Inimesed!» karjus kindral üles tõustes, kuid lendas samas tugevast tagumikku antud hoobist nagu deliin kukerpalli üle oma toapoisi. Kindrali kõvasti pakside säärtel ümber tõmmatud ratsapüksid rebenesid.

Kohkunud tuletõrjujad kargasid välja, kiivrid peas ja kõied käes. Sokk püüti kinni. Kindral tõusis üles, raputas enese puhtaks, viskas sineli õlgadele, kavatses tuletõrjujaid valjult noomida, ja soku omaenda käega maha lasta, kuid läks sõnagi lausumata edasi. Tema järel läks toapoiss, pisut longates. Toapoisi järel koerake Klikoo, keel suust väljas.

«Kha-hauh! Kha-hauh! Kha!» kostis eemalt.

Aga kui nad alla jõe äärde laskusid, läks kahvatuks muutunud kindral jälle näost punaseks ja pahvatas mürisevalt naerma.

«No mis te ütlete?... Oh-ho-hoo! Kui linna tagasi pöördume, saab Sofia nalja. Ainult kuss, mina jutustan esimesena...»

Külalisi sõitis vahepeal igalt poolt hulgana kohale. Mõned maakonnalinna, mõned kubermangulinna ja kohalikest küladest. Teed tolmasid troikade, paarishobuste ja üksikute ratsahobuste kapjade müdinast. Jõudsid kohale maakonna politseiülema, neli kaupmeest, kaks pristavit, kolm metsaülemat, kaks arsti ja kaks preestrit, kõik koos naistega. See oli maakonnast. Kubermangust saabus — peale kõrgete tšinovnikute ja äri- maailma esindajate — kutsutud peapiiskopi asemel arhi- mandriit Dionissi — keskealine hästitoidetud, elurõõmus mees, kes ususse suhtus kui kasulikku ametisse. Tulid veel kolm kõige kuulsamat Siberi kaupmeest. Kahel neist tegelesid isad kunagi röövimisega, kolmas aga, suure peaga vanataat, keda kaunistas kuldmedal mingi- suguste teenete eest, oli noorusaastatel ise teeröövel — tal oli isegi assipulgaga löödud arm meelekohal. Mosk- vast tulid nimekad kaupmehed Povtorov ja Strahhejev.

Peterburist — Prohhor Petrovitši kaks suurt kreditori; mõlemad sellest pealinna tegelaste grupist, keda taigategelinski Innokenti Filatõtš Piiteris nii osavalt oli alt vedanud. Kaupmees Rjabinin, kõhn nagu labidas, musta kitsa habemega — toosama, kes «tassi tee» koosolekut juhatas. Teine kaupmees, Semjon Parfenõtš Sahharov, habemik, vanamoeline taat — too, kes «tassi tee» ajal täiest kõrist karjus: «Te olete ühes oma Gromoviga sulid! Te olete nurjatud!» Nad mõlemad ütlesid Prohhor Petrovitšit tervitades:

«Oh, küll sa aga tüssasid, küll sa aga tüssasid meid, sõbrake!...»

«Vabandage suuremeelselt,» naeratas Prohhor habemesse, «sest pärast tulekahju olin ma ju meelemärkuseta...»

«Oleks nagu meelemärkuseta... oleks nagu pärast tulekahju,» haaras sellest kinni, sõna «nagu» rõhutades ja naerdes, väle, haritud ärimees Rjabinin.

«Oh seda «oleks nagu» küll,» ähvardas elevanditao-line Sahharov sõrmega, milles oli suur briljantsõrmus.

«Siin ta ongi, see artikkel!» ja Rjabinin tõmbas lõbusalt ajalehelõike taskust välja. «Igal pool «mis oleks nagu» ja «mis oleks nagu»... «oleks nagu ära põlenud», «oleks nagu laostunud». Ja meie, tolad, läksime verest välja. Ha-ha-haa!... Noh, pole viga... Küll me oma kätte saame...»

«Saame... Alati saame!»

«Sa-a-ame!...»

See pool-naljatades öeldud ähvardus Prohhorile eriti ei meeldinud. «Kas nad, kuradid, tõesti midagi kavatsesid? Noh, kui nad minult midagi võtta loodavad, siis mina juba oskan neilt kümnekordselt võtta. Ma tõmban neil naha üle kõrvade.»

Kuberner oli esmakordselt taigas jahil. Kui ta teada sai, et teda karujahil kaitsevad parimad jahimehed-karukütid ja seega pole olemas mingit ohtu, muutus kindral julgeks ja võttis ettepaneku vaimustusega vastu. Issidor

Kumuškini ohkivatele hirmutamistele: «Soku ennustus, teie ekstsellents... See ei tähenda head... Ärge minge jahile, see on teile kahjulik...» vastas kindral:

«Jäta hädaldamine, vanataat... Sa nägid ju, kuidas ma kanale saba pihta äigasid!»

«Aga sokk, teie ekstsellents, äigas armulisele härrale veel paremini. Ja te tahate karujahile minna. Karu ei ole sokk ega kana. Kui juba ott äigab, siis panete küll kohe silmakesed kinni.»

«Jäta järele! Koos minuga on ju kütid ja ihukaitse.»

«Kuidas soovite,» ütles Issidor ja surus huuled kokku. «Ainult et mina ei jää armulisest härrast maha. Kui juba surra, siis koos teie ekstsellentsiga. Soovitaksin teil enne ajujahti ka armulaua ära käia, teie ekstsellents. Jumal hoidku! Noh, olete aga pööranel!... Eh, kui kahju, et teie mamslit Sofiat siin pole!...»

«Oh-ho-hoo... Ma kujutlen küll... Kas ta meeldib sulle, vanataat?»

«Jah, õrnemat nendest pole kedagi maailmas, teie ekstsellents...» ning Issidor Kumuškin tõmbas silmad kissi nagu kõuts ja limpsas mõnuga keelt. «Käed üksi on juba midagi väärt.»

«Oh, käekesed!... Kui sa veel tema jalakesi näeksid...»

«Kus sa sellega...» lausus Issidor, raputas lootusetult oma kiilaspead ja tema nägu tõmbus naerukortsudesse. «See on ainult teie jaoks, teie nooruse tõttu...»

«Ja-jah...» Kindral tõstis õlad kõrgele, astus uljalt sammu ette ja keerutas oma sinakasmusti vuntse. «Ma olen veel täiesti õitseeas. Oh-ho-hoo!... Kas sa mu püksid ära parandasid?»

Kindral sõitis taigasse, saatjaskond kaasas. Ka preestri juures armulaua käinud Issidor Kumuškin ning Ilja Sohhatõh sörkisid kahe rattaga kaarikus istudes kaasa. Kumuškin ajas Iljaga hingepäästmise jutte ja laulis surilaule. Ilja Sohhatõh hirmutas sihilikult vanameest, jutustades igasuguseid olematuid asju karudest. Issidor ohkas ja lõi risti ette.

Ka kindrali neljaistmelises tõllas räägiti «jahilugusid». Kindrali kõrval istus insener Partševski, vastas pristav. Too püüdis igati kubeneri ees lipitseda, puhus

ta pealt maha vähemagi purukese, teeaukude kohal toetas teda küünarnukist ja karjus kutsarile: «Ettevaatlikumalt! Kas sa ei näe, keda sa sõidad?!»

«Minul, teie ekstsellents, oli üks jahikoer,» ütles pristav ilma naeruta, tõsise, täiesti usaldusväärse näoga. «See jahikoer Dunka sai järgmise kunsttükiga hakkama. Ma peitsin jalutuskäigu ajal põosastesse rahakoti peenrahaga, läksin umbes verst maad edasi ja käskisin Dunkal kadunud asja üles otsida. Kahekümne minuti pärast tõi ta mulle kellegi võõra inimese rahakoti ja selles oli sada rubla.»

«Oh-ho-hoo!» müristas kindral, nii et taiga kajas.

«Jah! Ja Dunka järel jookseb, nii kuidas jõuab, alasti mees, jookseb ja vehib sõnulseletamatute aluspükstega. Milles asi seisis? Selgus, et neetud Dunka ei leidnud minu rahakotti, õngitses aga välja tolle supleva subjekti rahatasku.»

«Oh-ho-hoo!... On see tõepoolest tõsi?»

«Fakt, fakt, fakt,» raputas pristav silmi pilgutamata oma põski.

«Aga vaat minu vennal oli bernhardiin, kes kõneles sulaselget vene keelt,» algab Partševski käsi puusa panes. «Kas võite kujutleda: peni vaatab taevas asuvale kuule, naeratab koera moodi ja lausub bassihäälega: «Luf-na».»

«Noh, ajate teie ka juttu...»

«Uskuge mind, kindral, uskuge mind!...»

Partševski käitub vabalt: ta vihtus kogu öö pidustustele saabunud kaupmeeste-kullatöösturitega kaarte mängida ja võitis ligi neli tuhat rubla.

«Väga võimalik, et niisuguseid fenomene on maailmas olemas,» kõhatas pristav vurrudesse ja mõeldes, kuidas Partševskit luiskamises üle trumbata, haaras abivalmilt kuberneril küünarnukist kinni.

Sel ajal istus karunahka õmmeldud Filka Škvoren karukoopa juures ja higistas kohutavalt. Ta sõimas rõvedalt ajaviiteks igasuguseid kubernere, pistes aeg-ajalt pudelikaela karu irevil hammaste vahele, et oma kuivanud suud niisutada.

Temast viie sülla kaugusel padrikus lamas eile tapetud tohutu suur pruunkaru.

«Sõidavad!» karjus pika puu otsas vahtipidav poisike. Innokenti Filatõtš jooksis Filka Škvoreni juurde:

«Roni koopasse, sõbrake! Juba sõidavad.»

Filka jõi kiiresti pudeli tühjaks ja ronis igivana kuuse juurikate alla koopasse. Innokenti Filatõtš kattis koopasuuhagudega kinni ja jooksis troikadele vastu.

«Oh-ho-hoo!... Nõndaks!... Kus mu püss?»

«Teie ekstsellents, isake! Jumalaga!...» ja kindrali jalgade ette viskus Issidor Kumuškin, kelle Ilja Petrovitš Sohhatõh oli surmani ära hirmutanud. «Anna mulle, patusele, andeks...» lausus toapoiss ja puhkes nutma.

«Vanamees, vanamees!... Kas sul häbi pole?... Ole nüüd ikka vahva... Võta süda riindu!»

«Oh, ma püüan küll... Püüan küll vahva olla!...» pobises teener, silmad pisarates. «Ma ei suuda niivõrd vahva olla, kuivõrd ma kardan...»

Innokenti Filatõtš ulatas kindralile abivalmilt Prohori kaheraudse belgia vintpüssi, mis oli laetud paupadrunitega, ilma kuulideta. Saladust teadsid ainult Prohhor, Ilja Sohhatõh, Innokenti Filatõtš ja karu ise. Eelmisel päeval oli purjus Filka ise sellest veel ühele teisele lobisenud.

«Homme laseb kuberner mind maha... Ise oma käega...»

«Mis sa jamad! Mis eest?»

«Kahekümne viie rubla eest...»

Kindral astus julgelt esimesele kohale, sülda kakskümmeend koopast eemale. Tema taga paremale ja vasakule asetuisid kaks kütiti — tugevat vanameest, keda Innokenti Filatõtš veel eile hoiatas: «Te ei tohi tulistada. Karu peab tapma kuberner ise.»

«Kas olete kindel, et mesikäpp on koopas?» küsis kindral erutatud häälega.

«Just nii, on koopas, teie ekstsellents!» raporteeris pristav kätt mütsi juurde tõstes.

«Kütid! Kas te olete enestes kindlad?» pöördus kuberner julgust teeseldes ja kohutavalt silmi pööritades jahimeeste poole.

«Ära karda, härra isand,» vastasid kütid rahulikult, «looda meie peale.»

«Ma ei mõtlegi karta. Ma lasksin Aafrikas oma käega

isegi pantri maha,» luiskas kindral sihilikult valju häälega, et kõik kuuleksid.

Jahimehed teadsid hästi, et suvel ei saa isegi malgaga karu koopasse ajada, et karukoopad ei asu iialgi metsa serval; Kütid aimasid, et kubernerile «mängitakse vingerpussi», ja teesklesid endamisi muheldes samuti erutust ning valmisolekut kubeneri eest oma elu ohverdada. Kuid ettevaatlik Innokenti Filatõtš pidas siiski vajalikuks eemalt kõhatada ja neid rusikaga ähvardada.

Usaldades end jumala hooleks ja teades, et riskantsest tembust keelduda on nüüd juba hilja, vaatas kindral tähelepanelikult ringi, nagu maastikku uurides, kuhu katastroofi korral põgeneda. Selja taga, umbes neljakümne sammu kaugusel, asusid relvastatud ratsastrasnikud ja rühm uudishimulikke. Nende juurde olid läinud ka pristav ja truu teener Issidor Kumuškin, kes oli korraga rumalaks jäänud nagu väike laps.

«Ajage mesikäpp üles,» käskis kindral hädise häälega ja tõmbas mõlemad kuked vinna.

«Laske käia!» hüüdis Innokenti Filatõtš lõbusalt strasnikutele.

Need hakkasid kõigest jõust karjuma, hõikama: «Hoi, hoi, hoi!...»

«Stopp!» kamandas Innokenti Filatõtš.

Kõik jäi vaikseks. Pan Partševski hüppas igaks juhuks kellegi ratsahobuse selga.

Koopast kostis tumedat karu mõirgamist. Issidor Kumuškin tõmbas silmad kissi ja toppis kõrvad kinni, et tulistamist mitte kuulda. Karu mõirgamine kordus kohutava jõuga. Kindralil tulid suurest erutusest pisarad silmi: «Issake,» mõtles ta, «nüüd ma olen kadunud!» Kuid viivitada ei tohi: mõirates nagu kakskümmend pruunkaru korraga, ronis karunahas Filka Škvoren koopast välja, tõusis tagumistele jalgadele, tõstis esikäpad üles ja astus kolm sammu kindrali poole.

«Pauh! Pauh!» lajatas kindrali püssist. Karu hakkas veel hullemini mõirgama ja sammus edasi. Kindral viskas püssi käest ja tõrmas nagu jänes minema, kütte peaagu jalust maha lüües.

«Maha kukkus! Maha kukkus!...» karjuti igast küljest. «Maha kukkus!»

«Kukkus maha?» kähises kindral Peretrjahni-Ostrovski peatudes. «Olge lahked, kuidas ma selle röövlõ maha nottisin... Esimese kuuliga! Teise lasksin niisama... Ohku.»

«See on hämmastav, hämmastav, hämmastav, teie ekstsellents!» Pristav raputas põski, kehtas õlgu, lõi endale vastu reisi ja oskas samal ajal veel käe kõrva äärde panna. «Säärast kütti nagu teie näen ma elus esimest korda, teie ekstsellents,» rääkis ta suure vaimustusega.

«Kas metsloom on tapetud?» küsis värisev Issidor Kumuškin kindralit ümbritseva salga juurde komberdades.

«Tapetud, vana. Mina ise tapsin!»

«Noh, jumal tänatud,» ütles Issidor ja lõi risti ette — kindrali tagavara-aluspüksid kukkusid vanal toapoisil hõlma alt maha.

«Oh-ho-hoo! Kelle jaoks need siis on?» pahvatas lõbusaks muutunud kindral naerma ja ähvardas segadusse sattunud Issidori oma jämeda sõrmega.

Karu siputas veel tagumist jalga ja jäi siis vakka. Kuus meest eesotsas kubermanguülemaga kogunesid kõrvanud karu juurde.

«Noh, vennas, kas lesid? Oh-ho-hoo...»

Kuid sel hetkel sinna jõudnud pristav, mitte teades, millega kindralile head meelt teha, ütles: «Ta nurjatu on vist alles elus!» ja tulistas äkki revolvrast karu pihta.

«Appi! Ära tapsid...» röögatas karu ja istus nagu inimene. «Sulid olete kõik!... Ka kuberner on sul...»

Inimesi haaras silmapilkselt kole paanika: kõige eesputkas nõtkuval sammul paks pristav, tema järel veel ja veel keegi, siis Partševski, kõige järel raskesti lõõtsutades kõigist mahajäetud pungissilmne kindral.

«Vaata teie ei uskunud, teie ekstsellents,» peatus Partševski, «et koer ütles «lu-na»...»

«Ah minge oma rumala jutuga kus see ja teine!... Uh! Olen väsinud... Miks teda siis maha ei lasta?»

«Teie ekstsellents,» nende juurde kappas hobusel urjandnik, täis seesmist lõbusust, kuid tõsise näoga. «Karul on surnud... See näis vaid kõigile, teie ekstsellents... Karu juures suvatseb teid oodata fotograaf.»

«Tähendab, karu tapsin mina?»

«Just nii, teie ekstsellents.»

«Oh! Mitte midagi ei saa ma aru. Issidor! Kus on Issidor? Minge, härrased, karu juurde. Ma tulen kohel!» Ja jättes kõik sinnapaika, eemaldus kindral ebakindlal, mitmesuguseid oletusi tekitaval sammul koos väriseva Issidoriga tihedasse põõsastikku.

Vähepeal raputati Filka Škvoren karunaha seest välja, pandi kaarikusse ja Innokenti Filatõtš viis ta ära. Pristav, keda mõtlematult ei oldud ajujahi saladusse pühendatud, haavas Škvorenit jala lihasse.

«Mina, kas mõistad, arvasin, et südamesse,» lausus Filka Škvoren ja sõitis suure kangelasena, käed puusae. «Nüüd ma alla sadat rublat ei lepi.»

«Ära halise, saad.» Innokenti Filatõtš andis märele säru ja naeris vaikselt oma hõbedakarva habemesse.

Nüüd teadsid juba kõik juuresolijad — muidugi peale kindrali ja Issidori — riskantsest vembust karuga, turtusid salamahti naerda, pilgutasiid üksteisele silma ja ähvardasid sõrmega.

«Kuss... Tuleb...» ja kõik jäid surmvaikseks.

Kindral poseeris fotograafile nagu suur reisija Prževalski. Ta asetas uhkelt jala tugeva, juba varem tapetud karu kaelale, pani vasaku käe uljalt puusa ja hoidis paremas, väljasirutatud käes püssi.

«Ma imestan, mu härrased,» ütles ta kõiki mütsi tohutu suure sirmi alt silmitsedes, «milles siis asi seisab?»

«Teie ekstsellents!» alustas Ilja Sohhatõh ja võttis mütsi peast. «See pole, lähtudes teoreemi faktist, midagi muud, kui et üks piiritusevedaja-kõhurääkija läks mööda. Kommentaarid on liigsed.»

«Kes sina oled?»

«Mina olen kaubandustegelane Ilja Petrovitš Sohhatõh, teie ekstsellents.»

«Ah-haa... Hm... Noh?»

Takerdudes ja hirmu pärast kogeldes seletas Ilja Petrovitš kõrgelennuliste väljendustega, et inimese häälega kõneles salaja nende hulka pugunud piiritusevedaja, kogu taigale tuntud jõhkard, et kahjuks ei õnnestunud teda kinni püüda ja et kõik jooksid surnud karu juurest minema «kuulmise optika ja nägemise aksiooni tagajärjel».

«Ah-haa! *Merci*,» naeratas kuberner väsinult.

Prohhor Petrovitš ei võtnud ajukahist osa: ta pea valutas, mõtted ekslesid, hinge täitis mingisugune segadus, ta jäi koju. Kuid seal langes talle kaela midagi täiesti oolamatut.

Jahipäeval, veidi aega enne lõunat, kui ta väsinuna tornis oma kabinetis istus, kerkis ta ette nagu puuleht rohulible ette eruporutšik Priperentjev.

«Andestage, palun, Prohhor Petrovitš... kuid mina, kes ma hindan kõrgelt teie osatähtsust tööstusmaailmas, ei saanud teisiti, kui tulin isiklikult teile õnne soovima... Kuigi mind kahjuks ei kutsutud...»

«Vabandage, porutšik...»

«Endine porutšik... Arkadi Arkaditš Priperentjev, kui suvatsete mäletada.»

«See on minu kontori viga... Arkadi Arkadjevitš... Kuid mulle meenub, et teile pidi kutse saadetama.»

«Lurjus, nurjatu, šarlatan!» mõtles Prohhor seesmiselt ägestudes. «Sind, sul, tuleks karujahile saata, hundid sulle kallale ajada.»

«Noh, kuidas minu endine kullakaevandus töötab?»

«Pole viga... Töötame.»

«Suurepärane, suurepärane. Väga rõõmustav.»

Prohhor silmitses Priperentjevit varjamatu põlastusega. Missugune vastik sägalõust!... Silmades endine ülbus, jultumus. Kõrvad laiali, nagu pundunud, punane, suu nagu sägal, lotiga. Pealagi paljas. Raseeritud. Tumerohelisest kalevist vene poddjovka seljas.

«Kas te tunnete Peterburi kaupmeest Altõnovit?» küsis Prohhor järsku teravalt ja tema huuled tõmblesid.

«Ah seda?»

«Missugust — seda?»

«Niisama, muuseas. Hm! Tunnen, tunnen... Ta astus ka ühe kullatöösturite ühingu osanikuks.»

«Missuguse ühingu?»

«See on veel saladus...»

«Küll ma homme sellele koerapojale vastu lõugu virutan... Joon end pidustuse ajal täis ja virutan,» mõtles jälle Prohhor.

«Ma ei tea, kus võiksin end sisse seada?» naeratas Priperentjev sõbralikult, oma sägasuud irevile ajades. «Ma olen koos asjadega.»

«Paluge kellegi juurde,» ütles Prohhor jõhkralt ja tõusis, andes Priperentjevile mõista, et jutuaajamine on lõpetatud. «Minul kahjuks on kõik ruumid pidustustele kutsutud külalistele välja jagatud.»

«Hm! ... Pardon ... Ja-jaa ...» venitas Priperentjev, võttis oma punase rummuga aadlikumütsi, vajutas pähe ning heitis hooletult: «Adjöö,» ja läks vihaselt ähkides kabinetist välja. Minnes mõtles ta Prohhor'i aadressil: «Küll ma su homme veel tantsima panen, su mäng on läbi!»

Prohhor vaatles tuseselt külalise laia selga, ta mütsi veripunast rummu ja kui uks prantsatades Priperentjevi järel kinni lendas, ütles tühjusse sünge ning kähiseva häälega:

«Neetud! Kõik, kõik kuni viimseni on minu vastu. Alates Niinast. Nagu sihilikult. Tahavad mind hulluks teha.»

Ta oli tasakaalu kaotanud, hingas kärarikkalt, tõstis mehaaniliselt asju kirjutuslaual ühest kohast teise ja vaatas kohkunult ringi, nagu pimedasse tuppa üksinda jäetud laps. Ta ajus kriuksusid mehhanismi erutatud rattad. «Homme, homme ...» mõtles ta katkendlikult. «Vaata homme teen ma nad kõik pihuks ja põrmuks, alandan neid kõiki. Ja-jah, kindlasti alandan. Kindral, kullakaevanduste omanikud, mingi aktsionäride ühing, kaupmehekesed. Ha-ha-haa! ... Vaat kus mul asjamehed ... Koera pask. Aga see habemik Sahharov on miljonär. Ta oskab ainult kloostritele kelli kinkida. Temale jättis vanausulise isa kuus miljonit sularahas. Mina alustasin ise vaskviiekopikalisest. Nad kõik koos kindraliga kõlbaksid mulle saapataldadeks. Ma määrin neil, kassipoegadel, homme veel kõigil tagumikud kaaviariga ja lasen üksteisel puhtaks lakkuda ... Pea! Pea, pea ... Miks ma nad siis külla kutsusin? Mis lora see on, mis lora see on ... Ei, ei ... Kõik läheks hästi nagu vürstide majades. Isand, mis minuga küll on?» Ta tõmbas külmaks muutuva peopesaga üle otsaesise ja hakkas, ähmaseks muutunud silmades hirm, iseennast kuulutama. Viimasel ajal kartis ta mõtisklustele anduda, kuid ei suutnud kuidagi sellest loobuda. «Nad kujutlevad, et ma olen peast segi läinud. Kes — nemad? Niina ja Protassov. Lollpead,

idloodid. Ma olen isegi hulluna neist sada korda targem.»

Prohhor astus väsinud sammul peegli ette ja vaatas ennast kaua peeglist. Tema silmade ilme oli hajameelne, kaugel, sisemise hingelise laostumise väljatustega. Kuid Prohhor ei märganud seda.

Kolme suurtükipauguga kuulutati maailmale, et juubelipidustused «Gromovos» on alanud.

Prohhor Gromov võttis rahvamajas kohaliku orkestri helide saatel vastu rohkearvulisi ametnike, üksikute tehaste ja tsehhide delegatsioone ning isehakanud, mitte tööliste enamuse poolt volitatud esindajaid. Rahvamaja oli rohelse ja rahvuslike lippudega rikkalikult dekoreeritud. Tervitused ja auavaldused kõlasid ebasiiralt, liiga ülespuhutult, orjalikult. Kuid erutatud Prohhor võttis kõik meelitused puhta kullana vastu ning oli ise sellest väga vaimustatud.

Keskpäeval algas rahvamajas ja rahvamaja ümbruses tööliste lõunasöök. Lõunasöögi korraldamisest võttis osa sada viiskümmend inimest eesotsas Innokenti Filatõliga.

Aukülalised koos peremehega läksid näitust ja läheduses asuvaid ettevõtteid vaatama. Seletust andis Prohhor Petrovitš ise. Väikeste rühmadena tõusid külalised kor-damööda torni tippu.

Sujuvalt voolas lai Sünge jõgi idast läände. Jõe paremal, kõrgel kaldal laius asundus kiriku, suurte ja väikeste majade ning majakestega ja peremehe uue häärberiga, uppudes puuvilja- ja juurviljaaedade rohelusse. Vasakule ja paremale laius piki jõekallast kümneid kõrgeid telliskivikorstnaid ning tehasehooneid. Veega lahutatud maad ühendasid ujuksild ja kaks parve. Lainetel sõelusi sinna-tänna kutrid, väikesed sadamaaurikud, paadid ja jullad. Suur pargaste, parvede ja jõelaevade karavan oli mitme versta pikkune. Kõik kirendas tuhandetes värvilistes lipukestes. Aga selle tööstusasula juu-

rest, mis nagu imeväel oli kerkinud siia inimtühja so-
sesse paika, laius igasse külge piiritu taiga.

«Noh, olete teie aga tubli mees, Prohhor Petrovitš!»
imestasid külalised üksteise võidu siiralt. «Peab otse üt-
lema. — vene ameeriklane, sündinud geenius.»

Teel kaevandusse «Dostanj» jäi külalistevoor Sünge
jõe kaldale einestama. Kõik istusid hea meelega selleks
mahalaotatud vaipadele. Kuberner koos Prohhor Petro-
vitši ja viie kõige auväärsema külalisega istusid vaipa-
dest baldahhiini alla. Kõik sõid ja jõid isuga. Mõnes
muusika, laulis mustlaskoor, esinesid rahvatantsijad.
Ülevaatus lõppes kell kolm päeval. Kella kuueks oli mää-
ratud pidulik lõunasöök.

Niina Jakovlevnal oli palju korraldamist. Tõsi küll,
teda aitasid hoolega daamid, inseneride naised ja pan
Partševski ise. Mister Cook tahtis ka rõõmuga ühineda
nendega, kes Niinat abistasid, kuid teadis, et vaevalt
suudab ta Niinale mingit abi osutada, ja peale selle tuu-
pis ta lauakõnet peegli ees pähe, mis kuidagi ei tahtnud
õnnestuda.

«Väga lugupeetud... Prohhor Petrovitš Gromoff!
Teie oled suurepärane pioneer...» kõneleb ta peegli ees,
habemenõaga kriimustatud, tugevaid tuuldunud põski
pungi ajades. «Pardon, pardon. Aga edasi? Noh, kuidas
see nüüd oli, kuidas see nüüd oli?...» Talle tuleb äkki
mõelde vene vanasõna: «leiba söö soolaga, aga tõtt lõika
noaga»... «Väga hea... Oo! Hoo!» Kuid ka vanasõna
ei aita: pole inspiratsiooni, pea ei tööta, peas on sega-
dus.

... Töölised jäid lõunasöögiga rahule. Nad valgusid
laiali, kes karusselli peale, kes palagani, kes kiigele, nad
kuulasid mustlaslaule, vaatasid tantse, tantsisid ise ja
suplesid jões. Üleüldse — mõnulesid. Kõikjal valitses
kord, joobnuid polnud. Filka Škvoreni eest, kes Innokenti
Filatõtši saunas lamas, hoolitsesid kirikuleiyaküpse-
taja ja vana külaarst-nõiamoor. Filka tundis ennast
suurepäraselt, jõi, sõi ja laulis kõigest kõrist oma rõõvli-
laule.

Paljud külalised, eriti kohaliku eliidi hulgast, võtsid
enne pidustustele minekut suurte annustena kastoorõli
sisse: mehed selleks, et oma seedeorganeid ette valmis-

tada suure hulga maitsva toidu õgimiseks, naised samal
põhjusel; kuid oli ka veel teine eesmärk — nende tähe-
lepanekute järgi andis kastoorõli silmadele erilise läike.

Pool kuus avanesid pidulikult kaunistatud söögisaali
uksed. Külalised, kõige ees kuberner Niina Jakovlev-
naga ja Prohhor Petrovitš kullakaevanduseomanik Hrja-
pini nägusa naisega, läksid käealt kinni paarikaupa
mööda vaipu söögituppa, mis oli täis kristalli, hõbeda,
pronksi ning portselani sära, ja seisatasid laua ääres,
otsides trükitud kaardikesi, mis näitasid, kus oli kellegi
koht.

Laua lähemasse otsa istus kuberner, temast paremale
poole Niina, vasakule isa Aleksander. Laua teise, kauge-
masse otsa istusid Prohhor Petrovitš, Protassov ja nä-
gus, itaallannaga sarnanev Hrjapina. Laua keskel võttis
tähtsalt istet väevõimuga sissetunginud Arkadi Arkadje-
vitš Priperentjev, tema kõrval pan Partševski, kaupme-
hed Rjabinin ja Sahharov. Ilusal arhimandriidil istusid
vasakul ja paremal käel kaks kohalikku kaunitari: inse-
neri naine ja podrätsiku tütar. Pidustustest võtsid osa
ka Kontrollpalati esimees, tegelik riiginõunik Nagnibeda,
gümnaasiumidirektor koos üliõpilasest pojaga, kuber-
mangu mäevalitsuse ülem koos abikaasaga ja teised.

Ka Ilja Petrovitš Sohhatõh oli kutsutute hulgas. Tema,
mõned vanemad ametnikud ja maakonna koorekihi teise-
järgulised tegelased lõunatasid eraldi lauas. Suurepä-
rane diakon Ferapont, seljas tubakakarva siidist rjassa
(Niina kingitus), istus pristavi lähedal, ulatudes kahe
pea võrra teistest kõrgemale. Ta nägu oli karm ja
lõmmu, ta häbenes oma karedaid vägilasekäsi, mis olid
sepatööst jäädavalt mustaks muutunud. Isa Aleksander
oli tal karmilt ära keelanud täie häälega «Palju aastaid»
laulmise, kartes, et kuulsad kaupmehed ajavad kõrvad
kikki, ja siis võib kergesti juhtuda, et meelitavad ta pea-
linna.

«Inise niisama kuidagimoodi... ebaselgelt. Ütle, et
kõri on haige.»

Meie suureks kurvastuseks hilines selle romaani autor
lõunasöögile, ta ei kirjelda Gromovi pidu peent toredust.
Autor saabub just sel hetkel, kui kuberner, šampanja-
klaas värisevas käes, oma tervituskõnet lõpetas.

«...kogu looduses. Ma küsin teilt, härrased, mis võib olla väärtuslikum ja ilusam kullast, mida meie külalislahke peremees tsaari ja kodumaa hüvanguks maapõuest välja kaevab? Ilusam kullast, säravam briljantidest, mu härrased, on naise püha ilu. Tähendab, *ergo*: naine on looduse kroon. Ja viibides seda liiki naiste hulgas, annan ma suure hardumusega võidupalmi meie jumaliku perenaise, tõelise ballikuninganna, hunnitu Niina... ee... ee... Niina Jakovlevna käekestesse...»

«Hurraa!...»

«Vabandage, härrased, ma ei lõpetanud veel...» Tublisti vintis ja hiline kindral kummardus viisakalt temast vasakul istuva isa Aleksandri poole, võttis ettevaatlikult tema karvase, suurte tedretähtedega käe, hüüdis siis jahmunult: «Ah, pardon!» ja parandas vea ning suudles kähku endast paremal istuva perenaise õrna kätt. «Niisiis, härrased, ma joon erakordselt võimsa ja kuulsa inimese terviseks, niisuguse inimese peale võib tõesti uhke olla kogu meie emake Venemaa! Ma joon härra Gromovi ja tema hurmava jumalanna Niina... ee... ee... Jakovlevna terviseks... Hurraa, härrased!»

Parempoolsel rõdul hakkasid moosekandid tušši mängima, vasakpoolsel mõirgas kodune laulukoor «Palju aastaid». Külalised karjusid kolmesajast kõrist hurraa; need, kes lähemal olid, löid peremehe ja perenaisega kokku.

«Teil, kindral, on suurepärane kõneand,» meelitas isa Aleksander vanameest.

«Harjumus, isake, harjumus,» põristas kindral bassi-häälega ja krõbistas kuldhammastega juustuküpsiseid.

Noad hakkasid närviliselt vastu taldrikuid klõbisema, kära vaikis, Prohhor tõusis püsti, et vastata. Kohe süttisid neli pronkslühtrit suure hulga tuledega. Valguselaine paiskus valgele lauale, voogas kõikidesse saali soppidesse. Valguse ja varjude mäng tõi lauasistujate näod selgemini nähtavale. Ruum täitus eriti piduliku säraga.

Pikakasvuline korralikult põetud juustega karminäoline Prohhor Gromov, frakk seljas, nõõpaugus orden, mille talle oli üle andnud Peterburist saabunud Kaubanduse ja Tööstuse Ministeeriumi ametnik, kehastas nüüd suurt, oma võimust teadlikku tegelast.

Kõikide pilgud pöördusid tema poole. Naiste südamed jäid õndsalt seisma ja nende silmad särasid peale kasloorõli sissevõtmist otse pimestavalt. Diakon Ferapondi suu jäi lahti. Kindrali alumine huul tuurakala marja terakesega vajus ripakile. Ilja Sohhatõhi lõhkisest ninast langes läbipaistev tilk. Stjošenka ja Grunja — tiiskant ja alt — sirutasid oma luigekaelad välja ja kummardusid üle orkestri rõdu kaitsevõre. Kuberner käsundusametnik Pupkin saatis neile lauast käemusi. Eruporutšik Priperentjev asetas tohutu suured prillid lihavale ninale ja vahtis Prohhorit ülbe pilguga. Arhimandriit Dionissi kohendas oma talaari ja tõmbas kähku kammiga üle vurrude ning habeme. Niina oli erutatud, valvas. Protassov uuris tähelepanelikult supilusika vinjetti. Ussike, kes roomas vaasis ilutseva krüsanteemi lehel, peatus äkki, valmistudes samuti kogu oma pisitillukese kehaga inimese tarkust kuulama. Ja niipea kui ussike liikumatuks jäi, algas Prohhor:

«Teie ekstsellents, armulised prouad ja armulised härrad! (Siinkohal kergitasid arhimandriit ja preester solvunult õlgu — oraator paigutas nad kergemeelselt «armuliste härrade» kategooriasse, ilma ühegi vaimulikule seisusele vastava tiitlita.)

«Teie, armulised prouad ja armulised härrad, olete kogunenud siia austama Prohhor Gromovit — see tähendab mind. Teie, kutsutud külalised, tulite siia sellele pidustusele, et hiljem kogu maailma mööda laiali kanda minu tegude — see tähendab Prohhor Petrovitš Gromovi ja mitte kellegi teise, mitte kellegi teise tegude — head kuulsust... Noh, mis siis ikka, olen väga rõõmus. Aitäh. Aitäh... Aga muuseas...»

Prohhor mõõtis terava pilguga kogu laudkonda. Tema ees olid lausa maskid, lõustad, metsloomade koonud. «Ma tallan teid kõiki jalgade alla... Põlastusväärne inimrämps!» rääkisid ta silmad. Ta tõmbas kulmu kortsu, heitis otsaesiselt tagasi sinna langenud juuksealgu ja jätkas läbilõikava häälega, öeldu mõtet teravalt esile tõstes:

«Ma vihkan maailma!... Ja maailm vihkab mind. Seda teemat, armulised härrad, arendan ma edasi.»

Lõikavalt öeldud laused sundisid kõiki eriliselt valv-

saks muutuma. Matsutamine vaikis. Senine psüühiliselt rahulik õhkkond võpatas.

«Ma ei hakka peatuma oma elu kõikide etappide juures. Sellel, kuidas isa mind poisikesena tundmatu Süngelõe kallastele saatis, kus ma peaaegu pidin hukkuma. See oli minu esimene õnnetus. Ja ainult ime läbi pääsesdes sattusin ma mingisuguseid tundmatuid teid kaudu oma tulevase naise majja. Ma ei taha ka sellele teie tähelepanu raisata, kuidas, saades Niina peigmeheks, mind tõugati minu armulise isa ja tookord tekkinud asjaolude sunnil kohutavate vastuolude keerisesse isa ja emaga, armisate ja põlatud inimestega ning lõpuks iseendaga. Selles elu püüinises, ilma ühegi toetuseta väljastpoolt, olin ma jälle hukkumas. See oli mu teine õnnetus. Kuid mulle näib, et ma olen ka sellest üle saanud. Või vähemalt võitlen iseendaga, et seda lõplikult oma südames võita...»

Prohhor langetas oma sagraise pea ja Protassovile näis, et kõneleja silmist tilkus taldrikule pisaraid. Nüüd tõstis ta näo, tõmbas kulmud veel tugevamini kortsu ja sõnad lendasid veelgi otsustavamalt.

«Ma olen kurjategija!» hüüdis ta ja kõõritas närviliselt üle õla, nagu oodates selja tagant hoopi. «Jah, ma olen kurjategija. Ärge kohkuge ja ärge imestage.»

Kuid kõik olid imestunud ja Niina kohkunud. Hirm moonutas ta kulme.

«Ma ei taha olla teile prokuröriks. Me oleme kõik võrdsed, sest ka teie olete kurjategijad nagu iga inimene, kes selles maailmas elab. Ma kõnelen seekord teiega kui võrdne.»

«Õigus, õigus!» hakkas nokastanud Innokenti Filatõts äkki falsetihäälega karjuma. «Tõde ja pühadus ei saa inimesi võrdsustada. Patt võrdsustab kõiki. Me kõik oleme patused! Kõik ühesugused porised, tähendab — võrdsed.»

Kisakõri peale hakati sisistama, koputati nugaodega. Niina ütles üle laua iga sõna rõhutades:

«Prohhor! Palun sind, vaheta teemat!»

«Ja üldse, härrased, tuleb juhataja valida.»

«Teie ekstsellents! Palume... Palume...»

«Khõ!... khõ!... khõ!... Ma tänan...» ja vintis kind-

ral, konjakineelust lämbumas, puksas peaga. «Prohhor Petrovitš!... Palun teid... Jätkake samas vaimus...»

Prohhor toetus lauaäärele, laskus ühelt jalalt teisele, pingutas mõtet ja pani jälle oma sõnad sadulasse nagu metsiku hobuse:

«Ma ütlesin — me kõik oleme kurjategijad. Ja see on tõsi. Seda kinnitab mitte mõni silmakirjateener filosoof või tallalakkuja moraaliünger, vaid mina, kurjategija kurjategijate hulgast.»

«Lase käia, lase käia, tunnista üles ja kahetse. Väga hea!» kuulis Prohhor äkki oma sisemist häält, mis sarnanes erak Nazari häälega, ja ta kõrvad löid hõõguma.

«Jah, ma olen kurjategija. Lugupeetud härrad, on olemas mitut liiki kuritegusid. Kuid inimese tapmine on kõige raskem kuritegu. Mõne inimese kuritegu, mu härrased, võib siiski ära seletada, sellest võib aru saada ja seepärast õigustada... Jah, õigustada, kas või niinimetatud kurjategija enda teadvuses. Aga õigustatud kuritegu ei olegi enam olemuselt kuritegu; see pole midagi muud kui loogiline toiming, mille dikteerisid teatud moodapääsmatud asjaolud. Kuid, mu härrased, selle tee vari võib tumestada selle toimepanija hinge. Kui hing on vapustatud, siis see neetud mälestuste vari võib hinge hävitada, inimese hulluks teha. Jah, lugupeetud härrad, see on nii... Hul-luks te-ha...»

Prohhor Petrovitš langetas pea, pigistas silmad kõvasti kinni, asetaski peopesa otsaesisele ja muljus tugevate sõrmedega oma meelekohti.

«Kuid, mu härrased,» ütles ta ennast uuesti sirgu ajades, «see inimene, keda mälestused julgest teost võivad hulluks teha, ei ole inimene. See pole midagi rohkem kui poolinimene; see on, andke andeks, inimrämp. Inimrämp aga pole kunagi võimeline korda saatma tegu, mille nimi võltsis inimkeeles on kuritegu. Tähendab, ainult tugeva osaks on korda saata suuri kuritegusid. Ja kuna ma olen kurjategija...» («Nii, nii, lase käia, tunnista lõplikult üles ja kahetse,» õrritas Prohhorit ikka seesama hääl.) «Et ma aga olen suure-mastaabiline kurjategija, siis on mul õigus pidada ennast tohutu suure tahtejõuga inimeseks...»

«Pardon, pardon.» Juhataja koputas sõrmusega vastu

lauda ja naeratas kahemõtteliselt. «Missugusest oma kuriteost te suvatsete rääkida? ... Kas tohin küsida, mis kuritegu see on?»

«Ta on purjus, ta on purjus,» sosistasid külalised kahjurõõmsalt. Kuid Prohhor oli kaine, ainult tema hing oli purjus.

«Prohhor! Lõpeta oma kõne! Joo külaliste terviseks! Hurraa!» karjus Niina, kes ei suutnud ennast enam valitseda.

«Hurraa! Lõpetage oma kõne... Te olete väsinud. Lõpetage!»

Prohhor, kahvatu ja koltunud nagu elevandiluu, tõmbas külmade sõrmedega üle otsaesise, heitis kiire pilgu Ilja Sohhatõhi poole, kes mõtlikult kahvliga hambaid torkis, ja ohkas valjusti. Ta jalad värisesid.

«Missugune see teie kuritegu siis on?» kordas kindral oma küsimust ja ta Prohhorile peale vaatavad silmad tõmbusid kaheks kitsaks piluks.

«Noh, mis sa veel ootad? Tunnista kõik üles, kahetse! ...» käskis Prohhorit sisemine hääl.

«Minu esimene suur kuritegu, teie ekstsellents, kui soovite teada, on... on...» ja segadusse sattunud Prohhor, nagu kartes oma sõnade eest vastutust kanda, hakkas kogeleva. Ta mõtetest käis välkkiirelt läbi — öö, tulistamine, Anfissa akna all... Kõik Prohhorile lähedased jahmusid. Niinale tõusis veri pähe, ta tahtis karjutada, mehe juurde söösta, kuid ei suutnud ennast liigutada. Prohhor nägu muutus süngeks. Kogu saali meeleolu oli viimse võimaluseni pingule kistud.

«Minu esimene kuritegu,» tungis tihedasse vaikusse raudne hääl, «minu esimene kuritegu on see, et mina, tühine inimene, poolharitlane, hävitasin taiga rahu, keerasin taigal juured ülespidi, tõin seisvasse sohu tegevusrohke elu. Viha väljendamisega säärase soise maailma vastu ma alustasingi oma kõnet.»

Ja korraka tormas nagu varisev mägi meist nõlvakutpidi mööda, pingeline meeleolu katkes. Niina naeratas lõbusalt ja hakkas esimesena käsi plaksutama, temaga ühines kogu saal.

«Ah, sa koerapoeg, kui osav ta on...» libises lihtsameelse Innokenti Filatõtši suust. Ta kippus Prohhorit

suudlema, kuid neli kätt haarasid tal korraka hõlmadest kinni.

«Mina vihkan maailma ja maailm, see tähendab soo, letargia, vihkab mind. Kuid ma ei hooli sellest!» Need teravad talitsematud sõnad tulid Prohhorile huultelt põlastavalt. «Tumedad hinged, kes peavad end maailma heledateks tuletornideks, ei saa aru minu põhiülesandest, mille ma enda ette olen seadnud. Nad ei tea ega võigi teada, kuhu ma jõuan.»

Protassov ja Niina, kes istusid teine teises laua otsas, vahetasid nende sõnade juures pilke ja tõmbusid ebamugavusest kõssi. Prohhorile viirastus jälle, et keegi tema selja taga tammub ja tuld ning suitsu välja ajab... Kuid seljatagune oli puhas, selja taga oli sein. Prohhor võttis kähku vestitaskust kokaiinipulbri ja tõmbas ninasse. Siis jätkas:

«Need mitmesugustest Noa-aegsetest moraalikestest võlutud tuletornid-tuuletallajad ei lase mind täie hooga töötada, vihkavad minu tegusid ja mind ennast kui tumeda jõu kandjat ja täielikku pimedusejüngrit. (Nüüd vahetasid pilke kolm: Protassov, Niina ja preester.) «Ma mäletan väga hästi oma armsa Andrei Andrejevitš Protassovi sõnu, keda ma pean väljapaistvaks inseneriks ja organisaatoriks. Protassov ütles kord minuga vaieldes: «Teie mõistus on suurem kui otsustusvõime.» See tähendab, et minu praktiline mõistus on geniaalne, kuid pole täiesti välja arenenud. Ma vastasin siis talle, et geniaalne praktik ja geniaalne mõtleja — need on kaks karu ühes koopas, need on kaks vaenlast. Ja kui need mõlemad oma loomult nii erinevad geniaalsused, hoidku jumal, ühes inimeses asuvad, siis käriseb selle inimese hing pooleks nagu tükk sitsi...»

«Andestage!» hüüdis Protassov. «Ma ei ole sellega nõus! ...»

«Armas Andrei Andrejevitš! Te ei ole nõus? Siis lubage teile öelda, et röövel Gromov on läinud alati risti vastu sellele, millega teised inimesed nõus on. Ja võib-olla minu teine kuritegu...»

«Prohhor!!!» hüüdis nagu kusagilt udust, lumetormi undamisest vaevalt kuuldav Sinilga, Anfissa või Niina hääl. Ja teravalt: «Prohhor, istu!»

Prohhor Petrovitš võpatas, vaarus ja jäi äkki kuidagi nõrgaks. Kõrvades ja peas kostsid nagu kirikukellad. Ta tonksas ninaga ettepoole, kuklaga tahapoole ja jäi pärani avatud silmadega enda ette vahtima. Talle viirastus midagi segast. Oli lai väli, mitte laud, vaid nagu tee, mis muutus kaugenedes üha kitsamaks ja kitsamaks. Ja seal kaugel seisis Anfissa, teeroos kleidi külge kinnitatud. «Kaol!» ja ta lõi kämblaga vastu lauda ning tee kadus. Oli jälle valge laud, lilled, viinad ja metsloomade lõustad. Prohhor tahtis Niinat säästa ja oma kõne lõpetada, kuid ei suutnud enam oma pulbitsevaid mõtteid tagasi hoida. Ta ütles:

«Näiteks minu naine Niina Jakovlevna, hiilates kõigi taevalise voorustega, asub praktilise tegevuse juurde. Ja ma ennustan, et õige peagi muutuvad nulliks algul tema kapitalid ja siis kõik tema ettevõtted. Ma ei taha talle etteheiteid teha, ma tuletan talle ainult meelde, et üht-aegu ei saa teenida jumalat ja mammonat, millega peavad muidugi nõustuma ka siin viibivad vaimulikud. Inglise ei saa kuradit ja kurat ei saa muutuda ingliseks. Veel raskem on kujutleda ingel-kuradit — Niina soovi kiuste, kes tahab minus näha niisugust võimatut, ebaloomulikku kombinatsiooni.»

Viimased laused pobises Prohhor Petrovitš ebaselgelt takerdudes. Ta kõneles üht ja mõtles teist, täiesti... midagi muud... Puude ja rohu sahin muutus üha vaiksemaks ja vaiksemaks. Saabus suur vaikus. Siis katkestas Prohhor äkki, nagu mõistust kaotades vaikuse:

«Ma olen kurat! Ma olen saatan!!»

Ta tõstis kristallkarakhviini ja lõi sellega vastu lauda. Kristall lendas kõlinal kildudeks. Üldine kohkumine, hüüded, mets hakkas kohisema, lumega kaetud lagendik tõmbus kaardu ja seal, kus oli lagendiku serv, kerkis seitsmekordne majesteetlik torn. Torn kõikus nagu sile-datüveline mänd tormis, õõtsus ka lagendik, õõtsus kogu maailm, ja Prohhor Petrovitš, et mitte tasakaalu kaotada, haaras lauast kinni.

«Kas te näete torni?» («Istuge, palun, istuge,» ja keegi sikutas teda hõlmadest allapoole.) «Ärge kartke, mu vaenlased... Prohhor Gromov on tõepoolest kurat.

Ma olen kurat! Mitte kuradike, vaid tugev kurat, küünte, sarvede ja ahvi sabaga.» (Siin tõstis Prohhor Petrovitš oma värisevad käed üles ja sasis kohutavalt oma juukseid.) «Minu sees on saatana hing, saatana enda hing!... Ja ma võin kinnitada, et saatana hing minu sees on tugev nagu küüslaugu lõhn. Ta on minus hävitamatu, teda ei suutnud minu südamest välja põletada ei erakute palved ega minu enda oiged hingelise nõrkuse hetkedel.»

Prohhor Petrovitš jõi viinaklaasi ühe sõõmuga tühjaks ja vaatas ähvardava pilguga kõikide peale korraga ja eraldi mitte kellegi peale. Arst jälgis teda tähelepanelikult läbi suitsuklaasist prillide. Prohhor nägi ainult elu katkendeid: kellegi veiniklaas läks iseenesest ümber, mööda lumivalget laudlina valgusid laiali vereplekid; nuga lõikas sinki; tukkuva kindrali õlg säras ripatsitega epoleti tules; kellegi pead kattis õigeusu munga kõrge ümmargune müts; Priperentjevi vasak silm oli suur nagu kanamuna ja ujus otse Prohhoori poole.

«Jah!» Prohhor lõi rusikaga vastu lauda ja viirastuslik silm lõhkes. «Mina olen saatan, tallan oma kapjadega puruks kõik, mis mu teele satub, pistan kõik oma vaenlased sarvedega läbi, haaran küüntega kinni ligipääsmatuist kaljudest ja ronin nagu tiiger aina kõrgemale ja kõrgemale! Ja kui maa mu all lõhkeb, haaran ahvisabaga puust kinni, võtan hoogu ja lendan üle kuristikku. Ja nii kõikide kuradi atribuutidega töötades olen ma saanud teatud määral kuulsaks, vägevaks ja võimsaks. Teie, mu härrased, nägite torni tipust, mida on teinud seisvast soost tänane sünnipäevalaps Prohhor Petrovitš Gromov, üks kolmekümne kolme aastane subjekt, kelle juustes on juba tublisti halli.» Prohhor pani oma tugevad käed risti rinnale, vaatas vasakule ja paremale, pühkis higise näo salvrätiga kuivaks ja toetas raskesti oma kiviõvad rusikad lauale. «Niisiis, ma olen kuulus, ma olen vägev ja võimas!» (Just sel hetkel, mitte varem ega hiljem, astus tagauksest kööki habemik mees, kiri käes, ja tema järel isa — Pjotr Danilõtš Gromov.) «Kuid, mu härrased, võitluses eluga olen ma vallutanud alles esimesed lähised, olen suure vaevaga jõudnud oma torni esimesele korrale. Tõsi, see teekond oli

kõige raskem, seda alustati nullist. Antud momendil hinnatakse minu ettevõtteid kolmekümne kolmele miljonile rublale. Täpselt kümne aasta jooksul suudan ma tõusta torni tippu. Selleks ajaks saab minust selle piirkonna täielik valitseja ja minu ettevõtteid hinnatakse siis kolm korda kolmsada kolmkümmend kolm miljonit, see tähendab üks miljard!» Prohhor oli lämbumas sõnadest, mõtetest ja tormilistest südamelöökidest, silmad leegitsesid kohutavast sisemise jõu tulest ja hingest avanevast õudusest. «Kuid... Kuid...» Ta pigistas käed rusikasse, ähvardas kedagi kaugusse, kõõritas jälle üle öla tagasi ja võpatas üleni. «Kuid... ma tunnen, mu ees on haud... Ma ei taha! Ma ei taha!...» Ta vaarus ja tõstis käed surnukahvatuks muutunud näo ette.

Tema juurde tormas arst. Hüppas püsti Niina, kargasid üles Protassov ja nokastanud Innokenti Filatõtš. Hõõrus silmi tukkuma jäänud kindral — talle viirastus millegipärast inimkeeles kõnelev karu.

Koridoris oli kuulda kisa, kära ja rüselemist. Õudne, lohmakas Pjotr Danilõtš, keda teenrid kinni hoidsid, tungis siiski pidulikule söömaajale ja karjus tuhkpookeppi viibutades metsiku häälega:

«Mõrtsukas!... Kurjategija!...»

Prohhor Petrovitši kohkunud pilk peatus isal. «Viirastus, viirastus, surnu... See pole tema, ta on hullumajas.»

«See on viirastus!... Niina! Teie ekstsellents!... Mis see tähendab? Kust ta siia sai?»

«Mõrtsukas!» ja kohutav isa tormas kohutava poja kallale. «Kurjategija, värnakk. Oma lihase isa... hullumajja... Olgu sa neetud!» karjus Pjotr Danilõtš, kiskus enese lahti ja virutas pojale kepiga, kuid haarati seal samas kinni ja lohistati välja. «E-e-ekstsellents! Tema tap... Anfissa. Pü-pü...» lendasid kinnipigistatud suust üha vaiksemaks jäävad karjatused.

Külalised seisis tardunult nagu elavas pildis näitelaval. Kõigil käisid külmajudinad üle selja. Näost lumivalge Prohhor värises, nii et hambad lõgisesid. Niina Jakovlevna nõrkas äkki ja langes tugitooli, ägedad krambid kurgus kägistasid teda, kuid polnud ei kergendavaid pisaraid ega hüsteerilist nuttu.

Et summutada ennekuulmatut skandaali, haarasid kõik klaasid ja karjusid «hurraa». «Elagu Prohhor Petrovitš!», «Elagu Niina Jakovlevna!». Joobnute karjumine, kära, kristallklaaside kõlin. Muusika mürtsumine. Olvaline diakon Ferapont ajas enda püsti nagu torn (isa Aleksander noogutas talle: «Lase käia kõigest loost!»), pööras näo ikooni poole ja paiskas nagu vasklorust mahlaka bassiga:

«Õnnelikku ja rahulikku elu! Tervist ja lunastust... Ja kõiges head kordaminekut...»

Äärmuseni erutatud Prohhor ees seisis äkki toapoiss, kiri kandikul. Diakon laulis üha mahlakamalt, Prohhor luges kahvatades ebaselgeid varesejalgu:

«Proška Ibrahim-Oglõ ei ole veel kärvand ta tuli elavalt sinu riigis.»

«Kes tõi?»

«Üks prillidega mees... Soovib armulise härraga rääkida.»

Diakon kurdistas kogu maailma:

«Prohhor... Petrovitš... Gro-o-mo-vile!...»

Kõik külalised kuni viimseni, unustades Prohhorit, unustades, kus ja mispuhul nad istuvad, ajasid suud ja silmad pärani ning puurisid pilgud hiiglase-diakoni mõirgavasse suhu.

Prohhor, olles täiesti masendatud ja erutatud, hiilis märkamatuult kööki. Välisukse juures, ukse käepidemest kinni hoides, iga hetk põgenema valmistudes, seisis paljaspäine väikest kasvu habemik. Prohhor süda jäi äkki seisma, teda läbis terav külmavärin:

«Šapošnikov... Kuidas? Šapošnikov?!» ohkas ta ja taganes.

«Jah, Šapošnikov... Sinilga ja Anfissa tervitavad sind. Ma tulin teisest maailmast.»

Uks paugatas, külastaja kadus. Kokad viskasid noad, lusikad, pannid käest, seisis sirgelt nagu soldatid.

... Niipea kui Prohhor Petrovitš oli saalist lahkunud, sosistas agar kubernerit käsundusametnik Pupkin, kasutades üldist segadust, tukkuvale kindralile ärevalt kõrva:

«Kas te mäletate, kas te mäletate, teie ekstsellents härra Gromov kinnitas oma vastikus, rumalas kõnes kogu aeg: ma olen kurjategija, ma olen kurjategija...»

«Mis? Kurjategija? Kes on kurjategija? Ah-haa, jaa...» ning tugevasti nokastanud kubermanguülem hakkas vähehaaval ärkama.

«Näete, teie ekstsellents... Ja korruga tõendus, korruga see kohmakas isik, keegi vanataat... See oli Prohhor Gromovi lihane isa. Kujutlege, kindral, tema oma poeg oli ta hullumajja paigutanud. Fakt, fakt... Ja vanataat meenutas jällegi kedagi Anfissat... Teie ekstsellents! Siin on kindlasti midagi kriminaalset. Keegi Anfissa, mingi tapmine?...»

«Mis?... Hm!... Ja-jah,» jaatas poolunine kindral, ärkas, hõõrus silmi, kõhatas ja proovis häält: «Kha, khal Mis! Kas te arvate? Hm...»

Ta tundis ennast äkki äärmiselt solvatuna, talle meenus korruga sokk, kuidas see tal sarvedega kaks korda tagumikku virutas, ja talle meenus veel, kuidas ta peaaegu vägisi karujahile veeti ja kuidas surnud karu teda «suliks» nimetas. Ja lõpuks see joobnud rikka mehe kõne, täis mõistatusi ja lubamatuid keerutusi: kord on ta kurjategija, kord on ta saatana, ja seda lubatakse kubernerl juuresolekul... Noh, e-ei!... See on juba, see on juba, see on juba... Hm!... Jaa! See on juba liig.

Kindral hakkas ähkima, liigutas üht jalga, see liikus, liigutas teist, see liikus ka — ja proovis siis tõusta. Tõetanud lihavad kämblad vastu lauda, sikutas ta suure vaevaga oma tüseda kere toolilt lahti ja tõusis püsti, selga suure vaevaga sirgu ja silmi hirmuäratavalt punge ajades sammus ta kuhugi nagu metssiga, kes on tagumistele jalgadele tõusnud.

«Tooge ta!... Tooge ta siia!» möirgas oma võimu suurusest joobunud kuberner. «Kus on peremees? Siia tuua! Kus ta isa on? Siia tuua, siia tuua, siia tuua!... Ma veel näitan teile! Järele uurida! Jalamaid!... Te unustasite, kes ma olen? Kus on peremees? Kinni võtta, areteerida!... Anfissa? Lõpp peale teha!... Anfissale lõpp teha. Ma veel näitan teile karu ja sokku!»

Pupkin, pristav ja maakonna politseiülem jälgisid hämmeldunult metsistunud kindralit, pööritasid silmi ja

raputasid pead ega teadnud, mida teha. Siis hakkasid kindrali jalad tõrkuma, ta vajus tugevasti küljeli, epolettid kaotasid horisontaalse asendi, vasak epolett lähenes üha enam ja enam diakonile, ja siis käis äkki kõrvulukustav kärgatus, nagu oleks hiigeltahur põrutanud:

«Pa-a-al-ju... a-a-astaid!...»

Kõmin ja mürin täitis kogu saali, seinad värisesid, klaasid kumisesid, ka jahmunud, kurdistunud külaliste kõrvad kumisesid. Kindral kähises: «Mis-mis-mis?», põrkas lõhkenud pommist eemale, toppis kõrvad kinni, ta põlved läksid nõrgaks ja ta oleks peaaegu põrandale istunud, kuid langes pehmesse tugitooli, mille keegi seltskonnast oli talle osavalt lähedale nihutanud.

Sel ajal tahtis jahmunud ja kõikidest mahajäetud Prohhor söögisaali minna, kuid tema ogaraks läinud jalad kandsid teda edasi. Olaga mööda koridori seinu libisedes möödus ta ühest, teisest, kolmandast suletud uksest ja langes sisse seitsmendast uksest — hundi tuppa. Ta kukkus hundi õlgedega täidetud magamiskotile, ketti pandud looma kõrvale.

«Kurat! Kummutasin liiga palju konjakit,» pobises Prohhor Petrovitš. Kuid siis tundis ta äkki, et talle löödi mingi raske asjaga vastu kukalt nagu seal, Altõnovi juures. Ta oigas, karjatas: «Doktor!» ja kaotas teadvuse.

Viiekümnest tugevast kõrist koosnev koor laulis kolm korda «Palju aastaid». Külalised olid kõik veel diakoni fenomenaalse hääle nõidusliku võlu all: nende kõrvad kumisesid ja pragisesid nagu pärast kanget vingumürgitust. Taibukas Innokenti Filatõtš aga jõudis juba pere-mehe kabinetti joosta ja tagasi tulles kardetava külalise — tšinovnik Pupkini — osavalt gobeläänportjääri varju viia.

«Prohhor Petrovitš palus väga teile, kõrgeausus, siin selle kingituse üle anda. Ärge pange pahaks...» ja Innokenti Filatõtš pistis talle taskusse puhtast kullast portsigari.

Pupkin kohmetas, kuid võttis kingituse väga lahkelt vastu.

Toibunud kergest hüsteeriahoost, atakeeris Niina Jakovlevna diakoni poolt kurdistatud kindralit Peretrjahni-Ostrovskit. Ta viis kindrali käe alt kinni hoides oma mehe tühja tugitooli juurde ja, kummardades oma lühikesekasvulise kavaleri kõrva äärde, kõneles talle kudrutava häälega:

«Kui armas, kui võluv te olete. Ma olen teisse otse armunud.»

«Ja-ah? Oh-hoo... *Grand merci, grand merci.* Kuid teie olete ju jumalanna Diana. Ei, kus sellega!... Psyche ise peaks teie teenistuses olema...» Kindrali jalad vallatlesid endiselt: ta komistas, kuldepoletiga vastu Niinat põrgates.

«Kindral, ma olen kindel, et te ei osuta sellele mingit tähtsust... sellele... sellele minu äia vembule: ta on ju raskesti haige — vaimuhaige...»

«Jaa!... Siin, teate. Ja-aa... Hm-hm... Siin, kuidas seda nüüd öelda...»

«Noh, jõudsimegi kohale. Istuge minu mehe tugitooli ja olge piduperemees. Mina aga olen teie armas Sofi... Ma tean, ma tean kõik-kõik-kõik,» ja ta ähvardas teda vallatult naeratades ilusa väikese sõrmekesega. «Te olete kelm, ah, milline kelm! Ma näen, te pole naiste vastu ükskõikne...»

«Oh-hoo!... *Grand merci, grand merci,*» ja ta suudles tugevasti Niina kätt.

Niina aga sosistas kindralile:

«Teie Sofia jaoks panin ma valmis väikese mälestusese — kaelakee briljantidega.»

Kindral tõusis uljalt püsti, lõi kannused kokku ja suudles kolm korda kõige rafineeritumal viisil Diana aromaatselt kätt. Vajus aga samas viltu ja patsatas tugitooli: «Olen väga rõõmus oma *Merci* eest... *Grand sofi, grand sofi*...»

Siin naeratas noor Diana silmade, hammaste ja kõigi kurdudega ning heljus Priperentjevi juurde. Teda oma mehe verivaenlaseks pidades pani Niina ta enda kõrvale istuma: «Siin on teil mugavam, armas *monsieur Priperentjev*...»

Innokenti Filatõtš sosistas midagi Nadenkale. See naeratas, läks üleni punaseks, tõmbas silmad vidukile ja

hakkas hallipäisele lihavale, mustade vurrudega kuberile silmi tegema.

Pidu kestis edasi.

«Härrased!» Perenaine tõusis, šampanjaklaas käes. «Minu mees haigestus, tema juures on praegu arst. Teate, lõpmatud askeldused juubelipidustuste ettevalmistamisega, magamata ööd, mured — ta on kohutavalt väsinud. Ja muidugi ka nokastanud. Ta jäi korraga kuidagi nõrgaks. Te vabandage, mu härrased, et see nii juhtus... Ma panen... Ma tõstan klaasi meie kalli, auväärse külalise, tema ekstsellentsi Aleksander Aleksandrovitši terviseks. Hurraa, hurraa, härrased!»

Klaasid löödi kokku ja tühjendati. Muusika mängis, klaasid täideti uuesti.

«Härrased!» Ruuge habemega Pupkin tõusis püsti. «Meie sügavalt austatud Prohhor Petrovitš on üks meie suure kodumaa soliidsemaid tegelasi. Tema puhas südame-tunnistus ja ausus on üldtuntud... (Siinkohal Rjabinin ja Sahharov kõhatasid, Innokenti Filatõtš aga aevastas ja hüüdis lõbusalt: «Vaata see on tõsi, see on tõsi!») Ta geniaalsus äri alal on ka väga kõrgel tasemel. Kuid Prohhor Petrovitšil on peale kõigi tema asjalike positiivsete omaduste veel suurepärane kõneand. Tema tore, eredaist võrdlustest täidetud pateetilistes žestides ja sõnades ettekantud kõne võiks olla hiilgavaks eeskujuks igale oraatorile...» Pupkin kõneles tuiselt ja hästi, katsudes aeg-ajalt käega taskut, kus asus kullast portsigar.

Klaasid löödi kokku ja tühjendati, orkester mängis, klaasid täideti uuesti. Üks lauakõne järgnes teisele. Šampanjat voolas ojana nagu muinasjutus. Kaks korda püüdis uljas kindral Peretrjahni-Ostrovski tõusta ja lauakõnele vastata, kuid see ei õnnestunud tal kuidagi.

Joobnud külalisi kanti lõunasöögilt kätel ja veeti troikadel nende kortereid mööda laiali. Ilja Sohhatõh läks koju jalgsi, kuid tee peal püherdas maas.

Kindralit, kes asus ülemise korra kolmes paraadtoas, piinas luksumine. Ta palus härdalt Issidori, et see teda telefoni teel *mademoiselle* Sofiga ühendaks, kuid kaine Issidor püüdis kindralit igati veenda, öeldes talle juba sajandat korda, et «meie oleme praegu taigas, mamsel aga on linnas tuhande versta taga» ja et «teie, armuline härra, suvatsesite lõunalauas liiga palju süüa, sellest luksumine, ja olge nüüd hea, armuline härra, teie ekstsellents, võtke riidest lahti ja heitke jumala nimel magama». Kindral tõendas luksudes ja endamisi «la-lalaa» lauldes, et ta magada ei taha, vaid paneb kasuka selga, võtab suusad ja läheb karujahile. Issidor lõi endale vastu külgi, naeris tasa ja ütles:

«Nüüd on ju väga kuum aeg, väljas on suvi, teie aga suvatsete lausuda — suusad!...»

«Oh-ho-hoo... Suusad? Ma ütlen — siisike!...

Siisike, kus laulu löid?
Ma Fontankal viina jõin...»

kepsles kindral püksitrakse venitades.

«Äh seda noorust küll!» hädaldas vanake Issidor, aidates noorenenud isandal lahti riietuda. «Teil ei ole enam pidamist...»

«Oh-ho-hoo!... Mis siis? Mis siis? Ma veel, vennas... Pagana hea plombjäär oli... Ja seesama... Klikoo, Klikoo...»

«Jah, Klikoo polnud halb, teie ekstsellents. Muus osas abistab teid üks näkineid. Mina lähen nüüd tunnikeseks jalutama. Egas armuline härra näkineiusid kardada?»

«Oh-ho-hoo! Mina? Näkineiusid? Mitte mõhku,» ütles kuni aluspesuni lahtirõivastatud kindral.

Issidor väljus, tõukas Nadenka uksest sisse kindrali juurde ja siirdus õitsvast tubakast hurmavalt lõhnavaesse hämarasse aeda.

... Kell kümme õhtul süüdati illuminatsioon. Kell üksteist sõitsid külalised kolmel tuledega kaunistatud aurikul kahe orkestri ja kahe koori saatel lõbusõidule mööda Sünget jõge. Õnnelik Nadenka lendas kord ühe, kord teise tuttava juurde ja kõneles naerdes läbi nina:

«Soovige õnne!... Ma olen nüüd politseiülemä abihaasa. Minu tobu sai ametikõrgendust.»

Juhtlaeval asusid Prohhor Petrovitš, Niina, kindral ja teised aukülalised. Nadenka südameheldusest äsja ündinud politseiülem ei lahkunud kindrali kõrvalt. Prohhor oli ülemäära lõbus ja muretu.

«Härrased!» hüüdis ta oma kätt pimedusse sirutades nagu Falconet' Vaskratsanik. «Vaadake, missugune ilu meid ümbritseb.»

Tõepoolest, oli muinasjutuliselt ilus. Nagu smaragdist mänguasi lõikus pimedusse tuhandetest lambikestest särades torn «Hoia silmad lahti». Kaljuseid jõekaldaid valgustasid mitmes kohas värviliste bengali tulede plahvatused. Kord siin, kord seal piki jõekallast plahvatasid imetoredad tulevärgid, pildudes sädemeid. Kinkude tipud leegitsesid lõkketuledest nagu vulkaanide kraatrid. Kõik see jagunes miljoniteks tähtkondadeks ja paiskus nagu peeglitaolisse kuristikku, tihedasse mustendavasse vette.

Juhtlaeval vehiti kolm korda põleva tõrvikuga. Tornitipust hüüdis poisike alla:

«Fedotõtš! Hei, Fedotõtš!»

«Aiman!...»

Ja üksteise järel mürisesid öövaikust vapustades suurtükipaugud. Viie minuti pärast plahvatas vastaskaldal seisev laudadest fregatt. Lõhkedes paiskusid fregati sise-musest värviliste tulede joad. Mitme versta laiuselt valgustasid ööd sädeme purskkaevud. Üksteise järel sõöstid süngesse taevasse tulilinnud, lohed, kuradid, nõiamoorid. Nüüd lendas ja lõhkes mustades pilvedes pürotehnikakunsti kõige suurem trikk — kullakarva tuledes transparent: «*Prohhor Gromov X aastat*».

Jahmunud külalised ahhetasid, kilkasid, plaksutasid käsi ja karjusid «hurraa». Orkestrid mängisid, koorid laulsid, suurtükid paukusid kõrvulukustavalt.

«Kolossaal, kolossaal!» kähistas järelejätmatult nokastanud mister Cook, kes oli end jäätisega ära külmetanud. «Kanonaad nagu Sevastopoolis!... Nagu ütleb väga parem vene vanasõna: «Talumees esmalt kärgatab, siis lööb risti ette» — ta tahtis daamide ees hiilata oma vene keele ja ajaloo tundmisega.

Ainult Prohhor Petrovitš, kes alles hiljuti oli näinud

taiga majesteetlikku tulekahju, vaatas saatanlikult targa pilguga ükskõikselt kõiki neid rumalaid tulukesi.

«Šapošnikov... Šapošnikov... Hullumeelne isa... Surnud tõusevad hauast... Anfissa, Sinilga, Šapošnikov... Ja see põrguline Ibrahim... Ei, ma ei saa aru, mis minuga sünnib.» Prohhor'i süda oli muret täis, kuid ta lobises külalistega väga lõbusalt ja muretult. See Prohhor Petrovitši ülemäära suur lõbusus hakkas üha enam ja enam rahutust tekitama teda jälgivale suitsuklaasist prillidega arstile. (Kirurg Dobromoslovit pidustel ei olnud: ta hakkas taigat kartma, töötas umbes kuu aega haigla juures ja sõitis koju tagasi.)

«Mulle ei meeldi teie abikaasa,» ütles arst Niinale üsna halvas saksa keeles, pikkade sõrmedega oma assüürlasehabet näppides.

«Ma kardan juba ammugi tema tervise pärast,» vastas Niina. «Ja see tänane kõnel! Issand, peaks ometi kõik juba lõppema, kõik need pidustused! Kuid, jumala pärast, mis temaga siis on?»

«Midagi algava vaimuhaiguse esimeste tunnuste taolist.»

«Kui ebasobival ajal. Aga mis põhjusel siis, doktor?»

«Hingelised vapustused — nagu papakese skandaalne ilmumine. Ülemäära sagedased joomingud... Noh... kokaiini kuritarvitamine...»

«Kas kardetav?»

«Ei usu. Hea puhkus — ja kõik läheb mööda. Muu seas, mina pole ju spetsialist.»

«Merci. Ma imestan, kuidas nad võisid lasta isal... Noh, väga hea... Hiljem kõneleme,» ja ta hüüdis: «Härrased! Tarvis ballile rutata. Varsti on kell juba üks.»

Aurikud pöördusid tagasi.

Prohhor tantsust osa ei võtnud. Ta istus nelja pealinnast saabunuga oma tohutu suures, kaunis ebamugavas, pseudo-mauri stiilis kaunistatud kabinetis.

«Vabandage, et see nii välja kukkus... See on tõesti halb, kuid midagi pole parata. Äri,» alustas ägeda nohiseemisega asjalikku juttu endine porutšik Priperentjev. «Niisiis, väga austatud Prohhor Petrovitš, tulles teid tervitama teie hiilgava tegevuse kümnenda aastapäeva puhul, peame teid kahjuks kurvastama järgmise teatega:

armuline härra, ma algatasin pealinna vastavates instantsides kullaväljaku, mis õiguse järgi minule kuulub, teie käest äravõtmise asja...»

«Ja edasi?» Prohhor kergitas hooletult kulmu, kuid ta süda tõmbus valusalt kokku.

«See ministriabi, kes...»

«Kes praegu enam ametis pole,» katkestas Prohhor Priperentjevit. «Järeltulijaile aga oskasite te altkäemaksuks suurema summa pihku pista, kui oli see, mis mina erus olevale kõrgemale ametnikule andsin. Kas nii?»

«Te kõnelete seda tunnistajate juuresolekul?»

«Teie altkäemaksust kõnelen ma ainult oletamisi, enda omast aga — jah, ma kõnelen avalikult, tunnistajate juuresolekul. Kuid ma ei usu, et riigi seadusi võiks igas olukorras ära osta. Mina igatahes hakkain teiega protsessima, saagu mis saab. See on esiteks. Teiseks — «Novõi» kaevandusse olen ma mahutanud üle kahe miljoni rubla.»

«Vaevalt küll, mu kullake, vaevalt küll,» lausus halli habemega kaupmehemürakas Sahharov ja nuuskas punasessa taskurätikusse nina. «Me vaatasime kaevanduse üle. Põhikulutusi võib seal olla kakssada-kolmsada tuhat. Nii vist, sõbrad?»

«Nii, nii, mitte rohkem,» kinnitasid kõik kolm.

Kuid palja koluga ja kokkusurutud huultega ilmetu vanataat, vandeadvokaat Arzamassov, lisas:

«Kõige rohkem kolmsada viiskümmend tuhat. Koos uue tehnilise varustusega. Koos bageriga.»

«Ma ei karda sind põrmugi, Ibrahim... Mitte põrmugi ei karda. Küll sa näed.»

«Ja mis siis?» ning Prohhor kergitas teist kulmu.

«Aga sina, mu kullake,» põristas jämeda bassihäälega Sahharov oma taskurätikut raputades ja neljaks kokku pannes, «oskasid kaevandusest juba oma kaks-kolm miljoneist võtta.»

«Mina võib-olla võtsin sealt juba viis miljonit ja võtan veelgi kolmsada kolmkümmend kolm miljonit, aga teie, mu härrased, ei saa üht naelagi kulda näha.»

«Andestage, Prohhor Petrovitš,» lausus jurist Arzamassov, avas oma kitsad huuled ja kohendas igerikul ninal kuldnäpitsaid. «Lubage teid asjaga kurssi viia.

Kaevandus «Novõi» ja kogu sinna juurde kuuluv kullaväljak lähevad õige pea üle aktsionäride ühingule, kelle põhikapital on viis miljonit rubla. Aktsionärideks on Venemaa suurimad ärimed, sealhulgas teie kabinetis viibivad härrad Rjabinin ja Sahharov ning ka mõned Lääne-Euroopa kapitalistidest. Me hellitame lootust, et ka teie, Prohhor Petrovitš, astute meie...»

«Täna, täna...» ja Prohhor pahvatas naerma. «Võite lootusi hellitada nii palju kui soovite. Kuid selles on veel vara rääkida. E-ei, see ei lähe teil läbi!... Mitte tuhkagi te ei saa! See asi läheb teil nurja! Kes ma teil siis olen — poisike või? Täna minu, homme teie?» rääkis Prohhor ja hakkas mööda kabinetti närviliselt kõndima ning tõstis oma lõikava hääle üsna ülemistele nootidele. «Te oleksite võinud oma tarkades koludes arvesse võtta...»

«Vabandage... Kas ei saaks korrektsemalt...»

«...te oleksite võinud arvesse võtta minu isiklikku tööd, minu kogemusi, mis ma olen sellesse ettevõttesse paigutanud. Ma hindan oma tööd miljardi rubla peale!... Kolmsada tuhat, kolmsada tuhat! Mõtleks, missugused hindajad päevavalgele ilmuvad! Teil aga, härra leitnant Tšuprõnnikov, see tähendab, vabandage... porutšik Priperentjev, oli täiesti asjatu kaevanduse tagasisaamise küsimust üles tõsta. Teie vend jättis selle saatuse hoolde, te isegi ei teadnud selle olemasolu. Kuid teile ja teie teisikule leitnanti Tšuprõnnikovile, nurjatule võltsmängijale, ah-ha-haa!... ja-jah, palun ärge krimpsutage nägu ja ärge jõllitage mu peale oma hirmsaid silmi, teile, nurjatule võltsmängijale, vabandage, mitte teile, vaid sellele lurjusele Tšuprõnnikovile, kes mind lihava Dunka, Avdotja Fominišna juures paljaks röövib, teile muidugi pole niisugused jõledad tembud uudiseks...»

«Härrased, teen ettepaneku siit lahkuda... Mida see tähendab, mida see tähendab, mida see tähendab?!»

«Härra Gromov!» kõlas karjatus. «Pidage seda silmas, härra Gromov, et aktsionäride ühinguusse kuuluvad kõrgelseisvad isikud.»

«Ma sülitän teie kõrgelseisvatele isikutele! Minule on nad madalalseisvad!» müristas Prohhor täie hooga, nii

et süljepritsmed suust lendasid. «Kaevandus on ja jääb minu omanduseks. Ma relvastun suurtükkide ja kuulipildujatega!...»

«Aktsionäride ühingust võtavad osa isikud keisri perekonnast,» kõlas hoiatavalt kurjakuulutav hääl, kuid Prohhor ei kuulanud kedagi.

«Ma relvastan kõik töölised ja kogu ümbruskonna. Vallutage siis mind sõjaga! Ma ei karda kedagi, ei nurjatut kaupmeest Altõnovit, kelle ma Neevasse jää alla pistan, ei Ibrahim'i ega Anfissat... Ei Šapošnikovi. Mitte kedagi ma ei karda!...»

«Missugust Ibrahim'i? Missugust Anfissat?»

Prohhor ohkas raskesti nagu keerisest pääsenud uppuja, haaras tugitooli leenist kinni ja lõi endale peoga vastu otsaesist, ta silmad hakkasid hämmeldunult vilama:

«Andestage! Andestage, mu härrased!» ütles ta pehme, haleda häälega. «Ma olen väga väsinud... On juba kell kolm öösel... Ma olen haige... Ma tahan magada, mu härrased!»

Kuid teda kuulas ainult kabineti alasti tühjus. Prohhor krimpsutas valuliselt nägu ja läks vaarudes vaibaga kaetud türgi diivani juurde.

Pidustused kestsid veel teisel ja kolmandalgi päeval. Kuid Prohhor Petrovitš ei võtnud neist enam osa: ta andus mõnuga arsti poolt ettekirjutatud rahule ja peale Niina, keda ta oli oma käitumisega kurvastanud, ei võtnud kedagi vastu.

Külalised sõitsid ära. Lumeväljakult, kus pidutsejad sõitsid kesksuvel nartade ette rakendatud põtradega, kuulasid kahe šamaani salapärasest loitsimist ja sõid jäätist, veeti nüüd koormate viisi soola, mis oli etendanud lume osa.

Kõik Gromovi ettevõtete töölised asusid tööle. Algas uus aastakümme, mis töötas Prohhor Petrovitšile miljardisse ulatuvat tohutut rikkust ja koos sellega kuulsuse sära ning suurima võimsuse tippu.

Sellest mõttest põledes heitis Prohhor tulise ägedu-sega uhke väljakutse kogu maailmale.

Kuid ta nähtavasti ei teadnud, kui järsud on igasuguste inimunistuste tippude küljed, missugused kraavid on elu kaevanud isikliku heaolu aujärje ümber, missugustesse urgastesse võib sattuda kaduvat kuulsust otsiv inimene ja missugusesse pimedusse võib ta langeda, kui ta ennast teistest kõrgemale seab.

Seda lihtsat tarkust kordas Prohhorile sada korda ka Niina. Kuid Prohhor oli kahe aastakümne piiril muutunud kurdiks, pimedaks ja veel palju kalgimaks kui varem.

Kogu Prohhor Petrovitši hingeline tegevus kulges nüüd tema poolt läbielatud unustamatute unenägude tähe all.

Esimene häbistav unenägu oli stiihiline tulekahju, kus Prohhor hirmuga töölistele igasuguseid lubadusi andis: «Poisid, päästke minu ja teie oma!», aga kui hädaoht möödus, salgas ta oma sõnad maha. Teine unenägu — verevalamise-eelsed päevad ja tööliste verine mahalaskmine. Kolmas unenägu — emake põlismets kahe eraku ja uuesti «elluärkanud» Anfissaga. Neljas häbistav unenägu oli pidulik söömaaeg, poega neediv isa, Ibrahim-Oglõ reaalne vari, «surnuist ülestõusnud» Sapošnikov.

Ja kõik see kokku — kohutav stiihiline tulekahju, viirastused, kummitused, veri — piitsutas halastamatult närve, ajas mõtted segi. Minevik muutus olevikuks ja olevik nihkus tagaplaanile. Mineviku reaalsus ümbritses teda tihedalt igast küljest, kerkis tema ette täie jõuga.

Neis mineviku reaalsustes ta elas ja tegutses.

Tema käesoleva päeva toimingud aga — asjaajamine, tegevus, käsud ametnikele, kõnelused ja erutused — näisid talle unenäona, möödusid nagu läbi udu, puudutasid ainult kergelt ta teadvust.

Kuid kogu tragöödia seisis selles, et, ahvätletud sise-misest ahnuse häälest, pimestatud kuulsuse särast ja selle otsinguist, ei suutnud Prohhor Petrovitš seda ise märgata: ta elas ja töötas nii, nagu tema asemel oleks elanud ja töötanud iga teine inimene, kes ei märka oma intellekti tumenemist.

Jah, intellekt oli tumenenud, kuid suurim tembumees

aru oli selge ja tegutses. Heitnud selge, aruka pilgu saabuvale aastakümnele, andis Prohhor Petrovitš käsu: am-mendatud, vähest tulu andev kaevandus «Dostanj» esialgselt sulgeda, kaevanduse maa-alused šahtid veega üle ujutada, et sulid tegutseda ei saaks. Kõik töölised sellest kaevandusest üle viia «Novõi» kaevandusse, mis läheb Peterburi peremeeste kätte. Ning tuua veel viissada mullatöölist lõppevatelt teetöödelt.

Töötada «Novõi» kaevanduses kahe vahetusega, päeval ja öösel. Töötada röövkullaotsijate meetodil nagu vaenlase maa-alal, see tähendab, ekspluateerida peakul-lasooned ja rikkad väljad, muu jätta. Las kuradi kraba-jad Peterburist koos oma kõrgelseisvate isikutega ja isaari perekonna liikmetega õgivad neid jäänuseid, mis Prohhor Gromovi rikkalikult laualt järele on jäänud.

«See on igaks juhuks,» ütles ta mäeinseneridele Ab-rossimovile ning Obratšovile ja tööde üldjuhatajale Protassovile. «Kuid ma olen rohkem kui kindel, et nad eluilmaski seda kaevandust endale ei saa. Mitte tuh-kagi nad ei saa!»

Aga nelja silma all ütles Prohhor Protassovile:

«Ma paluksin teid, Andrei Andrejevitš, Piiterisse sõita ja seal kullavälja suhtes tegutseda nii, nagu tegutseksin mina ise — suurejooneliselt, kulusid säästmata.»

«Nii tegutseda, nagu teie tegutseksite, Prohhor Petrovitš, ma muidugi ei suuda!»

«Jah, ma mõistan. Seal tuleks altkäemaksu anda. Kas vähest Partševski ei sobiks selleks? Mis te arvate?»

«Kui avameelselt öelda, arvan ma, et kõrgemates sfää-rides on juba ette otsustatud kaevandus teie käest ära võtta. Ja teie ei suuda sellele vastu panna. Asjalikest kõnelustest jurist Arzamassoviga sain ma teada, et aktsionäride ühing, kelle põhikapital on viis miljonit rubla, sai Riigipangalt veel kümme miljonit toetust ja reservis on neil suured tuusad, Belgia ja Inglise kapita-listid. Aktsionäride ühing on peale teie välja paljudelt kullakaevanduste omanikelt nende ettevõtted nii-öelda juba ette ära ostnud. Nii et... Teate isegi...»

«Jah,» ohkas Prohhor. «Noh, tühja kah! Obratšovi poolt avastatud kullaväljade peale tuleb kohe avaldused esitada.»

«Esmalt tuleb need üle vaadata.»

«Hästi! Kuidagiviisi neil päevil...»

Prohhor Petrovitši teiseks käsuks oli: esimesest kuu-päevast kõikide tööliste palka kahekümne protsendi võrra alandada, kõikides ettevõtetes tööpäeva kahe tunni võrra pikendada. Uued lepingulised tingimused koostada. Rahulolematutele kohe lõpparve kätte anda ja kahe nädala palk ette maksta.

Töölisi rabas see kui välk selgest taevast. Kuid Euroopa Venemaalt saabunud partii uusi töölisi ja üksikutest küladest palgatud siberlaste jõugud muutsid järsku olukorda ja summutasid kära, mis oleks võinud tekkida Gromovi vanade tööliste hulgas. Kärarikkad hääled vaikisid, tuli silmades kustus, rahval tuli jälle alistuda oma endisele saatusele, mida ei suutnud muuta isegi valatud veri.

Niisiis, kõik läks jälle vanaviisi. Ainult sajad läbilas-tud selgadega laibad pöörasid end hauas ringi. Elusad aga kiristasid hambaid, valasid salajas pisaraid ja pur-jutasid.

Nii alustas Prohhor oma uut aastakümnet, sarna-nedes selle koeraga evangeeliumist, kes õgis oma okset.

See «hiilgav» algus ajas segadusse ka Andrei Andreje-vitši. Sellest vapustatud Niina kaotas samuti pea:

«Mis ma pean tegema? Mis teha? Jah, see on ju hul-lumeelsus...»

Kuid Prohhor, teades Niina vastuseisu, ei pidanud te-maga enam üldse nõu, lülitas ta täiesti välja oma iga-päevasest elust, eraldas end temast solvava vaikimise ja tooreste fraaside seinäga ning käis tema kõrval väl-jasirutatud küüntega nagu metsistunud kõuts.

Niina tundis seda selgesti, kuid end isiklikku maailma mattes ei kaevanud oma mure üle kellelegi. Ta otsustas siiski mehe vastu võitlusse astuda. See tähendab, pöör-duda samade praktiliste abinõude poole, nagu varemgi, kuid laiemas ulatuses. Ta ei näinud teist teed selleks, et Prohhorit ahnust taltsutada, töölisi tema vastu kaitsta ja ühtlasi ära hoida kogu ettevõtte hukkumine. Koos Pro-tassoviga suuri töid organiseerima asudes kartis ta väga ohtlikke tagajärgi enda suhtes. Ta teadis, et mees

saab maruvihaseks ja et purjus mees võib ta tappa või selleks mõrtsuka saata.

Võib-olla aitas Niina niisugusele aimusele enneaegselt ja vahest ka väga halastamatult kaasa Protassov.

Kord sõitis ta koos Niinaga ühe taigajõeekese äärde, kus ta oli avastanud grafiidilademeid.

«Sa võid siia rajada tulutoova ettevõtte,» ütles Pro-tassov. «Seda oma leidu olen ma seni salajas hoidnud. Ma kingin selle grafiidirikka maa-ala sulle, Niina. Kuid... Tarvis on enne kõik läbi mõelda, järele kaaluda. Asi seisab selles, et Prohhor Petrovitš lakkas minu jaoks olemast kui inimene, kui hingeliselt terve isik. Geniaal-suse oreool, mis mind algul võlus, on temas täielikult kustunud. See rumalus, mis ta praegu teeb, paljastas temas südametunnistuse ta hotentoti. Palku kahekümne protsendi võrra alandada, tööpäeva kahe tunni võrra pikendada — see on ju kurat teab mis!... Nüüd võib jälle oodata mässu, uusi mahalaskmisi. Kuid ma arvan, et Prohhor Petrovitš kas tapetakse tööliste poolt või ta hävitab enda ise. See on selge! Ja nüüd kõige tähtsam.» Protassovi hääle hakkas värisema, tema rind lainetas erutusest. «Kas sa armastad mind?»

Küsimus oli esitatud avameelselt, saatusele saatusele, ja see tuli Niinale täiesti ootamatult.

«Jah,» vastas Niina ilma kogelemata.

Protassov ei näinud üldse ette nii kiiret vastust ja kü-sis veel rohkem erutudes:

«Võid sa minu naiseks saada?»

«Ei! Ma armastan ikka veel Prohhorit, mul on temaga mingi sisemine side ja ma ei suuda seda purustada.»

Nad istusid lõkketulel keeva teekatla juures. Kolm strasnikut, kes neid saatsid, lõunatasid eemal, teise lõk-ketule ääres.

Ükskõiksust teeseldes võttis Protassov rahatasku ja selle vahelt prokurör Straštšalovi seletuskirja kohtumi-nistri nimele Anfissa Kozõrjova tapmise asjus, andis sõ-nagi lausumata kirja Niinale ja läks ise suplema.

Niina luges kaua ja ta silmadest tilkus pisaraid otse paberile, tint valgus laiali, ja Niina silmade eest möödus tema noorusaeg. «Vaene Anfissa, mina vaene!» ohkas Niina ja tiheda uduna ümbritses teda hingeline pimedus.

Karastatuna ja nagu veelgi rahulikumana istus Protassov tema kõrvale.

«Salapäraseid kuuldused armsa Anfissa tapmisest minu mehe poolt on mulle ammugi tuttavad,» ja Niina lõi eriti hardalt risti ette. «Kuid mina, kallid Andrei, ei usu neid siiski. Sa andesta mulle. Võib-olla see ei meeldi sulle nagu seegi, et ma vaese kannataja hinge eest palvetasin... Kuid... ma olen juba niisugune!»

Protassov ei teeselnud enam rahulikkust, ta hakkas tormiliselt hingeldama.

«Mul on veel teisi tõendusi selle kohta, et Prohhor on Anfissa tapja.»

Niina ei vastanud.

Protassov ei saanud aru, miks Niina vaikib, ja hakkas ärrituma. Ta oleks nii väga tahtnud, et Niina oleks kindlalt uskuma jäänud, et tema mees on mõrtsukas.

«Ma kohtasin sadamas poliitilist väljasaadetut Šapošnikovi, selle mehe venda, kes koos Anfissaga ära põles,» jätkas Protassov kergelt väriseva häälega. «See Šapošnikov teenib nüüd meie kontoris. Tal on venna surmaeelsed kirjad. Neis on...»

«Ah, ma ei usu teie Šapošnikove ega teie prokuröre!» katkestas Niina teda ärritatult. «Ma usun tervet mõistust. Prohhor armastas Anfissat meeletult, sellepärast ei saanud ta teda tappa. Ta oleks pigemini enda tapnud.»

«Othello armastas ka Desdemonat. Aga siiski...»

«Selle mõtles välja Shakespeare. Ta valetas!»

«See pole väljamõeldis. See on inimekirgede kirjutamata seadus.»

Jälle vaikus, nii pingeline nagu viimse võimaluseni pingule tõmmatud viiulikeel.

«Niisiis, see on sinu viimane sõna?»

«Jah, viimane! Tekkinud olukorra tõttu ei või ma sinu naiseks saada. Seda enam, et meie tõekspidamised on liiga erinevad.»

«Ah, Niina! Mind on juba ära tüüdanud sulle kümme korda ühte ja sedasama tõestada. Otse äärmuseni...»

«Näiteks sina ütled — võitlus nõuab ohvreid, verd. Isa Aleksander ütleb, et võitlus peab olema ilma verevalamiseta, ideeline. Kus on siin tõde? See väidete vasturääkivus on otse hirmus. See rõhub ja piinab mind.»

«Jäta, Niina! Sinu naiivsusemängimine, anna andeks, hakkab mind ka juba ärritama. Sa saad väga hästi aru, kus on tõde. Kuid sulle, kes sa oled sündinud rikkuses... Oota, oota! Las ma lõpetan. Sinu liberalism on muidugi ilus žest. Sinu altruism on pappide hirmutamise tulemus, kes sind hirmutavad mingi viimse kohtupäeva ja mingi «teise maailmaga». Kõikide sinu iseloomu pluside juures on sinus palju pärilikke miinuseid, milles sa tegelikult polegi süüdi. Sina, rikka mehe tütar, ei saagi olla teistsugune.»

Niina vaatas oma suurte nukrate silmadega ainiti Protassovit. Protassov, piitsutades Niinat valusalt sõnadega, ise imetles teda. «Milline kaunitar sa oled!...» oleks ta peaaegu valjusti öelnud.

«Täna loengu eest... Kuid ma ei ole ju kõrgemate kursuste üliõpilane, Andrei,» ütles Niina irooniliselt. «Mida sa siis minult lõppude lõpuks nõuad?» otsekui karjatas ta ootamatult lõkkele lüües.

Protassov tõusis lebavast olekust põlvedele ja, pannud käed pükste taskutesse, oli valmis oma mõtteid lõpuni avaldama.

«Ma nõuan seda, mida sa pole võimeline täitma,» alustas ta nukralt ja tegi väikese pausi. «Ma nõuan, et sa kogu oma varanduse rahva vabastamise võitluse heaks annaksid. Ma nõuan, et sa niisama varatuks muutuksid nagu mina. Sa vaata, milliseid piinu kannatavad niinimetatud «poliitilised süüdlased». Neid on tuubil täis kõik vanglad, neid on sunnitud tööle ja neid on hulgaliselt välja saadetud. Ma annan kogu oma palga neile. Mul pole krossigi hinge taga. Ma nõuan... ei nõua, vaid palun sind alandlikult — saa vaeseks kõrge eesmärgi nimel.» Ta tegi jälle pausi, komberdas põlvedel Niina juurde, kes oli väga erutatud, tõukas ettevaatamatult ümber burgundia veini pudeli ja võttis Niinal käest kinni: «Siis me oleksime kõiges võrdsed ja võiksime alustada uut elu. Sinu südametunnistus, Niina, muutuks siis kohe rahulikuks ja see oleks sulle suureks õnneks. Aga ei...» Protassov ohkas, laskis ta käe lahti, sulges silmad ja pöördus kõrvale. «Seda ei juhtu iialgi. Ei...»

Siis viskus Niina ta rinnale, puhkes nutma ja naeratas läbi pisarate.

«Andrei, Andrei! ... Kui puhas sa oled, kui suurepära-
rane sa oled! ...»

«Ma olen räpane, ma olen tavaline... Mulle heide-
takse isegi ette, et ma tantsin kapitalisti pilli järgi...
Jah, ma olen halb revolutsionäär...» vastas Protassov
karmilt, jaheda ükskõiksusega tema kallistusi vastu võt-
tes. Ta tõstis pudeli ja loksutas seda. «Vaata... ka pu-
deli ajasin ümber. Kõik on välja jooksnud,» ütles ta nae-
ratada püüdes. Ja äkki tundis ta, kuidas armastatud
naise lähedusest kõik korraga ta sees keema hakkas, veri
südamest uimastava viinana kõikidesse soontesse pais-
kus. Ta oli punane, ähmi täis — ta tahtis esmakordselt
Niinat sülelda, kuid talitses end siiski.

«Kas tahad, ma joonistan sulle teise eksisteerimisvõi-
maluse projekti?» ütles Niina pisaraid pühkides ja rei-
palt naeratades.

«Jah! Tahan!»

Niina silmad löid loomingulisest vaimustusest sä-
rama:

«Ma võtan Veerakese, võtan kõik oma väärtasjad, üt-
len Prohhorile: «Hüvasti, ma ei armasta sind, ma lahkun
sinu juurest jäädavalt.» Siis sõidan koos sinuga, Andrei,
oma kodukohta. Mul on seal ju rikkalikke ettevõtteid, mis
on ajutiselt rendile antud. On ka kullakaevandusi. Me
organiseerime sinuga neis armsaks saanud kohtades
laialdaselt ühiskondlikku tööd. Me anname kõik oma et-
tevõtted töölistele. Las nemad olla tõelisteks peremees-
teks, aga meile sinuga maksavad nad palka, noh, noh,
kas või kümme tuhat kummalegi meist aastas. Ja sina
saad minu meheks ja mina sinu naiseks.»

«Ja me elame seal niiviisi seni, kui meid areteeri-
takse,» naeratas Protassov nukralt-sarkastiliselt ja suud-
les Niina kätt. «Ja meid areteeritakse täpselt kuu aega
pärast seda, kui me töölisel peremeesteks teeme. Meid
pannakse vangi, töölisel aetakse laiali ja varandus võe-
takse riigile. Ja see on kõik. Kas sa seda tahad?»

«Ei, seda ma küll ei taha,» naeratas Niina nukralt.

Kuid siis muutus ta täielikult: ta nagu oleks lahkunud
näitelavalt, heitnud endalt näitleja kostüümi ja riietunud
oma tavalisse kleiti. Ta nägu muutus tõsiseks, silma-
desse ilmus eriline vaimustusesära.

Protassov astus sammu tagasi ja vaatles teda argliku
huviga.

«Armas Andrei!» ütles Niina resoluutse tooniga. «Ära
usu seda, mis sa minu käest just äsja kuulsid. See oli
plika fantaasia. Sinu retsepti järgi kerjuseks saada ma
ei suuda ega soovi. Ei, ei! Ma pean elama ja surema sel-
les seisuses, kuhu jumala tahtmine mind on asetanud.»

Korraga Protassov tundis, kuidas tema ja Niina va-
hele kerkis hävinematute vastuolude müür. Ta mõistis, et
seda müüri ei maksa katsudagi ümber tõugata. Tema
kulmud olid vihaselt kortsus ja, väljendusrikaste huulte
nurgad alla tõmbunud. Nägu kollaseks, haiglaseks muu-
tunud.

«Andrei, armas! Sa pole enam noor. Sinu pea läheb
varsti halliks. Ka su tervis hakkab viletsaks jääma. Sul
ei sobi kuuluda jumalavallatute revolutsionääride kasti,»
ütles Niina tormakalt. Protassovi juurde astudes, pani
oma käed palves kokku ja tema hääl nuttis härdalt:
«Vannutan sind, ole hea kristlane! Vaata oma aruka pil-
guga seda teed, kuhu kutsub sind Kristus. Mine seda
teed — seda nimetatakse Tõeteeks. Ja su elu möödub
nagu hea kangelastegu. Ja sa ise...»

«Vabandage, Niina Jakovlevna,» ütles Protassov ja
pööras end järsult ära. «Pärast nii paljusid teiega koos-
oldud aastaid, pärast nii paljusid minu vestlusi teiega,
et teie silmaringi laiendada, olen ma äärmiselt kurb, us-
kuge mind, äärmiselt kurb, nähes teie isikus uue kvee-
kerluse tärkamist! Andestage, kuid see naisetüüp on juba
ammust ajast iganenud. Nüüd näen ma selgesti, missu-
gune sõber te töölistele olete...»

Niina käed langesid alla. Protassov astus temast
eemale ja hüüdis strasnikutele:

«Poisid! On juba aeg!...»

Arst sõitis Prohhoori juurest Pjotr Danilõtši juurde —
poja juurest isa juurde. Vanataat ei vajanudki muuseas
arstiabi. Ta esitas Prohhorile nõudmise, et see tema,
Pjotr Danilõtši isikliku raha välja maksaks. Prohhor saa-
tis isa kuradile.

«Ela, kus tahad, süüa saad. Mis raha sulle veel tar-
vis on? Täna sind skandaali eest. Mul on väga kahju,

et ma sind siis maha ei löönud. Hoiatan — kui sa ka edaspidi kavatsed mind ärritama hakata ja minu silma alla kipud, siis tea, et hullumajas on kong sinu jaoks valmis.»

«Noh, ole terve, vördjas!» vastas vanamees ja koputas ähvardavalt kepiga vastu põrandat, hakkas siis jalga-dega trampima ja karjuma: «Tea ka sina, kuradi vörd-jas, et ma sõidan juba homme Piiterisse tsaari juurde, räägin talle sinust kõik, annan palvekirja, kümme soob-linahka pistan paki sisse... Tsaar võtab sinult kõik vara ära ja laseb su võlla tõmmata. Kõlgu siis silmuses, mõrtsukas!...»

Helistamise peale kokkujooksnud teenijatele ütles Prohhor:

«Koristage see hullumeelne ära, või ma viskan ta ak-nast välja.»

Samal päeval oli Prohhoril äge sõnelus Niinaga. Lõ-puks sai asi joonde: Niina kinnitas mehele, et vanataat saadetakse Medvedevosse, ja kui tal märatsemishood korduma hakkavad, paigutab Niina ta inimesearmastuse nimel uuesti vaimuhaigete ravilasse.

Tegelikult aga korraldas Niina asja järgmiselt: ta an-dis oma rahast vanamehele vekslites ning sularahas viiskümmend tuhat rubla ja vanamees andis allkirja, et tal edaspidi Prohhor Gromovi firma vastu enam mingi-suguseid nõudmisi ei ole. Ta sõitis koos naisega Medve-devo külla oma endisesse majja ja avas seal suure kaup-luse. Anna Innokentjevna sai rikas kaupmehe-emand, ta seadis sisse suure majapidamise. Tema süda — unus-tades Prohhorit — rahunes ja ta hakkas veel rohkem ras-vuma.

Prohhor käis uhkelt ringi, mossitas ja jõi. Ta käed hakkasid juba veidi värisema. Ta pobises ühtelugu enda-misi:

«Ma ei karda Ibrahiškat... Ma ei karda Ibrahiš-kat...»

Kui ta üksipäini tööde juurde sõitis, võttis ta kaasa kaks revolvrit, vintpüssi ja jahipüssi.

Varsti tuli teade, et bandiitide jõuk on kolmele saeves-kile kuuluvast manufaktuuri- ja toiduainetelaost umbes kümne tuhande rubla väärtuses kaupa röövunud. Proh-

horil oli tundeteravus väikeste kahjude ja kasude suhtes kadunud — ta mõtted keerlesid kogu aeg miljardi piiri-des, millega võrreldes kõik muu oli tühine. Sellepärast suhtus ta ka sellesse väikesse kahjusse ükskõiksele; üt-les ainult:

«Ma tean, kelle tegu see on. Ibrahim vallatleb.»

Politseiülem Fjodor Stepanõtš koos strasnikute ja kohtu-uurijaga sõitsid varguse kohale.

Nadenka juures, nii kummaline kui see ka ei olnud, ööbis mister Cook. Nad pummeldasid koos. Mister Cook jättis Nadenkale kaheksakümmend seitse rubla kolmküm-mend kopikat — kõik, mis tal kaasas oli, ja valas tema rinnal purjuspäi palju pisaraid. Natuke nuttis ka Na-denka.

Kolm päeva hiljem jõudis politseiülem tagasi. Uus kuldpagunitega munder seljas, pilk sõjakas, vurrud nagu lkka hajali, läks ta ettekandega Prohhor Petrovitši juurde:

«Juurdlusega sai kindlaks tehtud, kes on röövliid,» üt-les ta peremehele. «Kujuta ette, lao seinale oli kirjuta-tud: «Tere Proška, see mina Ibrahim-Oglõ.» Ma kirjuta-sin sihilikult selle koos vigadega protokoll. Noh, vaata! Aga ma vannun sulle, et see neetud sunnitööline minu käest ei pääse. Vannun!»

Kuid politseiülema imestuseks Prohhor ainult naera-tas endale habemesse ja ütles: «Tühja kah... Ma ei karda teda, ma ei karda...» ja sasis oma kammimata juustelakka ning pilgutas politseiülemale silma.

«Sa, Fedja, tule täna õhtul minu poole. Võta kaasa ki-tarr ja Nadenka. Ma kutsun ka Stjoša ja Ferapondi ning vana Gruzdevi. Noh, keda veel? Kutsun veel oma koka, kutsarid ja köögitüdrukud, Iljuhha võiks ka... Üleüldse, lihtsalt...»

«Prohhor Petrovitš,» ütles politseiülem ja tõmbas käega üle vurrude ning pööritas silmi. «Kas mul sobib? Ma olen siiski politseiülem... Aga siin — kutsarid!»

«Käi kuradile! Sa pead seda endale austuseks pi-dama!» käratas Prohhor ja tema käed hakkasid väri-sema. «Kus mina olen, seal on kõik suur. Ja ei mingisu-gust «kas mul sobib!»

Muusikaõhtud, mida Niina harva korraldas, ei meeltanud Prohhor Petrovitšit. Seal oli päris hea keelpillitrio: inseneri naine madam Schultz mängis hästi klaverit, Niinal endal meeldis ka mõnikord oma häälega hõlata, moderniseeritud mustlasromansside alal aga paistis õige sageli silma võluv Adelaida Mardarjevna.

Kuid Prohhor Petrovitš teeskles, nagu ei taipaks ta muusikakunstist midagi, ja ütles isegi kunagi naljatledes: «Kui klaverit klimberdatakse, tahaksin ma ulguma hakata nagu koer.» Tema ilmumisel tundsid külalised kõik pisut piinlikkust, ootasid temalt millegipärast kas solvavaid märkusi või ilmset toorust; meeleolu langes ja sunnimatus kadus. Hea oli, kui Prohhor istus rohelise lauaäärde ja hakkas vinti mängima, mängis maha rublat kaksikümmend ja lahkus.

«Kuhu siis nüüd?» peatas teda Niina Jakovlevna.

«Prohhor Petrovitš, mis te nüüd?!» hüüdsid kooris rõõmsad külalised.

«Niisama... Jalutama. Igavavõitu on siin teie juures ei kaklusi ega skandaale. Aga peaasi — viinaga oled sa väga kitsi, Niinake.» Ja siis kõikide poole: «Teie, härrased, nõudke temalt joogipoolist... Mis asi see on, tõesõna! Ma tean näiteks väga hästi, et madam Schultz joob viina nagu hobune...»

«Ah, mis te nüüd, mis te nüüd!» vehib see oma roosade käekestega, püüdes haledalt naeratada.

Kõik naeravad sunnitult. Naerab ka Prohhor.

«Aga mister Cook,» jätkab Prohhor, «lakkus mineval pühapäeval tšetvertnoi viina ära, pistis kinni terve oina ja läks siis kápuli koju...»

«Oh ei, oh ei!» ütleb auväärne mister Cook, kes istub Niina jalgade ees pehmel taburetil ja raputab meeleheitlikult pead ning läheb üleni punaseks. «Üleliia tugevasti... see on väga liialdatud, väga kolossaal! Üks väike klaasike... Ah-ha-haa! Kuidas see nüüd oli, noh, kuidas see nüüd oli?... «Joobnut nähakse unes, lollakat — mitte kunagi». Ah-ha-haa!...»

Üksmeelse ja seekord loomuliku naeru saatel ütles Prohhor Petrovitš lahkudes:

«Jah, teil on õigus, mister Cook: lollakat ei näe keegi unes, isegi see mitte, kelle jalgade ees ta istub...»

«Oh jaa! Oh jaa!» hüüdis õnnelik Cook, kes Prohhoril lämedusest aru ei saanud ja täis õndsust jumaliku mistress Niina silmadesse vaatas.

Prohhor Petrovitš hoidis üldse oma naise pedantsetest külalisõhtutest kõrvale. Tema armastas teisiti lõbutseada...

Nii alustas ta ka nüüd oma üleannetut purjuspäist lõbutsemist. Kõrtsi lõõtspillimängija, pime Izumrudik ja kutsar Jaška — mõlemad kumatšis ja sametis — mängisid meisterlikult kahel «taljankal»,¹ kolm peremehe karjust puhusid kasetohust pasunaid.

Tohutu suur kabinet oli tulvil mahorkasuutsu nagu sügistaevas pilvi. Linaga kaetud kirjutuslaud oli täis jookke ja lihtsaid suupisteid. Siin kamandas Innokenti Filatõtš Gruzdev. Ta kostitas vahetpidamatult kõiki külalisi, kuid ise ei joonud. Prohhor Petrovitš on joonud juba hommikust saadik ega anna nüüd kutsaritele alla, kuid purju ta ei jää. Ainult tema sügav bassihääl kähiseb haiglaselt ja nagu punetab.

Külalised on juba kaunisti joonud. Kõik tahavad kuulata häid vene laule.

«Sarvelugusid, sarvelugusid!» hüpleb kaunitar Stjoša ja plaksutab käsi. «Prohhor Petrovitš, käskige...»

Sünge Prohhor andis igale karjusele klaasi viina ja ütles vanataadile:

«Noh, sõraväekindral, las käia.»

Karjused ronisid tohutu laiale kušetile, tõmbasid kohutavalt rāpastes saabastes jalad enda alla kerra ja võtsid türklaste moodi istet. Külalised aga istusid õlg õla kõrval otse põrandale, seljaga leegitseva kamina ja näoga karjasarve puhuvate külameeste poole.

«Missugust soovite?» küsis vanataat ja toetas oma sülapikkuse pasuna otse põrandale:

«Ei rohukest soo peal roostene vesi ole söönud, ega kurvastus mind haaranud, vaid mure mind lõõnud,»

dikteeris Stjoša ilusa kontra-aldiga.

¹ Taljanka — italjanka — lõõtspilli liik. Tõlk.

Prohhor muutus veelgi süngemaks, kortsutas kulme. Stjoša surus oma põse vastu tema õlga. Karjused süllitasid tuhanderublaselisele vaibale, pühkisid huuled varukaga puhtaks, ajasid põsed pungi ja hakkasid puhuma.

Peagi kõlas ja ajas oma paabulinnusaba laiali igivana laul. Karjasarvede sillerdav toon oli kõmisev ja jõuline. Mahedalt ja sujuvalt, südant ängistades lendasid helid kord ümarate pallidena, kord pingul viiulikeele sujuvate helidena... Eriti väljendusrikkalt kõlas väiksema karjuse — Jermoška — karjasarv. Oma rohekaid silmi pungitades ja ümaraid põski viimase võimaluseni täis puhudes mängis Jermoška suure kirglikkusega põhimeloodiat... Ja näis, nagu laulaks tugev naisehää ilma sõnadeta täiest rinnast ja otse südamest. Tundus, et kul silmad sulgeda, siis näed lopsakat punapõskset vene naist. Punases sarafanis, päevitunud käed rinna peal risti, heljub ta põldude kohal päikeselises õhus ja laulab, laulab, ei tea isegi, miks ja kellele...

Pannes laulvasse karjasarve kogu oma meisterlikkuse, ajab Jermoška läikivad põsed veel rohkem pungi; teda toetab Antipi vilepill, sobiva fooni kogu sellele loole annab aga «sõraväekindrali» pasuna torin.

Nuttev laul, tulvil suurt nukrust, närib magusalt inimese kõige salajasemaid tundeid. Kõik kuulavad hinge kinni pidades, mõnel läigivad pisarad silmis. Kolme häälnelne meloodia domineerib ja valitseb, lõhestades kabineti vaikust. Ta haarab õrnalt südamest, liigutab karjaseks muutunud ja rakkudes hinge. Inimhinged muutuvad avaraks ning nukraks.

Ja laulust heldinud kuulajale meenub kauge, armas, ammugi kaotatud õnnemaa, kus kõik on sõbrad, kus valitsevad hurmav sõbralikkus ja mitte millestki tumestatud armastus. Häda, häda inimesele, kes on unustanud selle imeilusa nooruse õigustamatute unistuste maa!

«Noh, on aga laul, on aga laul!» ütles vanataat Grudev ja vangutas liigutatult pead. «Nagu silitab kohe su südant... Äh sind küll!...»

Karjasarved nuuksatasid viimast korda ja vaikisid. Kõik istusid, mälestustest raskeks muutunud pead lon-

gus. Pererahva vana toapoiss Tihhon seisis vastu akna-pliita toetudes; tal ei olnudki tahtmist pühkida pisaraid, mis veeresid tema mustast kalevist saterkuuele.

«Kuulake nüüd edasi selle laulu sõnu,» ütles raskesti ohates, nagu ohkest lämbudes Stjoša. «Kuulake, palun...»

«Vaevab ja piinab mind, noorukit, kadunud kuulsus, kuulsusest halvast ma hukkuma pean...»

Nende sõnade mõte haavas valusalt Prohhor Petrovitši. «Noh, see laul on otse minust,» mõtles ta tuseselt, vihastas siis ja tõukas unistustesse vajunud Stjoša jõhkralt endast eemale.

«Kuradile säärane surnumess!... Hei, lõõtspillimängijad! Jaška! Lase käia lõbusat tantsulugu!» hüüdis Prohhor.

Ja kogu kabinet seadis end lõbutsemiseks korda. Prasijad sirutusid viinaklaaside järele. Lõõtspillimängijad hakkasid oma «taljankasid» korda seadma:

«Ja nüüd tantsime!»

Diakon viskas rjassa seljast ja põristas:

«Koristage oma toolikesed kaugemale. Muidu võib juhtuda, et ma nad puruks tallan.»

Politseiülem, soovides peremehe meele järgi olla, võttis mõõga vöölt ja hakkas Tihhoni abiga mundrit maha kiskuma — ta soovis ka tantsust osa võtta. Edev Stjoša ja lihav kõõgitüdruk Annuška naersid ning kohendasid peegli ees oma sasitud soenguid. Nokastanud Nadenka kaanis koos noore karjusega paksu lõhnavat ploominaliivat. Ilja Petrovitš Sohhatõh luksus metsikult ja mõtles hoolega, kuidas peremeest lõbustada. Nadenka tõmbas karjuse kanget piipu, hakkas kõhima ja hüüdis:

«Noh, kas tahate tantsima minna või?»

Pärsia vaip keerati kõvaks rulliks kokku ja pandi nagu palk kamina juurde püsti. Kümnepuudane sitke diakon seisatas seitsmepuudase kõhuka politseiülema vastas. Neid lahutas kümnesammuline vahemaa.

«Valmis?»

«Valmis.»

«Las käia!»

Izumrudik ja Jaša tõmbasid lõõtspillid lahti. Diakon kehtas õlgu, vilistas läbilõikavalt ja hüüatas:

«Ieh, kahõ-kahõ-kahõ-kahõ!» ning alustas tihedate sammudega libedal parketil nagu tagumistele jalgadele tõusnud hobune, nii et põrand ja seinad värisesid.

«Uued ratsud, kelle rauad!
Uued ratsud, kelle rauad!!»

klabistas ta puudaste saabastega nagu kapjadega.

Ka politseiülem hüples, nii et kõht värises, lakksapad välkusid ja kannused kõlisesid; ta läks kohe higiseks, väsis ära ja langes lõõtsutades kušetile.

«Vilets, vilets!» karjus talle diakon ja tagus röövlivilet lastes kandade ning taldadega säärase jõuga vastu põrandat, et kabinet kõmises nagu püsside kogupaukudest.

«Aga nüüd kükkantsu!» ja sasine, kohutava välimusega Prohhor Petrovitš hüppas ringi.

Lõõtspillimängijad tõmbasid kõvemini, nendega ühinesid karjasarvepuhujad. Isegi vana Tihhon, unustades solliidsuse, hakkas samovari kaanega vastu hõbedast kändikut taguma.

«Äh, kahõ-kahõ-kahõ-kahõ-kahõ!!»

Kahe hiiglase — diakoni ja Prohhoori — metsikust trappimisest värisesid aknad, oli kohutav mürin, kõrvad kumisesid nagu sõjas ja näis, et majamürakas vajub kokku.

«Las käia, las käia, las käia!» õssitasid külalised.

Nüüd ragises moodne parkett ja pragunes, ilusad peitsitud tammepuuliistud hüppasid paanikas jalgade all üles nagu limased konnad.

Näis, et Prohhor Petrovitši raudne tervis seljatas kõik mõisted inimese vastupidavusest, tema metslooma-loomus sai kõigest üle: pärast meeletut prassimist, mis kestis kogu öö, karastas ta ennast külma kaljaga ja läks silmatäitki magamata otse pidult juba kella seitsme ajal hommikul torni oma kabinetti. Kutsar Jaška ja kaks kõõgitüdrukut ning kokk polnud veel ärganud ja vedelesid Prohhor Petrovitši koduses kabinetis laua all, kus öösel prassingut peeti. Kõigist mahajäetud pime Izumrudik käis luksudes nagu tobu mööda koridori ja otsis välja-

pääsu. Karjused, unustanud lehmad, lõpetasid kiiruga toidujääkide söömist. Ilja Sohhatõh aga, kes tantsides oma kulmu oli katki lõõnud, lamas, käed laiali, keset kabinetti, pilgutats tursunud silma ja ohkas:

«Ab... Ab... abikaasa on mul viimast aega rase. Aga mina... aga mina, rangutang, vedelen nagu Belvedere Apollon... nina tubaka sees. Minu kursiiv.»

Tööderinne tõmbus ühes kohas koomale, teises kohas laienes. Sel aastal seisid ees suured kulutused uute ettevõtete, kullaväljade ja kivisöe kaevandamise seadeldiste peale. Raudtee Valitsusse saadetud kivisöenäidised said ekspertiisi poolt kõrge hinnangu.

Prohhor Petrovitš võttis selle söe peale suuri tellimusi ja arvestas ning kaalutles nüüd, kuidas söekaevandamist hoogsamalt arendada ja seda raudteeliinile transportida. Ta kasutas laialdaselt ning oskuslikult insener Protasovi poolt asjatundlikult valitud tehnilist ja majandus-alast kirjandust. Algul arvestas ta oma tarkusega «mis ja kuidas», hiljem aga, kõigest teadlik olles, alustas asjalikku juttu inseneridega. Need imetlesid siis Prohhoori geniaalsust ja nõustusid tema arvestustega. Lõuna-Venemaalt sõitsid Prohhoori juurde tööle kolm mäeinseri, eriteadlased söetööstuse alal, ja viis steigerit.

Prohhoori tegevust segab ühtelugu telefonide helin, mis tuli torni viielt liinilt. Ta teab, et praegu käib kontoris nende töölistega lõpparve tegemine, kes ei soovinud alandatud palgaga töötada. Niisuguseid kogunes üle viiesaja; nende hulgas kaevanduse «rohutirtsud», kaabakad. Kuid suurem osa neist olid kained, auväärased inimesed, kes olid tüdinenud oma elu raiskamisest halastamatus taigas. Kõigi nende jaoks seati Razboi külas Bolšoi Potoki jõel valmis tohutu suur pargas ja veoau-rik. Nad sõidavad jõge ja raudteed mööda tagasi kodumaale.

Kuid mõnegi näol oli surmapitser: Razboi küla oli vere ja tumeda saatuse sõrme poolt ära märgitud.

See-eest oli Prohhoori mõistus terav ja selge, ta polnud suletud mingite pitseritega ega märgitud mingite sõrmedega. Aga kusagil Prohhoori alateadvuses, otsekui tema selja taga tammusid viirastused. Ta kuulis tapetud töö-

liste kättemaksusosinat, tökatiajaja vanaeide ja noormehe nuttu, Konstantin Farkovi surmaelset korinat ja raudsae vingumist — saag lõikab kolpa.

Prohhor tõmbub kõssi, liigutab abaluid — ta tunneb end halvasti, ta ajab selle ähmase segadusetunde endast eemale, kuid ikkagi seisab keegi tema selja taga. Prohhor püüab oma mõtetega raamatu tarkusse tungida. Read on selged ja täpsed, ka Prohhoori mõistus on selge. Kuid seal lipsab üle trükitud rea — «koksiks põletamise eesmärgiks on süsinikusisaldavuse suurendamine...» — sarviline kuradike. Prohhor lööb peoga plaksti! — pole midagi. Aga kuradike muudkui vingub ja vingub, istub Prohhoori ninale. Prohhor plaksti! — sääsenäru.

«Ah-haa! See on ju sääsk, aga mitte tont,» rõõmustas Prohhor ja hakkas edasi lugema. Silmad valutasi. Peas oli valu. Tervis oli halb.

Korraga sattus Prohhorile midagi pehmet vastu selga nagu pall. Prohhor väristas selga ja vaatas tagasi. Polnud kedagi. Oli vaikne. Hunt raputas oma ketti. Prohhor astus akna juurde. Ta kummardus aknast välja, kanges tus hirmust ja hakkas karjuma:

«Šapošnikov! Šapošnikov! Šapošnikov!...»

Habemik mees, kes ülevalt näis kuputaolise savinõuna, tõstis pea üles ja kraaksus naljakalt:

«Mida soovite?»

Prohhor tõmbas käega üle silmade, nagu püüdes toibuda.

Ta laskis hundi ketist lahti ja asetas oma tugitooli kõrvale: «Kuss, istu siin!»

Laua juures seisis kiilaspäine lühikesekasvuline Šapošnikov.

«Mõistan... Läbi akna?» muigas Prohhor.

«Jah, läbi akna. Nagu puuk.»

«Noh, sel juhul kurat sinuga. Aga mina ei karda sind mitte sugugi, mitte sugugi ei karda,» taganes Prohhor.

«Ja mina... sind samuti mitte,» ütles Šapošnikov.

«Kuid sa põlesid ju ära?»

«Noh, ja mis sellest. Põlesin ära, aga nüüd tõusin tühest jälle üles. Et sulle kätte maksta.»

«Mis eest?» ja Prohhor hakkas hammaste lõgisedes hunti enda juurde kutsuma, kuid hunt oli silmad sulge-

nud ning lamas. «Mis eest siis kätte maksta?» küsis Prohhor veel kord ja hakkas laual lamava revolvri poole hiilima.

«Noh, lase siis, ma pole argpüks, ma peidan end habeme taha. Noh, noh, noh,» ja Šapošnikov libistas nagu pime valgete sõrmedega mööda revolvrit. Aga sõrmed olid nagu suits, nagu udu: nad ümbritsesid revolvrit, kuid ei suutnud seda kätte võtta.

Prohhoril hakkasid käed hirmu pärast värisema, ka keel suus hakkas värisema.

Äkki kargas hunt jalule ja tormas urisedes välisukse poole. Raskel sammul tõusis treppi mööda üles politseiülem, nuut käes.

«Lupus, oma kohale!» lausus politseiülem ja istus kahvatuna, külmast värisedes tugitooli. Šapošnikov kadus.

«Puh!... Küll on kuumus... Kakskümmend viis kraadi varjus,» ütles politseiülem ja tegi lahti toorsiidist, märgade kaenlaalustega kuue.

«Aga mina külmetan. Mul oli nägemus...»

«Jäta! See oli eilsest suurest viinavõtmisest. Sa kujuta ainult ette, missugune lurjus.»

«Kes, Šapošnikov?»

«Noh, mis sinuga on? Missugusest Šapošnikovist sa räägid?» ja Fjodor Stepanõtš võttis murelikult Prohhoril käest kinni. «Jah, palavik. Noh, näita keelt! M-jah, keel on valge. Asi on halb. Sa söö hästi palju hapukapsaid. Ja ära joo. Tohtreid ära usu, nad ainult valetavad. Pean sulle halva uudise teatama. Ibrahim-Oglõ öösel, seni kui me tantsisime...»

Kuid Prohhor teda enam ei kuulanud. Kapi tagant vaatas Šapošnikovi habemik nägu. Prohhor ähvardas Šapošnikovi sõrmega. Habe ja paljas pealagi kadusid.

«... sõitsid põrgulised minema. Ei, tarvis on midagi ette võtta. Muidu ta ei lase meil elada.»

«Kes? Šapošnikov?»

«Ibrahim, Ibrahim! Prohhor Petrovitš, kullake, mis teiega ometi on?»

«Aga mina tegelen kivisööprobleemiga,» muutus Prohhor reipaks. «Näed, raamatud, tegin endale märkmeid, koostasid plaane...»

Šapošnikov pistis jälle keha poolest saadik kapi tagant

välja ja raputas habet. Prohhor võttis märkamatuult revolvri ja sihtis pikahabemelise külalise pihta. Politseiülem kargas püsti ja haaras Prohhoril käest kinni.

Akna taga kihutasid kisades tornist mööda viis ratsanikku.

«Tema! Tema!» rõõgatas politseiülem ja saatis kõik viis kuuli eemalduvale ratsasalgale järele. «Bandiidid! Tšerkess...»

9

Kõikidesse rahvarikastesse kohtadesse olid üles riputatud kuulutused:

«Arapõgenenud sunnitöölise Ibrahim-Oglõ kinnipüüdmise eest, kelle jõuk tegeleb röövimisega P. P. Gromovi ettevõtete rajoonis, maksab kontor sellele, kes kurjategija kinni püüab, otsekohe tuhat (1000) rubla sularahas välja.»

Politseiülem F. Ambrejev.»

Strasnikud, urjadnikud ja ka politseiülem ise sellele ainult mõtlesidki, kuidas bandiiti tabada. Kuid jõugul olid head hobused — need olid peaaegu kõik Gromovi ja rikaste kaupmeeste tallidest varastatud —, jõuk lendas ühest kohast teise kui tuul ja maa-ala, kus Ibrahim-Oglõ ja tema uljaspead tegutsesid, oli vähemalt kolm tuhat ruutversta suur. Mine võta kinni!

Varsti pärast seda ühel pimedal ööl sõitsid kaksteistkümmend strasnikut ulja urjadniku Lošadkini juhtimisel salaja Ibrahim-Oglõd püüdma: salk sai teada, et väike osa jõugust ja tšerkess ise peatusid Muhha jõekese ülemjooksu talvituspaigas. Kuid teise päeva õhtuks jõudis salk haletsemisväärse olukorras tagasi — ta oli Ibrahim-Oglõ ja tema uljaspeade kätte sattunud.

«Kui palju neid seal siis oli?» küsis politseiülem.

«Meest kolmkümmend viis,» luiskasid häbistatud kangelased end õigustades.

Jõuk oli nende käest ära võtnud püssid ning revolvrid koos padrunitega, mõõgad, saapad ja hobused. Ibrahim-

Oglõ tegi oma isikliku kinžalliga igaühe vasakule käele verise kriimu ja ütles:

«Hakka nüüd jumala nimel kodu poole astuma. Tervita sugulasi. Tervita ka vuntsidega pristav. Aga ära sa tõine kõrd enam meie kätte satu. Siis ole hea... Tsh!...»

Pärast seda ei soovinud enam keegi Ibrahim-i püüdma minna. Politseiülem teatas Prohhorile:

«Preemia on liiga väike. Ma soovitaksin määrata tuhandet viis.»

«Ma löön ta ise maha. Ma ei karda teda. Ma tean, et ta minu juurde tuleb. Hunt tõmbab tal kõri maha. Ja mina teen lõpu peale.»

Pühapäeval saadi teada, et kaheksaja kilomeetri kaugusel kullakaevandusest «Dostanj» oli leitud maanteelt tapetuna Foma Grigorjevitsš Jezdakov. Ta oli Prohhor Petrovitši eestkostel (alkaemaksude tõttu) vangist vabastatud ning ruttas nüüd Gromovi juurde tööle. Jezdakov oli tee äärde puu oksa üles poodud, tema pükste külge oli kinnitatud tükk kartongi:

«Koirale koira surm.»

Teisipäeval toimus lõunavaheajal «Novõi» kullakaevandusele uus kallaletung. Kaevanduse kontorst viidi ära puudaosa kulda. Kallaletungijaid oli viis meest, kõik maskides.

Ibrahim-Oglõ oli mäe otsas valves, kallaletungist ta otseselt osa ei võtnud, aga karjulis midagi hobuse seljast kurguäärtselt. Rünnak toimus täiesti ootamatult: kaevanduse administratsioonist ei teadnud keegi arvata, et hiljuti paljaksröövitud kaevandus langeb uuesti bandiitide kallaletungi ohvriks.

Kõikide ettevõtete ametnikud sattusid paanikasse. Kadus isegi kombeks saanud purjutamine. Pärast Jezdakovi tapmist hakkasid paljud ametnikud värisema, kartes Ibrahim-Oglõ kättemaksu. Julgemad trööstisid argu:

«Kuidas puutub see asi üldse meisse? Ibrahim õiendab arveid peremehega. Jezdakov poodi üles sellepärast, et oli kurjategija.»

Prohhor Petrovitši närvid olid nüüd äärmiselt pingul, ta piitsutas neid alkoholi, tubaka ja kokaiiniga. Arsti

tungivad soovid ja Niina palved, keda kurvastas mehe hoolimatu suhtumine oma tervisesse, ei avaldanud mingit mõju. Ta jätkas oma pingelist elu, lootes enda füüsilise jõu lõpmatuile tagavaradele. Sellepärast, elades äärmiselt pinevil närvidega, veenis ta ennast, Niinat ja kõiki teisi, et Ibrahim ei tähenda talle midagi, et tema endine «kunakk» on nüüd jõuetu taaditud, et tema nime all tegutseb arvatavasti keegi teine röövel.

Nii arutledes ja oma sõnu uskudes võpatas Prohhor seesmise selginemise hetkedel ja jäi kangeks ainult mõtte juures, et ta võib tserkessiga silm silma vastu sattuda.

Niina hingeline seisund oli ka endiselt räbal. Ärevus mehe tervise ja võimaliku vägivaldse surma pärast, vaimsete suhete täielik katkemine tema ja mehe vahel, Prohhor vaenulikkus tema vastu, mida ta nii selgesti tundis, — see kõik lõi ta normaalse elu roobastest välja ja tõukas raskete elamuste ringi. Ja just sel ajal, kus sõbra abi eriti kallid on, jäi insener Protassov tema vastu täiesti külmaks; vähemalt näis Niinale nii.

Mis aga puutub insener Partševskisse, siis too polnud ka oma hingelise seisundiga hoopiski rahul, tundes ennast Niina suhtes reeturina, mingi tuulelipuna: ta ei teadnud, kas keerelda edasi oma orbiiti mööda ümber päikese, pani Niina, või minna üle aktsionäride ühingu, oma sõbra, kahtlase õnnelapse Priperentjevi süllusse? Kus on too nõid, too selgeltnägija, tuhandeaastase habemega idamaa tark, kes oleks võimeline näitama talle tema õnnetähte? Mida ta peab tegema, kelle poole hoidma, et jalad alla saada ja täiel määral oma võimeid välja arendada? Oo, tema hing on rikas, ta on ilus, ta on noor, tal on hea kasvatus! Kuigi ta mõnes suhtes peremehest maha jääb, siis insener Protassovist on ta igati üle.

Pani Niina kohtus Partševskiga sagedamini kui Protassoviga, pidas temaga tehnilistes küsimustes nõu; mõnikord isegi jalutas temaga avalikult, nagu demonstreerides. Kuid — imelik asi — ei Prohhor ega ka Protassov, vaatamata Niina palavale soovile, mõelnudki Partševski peale armukadedaks saada. Vastupidi, terava keelega Protassov ei rääkinud talle enam teravusi, hakkas

veel tähelepanelikumalt tema ettevõtetesse suhtuma: tema ehitustööd edenesid hästi, haigemaja ja sauna vundamenti hakati juba lõpetama, põletati miljoneid telliskive, varjupaiga kivihoone viidi juba katuse alla.

Kuid ainult ehitustööde õnnestumisega, kui grandioossed need oleksidki, ei saa kinni kittida nukrutseva südame lõhesid. Ka Niinat ei rahuldanud see. Ta oli vihane.

Kahjuks ei teadnud Niina, et tema orbiidi väarikaim inimene mister Cook oli kirglikult armukade nii pan Partševski kui ka Andrei Andrejevitš Protassovi ja ka Niina mehe peale. Mister Cook, kes oli lõplikult pettunud neeger Harry ennustustes ja kaotanud usu oma õnnetähesse, hakkas tasapisi jooma. Ja mõnede ajutsentrumite survele veetis ta sageli varga kombel öid armuküllase Nadenka juures, püüdes seal lämmatada oma argliku südame piinu.

Mistress Niina! Kas te siis tõesti iial ei pööra oma sõbralikku pilku õnnetule mister Cookile? Ta on ju tore inimene, tellis endale New Yorgist Kõrgema Kosmeetika Instituudist igasuguseid juhendeid, näokreeme ja vahendeid mehe iluraviks! Ta nägu on nüüd nooruslik, meeldiv, väljendusrikas, külma saanud nina lillad varjundid on kadunud, tedretähed samuti. Mister Cook, treenides igal vabal minutil, on saavutanud juba vormide ümaruse, sääremarjade, puusade ja biitsepsite vallatleva painduvuse. Ja lõpuks sai ta ju Ameerikast suure kohvri toredate ülikondadega ning uhkeldab nüüd nendega, püüdes peamiselt jumalateenistuse ajal kirikus Niina silma alla sattuda. Niisiis? Tähendab, ta ikkagi usub oma õnnetähesse? Jah ja ei! Tema iseloomus sündis mingi murrang nagu Prohhor Petrovitši hingeski.

Niina ehituse juures töötas sel ajal ligikaudu nelisada inimest. Paljudele ei jätkunud enam tööd. Kuid Prohhor ettevõtetest ilmus Niina juurde iga päev uusi tööliisrühmi, kes palusid ja kummardasid, et ta nad enda juurde tööle võtaks. See rõõmustas Niinat ja kurvastas ühtlasi.

«Ma ei või teid tööle võtta. Te õõnestate oma äratulekuga minu mehe ettevõtet. Ja miks te, poisid, siis minu

juurde kipute? Ma ei suuda ju teile rohkem maksta kui Prohhor Petrovitš. Ja ma ei tahagi seda...»

«Mitte rahas ei seisa asil» vastasid töölised. «Peaasi on see, et sina, proua, oled ikkagi inimene. Ka töötunnid on sul lühemad ja toidumoon hea...»

Niinal tuli südant kõvaks tehes välja mõelda uusi üritusi. Poolteistsada meest pani ta põlenud raiesmikku kände juurima ja uudismaad tegema. Sinna külitakse talirukis. Protassov, kindlustanud Niinale seaduslikus korras grafiidilademed, organiseeris seal kaevandamistöid.

«Selle järele on suur nõudmine. See ettevõtte toob teile tohutut kasu. Võiks isegi proovida siia väike pliiatsitehas ehitada. Ja ka tehniliselt hästi varustatud saeveski. Kuid ma olen tööga kohutavalt üle koormatud. Ma lihtsalt ei jõua. Olen haige. Ja vist väga tõsiselt haige. Kui teil õnnestuks värvata mister Cook. Ta ei ole küll eriti talukas, aga ta on väga teadlik neis küsimustes. Ja peaasi — usk-lik...»

«Sa oled ikka veel pahane, Andrei? Küll sa oled julm!»

«Ma pole julm. Ma olen järjekindel. Ja me ei hakka seda enam uuesti nämmutama, Niina! Muidugi! Me pole lehmad, me oleme inimesed. Ja peale selle...» Protassov ohkas murelikult ja hakkas närviliselt silmi pilgutama. «Ma lahkun üldse teie kaunist rahusadamast. Mulle pakutakse suurt kohta Uraalis.»

«Mis siis ikka, Andrei,» ohkas Niina niisama murelikult. «Ma pole küll lehm, kuid ma pole ka puu. Räägitakse, et kase külge saab pookida õunapuu. Kuid minu külge nähtavasti sinu vaadete pookimine pole õnnestunud.»

«Sinu omade — minu külge samuti mitte.»

Nii nad siis lahkusid poolsõprade, pooltuttavatena.

Samal päeval kutsuti mister Cook mistress Niina juurde. Mister Cook oli punapõskne, noorenenud ja sihvakas, uues smokingis ja valges vestis. Läikiv uus silinder otse kiirgas. Ka mister Cook ise kiirgas üleni, alates säravaist siniseist silmist, briljantsest lipsunõelast ja massiivsest kuldketist kuni laknahast kingadeni.

«Te olete ju täna nagu peigmees,»

«Oo-jah!... Pisut küll.»

Pärast asjalikke läbirääkimisi («Ma olen väga rõõmus, et te nõustuite tegelema minu isiklike asjadega») jõi Niina poolt lahkelt koheldud mister Cook kodus kolm suurt klaasitäit konjakit, kontrollis võimlemisharjutustega oma lihaste jõudu, riietus ümber ja läks torni peremehega oma teenistussuhteid katkestama. Mister Cook, suurepärase liivakarva ülikond seljas, ei andnud demonstratiivselt Prohhorile kätt, jäi temast kolme sammu kaugusele seisma ja ütles ägedalt, joobnud olekust pisut vaarudes ja ärevuse pärast vene keelt moonutades:

«Minu teiega väga, väga mitte rahul. Teie ekspluateerisite mind kümme aastat, nagu ekspluateerite oma töölisi. Kuid seda ma teil ei luba endaga teha. Ei, ei luba!... Ma lähen teie juurest ära.»

«Kuhu?»

«Kosmosesse...» ja mister Cook luksatas.

«Te olete joobnud, mu kallis,» ütles Prohhor Petrovitš, ise mitte vähem purjus. «Minge magage ennast välja...»

Mister Cook aga vihastas ja karjus Prohhorile kinnast näkku visates:

«Mühakas! Teil pole õigus mind solvata, mitte teie Vene alam... Ma olen vabariiklane!» ja lõi endale vastu rinda.

«Välja!...» röögatas maruvihane Prohhor ja haaras püsti karates tindipoti.

«Mühakas, mühakas! Adjöö... Mats!...» karjus mister Cook, hirmunult ukse poole taganedes.

Prohhor viskas teda tindipotiga ja tormas talle kallale. Mister Cookile meenus tema lemmikmäng võrkpall, ta lõi osava löögiga tindipoti kõrvale, hüüdis: «All right!» ja andis Prohhorile paremsirgega südame alla ribide vahele. Prohhor röögatas ja virutas mister Cookile turja pihta. Mister Cook lendas kukerpalli torni trepist alla.

«Mühakas! Mühakas!...» karjus ta teiselt trepiplatvormilt seda kõlavat ja hästi omandatud sõna. «Ma ei ole Vene alam... Mühakas!»

«Ma sulle lõustale näitan, kelle alam sa oled,» ja Prohhor jooksis talle teisele platvormile järele.

Mister Cook kiskus kõigest jõust Prohhorit habemest ja haaras tema ümbert kinni. Pingelises võitluses kukkusid mõlemad maha. Cookil rebenesid traksid ja pükste haagid. Kuid ta karjus siiski: «*Right, right!*...» Haarates teineteise ümbert käte ja jalgadega kinni, veeresid nad mööda trepiplatvormi nagu kaks dogi, võmmisid teineteist, kriimustasid ja sõimasid. Mister Cook väsis esimesena, ta pingutas end ja kargas püsti, et jalga lasta. Püsti kargas ka Prohhor.

«Mühakas!!» röögatas mister Cook, seistes seljaga allamineva trepi poole.

«Vaat kelle alam sa, lurjus, oled!»

Ja Prohhor virutas talle rusikaga nii tabavalt vastu otsaesist, et mister Cook teise korra trepist vaikselt kukerpalli alla lendas, kandadega ukse avas, kähinal «*Out!*...» hüüdis ja torni jalamile vajus.

Kaklust pealtkuulanud suurtükimees Fedotõtš, nähes niisugust asjakäiku, komberdas häbi pärast kiiresti oma kamorkasse. Prohhor läks vihast lämbudes trepist üles oma kabinetti, rahustas suure vaevaga ketti rebiva hundi ja karjus telefoni:

«Kontor? Mina, Gromov. Asjadevalitseja! Zažimov, teie? Vallandage insener Cook jalamaid. Homme hommikul tõstke ta korterist välja. Andke Protassovile edasi minu käsk Cookilt asjaajamine ja arved üle võtta.»

Prohhoori katkiseist ninast tilkus verd lahtisele koondaruandele.

Verd tilkus tasapisi ka mister Cooki lõmmilöödud ninast, kuid ta ei tõkestanud seda. Tugevast hoobist otsaesisele, suurest annusest konjakist ja õhutuurst trepist alla istus ta ikka veel uimasena maas haledas kilpkonna poosis ja, nagu tõsine sportlane kunagi, hindas vaimustusega peremehe rusikate võimsust.

«Oo! Oo... Kolossaal... Oh, puupaljas, aga puupaljale — poks!... Ah-haa!... Väga hea, ehtne vene... vene... viin...»

Ta keerles neljakäpakil maas ringi, tõusis siis aegamööda püsti ja hakkas liikuma Niina Jakovlevna juurde rõõmsa teatega, et «mister Gromoff pole enam tema peremees... väga hea, kõige parim.» Vastutulevad töölised, kes koju läksid, tervitasid teda naeratades. Mister

Cook vastas tervitustele joobnud naeratusega, tublisti lindiga määrdunud uut pintsakut õhus keerutades:

«Trastu! Nägemiseni! Ah-haa! Mina teie peremehele, kodanikud töölised, andsin vastu lõugu... Mina tema juures enam ei tööta. Ta on mühakas! Aga kus on siis minu müts?» Ta haaras peast kinni, luksus närviliselt ja läks rutates Niina juurde.

Kuid Ivan peatas ta õigel ajal ja viis koju.

Prohhor Petrovitš ei suutnud pärast kaklust enam töötada. «Meretaguse nadikaela» kuulmatust äkilisest kalaletungist ärritatud ja solvunud, värises ta üleni vihast. Neelas alla tableti bromuraali ja hakkas mööda kabinetti edasi-tagasi käima.

«Ah, missugune nurjatu, häbematu! Ameerikas oleks teda säärase tembu eest lintšitud... Ja kust äkki niisugune tuhin?...» arutas ta endamisi kord täie häälega, kord sosinal, kord karjudes. Peatus, žestikuleeris ja tõusutas halastamatult oma piipu. «Ma pean seda asja uurima. Ma ei jäta seda. Ah-haa, tean, tean, tean! Kas mõistate? See on ju Niina, kes tempe teeb, minu naine. Nii, nii, nii... No-jah! Aga kuidas siis tema, kuidas siis tema... Ma ju tulistasin teda? Jah, tulistasin... Mäletan väga hästi. Fjodor oli seal. Haaras minust kinni. Kas mõistate? Mina ei saa enam millestki aru. Ah-haa!... nii-nii-nii.» Prohhor ähvardas naljatledes sõrmega suurte kõrvadega öökulli ja jäi seinal rippuvat naiseportreed vahtima. Kuid Niina asemel vaatas sealt vastu Anfissa.

«Tere, Anfissake!» Ilus Anfissa vaatas tema poole nagu elav. Prohhor vahtis teda nagu surnu. «Kuidas sa minu juurde sattusid?»

Prohhor hõõrus otsaesist, mõtles, jalutas. Akende taga oli õhtuhämarus.

«Naerata, ole lõbus,» ütles Prohhor. «Ma olen haige, Anfissake. Aga tema ma tapan ära... Naise, nanna, Niina tapan ära. Kuid Ibrahimi ma ei karda, mitte põrmugi ei karda.»

Ja Prohhor pistis kühmu tõmbudes vasaku käe sõrmeotsad poolavatud suhu ning hakkas nagu midagi kuulama ja kartlikult ringi vahtima.

«Mine, mine, mine, mine, mine...» kõlas järelejätmatult tema kõrvades. «See on kell,» mõtles ta ja jätkas pendli seisma. Kuid sama hääl kõlas jälle tungivalt. «Mine, mine, mine, mine...» Prohhorile tundus see huvitavana, mitte kohutavana. Ta viskas kõrvale jalga all vedeleva mister Cooki silindri ja pani oma mütsi pähe. «Mine, mine, mine, mine, mine...»

Prohhor väljus ja istus kalessi. Valge hobune kihutas kiiret traavi. Kahelt poolt libisesid mööda ilmetud surimurid. Prohhor, kes oli suur hobustearmastaja, ei saanud autot. «Karda tšerkessi, karda tšerkessi, karda tšerkessi...» kordus nüüd lakkamatult Prohhoori kõrvades uus lause. «Karda tšerkessi, karda tšerkessi, karda tšerkessi...»

«Aga, näe, ei karda!»

«Keda?»

«Kuule, sina, Filipp...» ütles Prohhor kutsarile.

«Ma pole Filipp, Prohhor Petrovitš, minu nimi on Kuzma.»

«Ah, õigus. Anna andeks. Ma mõtlesin midagi muud, oma asja.»

«Käib ringi kuulujutt, Prohhor Petrovitš, nagu oleks teie juurest tornist mees kolmanda korra pealt alla hüpanud.»

«Ja-jah... Šapošnikov.»

«Ei, vabandage, mitte Šapošnikov, see olevat olnud isand Cook. Ja just nagu täna... Kas see on tõsi või ei ole... mis? Meie hüüame teda Kukišiks.»

«Karda tšerkessi, karda tšerkessi...»

«Kuule sina, Grigori!...»

«Ütlen veel kord, mina olen Kuzma... Grigori läks prouat sõidutama.»

«Karda tšerkessi, karda tšerkessi, karda tšerkessi...»

«Vii mind arsti juurde. Kas tohter on kodus?»

«Just nii, on kodus...»

Pöörduti jõeäärsele tänavale. Hämarus kattis maad, Taevas läks pilve. Süngel jõe teiselt kaldalt paistsid kalameeste tuled. Kahel pool teed vilksatasid ikka veel ebamäärased kogud ja hall aeg. Ebamäärased kogud sosistasid. Kungas. Künka otsas kümme tohutu suurt valget risti pärgadega, ristide all hukatud tööliste hauad.

«Pööra ümber!» hüüdis Prohhor kutsarile.

«Härra tohtri juurde, tähendab, pole siis vaja?»

«Sõida teist teed mööda!» hüüdis jälle Prohhor, ja talle viirastus, et ristid kõikusid; ta hakkas värisema ning haaras peast kätega kinni.

Tööliste hulgas algas jälle käärimine. Juuretiseks, pärmiks olid poliitilised väljasaadetud, eesrindlikud töölisel, mõned mehed tehnilise personali hulgast ja osaliselt ka Protassov ise. Kuid Andrei Andrejevitši arvates polnud mõtet töölisi üles ässitada uueks streigiks, sest nagu hiljutine kogemus näitas, polnud sellest midagi kasu. Agitaatoritel, kes Protassoviga ühel arvamusel olid, tuli nüüd inimestele selgitada, et asi ei olene siin mitte Gromovist: sääraseid Prohhor Gromoveid on maailmas kümneid tuhandeid — kui mitte tema, siis keegi teine. Ja tööpoolest — oli ju streik, olid mahalaskmised, oli järeleandmisi, ja nüüd: veel ei jõudnud tapetud haudades kõduneda, kui elavatelt juba kõik ära võeti, mis hukunute verrega oli saadud... Jah, kogu häda seisab siin riigi valitsuses endas, tema vananenud ning karmis korras. Tähendab, tuleb kukutada läbinisti pehkinud kord, peab ametisse panema oma, rahvavalitsuse, siis on korraga kõikidel kapitalistidel koos Prohhor Gromoviga lõpp käes! Seniks aga on tarvis eelseisvaks võitluseks jõudu koguda.

Kohtumine toimus mahajäetud kalurimajakeses. Koos oli kaksteist meest, nende hulgas: Protassov, tehnik Matvejev, lukussepp Ivan Kablukov, kontoriameetnikuna tööle asunud noormees Krajev (tema eest vastutas Protassov) ja veel kaheksa töolist: Vassiljev, Domožirov ja teised.

Oli pilkane pime öö. Istuti jõekaldal, joodi katelokist teed.

«Seltsimees Protassov,» alustas Krajev kõhides ja hiiglapikka kollast salli ümber kaela mähkides. «Teie vaatekoht, andke andeks, on täiesti vale. Töölistele streiki ära laita on kuritegu. Ning vaat mispärast...»

«Vabandage,» katkestas teda Protassov. «Just vastupidi, mina arvan, et suur kuritegu on töölisi ilma vastava ettevalmistuseta teistkordselt tõugata mahalaskmisele. Ning palun ärge püüdkegi mind vastupidise veenda: ma olen teist vanem ja oskan elusündmuste üle kainemalt otsustada kui teie...»

«No siis pole ju tarvis rääkidagi,» ütles Krajev torkavalt ja ta kõhnad põsed löid õhetama. «Minu vaatekoht on järgmine, kui soovite kuulda saada... Ja mitte minu, vaid meie...»

«Olge lahke! Ainult palun — lühemalt.»

«Ohvraid ei maksa karta! Ilma ohvriteta, Protassov, ei ole revolutsioonil!» ütles erutatud noormees ja tõmbas salli hästi tugevasti ümber kaela. «Teie soovitate igasuguseid kompromisse. Lollus! Kuidas nii? Väga lihtsalt. Teie, Protassov, ei riskeeri kunagi asja eest võlla minna. Ja-jah... Noh... Nii-öelda... Aga mina, mis siis ikka, mina lähen. Tähendab, kuidas? Tähendab, mul on õigus rääkida, et ohvraid ei maksa karta. Ma ei karda, ei karda!... Sähke võtke mu elu! Pistke mu pea silmusesse!...» karjus ta katkeva häälega.

«Andke andeks, Krajev, kuid mind hakkab teie poisikeselik kangelasemängimine tüütama,» ütles Protassov rõhuga. «Teie alles kavatsete, aga mina juba riskeerisin oma eluga...»

«Millal?»

«Kuidas — millal?» karjus lukussepp Kablukov poolvihaselt, pool-muheldes. «Aga kes seisis siis kuulide all, kui meid kõrvetati? Kui ei tea, siis ole vait!»

«Teil, armas Krajev, on õigus riskeerida ainult oma, mitte teiste eludega. Kas saite nüüd aru? Mitte tööliste eludega...»

«Ah nii?» ja noormees keeras rahutult süllapikkuse salli otsad lahti ning viskas need siis järsu liigutusega selja taha. «Teie, Protassov, ei ole revolutsionäär, teie, Protassov, olete leppelane, oportunist ja muud midagi! Ja-jah, oportunist... Fakt! Sajaprotsendiline menševik!»

Erutatud Protassov hakkas nohisema, sai pahaseks. Töölisel vaikusid tühjalt. Siin segas end tarmukalt vahele tehnik Matvejev:

«Sina, Krajev, ägestud, närviisid ja ei teata meie tin-

gimusi... Asi on järgmine, Andrei Andrejevitš!» ütles ta ja süütas välgumihkli.

Neli meest süütasid oma suitsud ühest tulest. Lukussepp Kablukovi suur must habe helkis sinakaspunaselt, põletikust punased silmad vaatasid tähelepanelikult. Ta hakkas piipu popsutades lõkketuld kohendama. Neid ümbritses petlik, ärevusega täidetud pimedus. Süngel joel vilkusid tukkuvad tulepaagid. Taevast, kaugel taiga taga, hullasid peitust mängides kahvatud välgud. Teisel kaldal leegitses vallatledes lõkketuli. Selle ääres võis märgata inimeste rühma. Ja õhku ärevile ajades kandus udust, lõkketule juurest sunnitööliste laulu:

«Isand, see on kroonu maja-a-a,
Aleksandri vangikong,
selle maja pereme-e-ehes
Nikolai Romanov on!...»

«Kas kuulete?» hüüdis Krajev Protassovile vihaselt ja lehvitaskäega linnule-laulule vastu. «Kas kuulete, Protassov? Näete nüüd... Ja kes laulavad? Lihtsad talumehed, metsaraiujad, teie armastusväärseima inimsööja Gromovi orjad...»

«Krajev, jäta! Kuulake siis, Andrei Andrejevitš,» ja tehnik Matvejev hakkas oma rippuvaid põski raputades argumente tooma. «Niisiis, plaan... Esiteks — streigi kuulutamise ilma igasuguste läbirääkimisteta Gromoviga. Teiseks — ööl enne streiki võtame kasakatelt ja politseinikelt relvad ära. Kolmandaks...»

«Mõttetus,» pahvatas Protassov. «Paljaste kätega ei maksa kasakate kallale minna...»

«Lubage, lubage! Selles asjas aitavad meid Ibrahimi poisid. Nende hulgas on palju meie kaevanduste töölisi ja räägitakse, et ka üks põgenenud poliitiline. Me astusime nendega juba ühendusse. Niisiis kolmandaks — me esitame oma nõudmised Gromovile organiseeritult. Neljandaks — me mobiliseerime töölisel relvastatud ülestõusuks...»

«Mõttetus... Ohtlik ja enneaegne! Põhimõtteliselt ei ole mul relvastatud ülestõusu vastu midagi. Vastuoksa! Ma ütlen ainult, et see on enneaegne. Ilma kontaktita üldise töölisliikumisega ei tule meil sellest midagi välja,

uskuge!» ja Protassov, saades oma elevast meeleolust inspiratsiooni, võttis streigikomitee plaani terava kriitika alla.

«Mina arvatavasti lahkun Gromovi juurest, seltsimehed. Lähnen kas Uraali või... ma ei tea isegi, kuhu,» ütles Protassov lõpuks. «Ma arvan, et Gromov õige pea hävitab end ise: ta joob äärmiselt palju, muutub peast ogaraks, töösse suhtub loiult, sellepärast on ka rahaasjad sassis... Ma soovitan teil, seltsimehed: koguge jõude revolutsiooniks. See on lähedal!»

Töölised tõusid püsti ja võtsid mütsid peast.

«Seltsimees Andrei Andrejevitš,» hakkasid nad kõik korruga rääkima. «Meie tahame ka siit jalga lasta. Meid, siit ära minna tahtjaid, on üle poolesaja inimese. Me tahame Venemaale minna. Sa anna nõu, Andrei Andrejevitš...»

«Miks siis nii? Kas teenistus on väike või?»

«Mitte selles ei seisa asi,» vastas laiaõlgne punaste vurrudega noor tööline Telegin, endine soldat. «Asi on järgmine... Meil siin, saad sa aru, lähtudes kaalutlustest... Kablukov, seleta!... Sina oled meil nagu midagi vanema taolist.»

Ivan Kablukov liigutas kulme, laskus jalalt jalale, kartis nähtavasti rääkida.

«Lähme paadi juurde, poisid,» ütles Protassov, «mul on aeg sõita. Seal siis arutame.»

Matvejev ja Krajev otsustasid majakeses ööbida. Töölised ja Protassov jätsid nendega sõbralikult jumalaga ja läksid alla vee äärde. Protassovil oli tarvis valutsehi minna, kus öösel kiires korras sulatusahju remonditi. Kaks meest hakkasid aerutama, Protassov roolis. Päat libises pimedas kiiresti allavett.

«Milles asi seisab, Kablukov?»

«Näed sa... Oleks tahtnud ladusamalt öelda. Kuid ma ei ole ju suur meister kõnelema,» ja hämmeldunud lukussepp hakkas habet silitama. «Asi on järgmine, isand Protassov... Näe nüüd, kuidas sind hüüda... Andrei Andreitš... Sa ütlesid ennist tõtt, et meie praegune streik — see oleks ainult vigurdamine, sel poleks mingit tolku. Ekonoomilise, see tähendab majandusstreigiga ei saa kapitali mõjutada. Eluilmaski! Jumala eest,

see on tõsi... Kõige hullem — meid kahjustavad need samad spikid, kuidas neid nüüd...»

«Streigimurdjad,» ütles Protassov pimedusest ette.

«Just-just nii!» ja lukussepp Kablukov hakkas sõormeid puheville ajades justkui lõõtsutama. Töökodade tule ja suitsuga tinutatud rõugearmiline nägu läks harjumatu mõttepingutusest higiseks. Kuid ta leidis siiski sõnu. «Me mõtlesime tead kuidas, seltsimees Andrei Andrejevitš. Siin ei ole meil, pisut-pisut teadlikkudel, midagi teha. Siin, saad aru, on mülgas. Aga mina vaat sokutan enda koos Vanjuhhaga Sormovosse, mu naisevend on seal raudtreial. Miška ja Stjopka tahavad sõita Uraali, nad on tugevad poisid nii töös kui ka arupidamises, Zahhar Ogloblin tahab Putilovisse...»

«Jah, on küll niisugune tahtmine, see on tõsi...» ütles sünge, nukulise raseeritud näoga Zahhar, tugevasti oma õlgu õõtsutades, vesi aina kees ja kobrutas ta aeru lõökidest.

«Jah, kõik kuhugi, soovi ja mõtte kohaselt... Aga Miška Telegin kui endine soldat sokutab end polku ülejateenijaks... Et ka seal propageerida.»

Protassov vaatas silmi vidutades teatud ärevusega endise soldati otsa.

«Meie siin, tänu teile, oleme targemaks saanud!» ja lukussepp Kablukov viskas aeru käest ja lõi endale vaivustusehoos rusikaga vastu rinda. «Kord sina, kord Ivan Semjonõtš Matvejev, kord poliitilised, tänu teile! Ja just sellepärast valgustas meid, teadlikke, see mõle-arusamine: kui juba revolutsiooni alustada, siis alustada nagu kord ja kohus. Kõige esmalt tuleb üles kihutada soldatid ja talumehed. Eks ole nii, poisid?»

«Teadagi, et nii! Peamine tähtsus on soldatitel — armeel...»

«Töölised me ei räägi, töölised tõusevad ise üles, kui see juba kord nende eluline vajadus on. Eks ole, poisid? Ja siis, tähendab, kas varem või hiljem, sõjariistus ülestõus, üldine puder ja kapsad. Talumehed hakkavad ka härraste rahu rikkuma, võtavad neilt maa ära ja siis üldine streik lahti, mitte majanduslik, vaid päris tõeline, poliitiline, punase lipuga. Otse maruline lumetuisk!... Siis kõik — seis! Meie talumees, meie soldat...»

Kablukovi nägu läks kord naerule, kord tõmbus tõsi- seks; ta oli nõrkemas julgete tunnete tulvast, lämbumas sõnadest.

Paremal vilkusid läbi niiske pimeduse trotsivalt te- haste tuled. Oli vaikne. Taevas siin-seal särasid üksikud tähed. Taiga taga aga mängisid ikka veel kahvatud väl- gud.

Paat, mida Protassov tüüris, möödus punasest paagist ja pöördus järsult tehaste tulede peale. Mehaanikatehase tsehhidest kostis kõlinat, klirinat ja mürinat. Protassov ja töölised tõusid liivast nõlvakut mööda kaldale. Lukus- sepp Kablukov laskis insenerile oma matkalaternast valgust ja hakkas erutatult kõnelema:

«Noh, luba, seltsimees Andrei Andreitš, endalt otseselt küsida, ära pahanda... Meid huvitab väga, meil oli isegi sinu pärast vaidlusi... Oletame, et on ülestõus, re- volutsioon, tulised tormipäevad... Aga sina?... Oled sa meiega, või kuidas?»

Protassovi süda tõmbus kokku, veri tõusis näkku, suu- nurgad vajusid alla. Ta vaatas Ivan Kablukovile otsa ja küsis väriseva häälega:

«Mis sina arvad, Ivan?»

Kablukov kõhkles, lõi silmad maha.

Protassov lahkus. Kablukov hakkas nohisema ja pobi- ses endamisi:

«Ta on ju tõepoolest isand, võib-olla isegi menševik... Ja kui midagi juhtub, hakkab suurt üritust kartma.»

Prohhor Petrovitš, olles seesmiselt väga erutatud, hei- tis pärast lõunat magama, kuid tal ei tulnud und. «Tar- vis on papi juurde minna, papp on tark mees,» mõtles ta.

...Ja ta läkski preestri juurde. Isa Aleksander jõi teed vabarnakeedisega. Tugitooli leenil istus kollasesil- maline öökull ja laual olid kaks naeratava Budha pronk- sist kuju.

Preester tõusis külalisele vastu nagu viirastus ja näi- tas sõnagi lausumata tugitoolile. Prohhor istus ja viskas

oma valge mütsi jalgade ette põrandale. Ka isa Aleksan- der istus.

«Aleksander Kuzmitš!... Ma tahaksin teile südame- lt kõik ära rääkida... Teate, ma olen viimasel ajal...»

«Mis?»

«Mu hing on hakanud viimasel ajal kuidagi süngeks minema, roiskuma, saate aru,» ütles Prohhor istudes, pea langetatud rinnale. «Aga teie, ma tean, olete tark. Teie oskate nõiduda...»

Preestri nägu läks tõsiseks. Ta pani kaela kullast risti, kohendas vurre ja hakkas kiiresti midagi kõnelema. Kuid Prohhor ei saanud tema sõnade mõttest aru, preestri hää lendas temast üle, riivamata tema teadvust, nagu tuul lendab üle maharaiutud salu. Prohhor mõtles pea- asjast.

«Õigupoolest ei ole minus kurjust,» mõtles Prohhor ja tõmbas vasaku jala tugitooli alla kronksu. «Kuid tekib niisugune olukord, et ma muutun kurjaks, ja nüüd on ta mind juba täielikult vallutanud. Ja mulle hakkab tun- duma, et ma ise olen kurjus. Kuidas kaitsta ennast kur- juse eest?» küsis Prohhor, tõstis oma mütsi maast ja tõmbas selle Budhale pähe. Öökull naksutas Prohho- ri peale vihaselt nokka ja ütles midagi, millest aga oli või- matu aru saada.

«Tähendab, te otsite kurjusele õigustust? Kas nii või, Prohhor Petrovitš?»

«Ei ole tugipunkti, ei ole tugipunkti,» pomises Prohhor nukralt. «Kui ma inimestele toetun, nad painduvad, mur- duvad nagu pilliroog, löövad mulle veriseid haavu. Mul on väga raske...»

Isa Aleksander langetas pea, tema habe vajus rinnale ja ta näole ilmus kerge naeratus.

«Ma olen väga rõõmus, et teie hing juba häält tõstab,» ütles ta. «Ma soovin, et te vaataksite tagasi ja ütleksite endale: ma muutun teiseks...»

«Missuguseks?»

«Las seda ütleb teile südametunnistus.»

«Häh, südametunnistus!...» pahvatas Prohhor jõhk- nalt. «Mis on südametunnistus? Mis on headus, kurjus? Neid pole olemaski! Väljamõeldis...»

«Mis, mis? Kurjus — väljamõeldis? Ei, Prohhor Pet-

rovitš, te ärge targutage, palun! Te olete tervenisti kurjuse küüsis, ja-jah!»

Ikoonide ees põles kolm lampi: kollane, sinine ja punane. Hämaruses löid need rahustava meeleolu. Kuid Prohhor Petrovitš, tõstnud pilgu preestrile, võpatas: isa Aleksandri hiilgavad silmad puurisid teda rippuvate kilmude alt, nad näisid Prohhorile laama silmadena, keda Prohhor kunagi Mongoolias oli kohanud.

«Aleksander Kuzmitš, kas olete see teie?»

«Vist küll — mina. Kuulake nüüd, mis ma jutustan teile oma kohtumisest Uljansutais laama-bodisatvaga.»

Üle Prohhoori näo libises hingelise ärevuse vari. Ta võttis mütsi Budha peast ja pani tugitoolile. Ta tahtis tõusta ja lahkuda. Isa Aleksander näis keha tagaspidi hoides libisevat üle põranda nagu viirastus, ta kohendas lambikesi. Ikoonide asemel seisis esinurgas kaks Budha kuju ja öökull.

«Niisiis, kohtumisest laamaga,» hakkas oma kõhna mustas pikas pihtkuues koguga hämarust lõhestades kõnelema justnagu isa Aleksander või keegi teine. «Ma küsisin temalt, miks paljud teie pühadest laamadest prassija elu elavad, isegi süüfilisse nakatuvad? Laama vastas mulle: «Noh, oletame,» ütles ta, «et püha laama jõid end purju...» Kas te kuulate mind, Prohhor Petrovitš?»

«Kuulan, kuulan,» vastas too rusutud häälega — ta oleks äkki tahtnud terve teeklaasitäie viina ära juua.

«Püha laama jõid end purju ja ... ja tappis kellegi, tappis, ütleme, kurjategija. Te mõistate? Tappis...»

«Mõistan... Laama tappis ühe naise.»

«Ma ei öelnud, et naise!» hüüdis tundmatu hääle Prohhorile. «Miks just naise? Ma ütlesin, et tappis. Prohhor Petrovitš, mis see tähendab? Mis on naisel sellega asja?»

Prohhoori hirmunud silmad hakkasid rahutult liikuma mütsilt välisuksele, säravatelt lambikestelt nagu viirastuslikult mustale preestri pihtkuuele. Must pihtkuub, mis oli laia, värviliste villaste lõngadega väljaõmmeldud vööga keskelt kokku tõmmatud, jäi poolhämaruses liikumatult, nagu tinutatult paigale seisma.

«Mind piinab mõte Anfissast,» hakkas Prohhor aralt pomisema. «Ja ka Sinilgast... Kuid ei. Siiski veel ühest

naisest. Muuseas... ja-jah. Tema nimi on Niina... Te ju tunnete teda, isake?»

Kuid isa Aleksandri asemel seisis nüüd varem nähtud mongoli laama. Tema õlal istus öökull.

«Vana budha usu järgi, kui tahate teada,» algas kõõrsilmaline mongol, «on püha laama täiesti süvenenud ainult vaatlusse, ta on elus passiivne. Uuendatud budha usu järgi on laama bodisatva, vastupidi, aktiivne. Ta on sündinud patuste päästmiseks, ja ükski kuritegu ei saa bodisatvat mustata, ta seisab patust kõrgemal. Ta võib inimarmastuse ajal tappa kurjategija. Esiteks... Kas te kuulate mind, külaline?»

«Kuulan,» ohkas Prohhor.

«Tappes kurjategija, päästab bodisatva ta sellega esiteks edasistest kuritegudest, mis tema kaudu maailma lähevad. Teiseks võtab bodisatva ise kõik kurjategija patud enda peale. Kolmandaks saadab ta tema poolt tapetud kurjategija otse paradiisi kui vägivaldselt surmasaanu. Järelikult, tappes inimese, ilmutab laama suurt inimarmastust.»

«See on ju... See on ju minu jaoks väga rahustav,» sosistas Prohhor süngesse avarusse. «Tappa naine inimarmastuse pärast... Tore, tore... Tapsin ühe ja tapan ka teise. Ja kõik inimarmastuse pärast, eks ju?»

«Nii-nii, nii-nii,» noogutas kõõrsilmne laama laitvalt pead.

«Nii-nii, nii-nii,» võnkus Eliisabeti-aegse kella pendel; hunt kiunus kamina taga ketis, toatüdruk Nastja lähenes kivist uksele. «Härra, kas te magate?»

Prohhor võpatus, ärkas raskest unest, liigutas kulme. Polnud kedagi. «Tarvis papi juurde minna, papp on tark,» mõtles ta.

Kogu Prohhor Petrovitši seesmine elu jagunes nüüd järsult kaheks — valguse ja pimeduse perioodiks. Pimeduse perioodil ta jõid meeletult, tema mõistus tuhmus, tumenenud teadvus viis ta viirastuste maailma. Kui aga saabus valguse periood, selgines mõistus ja tugevnes tahtejõud. Siis hakkas Prohhor palavikuliselt töötama, töötas visalt nagu masin, tegi mõndagi tasa, mis varem tegemata oli jäänud. Mõnikord valguse ja pimeduse

periood ühinesid. Tekkis midagi halli, psüühiliselt haiget, geniaalsete mõtteväljatustega, kuid teadvuse sagedase kadumisega tihedasse pimedusse.

Kuid ikkagi jätkas Prohhor Petrovitš, elades oma elu kord pimeduses, kord valguses, kõige kiuste ja kõikide hämmastuseks oma ettevõtete hoogsat arendamist.

Lasti käiku uus tsemenditehas. Hiljuti kohalejõudnud mäeinsenerid organiseerisid kiiresti kivisöe kaevandamise lahtistes karjäärides. Seda värsket sütt veeti tohutu suurel hulgal parvedel mööda Süngeti jõge, vankritel ja äsja saabunud veoautodel mööda maanteid, pooleldi valminud raudteeharude juurde. Prohhor lootis talve alguseks oma ettevõtteid raudteid kaudu ühendada peamagistraaliga. Töö edenes hoogsalt. Töölised — neid oli nüüd kuus tuhat — ei hoidunud tööst kõrvale, ka mõte lohakalt, «ülepeakaela» töötada oli kõrvale jäetud: töölisi ähvardas vallandamine, palgakärpimine, trahvid — uued saabuval töölishulgal asuvad juba homme nende kohtadele.

Prohhor oleks võinud rõõmustada. Kuid see, et mõned vanad töölised Niina juurde üle jooksid, loovutades oma kohad kogenematuile «Venemaalt» saabunud uustulnukatele, vihastas Prohhorit. Mõte, et tema isevalitsuslikku riiki oli tekkinud ohatisena mingi eide tühine kuningriik, täiesti teistsuguste, paremate töötingimustega, — see mõte torkas Prohhorit, nagu jahimehe oda torkab karu.

Ei, säärast salakavalust ei suuda ta enam taluda! Ta kõneleb veel viimast korda sellel teemal selle mürimeelse kuninganna-usurpaatoriga.

Pühapäeval pärast lõunat askeldas Niina oma aias. Sügis, lähenes, kuid ilmad olid veel soojad. Ilm hakkas õhtuselt hämmarduma. Veerake veeretas mööda teeradasid suurt ratast. Tema järel käis hoidja-kasvataja Berliinist, täidlane valgetverd neiu. Veerake jooksis Niina juurde:

«Mammake! Miks käib kanake paljajalu, aga minul on kingad jalas? Ma võtan ka jalad lahti.»

Nende juurde astus valgetes kinnastes vana toapoiss:

«Proua, härra suvatseb teid enda juurde paluda.»

Niina teadis, et mees kutsub teda ebaseadlikult kõnele. Sellepärast astus ta Prohhorit kabinetis koos Vee-

rakesega. Ta mõtles, et ainuüksi tütar oma süütu välimusega võib isa viha leevendada. Sisseastujatele jooksis rõõmsalt sabat liputades vastu hunt. Prohhor, hommikumantlis, piip suus, istus tuluselt laua taga.

«Istu, naisvabrikant,» heitis ta läbi hammaste.

«Papake, armas, papake!...» ja Veerake sibus isa juurde. «Ma armastan sind... Ma armastan sind rohkem kui hundikest, lupusekest.»

Prohhor võttis Veerakese süle, suudles teda meelekohale ja nihutas ta ette värvilised pliiatsid ning paberi.

«Ma joonistan ühe vurrudega mehe... Niisuguse koleda. Ja siis majakese, kust tõuseb suitsu.»

«Niina...»

«Jah, ma kuulan, Prohhor.»

Saabus mõlemapoolne pingeline vaikus. Õhk tõmbus pilve. Veerake hakkas joonistama.

«Oled sa ristiinimene, Niina?»

«Jah, olen küll. Sa ju tead seda, Prohhor.»

Pilved ümbritsesid neid üha enam oma ähvardava vaikusega. Veerake joonistas.

«Kui sa oled ristiinimene, miks sa siis mind niisuguse visadusega mingisse kuristikku, kurjuse sisse tõukad?»

«Ei. Sa saad minu tegevusest valesti aru, Prohhor. Kogu minu tegevuse eesmärgiks on sind kurjusest eemale hoida,» lausus Niina vaikselt, oma mullaga määrdunud peopesi silmitsedes. «Ma tahan praktiliste kombinatsioonide teel sinu tegevusele niisuguse ümbruse luua, mis sind sunnib vastu sinu enda tahtmist tööliste suhtes teiseks muutuma, kui sa praegu oled.»

«Sa ütlesid, et sa vastu minu enda tahtmist vead mind kurjast eemale. Kas nii? Nii! Tähendab, sa tarvitad vägivalda. Kuid Kristus ütles: ärge pange kurjusele vägivaldaga vastu. Oled sa selle üle järele mõelnud?»

Niina langetas pea ja hakkas hämmeldunult kiiresti silmi pilgutama. Ta ei ole ette valmistatud niisugustele küsimustele. Kuidas siis nii? Alles täna kõneles ta selle teema üle isa Aleksandriga.

«Ma tahan sinule head ja endale rahu,» ütles Niina häbelikult punastades.

Prohhor keerutas juuksetukka ümber sõrme ja tõmbas kulmud ninajuurele kokku:

«Soovid mulle head?»

«Jah, head!»

«Hm! ... Noh, siis te!» ja Prohhor lõi käega vastu lauda.

Käratusest kohkunud Veerakese pliiats murdus, ta vaatas isale suurte silmadega otsa ja libises tema põlvedelt põrandale. Prohhor haaras peast kinni ja sulges silmad: kõrvades kraaksus midagi ja rinnas pulbitses, poolsuletud laugude ees ujusid sabakesed.

«Sa oled haige, armas Prohhor... Ei, see on kohutav,» ütles Niina alandlikult, sisemise meeleheitega, surudes ennast vastu tema juurde jooksnud Veerakesest. «Heida pikali, puhka... Me kõneleme hiljem.»

«Ei!» hüüdis Prohhor naise peale silmavalgeid välgu- tades. Ta käed värisesid, keel pudistas.

Tuul õõtsutas kardinaid avatud akna ees, läbi kabineti ujus ebemeke, parv sügisesi kärbseid tungles sumisedes kristallist laearmatuuri ümber; poolavatud uksest pistis punane suure laubaga kõuts pea sisse.

«Armas Prohhor, sa pead kõik sinnapaika jätma ja puhkama — kuhugi ära sõitma, ennast ravima, iseenda käest puhkuse võtma. Ma tean, sa oled väga, väga haige. Mul on seda hirmus valus näha, otse väljakannatamatult valus... Usu mind!» Niina puhkes tasa nutma, tõusis ja astus mehe juurde. «Armas Prohhor, ma palun sind väga, jätta kõik asjaajamised...»

«Ei!!!» ja Prohhor virutas korrakahe rusikaga vastu lauda. «Pea! Muuseas, istu... Muuseas... kuidas soovid!»

Niina peatus. Prohhor pöördus tugitoolis Niina poole ja hakkas oma sagrist pead raputades hääletult naerma.

«Tean, tean, naisvabrikant, miks sa mind siit minema tahad ajada. Sa tahad koos Protassoviga kõik minu ettevõtted üle võtta ja mind kerjuseks teha.» (Niina lõi käsi kokku.) «Pea, pea, ära mind sega,» ja hakkas kõnelema kiiresti, katkendlikult, häält üha tõstes kuni karjumiseni. «Jah, ma joon, ma tarvitan kokaiini, ma süstin endale morfiumi, ja seda kõik sinu pärast, sinu tempude pärast, sinu kristliku eideliku meelelaadi pärast, naisvabrikant.»

«Valetad!» karjatas Niina ja istus täiesti murtuna, lõhestatuna vihast ja armastusest mehe vastu, tema vastas olevasse tugitooli.

«Valetad, valetad, valetad, valetad,» vadistas hääli Prohhoori paremas kõrvas. «Valetad, valetad, valetad...» Prohhor pistis sõrme kõrva ja raputas seda seal ägedalt. Hääli vaikis.

«Ma muretsen endale suure vaevaga kaugelt töölisi, maksan neile sõiduraha, õpetan nad välja — nad põgenevad sinu juurde. Ma toon uued töölisel — nemad jälle sinu juurde. Lõpuks läks minema ka lontkõrv Cook. Kui kaua see peab nii kestma? Vihasemgi vaenlane ei teeks nii, nagu sina teed!» (Niina püüdis kogu aeg vastu vaielda, kuid Prohhor ei lasknud.) «Jaa, jaa, vihasemgi vaenlane! Aga sinu eideaju on pisiasjadest pimestatud ja sa ei taha mõista minu suuri üritusi. Jah, suuri üritusi.»

«Missuguseid siis?»

«Mina...» ja Prohhor tõmbas kulmud kortsu, tõusis püsti, pani käed puusa ja hakkas mööda oma tohutu suurt kabinetti kõndima, ema juures vaikseks jäänud Veerakesele kõõritades. Laps jälgis isa ärevat pilgul, suu pooleldi lahti. «Ma rajan siia tööstuse, missugust Vene- maal veel pole olnud. Minu asundus muutub suureks, miljonilise elanikkonnaga linnaks. Minu nimi saab kuulsaks! Mõistad? Kuulsaks kogu maailmas...»

Niina kuulas, ärevuse pärast hinge kinni pidades.

«Võib-olla püstitatakse sulle isegi ausammas juba sinu eluajal,» püüdis ta naljatada.

«Jah! Ma püstitan endale ise ausamba keset muinasjutulist aeda, mäherdust polnud isegi Louis Kuuteistkümnendal. Ma ehitan sellesse linna ülikoole, viinavabrikuid, inseneride koole, kaubahoove, passaaže ja teatreid — ning see kõik on minu. Ja-jaa, minu, minu! Aga mitte sinu!!» Viimaseid sõnu karjus ta erilise naudinguga.

«Missuguse idee nimel sa siis kõike seda kavatsed?»

«Iseenda nimel,» ja Prohhor heitis uhkelt pea selga. «Oma kuulsuse nimel!» Ta tõstis mõlemad käed üles ja lehvitas nendega nagu tiibadega. Tema nägu oli hirmuäratav, kuid ülev.

Veerakese suu läks virilaks ja laps puhkes nutma. Niina võttis ta süle.

«Mammake, ära luba tal karjuda!»

«Noh, naisvabrikant, kas said nüüd aru, milles on minu idee? Sinu arvates on see saatana, antikristuse, juuda idee? Lori! See on minu idee. Mina olen sellega sündinud ja sellega suren.»

Prohhor vaatas Niinale tusase ärevusega otsa, vaatas nagu kaljule, mis tõkestab tema teed, ja hakkas jälle kõndima, nii et hommikumantli hõlmad lehvisid. Niina vaatas teda varjamatu hirmu ja haledusega: «Issand, kas ta tõesti suurusehullustust põeb?»

«Ja ma ütlen sulle viimast korda! Ma hoiatan sind, naisvabrikant. Minu ettepanek on järgmine: kuula! Viimast korda kuula!» ja Prohhor, käärinud millegipärast hommikumantli varrukad üles, ähvardas manitsevalt Niinat sõrmega.

Niina tõusis püsti, ta tundis, et nüüd just sähvatab pilvedest välg. Prohhor oli soolasambana seisma jäänud, ta seisis viie sammu kaugusel Niinast nagu Herkules viirastus ja kõneles kähiseva häälega läbi kokkusurutud hammaste.

«Kuula... Ja — täida! Minu käsk. Lõpeta nii ruttu kui võimalik oma ettevõtted, või anna need mulle üle. Ka oma miljon anna mulle... Kuuled? Miljon!... Ma ei või näha, kuidas sa oma isa ja vanaisa kogutud kapitali asjatult pillad. Minul aga on hädasti raha tarvis... Mul ei ole raha, mul pole millegagi tööliste maksta. Või tahad sa, et ma pankrotti jääksin? Kurat!... Kõige rohkem, mis ma sulle lubada võin — ehita nunnaklooster ja hakka selles abtissiks. Lolle on palju. Sellega teed sa jumalale ja ka mulle head meelt. Niisiis — käsin, palun, anun...» Prohhoori suu virildus ja ta viskus meeletult ilmel vapustatud Niina ette põlvili. «Anun sind, anna mulle vabadus, lõpeta oma rumalad tembud! Lase mul teos...»

«Prohhor,» ja Niina astus temast sammu kaugemale. «Kui sa asud tõelise eluülsehitaja teele ega ole enam töötajate ahne türann, olen ma tervenisti sinu kogu oma hinge ja kapitaliga.»

«Niina Jakovlevna! Niina Jakovlevna!» hüüatas Proh-

hor, kargas püsti nagu metskult ja klammerdus justkui kull küüntega oma hommikumantli hõlmadesse.

«Vastasel juhul aga, Prohhor, olen ma sinu vaenlane. Ma töotan edasi nii, nagu olen töötanud!» kõrgendas Niina oma häält.

Prohhor püüdis asjatult endas maha suruda vihapurset, kiristades läbi hammaste:

«Kasi siit välja!!...»

«Loll, loll!...» kiljus nuttes, suust mulle ajades ja jalakesega trampides Veerake, ise üleni värisedes. «Sa oled hirmus. Loll!...»

Prohhor oli täiesti enesevalitsemise kaotanud, ta haaras solvunud Niinal õlgadest kinni, pööras ta näoga ukse poole ja hakkas teda kabinetist välja tõukama. «Välja! Välja! Madu! Protassov! küljesoojendaja!... Anna mulle miljon!!!»

Korraga sööstis hunt lõrisedes kolme hüppega Prohhoori kallale ja rapsas tema hommikumantli selja pealt lõhki. Prohhor virutas hundile jalaga, lõi ukse naise selja taga kinni ja haaras konksu otsast koeranuudi.

«Tule siia!»

Hunt välgutas oma raevuseid silmi ja varitses hetke, et peremehele kallale karata. Kuid äkki hakkas peremehe silmi kartma, heitis alandlikult kõhuli ja tõmbus kerra. Prohhor viskas talle kaela parforsi-kägistaja, lohistas koera seina äärde, kuhu oli keeratud rõngas keti jaoks, pistis parforsi rõngast läbi, tõmbas koera pea seina poole üles ja hakkas looma vihaste löökidega halastamatult peksma. Koera nahalt lendas karvatutte. Ta lõrises, ulgus, kähises, peksles, ta kusi jooksis, siis hakkas ta kägistajas lämbuma. Kuid raudrõngas paindus sirgeks, loom rebis enese «inimese-sõbra» käest lahti ja tormas valgele vaibale veriseid jälgi jättes ülepeakaela välja.

Higist märg Prohhor langetas pea jõuetult lauale. Kõik kumises temas. Rind tahtis lõhkeda. Käed värisesid.

Ärritatud peas tembutasid segadus ja luupainajad. «Tarvis tappa, tarvis tappa, tarvis tappa, tarvis tappa, tarvis tappa,» õssitas kellegi hääle tema pealuu sees. Algul kolbas, siis valjusti kõrvades. Ohust tuli puudus, ei olnud tahtmist hingata, ei olnud tahtmist elada.

Ja jälle muutus minevik olevikuks ja olevik nihkus tagaplaanile. Luupainajad vallatlesid. Uni oli kadunud.

Kell kolm öösel võttis ta paberi; istus kaua kirja kohal tummäs segaduses. Siis meenusid talle erakud, meenus kummaline unenägu laamast-bodisatvast, ta lõi risti ette, kastis sule tindipotti ja, pannud kuupäeva ning aasta arvu, kirjutas:

«Toimin täie teadvuse juures. Matta õigeusu kommete kohaselt. Minu ja naise puusärgid kõrvuti. Veerakese puusärk nende peale.

Prohhor Gromov».

«Ja-jah,» kraaksatas ta nagu vares. «Noh, mis parata, mina pole süüdi, mina pole süüdi! Mind tahetakse niisuguseks teha.»

Ta sulges sedeli ümbrikku ja lõi sellele pitsersõrmusega kirjalakist pitseri.

12

Teisel hommikul ärkas füüsiliselt purustatud ja hingeliselt segipaisatud Prohhor hilja. Pesemata (ta pesi end nüüd väga harva) jõi ta klaasitäie viina, sõi tüki leiba soolaga ja tõstis arglikult pilgu kuldraamis portreele. Kuid Niina asemel vaatas sealt vastu Anfissa, naeratas sõbralikult, noogutas pead ja tahtis nagu midagi öelda. Prohhor hõõrus uniseid silmi, portreel oli jällegi Niina...

«Hm!» pobises Prohhor nagu krimpsutades ja käega lüües.

Mõttes hakkas ta enda üle kibedalt irvitama, kuidas võib tema, säärane suur ja habemik mees, mingisugust nõidust uskuda. Ta ei usuks seda meeleldi, kuid ta nägi selgesti, et see absurdsus ümbritses teda igast küljest ja ajas kogu tema arutluste loogika nii osavalt segi, et ta ise tundis, kuidas ta kõrvuni oma isikliku jõuetuse sohu vajus.

«Väga huvitav on jälgida, kuidas arukas inimene ogaraks läheb,» mõtles ta seesmiselt muiates, suur mure

414

südames. «Ei, võtke näpust! Vaat ei lähe, kiuste ei lähe! Lollpea olen, joomar. Mul oleks tõepoolest tarvis puhata.»

Ta jõi teed, kirjutas Protassovile kirja, tellis endale voorimehe troika (oma hobuseid ei raatsinud kihutada) ja sõitis omastega jumalaga jätmata laia maailma.

Ta kihutas Medvedevo külla, et isaga ära leppida. Lepimise mõte kerkis tema ette selgelt ning teravalt ja ta võttis selle ilma tõrkumata vastu. Tal on tarvis ka ema haua käia ja ihaldatud Anfissa haua kibedasti nutta. «Anfissa, Anfissa, miks kiskus saatust sind mu südamest!»

Troika sõitis kiires traavis. Tee kulges mäest üles, mäest alla, läbi taiga, üle põldude ja piki jõge, Prohhor sulges silmad ja unistas sõidukis õõtsudes. «Kurat, kui keeruliseks kõik muutub. Kui raskeks on elu läinud. Kui segi on kõik mu asjad...» mõtles ta silmi avamata. Mõttes hiljutist aega vaadeldes, näis ta endale inimesena, kes allaliikuvat treppi mööda püüab mäe otsa tõusta. Inimene läheb ikka kõrgemale, aga trepp tema all ikka madalamale. Inimene kujutleb, et varsti jõuab ta mäe otsa, aga mäetipp tõuseb üha kõrgemale ja kõrgemale. «Jah, kõik on nii, kõik on õige. Ma olen just niisugune inimene.» Ning Prohhor hakkas aisakella kaeblike helide saatel oma äparduste põhjust otsima. Muuseas, ta teadis täpselt, millest need äpardused tekkisid, kuid ta tahtis veel kord oma vaenlase ülbesse näkku vaadata. Segaste oletuste teel jõudis ta jälle ja jälle Niina, Protassovi, Priperentjevi ja isa juurde. Kuid tahates isa ja Niinat õigustada, otsis ta oma lõkkele lõõnud fantaasiaga kurja juurt mitte maapealsetes olevustes, vaid oma neetud saatuses.

«Ma ju seekord pidusöögil kuulutasin avalikult, kõikide juuresolekul, et olen saatan, olen kurat!» hüüdis ta nii valjusti, et paksuhuuleline postipoiss Savoska tagasi vaatas ja hirmunult hakkas kulme liigutama.

«Mis, kas ei tunne ära?»

«Ei tunne jah,» inises Savoska Prohhori hüplevat habemessekasvanud nägu silmitsedes.

«Sa arvad, et sõidutad härrat, aga mina olen kurat.»

415

«Ära luiska. Sina oled Prohhor Petrovitš, vaat kes sa oled.»

Et lollakavõitu noormeest hirmutada, tahtis Prohhor metsiku häälega ulguma hakata ja hullumeelselt naerma pahvatada, kuid mõtles ümber. Ta võttis reisikasti välja ja jõi suure klaasitäie viina. Savoska hakkas kõssi tõmbudes ja sõitja poole üle öla tagasi vaadates kõnelema:

«Prohhor Petrovitš, ma ei tea, kas see on tõsi või ei, aga sind peetakse rahva hulgas nõiaaks. Arvatakse, et sa vanakurjaga läbi käid.»

«Tõsi, käin läbi,» ütles Prohhor. Viin imbus verre. Nukrus hakkas kaduma. Prohhor urises tasakesi ja haukus hundi moodi. «Aga minu hunt on kindlasti metsavaim, ta oskab inimeste moodi kõnelda. Kui sa tahad, hakkavad ka sinu hobused inimeste kombel kõnelema.»

«Jäta, jäta veesegamine! Ega ma tita ole! Luiska kellegi teisele. Ja ole nii hea, ära urise,» inises Savoska südant rindu võttes väriseva häälega. «Aga tead, ütle parem, kuidas me ööseks taigasse jäämisest pääseksime. Näed, kui hämar juba, varsti on öö käes.»

«Viie versta kaugusel siit on Trojegubinski veski. Kas ei tea või? Seal olemegi ööd,» vastas Prohhor ja kontrollides, kas püss ja lühipüss on laetud, vaatas ringi.

Umberringi oli pime ja sünge taiga. Taevas süttis esimene kahvatu täheke.

Protassovit erutas peremehe poolt temale jäetud kiri.

«Kallis Andrei Andrejevitš,» luges ta. «Sõidan teie juurest ära nädalaks, paariks. Olen haige. Pean ennast tuulutama, kainestuma. Viimased sündmused, alates taiga põlemisest, on mind tasakaalust välja viinud. Otsin tugipunkti ja ei suuda seda leida. Usaldan kogu ettevõtte Teie isiklikul vastutusel Teie hooleks. Peatse jällenägemiseni. Prohhor Gromov.»

Protassov kavatses Uraali üle minna, ja nüüd jälle viivitus. Iga päev kontoris käies tegi ta kindlaks, et ametnik Šapošnikov puudub juba viiendat päeva. Üks kontoristidest ütles Protassovile, et Šapošnikov tõenäoliselt purjutab, et ta haiseb alati viina järgi ja on üldse kuidagi imelik.

Hilja õhtul, kui juba pimedaks hakkas minema, astus Protassov Šapošnikovi majakesse. Majake kuulus kurtummale naisele Mavrale. Lae all põles väike petrooleumilambike nagu hiiresilm. Nurgas õlekuhjal magas paljajalu, siruli maas, habe püsti, lühijalgne Šapošnikov. Ta haises viinast. Ahju kõrval oli terve patarei tühje pudeleid. Seinal okaspuuokstega kaunistatud Anfissa portree.

«Šapošnikov!»

Too aevastas ja tõusis istuli, sirutas välja oma tursunud jalad. «Ah see olete teie? Vabandage... See olen mina. Ainult p-p-palun... i-ilma moraallugemiseta... Ma tean, et olen süüdi. Läbi ja läbi süüdi. Muuseas...» Ta vaatas ringi, tõmbas käega üle palja pea ja naeratas kibedalt. «Jah, unenägu! Ah, see olete teie? Protassov? Aga mina mõtlesin, et... Võtke tool.» Šapošnikov tõusis püsti, pani käed kukla taha ja hakkas kikivarvul jooksma, siis sirutas ennast mõnuga ning haigutas suud kõveraks tõmmates nii pööraselt, et habe vasakule õlale ronis, seejärel istus laua taha ja hakkas piipu suitsetama. Särgikaelus oli tal eest lahti, särk pükstest väljas.

«Kuulge, seltsimees Šapošnikov... Kas teil häbi pole õlgedel vedelda, laiselda? Teie seltsimehed teevad ju kõik suurt tööd, teenivad rahvast... Aga teie...»

«Kullake... i-i-igavus, t-t-tusk, nukrus! Ma imestan, kuidas t-t-teie pole siin urkas, veel jooma hakanud. Ei, tarvis siit põgeneda,» ütles ta, ajas silmad pungi ja hakkas karjuma: «Jah! Kas teate? Stražšalov on ära põgenenud... Prokurör. Mäletate? Sain temalt kirja. Ütleb, et on ohutus kohas. Sõprade seltsis. Ütleb, et hiljem põgeneb Ameerikasse. Raha on, ütleb. Ja-jah! Ta, kurat, on tugev, mehine mees. Aga mina... mina... olen t-t-topis. Armas inimene! Kui ma suren, tehke minust topis. Ja pange Prohhor Petrovitši kabinetti. Las vaevleb, las tema, raisk, läheb ogaraks... Mina olen ka... vist juba oh-oh...»

Protassov vaatles teda haletsusega pärani silmil.

«Ma heidan pikali, ei suuda enam istuda,» ütles Šapošnikov, lõi peaga vastu seina ja lendas kukerpalli oma asemele. «Istuge põrandale. Armas Protassov...»

Kuidas ma küll... kuidas ma... tahaksin... jälle nooreks saada.»

«Noh, mis rumalusi te räägite!...»

«Ei, ei,» ja Šapošnikov hakkas käriseva häälega naerma ning kattis oma joomisest tursunud näo habemega nagu orav sabaga. «Ma tahaksin veel näha Anfissat...»

Sisse astus Šapošnikovi kurtum perenaine, vanaema Mavra, pani lauale piimapoti, kummardas sügavalt Protassovile, mõmises midagi ja hakkas kätega vehkima.

Prohhor tukkus ja nägi unes igasugust tohuvabohu. Sinilga keerles ta ees üleni punases, lesk tunguuslanna ronis jõehauast välja ja istus nuttes ihualasti valgele kivile. Siis kadus kõik ja jälle oli vaikne õhtu, kalmistu, künnivares tõusis kase otsast lendu, udu roomas, isa Ipat suitsetas Anfissa haua vilruki ja kadus suitsusse. Kuljused ja kellukesed kõlisesid.

Äkki kisa:

«Pidage kinni!»

Prohhor ärkas järsust lasust ja avas silmad.

«Mis see tähendab? Mis?»

Troika oli röövlite poolt teele risti ette lastud puude otsa sõitnud. Pilkane pimedus.

«Postipoiss!! Mis?!»

Naerulagin — ja Prohhor oli silmapilkselt kinni seotud...

Röövlid, meest kolmkümmend-nelikümmend, istusid kahe lõkketule ääres pimedas, tiheda kuusemetsaga kaetud nõos. Umberringi oli pilkane õõ. Taevast põlnud näha. Kusagilt ülevalt, pimedusest, oli kuulda pajukassi kisa, öökulli nuukseid, vidistusi ja vilistamist. Need olid valvurid, kes nõoharjal üksteisele märku andsid. Röövli-test mõned magasid, mõned parandasid riideid või vih-tusid kaarte mängida. Prohhorile kõige lähema lõkke-tule ääres laulsid viis noormeest tasase häälega lustilist laulu ning löid kätega takti:

«Metsa taga, metsa taga
seal mind röövlid luuravad.

Metsa taga, metsa taga
mind nad tappa tahavad.
Ei, ei sinna lähe ma,
parem kodus kõngedal»

Seda uljast laulu polnud Prohhor varem kuulnud. Ta elu oli segi paisatud, ta oli nüüd jõuetu. Ka tema elu-tajumine oli tuhmunud, kõlatuks muutunud, looritatud. Ta istus kännu otsas, nagu näitelava ees teatris. Killus-tatud, mitmes liinis mineva tähelepanuga ootas ta, mis edasi saab, ning oli ükskõikselt nõus unenägu lõpuni vaatama. Aga ise mõtles läbisegi ühest, teisest, kolman-dast ja viiendast. Sellepärast ei kohkunud ta põrmugi, kui nägi röövel Ibrahim ratsahobusel nende juurde kap-pavat. Kuid lõkketulede valgusel jõudis ta teda silmit-seda nagu artisti näitelaval. Ja tundis ta kohe ära. «Jah, see on tema, tema...»

Pika lahusolekuaja kestel polnudki tšerkess palju muu-tunud. Seesama sirge laiaõlgne kogu, seesama kongis nina, sisselangenud paled ja hallisegune habe. Peas punasest puuvillariidest turban. Seljas valgest parkimata nahast, rihmaga kokkutõmmatud tavaline hall kuueke, rihma vahel kaks kinžalli. Tšerkess on kuuekümmen nelja aastane, kuid ta kuulub niisuguste inimeste liiki, kellel on määratud siin maailmas elada vähemalt sada kaks-kümmend aastat.

Prohhoris oli kaks olemust — mõistlikkus ja nupukus. Prohhoris oli kaks tunnet. Üks neist oli ärkvel, teine tajus elu kui unenägu.

«Tere, Proška! Tere, kunakk!» ja tšerkess hüppas hobuse seljast maha.

Nagu unine laps, kes armastatud muinasjuttu kuulab, mida ema jutustab, nii kuulis Prohhor armsast kau-geest noorusest tšerkessi häält kõlavat ja käratas äge-dalt:

«Päästa mu käed lahti, saatana hing! Kas oled unu-stanud, kes ma olen?!»

Tšerkess pilgutas omadele silma — kaks habemikku, üks kaega silmal ja teine kõvera suuga, vabastasid Proh-hori köidikuist. Tuimalt ringi vaadates haaras Prohhor pudelikese kokaiiniga ja tõmbas mõlemasse sõõrmesse tubli portsjoni.

«Ma ei karda sind. Ma vilistan su peale. Sa oled suur tola, kui sa mu ära tapad. Mul ei ole raha kaasas. Ja sa ei saa sellest mingit kasu.»

Ibrahim seisis lõkketule ääres, käed puusas, vaatles üksisilmi Prohhorit nägu ja vaikis õudselt. Prohhor tõmbus kaugemale, istus varju, mahalangenud puule.

«Mul on kibitkas välitelefoni. Poole tunni pärast jõuab siia kakssada kasakat.»

«Sinu kasak, sinu spravnik on vilets eesel... Ha-haa!... Need pole kõne väärt,» karjus tšerkessi kurgu häälega, õlgu kehitades ja pead raputades. «Väga odavaks pead minu peakolu... Ha-haa!... Tuhat rubla... Anna rohkem, kunakk...»

«Lase mind heaga vabaks, saad kümme tuhat. Tule minu juurde teenima. Panen su kogu sinu jõuguga ametisse. Hakkad ettevõtteid kaitsma.»

«Teenima? Tsh... Sinu juurde?!»

«Jah! Minu juurde. Ma teen su ülemaks...»

«Sina? Mind? Lurjus... Nolk...»

Tšerkessi suud valjastasid irevil hambad ja silmad löid tasuhimuliselt särada.

«Kui mina olen Anfiss tapja, siis käi kuradile nii sama! Sinu raha pole mul vaja. Ela! Aga kui sina tapsid Anfiss, ma kisun su pooleks nagu hunt oina. Tsh...»

Prohhor läks vihast punaseks, tahtis tšerkessile kõrri karata, kuid... tema loius teadvuses vilksatas mõte — «see on ju unenägu». Ta hakkas haledalt silmi pilgutama, nagu tegi seda lapsepõlves, ja leebunud häälega, nagu sonides kõnelema.

«Sa ei tee ju mulle paha, Ibrahim. Mäletad sa veel Ibrahim, kuidas me mööda Süngeti jõge sõitsime? Sa armastasid mind siis, Ibrahim. Ja mina armastasin sind. Sa olid sel ajal mulle väga kallis. Ma ei armastanud kedagi nii väga kui sind.»

Prohhor ohkas sügavalt. Ibrahim püüas lahti silmadest löi tuluke särada. Näis, et veel üks hetk — ja tšerkess viskub kunagi talle nii armsa džigiti Prohhorile rinna ning andestab talle kõik.

Kuid seal kõlas Prohhorit hääle väljakutsuvalt — ja tšerkessi nägu läks jäiseks.

«Jah, tõsi, ma armastasin sind, eeslit, üle kõige maailmas. Ja oleksin sind kuni surmani armastanud, kuid sina, varnakk, tapsid Anfissa... Sina, sina, mitte keegi teine! Ma teadsin seda ja tunnistasin seda ka kohtus... Mis eest sa, pörguline, ta tapsid?»

«Mina? Anfissa?! Tühi jutt... Ha-haa!... Kas kuulete, poisid?!»

«Ha-haa! Ha-haa!» hakkasid kõmisema lõkkes, taiga ja pimedus.

«Jah, sina!»

«Mina?... Kas kuulete, kunakid?! Ha-haa!»

«Ha-haa! Ha-haa!» hakkasid jälle kõmisema lõkkes, taiga ja pimedus. Ibrahim nägu läks punaseks nagu kumats, kumatsist turban aga muutus mustaks. Tšerkessi silmad pildusid põletavate sädemete vihke, käes välkus kinžall:

«Tsh!»

Ja tšerkess paljastas vihaselt oma valged hambamurakad, ta oli juba Prohhorile kallale minemas.

«Surm,» mõtles Prohhor, «tarvis põgeneda, jooksen minema, peidan end ära, ronin puu otsa.» Pilk naelutatud tšerkessi moonutatud näkku, ei suutnud Prohhor liigutada kätt ega jalga: keegi hingas kähisevalt vastu ta vasakut põske. Prohhor pööras suure väevaga pead ja sattus silm silma vastu vaenlasega. «Sina!» Prohhor taandus karvasest näost nagu ussist eemale ja külma värin käis tal üle selja. Ta tundis ennast kuriteokohalt tabatud varjana...

Prokurör Straššalov torkas talle sõrmega rindu ja hüüdis üle kogu taiga:

«Sina tapsid Anfissa!»

Ja jälle kohises taiga tugevasti, taeva poole paiskusid suitsupilved ja tuleleegid. Kusagil oigas keegi venivalt ning haledalt.

«Unenägu,» mõtles Prohhor värisedes. «Tarvis kohe ärgata!»

Kuid see polnud unenägu, see oli tõepoolest kuri tegelikkus.

... Kohtupidamine toimus kiiresti. Kohtualused ja prokurör olid samad: kaupmehe poeg Prohhor Petrovitš Gromov, asumisele saadetu Ibrahim-Oglõ ja endine kol-

leegiuminõunik jurist Straštšalov. Vannutatud mehed — kolmkümmend röövlit. Kohtusaal — taiga nõgu kottpl-medal ööl.

Prohhor avas kramplikult suu, et toapoissi hüüda, si-kutas, ennast ninast, näpistas jalast, et ärgata. Kuid see oli tõelisus, mitte unenägu. Ja ka postipoiss Savoska, neetud tunnistaja, vahib seal nagu öökull. Rõõmus Sa-voska istus tõepoolest lõkketule ääres koos röövlitega, kuulas, mida Prohhor pobises, suitsetas piipu ja hirnus koos teistega.

«Küll ma tal, raisal, naha maha võtan,» mõtles Proh-hor Petrovitš raevuselt. «Löön nurjatu maha.»

Prokurör Straštšalovi üks püksisäär oli ülespoole saa-pasäärt kerkinud. Tema habe oli täis okkaid ja rämpsü, rohelised, pisut vildakad pungis silmad põlesid meeletult, pikad kammimata juuksed olid nagu halliks läinud lõvi karvad. Prokurör Straštšalov oli ennast täies pikkuses välja sirutanud ja raputas Prohhoori nina all rusikat, raius kämblaga õhku, kõneles, karjus, trampis jalgadega. Või tammus aeglaselt edasi-tagasi ja jutustas õudset lugu.

Röövlid kuulasid prokuröri, suud ammuli. Ka Ibrahim ja Prohhor Petrovitš püüdsid iga tema sõna suure joo-bumusega kinni. Tšerkessi ja Prohhoori eest liuglesid mööda endised kooselatud aastad nagu segased une-näod. Kõik inimesed, kes neid viisteistkümmend aastat tagasi ümbritsesid, ilmusid nüüd prokuröri eredates kõ-nedes aegade kaosest, tõusid minevikust esile nagu ela-vad. Anfissa, Pjotr Danilõtš, pristav, Niina, Ilja Sohha-tõh, Šapošnikov, Prohhor ise ja Ibrahim ise — nüüd nad on siin, on kogunenud lõkketulede ümber ja kuulavad nagu nabanõoriga ühendatult prokuröri hääle kõminat.

«Ma kirjeldasin vist kaunis üksikasjaliselt kogu selle veretöö käiku. Nüüd mina, prokurör Straštšalov, küsin teilt: kas te tapsite Anfissa viisteist aastat tagasi?»

Puurides pilku maasse, Prohhor vaikis pingeliselt. Tema alandatud hinges valmis põlastav vihapurse pro-

kuröri vastu. Türklase moodi lõkketule ees istuval Ibra-him-Oglõl jooksis uudishimulikust kuulamisest suust ila nagu vanal dogil rasvast lihatükki nähes.

«Kohtualune, ootan teilt vastust. Siin on äraostmatu kohus...»

«Ära veiderda, tola!» hüüdis Prohhor ja tõusis viha-selt püsti. Ning vaatas ülbelt, põlastusega prokurörile nagu viimasele narakale. Ta vaevatud mõistus, mida kuum verelaine piitsutas, elavnes järsku. Mõte lendas minevikku nagu seinalt tagasi põrganud pall. Ta hakkas kõnelema kiiresti, hingeldades, kord oma sõnadele nagu mätastele komistades, kord loiult keelt liigutades, nagu halvatud jalgu rasketes kalossides järele vedades. Ta hääle kõlas ähvardavalt, siis äga tõmbus äkki tagasi, muutus nõrgaks ja nutuseks.

«Ma tean, prokurör, miks sa siin nende võllaroogade seltsis oled. Tean, tean! Et nautida minu surma? Löö, tapa! Sa jutustasid neile sunnitööliste ladusalt seda loba, kuidas ja mispärast ma olevat Anfissa tapnud... Ha-haa!... Huvitav. Noh, sinu arvates olen ma siis ai-nult kriminaalkurjategija ja rohkem midagi? Kuid sa oled eesel...»

Kännul istuv prokurör Straštšalov algul naeratas tige-dalt, siis äga muutus ta nägu, mis kuni silmadeni oli habemesse kasvanud, külmaks ja süngeks nagu kelder.

«Vaikige, mõrtsukas!... Ma võtan teilt sõnaõi-guse...»

«Ei lähe läbi, prokurör! Siin ei ole sul kohtusaal. Kuula edasi! Oletame, et mina tapsin Anfissa. Kuid kas sa tead, härra prokurör...»

«Aitab!» hüüatas prokurör, kargas püsti, heitis käega ja pöördus röövlite poole. «Kas kuulsite, poisid? Ta tun-nistas end mõrtsukatöös süüdlaseks.»

«Ei, sa valetad! Ei tunnistanud veel,» vastas Prohhor Petrovitš ja raputas pead ning lõi rusikaid kokku.

«Meile ei lähe see üldse korda!» hakkasid vargad ja röövlid lõkketulede ääres karjuma. «Meie pärast tapa kas või kümme Anfissat, pole meie mure... Meie ka ise... Aga vaat, mispärast ta, vastik roomaja, meie tšerkessi sisse vedas?! Vaat seesamane... Ajas kogu süü tema peale, ostis kohtu ära...»

«Jah, ajasin... Jah, ostsin ära, ei vaidle vastu. Ajasin sellepärast, et minu ees avanesid laialdased võimalused. Ma tundsin, et mulle oli antud maailmas suuri asju korda saata. Ja ma olen nii mõndagi oma eluajal korda saatnud, olen tehaseid ehitanud, tuhandeid inimesi toitnud... Ibrahimile aga, endisele sunnitöölisele, polnud ju sunnitöö hirmus? Ma teadsin, et ta niikuinii sealt ära põgeneb. Ja põgeneski...»

Prohhor kõneles kaua, segaselt. Ta kõne voolas kiiresti nagu ojake kivide vahel. Mõtteniidid hüplesid ilma ühegi seoseta ühelt asjalt teisele. Mõnikord kaotas ta täiesti pea ja hõõrus segaduses higist, tursunud soontega otsaesist.

Röövlid suitsetasid, sülitasid ja vahetasid pilke.

«Niisiis, kurjategija, sa tunnistasid oma mõrtsukatöö üles?»

«Ei.»

«Ei?»

«Ei! Ära nimeta mind kurjategijaks!» ja Prohhor ägestus, läks tulivihaseks. «Sina ise oled kurjategija. Sa oled juba sündimisest saadik loll ja pead ennast ainult oma rumaluse tõttu targaks... Sa oled juhm inimesel!» karjus Prohhor aina, tungides Stražšalovile kallale. «Sa ei mõelnud siis, keda sa süüdistasid. Ma olin ju siis poisike, mu iseloom hakkas alles kujunema. Aga sina ei saanud sellest aru, sa suhtusid minusse rumalalt nagu lihunik oinasse... Ja veel... Pea, pea, kuulal!... Mis siis veel? Sa mõistsid seekord minu kui süütu hukka, nüüd mina, kurjategija, mõistan sina kui kurjategija hukka. Mind tapetakse siin ära, kuid ma olen rõõmus, et sind kohtasin. Kas sa tead, missügune ma olin nooruses? Ma ei olnud halb. Ibrahim võiks seda sulle kinnitada. Kuid... Ma näen, kuidas ta mind vahib nagu verejanuline metsloom. Noh, mis siis ikka... Laske käia, lurjused! Jah, ma tapsin Anfissa, mina...» Jõuetuks muutunud Prohhor Petrovitš värises ja tuikus.

«Surm, surm talle!» kõmises ärev pimedus — röövlid karjusid kõigest kõrist.

«Surm koerale... Pehter, lase käia!...»

Kõlas kõrvulukustav vile. Vilistas sõrmedega suud lahti kiskudes punase habemega pöntjal. Tal oli pikk

keha ja lühikesed loogakujulised jalad. Ta määrdunud näol välkusid tohutu suured heledad silmad. Too oli koos Ibrahimiga ärapõgenenud sunnitöölise Pehter; ta oli tšerkessi parem käsi. Ta oli metsik ja suur käsutaja. Teda kartsid kõik.

«Painutage alla!» käskis ta kõvera noaga vehkides.

Röövlid jooksid tuulemurrus ragistades kahe noore kuuse juurde, viskasid lingud nende latvadesse ja painutasid lauluga «Hei, dubinuška, uhnjem!» nende ladvad teineteise vastu alla.

«Laasige oksad!»

Kirved hakkasid tööle, kuuskede tüved laasiti puhtaks. Tundus vänget vaigulõhna. Kaheksa meest rõhusid kõigest jõust lookapainutatud puude latvadele, ise ähki-des — nõtketes kuuskedes oli palju jõudu, nad võisid iga hetk lahti pääseda ja tähelepanematu inimese taeva alla visata.

«Tooge kohale! Seadke nõörid korda!»

Prohhor viidi kuuskede alla.

«Nurjatud, mis te teete! Ma tean! See on unenägu... Ilja! Ärata mind üles! Ferapont! Ibrahim! Niina! Niina! Niina!!»

Prohhor viimane karjatus oli õudne, läbilõikav: pimedus võpatas sellest karjatusest ja paljudel jäi süda seisma.

Kuid tasuhimulised käed sidusid Prohhor jalad tugevasti kahe kuuse ladva külge. Silmus lõikus lakksaapa nahasse nagu krampikiskunud lõugadega hunt — kontidel oli valus. Vasaku jala juures töötas Pehter, kõver nuga hammaste vahel. Ta suured krobeldised käpad tegutsesid kiiresti.

Mahapaisatud Prohhor kähises alandusest. Ta ei rääkinud midagi, ta ainult mõmises, sülitas ainult sülge ja sappi. Teda piinas janu.

Ta kujutas ainult endale ette kubemest kuni kõrini pooliks rebitud keha, kuidas pool endisest Prohhorist, ühe jala ja ühe käega, kuid ilma peata, kõlgub taevasse lennanud kuuse ladvas; teine pool, teise kae ja teise jalaga ning habemiku peaga — kõrval asuva puu ladvas; möödaldendav öökull haarab ahnelt soolika ja sikutab ja sikutab. Süda tuksub ikka veel, elutu keel väriseb...

«Hoidke tugevasti! Hoidke kuuski, ärge lahti laske!»
kõmandas Pehter — hammaste vahele pigistatud kõverat
nuga mööda jooksev ila tilkus Prohhoril lakknahast saa-
pale.

Röövlid rõhusid veel tugevamini ragisevatele kuuske-
dele: «Hoidke kinni, hoidke kinni! Hei, Straštšalka! Loe
kohtuotsus ette... Et oleks vormikohane.»

Kuid Straštšalovit polnud. Straštšalov toppis hirmuga
kõrvad kinni, et mitte midagi kuulda ega näha, ja jook-
sis kiiresti eemale, pimedusse.

«Straštšalov! Straštšalov!»

Straštšalovit pole.

«Mina olen Straštšal!» ja lõkendav Ibrahim astub
kähku, kinžall käes, hukkamõistetud Prohhoril juurde.

Alandatud, kuuskede latvade külge laialitõmmatud jal-
gadest kinniseotud Prohhor tahtis veel hetke eest tšerkess-
silt armu paluda. Kuid nüüd vaatas talle vaenuliku pil-
guga otsa, sülitas, sisistas läbi hammaste ning nuuksa-
tas vihaselt. «Tee lõpp, nurjatu!»

«Kas lahti lasta?» karjusid ähkivad röövlid kannata-
matult — nad ei suutnud allapainutatud kuuski enam
kinni pidada.

«Kõtt! Pidage!!» ning tšerkess muutus korraka kül-
maks nagu teras. Hambad kokku surutud, tugevasse
kätte kinžall pigistatud, pilk Prohhoril silmadesse puuri-
tud. Röövlid tardusid. Tardus ka Prohhor. Prohhoril hak-
kas hetkel oma elust õudsalt kahju. «Halasta!» tahtis ta
hüüda, kuid keel jäi tummaks ja ainult silmad täitusid
äkki pisaraist.

«Poisid, laske kuused lahti,» kähistas Pehter õudsalt.
«La-as-ke la-ahti!!»

Ja ainult hetk enne Prohhoril hukkamist lõi tšerkess
kinžalli järsu hoobiga lingu läbi:

«Tsh!... Nüüd laske lahti!»

Kuused lendasid vihinal üles.

Nende vabanenud kehasid läbis värin. Prohhor Pet-
rovitš tõusis oma kangestunud jalgu sirutades vaevalli-
selt püsti. Ta värises kogu kehast. Pulss tagus oma
kakssada minutis. Silmad olid suured, märjad ja meeletu-
tud.

Tšerkess käratas:

«Sõida koju, Proška... Elä! Sind on veel vara tappa.
Kunagi hiljem teen sulle lõpu. See on tühi asi. Tsh!...»

Õo venis. Röövlid sumisesid rahulolematult. Keegi
pahvatas vihaselt naerma, keegi torkas Ibrahimil kohta:
«Lontkõrvadega eesel, molu!» Pehter pistis kõvera noa
saapasäärde ja sõimas tasahilju omaette rõvedalt.

Noormees, postipoiss Savoska, kahvatu, nagu jahuga
üle puistatud, ruttas koos Prohhoriga troika poole. Neid
juhatas laternaga varnakk, kae silmal. Varnakile oli an-
tud kõva käsk: Prohhor Petrovitš peab terveks ja puu-
tumatuks jääma.

Kui Prohhorile teadvus tagasi tuli, tundis ta, nagu
oleks teda üleni roojasse kastetud. Selgesti, hingepõh-
jani jäid talle meelde Ibrahimil sõnad, jäi meelde tema
ootamatu suuremeelne tegu. Kuid tänu asemel kingitud
elu eest täitis tema rinda tõkatmust, ohjeldamatu viha
tšerkessi vastu. Kättemaks, ainult ebainimlik kättemaks,
missugust maailmas varem pole nähtud! Prohhoril pol-
nud keegi veel nii kohutavalt alandanud, ta polnud veel
kunagi elus nii abitu, armetu ja naeruväärne olnud kui
tund aega tagasi. Naeruväärne!... Naeruväärne ja ar-
metu, kelle üle need inimjätised, need silmusest pääse-
nud sunnitöölised täiest kõrist irvitasid. Kelle üle nad ir-
vitasid? Tema üle, Prohhor Petrovitš Gromovi üle,
suurte varanduste omaniku üle... Ei, see käib üle iga-
suguse mõistusel!

Teed märkamata, valgust nägemata tungis sünge
Prohhor otse läbi taiga.

«Juua... viina... klaasitäis viina,» pomises ta kähi-
sedes, oma vattkuivi huuli lakkudes. Ta tuhnis taskutes.
Kokaiinipudelikest polnud enam alles — ta oli selle tai-
gas maha pillanud. Ta sülitas.

Kaesilmaline röövel jättis hüvasti, ütles: «Kuni meel-
diva jälleenägemiseni!» ja lahkus.

Parempoolne priipassihoobune, kes öösel röövlite raid-
tõkke otsa oli tormanud, oli lõpnud. Postipoiss Savoska,
nagu viril, puhkes hukkunud hobuse juures nutma. Proh-
hor tõmbas ägedalt viinapudeli välja, ajas lõua püsti ja
jõi pudeli ühe sõõmuga tühjaks. Viskas tühja nõu vastu
puud, see purunes peenikesteks kildudeks.

Savoska rakendas hobuseid ümber ja aina halises:
«Kuidas ma end nüüd isale näitan... Hobune on käre-
vanud. Oi, mis ma nüüd küll teen? Oi, memmeke!»

Allés siin märkas Prohhor teda teist korda.

«Ole vait!» käratas ta ja kramp kiskus tema sõrmed
köveraks. «Ma mäletan, ma mäletan, närukael, kuidas sa
seal mu üle irvitasid.»

Savoska pillas looga käest ja ütles murelikku nagu
krimpsutades:

«Ma hirnusin seal õuduse pärast. Sind kavatseti ju
pooleks tõmmata...» ja noormehe nagu venis pikaks,
nagu oleks ta jälle röövleid näinud, tema lõug hakkas
väriseb. «Oi, mis ma nüüd küll isakesele ütlen?»

«Mitte midagi ei ütle sa. Teen sulle tee peal lõpu
peale,» pobises Prohhor vaevalt kuuldavalt endamisi ja
puhus õhku läbi nina. «Rakenda ettel!»

Pimedus muutus hõredaks; läks siniseks, helesiniseks,
püsis veel ainult mäekurudes. Tee kohal paistis riba hom-
mikueelset taevast. Röövlite nōost puhus tõmbetuult. Ku-
sagil kraaksus vares kähisevalt. Prohhoril kõrvus kõlas
tüütu motiivike:

«Ei, ei sinna lähe ma,
parem kodus kõngedal»

Sõideti endist teed tagasi. Prohhor tõmbus kägerasse
ja hakkas norskama. Nad sõitsid kogu hommiku ja terve
päeva ilma peatumata.

Hilja õhtul, pimedas nägi keegi, kuidas Prohhoritao-
line mees palja peaga mööda asulat jooksis, joostes mi-
dagi pomises, tagasi vaatas ja kätega vehkis.

«See olen mina. Ava ruttu!...» karjus Prohhor ja lõh-
kus politseiüleva ukse taga.

«Issake! Prohhor Petrovitš... Mis on juhtunud?»

Prohhor pistis verrega määratud käed taskutesse (oli
unustanud neid pesta) ja pomises kogeldes:

«Tungiti kallale... Ibrahim... Olin tema küüsis.
Seitsekümmend viis versta. Rabelesin lahti. Hobune ta-
peti ära. Siis saadi meid jälle kätte. Siin! Just asunduse
lähedal... Savoska on tapetud... Postipoiss! Kirvesil-
maga pähe... Mind tulistati. Kas sa tõesti ei kuulnud?»

«Kus?»

«Siin... Metsas. Umbes kolme versta kaugusel siit.
Annan kümme tuhat.»

Telefonid helisesid. Juba poole tunni pärast kihutas
poolsada ratsanikku politseiülem Ambrejeviga külast
välja kurjategijaid püüdma.

Prohhorile saatis Niina kutsari järele. Prohhor pandi
voodisse. Niina värises kogu kehast. Prohhor pomises:

«Ma ei armasta tunnistajaid! Ma ei armasta tunnista-
jaid! Ma võin nad maha lüüa...»

Niina võttis selle sonimise enda arvele. Ta silmadest
voolasid pisarad. Arst pani haigele pea peale jääd ja
selja peale kuppu.

Kell üks öösel ilmus Niina juurde tema poolt välja-
kutsutud politseiülem. Ta jutustas Prohhoril visiidist
tema juurde.

«Prohhor Petrovitš oli siis väga endast ära,» kõneles
politseiülem erutatult, ta oli üleni tolmuine, higine, otse
teelt tulnud. «Me sõitsime kogu ümbruskonna kümne
versta ulatuses läbi. Mitte hingegi. Ei röövleid, ei tape-
tud postipoissi ega troikat. Noh!... Tulime tagasi koju.
Mina — postipoisi juurde. Vaatan — tapetud Savoska
põõnab kodus hobuseriistade kuuris. Äratasin ta üles.
Kuulasin üle... Noh!... Ja kujutage ette, mis ta mulle
rääkis!...»

Politseiülem hakkas üksikasjaliselt jutustama seda,
mida Savoska oli talle tunnistanud.

«Noh! Piinajad tassisid Prohhor Petrovitši puude
juurde, et teda pooleks rebida... Saate aru, missugune
õudus?...»

Politseiülem hüppas äkki püsti ja jõudis tugitoolilt lan-
geva Niina vaevalt kinni haarata.

«Ei, jumal tänatud, pole viga... Kõik on seekord vist
õnnelikult korras: Prohhor Petrovitš paraneb.»

Nii mõtles Niina, kes oli, nagu enamik inimesi, kaota-
nud tõe aimamise loomaliku instinkti. Mehe psüühiliste

häirete põhjuseks pidas ta tema perioodilist joomist talle ei tulnud pähegi, et Prohhori tervis on tõsisel ohul, ta ei teadnud, et teda ähvardavad õnnetused, et ka tema käib pimedas mööda habemenoa tera.

Politseiülem Fjodor Stepanõtš Ambrejev ajas oma toredad laiad vurrud maha. Politseiülemat ei tunne nüüd peaaegu ära. Kui te täna taigas kohtate piiritusevedajat, vastavas riietuses, hallide armetute vurrukestega ja laigulise habemega, siis olge kindel, see on politseiülem ise. Kui teile homme tuleb vastu palja otsaesisega tatarlane Ahmet, murumüts peas, rõngas kõrvas ja kaubapakk seljas, siis see on politseiülem ise. Ülehomme võite mõnes maantee-äärses sissesõiduhoovis igasuguse inimrääpsu hulgas näha põgenenud sunnitöölise suurt kogu, must sagine parukas peas, — see on ikka seesama politseiülem Fjodor Stepanõtš Ambrejev.

Säärasest maskeraadist polnud kellelgi aimu, sellest teadis ainult Prohhor Gromov. Ettevõtetes polnud enam politseiülemat — politseid juhatas uus pristav Sšibutõkin. Politseiülem aga, vastavalt ametlikele andmetele, oli sõitnud Krimmi puhkusele.

Kõikjal, kõikides töökohtades, igas külakeses, ristteedel, ükskõik missuguses urkas, kus elasid inimesed, kirendasid kuulutused:

«HARRA KUBERMANGUULEMA NOUSOLEKUL MAARAB FIRMA «PROHHOR GROMOV» PÕGENENUD RÖÖVLI IBRAHIM-OGLO PEA EEST 10 000 (KUMME TUHAT) RUBLA. RÖÖVLI TUNDEMÄRGID:

VANUS jne.

Alla kirjutanud: *Prohhor Gromov.*
Kinnitanud: *Pristav Sšibutõkin.*»

Kõikides tehastes ja kaevandustes seati sisse kõvendatud valve. Ka Prohhor Gromovi maja valvasid kuus relevantatud meest, endist allohvitseri. Ihukaitsjana asus mõnikord Prohhor Petrovitši juurde päevaks kaheks-kolmeks sõjakalt meelestatud diakon Ferapont. Lisaks tohutu suurele jõule võttis ta veel kaasa ümmarguse ot-saga puudase raudkepi: kui virutab — tapab isegi hobuse.

Teisel päeval pärast mehe tagasitulekut kutsus Niina postipoiss Savoska enda juurde ja vestles temaga lukustatud ukse taga; andis talle kakssada rubla ja vannutas teda, et ta kellelegi noist õistest taiga hirmudest ei kõneleks.

«Just nii... Täna, proua...» ütles õnnelik noormees näost särades.

Arst ja kodused hoolitsesid kõigiti, et Prohhor Petrovitš neist — nende arvates — tühjast juttudest midagi ei kuuleks.

«Mis usaldust võivad äratada lontkõrvalise tobu noormehe väljamõeldud jutud?» püüdis arst Niinat rahustada. «Ta oli siis ju täiesti endast väljas. Selle kohta öeldakse — süda oli saapasääres. Jumal teab, mida ta siis kõike võis kuulda ja näha. Täielik vaimne depressioon. Siis võib kõike juhtuda...»

Niina oli sellega meeleldi nõus. Kuid siis hakkas Prohhori nimele sõimukirju saabuma (salaja pistetuid ja posti kaudu). Neis nimetasid tundmatud autorid teda «röövliks ja oma truu teenri — tšerkessi äraandjaks», «maantee varnakiks», «mõrtsukaks»; mõned soovitasid tal «endast kohtuvõimudele teatada: et vaat mina tapsin süütu Anfissa ja tahan karistust kanda», teised manitsesid teda «karmi kloostrisse minema ja seal paastumise, palvetamise ning alandlikkusega oma süüd jumala ees lunastama».

Neid kirju Prohhori kätte ei antud. Niina ja Gromovite majja elama asunud preester Aleksander lugesid isiklikult kõik need kirjad läbi. Koduarst Ippolit Ippolitovitš Terentjev püüdis ka igati «Prohhor Petrovitšit aisade vahele ajada».

Kuid kogu häda seisis selles, et sümpaatne, vaikne ja lihtsameelne Ippolit Ippolitovitš ei olnud kunagi huvi tundnud vaimuhaiguste vastu ja oli juba ammugi unustanud kõik, mis sellest ülikoolis oli loetud. Ippolit Ippolitovitš oli vana, viiekümne-aastane poissmees; ta oli kunagi kosinud kolme tütarlast — need keeldusid, siis oli kahel auväärsel lehel kosjas käinud — need keeldusid samuti. Ta armastas kaarte mängida, võttis kõvasti napsi ja oli valmis ennast siin kolmas lolliks jooma. Ta ei usal-

danud end ja rääkis Niinale, et see Prohhor Petrovitš jaoks pealinnast kogenud psühhiaatri välja kutsuks.

Peagi tuli Peterburist teade, et arst on välja sõitnud.

Möödus nädal. Prohhor Petrovitš ei käinud kusagil. Igal hommikul ärgates küsis ta kõigepealt:

«Noh, ei tabatud?»

Kõik tema mõtted olid nüüd keskendunud selle metsiku öö tohuvabohule. Iga kord, kui need rasked mälestused jultunult, nagu timukas nuudiga tema hinge tungisid, elas ta uuesti üle oma julma surma. Erakordse selgusega, mis ületas isegi elu reaalsuse, nägi ta teravnenud sisetundega, kuidas tema pooleks rebitud keha õhus rippus. Ta püüdis seda nägemust kõigest jõust eemale peletada, karjus: «See on jaburdus, viirastus! Ma olen oma kabinetis... Ma olen kodus!...» Ta muljus sõrmedega silmi, pörutas vastu lauda, peksis ennast vastu põski, et ärgata, jooksis diivanilt akna juurde valguse kätte — kuid elutu keha viskles endiselt ja röövlid irvitasid selle üle, surnu üle. Siis käisid Prohhoril külmajudinad üle keha ja varbad tõmbusid krampi.

Äkki kõlas tserkessi kurguhäälne kisa: «Surm koe-rale!» ja must viirastus kadus. Siis tekkis Prohhor Petrovitši hinges nagu hetkeline aistingute vahetus: ta tõusis hirmus vihalaine Ibrahim-Oglõ vastu, see lämmatas teda — tema nägu valgus sappi täis, juuksed hakkasid peas liikuma ja ta oli selles metsikus vihasööstis nii võimetu, et ei suutnud enam karjuda ega sõimata; ta oli peaaegu meelemärkuseta olekus, värises ainult kogu kehast ja kattus külma higiga.

Nädala lõpuks hakkasid need sünged viirastused broomi ja soojade vannide mõjul (võib-olla ka salajase joomise tagajärjel) kaduma. Prohhor poolt osavasti varjatud kokaiini tarvitamine rahustas ka pisut hinge, klaasi varastatud konjaki mõjul langes ta alati raskesse unne.

Nii möödusid tunnid ja päevad. Prohhor Petrovitši juuksed olid pooleldi hallid. Nüüd oli temas juba raske ära tunda hiljutist vägilast-iludust. Mis parata... Kõik läheb nii, nagu peab minema.

Kui suitsuklaasist prillidega arst oli selgusele jõudnud, et Prohhor Petrovitši närvid on tugevnenud, tahtis

ta proovida, kuidas mõjub haigele vanaaegne arstimisviis vanasõna järgi «kiil lüüakse kiiluga välja». Arst ütles:

«Prohhor Petrovitš, teiega tahab kokku saada posti-poiss Savoska.»

«Mis te lorate, Ippolit Ippolitõtš? Savoska on tapetud!»

«Kuidas tapetud? Te nägite seda unes. Uskuge mind.»

Ukse vahele ilmus Savoska rumalavõitu naerata nägu.

«Tere, isand! See olen mina.»

Prohhor kargas kušetilt püsti, tõmbas käed varrukatesse ning jäi silmi vidutades tähelepanelikult noormehe otsa vahtima. Prohhor nägemine oli põdemise ajal nõrgaks jäänud.

«See olen mina, isand! Tõin teile värskeid seenekesi, kuuseriisikaid. Ise korjasin. Aga mu papake käskis teid ka tervitada. Ja mammake samuti. Ärge kahelge selles.»

«Lollpea... Sa oled ju tapetud.»

«Kes mind siis ära tappis?» küsis noormees ja puhkes suure suuga naerma. «Nagu ei mäletaks...»

«Kes, kes... Tobu...» ja Prohhor hakkas mööda kabinetit jooksuma. Ta käik oli hoogne — kord kiirem, kord aeglasem. Vahepeevahel hakkas ta taaruma.

Arst läks talle appi.

«Rahunege, istuge. Savoska, istu ka sina. Jutusta isandale, kuidas asi oli. Sest isand jäi külmetuse tagajärjel haigeks ja on kõik unustanud, kõik segi ajanud,» ütles arst ning mõtles: «Kas Prohhor Petrovitš teeskleb või mitte?» Viimasel ajal oli arsti hakanud kiusama mõte, et Prohhor Petrovitš narritab kõiki, «mängib tola».

Prohhor istus raskelt oma kirjutuslaua taha, püüdis kaks korda järjest süüdata piipu ja hakkas siis sigarit suitsetama. Ka Savoska istus ukse juurde tooli ääreke- sele. Ta oli punases särgis ja vestis ja tal oli uur. Ta linavärvi juuksed olid õliga sisse määritud ja keskelt lahku kammitud. Ta oli üheksateistkümne-aastane, kuid ilmelt lapsik.

«Kas jutustada või?»

«Jutusta,» ütles arst ja viskas Prohhorile hommiku- mantli õlgadele.

«Ibrahim muidugi ei öelnud teile midagi, isand. Ja ka

teie muidugi ei öelnud talle midagi. Ja mingisuguste kuuskede juurde röövlinärakad teid ei vedanud. See kõik muidugi ainult viirastus teile, isand. Röövlinärakad laulsid ainult «seal metsa taga, metsa taga». Teie muidugi andsite Ibrahimile jootraha. Ja röövlinärakad ei teinud ei mulle ega ka teile midagi halba ja lasksid meid elusalt tulema,» rääkis noormees kogeldes, liigutas kulme ning higistas; kratsis kord kõrvatagust, kord hõõrus käsi ja vaatas kõõrdi arsti poole, nagu küsides: kas tema, Savoska, kõneleb nii nagu tarvis, kas pole segi läinud?

Prohhor kuulas tähelepanelikult, kiitis noormehele järele, noogutas pead, kuid trummeldas üha kiiremini ja kiiremini sõrmedega laual, pahvis kord piipu, kord sigarit. Siis tõmbas kulmud kortsu ja vaatas kohutavalt teravasti äkki kartma löönud noormehele.

«Sa räägi neid muinasjutte parem minu kadunud vanaemale. Tolvan! Kas sa, eesel, siis ei kuulnud Ibrahim sõnu: «Sõida koju, Proška,» ütles ta. «Sind on veel vara vagaseks teha. Kunagi hiljem tapan su.» Need tema sõnad põlevad kui tuli mu peas. Tobu! Kas sa ei kuulnud neid, ei kuulnud?»

«Ei, ma ei kuulnud neid.»

«Kasi välja, tolvani!» (Savoska haaras ukse käepidemest.) «Pea! Säh sulle kolm rubla. Aitäh seente eest.»

Savoska läks jalakandu laiali hoides kikiarvul laua juurde, võttis teda hirmutanud peremehe käest kartlikult raha ja jäi liikumatult seisma, unustades, mida kolme rublalisega teha.

«Pane tasku ja mine ära,» ütles arst talle.

Savoska lahkus. Prohhor tõmbas hommikumantli laia krae üle kukla ja vajus külmakartlikult kõssi.

«Ei, te ajate mind otse hulluks, Ippolit Ippolitõtš. Mis jama see on? ... Kas oli see Savoska? Ma nägin ju oma silmaga, kuidas postipoisile mingi raske asjaga pähe löödi ja kuidas tema kuklast veri jooksis.»

Prohhor tundis äkki vere maitset suus. Ta tõmbas kähku oma käed tugitoolilt, silmitses neid salaja laua all, ja heitnud kahtlustava pilgu arstile, pistis käed tasku. Prohhor mõtles arstist: «Huvitav oleks teada, kas arst aimab, et mina Savoska tapsin, või ei tea ta tõepoolest midagi?»

Möödusid mõned päevad. Prohhor Petrovitš sõitis tööde juurde. Möödudes tornist «Hoia silmad lahti» küsis ta teda saatvalt arstilt:

«Kas te ei leia, et torn on viltu vajunud?»

Arst pöördus, heitis pilgu tornile, vaatas siis uurivalt Prohhorile otsa ja mõtles jälle — «teeskleb», kuid vastas:

«Ei ole. Näib, et torn seisab täiesti otse. Ja-jah, täiesti otse.»

«Ah-haa! Tähendab, et mina ise olen siis viltu.»

Prohhor Petrovitši uhkete kavatsuste nähtamatu torn oli tõepoolest tugevasti viltu vajunud nagu egoistlik Prohhor isegi: kõik tema ettevõtted olid oma käiku aeglustanud ja mõned hakkasid isegi vähina tagurpidi roomama. Kõikide tema ettevõtete kohal hõljus nüüdsest peale tõelise laostumise oht.

Insener Protasov laskis tasapisi oma purjesid järele; ta ei tahtnud enam mõttetu tormiga mängida, ta otsis nüüd oma saatuse kompassil uut rumbi ja uut asimuuti, et alatiseks sellest rannast lahkuda. Ta ei käinud nüüd enam nii sageli töid üle vaatamas, ei vaevanud enam nii väga oma südant ühe või teise ebaõnnestumise pärast. Säärane tema huvi kadumine tööde vastu hämmastas alluvaid ja kultiveeris ka neis ükskõiksusetunnet võõra asja vastu. Aimates juhtkonna üldist meeleolu langust, muutusid ka töölised lohakaks ja laisaks: peremees on petis, peremees on kiskja, peremees on kõriloikaja, mõrtsukas, ta olevat seda ise Ibrahim jõugule tunnistanud... Ja liikusid veel jutud, et peremees on hulluks läinud. Noh, maksab siis säärase peletise heaks oma naba venitada?

Prohhor Petrovitš aga ei tundnud end sel ajal üldiselt sugugi mitte halvasti: tal oli suurepärane söögiisu, ta suitsetas, jõi salaja ja oli kindel, et on täiesti terve ning normaalne. Kuid teda ennast ümbritsevad hullumeelsed inimesed, variserid, kurjategijad, kes ootavad tema peatset surma ja on töötanud tal hinge välja võtta.

«Ma näen kõigest, et teie, Ippolit Ippolitõtš, peate mind hullumeelseks. Eks ole? Ilmaaegu!»

«Halastust, Prohhor Petrovitš, mis te nüüd ometi!»

Prohhor sõitis hommikust õhtuni mööda töökodasid ja

tehaseid. Arsti juuresolekul tegi ta arukaid märkusi ja noomitusi, uuris üksikasjaliselt tööpinke ja mehhanismide käiku. «Korkin, sinu pihusti tembutab. Kuuled, kähv ebaühtlaselt? Keera mutter kõvemini kinni! Äh sind, mehaanikut, küll!» Ta kontrollis arveid ja raamatuid, leidis kiiresti üles vead, võltsimised ning tüssamised. Noomis igaüht eraldi. Ametnikud ja töölised värisesid. Ja kui ta ära sõitis, vangutasid pead.

«Missugune lollus!...» ütlesid nad. «Peab olema idioot, et ainult mõttele tulla, et ta on hullumeelne. Annaks jumal, et igaüks niimoodi hulluks läheks.»

Jah! Prohhor Petrovitš nägi kaunis selgesti tema ees seisvaid ülesandeid, teadis teid, kuidas neid teostada. Talle näis isegi, et tal jätkub jõudu kõigest üle saada, kõik jalgade alla heita, kuulsaks ja võimsaks valitsejaks muutuda.

«Ei, see ei lähe läbi, ähvardas ta maailmaruumi nime-tissõrme ja silmadega. «Ei mina ega torn mõtlegi villu vajuda. Me seisame otsel!»

Kuid Prohhor vaimne tegevus, mis oli poolenisti välja lülitatud asjalikust töösfäärist ja viibis haiglates viirastuste maailmas, pimestas teda nagu ere prožektor, mis pimedusest on suunatud näitleja silmadesse: ta ei näinud ega tundnud, et tema äriõnne tähtsamad tugisambad kõiguvad ja järele annavad. Rikkaim kullakaevandus «Novõi» võib iga silmapilk käest minna, insener Obraztsovi poolt hiljuti avastatud suured varandused, mille omandamiseks ta põlnud hajameelsusest avaldusi esitanud, olid vaenlased enda kätte haaranud, töödel valitses korralagedus, asjade minnalaskmine ja kuuldused tema haigusest olid jõudnud pealinnadesse. Ühe sõnaga...

Prohhor Petrovitšil oli ligikaudu nelikümmend äriosa-konda linnades ja rikastes külates. Manufaktuuri-, koloniaal- ja pudukauplused tõid talle suuri kasumeid.

Tema ees laual olid mitmete tema äriosakondade poolaasta-aruanded. Ta vaatas tähelepanelikult läbi oma usaldusmehe, kodanik Jüri Klounovi teise aruande. Kontrollis arvelaual bilanssi, võttis kokku kasumi — 5782 rubla 31½ kopikat.

«Varas, koerapoeg! Klounov... Missugune rumal nimi: Klounov... Klounov, aga sul!»

Ta helistas raamatupidamisse.

«Kes seal on? Korrapidaja ametnik? Vaata raamatutest järele, missugune sissetulek oli mineva aasta teisel poolaastal Vstretšnõje Vodõs.»

Pani piibu ära, jõi paar lonksu mikstuuri — broomi.

«Halloo! Noh? Kaksteistkümmend tuhat? Tänan!»

Kirjutas arvele resolutsiooni:

«Teha revisjon. Usaldusmees Jurka Klounov minema kihutada. Aruandjaks määrata mölder Kasjan Pirogov, kui ta soovib.»

Istus mõne minuti rahulikult. Mõttes. Pani aruanded kõrvale. Tundis rammestavat loidust. Raputas õlgu, sirutas mõlemaid käsi ja muutus jälle erksaks.

Äkki, täiesti ootamatult tuli tal soov kontrollida oma mõtlemisaparaati, et kõigi mikstuuride, tilkade ning kõigi Niina ja arsti kahemõtteliste ohete kiuste isiklikult veenduda, et tema, Prohhor Petrovitš Gromov, on nagu alati täie mõistuse ning kindla mälu juures. Ta otsis üles oma ammu äravisatud päeviku, avas selles puhta lehekülje. Siis, kastnud sule tindipotti, pani tahtejõuga oma pea töötama, et värskendada aju tegevust, tõmbas kuldunud kõrtsu ja jäi kuulutama oma mõttekäiku, mille ta oli suunanud mitte kuivadele aruandluse arvudele, vaid teistele keerukatele teedele. Aju hakkas täie hooga töötama. Tekkisid selged, teravad ja peened mõtted. Kuid inimkeeles leidis neile vaid jämedaid primitiivseid sõnu. Prohhor sulg libises kiiresti üle paberi, aga välja tuli labasus, rumalus, sugugi mitte see. Prohhor pilgutas kellelegi silma, naeratas ja ütles enesele:

«A-haa! Noh muidugi! See on õigus, kui öeldakse: «Väljaõeldud mõte on vale.» Mäletan, mäletan. Ja veel... Vist isa Aleksander, papp: «Me ei näe päikest, me näeme ainult päikese vastuhelki.» Mäletan, mäletan. Papp on tark, kuid pikkade juustega. Ja-jah... Juuksed on pikad. Ka mõtteid ei saa me avaldada, me võime kujutada ainult mõtte vastuhelki.»

Nii arutles Prohhor valju häälega oma tühjas kabinetis, lastes samal ajal silmad päeviku märkmetest üle libiseda.

«Elada ei tule mitte ainult iseendale ja teistele, vaid ühes kõikidega ja kõigile.»

«Need on kellegi filosoofi Fjodorovi sõnad. Ma villistan nende peale. Rumalad sõnad.»

Ta kastis jälle sule punase tindi sisse ja kirjutas päevikusse väriseva käega segaselt:

«Inimesed! Ärge elage Filka Skvorenile, ärge elage Ibrahim-Oglõle ega ka inimrämpsule, tühistele tööorjadele. Inimesed! Ärge elage ühes kõikidega, ärge elage kõigile. Las igaüks elab iseendale.»

Prohhor tõstis pea — nurgas, valgetel kamina kahhelkividel teravalt mustendades, seisis must mees. Prohhor ähvardas teda pilguga. Must mees kadus.

Astus sisse halli põskhabemega toapoiss.

«Kas käsitate tule süüdata? Teie juures on pime, härral!»

«Süüta. Kus doktor on? Ütle talle, et ma magan. Et ta siia ei tuleks.»

Tulede valgusel hakkas Prohhor tähelepanelikult päevikut lugema. Teisel pool kirjutuslauda istus helesinine kloun; tema nägu oli puuderdatud, punane, silmad mustad.

«Kui ma ei eksi, nägin teid möödunud aastal tsirkuses.»

«Täiesti õige,» naeratas kloun sõbralikult.

«Ma olen tsipake haige. Vähemalt nii ütleb doktor Ippolit Ippolitõtš. Teate? Natuke napakas. Kuid ma tunnen, et nüüd on mul mõistuse selginemise hetk. Ma tunnen, et mind on haaranud mingi hingestav jõud. Ja ma võin nüüd hoopis teisiti mõelda kui seni... Te saate aru? ... Olen harjunud töötama.»

Prohhor raputas päevikut, vaatas silmi vidutades klounile otsa ja hakkas uuesti rääkimä, lehekülgedele pilku heites:

«Ma olen kogu oma elu jooksul ühe või teise sündmuse endale üles märkinud, kas raamatusse, südamesse või ajju. «20. märtsil peab alustama tammi remonti.» «Juuli algul peab Niina lapse sünnitama.» «1. augustil on

150 000-lise veksli diskonteerimise päev.» «13. septembril 1908 on kullavälja nr. 3 renditähtpäev.» Nõndaks! Ja Maa, tehes eksimatult oma ringkäike ümber päikese, ujus igakord ühe või teise sündmuse juurde, mille tähtpäev on märkmikku üles tähendatud. Maa pidi juurde ujuma, sest ta liigub ega saanud mööduda seda sündmust riivamata, kuna see sündmus oli juba ajas ja ruumis olemas.»

«Õigemini, aja ja ruumi koordinaatide lõikumises...»

«Ja-jah! Ma tunnen matemaatikat. See sündmus tekkis sel momendil, kui mu mõte selle sünnitas ja asetas teatud kohale ajas ja ruumis. Kuid kõik mu mõtted ja kõik mu teod olid juba selle seemne idus, millest ma tekkisin. Aga minu idu idu oli minu isade, vanaisade, vana-vanaisade ja kõikide esivanemate idudes kuni selle momendini, mil ilmus maailma esimene inimene. Nii ju? Nii! Tähendab kõik see, mis on minus — nii halb kui hea —, kõik mu plaanid, mis mu aju on sünnitanud ja minu tahtejõud teostanud ning veel teostab, olid maailmas alati olemas, aegade algusest peale. Nii ju?»

«Nii,» noogutas mitte enam kloun, vaid must mees, kes jälle oli nähtavale ilmunud.

Prohhor heitis talle pilgu ja vajutas nupule. Astus sisse toapoiss. Must mees kadus. Helesinine kloun ütles toapoisile:

«Võite minna.»

Toapoiss lahkus.

«Kuid miks, miks ometi Niina mind kõigi mu tegude pärast nii taga kiusab?!» hüüdis Prohhor käsi kokku panes ja ta silmi täitsid pisarad. «Ei, ma pean ta ära tapma...»

«Kas te ei tunne vere maitset oma suus?»

«Tunnen,» ja Prohhor tõmbas keelega üle huulte.

«Ma teadsin seda. Kuulake siis, mis ükskord juhtus meie tsirkuses,» ütles helesinine kloun, võttis peast oma helesinise bareti ja asetas selle lambi peale. Kogu tuba muutus äkki helesiniseks, must mees kamina juures aga värvus veripunaseks. «Mister Williams, tuntud lõvidetaltsutaja, pistis oma pea lõvi lõugade vahele. Rahvas tundis hädaohtu. Kolmekümne sekundi pärast pidi mister Williams oma pea tagasi tõmbama. Täpselt kolme-

kümne sekundi pärast. Kuid tuleb märkida, et mister Williams oli sel päeval endal ettevaatamatult habemenõuga põske veristanud. Lõvi tundis inimese vere maitset ja lõi vaevalt kuuldavalt verejanuliselt. Ning hakkas tasapisi lõualuid kokku suruma... Mister Williams läks üleni roheliseks, rahustas lõvi, patsutas talle sõbralikult kaelale, kõneles lõvile midagi. Möödus poole rohkem aega, kui seansiks ette nähtud, möödus minut. Kõik artistid nägid selles katastroofi ja jooksid võre juurde. Taltsutaja naine kahe väikese lapsega oli pea aegu mõistust kaotamas. Kogu publik tardus, nähes seda segadust laval. Kõlasid üksikud hüsteerilised karjatused. Mõirates ja mõnuga silmi kissitades pigistas lõvi aegamööda hambaid kokku. Mister Williams hüüdis: «Jumalagal!», pistis brauingu lõvile kõrva ja tulistas. Koos lasuga kostis inimese puruneva pealuu ragin.»

«Ah-haa!» lausus Prohhor erutatult. «Ma kuulsin teilt seda episoodi juba mineval aastal... Mäletate, Palkini restoranis? Kuid ma olin selle täiesti unustanud... *Merci*. Tähendab, tuleb välja, et kogu asi seisis habemeajamises?»

«Täiesti õige, habemeajamises. Ajas habet ja... veri tuli välja. Üldse habemenuga on hea asi,» kõlas teadmata kust vestluskaaslase hääl.

Prohhor tõusis ja vaatas üle laua poolhämärusse, otsides helesinist klouni.

«Kuulge, miks te end peidate,» ütles ta. «Ma kinnitan teile, et ma doktorile teie viisiidist sõnakestki ei räägi. Hallo! Kus te olete?»

Ruumist sirutus helesinine käsi, võttis laualambilt helesinise bareti ja kadus. Ka sinine värvus kadus toast, kamina juures seisis must mees. Prohhor hakkas tulivihaseks, tema pealt silmi pööramata laua pealt, laualaegastest ja taskutest brauingut otsima. Ta leidis paberite vahel vedeleva habemenõu, tegi selle lahti, pigistas kõvasti pihku ja hakkas aeglaselt sammul liikuma musta mehe poole, kes seisis kamina juures. See ei liigutanud ennast. Lambikeste kolm tuld — sinine, punane ja kollane — värahtasid ning valgustasid pehme särava toredat ikoonidekappi. Kroonlühtri valgus kustus.

«Ah, see olete teie, isa Aleksander?»

«Mina. Must mees läks ära. Ta ei tule enam. Ärge kartke. Ka helesinine kloun ei tule. See olen mina. Aga miks teil habemenuga käes on?»

Prohhor võpatas ja haaras meeleheitel peast kinni.

«Missugune mõttetus?! Missugune neetud jama! Helesinine kloun, must mees, papp... Ha-ha-haa!... Ptüi, kurat! Missugust jõledust võib näha!»

Ta surus mitu korda pehme põidlagaga oma parempoolset meelekohta: seal, pealuu sees, just selle koha vastas, tundis ta koos vere tuikamisega kord vähenevat, kord suurenevat valu.

Prohhor kustutas kroonlühtri, lükkas aknaeesriided kõrvale ja hakkas Vetropõlski linnas asuva magasinis aruannet läbi vaatama.

Aed oli veel valge. Oli kaheksanda öhtutunni algus. Päike hakkas loojuma. Parketile langesid pikad viltused varjud.

Viiendale aruandele, kus asjaajaja Mihrjukov oli kandnud kahjude rubriiki tabamata jäänud riisujate poolt varastatud kauba arvel 6495 rubla, mida tõestasid juurdelisatud protokollid, kirjutas Prohhor Petrovitš:

«Mihrjukov kohtu alla anda. Ma tunnen seda lurjust. Ta jagas kohaliku politseiga. Asi üles võtta. Vaja uus asjaajaja leida. Et kahju katta, tuleb kauba hinda 25% tõsta.»

Eraldi lehele kirjutas ta käsu kontorile: «Kõikides äri- osakondades kaupade hindu 10% tõsta.»

Hakkasid helisema mõlemad telefonid. Väljast kostis tulistamist, kapjade plaginat, vilistamist ja kisa. Prohhor Petrovitš kargas püsti, jooksis akna juurde ja pistis pea portjääride vahelt välja. Lillepeenraid tallates kihutasid aias akendest mööda ratsanikud. Ibrahim, tõusnud jalustele püsti, naeris kurguhäälega ja virutas täie hooga kihutades nuudiga vastu aknaid, hüüdis:

«Tere, Proška!» ning kappas edasi.

Prohhor kargas lahtisest aknast eemale, ta hakkas üle keha värisema, juuksed peas tõusid püsti.

Aias ja õuel jooksid inimesed, söimlesid, saduldasid hobuseid, tulistasid. Kiiresti astusid sisse arst ja toapoiss. Suur strasnikute salk kihutas tolmu üles keerutades akendest mööda.

«Kõik on korras,» ütles arst. «Ärge erutuge! Need olid purjus strasnikud.»

«Palun, ärge ajage mind hulluks,» ütles Prohhor Petrovitš. Toapoiss ja arst vahetasid pilke. «Ma ei ole pime ega loll. See oli röövljõuk. Nende hulgas oli ninatu pillitusevedaja... olen unustanud, kuidas teda kuradit hüüti? Tuzik vist. Ja tšerkess! Tšerkess Ibrahim lõi nunniga vastu aknaid. Kuid miks polnud aiaväravad suletud? Ja kus oli valve?»

«Kas teed olete joonud... Vaat missugune õnnetus! Ei oodanud,» ütles toapoiss, vangutades masendatult pead, maigutas suud ja hakkas põrandalt klaasikilde üles korjama.

«Nurjatud! Päise päeva ajal! Niisugune röövimine! karjus Prohhor Petrovitš.

«Ja-jah! Ütleme, et mitte päeva ajal, vaid öhtul. Nagu näha, tahtsid... naljatada, edvistada.»

«Lillepeenrad tallasid ära,» kurtis Prohhor. «Töötamist segavad...»

«Rahustuge — üks on tapetud, kaks haavatud. Kuberinerilt tuli telegramm: siia sõidab kiires korras kasakate sotnja. Olge kindel... Varsti on neil lõpp.»

«Täna hommikul sain politseiülemalt šifreeritud telegrammi. Siin see on,» ja Prohhor Petrovitš võttis kirja pressi alt paberilehe ning luges arstile ette.

«Oglõškin on minu meeste poolt maha löödud. Ootan korraldust. Miša.»

«Ma saatsin telegrammi — kurjategija laip minu juurde tuua. Ja nüüd lõi seesama kurjategija, nee-neetud Oglõškin, piitsaga minu böömi klaasid sisse.»

«Võib-olla polnud see tema,» katsus arst haiget rahustada. «Kindlasti polnud see tema...»

Toapoiss tõmbas portjäärid ette, süütas kroonlühtri ja lahkus.

«Kas te töötasite?»

«Jah! Ja väga hästi. Täna teid, et te mind ei seganud. Kontrollisin terve käputäie aruandeid. Kõikjal on lurjuseid, vargaid, petiseid. Ma ei usalda enam kedagi. Ma üldse ei usalda inimesi. Teid samuti mitte.»

Arst ohkas solvunult, silmitsedes resolutsioone, punase pliiatsiga allatõmmatud numbrite ridu, mahatõmmatud, kontrollitud kokkuvõtteid, laskis pilgul üle rohupudeli libiseda.

«Jõite mikstuuri?»

«Jõin.»

Arst võttis viimase, kaheksanda aruande ja luges habet raputades punase tindiga hoogsalt kirjutatud resolutsiooni. Arsti kulmud hüplesid üles-alla, hüplesid ka suitsukarva prillid ninaõrrel. Prohhor Petrovitš suitsetas paberossi. Arst luges:

«Sinilga, ma olen surnud. Kuid ma ärkan jälle üles ja äratan ka sinu ja Anfissa ja kogu maailma, et kõik oleksid minu rikkuste pärijad, minu varanduste konfiskeerijad. Aruandjaks panna kütt Jakov Kožin — ta on aus inimene, vana mees.»

Arst keeras resolutsiooniga aruande neljaks kokku ja küsis Prohhorilt: «Kas see akvarell teile juba ammu on saadetud? See, see, seal nurgas,» ja kui Prohhor Petrovitš pildi poole pöördus, pistis arst temale märkamatuks aruande oma taskusse. «Ei, tal oli õigus, ma eksisin: ta ei ole simulant, vaid haige,» mõtles Ippolit Ippolitovitš Terentjev: tema labidana kärbitud assüüria habe rippus nukralt alla, kollakas, sisselangenud paledega nagu tõmbles närviliselt; arst haises viinast.

Sel öhtul istus Niina Jakovlevna juures kümme-kond külalist. Sisseastunud Andrei Andrejevitš Protassov teatas, et Ibrahim-Oglõ on tapetud tulevahetuse ajal kaevanduste «Novõi» ja «Dostanj» vahel. Isa Aleksander lõi kergendatult risti ette: «jumal tänatud»; kurvastatud Niina aga kadus kiiresti magamistuppa ja tegi pühapildi ees kolm maani kummardust tapetu hingerahu leidmiseks — Niina tundis tšerkessi vastu sügavat tänu-likkust. Kui ta jälle külaliste juurde ilmus, ütles sala-

kaval insener Protassov, kes tema lahkumise põhjust näis teadvat:

«Kuid asi seisab selles, et Ibrahim-Oglõ pole siiski surnud. Vähemalt tund aega tagasi nägi teda Ilja Sohhatõh, kes postkontorisse ruttas, et pealinna ajalehtedele mingisuguseid isiklikke salajasi kuulutusi saata. Ibrahim olevat koos jõuguga temast mööda kihutanud.»

«Ah ei,» ütles Niina salvrätikuga suud pühkides. «See oli trobikond purjus piiritusevedajaid, kes olid meie aeda tunginud. Koos nendega oli ka ninatu Tuzik. Nad maksavad meile kätte selle eest, et strasnikud jälitavad nende seadusevastast piiritusega kauplemist.»

Preester teatas isa Ipati surmast Medvedevos.

«Teine rabandus, selle järel kolmas ja ... õndsas inimese hingeke lendas tundmatutele maadele.»

Siis algas sõnasõda preestri ja Protassovi vahel. Lahing oli täies hoos.

«... sugugi mitte. Vastuoksa...» lõpetas oma vastuväited Protassov. «Sotsialism püüab tumedaid loodusjõudusid teha nii-öelda teadlikeks, õiglasteks ja võitlust olemasolu eest muuta rahvaste sõpruseks. Sellest, Aleksander Kuzmitš, ei ole raske teatava fantaasia abil kujutada tulevase sotsiaalse riigi korraldust.»

«Mulle ei meeldi sugugi teie tulevase korra juures klaveriklahviks olemine, et mind näpuga tonksitaks ja minu peal koerapolkat mängitaks,» ütles isa Aleksander, pistis käed rjassa varrukatesse ja hakkas erutatult edasi-tagasi käima. «Aga võib-olla ma ei soovi teie koerapolkat kaasa teha, ma võib-olla tahan «Dubinuškat» laulda. Ma võib-olla tahan vait olla.»

«Just, just,» toetas Niina preestrit.

«Te ei saagi klaveriklahviks,» vastas talle Protassov rahulikult. «Te saate kolossaalse mehhanismi, suure inimeste kollektiivi hammasrattaks ja võib-olla kõige kasulikumaks hammasrattaks.»

«Just, just,» toetas Niina ka Protassovit.

«Aga kui ma ei taha olla mingiks rattaks, isegi kasulikuks mitte?» pöördus preester jonnakalt Protassovi poole. «Miks te tahate mind panna mingi aruka heaolu kuldse võre taha? Lubage mul siis vähemalt kas või linnuks jääda, kas või künnivareseks, et punuda oma pesa

selle puu otsa, kuhu ma tahan, sinna maanurka, mille ma kõrgelt lennates endale valin. Või tahate isegi looduse ja kõigi tema avalduste kallal vägivalda tarvitada? Ütelge, kas ma võin olla künnivares, võin ma seda tahta?»

«Te hakkate kõnelema nagu Dostojevski tema kõige suurema reaktsioonilisuse ajajärgul,» ärritus Protassov ja püüdis preestrit torgata. «Teie vastuväited on filosoofiline plagiaat.»

«Võib-olla, võib-olla! Ent kui ma juba kord võtsin omaks Dostojevski mõtted, siis muutusid need sellega samuti minu mõteteks. No-jah, nagu Dostojevski! Kuid Dostojevski on ju Mont Blanc, maailma suurim mägi, millest mööda ei pääse. Teie mätaste otsa aga võib ainult komistada. Kui lähened Mont Blanc'ile, imestad ja ajad kindlasti pea kuklasse... Kindlasti vaatad üles! Ronid mäe otsa, avardad silmapiiri. Käid ringi mööda sood, komistad kaasaja mätaste otsa.»

«Noh, noh?» viskas näpitsprillides Protassov ja murdis paberossi süüdates kolm tikku katki. «Kuid pidage silmas, armuline härra,» (preester krimpsutas nägu) «et geoloogiliste muutumiste ajal võib meie Mont Blanc uperkuuti lennata ja sinna, kus ta seisis, võib järv või soo tekkida. Ja eilne soo võib ootamatult uueks Mont Blanc'iks muutuda.» (Niina naeratas heakskiitvalt Protassovile, kuid nii, et preester ei märganud.) «Meie aga läheneme nüüd just sellele ajale, mil inimkihtides grandioossed hingelised muurangud on algamas. Seal hinnatakse kõik väärtused ümber ja teie praegune tõde vajub kaduvuse rappa.» Protassov tõusis püsti ja hakkas kiiresti edasi-tagasi käima, õieli sõrmega kätt ühtaegu üles sirutades. «Siis kerkivad uued mäed, avanevad uued vaatepiirid, avarad, ennenägematud!»

«Aga kui ma ei taha neid teie uusi geoloogilisi muutumisi?» hüüdis preester vihase häälega, tehtud naeratus raevustes silmades, peatus, tõusis varvastele ja lõi kontsadega kõvasti vastu põrandat. «Aga kui ma ei taha muudatusi?»

«Astuge teelt kõrvale, et teid ära ei sõtkutaks...»

«Aga kui ma ei taha kõrvale astuda?» Ja preester, et veel kindlamini põrandal seista, aetas jonnakalt jalad

harki. «Kas ma võin tahta või ei? Te ei vastanud mulle...»

«Kui teie tahtmine ei lähe lahku masside huvidest, siis on see seaduspärane,» ütles Protassov, astus kähku vaasi juurde ja viskas tüki šokolaadi suhu.

«Ah masside!... Aga mis on mass?» Ka preester astus vaasi juurde ja viskas tüki šokolaadi suhu, kuid see jäi vurrudesse kinni ja kukkus maha. «Mass läheb alati sinna, kuhu teda viiakse.» Isa Aleksander tõstis šokolaaditüki üles, puhus peale ja pistis suhu. «Massil on alati olnud juhid: algul varjaagid — Rjurik, Truvor, siis kodukasvanud Ivanid.» (Protassov sai vihaseks, istus, haaras paremast küljest kinni ja kõverdas valuliselt huuli; uus, pealinnast saabunud vaimuhaiguste arst imes sigarit; Niinal käisid kuumad ja külmad hood.) «Mõtleb geenius, teevad sipelgad. Ma vastandan geniuse massile, isiksuse — rahvahulgale. Mind huvitab küsimus: mis oleks inimkonnast saanud, kui tal poleks oma Kolumbusi olnud?»

Ka preester istus ja hakkas närviliselt tubakat ninasse tõmbama.

«Inimkond jõuab kindlasti sinna, kuhu teda kutsub vabaduseinstinkt,» vastas Protassov väsinud häälega. «Ta sünnitab ise oma geniuse ning jõuab visa võitlusega füüsilise ja kõlbelise vabaduseni. Ta jõuab oma isikliku õnneni.»

«Aga... aga... aga mis on õnn?» küsis preester nagu krimpsutades, et aevastada, kuid aevastus ei tulnud.

Protassov hõõrus otsaesist ja vastas:

«Õnn on vist arukate soovide ja nende rahuldamise võimaluse tasakaal.»

«Nii, olen nõus...» ütles preester, haaras jälle taskurätiku, tõmbas näo üleni krimpsu, kuid ei aevastanud. «Ent lubage... kui kord kõik soovid...»

«Arukad soovid.»

«Kui kord kõik arukad soovid on rahuldatud, siis, tähendab, olen ma nii kõlbeliselt kui füüsiliselt rahuldatud. Ma olen aga osa kollektiivist. Tähendab, ka kõik teised kollektiivi osad, järelikult kogu kollektiiv tervenisti, on kõlbeliselt ja füüsiliselt rahuldatud. Eks ole? Aga kuhu jääb siis võitlus, kuhu jääb teie inimkonna edasiliiku-

mise stiimul? Plussid rahuldavad kõik miinused. Tulemus on null, seisev soo, toppama jäänud masin, täissöönud seaelu! Eks ole nii?» ütles preester, õngitses vaasist kaks šokolaaditükikest ja ajas suu ammuli, et neid keelele visata, kuid samal momendil võpatas ja aevastas ootamatult. Šokolaaditükid kukkusid põrandale. Kõik pahvatasid naerma. Turtsatas ka Protassov.

«Ei, armuline härra,» ütles Protassov jahedalt, sunnitud lõbusust maha surudes, «te eksite täielikult. Missugune seaelu, missugune soo? Te unustate, et mõte, kujutus ja fantaasia on rahuldamatud. Inimese juurdlev vaim igatseb alati uusi vaatepiire.»

«Ah nii! Mõte, fantaasia?... Aga ma ei saa siiski teie tulevast sotsiaalset korda tunnustada,» ütles preester silmi välgutades ja iga sõna teravalt rõhutades, «sest see võtab inimeselt ära tema vaba tahte.»

«Noh, isake!» hüüdis kogu aeg vaikinud psühhiaater Appertseptsius. «Te jätate kahe silma vahele, et vaba tahtet ei ole looduses üldse olemas.»

«Kuidas ei ole olemas?»

«Inimese tahte vabadus on alati tinglik,» ruttas juurde lisama Protassov. «See sõltub, Aleksander Kuzmitš, kirgedest võitlusest mõistusega ja tuhandest teisest põhjustest... Kuidas te ometi seda ei tea? Juba Voltaire kõnles sellest...»

«Meie, isake, elame põhjuste ja järelduste maailmas,» ütles Appertseptsius tooniga, mis ei kannatanud vastuvaidlust.

«Ma imestan... Kuidas siis nii?» laiutas preester segaduses käsi. «Tahte vabadus, see on kõige alus, see on vaal, millel põhineb kogu universumi mõte... Kas teie, noormees, vahest ei eksi?»

«Esiteks ei ole ma enam noormees: olen neljakümne kaheksa aastane,» naeratas täiesti puhtaks aetud suure pealuu helkides mustakulmuline, noorte kahvaturoosade põskedega arst. «Teiseks kui psühhiaater pean teile, vabandage mind, seletama, et niinimetatud tahte vabadus on illusoorne, see on subjektiivne psühholoogiline mõiste.»

«Kuidas nii?»

«Uskuge mind!» ja psühhiaater vaatas oma suurte

spetsiaalsete tarkuste kõrgusest preestrile kui tohmanile. «Esiteks — kujutlus tahte vabadusest on piiratud peaaegu füsioloogiaga kui vaimse tegevuse substraadiga. Teiseks — me ei tunne kõiki tõelisi motive ja protsessi kogu mehhanismi, mis...»

Niina ei saanud enam midagi aru. Tal hakkas seda teaduslikku loba kuulates igav.

«Ja üldse,» alustas insener Protassov, psühhiaatri juttu katkestades, «teie mõtted, Aleksander Kuzmitš, on nüüd juba väga vananenud. Neil võib-olla oli kunagi oma *raison d'être*¹, aga nüüd ei ole neid, uskuge mind, enam kellelegi vaja.»

Jutt lõppes. Näost punane preester liigutas erutatult kulme ja naeratas endamisi.

Astus sisse suitsukarva prillidega koduarst ja näitas psühhiaatrile Prohhor Petrovitši naljakat resolutsiooni aruandel.

«Kas võib haiget vaatama minna?» küsis psühhiaater, jättis Niinaga jumalaga ja siirdus koos arstiga peremehe kabinetti.

Kadus oma tuppa ka preester. Külalised läksid samuti laiali.

«Niina Jakovlevna, mu kallis, mu südamesõber,» ütles Protassov ja astus tasa nagu vari juurde. «Kolme päeva pärast, nagu te teate, pean ma ära sõitma. Mulle on see väga raske.»

Niina langetas pea sügavale alla, sirutas oma valged paljad käsivarred välja ja põimis need põlvede ümber. Ta terasevärviline sametkleit lebas kurbade voltidena. Lõhnava iirise õis ta õlal oli nukralt longu vajunud.

«Tahan sulle veel kord öelda — tule minuga, Niina,» rääkis Protassov masendavat, nukrust vaevu alla surudes ja Niinal käest kinni võttes. Niina silmades välgatas rõõm, aga kustus kohe. «Tahad sa minu naiseks saada?»

Niina istus ega öelnud sõnagi. Kehitas vaid vaevu õlgu. Ta lõug oli tugevasti vastu ägedalt hingavat rinda surutud. Sõrmed tõmblesid. Teemantidega ülepuistatud suur smaragdsõrmus tema sõrmes säras elektrivalguse kiirtevihus. Ta häbenes Protassovile silma vaadata. Too märkas seda ja langetas samuti pilgu.

¹ Olemasolu õigustus (prants. k.).

«Ma ootan vastust,» ütles Protassov pead langetades mingi hukkumisele määratu traagilise tooniga.

Smaragdsõrmuses vilkusid korraks tuled ja kustusid. Ruum kadus. Ohk muutus tihkeks.

«Ei, Andrei,» ütles Niina suure vaevaga.

Prohhor Petrovitš istus pärast tublit uinakut oma kabinetis laua juures, vasak jalg istme alla tõmmatud, ja luges juuksetukka näpu ümber keerutades raamatut.

«Aa, tere! Tulite mind ravima? See on suurepärane. Kas joote? Võtame ühe napsi. See minu ihuarst Ippolit ju ei anna... Kuidas teid kutsutakse?»

«Dr. med. Appertseptsius, Adolf Genrihhovitš.»

Laiaõlgne valges flanelülikonnas psühhiaater heitis pilgu raamatusse:

«Ah-haa! Gogol? «Vii»? Visake see rämps minema. Võtke parem, noh ütleme, «Vana maailma mõisnikud». Juua ei tohi... Lollus!... Homme hakkab uurima. Te olete õitsva tervisega mees. Aga te andsite lihtsalt järele. Ei tohi olla naiselikult järeleandlik. Peab omama vaimset immuniteti... Morfium kuradile, kokaiin kuradile. Las nuusutavad hulkurid.»

Prohhor neelatas suhu kogunenud sülje alla ja naeratas süüdlaslikult.

«Aga ma olen siiski haige, doktor. Kinnismõte vist... Mida see teie arvates tähendab? Ma nägin täna musta meest. Vaat seal, kamina juures, korda kolm.»

«Millega te tegelesite?»

«Neidsamu aruandeid vaatasin läbi. Tundi viis järele mõõda.»

«Ah-haa, arusaadav. Kontrastide seadus. Sellest seadusest kõneles juba Aristoteles. Kui ma vahin valgele paberile mitte viis tundi, vaid ainult viis minutit ja pööran siis pilgu kas kahhelkividele või lakke, näen ma kindlasti midagi musta. Kontrastide seadus. Lollus!»

«Tähendab, konjakit võib rüübata? Klaasikese...» küsis Prohhor ja neelatas jälle sülge.

«Ei, seda ei tohi,» ütles psühhiaater, lugedes tähelepanelikult aruannetele kirjutatud Prohhor Petrovitši resolutsioone. Ta pilk peatus nagu tähtmel sinise pliiatsiga

allakriipsutatud nimel «Jüri Klounov». Ta küsis: «Noh, aga kas te täna klouni ei näinud?»

Prohhor torkas näpuga psühhiaatrit, puhkes lõbusalt naerma ja hüüdis:

«Nägin! Jumala eest, nägin! ... Helesinine ... Ma olen ju temaga tuttav. Tsirkusest. Me pummeldasime temaga mineval aastal Piiteris Palkini juures. Aga kuidas siis teie ...» Psühhiaater vaatas tõsiselt üksisilmi talle otsa. Prohhor sattus segadusse. Küsis arglikult:

«Kust te klounist teate?»

«Väga lihtsalt. Assotsiatsiooni seadus. Negatiivikesed. Aga vaat — Sinilga? Mis linnuke see on?»

«Ah lihtsalt niisama ... jama,» ning Prohhor sattus jälle segadusse ja vaatas millegipärast laua alla. «See oli üks noorusetutvus ... Loitsija. Ma nägin tema puusärki.»

«Nõndaks, nõndaks. Negatiivikesed, positiivikesed.»

«Missugused negatiivikesed?»

Psühhiaater vaatas talle oma hallide silmadega otsa, liigutas oma nina ees näppu vasakule-paremale ja ütles karmilt:

«Mitte mingisuguseid illusioone, mitte mingisuguseid illusioone! See olen mina — arst. Ja-jah! Teie ees on arst, mitte kurat, mitte saatan, mitte Sinilga. Võtke ennast kokku. Noh!»

Prohhor tõmbas kulmud kortsu. Mõlemad vaatasid teineteisele otsa ja püüdsid teineteist hirmutada. Prohhoril hakkas keel värisema ja vasak laug langes peaaegu kinni.

«Ma ei karda kedagi,» ütles Prohhor ja keerutas vurre ning vaatas jälle laua alla. «Kuulge, Adolf Genrihovitš!» ja Prohhoril silmad hakkasid liikuma esemelt esemele. «Niisugune hullumeelne uurimismeetod imestab mind väga. Vabandage, kas te pole mitte soolapuhuja?»

«Kallis Prohhor Petrovitš,» ütles psühhiaater ja võttis tal käest kinni. «Kuradi pärast, mis hullumeelne te siis olete? Te arutlete ju täiesti normaalselt. Te olete kõige geniaalsem inimene.»

Prohhor tõmbas oma käe psühhiaatri käest ära, tõusis püsti, ajas enese sirgu ja pani käed puusa:

«Väga kahju, doktor, et teid ei olnud minu juubelil. Väga kahju ...» ja istus tähtsalt toolile.

«Aga miks te erakute juures käisite?»

«Rumalusest,» ja Prohhor pööritas silmi. «Tahtsin ... Ma ei tea isegi, mida ma tahtsin. Raske oli. Naisega oli kogu aeg halb vahekord ja ka töölistega. Rahaasjad on mul viletsavõitu. Minu eest varjatakse seda, aga ma näen ju ... Noh, aga mida siis need teie negatiivikesed ikkagi tähendavad?»

«Kas teil loodusteadusest veidi aimu on?»

«Jah, olen üht-teist lugenud,» vastas Prohhor kogeldes.

«Noh nii.» Psühhiaater tõmbas paberossi ja seadis enese mugavamalt istuma. «Kesk-närvisüsteem, sealhulgas peamiselt aju hall kooreollus, sisaldab üks miljard kakssada miljonit närvirakukest ja viis miljardit närvi-kiudu. Need ongi tegutsevad elemendid, või nagu soovite — negatiivid. Neis on muljete jäljendid, mälu raamatukogu. Saate minust aru?»

«Muidugi saan aru. Ma kuulan teid väga tähelepanelikult.»

«Suurepärane. Väga rõõmustav!» Psühhiaater tegi endale raamatusse märkme. «Need negatiivikesed vaikivad seni, kui nendega seotud psüühiline protsess pole tõusnud kõrgemale teadvuse künnisest. Siis algab mälu elavnemine — igasugused Anfissad ja Sinilgad. Üleüldse võltskujutluste maailm. Ma räägin seda umbkaudu, lihtsamas vormis. Mis aga puutub ...»

«Aga näiteks viha, tигedus? ...» katkestas teda ootamatult Prohhor Petrovitš ja tema kokkutõmmatud kulmude vahele löikus sügav kurd. «Äkki asja ees, teist taga ...»

«Saan aru. Äkki asja ees, teist taga hakkate raevutsema? Mul on selleks suurepärane vahend ...»

«Kullake! Kirjutage välja.»

«Lugege vihahetkel kuni kümneni — ja teie viha läheb üle. Tähtis on meeolelu muutus.»

Äkki karjatas Prohhor: «Ail!» ja tõmbas jala eemale. Psühhiaater hakkas naerma ja ütles:

«Täna teid. Te ei näe midagi?»

«Mitte midagi,» ja Prohhor vaatas muljutud jalga hõõ-

rudes laua alla. «Te astusite väga valusasti mu konnasilmale. Kurat võtaks teid!...»

«Suurepära!» ütles psühhiaater käsi hõõrudes. «Ma astusin teie konnasilmale ja te ainult karjatasite. Hullumeelne aga oleks kindlasti näinud madu, kes teda hammustas. Te olete terve.»

«Ha-haa,» pahvatas Prohhor naerma. «Te virutate mulle vastu hambaid ja ütlete jälle: ma olen terve.»

«Oh ei,» hakkas ka psühhiaater naerma. «Niisuguseid tooreid uurimismeetodeid kasutavad joodikud kõrtsides. Mis aga puutub konnasilmasse, siis pidage meeles: kui näete helesinist klouni või sabata kuradikest, lööge kannaga oma konnasilmale ja kloun on kadunud.»

«Kas tõesti?!» rõõmustas Prohhor. «Täna teid. Kindlasti...»

«Proovige, proovige. Aga nüüd võtke oma parem jalg lahti. Ka teie, doktor, võtke jalg lahti. Ja ka mina võtan.»

Kõik kolm istusid paljajalu. Lõhnas vana juustu järgi.

«Noh, teie esimesena,» ja psühhiaater haaras Ippolit Ippolitõtši jalast ülevalt poolt kanda kõvasti kinni ja hakkas jalatalla alt kōditama.

Ippolit Ippolitõtš hakkas karjuma, siplema, naeris hädaselt ning oleks naerdes peaaegu toolilt maha kukkunud.

«Nõrk tahtejõud,» ütles psühhiaater. «Aga nüüd mina,» ja ta sirutas jala välja.

Ippolit Ippolitõtš hakkas teda jalatalla alt kōditama. Psühhiaater surus hambad kokku, ajas roosad põsed punni ja läks üleni higiseks. «Kōditage, kōditage,» puhkis ta läbi nina.

«Treening,» ütles Ippolit Ippolitõtš. «Teie närvid on täiesti nürid.»

«Mitte midagi sellesarnast,» ja psühhiaater laskis raskesti hingates jala alla. «Mul on hästi kindel tahtejõud. Aga nüüd teie, Prohhor Petrovitš!»

Prohhor pani oma tohutu suure rāpasevõitu ja karvade kaetud jala psühhiaatri põlvedele. Psühhiaater tõmbas õrnalt sõrmeotstega mööda Prohhoori paljast rakkusjalatalda.

«Oi sa kurat!» ja Prohhor tõmbas jala ära. «Kōdi on!

Noh, proovige veel...» Ta haaras kätega tugitoolist kinni, ajas silmad punni ja tõmbas kulmud kortsu.

Psühhiaater kōditas teda umbes minut aega igasuguste võtetega, siis ütles: «Pange jalad kinni. Kõik on korras. Tubli poiss. Homme uurime teid igasuguste viguritega: kronoskoobiga, tahhitoskoobiga — ühe sõnaga igasuguste psühhomeetriliste riistadega. Muide, see kõik on lollus. Te olete peaaegu terve.»

Adolf Genrihhovitš läks Niina jutule:

«Pole midagi iseäralikku,» ütles ta Niinale. «Kalduvus viirastusi näha, see on joomisest ja narkootiliste ainete tarvitamisest. Niinimetatud joomahullustus, *delirium tremens*... Kujutluste eredus. Kuid see läheb mööda. Teie mees on vaja saata...»

«Kuhu?» Niinal jäi hing hirmust kinni.

«Ärge kartke. Mitte hullumajja. Ta tuleb saata pikemaajalisele kõigi mugavustega reisile. Noh, ütleme, Itaaliasse, Veneetsiasse või Hispaaniasse. Teda peab hoidma vapustuste eest.»

Prohhor sõi koos teistega õhtust. Ta oli jutukas ja ebaloomulikult lõbus. Niina aga oli erakordselt kurb.

Prohhor ei suutnud teda kuidagi lõbustada.

Eelseisev Protassovist lahkumine kättis kogu Niina elu silmapiiri läbipaistmatu uduga. Täieliku üksilduse eelaimus, mehe haigus, sekeldused töölistega, seesmine rahulolematumus iseendaga — kõik see tõukas teda mure ja meeleheite maailma.

Uha sagedamini ja tungivamalt haarasid teda ahvatlusehetked — jätta kõik, öelda lahti rikkusest, võtta Vee-rake ja ulatada Protassovile käsi kogu eluajaks.

Tema süda kõikus, mõistus põles. Jumal, usk, isa Aleksander, varandused kadusid uttu, udu kohal kaljul vilkus aga heleda viirastusena Protassov. Niina süda on kaheks lõhenemas: saatus taob talba tema hingesse, nagu püüdes Niinat surmata või viia teda välja vabade inimlike teede avarustele.

Hetketi valdas teda hirm.

«Sul on niisugune meeleolu, Niinake, nagu kavatseksid sa täna öösel endale lõpu teha,» lausus Prohhor valjusti, rõhutades iga sõna, et need kõigile meelde jääksid.

«Jah, on küll,» vastas Niina ükskõikselt ja ohkas sügavalt. «Adolf Genrihhovitš, valage mulle konjakit...»

... Hilja õhtul anti Prohhor Petrovitšile kontorist edasi, et nelisada mullatöölist ja metsaraiujat rutulistelt ning edasilükkamatutelt töödelt teatasid oma lahkumisest: nad kõik lähevad Niina Jakovlevna juurde, tema uude grafiidikaevandusse.

«Mitte lubada, mitte lubada!...» karjus Prohhor maruvihaselt telefoni. «Ma lasen need kaabakad koos Cooki ja nende grafiidikaevandusega oma käega suurtükist puruks.»

Ja Prohhor Petrovitš, visanud kõnetoru käest, langes jõuetult tugitooli.

«Jah, mis see litakas küll minuga teeb?! Mis ta teeb?!» oigas Prohhor, peopesaga vasakut silma surudes: talle näis, nagu tahaks tema silmamuna pealuu seest välja tungida, puhmas kulg aga hüppas kogu aeg üles-alla, üles-alla. Tõepoolest tõmblesid tema näolihased närviliselt.

«Niisiis — habemenuga...»

Prohhor Petrovitš võpatas, ajas silmad pärani, kui ta seda ebameeldivat kutsuvat häält kuulis. Kamina juures seisis kloun vaimuliku mustas pihtkuues, rist kaelas ja helesinine barett peas.

«A-a-a, sina?» ohkas Prohhor ja viirastus kadus.

Prohhor proovis habemenuga küüne peal. Nuga oli terav. Pistis selle taskusse ja läks välja aeda, jalutama. Öö oli sinine, külmavõitu. Kuulvalguse varjud liikusid liivastel radadel. Georgiinid olid kastega kaetud. Külma võitu. Kuu oli kollane. Taevas kahvatu, tähed valged. Külma võitu. Külma... Brrr! Maja magas, tulesid polnud. Niina magas. Prohhor läks kikivarvul tagasi majja. Tunnimehi rõdul, nurkades ja värava juures polnud. Need tulid talle meelde, kui ta oma kabinetti astus. Uks kriuksatas pisut. Talle näis, et tšerkess kiristas hambaid. Peaks ju valvuritelt küsima. Kus nad siis on? Tuleks vaadata lehtlasse aias: kas pole Ibrahim ennast sinna ära peitnud.

«Seda ei või olla! Ibrahim on täpetud,» ütles Prohhor endale teatud kergendustundega.

Ta istus akna alla, tõukas portjääri kõrvale ning jäi vaatama kuud. Kuu kollendas ja pilgutatas talle silma. Prohhor kompas taskut. Habemenuga on seal, taskus. Ta võiks naise ära kähkistada, aga ei... Parem lõikab ta temal magamise ajal kõri läbi ja paneb siis talle habemenoa pihku. Väga loomulik. Ise! Niina sünge ja nukker meeoleolu õhtusöögi ajal ja tema, Prohhoori poolt õigel ajal öeldud fraas, mida kõik kuulsid — nii isa Aleksander kui ka mõlemad arstid —, kõrvaldavad Prohho-rilt igasuguse kahtluse. Ja Niina vastust: «Jah, on küll,» kuulsid samuti kõik ja igaüks dešifreeris seda: «Jah, teen vist küll täna öösel endale lõpu.» Suurepärane, väga loomulik. Igal juhul tema, Prohhor, ei ole lollpea, ta ei ole hullumeelne, ta on kõik hoolega läbi mõelnud. Ta teeb seda teadlikult, kaineult. Ta valmistus selleks terve aasta. Kas tal Niinast kahju ei ole? Jah, on kahju, kuid mitte väga...

«Kuid ma ei või teisiti, ei või,» kõneleb ta kollasele kuule. Kuu naeratus läheb laiemaks. «Kõige tähtsam on see, ma tean, et «Novõi» kaevandus võetakse mu käest varsti ära. Ja võib-olla on juba võetudki, ainult et mulle pole öeldud. Kõikjal kahjud! Protassov lahkub. Niina laostab mind. Tahab iseseisvat ettevõtet arendada. Ta laseb lendu kogu oma miljonilise varanduse. Ta, tola, mõtleb, et see miljon kuulub temale, aga mitte mulle ja Veerakesele? Kui me abiellusime, polnud ta, tobu, kolme kopikatki väärt. Oma mõttes abiellusin ma siis tema isale kuuluva miljoniga, tema, tobu, sain ma aga miljonile pealekauba. Ja see on kõik. Miljon on minu. Mul on praegu kohutav rahapuudus... Käibevahendite puudus... Anna miljon siia, tobu.»

Kollasenäolisel kuul vajusid suunurgad alla, naeratus muutus hapuks, nagu tuhmiks.

«Haa, Niina!... Mingi Niina, libu, lepatriinu. Ma ei usu teda. Olen teda mitu korda hoiatanud. Mis ma peaksin küll tegema. Kas ise hukkuma?... Mul pole endast kahju, kuid mul on kahju ettevõttest. Ja — siis sindu digu nõnda!...»

Prohhor sammus väljapääsu poole, tõstis kõigest jõust ust käepidetpidi üles, et see ei kriuksuks, ja astus tasa koridoni. Hüüis viis sammu edasi, istus põrandale, võttis

jalad lahti ja läks edasi. Koridori seintest hoovas vastu unist külmust. Iga kuust valgustatud aken tuksus nagu süda, hüptes rütmiliselt Prohhori sammude taktis. Seintest tungis mingisuguseid «kuratlikke» voole.

Prohhor kompas taskut. Habemenuga oli oma kohal. Vaenulikud voolud, vibratsioonid, elektronide tantsud keerlesid, tihenesid, eriti perenaise toa ukse juures. Urmastavate lainete voolud haarasid Prohhori, kiskusid teda enda poole, endaga kaasa, endasse, kutsusid teda sinnapoole, kus asus Niina. Ta läks ja ei läinud, ta magas ja ei maganud. Kui nüüd keegi oleks tema peale jalga pörutanud või hüüdnud: «Seis!», oleks Prohhor ehmatusest pikali kukkunud, võib-olla isegi südamerahulduse saanud. Ta ei valitsenud end, oli äärmises ärevuses, ta oli nagu kuutõbine...

Prohhori iga lihas, iga närv oli alateadlikult viimse võimaluseni pingul. Ta segastesse mõtetesse põimus mõttetus: «Valetavad, et Savoska elab, ma ju ise tapsin ta, lõin talle kiviga pähe.» Prohhor tundis suus vänget veremaitset: «Ma olen ju sellega harjunud... Tappa ei olegi hirmus. Kõik oneneb eesmärgist. Kui on tarvis — tapan! Olgu see inimene või loom. Mul pole kahju ühestki inimesest maailmas. Ka iseenesest mitte.»

Prohhor läbis söögitoa ja võõrastetoa, möödus buduaarist, liikus kui pime läbi igavese pimeduse. Läks ja ei läinud, magas ja ei maganud.

Äkki süttis ta hinges, tema teadvuse sügavas pimeduses võimas leek, mis oli nagu taiga stiihiline tulekahju. Prohhor, kes ei näinud midagi, sai leekide mõjul äkki nägijaks ja jäi jälle silmapilkselt pimedaks: nii eredana näis talle see vaikne hiilgus — hiiresilma-suurune ikoonilambi tuluke.

Voodi ja voodike. Laps hingas rahulikult. Njanja magas, norskas ja sonis. Prohhor jäi korraga täiesti nõrgaks. «Veerakese tuba.» Ta võttis toolilt mingid esemed, vist tütre kingakesed, ja istus, sirutanud käed põlvedele.

«Mu jumal! Veerakese tuba. Kuidas ma ometi võisin nii segi minna?» Ta pungitas silmi ja ärkas. Käed värisid. Nikolai-imetegija ähvardas teda ikoonilt väga kurdalt: «Mine minema, häbematu, mine minema!»

«Kes sin on?»

«Mina olen, njanja,» vastas Prohhor tasase sosinaga ja tundis, kuidas üle ta põskede voolasid pisarad. «Ma lähen kohe, njanja... Ma tulin Veerakest vaatama. Mulle näis, et ta nutab...»

«Ei, isand... Ta ei nuta. See paistis teile ainult nii! Tema, jumala ingliske, magab.»

«Ja-jah... Mulle näis, nagu nutaks,» ja Prohhor väljus pisaraid pühkimata, tasa nuuksudes.

Läks mööda koridori. Vaatas ringi nagu varas. Pistis käe taskusse. Habemenuga oli kadunud.

Läks oma tuppa, süütas valguse, avas kapi ja pörkas eemale: kapist hüppas välja habemik Ibrahim, pörkas samuti tagasi ja kadus.

«Oh, kurat võtaks!...» ohkas Prohhor ja sülitas. «Kardan iseennast!» Ja lõi kapi peegelukse kõvasti kinni. Nüüd nägi ta jälle enda peegeldust. «Jah, samasugune habemik nagu tšerkesski. Vaja habe maha ajada. Ja-jah.»

Jõi mikstuuri ja heitis magama. Kõik temas värises ja kippus kuhugi.

Ta kargas kähku üles, otsis välja kirjalakiga pitseeritud ametliku ümbriku ja võttis sealt välja kirja. Read olid nagu veri:

«Toimin täie teadvusega. Matta õigeuskliku kombe kohaselt. Minu ja naise puusärgid kõrvuti. Veerakese puusärk nende peale.»

Prohhor Petrovitš raputas pead ja tõmbus kõssi, krimpsutas nagu ning oigas nagu nuttes:

«Niina... Halastamatu Niina!... Kas sul tõesti Prohhorist kahju ei ole?»

«Küüdivankritel, parvedel ja kokkuseotud kõrkjakimpudel lähenesid igast küljest kuulsale Razboi külale lõpparve saanud Gromovi mullatöölised, metsaraiujad ja kulalaotsijad.

Uhel voorist mahajäänud küüdivankril sõitsid viis meest: Filka Škvoren, tema sõber, hiljuti sunnitöölt põ-

genenud Vanka Raži ja teised. Äkki paiskus taigast välja trobikond püssimehi.

«Poisid, pidage! Meil on asjal!» hüüdis jõugu hulgast keegi habemik.

«Heldeke, see ju Ibrahimi salk!» Hobuse peremees kohkus, hüppas vankrilt maha ja tormas küüru tõmbudes, nagu kuuli eest põgenedes, metsa. Filka Škvoren haaras kirve.

«Hei, onuke! Tule tagasi!» hüüti püssimeeste hulgast. «Meie omadele liiga ei tee...»

Filka Škvoren viskas kirve käest ja pahupidi pöördunud punaseid lauge pilgutades naeratas rõõvlitele üle kogu oma habetunud lõusta. Hobusekronu peremees peatus ka, vaatas metsatukast välja ega teadnud, mis teha.

«Kas teil raha on, poisid?» küsis kõverjalgne mehenäss Pehter, ilvesenahast kõrvaklappidega müts peas, uurides vankrit oma heledate silmade kurja pilguga. Filka Škvoren haaras jälle kirve ja karjus ähvardavalt:

«On, aga mitte teie jaoks!» ja valas püssimehed rõveda sõimuga üle.

«Meil pole teie raha tarviski,» käratasid kolm häält jõugu hulgast. «Me tahtsime teile ise anda, kui...»

«Hoidke see oma armukestele,» ütles Filka Škvoren ja hüppas vankrilt maha, kobas kullaliivakotti särgi all rinna peal ning hakkas jõuliste liigutustega oma teel kangestunud keha välja sirutama.

«Kas teil pole vahest ehk tubakat või paberossi, vellekesed?» küsis karu moodi muheldes kohutava välimusega Pehter. «Ei ole ammugi enam head tubakat suitsetanud.»

«Ah paberossi!...» pobises Filka Škvoren põlastava uhkusega. «Vanka, viska peile minu kotist üks klaaskannega karp kõige paremaid sigareid.»

Kõik istusid väikesele metsaheinamaale. Puhusid habetunud suudest aromaatseid suitsujugasid. Hammustavate sääskede parv lendas minema.

«Jõukalt elate,» ütles sigarit imev mustade vurrudega rõõvlipoiss, kel must juuksesalk mütsi alt välja rippus.

«Elul pole viga,» vastas Filka Škvoren, sülitas läbi hammaste ja kamandas: «Vanka, kõige paremat konjakit, «kolme tärniga»! Poisid, kellel on terav nuga? Lõigaku suupisteks inglise vorsti.»

Pehter võttis oma kõvera noa. «Noh, säärasel juhul — head aega!» ja konjakipudel hakkas käest kätte käima.

«Kus on siis teie kõige suurem ataman?» küsis Filka Škvoren, oma hobusehammastega kivikõva vorstitükki närides.

«Kaugel,» vastas Pehter vastu tahtmist, viivitas ja ohkas. «Aga nüüd, teate, poisid, meil on teile palve: võtke kaks meie meest endaga kaasa, need on endised Gromovi inimesed, kuid nad on ilma passita. Võib-olla lipsavad koos teiega läbi.»

«Missugused?» ja Filka Škvoren kobas oma hundisilmadega kogu jõugu hulgas.

«Seal ääre peal need kaks: Jevdokimov... ja võrukael Straštšalka.»

«Miks mitte? Võtame küll!»

«Noh, kas teil konjakit enam polegi?» küsis Pehter ja pilgutas uljalt oma heledat silma.

«Härraste kolmetärnilist enam ei ole,» vastas Filka ja neelatas sülge. «Aga on veel pudelike välismaist sinisekest. Hõi, Vanka! Madruste «kolme kondi» konjakit!...»

Üle kogu oma rõugearmilise näo muheldes kiskus Vanka kotist välja pudeli denaturaati sildiga «Mürk», millel surnupealuu ja kaks selle alla ristipandud konti. Kõik pahvatasid naerma. Pehter jõi pudelist esimesena kolm lonksu, haaras endal habemest kinni, raputas kramplikult pead ja sülitas põlastavalt. Jälle pahvatasid kõik naerma ja sülitasid samuti.

«Noh, kas «kolme kondi» konjak on hea?» küsis Filka läkastavalt ja haukuvalt naerdes.

«Pole viga, juua võib,» ütles Pehter, pühkis pisaraid, pöördus kõrvale ja sülitas.

Pudel käis ringi. Jõuk oli puhtalt riides, Gromovi ladudest varastatud asjades: hallid viltkaabud peas, uhked pintsak-ülikonnad ja kallid palitud seljas. Tõsi küll, ülikonnad olid kaunis räpased, kulunud ja määrdunud.

Töölised kõõritasid kadeda naeratusega jõugule ja Filka Škvoren ütles ninas urgitsedes:

«Äh, susi teid söögu, poisid, kas õige meil ka teie juurde rõõvliks minna: töö on teil kerge ja kasulik... Ei... Kui ka paluksite, ka siis ei lähe.»

«Miks siis?»

«Kallim ootab mind Venemaal... Eh, kurat võtaks.» Filka muigutas ja, rüübanud denaturaati, pühkis habemega suud: «Sõidan Tambovi kubermangu — võtan naise. Ma olen nüüd... vaba. Ma olen rikas mees... Oh, mul on palju siin kokku kahmitud!» ja lõi endale peoga vastu rinda, mõnuga seal asuvat kullakotti kombates. «Habe maha, kahlud maha, panen enese riidesse nagu pan, vurrud keeran rõngasse, ja vali ükskõik mis-sugune (Katja!... Mina, vellekesed rõõvlid, ajan korraga kolmel naisel pea segi. Rikkust mul jätkub. Võtan endale ühe lihava, suure, jaroslavi mullika taolise, teise kõhnukese, väikese, noh, ja kolmanda — piltilusa kaunitari, kes oleks täiesti fassongis. Uih sa, las aga käia!» Filka tõmbas hooga käised üles ja pani uljalt käed puusa.

Hobusekronu ärajooksnud peremees tuli haosületäiega, ise kõõritas jõugu poole ja ütles kartliku tõmbleva näoga:

«Ma jooksin hagu tooma. Aga teie arvasite, et ma plehku panin? Sitavaresed...»

Ja hakkas lõket süütama.

«Noh, poisid!» kähistas Pehter, jäi vihaselt silmavalgeid välgutades hirmunud talupojale otsa vahtima ja tõmbas saapasäärest kõvera noa. «Noh, lõikame matsil kõri maha, tema hobusekronu kõlbab meilegi.»

Talumehel hakkas hirmu pärast müts peas liikuma. «Kes neid teab,» mõtles ta, «neil põrgulistel ei tähenda inimese mahanottimine mitte kui midagi... Sellest nad elavadki.»

«Miks te siis mu kõri tahate maha lõigata?» küsis ta hingeldades ja lipitsevalt naeratades.

«Kuidas miks? Vorstiks teeme!» karjus kogu jõuk.

«Oh ei, vorstiks ma ei kõlba,» ütles talumees julgemaks saades. «Mina, vellekesed-rõõvlikesed, olen pea poolt otsast kondine ja taguotsast haisune.»

Kõik hakkasid hirnuma. Ka Pehter naeratas ilgelt. Lõkketuli hakkas kõvasti leegitsema. Põgenedes hammustavate sääskede eest ronisid kõik suitsu sisse.

Metsatukast kõlas kaks korda terav vile.

«Läki!» kamandas Pehter.

Kõik kargasid püsti.

«Noh, hüvasti siis, Straštšalka-võrukael! Hüvasti, Jevdokimov! Aitäh teile. Küll me juba teie auks Gromovile illuminatsiooni korraldame... On kuulda, et ka Gromovi töölised on ennast tublisti liigutama hakanud. Suur kära peab tulema,» hüüdis jõuk ära minnes kahele mahajääjale. «Poisid, laulame!...» Ja siis kõlas üksmeelselt rõõvlikoori laul:

«Miks meit pole päiksekulda,
ümber on vaid udusein?
Kuri kuul võib tuua surma,
saatus punub lingu meil!»

Ah, elu kui orjus,
kui vangla on seet
Vaid haavapuud, orud,
ja hauda viib teel!»

Filka Škvoreni habetunud suu läks pärani, ise aga jäi ta teraselt kuulatades tardunult seisma. Lõpuks kadus laul padrikusse ja suri.

«Vaat kus alles la-aulavad, susi neid söögu! Mitte nii nagu meie,» sõimas ta imestunult, ohkas ja raputas hõdinult pead. Silmad aga särasid suurest vaimustusest.

Razboi külas käib kärarikas mürgel ja pummeldamine. Täna ja homme on külas erakordne pidu: pool tuhat kul-laotsijat pillerkaaritavad seal ja jätavad sinna mitu tuhat rubla raha ning puuda paar kullakamakaid, muidugi ka mitte millegi eest hävitatud mitu odavat elu.

Sellest pidust elab kogu küla terve aasta. Ega asjata ole hurtsikute, majade ja majamüракate peremehed nii lõbusad, nii rahutud. Nad on valmis kõik tegema, nad aimavad kallite külaliste iga soovi juba ette ära, püüavad neile meeldida, kannatavad sõimu ja solvamisi, et aga ainult — kas või orjaliku roomamise ja enda alandamisega — ligimese taskuid osavasti pahupidi pöörata, ja kui tarvis, siis ka oma paljaksrõõvitud vennal kirvega pealuu purustada.

Paljud hurtsikud, majakesed ja majad on kolmevärvliste lippudega, roheluse ja kuuskedega kaunistatud. Akende alla on värsket liiva puistatud, toad kraamitud, põrandad pestud, sulekotid koheville klopitud, koerad

keti pandud, nende koonud kinni seotud, et nad auväärsete reisijate peale klähvida ei saaks.

Ohtu. Külla voolab üha uusi ja uusi Gromovi tööliste salku. Joobnud inimeste trobikonnad luusivad lõõtspilli ja lauludega mööda tänavaid. Urjadnik ja kaks strasnikut kihutavad, nii et tolm taga.

Süttisid tuled. Inimesed seisid hulgakaupa küla taga põllul. Nad ootasid hilinenud võõraid. Siis saabuski vaner Filka Škvoreniga eesotsas.

«Ah, te kullakesed! Ah, te armsakesed!...» karjusid neile vastutulnud naised ja mehed. «Meie juurde! Minu juurde!... Ei, minu juures on rahulik, minu juurde, mu vellekesed...» Üksteist küünarnukkidega eemale tõugates meelitasid nad töölisi võidu enda juurde.

Filka Škvoren kargas vankrilt maha, võttis oma koti ja hakkas üksipäini küla poole minema. Ta oli halvasti riides ja nägi kohutav välja. Teda ei pidanud keegi kinni, keegi ei tahtnud teda oma külaliseks saada: «Kalt-sakas, joodik, tema käest ei saa tuhkagi.»

Kuid sellele kohutavale hulkurile tõttas järele väike, üheksa-aastane plikake Akulka. Kõverate jalakestega tolmule üles keerutades ja helesinist rätikukest peas kohendades jooksis ta Filka juurde ja kiinus tema ees taganedes peenikese häälega nagu sääsk:

«Oi, onuke, oi, kullake!... Lähme tõepoolest meie juurde... Me küpsetame sulle pannkooke, keedame sulle pelmeene. Meil on juba tuhat pelmeeni valmis tehtud. Me viime sind sauna...»

«Kasi minema, plikanäru!... Muidu astun sulle peale.»

Akulka kargas kõrvale ja jooksis nüüd peenikese vasaku käega vehkides habemiku onukese kõrval:

«Sa ära pahanda, onuke... Me oleme head inimesed... Meie ei ole vargad nagu kõik teised. Me hoiame sind, armas onuke... Sa jääd rahule... Mamma otsib kõik täid su peast ära, paikab su pastlad ja peseb su pesu...»

Akulka raiskas ära kõik oma mõtted ja sõnade taga vara ega teadnud enam, millega kohutavat onukest meelitada. Filka Škvorenil hakkas plikakesest kahju, ta peatus ja küsis siis otseselt:

«Kas teil tüdrukuid on?»

«On, onuke!... On, kallikel!» helises Akulka isemeelselt nagu kelluke.

«Kes need siis on?»

«Mina ja ema!»

Hulguse pahupidi pöördunud laugudega põletikulised silmad hakkasid naerma. Ta pistis plikale viierubalise pihku ja ütles:

«Võta! Ja kasi koju, hiirepoeg!»

Plikakese süda jäi algul kohkunult seisma, kuid hakkas siis rõõmsalt tuksuma. Kuldraha tugevasti peos hoides jooksis ta koju, nii et kannad välkusid.

«Hõi! Rahvas!» hakkas hulgus käratsema. «Andke mulle troika musti. Ja et oleks lintidega kaunistatud... Teiega räägib Filka Škvoren, kuulus rahamees! Siin need rahakesed on. Vaata!... Kas näete, inimesekesed?...» ja ta raputas suurt paberrahapatakat ning laskis vilet nagu kurat metsas.

«Kohe, sõbrake, kohe,» ja kõige nobedamad mehed tormasid kõigest jõust joostes kodu poole, hobuseid ette rakendama.

Aga seal, jõekaldal, sadamas, kus aurulaev ähkis ja kohmakas pargasemürakas mustendas, võeti vastu rahvaga kohalesaabunud parve. Parve keskel telliskividel põles lõke. Tihe suitsusaba, mille rootsu leekide valgus roosakaks värvis, paindus kiivriharjana jõe laevatee suunas, sulades ühte ümara kaugusega. Gromovi tööliised hakkasid end parvel liigutama, võtsid selga oma kastid, kotid ja tööriistad, astusid vette ning ronisid kaldale.

«Hei, eest ära!» inises ilma ninata kuulümarik onuke, ronides parvelt kallast mööda üles. «Kas ei näe või, kes tuli?... Mina tulin! Tuzik...»

Ta oli silmatorkav oma suure laiaõlgse kere, soliidse kõhu ja naljakate lühikeste, paksude jalgadega, jalas olid tal sametist, suurte klaasnööpidega säärehoidjad. Sinine poddjovka, justkui vanaaegse kaupmehe saterkuub, kattis teda kuni kandadeni nagu seelik. Ta paksupõseline vaskpunane rõugearmiline nägu oli ilma habeme ja vurrudeta nagu kastreeritud, ka ta hääli oli peenike nagu kastreeritud. Nina asemel oli tal ilma kondita lihafükk, mille terav ots oli vasakule viltu ja põse külge.

kinni kasvanud, paremal pool paistis inetu pahupidi pöördunud must ninasõõre. Tuzik oli suur naistearmataja ja ka naised armastasid teda: ta oli rikas, maksis hästi.

«Hei, naisekesed! Võtke Tuzik vastu.»

Tema juurde jooksid pikakasvuline linakarva habemega mees ja punapõskne suurte kõrvarõngastega tüse lesknaine Stjoška.

«Tuzik! ... Issai Jermilõtš... Tere tulemast, sõbrake! ...» hüüdsid mõlemad, haarasid tulija sülelusse ja hakkasid teda vastikust tundmata suudlema kui kõige lähedasemat inimest.

Jooksis juurde ka teine, samasugune tüse eit Sekletinja ja püüdis samuti ninatu laia paksuhuulelist suud suudelda.

«Issai Jermilõtš!» karjus ta nagu kurtummale. «Kas sa tõesti oma Sekletinjat enam ei mäleta, kas sa tõesti teda oma külaskäiguga ei austa?»

«Austan. Kõiki austan!» inises Tuzik. «Mul jookseb suu naiste järele vett. Olen taigas kohutavalt ära nälginud... Hei, rahvas! Kas kellelgi punast kalevit on?»

«Ei ole, Issai Jermilõtš...»

«Sametit on?»

«Ei ole ka sametit, Issai Jermilõtš! On, aga ei jätku... Vabandame veel kord!»

«Sel juhul — siin on sulle raha... Too ruttu siia kolm palli punast puuvillariiet. Ma ei taha oma puhaste jalakestega teie räpase maa peal kõndida.»

Talumees ja paks mustlaseide-taoline naine tormasid joostes poodi. Filka Škvorenit juurde aga sõitsid sel ajal kolm kuljuste ja lintidega kaunistatud troikat.

«Sõida kõiki tänavaid mööda ja ka laevast mööda!» kamandas Filka ning ronis esimesse troikasse. «Teised hobused sõitku tühjalt minu järel...»

Losakil nagu suursugune saks vaatles hulkur kangelasena ning võitjana küla mööda jalutavaid pidutsejaid ja karjus kuljuste kõlma saatel teeaukudes hüpeldes müriseva häälega:

«Ära keera kõrvale! Aja neile otsa! ...»

«Hei, eest ära!» karjus katmata peaga noor kutsar

troikat rapsides. «Alt ära! Sõidan tiisliga hambad sisse! ...»

Kõik kargasid troikast eemale nagu sürmast. Naer, söimlemine ja vile. Tolmupilv, kapjade plagin, teeaukudes rappumine, tuul.

«Sõida inimestele otsa! ...» kamandas Filka ning ajas silmad pungi. «Sada rubla iga surnuks sõidetud inimese pealt...»

Kutsar näris huuli, virutas umbropsu ettesattuvale eidekesele nuudiga ning sõitis risti üle teel vedelevast purjus mehest.

«Sõida neile otsa!!»

«Sõidan! ...»

Aga kui kutsar järsul käänakul tagasi vaatas, polnud Filka Škvorenit enam sõidukis.

... Kohaletoodud kolm palli punast puuvillariiet laotati punase rajakesena Tuziku teele maha, sajad käed kohendasid seda rajakest. Rajake kulges kuni nurgani ja jäi mõttesse: kuhu keerata? Kolm perekonda põlesid ahnusest, meelitasid Tuzikut enda juurde: ühed vedasid kumatšikangast otse edasi, teised tahtsid vasakule keerata, kolmandad aga kiskusid selle teiste käest ära ja viisid paremale. Algas tuli ja tüli järel vastu vahtimist andmine. Rahvas jooksis kokku.

«Tuzik on tulnud, Tuzik!»

Kerasarnane austusest purjus piiritusevedaja, keda rahvas hurraa-hüüetega tervitas, liikus naljaka uhkusega punast rajakest mööda ja lehvitas armulikult kätt nagu tsaar Punaselt rõdult Kremli, ning pildus peoga rahvale hõberaha. Sinine poddjovka lõhises justkui seelikusaba ja paabulinu-sulega helesinine daamikübar oli kuklasse roninud. Tuzik jõudis nurgani, kus kaklus käis, peatus, hirrus kaklemaid vaadates nagu täkk, heitis käega, mille sõrmedesse oli kaksteistkümmend kalliskividega sõrmust lükitud, ning inises peenikese häälega:

«Esmajoones vii see rajake Darja Zdobnenkaja juurde. Ja teiste eitede juurde öösel, kordamööda.»

... Tee peal lamavat Filka Škvorenit tahtis teine troika kaasa võtta. Kuid hulkur karjus hirmunult, haigest peast kinni hoides:

«Ma kardan! Pole tarvis... Te, lurjused, tahate mind

vigaseks teha!... Viige mind käte peal vaat sinna, selle maja juurde.»

Uuest, puhtalt hõõveldatud majast, kuhu Filka nagu Hiina keiser pidulikult sisse kanti, hüppasid külalisele vastu vanaperemees, tema kaks poega ja noorik.

«Tere tulemast, külaline!... Ärge pange pahaks...» kummardas pererahvas. «Varvara, viska põrandariided minema, pane vaibad maha, et külaline jalakesi ära ei määriks... Löö ukseid pärani!...»

«Miks uksest?!» kraaksatas Filka nagu öökull puu ot-sast, hoides kahe pika tugeva mehe kaelast kinni: need olid oma käed kokku põiminud ja hulkur istus tähtsalt meeste kätel nagu kõrges leentoolis. Joobnud eit, latern silma all, toetas agaralt peopesaga Filka poriga määrdunud selga.

«Ära sa maha kuku, kullake...»

«Kas sa, vana oinas, siis tõesti arvad, et ma su roo-jasest uksest sisse lähen? Kas sa, lurjus, siis ei näe, keda sa vastu võtad?! Raiu majale uus uks!... Raiu aken suuremaks!»

Vastuseks sõimule naeratas vanaperemees kõigega nõusolevalt, sosistas ühe pojaga, sosistas teisega, vaatas otsa miniale ja lausus Filkale sügava kummardusega:

«See läheb kaunis kalliks maksma, meie teretuinud külaline. Maja, on uus ja hea!»

«Maksan kõige eest sularahaga!» ütles Filka, pigistas kordamööda kinni ühe ja teise ninasõõrme ning nuuskas uljalt üle teda kandvate hiiglaste õlgade.

«Missugust akent siis käsitate raiuda?» küsis vanapere-meest lipitsevalt.

«Keskmist!»

«Petruha! Stjopka!...» hüüdis vanamees ja hakkas küünarnukkidega vehkides askeldama, nagu oleks eluvett rüübanud. «Tehke!... Et silmapilk, silmapilk oleks val-mis... Varvara, kang!»

Petruha kargas tuppa ja lõi kahe rusikahoobiga ak-naraami eest. Stjopka tuli joostes saega. Saag välkus vingudes Stjopka ja Petruha osavates kätes, pildudes saepuru sülla kaugusele. Viie minutiga oli uus ukseava valmis, astmeline trepp kohale asetatud ja lilleline põ-randariie peale laotatud.

«Olge nii lahke, kallid külaline...»

Filka Škvoren hakkas rahulolevalt ähkima ja ütles:

«Kõht pungitab. Tahan õhku välja lasta!» Filka pingut-as ja sooritas sündsusetu teo häälekalt nagu hobune.

«Terviseks, kullake!» lausus eit Filka selja taga ja kummardas, aidates külalist tuppa tassida.

«Noh, nüüd võite õnnistades sisse kanda,» ütles Filka kergendatult.

Saabus pime, halastamatu, hirmus sügisöö.

Purjus tänavad ulgusid nagu hundid, hüüdlesid vasta-misi üksteisega, jõetärguse metsaga, lõõtspilli üürgami-sega, lõbutsejate lauludega, tapetavate surmaeelse korina ja õudse hädakisaga: «Appi, aidake!»

Politseid polnud, politsei oli peitu pugenud. Märatse-misele, kõlvatule elule ja pussitamisele oli vaba voli an-tud. Need, kes elu kalliks pidasid, olid kodus nagu hii-red. Need, kes kulda hindasid ega hoolinud vigaseksjää-misest ja surmast, luusisid pimedas ringi. Suurtes maja-des särasid pungissilmalised tuled. Väikestes majades vilkus ähmane valgus nagu hundisilm.

Skandaale tungil hämarus õõtsus ühest küla äärest teise. Kõik liikus: majad tantsisid ja majades tantsiti. Rõhkis orikas. Käratses ja sõimles joobnud vanaeit. Poi-sikesed kihutasid vilistades musta parvena edasi-tagasi. Haukusid kuutidesse suletud õuepenid.

Jõuk Gromovi nokastanud häbemikke kullaotsijaid tungis üksteisel kaela ümbert kinni hoides ja taaruvate jalgadega tolmu üles keerutades mööda teed otse edasi nagu sein.

«Hei, elanikud! Kus kõrts on? Juhata kõrtsil!»

«Lõbutsege, jooksikud! Lööge põhi sisse, perutajad!»

«Ganša, lase laul lahti... Miška, miks lõõtspill ei hüüa?»

Hakkas kõigest jõust mõirgama ja pimedusele ham-baid näitama üürgav lõõtspill, näitasid hambaid ka vii-naauru väljahingavad pärani lõuad ja lõbus tsastuška lõi õhus kukerpalli nagu hullunud jännes, kui ta mäest alla jookseb.

Kõrtsipidaja Sila Mitritši majamürakas asus jõe kaldal, otse vee ääres. Maja kitsas külgein ulatus nagu silla tugisammas otse Bolšoi Potoki mustendavatesse voogudesse. Just vee pinnal on seina sees kitsas kinnine uks. See on röövli uks: otse ukse all on kahe sülla sügavune jõehaud.

Peremehe perekond elab üleval. Ruumid on seal pimedad ja vaiksed. Alumisel korral aga, kus asub kõrts, on see-eest valge ja lõbus olemine. Tumedate palkseintega avar madal saal. Kolm gaasilampi. Kõrtsilett. Leti taga, kõhtõieli, rasvunud peremees Sila Mitritš vestiväel, hele-sinine särk seljas, üle kõhu kett; juuksed pumatiga võitud ja keskelt vaguralt lahku kammitud; suurest habemest ja punasest paksupõselisest näost hoovab tõsist vagurust. Silmad on tal kitsad ja pilukil, hääli õline, peenike, pilkava kähinaga. Kui tarvis, võivad need mahedad silmad valusasti torgata, hääleke aga jõhknalt ja karmilt kõlada.

Viis pillimeest — kaks viiuldajat, lõõtspillimängija, pasunapuhuja ja trummilööja —, väsinud, purjus ja higised, ergutavad metsikute helidega jälki, mürgist kõrtsi õhku. Purjus, higised ning väsinud noormehed, eided, tüdrukud, mehed ja kiilaspäised vanaätid tammuvad kiimalises tantsus.

«Mängige lõbusamalt... Tõmmake hoogsamalt!» hüüab jalgadega igasuguseid vigureid tehes rikas piiritusevedaja, ninatu Tuzik. Ta on oma poddjovka ammu ära visanud, tema nägu hõõgub, higi voolab ojana, peopesad on märjad, neli uuri kollase atlassvesti taskutes, ketid, sõrmused ja võrud õrritavad lõbutsejate ahneid pilke. Lihav kõht lotendab põlvedeni, kõhu alt välguvad lühikesed sametist säärehoidjates jalad. «Äh, vaarmarjakesed... Eided, tüdrukud! Laiendage ringi!... Kas te ei näe, kes tantsib? Mina tantsin!»

«Noh, ole heaks, Issai Jermilõtš! Las käia! Las käia!...» karjub laia tagumikuga mustlaseit, kõrvades hõberõngaid raputades. Käed puusas, kord paremat, kord vasakut kätt rätikuga kõrvale heites läheneb ta kiirel tippival sammul, rind ees, ninatule. «Oi, põletan! Las käia! Las käia!...» kiljub eit väljakutsuvalt, lööb ninatule rätikuga õlale ja müksab talle palja küünarnukiga külge,

heidab siis pea kuklasse, tõmbab silmad vidukile, avab suu täis valgeid hambaid ja ujub kirkliku naeratusega samasugusel tippival sammul tagasi.

«Õrrita! Õrrita!...» iniseb ninatu. «Õrrita mind veel rohkem!...»

«Ja õrritangi...»

Ninatu hirnatab ja veereb ümara kerana kuuepuudase eidemüraka juurde nagu Dionysos menaadi juurde, võtab tal tagumiku alt ja kaela ümbert tugevate gorillakäppadega kinni — «õrrita!» — «õrritan...», tõstab pea kohale kui udusule ning viib läbi tagasiastuva inimtüüri nagu karu vasika küljeuksest kambrisse.

«Oi, põletan! Oi, põletan!» oigab naine sütitava naeruga, üleni vääneldes ja punastes sukkades jalgu vastu lage lüües.

Vile, lärm. Hop-hopp, hop-hopp! Ja kõrtsi vajus Filka jõuk.

«Kõrtsmik! Sila Mitritš... Viina!»

«Kapsaid! Kalja!»

«Šampa-a-anjat!!»

Puhvileti ääres seisab tihe jõuk. Vastu letti kõlisevad rublalised, poolerublalised ja kuldviielised, sahisevad hooplevalt letile visatud paberrahad. Kõrtsmik kühveldab laia kämbлага raha sahtlisse nagu prügi. Tagasiandmist ei ole ja keegi ei küsigi. Trimatakse viina ja konjakit, veini juuakse ahnelt, lurinaga, nagu tulist janu kustutades.

Filka ja tema jõuk tungisid viimaks küünarnukkidega töötades kõrtsimehe juurde.

«Sila Mitritš!... Vaat viina... Kogu vennaskonnale. Lennaku mu pea õlgadelt! Näe! Pane otse põrandale keset tuba... Hei, rahvas! Asuge juurde — see kraam on odavaks läinud!...»

Kerataoline kuldketide ja sõrmustega Tuzik veeres ähkides kõrtsmiku juurde:

«Sila Mitritš, kaks sõna. Siin on sul rahakott... Selles on kaheksa tuhat ükssada rubla. Kontrolli.»

«Usun, Issai Jermilõtš, usun, kallis.»

«Hoia alles... Teiste inimeste juuresolekul annan...» Ja ninatu Tuzik andis kõrtsmiku kätte seanahkse pungil täis rahakoti. «Meile aga, mõistad, numbrisse, saada

viina, suupisteid ja mitmesuguseid šokolaadimaiustusi. Jah!... Filja, sõber! Ka sina siin?... Mina olen Stjoškaga... Vaat see on alles kaunitar! Otse suu jookseb vett...» Ta sülitas ja pühkis virildunud suu siidsärgi varrukaga puhtaks. Iharus tegi ta inetu näo vastikuks.

Filka jõuk istus põrandale vaadi juurde ja hakkas laulma.

«Oh sina, mu peakene uljas...
Kas kaua veel kannan sind ma-a...»

lorutas nukralt Filka Škvoreni jõuk vanaaegset nutulaulu. Ka Filka Škvoren ise laulis suud viltu tõmmates, habemest kinni hoides ja laiu õlgu õõtsutades kähiseva bassihäälega kaasa, raputas pead ning nuttis.

Nurkades vedelesid põrandal maas ning kallistasid teineteist viinast ogaraks muutunud mehed ja naised. Naisvaraste osavad käed jõudsid kullaotsijate taskud viimse raasuni tühjaks teha.

Lampides lõppes petrooleum. Muutus pimedaks. Tänavalt pistis pea ukse vahelt sisse priskete vurrudega urjadnikulõust, nuusutas õhku, puuris pilguga higist ja äravaevatud kõrtsmikku, askeldustest väsinud kelnereid ning kadus.

Viinaklaasid käisid jõugu hulgas käest kätte, vaadi sisu kahanes.

«Kas hauake-e, mullake-e-e niiske-e-e...
katab vaese hulguse pea-a-a...»

laulis jõuk südantängistavalt, möödajooksvaid naisi ja tüdrukuid jalust kinni rabades. Filka nuttis, pobises:

«Inimesekesed-sääsekesed... Teie, mu kullakesed... Armastan inimesi!»

«Härrased külalised!» karjus kõrtsmik, tõusis raskesti letile ja helistas kella. «Kell on juba kolm!... Aeg on kinni panna... Politsei käis juba vaatamas... Palun laiali minna. Noh, kähku, kähku, kähku!»

Kõrtsmiku poolt spetsiaalselt pidutsemispäevadeks palgatud viis tugevat kelnarit tõukasid ja viskasid inimesi uksest välja, magajaid lohistati jalgupidi üle täissülitatud, veres ja viinas ujuva põranda. Ka Filka Škvoren visati välja.

Ruum tühjenes. Tapetuid, jumalale tänu, polnud. Kõrtsmik pööras näo ikooni poole, noogutas vaguralt pead ja lõi kolm korda hardalt risti ette. Siis andis igale kelnerile viis rubla ja pudeli õlut.

«Homme hommikul olge platsis, poisid,» ütles ta neile.

Kelnerid — valgetes põlledes kohalikud noormehed — lahkusid taskutes hõberaha kõlistades. Kaks jooksupoissi ja vana kõver nõudepesija pühkisid põrandat, koristasisid purukspekstud nõusid ja pudeleid ning tassisisid kööki.

Kambrikesest kuuldus purjus Stjoša kiljuvat naeru ja ninatu jõhkrat inisemist. Lõpuks jäi kõik vaikseks. Ainult kõrtsi seinte taga ulgus sajahäälnne kohutav, purjus öö.

Põranda alt koputati tasakesi. Kõrtsmik pobises letilaeka sisu kontrollides: «Kaks tuhat kaheksasada üheksakümmend seitse, kaks tuhat üheksasada,» ja koputas vastuseks kolm korda kotsaga vastu põrandat: «Kohe, ma... kuulen.»

Kambrike on vaikne. Kõrtsmik jätkab letilaeka sisu lugemist, ta viskab sajarublalised paremale, kuldrahad aga monpansjeekompvekkide plekktoosi. Siis tõmbab põuest ninatu rahakoti, vaatab sisse, libistab kiire pilgu üle ikooni ja ohkab, pistab rahakoti uuesti põue ning läheb kikivarvul kambrikesse juurde.

Hakkab prao vahelt kambrikesse piiluma. Kuid uks lendab talle plaksti vastu otsaesist.

«Mis sa siit otsid?»

«Mina, Issai Jermilõtš... Seda... kuidas seda nüüd...» hakkas kõrtsmik lipitseva häälega põiklema. «Tulin vaatama, kas Stjoša teile midagi kelmust ei teinud... Kes teda teab?... Ettevaatus ei tee kahju. Aga mina pean oma külaliste eest vastutama... Hi-hi-hiil...»

«Vaat kui huvitav. Imetle...» Ninatu lõi ukse lahti. Voodil vedeles raskes unes poolalasti Stjoša.

«Otsekui valge lõhe... Issai Jermilõtš...» muisatles kõrtsmik.

«Ma lähen nüüd oma vaderi, möldri juurde.»

«Tean, tean... Kas pole ehk kardetav? On ju öö, mürgeldatakse, Issai Jermilõtš.»

«Kurat temaga!» ja ninatu pigistas kahe sõrmega nagu raudtangidega kõrtsmiku õlga.

«Oi! Oi!...» keerles see valu pärast ja pidi peaaegu põrandale istuma. «Noh, on teil aga jõudu... Soovite ehk enne teeleminekut napsi võtta?...»

«Ei.»

«Aga miks siis? Siin on kirsilikööri...»

«Ei.»

«Sel juhul olge lahke ja võtke oma raha...»

«Anna siia, vennas Sila Mitritš.»

«Olge lahke, tulge letilaeka juurde, Issai Jermilõtš. Teie rahakott on seal...»

Pikas poddjovkas ninatu ronis raskesti teisele poole kõrtsiletti, just letilaeka vastu. Kõrtsmik avas laeka, tuhnis silmadega, nagu otsiks kadunud rahakotti.

«Kui palju ma sulle võlgnen pummeldamise eest?»

Kõrtsmiku nägu muutus korraka teiseks, külmajudin läks üle selja. Ta ütles jõhkra, kalgi häälega:

«Küll kuidagi kokku lepime,» ja vajutas tugevasti sahtli all asuvale kangile.

Silmapilkselt avanes luuk, millel ninatu Tuzik seisis, ja ta langes raskesti põranda alla. Tuzik silmas poolpimedas keldris ähmast laterna valgust ja kuulis tumedat kõmisevat häält:

«Häid pühi, kuradi Issaika!»

Ninatu sai maruvihaseks, tõusis külmaks tõmbudes nagu karu tagumistele käppadele ja haaras kramplikult kellegi kõrist kinni. Kuid kirvesilm lõi hulkuri pea kohe lõhki.

Täiesti alasti võetud väriseva laiba jalgade külge seoti kähku raske kivi.

«Tee lahti!» kõmises tume hää.

Ja laip tõugati läbi keldriseinas asuva salaavause otse Bolšoi Potoki lainetesse.

Kõrtsmiku käed värisesid, kõrvades kõlisesid tšervoonetsid, hambad lõgisesid. Tänavapoolsele uksele koputati kõvasti. Sisse tuli joobnud Filka Škvoren.

«Kas Tuzik on siin? Ah läks ära? Ja ka raha võttis kaasa?»

«Muidugi... Kahtlemata...»

«Aga mina sain peksta, saad aru... Rööviti paljaks... Ainult ega minagi teistest maha jäänud.» Filka tõmbab põuest verise noa ja ähvardab tänavat.

Metsiku, süllakõrguse hirmutisena seisab ta kinnisel luugil kõrtsmiku vastas. Kogu ta nägu on veriseks löödud, parem silm kinni paistetanud. Juuste alt jookseb verenire üle parema meelekohta ja põsenuki.

«Aga mina, saad aru, lõbutsen... Ja saan ikka lõbutsema!» Filka virutab rusikaga vastu kõrtsiletti. «Ainult et ma lõbutsen arukalt. Kaks tükki vist nottisin maha... Kuid ka mulle anti. Vaevalt sain põgenema... Ka homme lõbutsen ma terve päeva... Aga kulda ma ära ei anna, lurjused, ei anna!» Ja Filka ähvardab jälle tänavat noaga. «Mul on kotikeses vist oma kakskümmend viis tuhat! Jah, ma olen vist isegi Tuzikust rikkam!... Ainult mul on raske. Usu, Sila Mitritš... Raske... Tusk, mõistad, nagu oleks soolikas keerdu läinud. Uhhh!» ja Filka virutab jälle rusikaga vastu kõrtsiletti.

«Sa ära tao... Võta parem napsi ja heida magama. Ma olen väsinud, tahan hirmsasti magada.»

«Ei, Sila Mitritš, ma ei heida magama. Sellepärast, et mind piinab igavus... Mu hing nutab... Lähen lõbutsema. Uputan oma hinge viinasse. Ta on mul must. Aga kui mind maha kopsatakse, palu minu hinge eest jumalat. Ma olen ju mõrtsukas, kurat võtaks... Mõrtsukas!...» Filka tõmbab suu viltu ja katab käpaga oma karvase näo.

«Kas kuld on sul kaasas?»

«Kaasas... Siin ta on... Võta hoiule. Ma olen lihtne inimene... Ma usaldan sind. Mina, vennas, sõidan Tambovisse naist võtma.»

Kõrtsmik lõi kannaga kolm korda vastu põrandat:

«Anna aga siia, vennas... Anna siia... Ja sa ära muretse... Ka mina, vennas, olen mõrtsukas... Tühja kah... Nüüd kohe võetakse sulle naine,» ütles kõrtsmik ja vajutas sahtli all asuvale kangile.

Filka Škvoren lõpetas niisama kiiresti oma elu. Sügavas klaasises pruunis jõehauas seisis ta nüüd kõrvuti lõbusa Tuzikuga, ilma mure ja tigiduseta südames. Mõlemad kullaotsijad, rasked kivid jalgade küljes, mis neetisid laibad jõepõhja, kummardusid nüüd jõevoolu või-

muses teineteisele, kätega kergeid liigutusi tehes nii vil-
sakalt kui mitte kunagi oma elus. Nad silmitsesid imes-
tunult teineteist oma pimedaks jäänud silmadega, püü-
sid väga teineteisele midagi öelda — võib-olla midagi
üpris tarka ja head —, kuid ei suutnud öelda.

Hommikust saadik vilistas aurulaev kumedalt, kutsus
reisijaid kokku. Tusased, läbipekstud ja paljaksröövitud
inimesed hakkasid vähehaaval sadamasse tulema. Ma-
janduslikult mõtlevad, korralikud inimesed — neid oli
enamus — ööbisid pargasel. See kaine inimmass võttis
joodikuid vastu kord öelate, kord põlastavate naljatus-
tega. Paljud paljaksröövitud, kes olid kolm aastat raha
kogunud, et jõukalt ning tähtsalt koju jõuda, katkusid
nüüd juukseid, palusid kord pisarsilmi jumalat, kord teo-
tasid teda meeleheites, nutsid valju häälega nagu nõrgad
naised, palusid seltsimehi neid tappa, peksid vastu seinu
oma päid puruks ja viskusid meeltesegaduses jökke.

Sellel hommikul olid vargaküla Razboi tänavad era-
kordselt vaiksed ja kurvad. Ujus lähemale möödapääs-
matu pilv. Sinine taevavõlv hämardus. Patune õhk oli
täis külma uduvihma. Sünge kraaksumisega, nagu naelu
puusärki tagudes, sööstis viltamisi sinkjashall pahaende-
liste lindude parv. Nukker kellahelin langes kirikutornist
kannatuste ja alatu hirmu kuristikku, kutsus inimesi
hingeõilistavale palvusele. Kuid palvetajaid polnud.
Keegi ei löönud risti ette — hing ja käed olid tinarasked.
Isegi Filka Škvorenil, kes püüdis vee all risti ette lüüa,
jõi tahtejõuetu käsi poolel teel seisma.

Kõikjal oli nukrus, kõikjal surmavaikus. Hirm selle
ees, mis tehtud, ja eile määratud kirgede ning kannatuste
julmad varjud olid surmanud kogu elu külas.
Häda, häda sulle, röövlite küla Razboi!...

See-eest sõitsid strasnikud erksalt küla mööda ringi
teadmise, et ülesanne on lõpule viidud. Kõige rõõm-
samana tundis ennast uljas urjadnik, kes kõrtsmikult
viissada rubla altkäemaksu sai.

Politsei kontrollis ärasõitjate dokumente. Kell kaks
päeval lahkus aurik jõesadamast. Põgenik Straštšalovi
hinges helises rõõmus muusika.

Kui laev mööda sõitis, püüdis Filka Škvoren selle ratas-

test kinni haarata, püüdis karjuda: «Vellekesed, võtke
mind Tambovisse kaasa...», kuid laev sõitis osavõtma-
tult ähkides edasi.

Juurdlusvõimude ja politsei poolt avastati külas ning
karjamaad katvas võsastikus kaheksateistkümmend värs-
ket laipa. Kaheksa vigastatut viidi haiglasse. Kolmküm-
mend kolm inimest paigutati vangikambrisse.

Kired olid kustunud, küll möödub hirmgi. Kuid rasked
kannatused, mida toovad kaasa nii hirm kui ka kired,
jäävad kauaks püsima rahva kättemaksuhimulisse tead-
vusse.

Bolšoi Potoki jõgi ühines kusagil maa-aluseid teid
kaudu Sünge jõega.

Ja kõik maailma veed voolavad lõppude lõpuks ürg-
sesse ookeani.

«KAS VOIB?» ja torni kabinetti astus Fjodor Stepanõts Ambrejev üleni särades nagu klaaskuul päikese käes. «Noh... Armas Prohhor Petrovitš... Minu missioon on täidetud. Võid kindel olla, sinu elu on väljaspool hädahoitu. Ibrahim-Oglõ on viimaks ometi tapetud.»

«Kuidas?!» ja Prohhor kargas püsti. Kogu ta nägu tõmbus ohjeldamatust rõõmust krimpsu; ta kallistas tugevasti politseiülemat ja hakkas kindlal ning täpsel sammul kabinetti mööda kõndima.

«Kus ta on? Kus on laip?» kiirustas ta ähkivat Fjodor Stepanõtsit.

«Maetud.»

«Kaeva välja ja too siia! Ma tahan teda isiklikult näha.»

«Kahjuks on ta ilma peata.» Istuv politseiülem vajus küüru ja pistis oma lihasterikkad käed paksude harkis jalgade vahele; ta raseeritud rippuvate mokaadega nagu meenutas mopsi lõugu. «Ma jälitasin teda juba üle kahe nädala. Ma olin piiritusevedaja, kostitasin neid hea, uinutavat mürki sisaldava piiritusega. Orus Roostese allika juures. Tõsi küll, tšerkess ja neli varnaki ei joonud... Oli õõ. Ma läksin lõkke juurest tasakesi eemale ja tulistasin kolm korda, minu omad kihutasid kohale. Neli kaint kargasid hobuste selga, koos nendega ka Ibrahim, ja kihutasid metsatihnikusse. Meie jälle nende

sabas. Algas vastastikune tulistamine. Koidikul leiti tapetud tšerkess. Röövlid olid ta maha jätnud, aga pea olid, saatavad, enestega kaasa viinud. Keha vedeles alasti maas. Käed välja väänatud. Käes kinžall. Vaat seesama kinžall... Kaukaasia kinžall!» Fjodor Stepanõts võttis portfelligist kinžalli ja ulatas Prohhorile.

«Tunnen... Tema kinžall.» Prohhor Petrovitš heitis kiire pilgu surmarelvale, istus laua juurde ja, pistnud jälle sõrmed juustesse, mõtles tuseselt.

«Ja-jah... Tema kinžall, seda ma tunnen. Mäletan,» pobises ta tühjusse, lõi siis rusikaga vastu lauda ja karjus läbilõikava, võõra häälega nagu traagik näitelaval:

«Välja kaevata! Siia tuua! Ära põletada! Tuhaga suurtükk laadida ja tulistada, nagu Vale-Dmitri põrmuga!»

«Kuulan.»

Prohhor Petrovitši sügavasse pealuusse langenud ja tumedate varjudega ümbritsetud silmad läksid pungi ning süttisid nagu püssirohi, aga kustusid jälle. Siis võttis ta tindipotil korgi pealt, loksutas seda ja nuusutas.

Politseiülem silmitses Prohhorit teravalt.

«Ma pole sind kaua näinud, Prohhor Petrovitš. Sa oled väga muutunud. Köhnaks jäänud. Kas oled haige?»

«Jah, ma olen haige...» ning Prohhor neelatas sülge ja langetas pea. Siis hakkas kiiresti silmi pilgutama, nagu kavatses nutma hakata. Ta seisis laua nurga juures ja vedas sõrmega mehaaniliselt mööda lauda. «Olen haige, vennas, olen haige.» Tõstis siis pea ja ütles ägedalt: «Mina pole nii haige kui nemad kõik. Mina olen peaaegu terve...» Ta varjas politseiülema eest oma silmi. Tema pilk vilas kohmetult ringi, libises tühjusse, hüples ühelt asjalt teisele. Ja äkki — stopp! — telegrammid.

«Sa peaksid puhkama, Prohhor Petrovitš.»

«Jah, vist küll... Näed sa? Loe... Protestivad, protestivad veksleid... Telegrammid Moskvast, Piiterist. Ma sülitän selle peale. Las protestivad... Saatavad, lojused! Ja veel Moskva Kaupmeeste Pank: «Meie panga poolt kaks korda pikendatud sissemaksude mittetasumise korral läheb teie masinaehitustehas tervenisti oksjonile!» Hirmutavad, lurjused! Aga kust ma võtan? Minu ette-

võttesse on mahutatud seitse miljonit. Aga tema, raisk, ei taha anda... Tal on raha küll, libu...» Ta kõneles tasa sosistades, sagrine pea sügavale alla vajunud, telegrammidele langes pisaraid.

Politseiülem laskus kummargile ja nohises alandlikult. Tema silmades särasid kelmikalt nii rõõm kui ka mure.

«Ma sülitän, sülitän kõigele!... Kui ma ise ainult terveks saaksin. Küll saan kõik tagasi... Ajan kokku miljardi, terve miljardi, terve miljardi,» sosistas Prohhor Petrovitš kähinal ja nuuskas nina. Ning küsis siis valjusti õhinal: «Fjodor, kas sul ehk viina kaasas pole? Mulle ei anta...»

Pärast tööliste tulistamist oli diakon Ferapont hingeliselt kuidagi haraliseks muutunud, oli kindla tugipunkti elus kaotanud: Prohhorist kui inimesest oli tal kahju, kuid ta nägi ka selgesti, et Prohhor türanniseerib rahvast, et ta on rahva vaenlane ja rahvas vihkab teda. Diakon jättis mure pärast sepatöö sinnapaika, hakkas oma elu üle järele mõtlema — vaat kus tobu! —, võttis kätte ja läks tööliste juurest ära, et «vaimulikuks» saada, et elu üle kõvasti järele mõelda.

Ja talle näis, et tema lihtne ning selge elu oli asjatult keeruliseks aetud — ta oli ühelt kaldalt lahkunud ja teisele mitte randunud. Ta on siin nüüd kõigile võõraks ja tundmatuks muutunud: isa Aleksander vaevalt küll osutab temale kui kähinile heatahtlikkust, endised sõbrad-tööliselised aga hoiavad temast kõrvale. Ka perekonnaelu näis diakonile õnnetusena. Manetška on rumal, Manetška on inetu, Manetška, on sigimatu.

Äh, diakonile oleks tarvis tema tuseduse kohaselt mitte tõntsakat Manetškat, vaid purjutajat, kahe sülla jämedust eite.

«Ei, vend Ferapoška, see pole see, sugugi mitte see,» mõtiskles ta lävel rusikasuurust mustlaspiipu suitsetades ja suitsu poolavatud uksepraost välja puhudes. «Aga vaat kui jätan nad kõik maha ja lähen ära rõövlite juurde, saan kurjategijaks, hakkan pillerkaaritama!» Siis aga viirastub talle, et ta on esimene protodiakon lisaku peakirikus, kus ta kroonupüha ajal laulab «Palju aas-

taid», nii et tsaar ise kõikuma lööb ja kõhima hakkab ning rahvas nagu suurtükipaugust pikali langeb, ja et tsaar toibudes ta enda juurde õhtusöögile kutsub, kus siis Ferapont lossis tsaarinnat-keisrinnat ja kõiki keisri perekonnaliikmeid «kättpidi tervitab», kus siis tsaar koos temaga napsi võtab, talle õlale patsutab ja ütleb: «Noh, isa protodiakon, sa oled mulle väga armas, lase ennast kähku Manetškast lahutada, ma saadan Pühasse Sino-disse paberi, siis võid valida naiseks ükskõik missuguse minu toatüdruku, kas Maša, Glaša või Anna Jaroslavna, kõik on üliuhked vürstitarid.»

Diakonil läksid niisuguse mõtte juures isegi silmad kissi ja ta süda naeratas nagu tugeval karul mesilas. Ta tõmbas piipu, lirtsas läbi hammaste ja koputas piibu vastu saapakontsa tühjaks. «Tobu,» mõtles ta tusaselt ja vaatas kõõrdi vilkale Manetškale, kes ahju juures askeldas. «Kus nüüd mina, harimatu inimene? Ja kas siis isa Aleksander laseb mind Piiterisse?»

Tõsi küll, isa Aleksander soovib Ferapondil kirjaoskust täiendada, ta hakkas teda isegi õpetama, kuid Ferapondil on ju väga halb pea ja teda on ära tüüdanud kõik need «patšed» ja «obatsed». Tont neid võtku!...

«Aga Prohhor Petrovitšist on kahju. Äh, kui kahju!... Noh, oli suur inimene, kuid korraga läks hulluks.» Hiljuti tõi diakon talle rjassa all terve «Feodosja» — tšetvertnoi. Jumal tänatud, et seda ei märganud arst ega ka toapoiss. Ja need sulid tohtrikesed, kui tõtt öelda, ainult asjata piinavad peremeest: kuidas siis see võimalik on, et viinajooja inimene peab ilma viinata elama ja olema?

Ka diakon Ferapont ise hakkas tublisti viina viskama. Diakoni naine jälgis teda hoolega ja võttis tal viinapudeli käest. Et oma õnnetut matsakat Manetškat mitte kurvastada — Ferapont armastas teda siiski —, pani ta end iga kord, kui jõudis kätte joomaperiood, keti otsa, mis oli kinnitatud voodi kõrvale seina löödud raudrõnga külge, lukustas keti ja andis võtme Manetška kätte, heitis siis voodisse, surus hambad kokku ja piinles ning mõmises. Mehe kannatusi nähes vabastas Manetška ta pisaraid valades ja andis talle klaasi zveroboid ning soolariisikaid:

«Säh sulle, kullake, niisuta oma patust hingedest ja ära rohkem enam joo, mu tuvike!»

Diakon neelas viina alla ja hüüdis endale rusikaga vastu rinda pörutades:

«Manetška! Ma hakkan kohe jumalat paluma, et ta mind selle mürgi küüsisist vabastaks.»

Ta laskus ikoonide klaaskastiga nurgakapikese ette põlvili (kapis hoiti küünlaid, kirikuleibu, pühitsetud õli ja igasuguseid kaltse). Manetška süütas lambikese ja diakon hakkas kirglikult ohkides palvetama.

Niipea kui Manetška uksest välja läks, roomas diakon kiiresti püha kapikese juurde, avas ukse, võttis sealt too-bise viinapudeli, mille ta sinna kaltsude alla oli peitnud, ja rüüpas sellest nii et jätkus. Põrandalauad eeskojas kriuksuvad, Manetška astub sisse. Kõik on korras: diakon on pööranud oma tumenenud pale Kristuse helge pilgu poole ja palvetab põlvitades, käed risti rinnal. Manetška on rõõmus, rõõmus on ka diakon. Ta palvetab kaua, kuni nõrkemiseni. Manetška peab majatalituse pärast ühtelugu väljuma — viin toobis aina kahaneb. Diakon palvetab tunni, teise tunni, jumalakartlik Manetška lööb endale käigu peal ristimärgi ette ja kõneleb heldinult:

«Hea küll, aitab juba... Tõuse nüüd, ma suudlen sind, mu õnnetu karuke!»

Kuid diakon pole enam suuteline tõusma, ta lamab kõhuli põrandal nagu tohutu suur konn, taob peaga vastu põrandat ja pomiseb:

«Ei tõuse, ei tõuse enne, kui olen pisaratega kogu oma mure välja valanud!...» ja tilgutab otse põrandale ehtsaid kahetsuspisaraid.

Isa Aleksander kirjutas oma päevikusse:

«17. september. Hommikul oli hall maas. Katuste räas-tais rippusid jääpurikad. Härra insener Protassov sõitis eile ära. Äraseletamatud on inimeste eluteed. Kavatses sõita Uraali, kuid selle asemel sõitis ekstra Sankt-Peterburgi, kirurg professor Astapovi juurde. Meie kohalikud eskulaabid I. I. Terentjev ja A. G. Appertseptsius panid diagnoosi — maksa vähk. Alatu haigus laostas märkamatu ootamatult organismi, hiilis juurde nagu varas öösel, täiesti

ootamatult. Häda meile, nõrkadele ja abitutele, sest kõik on jumala teha! Me lahkusime sõbralikult. Ma sülelesin teda ja soovisin, et ta õnnelikult vaiksesse sadamasse jõuaks, kuid ei riskeerinud õnnistada uskmatut. Aga iga jumalateenistuse ajal ma palvetan siiski haige Andrei eest. Veel pole teada, kus olen mina ja kus on tema teises maailmas. Jumala kohus pole inimeste kohus ja inimeste tegude üle otsustatakse seal teisiti. Ja võib-olla paljud küsivad viimsel kohtupäeval imestunult: «Issand! Miks sa minu, vaga inimese, hukka mõistad ja joodikule ning kurjategijale armu annad?» sest võib-olla tuleb suure häälega hüüda: «Issand, heida armu mu, süütu peale!»

20. september. Ma märkan kurvastusega, et Protassovi haigus erutab Niina Jakovlevnat palju rohkem kui tema mehe haigus. Ta kavatses vist Piiterisse sõita, et haige Protassovi operatsiooni läbiviimise eest hoolitseda. See on muidugi inimlik, kuid patune, sest ta seab oma teise kohustuse kõrgemale esimesest. Tema silmades, liigutustes, kõnedes ja tegudes märkan ma rasket sisemist võitlust. Püüan teda ettevaatlikult mõjutada, et mitte tema südame haigeid keeli riivata. Palvetan tema eest eriti.

29. september. Prohhor Petrovitši haigus kõigub mingisuguste äärmuste vahel. Kord on ta terve ja teovõimeline, siis äkki oleks «nagu keegi talle saba peale astunud». Psühhiaater, kes sada rubla päevas saab, lahutab käsi ja ütleb, et talle ei ole veel kõik haiguse etapid selged. Ei tahaks küll seda ülitarka tohtrit hukka mõista, kuid... Aga minu arvates, profaani seisukohalt vaadates, ei ole selle pagana-ristiinimese haigus mitte füüsiline haigus, see tähendab mitte ajutsentrumite ja ajurakkude haigestumine, vaid ainult lihtne hinge ähmastumine. Tarkade külameeste väljendust mööda — tema «hing mädaneb».

Tuleb välja, et kui silmaläätis on ähmaseks muutunud või silmadele hall kae kasvanud, ei suuda haiget aidata ei mingisugused kompressid, tilgad ega prillid. Tuleb kõrvaldada kae ja pime saab jälle nägijaks. Nii tuleb ka Prohhor Petrovitši ähmastunud hingelt kõrvaldada pimestav kae ja hing saab nägijaks. Ent kuidas ja mis nimelt

tuleks haige hingelt kõrvaldada, seda minu mõistus ei võta. Palvetan jumalasalase Prohhoori eest.

Eile kell kolm päeval — issand andku mulle andeks mu naeratus — juhtus tõepöolest midagi absurdset, rumalalt naljakat. Taigast toodi tšerkess Ibrahim-Oglõ peata, alasti laip. Laiba tundsid ära politseiülem, kohtu-uuri ja Prohhor Petrovitš. Koostati protokoll. Rahvas jooksis kokku, oli pühapäev. Väljakul süüdati lõke ja laip visati tulle. Kästi helistada kõiki kirikukelli (minu keelust hoolimata). Poolkõdunenud kondid tambiti puruks, põrm tassiti torni juurde, laaditi sellega suurtükki ja tulistati piki Süngeti jõge. Prohhor Petrovitš ja politseiülem sãrasid ning hõõrusid hea meele pärast käsi. Strasnikutele anti autasusid, rahvale veeretati välja vaat viina. Suurtükipaugud ja röömuhõisked. Oli midagi muistse vene paganausuliste matusetalituse taolist. Kuid rahva seas liikus visalt kuulujutt, et just samal ajal istus Ibrahim-Oglõ, nagu poleks midagi juhtunud, küla serval salaviinamüüja Fenja juures ja jõi samuti viina, aga terviseks, mitte lahkunu mälestuseks. Fakt on kontrollimata, kuid paistab kaunis tõenäoline.

30. september. Öökülmad kestavad. Lendavad lõunasse hilised luigid. Minu vana ümmardaja murdis mulle terve korvitäie magusaid pihlamarju. See vili on maitsev ja kasulik. Pöördun tagasi hiljutise sündmuse juurde. Salaviinamüüja Fenja — kõlvatu ja jumalakartmatu naine, tõeline patune Paabeli tütar — salgas ülekuulamisel kangekaelselt seda, et tema juures oli tšerkess, kuid tugeva karistuse tagajärjel (peksti vist nuudiga veriseks) tunnistas siiski üles, et tema juures õõbis keegi kurtum kääbus, et see kääbus «ihub hammast Prohhoori peale ja ähvardab politseiülemaga arveid õiendada». Salaviinamüüjat hoitakse luku taga. Tema vist küll vanglast ei pääse. Kääbus on jäljetult kadunud, kuuldust mööda oli ta pärit varaste ja röövlite jõugust.»

Küpses uus streik. Solvatud ja petetud töölised hakkasid jälle häält tõstma. Uute tööliste juurdevool katkes, seepärast tundis rahvas end kindlamana ja hakkas jul-

gust võtma. Barakkides, tehastes ja kaevandustes käis kõva agitatsioon, korjati raha streigifondi, koguti mitmesuguseid relvi. Näis, et töölistel liikumine on stiihiline, kuid seekord kulges see siiski organiseeritumalt kui varem. Punased streiginiidid hargnesid igale poole, aga kus asus kera ise, seda ei teadnud keegi: streigikomiteed varjas rangeim saladuskate.

Kõik läks hästi, ainult Niina Jakovlevna töölised tõrkusid. «Poliitikamees» Krajev, tööline Vassiljev ja teised agitaatorid veensid jonnakaid tasapisi:

«Teil on hea elada Niina Jakovlevna barakkides. Aga kas teil pole häbi, seltsimehed, teistest paremini elada? Kas te siis tõesti aru ei saa, et teid tahetakse tüssata? Olete ju kuulnud, kuidas muinasjutus kaval rebane rumalat kukke tüssas? Noh, vaat... Nii sünnib ka teiega. Te külvate kohutavat vaenu oma seltsimeeste vahele, kuulake, mis teist kõneldakse... Ärge olge äraandjad, poisid!»

Perenaise töölised jäid mõtlema. Ja nende esindajad andsid varsti järgmise vastuse:

«Me ei lähe rahva vastu. Kuhu läheb rahvas, sinna läheme ka meie.»

Pärast peainsener Protassovi ärasõitu läksid Prohhor Petrovitši majandusajad üha rohkem ja rohkem sassi. Peterburist lendas telegramme, mis määrasid lühiajalisi tähtpäevi hanketööde riigile üleandmiseks, kusjuures Peterburi ähvardas lepingu murdmise eest tohutu suure trahviga. Raudteevalitsus koostas akte ettevõtja Gromovi poolt kivisõe õigeaegse üleandmise lepingu tingimuste rikkumise kohta.

Oma võimust teadlik rahvamass püüdis kõikjal pere-mehele võimalikult rohkem soolata: «Las tunneb, alatu hing, et peamine jõud ei ole mitte tema, vaid meiel»

Kõik kaevandused hakkasid nagu kokkuleppe kohaselt oma kullasaaki tunduvalt vähendama. Metsaraiujad ei täitnud enam raienorme. Mehaanikatehases lõhkes hoole-tuse tõttu katel ja kogu tehäs jäi kauaks ajaks seisma, pidurdades sellega ka teisi töid. Kõige suurem aurulaev «Orjol» pörkas vastu kivi ja läks väärtusliku laadungiga põhja. (Rahvahulgas seletati, et rühm kuritahtlikke inimesi, nende hulgas ka «üks kollase salliga noor po-

liitikamees», oli tulepaagi öösel sihilikult ümber paigutanud ja auriku valele sõiduteele juhtinud.) (Kõigele lisaks levis teade Gromovi naskest haigusest igasse kanti laiali. Seepärast ei andnud neljakümne äriosakonna kelmid volinikud enam sissetulekuid ära, põhjendades seda kord kaupluses toimunud tulekahjuga, kord kauba ja kogu raha röövimisega. Piiteri ja Moskva tööstustuused lasksid aga Prohhor Petrovitši vekslid protesti. Vekslite tasumiseks ei olnud raha; sellega ühenduses kavatsesid Gromovi juurde sõita pealinna kahe suure panga esindajad, et uhke omaniku mõningaid ettevõtteid oksjonile ajada ning maha müüa.

Uhe sõnaga, Prohhor Petrovitši pea kohale tõusis must pilv, ta traagiline saatuse lähenes haledale lõpule.

Ta otsustas end lõpuks tõsiselt käsile võtta, täie energiaga töö kallale asuda, kõik parandada, kõik korda seada ja varanduse suurendamise, täieliku võidu ning kuulsuse teel kindlal sammul edasi marssida. Ta oli kuulnud, et ka Tamerlan ja Attila ning isegi Napoleon olid ajutisi kaotusi kandnud, et ka neil alati kõik ei õnnestunud. Tähendab, pole põhjust nukrutseda, pole põhjust hullumeelsust teeselda, pole põhjust ennast, arste, Niinat ja kõiki teisi hullutada. Ei, nüüd juba aitab... Edasi, Prohhor! Oma ürituse, oma idee eest läbi ebaõnnestumiste, üle saatuse tumedate ähvarduste barrikaadi, üle surnute, kes teda segavad, üle mahalastute laipade... Kuid ikka edasi, Prohhor Gromov, geeniuste geenius, edasi!...

Hingelise tõusu momentidel läks ta end ahvatledes üleni keema. Kuid veri valgus peaajust ära ja erutatud Prohhor Petrovitš kangestus äkki külma meeleheite hoos. «Kõik on kadunud, kõik on otsas! Väljapääsu pole!»

Nii nagu lahingus lüüasaanud väejuht kaotab enesevalitsuse, annab vastukäivaid käsklusi, ähvardab maha lasta segadusse sattunud jaoülemaid, loob täieliku virvarri just sel momendil, kui tarvis on raudset tahet ja selget mõistust, nii ka Prohhor Petrovitš Gromov... Haarab telefoni, koostab telegramme; tormab ühe töö juurest, ilma seal korraldusi tegemata, teise töö juurde, ajab arste enda juurest minema, teeb Niinale skandaale, saa-

dab üksteise järel kiirtelegramme Protassovile, et ta tagasi tuleks, lubades talle sajatuhandelist tasu; nähes preestrit oma häärberi koridoris, karjub temale asja ees, teist taga: «Kutjaa, petis!... Jumalat pole olemas!» Unetutel öödel aga kargab voodist välja ja hakkab ikooni ees kummardusi tegema ning paluma, et jumal annaks talle jõudu.

Niisugustes vastuoludes, niisugustes hingelistes krampides möödusid tema tunnid ja päevad.

Kord õhtu eel sõitis tusane Prohhor koos teedeinseneriga raudtee kõige kaugemasse punkti, kus lõpetati silla ehitamist. Ta hakkas seal oma mureliku südame kergendamiseks insenere ja tehnikuid noomima:

«Te viivitate töödega! Te nokitsete niisama, aga ei tööta. Kas te teate ka, kui suurt leppetrahvi ma pean maksma? Kui selles sektoris tähtpäevaks töid ei lõpetata, peksan ma, jumala eest, teid kõiki kepiga läbi! Käige siis minuga kohut...»

Insener, elatanud prillidega mees, teatas peremehele, et tekkinud olukorras on väga raske töötada.

«Missugune see tekkinud olukord siis on?»

«Puudub üldine juhtimine. Sildade ja truupide jooni-
sed viibivad. Tasumaksimine töölistele on ebatäpne. Aga
peaasi — kogenud tööliste kaader jookseb laiali.»

«Kuhu? Kas põrgusse või?»

«Ei, Niina Jakovlevna, teie abikaasa juurde, Prohhor Petrovitš.» Inseneri silmad muutusid tigidaks, ta tahtis toorest peremeest solvata ja lisas: «Seal on tööde organiseerimine palju parem ja töötingimused hoopis inimlikumad.»

Raevuse Prohhori kulmude vahele lõi sügav vertikaalne korts.

«Kus, kus kohas see parem on?!» karjus ta sõormeid puheville ajades.

«Ma ütlesin vist väga selgesti: teie abikaasa juures!» vastas insener, pöördus äkki ümber ja lahkus, näidates peremehele selga.

Vastuse mõttest maruvihaseks saanud Prohhor läks koju. Ta ei kuulnud ega näinud midagi. Tema ainsaks mõtteks oli Niinaga tõsiselt arveid õiendada. «Ah-

haal... Sinu juures on parem, sinu juures on inimlikum?!» Ta kartis, et see mõte tal tee peal nõrgeneb, ha jub, ja et viha ei lahtuks, käratas kutsarile:

«Kihuta!»

Ta ei võtnud seljast mustade nõõridega husaarikuube ega peast valget drappmütsi, vaid läks saabastega mürtsutades kiiresti läbi tubade rea ja tungis uksele koputamata naise buduaari.

Niina Jakovlevna istus suitsukarva flanellist hommikukleidis väikese inkrusteeritud marketrii-kirjutuslaua juures, näoga Prohhor poole, tumedad tihedad juuksed kammitud kõrgeks kreeka soenguks, ise täidlane ja kurnis. Ta ees põlvitas diakon Ferapont, käed üles tõstetud nagu ikooni ees:

«Kuula mind, armuline proua!... Võta minult seisus ära... Hukkun... Võta seisus ära! Ma ei vääri jumalat... Armuline, võta mind enda juurde sepaks... Kasu peremehe ravin ma terveks... Paremini kui kõik tohtrid.»

Niipea kui Prohhor uksele ilmus, naeratas Niina murelik nagu talle vastu, kuid äkki naeratus kadus ja naise silmad läksid hirmunult suureks: hambaid kokku surudes sammus ähvardav Prohhor tema poole. Ta ei suutnud veel imestada ega karjatada, kui Prohhor raske käsi talle juba näkku lõi. Niina langes vaikselt tooli pealt põrandale.

«Peal» röögatas diakon, kargas jalule ja haaras Prohhor ümbert kinni.

Prohhor kiskus enese lahti ja sammus käsi rusikasse pigistades maast üles tõusva naise poole, kuid diakon haaras temast jälle kinni.

«Võta aru pähe, Prohhor!... Mis sa ometi teed?!»

«Käi minema, lollpea!» ja hüüdis lahkuvale Niinale tagant järele: «Lojus!... Madu!... Laostaja!... Hullumeelne... Ma panen su kloostrisse, hullumajja!...»

Niina lahkus kähiseva häälega nuttes ning haaras pead selga visates ülestõstetud õrnade kätega kukla ümbert kinni.

Prohhor tahtis ennast jälle diakoni käppade vahelt lahti kiskuda, virutades talle kõigest jõust meelega. Ferapondil hakkasid kõrvad huugama.

«Peksa, peksa, varnakk!... Kunagi lõõn ma ka sind... Ja kuidas veel lõõn...» Diakon rabas peremehe kaks kätt pihku ja pigistas nii, et Prohhoril kondid ragisesid.

Ning vaenulikult talle otsa vaadates ütles diakon basihäälega:

«Ma ei taha oma käsi määrada. Aga kui ma lõõn, siis ei löö ma mitte sinu moodi. Lõõn nii, et su nina lendab kuklasse... Nii, sõber Prohhor... Nii!»

Diakon vabastas peremehe käed oma pihtide-taolistest kätest, kuid sulges talle tee Niina Jakovlevna juurde. Prohhor seisis samas poosis, nagu ta kinni haarati, ja liigutas küünarnukkidest kõverdatud käsi, justkui proovides, kas kondid on terved. Diakon Ferapont tõmbas oma laiadest taskutest välja kolm pudelit viina.

«Vaata, tohter Retseptus saatis sulle lõbutilku.»

«Lähme, lähme!» hüüdis Prohhor närviliselt, ahne võõra häälega. «Kurat, missugune skandaal!... Mis ta minuga teeb!...»

Nad võtsid teineteise õlgade ümbert kinni ja läksid nagu kaks armunut kabinetti, vaarudes ärritusest, mis polnud veel jahtunud. Diakoni lai selg tõmbles järsult, nagu oleksid teda kirbud hammustanud, ja ta silmades, mis ebasõbralikult Prohhor peale kõõritasid, põles mingi karm otsustavus. «Ma sulle näitan, kuidas naisi peksakse... Ma panen sulle mõistuse pähe, poologar tobu,» mõtles diakon vihaselt.

Oma üksikus magamistoas, nutnud nii palju kui süda soovis, otsustas hingepõhjani solvunud Niina oma õnnestusest ka preestriga rääkida ja läks, põsk ikka veel hõõgumas, isa Aleksandri tuppa.

Preester, prillid ninal, istus küürutõmbunult ja lõpetas järjekordse jutluse teeside koostamist. Sinises skufjaas, kuldrist rinnal, tõusis ta püsti, kui Niina sisse astus.

Põleva lambi abajuur heitis kõigele salapärase, külma valgust.

Põsest kinni hoides ütles Niina tungiva häälega:

«Ma ei või enam siia jääda. Ja kui teie, isake, mind selleks ei õnnista, olen ma sunnitud ilma hingekarjase

õnnistusest ära sõitma. Ma ei suuda, ma ei suuda enam... Minu kannatustekarikas on ääreni täis...»

Isa Aleksander jäi mõtlema, tõmbas tubakat ninasse:

«Ma ei saa teist hästi aru,» ütles ta jahedalt, ähvardusevarjundiga hääles. «Kelle hooleks te siis jätate oma tööd, mida te nii suurepäraselt alustasite, — oma haigla, vanadekodu, kooli ja lõpuks kiriku?» Ta nuuskas aeglaselt nina, tõstis käe pihku pigistatud taskurätikuga ja õielisirutatud nimetissõrmega, tasandas oma dramaatiliselt kõlavat häält ning ütles: «Lõpuks — teie mees? ... Teie haige abikaasa Prohhor Petrovitš, kes teid, mu kallistütart, pahameelehoos on solvanud? ... Mis temast saab?»

Niina nuuksatas, langetas käe õhetavalt põselt ja tõstis taskurätiku silmade juurde.

«Kuid ma ei suuda! Ma ei suuda enam,» karjatas ta närviliselt kontsaga kopsides ja oma täidlasi õlgu värisdades. Tõusis siis püsti, kõndis ebakindlal sammul edasi-tagasi, jäi seisma ning surus selja vastu sooja ahju. Tema käed rippusid elutute väätidena, pea kiskus viltu, lõug värises, silmad pilkusid sageli, suured pisarad veeresid üle tema põskede ja langesid hommikukleidile.

Isa Aleksander hingas raskesti, ta kaalus mõttes õpetussõnu, mis öelda jumalakartlikule, kuid oma õige tee kaotanud naisele. Niina keerutas mehaaniliselt oma taskurätti ja hakkas siis kõnelema:

«Isa Aleksander, ma pean teile tunnistama... Kui valus see mul ka on, ma pean...» ja peatus, et hinge tagasi tõmmata. «Ma armastan Andreid... Andrei Andrejevitš Protassovitš.»

«Mis see tähendab — te armastate? Andestage, ma ei saa aru.»

«Ma armastan teda kui kõige lähedasemat sõpra. Te imestate? Kummaline! Mis on siin siis niisugust... halba?» ja taskurätik hakkas tema käte vahel kiiremini keerlema. «Ja veel... Ja veel pean ma teile tunnistama, et ma...» Niina langetas pea ja heitis ohatēs kiire pilgu oma kõhule. «Ma olen... rase.»

Isa Aleksandril jäi suu lahti. Ta võttis käega aeglaselt prillid eest ja vaatas ehmunult silmi vidutades Niinale otsa.

«Teie?! Te olete rase?»

«Mis selles siis nii imelikku on, isa?»

Preestri suu jäi pärani lahti, silmades välkusid vihasädemed.

«Tore! ... Kiiduväärt! ... Väga hea!» hüüdis ta sarkastiliselt, ise üleni värisedes ja oma suurejuukselist pead raputades. «Selle patu nimi on — liiderlikkus!»

Niina kulmud kerkisid imestunult, ta ise tõusis ahju juures seistes kikivarvule ja püüdis murelikult naeratada.

«Mis siin siis imestada on? ... Ma olen ju abielunaine ja mu tulevase lapse isa on mu mees...»

Isa Aleksander lõi endale peoga vastu otsaesist, pöörduv kähku kõrvale ja hakkas segaduses asju laua peal ühest kohast teise asetama. Siis tõukas tugitooli müri-
nal eemale, tõusis ja läks Niina juurde väljasirutatud kätega:

«Andestage, mu armas, andestage! ... Unustasin peamise... Mis minuga ometi on?»

Niina puhkes nutma ja langes ta rinnale.

3

Samal ajal, umbes kell kaheksa õhtul, algas erak Nazarile viimse õnnistuse andmise talitus. Matnud oma sõbra, vana taadikese Anani, tundis orvuks jäänud vanake väljakannatamatut igavust, ta igatses laanest pääseda inimeste juurde. Ta käis kaua aega mööda taigat, palju versti, tema teekond oli vaevaline, ta käis mööda metsloomade radu, kuid jäi mingi ime läbi terveks: ükski metsloom ei puutunud teda, ükski sääsk ei imenud tema verd.

Jõudis lõpuks suure vaevaga lagedale maanteele, haigestus, nägi küla. Kohe esimeses suures majas leidis ta peavarju. Elab siin juba nädal aega. Suur ja tõmmu, lamab ta voodis katte all. Peatsi kõrval taburetil seisab väike, pisitilluke puusärk; selles võib matta vaid jänese.

«Kuhu sa siis lähed, püha vanake?» küsis temalt pererahvas.

«Lähem sinna, kuhu jumal saadab.»

«Aga miks sa siis puusärki kaasas kannad?»

«Nii on tarvis! Varsti sureb suur inimene.»

Pererahvas ja sinna tulnud talupojad imestasid Nazari sõnade üle. Nad olid vanadest erakutest juba ammu ja palju kuulnud, nad pidasid neid pühakuteks, mõned olid isegi nende juures laanes käinud. Nad vaatasid huviga, suud matsutades ja ohates valgetest laudadest tahutud puusärgikest musta, sissepõletatud ristiga kaanel.

Kuuldus kuljuste kõlinat. Voorimehe troikal sõitis suur inimene Andrei Andrejevitš Protassov. Ta tundis end halvasti. Ta ei tahtnud peatuda postijaamas, kus oli alati läbisõitjaid, ja ütles voorimehele:

«Vii mind õige selle maja juurde. Siin paistab puhtam olevat.»

Maja oli ruumikas, kolm puhast tuba. Talle anti valgusküllane, valgeks lubjatud tuba eraku ruumi kõrvale. Tasudes arvet, ütles ta voorimehele:

«Oota üks hetk. Ma annan sulle ülesande.»

Ta võttis rahakotist Prohhor Petrovitši telegrammi, mille ta eelmises postijaamas oli saanud, mõtles veidi ja kirjutas vastuse:

«Olen Teie ettepanekust väga meelitatud. Raskesti haige. Seda vastu võtta ei saa.

Protassov.»

Siis koostas teise telegrammi Niinale:

«Tunnen end füüsiliselt ja hingeliselt väga halvasti. Elan Teie headuse mälestustest. Väsisin teel. Puhkan päeva teeäärses külas. Teist eemalolek riisub mult energia. Saadan kirja. Telegrafeerige Sosna raudteejaama.

Alati Teie Protassov.»

Voorimees sõitis telegrammidega tagasi. Peremees, halli habemega ja palja pealaega vanaisa Klim, tõi Protassovile säravalt puhta samovari, piima, võid ja mune.

«Kas soovite veel midagi, härra? Kohe hakkame teile ahju kütma. Saate pisut sooja. Nii niiske ja külm on täna.»

«Mis rahvas see teil seal on? Kas külalised?»

«Ei! Üks erak vaevleb. Varsti peavad tulema preester ja köster. Viimset õnnistust andma. Rändaja erak Nazari. Ta tuleb laanest... Elas padrikus koos teise erakuga...»

Papp. Viimse õnnistuse andmine. Vaikse surma palumine. Viiruk. Seda kõike kujutledes meenus Protassovile tema enda haigus ja ta kortsutas pahaselt kulmu.

«Ma olen neist erakutest kuulnud,» ütles ta. «Minu tehnik isegi kohtas üht neist taigas. Kas siis arsti teil siin ei olegi?»

«Ei ole! Mis te nüüd, kas naljatate? Mis arst see meie külas võib olla? Meie kasutame rohkem posijaid ja eiteid... Aga mis teiega on? Kas olete haige või?»

«Ei. Ma niisama küsin.»

Vanaisa Klim lahkus. Protassov otsis esile oma ravimisõpetuse, võttis välja rohud, keetis kuivatatud vabarnatest teed, korkis lahti pooliku rummipudeli. Ta tundis tugevaid külmavärinaid ja üldist nõrkust. Kraadiklaas näitas, et ka keha temperatuur oli tugevasti tõusnud. Ta hakkas ravimisõpetust lehitsema, luges tähelepanelikult. Kuid kirjelduse järgi olid kõigil haigustel peaaegu ühed ning samad tunnused ja kartlik lugeja võis ravimisõpetust uurides avastada endas mustuhat haigust. Protassov vihastas nii iseenda kui ravimisõpetuse peale, sulges raamatu ning hakkas kuulutama, mis sünnib seina taga.

Sealt kuuldus läbi ukseprao preestri palvesõnu, inimeste ohkeid ja köstri ning kogu rahva venivat, inisevat laulu. Protassov tühjendas kolmanda klaasi vabarnateed rummiga, heitis kuumana voodisse, mis oli asetatud just küdeva ahju kõrvale, ja sulges silmad. Ta hõõgus tugevasti. Haigus ta sees peremehetses. Pea sumises. Voodi õõtsus.

Protassov jäi kuulutama. Preester luges midagi. Siis hakkas köster laulma, temale laulsid kaeblikult kaasa talumehed ja eided. Ning jälle varjas Protassovi erutatud teadvust raske udu. Talle viirastus unes, et ka tema on surnud, et lamab puusärgis ja et temale peetakse matusetalitust. Tal hakkas hirm ja siis — hea: laulvate hääle hulgas kuulis ta Niina häält ja selles hääles kõlas suur kurbus. Nüüd hakkas diakon Ferapont «Igavest mäles-

tust» laulma ja lämbus pisaraist. Puhkesid nutma eided, puhkes nutma kogu rahvas. «Mammake, aga seal hauas on ju konn!» Seda ütles poisike. Niisugune valgepäine, punnis põskedega. Kostis tervavat tulistamist. «Jälle,» mõtles Protassov ja karjus: «Ärge tulistage, ärge tulistage!» Kuid rittmeister von Pfeffer koputas põskhabet väristades sõrmega vastu ahju ja ütles: «Mu kallid, põletage need rumalused ära!»

Protassov ärkas ja pühkis käega üle higise otsaesise. Ahi küdes eredalt. Seina tagant kostis nuuksumist ja valju nuttu. Preester luges laulvalt väljendusriikka tenoriga:

«Kõige armulisem issand, kuule meid, kes me palume sinu kannatava sulase Pjotri eest...»

«Miks siis Pjotr, vanakest kutsuti ju Nazariks?» mõtles Protassov, tõusis oma puusärgist ja läks kikivarvul praokile jäänud ukse juurde. Vaatas ringi. Ta nägi värisevat valgust ja viirukisuitsu siniseid laineid. Rahvas seisis põlvili, küünlad käes. Kollendas preestrirüü, kiikus viirukipann. Suitseva viirukipanni viibutused, rahvahulga pilgud olid suunatud haigevoodile. Tõmmu, mustajuukeline, suure habemega erak lamas voodis, toetudes küünarnukkide ja seljaga vastu patju, seljas oli tal valge särk, käes põlev küünal. Suured tugevate kulmudega silmad olid pärani, vaatasid kummarduvate küünlatulukeste ja ohete suunas, mööda sisselangenud kollaseid põski voolasid pisarad.

Preestri ees, väikesel valge linaga kaetud lauakesel olid suur savikruus viljateradega, põlev küünal ja kaks klaasikest — üks viina, teine õliga. Teradesse oli pistetud seitse väikest kepikese, nende otste ümber oli vatti mähitud. Preester võttis ühe kepikese, kastis selle õlisse ja määris haige nägu, võttis teise, määris tema rinda.

Protassov astus tasakesi mingi kibeda tundega ukse juurest eemale. Kõik see näis talle tarbetu komöödiana, odava teatrina.

«Mõttetus, mõttetus, mõttetus!» ütles ta ja hakkas mööda tuba jooksmas, tõstis kord käed kõrvade juurde, kord vehkis kuumade kätega nagu kana tiibadega. Külma värinad ei lõppenud. Kondid valutasi. Kõrvad kohisesid ja kumisesid.

Rasketes hingelistes vastuoludes, mis algasid siin, suureva eraku voodi juures, haaras Protassovi haiglane teadvus kinni kord äralibisevast reaalsusest, usust endasse, oma kindlast ratsionalismist, kord kahtles kõiges ja vajus kuni kõrvuni talle nii vastikusse müstikasse, mõttetusse sentimentalismi. Äkki tundis ta teravalt, nagu noa torget südamesse, temas endas pesitsevat surmavat haigust: mitte teel saadud tuskatekitavat külmetust, vaid arstide poolt kindlakstehtud parandamatut kasvajat, mis teda juba pool aastat nagu raibet haju poole ajab.

«Aga mina mõtlesin alles hakata elama. Niina, Niina!... Mu esimene tõsine armastus... Ei jumal ega kurat ja isegi sina mitte, Niina, ei suuda mind nüüd päästa...»

Ja uuesti ahastades:

«Mõttetus, mõttetus!... Ei mingit kasvajat. Lollus! See Appertseptsius ei tea midagi!»

Peegel. Ta jäi seisma. Tõstis näo juurde elektrilambi. Poolhämarausest vaatas tema peale tarkade mustade silmadega suurte sarnadega mongolitüüpi mees. Vaatas, ajas enese turri — kuid äkki muutusid ta silmad nukraks.

«Noh, vend Protassov, kas oled haige?»

«Haige,» vastas peegel haledalt.

«Vist vähk?»

«Vähk,» vastas peegel.

«Noh, kas sureme, Protassov?»

«Sureme,» vastas kulmu liigutades mongolitüüpi mees peeglis.

Protassov noogutas peeglile nukralt pead ja deklameeris allasurutud sosinaga meeldetulnud Béranger' laulukest:

On koltund õis saand sõbratarist hellast
ja sõber puhkab varsti surmaund...

Tema jalad kangestusid ja hakkasid värisema. Ta istus voodile, surus näo padjasse ja hakkas kuivalt köhides nutma.

Seina tagant, saates teda nagu kaja, kostsid ohked ja nuuksed.

Kesköö paiku algas Prohhor Petrovitši kabinetis vastastikku sõlmlemine ja ümberpaigutatava mööbli kolin.

Tohutu suur diakon seisis ilma pihtkuueta, pükstes ja vöötamata mustas särgis keset kabinetti ning vaatas, käed puusas, Prohhor Petrovitšile purjus pilguga otsa. Kabinetis oli kuum nagu saunas, diakon oli läbimärg, ta sorakil juuksed olid sassis ja otsaesise külge kleepunud.

«Kuigi sa mu heategija oled, aga sa oled lollide loll nagu pime kukk,» karjus diakon ja raputas pead. «Kes lõi naist, prouat? Sina, lollpea! Kes andis vaimulikele vastu kõrvu? Sina, lollpea!»

«Ole vait, püha eesel, kuradi jõehobu!» vastas Prohhor kähiseva, rämeda häälega, türklase moodi kamina juures vaibal istudes ja kätt pudeli järele sirutades.

«Aga kes tegi mind pühaks eesliks? Sina, lollpea. Mina olen sündinud sepikoja jaoks!... Ka mu isa oli sepp! Aga sina, nadikael... Juudamaa kuningas, Herodes! Vaat kes sa oled!»

«Vait, ole vait,» käratas Prohhor ja võttis viina. «Kas sa, va kolask, oled unustanud, et ma määratseja olen? Vaat kui kargan sulle kallale, hammustan, närin su kõrvad peast.»

«Katsu sa... Ma veel õpetan sind, kuidas hullumeelset simuleerida. Ma ei ole sinu Retseptov. Ma arstin su kohe terveks. Kohe tuleb sul aru pähe.» Diakoni sõrmed mänglesid, kuid tema silmad, niisama kohutavad kui tšerkessil, pöörlesid silmavalgete välkudes ähvardavalt. «Kuradi simulant. Vägivallatarvitaja!»

Prohhor kargas maruvihaselt püsti, vehkis diakoni ees pudeliga, kuid langes äkki virildunud näoga põlvili, laskus selili ja küünarnukkidega vastu põrandat toetudes sisistas:

«Ibrahim... Ibrahim...»

«Ah, mina olen sinu arust Ibrahim?!» hüüdis diakon, kargas juurde, haaras tal kraest kinni ja viskas ta nurka nagu koerakutsika. «Ütle, kes ma olen? Kas Ibrahim või diakon? Vasta, kärname kurat!» kärkis purjus Ferapont talle karusammul lähenedes ja käsi rusikasse pigistades. «Kas hakkad juba rääkima, koerapoeg? Kas hakkad?»

Pead õlgade vahele tõmmates ja mehemürakal tardu-

nud pilku hoides jooksis tummaks jäänud Prohhor seina äärt mööda telefoni juurde, ajas mööda minnes postamendi küünlajalaga ümber, võttis telefonitoru ja karjus:

«Rahvas! Politseiülem!! Ibrahim-Oglõ on siin!...», paiskas siis akna lahti ja kisendas: «Kasakad, strasniki!...» ning lendas seejärel diakoni kõrvakiilust kukerpalli kamina ette. Diakon läks talle järele.

«Ma löön su maha! Kaua sa märatsed!...» müristas diakon Prohhorit habemest kinni haarates ning seda tugevasti vasakule ja paremale sakutades. «Ma arstin su ilma mikstuurita terveks... Ütle kohe, koerapoeg, kes ma olen? Kas tšerkess?» ja sakutas veelgi tugevamini tema habet.

«Jäta, Ferapoška!... Valus ju!» Prohhor kiskus enese lahti ja vehkis püsti seistes raske tammepuust tooliga ta pea kohal.

«Ah-haa! Kas tundsid ära, purjus tobu, tundsid ära?» küsis diakon ja sirutas enda kaitseks käed üles. Kuid tool langes suure hooga ja diakoni vasaku käe kaks sõrme lendasid raksatades liigestest välja. Ta ei tundnud valu, lõi Prohhoril tooli käest. Prohhor hüppas diakonile peaga vastu kõhtu ja hakkas nagu veski rusikatega töötama. Diakon haaras rasketest võmmudest ägisedes Prohhorit süle. Prohhor kiskus enese lahti. Diakon kisendas:

«Käsi! Sa vigastasid mu käe!...» ja tõmbas inetult väljaväänatud sõrmedega käe rusikasse, haaras parema käega Prohhorit rinnust kinni ning tõukas ta selili.

Hetke pärast veeresid nad, mõlemad punased, higised, raevust mõirates vaibal, teineteisest üle viskudes. «Noh!... Kes keda?...» Mürinal langesid ümber toolid, postamendid, raamaturiiulid, seinalt prantsatas maha raske peegel.

«Kas veel hulluks lähed? Kas lähed?!» ähvardas diakon Prohhorit, kaksiratsi raskelt ta seljas istudes ja raudse käpaga tal õlast kinni hoides. «Kas veel naist näkku peksad? Kas veel mulle kõrvakiile jagad?... Sure nüüd, sa koerapoeg!...»

Lahti rabeldes nägi Prohhor silmanurgast endast paari sammu kaugusel diakoni taskust väljakukkunud revolvrit ja piipu. Pingutusest kähisedes nihutas Prohhor end kõ-

vasti vastu pōrandat surutud selja ning tagumiku abil vähehaaval edasi ja sirutus revolvri järele. Diakon kargas seda mērgates pūsti ja kummardus, et ise revolvrit haarata. Kuid Prohhor kasutas juhust ja virutas pōrandal lamades kõigest jõust mõlema kannaga diakonile vastu tagumikku. Ferapont lendas kui kott kukerkuuti üle pea...

Teenijaskond tahtis kabineti suletud ust maha murda.

Esimene kuul vihises mööda. Diakon kargas meeletuna suletud ukse juurde. Üksteise järel tungisid talle pähe ja selga kolm kuuli. Diakon murdis mürinal ukse maha ja jooksis toapoissi, kokka ning kojameest jalust maha lüües ülestõstetud kätega läbi saali, kohaleruttavale psühhiaatrile vastu ning kisendas metsikult:

«Terveks ravisin! ... Terveks ravisin! ...»

Ta lõhkistest huultest ja purustatud ninast voolas parketile ohtrasti verd.

Siis kukkus diakon kohe maha.

Protassov magas raskesti. Öösel vahetas ta kaks korda higist märga pesu. Hommikul pistis peremees, vanataat Klim, pea ukse vahelt sisse.

«Noh, kuidas on, härra isand? Kas sõidad täna edasi või jääd veel meie külaliseks? Ma viiksin sind... Mul on hobused kui marutuul.»

«Astu šisse, vanaisa. Anna, näe, sealt see klaasasi, torukel!»

Protassov pani kraadiklaasi. Klim istus, haigutas, tegi ristimärgi suu ette ja ütles läbi haigutuse:

«Sinu järele, tead sa, küsis erak... Erak Nazari... Tema, tema! Tal on nüüd, pärast viimse õnnistuse saamist, veidike parem. Jõi teed piimaga. Ütleb: kes see külaline on? Mina ütlen: Gromovi kõige suurem insenär, valitseja. Tema ütleb: kutsu ta siia.»

Protassov naeratas ebamääraselt ja võttis pisut viivitades kaenla alt kraadiklaasi. Temperatuur oli kaunis kõrge — 38,4. Protassov tundis üldist nõrkust, kõrvad kahisesid ikka veel. «Pole midagi, pole midagi... Tarvis sõita,» mõtles ta. Jõi teed, hakkas Niinale kirja kirjutama. Midagi ei tulnud välja. Meeleolu oli endiselt väga halb.

Siis ilmus jällegi Klim.

«Anna andeks, kulla isand... Ma segan sind jälle. Erak ju palub. Saatis järele.»

Protassov ajas käed laiali, ringutas roidunult ja mõtles: «Võib-olla teab vanataat midagi huvitavat Prohhor Petrovitšist. Kirjutaksin Niinale.» Ja käskinud hobused ette rakendada, otsustas Nazari juurde minna.

Erak vaatas sisseastuvale Protassovile suurte aukuvajunud silmadega otsa ja kõhis kõmisevalt endale pihku.

«Istu, reisija, siia mulle hästi lähedale,» ütles ta. «Me oleme siin maailmas kõik reisijad. Meie trajektloor on nullist kõigeiks, või — tagasi nulliks. Istu, Andrei.»

Protassov, peremehe poolkasukas hoolikalt õlgadele võetud, vaatas imestunult Nazarile otsa ja istus lauakese äärde, millel asus väike puusärk.

«Kust te teate niisuguseid tarku sõnu: null, trajektloor?»

«Mis poolest nad siis targad on? See on ainult maailma tarkus,» ütles erak vaikse bassihäälega. «Ma olin oma nooruses suurtükiväelane, õppisin ise ja õpetasin teisi, kuidas inimesi tappa. Ja siis muudkui tapsin ja tapsin.» Erak pilgutas silmi ja tõmbas hinge. «Olin sõjas, sain vahvuse eest kuldmööga. Oleksin pidanud seal hukkuma, kuid jumal ei tahtnud. Õgisin end elust täis nagu koer ja elu ajas mind oksele nagu koera. Tahtsin värskendust, õhku. Läksin Peterburist taigasse. Tõsi, tundsin igavust, alguses oli väga igav. Vaatasin üksildase elule kui vanglakongile. Aga nüüd juba ammugi tean ja tunnen, et tõelise vabaduse võib meile anda ainult üksildus, ainult vaikuse kõrb.»

«Kummaline,» lausus Protassov mõtlikult imestades, kujutledes kogu üksildase elu koledust. «Minu arvates on elamine metsloomade ja puude hulgas suur õnnetus.»

«Kas sa oled näinud vikerkaart järve kohal? Joob veest vett ja annab sama vee tagasi. Nii on ka minu õnnega — see sünnib minus ja läheb ka minusse... Kellegi teadmata, kellegagi jagamata. Sellest järeldus: vaimne küllastumine on kirjeldamatu rõõm. Nii, mu poeg, nii...»

Protassov kuulas tähelepanelikult ja imestas vanamehe

sõnade üle üha enam. Kes on see pikk, laiaõlgne, rändmunga välimusega, ärakurnatud mees? Protassov ei leadnud, millest temaga rääkida. Aga vait jäänud erak liigutas end kahmatamatult ja vaatas karmilt — ta ootas nähtavasti Protassovilt uudishimulikke küsimusi. See mõtles veidi ja küsis:

«Mis sundis teid siis seltskonda ja pealinna maha jätma ning taigasse minema? Missugune idee?»

«Missugune idee? Ma ju rääkisin: õgisin end liiga täis. See oligi idee. Jah, ma õgisin end kõigest liiga täis nagu peni.» Erak tõukas juuksesalgu otsaesiselt ja asetaskile oma soonilise, paistetunud liigestega kämbla. «Minu arvates, sõber Andrei, on kõige ülevam idee elus: kõigest loobuda, kõiki armastada, mitte kedagi solvata, kõikidest eest palvetada ja surra kusagil tee peal, kepp käes ning kott seljas.»

Protassov ei tahtnud vanamehega vaielda, kuid ütles siiski, närviliselt huuli hammustades:

«Jah, olen nõus! See on suur idee. Kuid see on suur just oma mõttetuse poolest. Kui inimesed säärase idee omaks võtaksid ja kõik kepi ning kotiga mööda maailma hulkuma läheksid, kes hakkaks siis töötama, elu ehitama? Kõik sureksid siis ju nälga, kogu maailm muutuks loomade karjaks.»

«Sul on õigus. Kuid kas sa tead ka, sõber Andrei, et täiskasvanud tamm viskab maha viiskümmend tuhat tõru? Ja kõigest üks tõruke läheb kasvama. Teised rammutavad ainult maad või saavad sigadele söödaks. Paljud on kutsutud, aga vähesed ära valitud.»

«Ah-haa, mõistan,» ja Protassovi silmad löid särama. «Tähendab, te peate siis niisuguseid...» Ta tahtis öelda: «niisuguseid lullilööjaid-hulguseid nagu teie ise,» hoidis aga keele hammaste taga. «Tähendab, te peate niisuguseid jumalainimesi maa soolaks? Te kujutlete neid endale kõige paremate ja kõige kasulikumate ühiskonna liikmetena? Mõistsin ma teid õieti?»

Nazari habetunud huuled võpatasid, ta sulges silmad, sosistas midagi ja hakkas end teki all liigutama. Pöördus siis kähku Protassovi poole ja tõstis oma närtsinud siniste soontega laud:

«Ära küsi nii... Ära küsi! Ära süüta minus kõrkust,»

karjatas ta peaaegu; ta hää hakkas valust ja kannatusest värisema. Ta lõi risti ette, tõstes rutuga suure kämbla pea, õlgade ja kõhu juurde, pühkis otsaesiselt higi ning ütles tasase häälega: «Sa ei usu jumalasse?»

«Ei!»

«Teadusesse usud?»

«Jah, teadusesse usun. Inimkonna progressi. Headuse ideesse kurjusest — vaimupimedusest, ebausust, sotsiaalsest ebavõrdsusest — vabanemise teel,» vastas Protassov.

«Sa oled revolutsionäär?»

«Jah!»

Nazari liigutas kulme; läbi ta habeme ja vurrude jooksis naeratus nagu hall hiir. «Noh, mis seal ikka,» ütles ta. «Ka mina olen revolutsionäär...»

«Teie?!»

«Jah, mina... Ainult et mina olen vaimu revolutsionäär, sina aga — vatsa.»

Protassov sai vaevalt suu avada, et vastata, kui erak kulmud kortsu tõmbas ja teda sõrmega ähvardas.

«Ole vait... Ma tean juba ette, mida sa vastad. Ole vait!» Ta tõusis küünarnukkidele ja hakkas etteheitvalt pead raputades õhinal rääkima: «Kuidas sa, mõistmatu, võid ennast revolutsionääriks pidada, kui sa ei usu igavesse tõe teesse? Sa oled ju valmis oma hinge andma oma sõprade eest ja annadki. Sa ei otsi ju endale õnne, vaid teistele. Ei, sa oled valgusest sündinud, mu armas, aga mitte ahvist!»

«Kuid lubage... lubage mul öelda!... Mingisuguseid jumalaid, mingisuguseid usundeid ma ei...»

«Vaiki, vaiki! Tean juba ette! Ja vaat nüüd see erak Nazari, kes on nelikümmend aastat mööda saatnud mõtiskledes nelja silma all iseendaga, seesama suur patune Nazari, ütleb sulle: meie ei võigi teada, mis on inimene, veel vähem, mis on jumal. Vaiki, vaiki! Teadus? Sa tahad öelda: teadus? Ka teadus ei tea midagi. Teadus on mõttekära, unenägude vilkumine. Ja pea seda meeles: teadmine sünnitab alati mitteteadmise... Süvene sellesse ja pea seda meeles — sa oled tark.»

Protassov tõusis. Tõusis ka erak; ta heitis kõrvale

kirju lappidest teki ja laskis valgetes aluspükstes paljad jalad üle voodi ääre maha.

«Oota, kuula! Noh, hea küll. Lõpetatud. Pimedale on raske kirjatarkust õpetada.»

«Ma ei kavatsegi teie juures õppima hakata... Ma pole vanaeit!...»

«Aga sa õpi, see ei tule sulle kahjuks,» ja vanamees välgutask silmi. «Minu tarkus tuleneb üksilduse süvenenud vaatlemisest, hinge avamisest igavikule. Siin ta on!...» Ja erak pistis käe järsku padja alla ning tõmbas sealt välja kaaluka paki ajast ja suitsust koltunud pabereid. «Siin on kõik, kogu mu mõttetarkus... Seda ei ole üheski raamatus. Kui ma patune olin, kirjeldasin oma elu kui patune inimene, kui ma vagaks usuinimeseks sain, kirjeldasin oma elu kui usklik. Aga kui ma end pühana tundsin, hakkasin ma jumalasõna kuulutama nagu uus prohvet — jumala äravalitu: «Jumalariik tuleb ja kõik, kes armastavad jumalat, rõõmustavad!» Need lehed on kirjutatud inimkonna päästmiseks. Inimesed loevad, näevad selle maailma valelikkust, usuvad minu sõnu ja saavad nende läbi õndsaks. Näed nüüd, kuidas mina, püha mees, uhkustama hakkasin. Kuid seda ei saa olla! Ma olen ussike!... Ma olen ussike! Needus! müristas vanamees kivise häälega ning ta nägu muutus tõsiseks ja ähvardavaks.

Protassovil jäi suu lahti ja ta näpitsprillid kukkusid nina pealt maha. Erak, pikk võõtamata sark seljas, tõusis täies pikkuses püsti ja karjus tihedalt täiskirjutatud poolkõdunenud lehti raputades:

«Ma näen, ma näen! Kõik, mis ma siia olen kirjutanud, on mulle dikteerinud kaval võrgutaja, saatan! Hakkasin uhkustama, hakkasin uhkustama, ha-haa!... Mina üksi olen püha, kõik teised on lubjatud hauad, krohvitud seinad... Ma langesin selle oma sureliku unistuse kaudu vaimu kõrgustest alla põrguhauda. Ja kogu mu neljakümne-aastane vägitegu on jooksnud tühja. Oh, issand! Miks sa oled mind maha jätnud?... Ma olen ussike, ma olen samasugune patune nagu kõik teised. Ei — halvem, halvem veel! Ja mitte mina pole hukkuva maailma päästja... Issand!» hüüatas erak ja langes ikooni ette põlvili. «Aita mind, heitlejat... Põleta, põleta

mu südame uhkust kustumatu tulega! Alanda mind kunil viletsa rohuliblieni, või ma alandan ennast ise!» Ta tõusis, vaatas tigidalt Protassovile otsa, astus ahju juurde ja viskas hetkelise kõhklemise järel nii elu, pühakute elu kui ka oma prohvetlikud mõtted leekidesse. Siis hakkas kogu kehast värisema, muutus silmapilkselt näost mustaks, haaras peast kinni, vaatas ähvardavalt ja trotsivalt ikooni poole ning läks suure vaevaga, vaarudes, täiesti jõuetuna oma voodi juurde. Ta rinnad larisesid kumedalt nagu lõvi kurk. Vanamees hingeldas.

Protassovil hakkas väga kahju sellest nõdrameelsest inimesest, kes kunagi oli omanud vaimujõudu. Talle näis, et see ebatavaline ja tark põikpäine vanataat, kes taigas oli kaotanud oma mõistuse, vajab palju rohkem arstiabi kui pahatahtlik Prohhor Petrovitš Gromov. Protassov kõhkles: kas ta ei peaks mitte selle armetu vanakese endaga kaasa võtma, kuhugi maakonnalinna viima ja seal kas või vaestemajja paigutama. Vanake lamas voodis, silmad kinni. Tema rind tõusis ja vajus sügavast hingamisest ning nuuksetest.

«Hobused on ees, isand!» hüüdis vanataat Klim lõbusalt tuppa astudes, endal sõiduvammus seljas, kõrge müts peas ja piits käes.

Erak avas silmad ja ütles kõmiseval, erutatud häälel:

«Hobused on ees... Nii see on... Äkki astub sisse surm ja hüüab: «Hobused on ees!» ja otseteed kalmistule.» Ta tõusis jälle istukile, laskis jalad üle voodi ääre rippu ja, püüdes oma erutatud häält pehmendada, ütles sõbralikult Protassovile: «Mu armas, kallid inimesed!... Noh, küll ma olen rõõmus, et sind kohtasin. Nelikümme aastat olen oodanud niisugust inimest... Kuule, mu armas, kallid,» ja veider naeratus virildas vanamehe nägu. «Kui sa Piiterisse jõuad, vahest ehk juhtud seal kohtama ulaanipolkovnikut, aga võib-olla ka kindralit Andrei Petrovitš Kozõrjovi. Ma lahkusin temast neljakümne aasta eest. Kui ta peaks veel elus olema, siis on ta juba vana mees. Ma jätsin ta poisikesena maha. Ta on mu lihane poeg ja Anfissa vend.»

«Missuguse Anfissa?»

«Pea! Oota! Kõnele temale minust, mis su süda käsib. Ütle talle, et varsti hakkab surema, olen kodutu rauk.

«Kirjuta, sõbrake, taskuraamatusse: Andrei Petrovitš Kozõrjov, ihukaitseväge ulaan.»

Protassov hakkas kirjutama. Nazari kõneles rutates:

«Minu ja erak Anani juures käis kord liiderdaja Prohhor. Ma panin ta proovile ja selles suusõnalises proovis ajasin tühja juttu Danilo Gromovi, tema vanaisa peale. Mitte Danilo, vaid mina olen Anfissa isa. Ma ei olnud veel vana, kui ma Venemaalt siia tulin — nüüd olen ma kaheksakümne-aastane —, ja mul oli palju raha kaasas. Ma käisin mööda eraklaid, otsisin kohta, kuhu end sisse seada, ja päästmise asemel hukutasin oma hinge: lõin armuvahekorra iluduse Agniaga, kes oma hinge päästis vanausuliste eraklas. Sellest Soodoma patust sündis Anfissa. Siis tuli mul aru pähe ja ma läksin jäädavalt taigasse. Vaat sellest ja kõigest muust tahaksin ma jutustada ka liiderlikule Prohhorile. Sa imestad, sa mõtled, et sääraseid lugusid juhtus ainult vanal ajal? Ei, sõbrake, maailmas kordub kõik...»

«Noh, kas sõidame, isand?» tuletas end meelde pere-mehe Klim.

«Kohe, kohe,» vastas Protassov ja pöördus siis eraku poole: «Tähendab, teid ei hüüta Nazariks, vaid...»

«Maailmale olen ma Pjotr, jumalale — Nazari.»

Mingi segase haledusetundega mahajäetud vanakese vastu ja isikliku solvumise tundega ning etteheitega iseendale kummardas Protassov Nazarile, pistis talle peat-sisse kakssada rubla ja läks oma asju pakkima.

Protassov oli peaaegu kogu tee tusane ja endassesulgunult vaikne.

Ta ei tahtnud üldse mõelda, hing nõudis täielikku puhkust, kuid kogu aeg tükkisid talle üksteist taga ajades pähe nii head kui halvad mõtted.

Ta ei osanud ette aimata, mis ootab teda ees, kas elu või surm, aga ta uskus kindlasti, et kuigi ta isiklikult sureb, siis rahvavabastamise üritusel ei ole mingil juhul määratud hukkuda.

Ehkki ta ei teadnud, et see aeg ei ole mägede taga, kui kogu maailma raputab suurtükkide mürin ja selles suures lahingus sünnib tema kodumaa vabadus, kuid tema sügavas südamepõhjas põles kustumatu tuluke, oodates seda vabadust ja kogu vene elu ümberkorralda-

mist, kus pole enam ei Prohhor Gromoveid ega sandar-mirittmeisterid, ei uljaid jõuke, kes tõstavad mässu ebaõigluse vastu, ega ka neid liigutavalt armetuid erakuid, kes inimeste-orjade ja inimeste-tagakiusajate juurest põgenevad metsloomade juurde.

Protassov uskus rahvasse, uskus rahva juurdlevasse vaimusse, tema heasse tahtesse. Mõtted liikusid, troika kihutas, maa aina lendas hobuste kapjade all.

Gromovite toredasse majja tungis hirm. Nagu roheline külm ving voolas see igasse nurka, tungis kogu elu atmosfääri.

Iga inimese südamesse laskus hirm.

Keegi ei teadnud majas, kuidas käituda, mis antud momendil teha. Üldine hämmeldus. Kõik ootasid mingisuguseid traagilisi sündmusi.

Hunt ajas sageli koonu püsti ja ulgus. Hunt pandi kuuri kinni, teda peksti, teda meelitati kotlettide ja suhk-ruga. Miski ei aidanud — hunt ulgus, õudsalt, meeleheitlikult. Mustad tarakanid roomasid parves köögist õue, sahvrist kadusid hiired ja rotid nagu enne tulekahju. Härg läks marru, kaevas kolm lehma surnuks, vigastas kahte purjus strasnikut ja kutsarit. Uhel päeval, kui tuu-lutati Prohhor Petrovitši kabinetti, lendas aknast sisse valge öökull, lendas läbi tubade rea — vuhti! — laste-tuppa ja istus Veerakese voodile. Vaibal mängiv laps hakkas hirmu pärast kisendama, teenijad jooksid kokku, öökull aeti ahju peale ja löödi surnuks. Inimesed seletasid, et see olnud ellutõusnud topis, kes torni kabinetist lastetuppa lennanud. Öösiti kostis aias laske ja röövlite vile. Köögitüdruk kurtis, et juba kolmandat ööd kägis-tab teda kodukäija, neljandal ööl läks ta kutsari juurde magama.

Kõiki neid hirme võis seletada lihtsa juhuslikkusega, kuid Gromovi harimatus teenijaskonnas ja hiljem ka kogu asunduses hakkasid liikuma kuulujutud. Varsti oli kogu tööliskond ühes ametnike ja kroonu esindajatega

haaratud ootusetövest, et on tulemas midagi saatuslikku ning möödapääsmatut.

Isa Aleksander ei olnud kogu sellest rumalast loost vähem erutatud kui köögitüdruk; ta hakkas iga päev palveteenistusi pidama ja õpetlikke jutlusi ütleva. Ta rääkis kogudusele kuulujuttude rumalusest ning ebausuhelisuusest ja kutsus pihtkonda üles ühisele palvusele «ettevõtte auväärse peremehe, haige Prohhor Petrovitš Gromovi tervise eest».

Diakon Ferapont muidugi puudus jumalateenistustelt. Diakon Ferapont lamas haigla üksikpalatis, kus kannatas oma valusid nurisemata ja mehiselt. Läbilastud kael ei olnud elule ohtlik, see-eest tekitas aga kopsu kinnijäänud kuul tõsisid kartusi. Diakon ei usaldanud kohalikku arsti ega lubanud tal end opereerida, sest iga silmapilk oodati maakonnalinnast Niina poolt väljakutsutud kirurgi saabumist.

Vahel sonides hüüdis ta jõuetu häälega «heategijale Prohhor Gromovile palju aastaid», kuid hakkas hingeldama, kargas üles ja vahtis meeletult ringi. Tema ees olid Niina ja üleni pisarais Manetška.

«Noh, kas peremes enam ei määratse?» küsis ta Niinalt murelikult, hakkas mõniskama ja langes tagasi padjale. Siis tegi silmad lahti ja kõneles liigutava häälega:

«Kullake, armuline prouake... Meelest on läinud, kuidas teie heldust kutsutakse... Oh, kui raske, kui raske mul on! Aga sellesamale, kuidas teda nüüd?... ütlege, et hakkan surema, kuid tõsiselt, tema peale viha ei kanna. Noh, mis seal ikka... Tahtsin head teha. Jumal näeb. Sinust oli kahju, endast oli kahju, kõikidest oli kahju... Temast oli kahju. Tahtsin head. Aga tema mind nagu karu. Kas ma siis karu olen? Ma olen ju diakon, olgugi viletsavõitu,» ja haaras rinnast kinni, sirutas käe ning silitas Niina põlve; noogutas siis rõõmsalt Manetškale ja jätkas jälle sosinal: «Sepaks, sepaks tee mind. Vabasta vaimulikust seisusest... Ma ei vääri jumalat!»

Niina tõstis suure vaevaga tema raske käe ja surus selle pisaraid tagasi, hoides tumma tänuhinnakusega oma huultele.

Vananenud ja küüruvajunud isa Aleksander istus ööd läbi koos Manetškaga haige voodi juures.

«Isake! Püha isa... Ei saanud ma kuigi kaua jumalat teenida.»

«Küll sa veel teenid, vend Ferapont,» ohkas preester. «Jumal on armuline, lohutab meid meie muredes.»

«Jumal on küll armuline, aga kurat ei ole armuline. Sikutab mind jalgupidi põrgusse. Kardan, isake, kardan!... Pane kohe oma käed mu pea peale. Önnista mind... Must, must kurat... Kõtt!» ja diakon virutas viirastuvale vanakurjale jalaga.

Nii ujuvad päevad mööda Süngel jõge, nii võngub inimeste elu kahe kalda vahel.

Äärmiselt erutatud ja maruvihane Prohhor Petrovitš, kelle diakon oli tublisti läbi kolkinud, ei saanud kolmel ööl silma kinni.

Närvid olid täiesti käest ära, nagu ohjad purjus kutsaril. Ta käis tundide viisi mööda kabinetti, püüdis end kokku võtta, püüdis roopasse seada oma teadvust, mis oli laiali valgunud nagu elavhõbe klaasil, tahtis jälle saada normaalseks inimeseks. Katsus meelde tuletada, mis tema ja Ferapondi vahel oli juhtunud, kuid mälu ei töötanud; nagu metsikus unenäos viirastusid talle vaid pudelid, kaklus ja tulistamine. «Paras, paras talle, to-bule. Või kaklema? Minuga? Nurjatu... Ma kiskusin ta porist välja!» Ta ei pärinud diakoni saatuse järele ja talle ei kõnelnud sellest ka keegi, kuid ta mäletas, kuidas diakon kohkunult uksest välja jooksis ja sõimas. «Tähendab, kõik on korras... Täheandab, ta on elus...» Siis hakkas tal äkki diakonist kahju. «Ma ju tulistasin tema pihta. Võib-olla haavasid teda, võib-olla surmasid ta? Ei, ei, lollus. Kuidas ma, purjus inimene, sain ta maha lasta? Lora...» püüdis ta end rahustada. «Aga äkki mõni saatuslik kuul?» Ta kattis silmad käega, jäi hetkeks seisma ning püüdis mõelda.

«Tapsid, tapsid, tapsid, tapsid,» tagus ta kõrvades noriv hää. «Tapsid, tapsid, tapsid!» Prohhor helistas. Asus sisse vana toapoiss.

«Kuule, Tihhon... Mis diakoniga on?»

«Mitte midagi.»

«On ta terve?»

Toapoiss kõhkles, vaatas hirmunult peremehele otsa ja ütles hämmeldunult silmi pilgutades:

«Just nii... Isa diakon on terved. Pole viga.»

Prohhor Petrovitš rahunes lõplikult. Ta astus kapi juurde ja vaatas peeglis, ega tundnud end ära. Seal vaatas tema peale vigaseks löödud silmaga ja ülestursunud ninaga, räpane, hirmuäratav habemik. Prohhor tundis vastikust ja hirmu. «On aga tore noormees!... Hulkur... Joodik... Aga kes viis mind selleni? Nead!»

Tema maailm lõhenes kaheks osaks: «nemad» ja «mina».

Ja Prohhor hinge asusid kaks teineteisega võitlevat maailma nagu kaks Sünge jõe kallast. Ühel kaldal on tema ise, suur ja ülikuulus, elu ülesehitaja, orjade valitseja, tulevane miljardär Prohhor Gromov. Teisel kaldal on nemad, tema vaenlased: isa, Niina, Protassov, papp, tšerkess ja kõik töölised. Tema liitlased aga on julgus, raudne jõud, võitlustahe. Tema vastane on — tema tööd pidurdav inimrämps. Temaga on valgus, tema vastu — pimedus. Temaga on püsiva loova töö kogemused, tema vastu — tuim, inertne loodus. Temaga on geenius, tema vastu — idiotide jõugud.

Niisugused näisid Prohhor Gromovile pea peale pööratud geniaalsuse tipust kaks teineteisega vaenujalal olevat maailma — «nemad» ja «mina».

Adolf Genrihhovitš Appertseptsius tuleb nüüd Prohhor Petrovitši juurde teatud kartusega: koputab uksele, astub sisse, silmitseb teraselt haiget ja läheb siis muretul lõbusust teeseldes laialisirutatud kätega tema juurde:

«Tere, mu kallis! Vaadake ometi, missugune ilm täna on!... Suurepärase! Päike, karge tuuleke ja langevate lehtede kuld. Lähme õige jalutama.»

«Te ei ole ikka veel ära sõitnud?»

«Ei. Mis siis? Kas minu siinviibimine teid...»

«Te saate sada rubla päevas. Eks? Kui te ära sõidate, saate kakssada, ja terve kuu jooksul. Aga ainult kähkul. Olete nõus?»

Arst ei saanud hästi aru, kas oli see tõsiselt või naljaks öeldud, ta püüdis laialt naeratada, kallutades oma kuutaolist pead kord parema, kord vasaku õla vastu.

«Ja ütelge Niina Jakovlevnale, et ma ei taha teda näha, ütelge sellele kõige targemale daamile, et kui ta püüab mulle hullusärki selga ajada, tapan ma tema ja iseenda. Te ärge mõtelge, et mul puudub relv!» ütles Prohhor, tõusis kähku tugitoolist, lõi hommikumantli eest lahti ja haaras vöö vahele pistetud lühikese hispaania kinžalli. «Ärge kartke, ärge kartke,» rahustas ta arsti, kelle näolihasid hakkasid tõmbema. «Ärge kartke. Ma pole hullumeelne. Võite siduda, keda tahate — Tihhonit, Niinat, pappi... Aga mina, vabandage väga, ei vaja üldse teie abi. Kas tahate — ma olen juba homme täiesti normaalne? Minu tervislik olukord sõltub minust endast, aga mitte teist. Tahate, veame kihla? Kuid teil pole ju midagi, te olete puupaljas nagu teie kolpki. Ma teen kihlveo-ettepaneku Niinale. Sajale tuhandele. Miljonile!! Ma olen homme terve. Nägemiseni...»

«Aga, Prohhor Petrovitš!... Mu kallis. Siin mikstuur. Broomipreparaat. Reguleerib närvide tegevust...»

«Ah-ah, tänan!» Ta võttis arsti käest pudeli, läks akna juurde ja viskas selle läbi õhuakna välja. «Palun, ärge püüdke mind mürgitada. Ma tean teie vempe. Ütelge Niinale, et ma tema toitu enam ei kasuta. Jaa, jaa, ei kasuta. Täna süün ma lõunat Innokenti Filatõtši juures. Homme — Stjoša juures. Ja üldse, ma lähen varsti teie juurest ära. Ja-jaa, lähen ära! Ja väga kaugele. Loodan, et te siis ehk jätate mind rahule. Te näete: Sinilga ootab mind kamina juures,» hakkas Prohhor luiskama, et arsti hirmutada. «Kohe, Sinilga, kohe!... Minge doktor, muidu kähgistab ta ka teid ära. Ja-jaa, palun, ärge naerge. Nägemiseni, doktor! Jumalaga, jumalaga, jumalaga...» ütles Prohhor Petrovitš, võttis arsti täidlaste õlgade ümber kinni ja hakkas teda kabinetist tasapisi välja tõukama. Pärast seda lõi ukse paukudes kinni, siis aga kuulis tõepoolest kaminas häält:

«Jah, sa ei eksinud. Mina olen Sinilga. Kas tahad, ma ronin su sisse ja sa lähed hulluks...»

Prohhoril hakkasid juuksed kuklal liikuma. Ta tõmbas hommikumantli hõlmad kokku ja jooksis kamina juurde. Polnud kedagi. Hirm aga läks nurkades tihedamaks. Prohhor hingas ebakorrapäraselt, vilinaga.

«Kuradi tobul... rääkisin ise rumalusi. Nüüd viiras-

tuski. Eesell!...» Ta helistas. «Kutsu diakon siia,» ütles ta toapoisile. Too kõhkles, tammus jalalt jalale. «Noh, mis on? Kas kuulsid? Ja et ta viina kaasa võtaks. Kuid pole tarvis! Jookse Innokenti Filatõtši juurde ja ütle, et ta siia tuleks.»

«Kuulen,» ja toapoiss pöördus kandadel ringi.

«Pea! Pole tarvis. Istu! Istu siin. Kas malet mängid?»

«Viletsavõitu, isand!»

«Tola... Siis — käi minema... Kuid oota! Aita mind riidesse panna. Seniks — istu. Istu, öeldakse sulle!»

Toapoiss istus. Prohhor läks telefoni juurde, helistas:

«Kontor? Andke mulle asjadevalitseja. Ja-jah, mina! Ta tõmbas kulmud kortsu. «Kuulge, valmistage mulle homme õhtuks kokkuvõtte, kui palju me raudteele sütt võlgname. Mis? Mi-i-is? Kes saabus? Missugune vastu võtukomisjon? Vaat sul säh! Priperentjev ise? Kihutage minema, andke vastu hambaid, tõugake ta peaga vastu seina!... Kuid pole tarvis! Ah, küll on lurjused! Noh, hea küll. Ma olen seal.»

Prohhor kiskus hommikumantli seljast ja hakkas sellega vehkides kiiresti mööda kabinetti käima. «Kes seal ulub?» käratas ta ja viskas hommikumantliga vastu seina.

«Hunt, isand!»

«Ma pole hunt! Ma pole hunt. Ma olen Prohhor Gromov. Isand on isand ja hunt on hunt... Saapad!» Jalgu kinni pannes pobises ta: «Las võtavad ära. Las võtavad, las võtavad. Mul ei ole enam millegi kahju. Vekslid lähevad protesti? Tean... Masinatehas seisab? Tean... Aurik läks põhja? Tean... Kõike tean, kõigest saan aru — tuleb krahh, tuleb krahh! Ma vilistan selle peale. Algul õgisin ma teisi, nüüd õgitakse mind... Ma ei hooli sellest, ma ei hooli sellest, ma ei hooli sellest!... Ei lähe läbi, lurjused, see pala jääb kurku kinni, mitte teie mind, vaid mina panen teid koos saabastega nahka. Usu mind, vana! Kuule, Tihhon, kallid! Kutsu isa. Ta on nurjatu. Tal ei olnud õigust Anfissaga intrigeerida, ma armastan Anfissat hullupööra... Isa on alatu inimene. Ma annan talle vastu vahtimist. Hõika ta siia...»

Vana Tihhon, kes pükse käes hoidis, muigas veidi ja ütles:

«Teie papake suvatsevad elada Medvedevo külas, isand.»

«Ah Anjutkaga? Aga kas sa tead ka, vana, et Anjutka oli minu armuke?»

«See pole tõsi, isand. Te suvatsete iseennast laimata. See oleks ju väga kohutav nii teile kui ka papakesele.»

Prohhor ohkas, naeratas ja ütles püksinööpe kinni pannes:

«Tihhon, sa oled hea inimene. Äh, mu elu on läbi! Ka mina oleksin hea olnud. Oleks Anfissa elanud, me oleksime temaga veel tükke teinud... Noh, hea küll. Anna vest. Pane valmis soe poolkasukas. Ma olen patune, vennas, patune inimene... Ma olen patune ja kahetsen. Aga sind ma armastan. Ainult kaitse mind, ära lase kedagi mind solvata. Ma märgin sind testamendis... saad rikkaks... Palu minu eest jumalat. Tunnen, et nemad mu mürgitavad. Hõika siia Pjotr ja Kuzma.»

Astusid sisse kaks tugevat puhtaks aetud lõuaga meest, saterkuued seljas ja valged kindad käes. — nad valvasid ukse taga.

«Vaata mis, poisid,» ütles Prohhor Petrovitš poolkasukat raputades. «Näina maksab teile palka ja jagab hinge-päästvaid raamatuid. Mina annan teile kummalegi viis tuhat rubla. Testamendis. Ainult — kaitske mind. Ärge laske mind solvata. Andke kõigile vastu lõugu. Minge nüüd, poisid. Kuzma ja Pjotr. Kas hobune on ees? Huvasti siis, Tihhon,» ütles Prohhor ning kaelustas ja suudles Tihhoni.

Vana toapoiss surus nina vastu peremehe vesti ja hakkas südamest nutma.

Prohhor Petrovitš kõneles rutates, riietus rutates ja läks rutates minema.

Kutsar sõitis ette, Prohhor heitis endale kiire pilgu, kontrollides, kas ta ei ole hommikumantlis, istus kalessi, laskis kutsari vabaks, võttis ise ohjad pihku ja sõitis üksinda minema. Tal polnud nüüd tarvis kedagi karta: Ibrahimi pole elus, ka tema jõuk on purustatud. Peremehele järgnesid salaja doktor Appertseptsius koos Kuzma ja Pjotriga ning neli relvastatud ratsastrasnikut.

Kabinet oli tühi. Kabineti nurkades kurtus kuulmatu hirm, külm ja hirmuäratav. Hirm ootas ööd, et tugev-

neda, tõusta laeni, muuta jäiseks peremehe leegitsev aju ja heita see jäisena sonimise tulle.

Vana Tihhon kraamis kabinetti ja kõõritas huuli kokku surudes nurkadesse: nurkades pesitses keegi, hingas. Tihhon jahmus. Ta väristas õlgu, lõi risti ette ja ruttas kikiarvul ukse juurde. Keegi haaras teda tagant fraki hõlmadest. Tihhon tormas ülepeakaela kabinetist välja.

Hirmu on tungil täis kõik Gromovite toad, köök ja kõrvalruumid. Hirm on nagu ving, mis paiskub igasse külge.

Täis hirmu istuvad inimesed piinarikkas ootuses haige Ferapondi voodi juures. Innokenti Filatõtš ohkab murelikult ja pühib punase taskurätikuga nina. Tema sametuhvlites jalad on haledalt tooli all kõveras. «Issand, heida armu... Issand, heida armu,» pobiseb ta murest muljutuna järele jätmata.

Diakon on üleolevalt erk, kuid vilets. Kohalesõitnud kirurg, kes teda opereeris, tegi kindlaks üldise veremürgituse. Diakon võitles südilt haigusega. Tema palvel tõi Niina Jakovlevna ta palatisse grammofoni. Tšaikovski «Koraal» vaheldub pealinna protodiakoni Rozovi ekteeniatega.

Ferapont krimpsutab nägu: «Nõrk, nõrk,» ütleb ta. «Kui mina Iisaku kirikus jumalateenistust pidasin, kuulutasin ma paremini — keiser ise sai vapustuse.»

Isa Aleksander vahetab Niinaga murelikke pilke; Manetška, näost punane, pisaratest tursunud, tõstab aina taskurätikut silmade juurde.

Diakon palub mängida oma lemmikplaati — Griška Kuterma ja neitsi Fevronja «Kiteži linnast». Kuulus laulja Jeršov pöördub repliigiga neitsi Fevronja poole:

«Tatarlaste väge juhtisin,
sind ma laimata siis käskisin...»

Neitsi Fevronja küsib kohkunult:

«Käskisid sa nõnda, Grišake.»
«Käskisin...»
«Oi, hirmus Griša, Grišenka,
ehk oled antikristus sa.»
«Mis sa'nd, mis sa'nd! Seda ei, vürstinnake.»

Ja liigutavalt, südantängistavalt, mis otsekohe kõiki kuulajaid piitsutab, kisub Griška Kuterma sõnu oma verisest südamest:

«Olen lihtsalt joodik kõlvatu.
On maailmas palju sääraseid,
murekarikast joob meie suu,
viina juurde ohe täidab meid.»

Fevronja vastust — «Oma saatuse üle sa ära nurise, selles jumala suur saladus» — ei kuule peaaegu keegi enam. Kõigil on selge, et sel põhjaläinud, kuid puhta lapsehingega surijal diakon Ferapondil on samasugune neetud saatuse kui armetul, oma hinge hävitanud Griškal. Selgemini kõigist tunneb seda diakon ise. Sõnulseletamatus ahastuses, mis langeb ta peale riagu hauaplaad, pööritab ta metsikult oma suuri põletikulisi silmi, mis on sügavale pealuusse vajunud, ta lai suu väriseb ja virildub. Viimses ahastuses, mis tungib tema südamesse, tõstab ta käed üles (vasak käsi on lahas); naerva valukisaga, millest kõigil korraga õudne hakkab, lööb ta oma karedad sõrmed juustesse ja vappub kuivadest nuuksetest, mis on külmad nagu krudisev surilina.

Plaat jääb seisma. Astub sisse kirurg. Ta kõneleb vihaselt siiakogunenute hüsteeriliste, summutatud nuuksete sekka.

«Erutus on haigele kahjulik.»

Niina tõstab korra oma selginenud, pisarais silmad, kuid peidab need jälle taskurätikusse.

Sünge Prohhor sõitis oma kõrbi täkku piitsutades kiiret traavi. Teelahkmel, kahe metsatee ristumiskohal, tuli talle vastu haldjataoline küürakas kääbus, kott seljas. Kääbus pani koti ettevaatlikult maha ja hakkas siis kätega vehkima ning mõmisema. Prohhor peatas hobuse. Kääbus hakkas kummardama ja keeletult «uua, uua» mõmisedes andis Prohhor Petrovitšile politseiüleva kirja pitseriga «F. A.», mille kohal oli vürsti kroon. Kääbuse ilased huuled tõmbusid virilaks muigeks. Prohhor sidus

hobuse kinni, avas ümbriku ja hakkas Fjodor Stepanõtš segast, tindiplekist, ebatavalist kirja lugema. «Vist purjus peaga kritseldanud,» mõtles ta.

«Prohhor Petrovitš! See, kellega suurtükk laeti, polnud Ibrahim. Eile püüdsin ma Ibrahim kinni ja löikasin tal pea maha. Selle kirja annab Teile õnnetu kääbus. Mina, nurjatu, piinasin teda, pidasin teda Tondilossis ketis, sundisin teda valeraha tegema. Ta annab Sulle koti Ibrahim-Oglõ peaga. Elage nüüd, Prohhor Petrovitš, täiesti rahulikult, mina aga lähen nagu kord ja kohus pikaajalisele puhkusele Krimmi. Jumalaga, jumalaga, Prohhor, kullake...»

Fjodor Ambrejev, politseiülem.»

Kiri oli täis tindiplekke ja laiali valgunud — nagu vihmast või pisaraist niisutatud, üks nurk oli verrega määratud.

Sünge Prohhor kirkastus kohe: «Lõpuks ometi on tšerkess tapetud!» Ta hakkas oma taskuid pahupidi pöörama, otsides, millega suures rõõmus kääbusele tema teenete eest tasuda. Tal polnud raha. Prohhor võttis oma kallid taskukella ja küsis:

«Aga kus on siis politseiülem ise?»

Kuid kääbust polnud enam kuskil. Kott seisis männi najal. Umbes verst maad tagapool valvasid metsatukas strasnikud ja teenijad koos arstiga. Nad kartsid peremehele silma alla sattuda.

Prohhor laskus põlvili ja avas erutatult koti. Kotti põhjas oli niinest korvike. Korvikeses, näoga ülespidi, politseiülem Fjodor Ambrejevi pea.

Prohhor suu ja silmad läksid hirmuäratavalt pärani. Tema kurgust tõusis säärane südantlõhestav vingumine, nagu oleks saega mööda rauda tõmmatud. Jäine hirm aheldas tema hingamise. Põrutava hirmu grimass lõi talle näkku. Kulmud hüppasid otsaesisele. Ta mõistis kohe, et teda oli tabanud hullumeelsus.

«Fjodor! Fjodor!!» karjatas lõpuks hirmust kangestunud Prohhor Petrovitš. Kuid teda rihtmatas valusasti üle poolkasuka selja kellegi nuut. Prohhor kargas püsti. Piitsasähvas talle mööda pead kõrvast kõrvani.

«Tore kink?!» naeris metsikult hobuse seljast Ibrahim, vihaselt hambaid paljastades.

Ja nuut vihises kolmandat korda Prohhor pihta.

Prohhor pistis teed mööda jooksmas, ise mõttetult pea kohal kätega vehkides, nagu parme eemale peletades. Strasnikud tormasid Ibrahimile järele, nii et tolm taga. Metsast kostis sihitut paugutamist.

Sellest hetkest värahtas, lõi kõikuma Prohhor närvisüsteem, kogu tema psüühiline olemus pragunes nagu suur maja maa-alusest tõukest. Prohhor ei suutnud elu lõpuni lahti saada sellest teda nüüd vallutanud hirmust. Ta surus selle tahtejõuga ainult enda sisemusse. Ja hirm nagu paha haigus hakkas kiiresti laostama tema hinge.

Politseiülema metsik tapmine erutas kogu eliiti ja kõiki ettevõtete ametnikke. Tähendab, Ibrahim-Oglõ elab; tähendab, tema jõuk tegutseb.

Jõukamate perekondade elamute luugid pandi juba õhtul kõvasti kinni. Ketikoerad lasti lahti. Paljudele viirastusid pimeduses peata politseiülem ja tšerkessi kättemaksuhimuline kinžall. Mister Cook asetas magama heites enda kõrvale toolile kaks revolvrit ja nõõri otsa seotud viienaelase pommi. Toapoiß Ivan magas, kirves peos. Uus pristav ja kohtu-uurija teostasid juurdlust, nad koostasid kubermangu kantseleile aruannet politseiülema, kolleegiuminõuniku Ambrejevi tapmise kohta. Urjadnik Spiglazov ja kolm strasnikut, kes koos politseiülemaga välja olid sõitnud, ei tulnud teenistuskäigult tagasi. Arvatavasti tapeti nad samuti Ibrahim jõugu poolt.

Videvik, hämarus. Pilkane pimedus. Taevas on tõmbunud pilve. Saabuv õõ on täis hirmu. Kõikjal on nukur, kõikjal ähmane õnnetuste ootamine. Hunt ulub.

«... Lubage, lubage!... Kas ei saaks vahest üht sõomukest värsket õhku.»

Seal on Ilja Petrovitš Sohhatõh. Sündmused tormavad temast mustade raisakullidena mööda; nad liuglevad seal kusagil kahel pool kõrval ja ülal, vaevalt puudutades tema teadvust. Las lähevad kõik hulluks, las pussitavad, tapavad üksteist, temale ei lähe see korda.

Tunaeile, kas oma suurest tarkusest või elu viletsusest, vedas ta toapoiss Ivaniga kihla, et sööb ära kolmkümmend kõvaks keedetud muna ja naela musta kaaviari. Kuid ta sõi ära kõigest kakskümmend kaheksa muna ühes kaaviariga ja pidi peaaegu surema. Ivan aga sõi nelikümmend kaks muna ja poolteist naela kaaviari ning tundis end suurepäraselt.

Mister Cook sattus sellest vaimustusse: saatis ühele New Yorgi bulvarilehele Ivani pildi vastava märkusega, kangelasele endale aga kinkis kantud ruudulised püksid ja elegantse kaelasideme. Kannatada saanud Ilja Petrovitši üle naerdi palju. Naeris ka väike Veerake. Kuid vanemaid inimesi järele aimates jäi temagi äkki tõsi-seks, laiutas järelemõtlikult käsi, raputas pead ja sisistas:

«Issand! ... Elan siin ilmas juba viiendat aastat, aga niisugust lolli pole veel näinud ...»

... Kuid Ilja Petrovitš Sohhatõh, jumal tänatud, paranes.

Tema perekonnas valmistatakse homseks pühade püha ja pidude pidu. Homme just kell kaksteist toimub nagu suurtükilask troonipärija püha ristimine, kellele nimeks pannakse Aleksander.

Õnneliku ema pealekäimisel on ristiisaks kutsutud noor mäeinsener Aleksander Ivanovitš Obratsov, kes Sohhatõhite perekonnas korteris oli. Ristiemaks — Niina Jakovlevna Gromova.

Jäädes üksi noore inseneriga, kõneles Fevronja Sidorovna heldinult:

«Vaata, Sašenka, meie Šurik kasvab suureks, hakkab sind ristipapaks nimetama. Papa ...»

«Ma olen väga rõõmus,» vastas noormees. Läks näost punaseks ning kissitas paljaspäisele mähkmetes maimukesele põlastavalt silmi.

«Ah, Sašake! ... Pojake on ju täiesti sinusse.»

«Noh, see veel puudus ... teate, see pole kindel,» turtus insener Obratsov ärritatult läbi nina, ja oleks tahtnud veel lisada — «sarnanegu pealegi, aga ma kolin siiski teie juurest Niina Jakovlevna juurde», kuid talitses end õigel ajal, kartes perenaist kurvastada. Ta hinges valitses seletamatu vaenulikkus imiku ja selle õnne-

liku ema vastu. Ta tundis end nagu vastikutes, kleepuvas võrkudes. Ta tõmbas kulmud kortsu.

Ilja Petrovitš Sohhatõh tegeleb viimaste kutsekaartide kirjutamisega. Teda abistab toimekalt Aleksander Ivanovitš Obratsov.

«Mina arvan,» ütleb kostiline, «et mister Cookile tuleks saata «Russkoje Slovo» kuulutus. Seal on šrift rasvasem ja üldse — efektsem.»

«Ja-jah!» kiidab hiline Ilja Petrovitš. «Esmaklassilistele külalistele kindlasti «Russkoje Slovo». Kõrvalistele mikroobidele aga — «Novoje Vremja». Väga ebaselgelt on, kuradid, seekord trükinud. Telefoni kaudu oleks tarvis toimetaja läbi sõimata ... Aga ei maksa end määrida.»

«Ma arvan, see lollus läks teil maksma umbes kaks-sada rubla?»

«Miks lollus? Kõikides pealinna viisakates majades on see kombeks.»

«Jah! ... Surnute puhul küll.»

«Aga mispoolest siis surnu parem on vastsündinust? Noh, kas pole tore?!» Kähharajuukseline, paljaks mineva pealaega Ilja Petrovitš laotas «Russkoje Slovo» ajalehe- lahmaka laua peale laiali, lõi peoga selle koha peale, kus oli ära trükitud tema kuulutus, ja ütles hingeldades:

«Lugege!»

Naljakas, toredatest keeritsatest raamis võis lugeda:

TAHELEPANU

Sellega antakse kõigile teada, et «Gromovo» resident-sis sündis 21. septembril kell 6 päeval kohaliku aja järgi tuntud kommersandil Ilja Petrovitš Sohhatõhil ja tema naisel Fevronja Sidorovnal esikpoeg, kellele nimeks pannakse Aleksander.

«Need vibrioonid on kaks lauset kuulutusest välja jät-nud,» kurtis Ilja Petrovitš. «Pärast sõna «Aleksander» oli mul märgitud — «maimuke on erakordselt ilusa väli-musega». Selle on nad välja jätnud, ja siis ka lõpust:

«Õnnelikud vanemad paluvad tungivalt ka teisi ajalehti see teade ära trükkida.»

Igasse ümbrikku pandi üks ajaleht ning kuldääre ja krooniga kutsekaart. Iga kutsekaardi lõppu oli käsitsi kirjutatud: «Üksikasju vaata juurdelisatud ajalehes lehekülg 8.»

Köögis ootasid kaks Ilja Petrovitši käealust, et kirjad adressaatidele samal õhtul laiali kanda.

Prohhor Petrovitši pea pidi valu pärast lõhkema. Seal, sügaval pealuu sees, undas, rebis, tuikas mingi valutav punkt. Kohutavalt terav valu muutus väljakannatamatuks. Oleks nagu taotud naela haige hamba auk, mida ei või udusulegagi puudutada. Prohhor oigas, nii et terve maja kajas. Appi jooksid mõlemad arstid, tulid Innokenti Filatõtš, isa Aleksander ja teised. Prohhor ajas nad kõik toast välja:

«Käige kuradile!! Kasige välja! Hakkan tulistama...»

Ainult vana toapoisil Tihhoni jättis ta tuppa.

«Meie paljukannataja isand...» nuuksus too Prohhoril kannatustele kaasa elades ja värisedes. «Lubage, ma võtan teie jalad lahti. Ja siis paneme jalad kuumale vette. Kohe läheb kergemaks.»

«Mis? Vette? Võta siis jalad lahti!» ja Prohhor, suutmata end talitseda, karjus jälle metsikult: «Oi! Oi! Oi!!!»

Kuum vesi mõjus paremini kui ükski teine vahend: veresooned jalgades laienesid, veri valgus peast jalgadesse ja kergendas seisukorda.

«Lontrus... Ta lõi mind nuudiga... Pähe! Kuidas ta tohtis? Lurjus... Kuidas ta julges minu vastu kätt tõsta?!»

«Röövel ikka röövel,» ähkis Tihhon, kes oli südamest rõõmus, et isandale veega head sai teha.

Tunni aja pärast valud vaibusid, kuid uni ei tulnud. Ei magatud ka Niina Jakovlevna tubades. Seal peeti nõu, mida peremehega peale hakata. Kõneles doktor Appertseptsius, kes viimasel ajal oli muutunud pahuraks ja närviliseks.

«Kahe-kolme nädala eest soovitasin ma haigele pikemaajalist kõigi mugavustega reisi. See oleks — teaduse autoriteetse arvamuse kohaselt — kindlasti tulemusi

andnud. Kuid...» (arst laiutas käsi). «Kuid kahjuks on teaduse arvates, mille autoriteeti selles majas ei taheta tunnustada, soodus moment mööda lastud. Kiiresti arenev haigus on astunud oma arengu uude faasi. Sellele aitas kaasa juhtum politseiüleva maharaiutud peaga.»

Prohhor Petrovitši isa — Pjotr Danilõtš, kes oli Medvedevo külast rutuga kohale sõitnud, võttis ka nõupidamisest osa. Ta sõitis siia ainsa eesmärgiga — rõõmu tunda vaatepildist, kuidas tema neetud poeg kinnisesse tõldsaani tõugatakse ja sinnaasamasse kollasesse majja viiakse, kus jumalavallatu Proška armust oli istunud õnnetu vanamees ise, tema isa. Neetud Proška karjub, rabeleb, kuid ta lüüakse jalust maha, räbalapunder topitakse suhu, nagu pekstakse veriseks, mitmed terved hambad lüüakse sisse. Las, las ta, neetud vördjas, tunneb, las ta, mõrtsukas, saab!

Lohmakas Pjotr Danilõtš ohkas silmakirjalikult ja kõneles ikooni poole kõõritades toore, kivise häälega:

«Minu arvates, austatud härrased, on asi järgmine: reisist pole mingit kasu. See on rumal väljamõeldis. Noormees hakkab jooma. Proška on vaja hullumajja saata. Seal hoolitsetakse tema eest hästi ja arstitakse ka hästi. Ma istusin seal — ma tean.»

«Issand, heida armu! Issand, heida armu!» sosistas Innokenti Filatõtš ja tõmbus kõssi.

«Mul on sellega väga raske nõustuda,» kõneles musta leinakleiti riietatud Niina Jakovlevna mureliku häälega. «Ei, ei! Ma olen valmis välja kutsuma esmaklassilise kuulsusega teadlase, ümbritsema haiget kõige tähelepanelikuma hoolitsusega. Ühe sõnaga, ma olen valmis igaks ohvriks. Ja mul on väga imelik kuulda,» pöördus ta Pjotr Danilõtši poole, «kuidas teie, isa, pojale hullumaja soovitate?...»

Vanamees lõi pahkliku hõbenupulise kepiga vastu põrandat ja avas oma habemes suu, et miniale vastu vaielda, kuid doktor Appertseptsius katkestas teda, huuli solvunult prunti ajades:

«Olgugi et mina selles auväärses majas ei pea end kuulsaks teadlaseks...»

«Jätke, doktor...» ütles Niina Jakovlevna närviliselt.

«Me ei kogunenud siia mitte selleks, et üksteist teravate sõnadega torkida.»

«Doktor räägib tõtt: vaja saata kollasesse majja, hullumajja!» kõrgendas Pjotr Danilõtš häält.

«Vabandage! Ma ei kavatsenud sugugi mitte seda öelda.»

«Issand, heida armu, issand, heida armu!» halas Inno-kenti Filatõtš ja ütles Pjotr Danilõtšile vastu rinda tor-gates etteheitvalt: «Äh, isake Pjotr Danilõtš. Või kolla-
sesse majja... Kuidas sa ometi tihkad! Kas oled unus-
tanud, kuidas sa seal nutsid ja mind palusid, et ma sind
välja aitaksin?»

«Lollpeal!» karjus Pjotr Danilõtš vihaselt, liigutas oma
puhmas kulme ja lõi kepiga vastu põrandat. «Mind pani
ta tervena sinna istuma! Proška panil! Las ta nüüd
ise...»

«Isa!» karjatas Niina.

«Ma räägin, nagu oli! Ta, riivatu, pidas mind palju
aastaid hullumajas. Ma ta neetuga õiendan veel arved
issanda viimsel kohtupäeval... Ma veel üllen talle...»
Ta tõusis püsti, suur, maruvihane, ja ähvardas raevuselt
kepiga kabineti poole näidates: «Mõrtsukas oled sa,
koerapoeg, mõrtsukas!...» ja vanataat hakkas raevust
väriseb. «Kogu mu südame oled sa veriseks närinud,
peni!... Diakoni laskis maha, üle saja töölise viis
hauda... Võtke see kaabakas kinni!... Mitte hullu-
majja, vaid sunnitööle tuleb ta saata. Hellitajad, varja-
jad!... Kõiki teid tuleks kinni panna!»

Juuresolijad kargasid püsti. Inno-kenti Filatõtš ja isa
Aleksander rahustasid vanameest ning viisid ta välja.
Vana karjus keppiga vehkides:

«Sõidan kubernerit juurde! Kannan kõik ette! Kõik...
Sõidan Piiterisse... Otse Senatisse, tsaari juurde!...»

Niina oli nutma puhkemas.

Samal ajal seisis Prohhor Petrovitš, pea norgus, käed
vaheliti rinnal, liikumatult ja paljajalu keset kabinetti
sünges mõttes nagu sfinks kõrbes.

Ta triibulise buhhaara hommikumantli hõlmad olid
lahti, üle põlvede üleskääritud püksid paljastasid tema
karvaseid, pahklikke, konnasilmades jalgu. Peas oli tal
valge äädikasse kastetud käterätik nagu turban. Musta-
habemeline, kõhetu, tõmmu ja kotkaninaline, meenutas
ta oma liikumatu poosi ja välimusega Mekast tagasi
jõudnud beduiini, kes sügavalt oma mineviku üle järele
mõtleb.

Kuid see ainult näis nii. Kuidas ka Prohhor ei pingu-
tanud, ei suutnud ta oma kildudeks purunenud elu kõiki
otsi kimpu koguda. Tema hingelist olemust läbisid kaks
koordinaati — ruumi ja aja. Kuid mõlemad koordinaadid
olid võltsid. Need ei vastanud ega saanudki vastata re-
aalse tegelikkuse plaanile. Need kui haiguse alus lõiku-
sid risti ja rästi läbi vaimuhaige sonimissfääri. Selle-
pärast tajuski Prohhor Petrovitš nüüd kogu maailma kui
midagi vildakat, kõverdunud, tugevasti küljeli vajunut.
Ega ta muidu kõikuma löönud, silmad suureks ajanud ja
kätega õhku haaranud. Maailm kõikus, moonutas oma
nägu.

Uksele koputatakse. Sisse astus Niina ja koos temaga
veel mitu inimest — kõik omad, tuttavad. Niina läheb
Prohhorit juurde, suudleb teda vaikselt ning külmalt
higist niiskele meelekohale ja käsib Tihhonil siiasamasse
teelaud katta, siis ütleb Prohhorile:

«Ega sa meid ära aja, armas? Me tulime sulle külla.
Me kõik armastame sind ja tahame sinuga sõbralikult
vestelda.»

«Palun väga, ma olen väga rõõmus. Kas konjakit
tõite?» küsib Prohhor Petrovitš teeseldud elevusega,
kuuld kohutava hirmuga. Ta ei usalda enam Niinat,
ta ei usalda nüüd kedagi. Nagu nuuskuritest ümbritse-
tud varas põrnitseb ta hoolega ja äreva kartusega
iga sisseastujat. «Vist ei ole... Vist ei toodud
veel hullusärki,» mõtleb ta kergendustundega ja rahu-
neb.

«Noh, kas pea valutab, Prohhor Petrovitš?» küsib
preester, et ebamugavat vaikust katkestada.

«Jah, valutab pisut,» venitab Prohhor sõrmi meelekoh-
tadele surudes ja turbanit peast kiskudes. «Aitäh, et
tulite. Igav on. Lugada ei saa... Silmad väsivad ära,

silmad on mul nõrgaks jäänud... Ja ka üldse kuulda...»

«Armas Prohhor!... Meid kõiki ja eriti mind kurvastab sinu ajutine haigus,» rääkis Niina väljendusi valides ning oma häälele julgustavaid toone andes. Ta seisab tugitoolis istuva mehe kõrval ja silitab õrnalt ta juukseid. Kuid tema pingutatud näoilme järgi tunneb tähelepanelik isa Aleksander, et mehe ja naise vahel ei ole armastust, et mees on Niinale võõras, et avalikult teda kallistades peab ta end selleks sundima. Tõepoolest hõõgus Niina põsk praegugi veel mehe antud kõrvakii-lust.

«Ma ju tegelikult ei olegi haige,» ütles Prohhor Petrovitš, pehmelt kõrvale hoidudes talle ebameeldivatest naise puudutustest. Ta jälgis ikka veel kahtlustavalt ka teisi külalisi, vaatas tagasi, nagu kartes, kas keegi talle selja tagant kallale ei tungi. «Asjatult peab Adolf Genrihhovitš mind hullumeelseks...»

«Mis te nüüd, mis te nüüd, Prohhor Petrovitš!»

«Ma pole hullumeelne. Ma olen täiesti normaalne inimene... Võin kas või praegu... Aga lihtsalt... Noh... Kas veel vähe ebameeldivusi on... Noh... Selle diakoniga siin. Siis veel politseiülema pea koti sees. See on ju hirmus!... Ma ei ole ju...»

«Kallis Prohhor Petrovitš...»

«Ma ei ole ju kivist... Ma ei ole ju kivist...»

«Armas Prohhor Petrovitš!...»

«Ja siis see Ibrahim... Ma ei saa magada lõpuks...»

«Armas Prohhor... Doktor tahab sinuga nõu pidada.»

«Väga austatud Prohhor Petrovitš,» alustas psühhiaater. «Ma annan teile oma ausõna, et mingisuguseid Ibrahim, mingisuguseid peata politseiülemaid, mingisuguseid Anfissasid ei ole, ei eksisteeri looduses.»

«Kuidas?!» ja Prohhor tõusis püsti, kuid Niina pani ta hellalt jälle istuma.

«Väga lihtsalt, armas Prohhor Petrovitš,» ütles doktor, nihutas tugitooli lähemale ja võttis Prohhori vastas istet. Too vaatas hirmunult Niina otsa ja nihutas end koos tugitooliga ohtlikust naabrist eemale, samal ajal palavikuliselt arsti käsi ja kogu tema figuuri silmitsedes... «Tühi jutt... Midagi pole tal käes — ei nõõri ega hullu-

särki... Ka taskutes pole tal midagi — pintsak on tihe-dalt keha ümber.»

«Esiteks,» alustas Adolf Genrihhovitš, huultega meelit-levalt naeratades, kuid tõsiseid silmi tehes. «Esiteks, Ibrahim-Oglõ on ammugi tapetud. Teiseks lõi teid nuu-diga mitte tšerkess, vaid ninatu lurjus piiritusevedaja. Ta sai haavata ja kihutas taigasse surema. See on fakt.»

«Aga pea? Aga pea?...» sosistas Prohhor hingeldades.

«Pea oli lihtne pettus,» ja arst manas näole teise ilme: tema silmad hakkasid nüüd pilkavalt naerma, suu muu-tus karmiks ja tõsiseks. «Pea — see polnud ju midagi muud kui rohmakalt valmistatud nukupea. Ma ju isik-likult nägin,» ja nagu kõiki tunnistajaks kutsudes pöör-dus ta väarikalt istuvate külaliste poole. «Kujutlege, här-rased... Inimese silmade asemel olid sellel härja sil-mad, vurrude asemel — orava sabad. Ha-ha-haa!...»

«Ha-ha-haa!» hakkasid ka kõik teised viisakalt naerma.

Naeratas kibedalt ka Innokenti Filatõtš Gruzdev, kuid hakkas samas hirmunult sosistama:

«Issand, heida armu, issand, heida armu!» Rusutud viimastest sündmustest ja nähes neis jumala karistavat kätt, tundis ta kogu oma olemuses mingit segadust.

Prohhor Petrovitš, kuulates arsti valelikku hääletooni ja külaliste viisakat, tagasihoidlikku naeru, heitis kahtlus-tavalt karmi pilgu kõigile ning vaatas üha sagedamini ja sagedamini tagasi, tundes igatsust oma truu Tihhoni ja kahe ihukaitsja — Kuzma ja Pjotr'i järele.

«Kas te võite mulle seda nukupead näidata?»

«Kahjuks, Prohhor Petrovitš, on see vastik asi hävita-tud. Niisiis...» hakkas arst kiirustama, et võtta pere-mehelt vastamisevõimalus. «Niisiis, kogu asi seisab sel-les, et teie närvisüsteem on erakordselt pingul aastaid kestnud üleliigsest narkootiliste ainete kasutamisest ja pingerikkast tööst ning selle tulemusena — kehvast unetusest. Aga teie, mu auväärne sõber, ei taha mind üldse kuulata, nagu oleksin ma mõni takuruunaja või soolapuhuja. Ja ei taha minu kirjutatud ravimeid võtta, mis annaksid teile algul sügava une ja siis ka täieliku tervenemise. Kas te ei leia, et te sellega mind rängalt solvate?»

Arsti tähelepanelikult kuulates muutus Prohhor Petrovitš täiesti normaalseks: ta erutatud silmades särasid jälle arukus ja tahtejõud. Niipea aga, kui ta oma tähelepanu nõrgendas, hakkasid tema silmade ees uduses pimeduses uuesti segased nägemused maad võtma.

«Ma saan teist täiesti aru, doktor. Kuid saage, jumala pärast, ka teie minust aru!» ütles Prohhor oma õlgadelt mahalibisevat hommikumantlit kohendades ja surus sõrmeotsad vastu rinda. «Ma olen füüsiliselt terve. Ma pole nõdrameelne. Ma ei taha nõdrameelseks saada ja loodan, et ma selleks ka ei saa. Mu hing on haige... Saate aru — hing! Kuid ma pole põrmugi vaimuhaige, missugusena võib-olla paljud tahaksid mind näha. (Ta pilk libises silmad mahalöönud Niina näole.) See on esiteks. Teiseks: seda haigust, mida ma põen, põen ma juba ammust ajast, noorusest peale, seda meditsiiniliste vahenditega ravida ei saa. Minu haigust võib ravida mitte psühhiaater, vaid Sinilga... See tähendab... Ei, ei, mis lora ma ajan!... Ma tahtsin öelda: mind võib aidata mitte psühhiaater, vaid julge kirurg. Ja see kirurg olen ma ise!» Ja Prohhor Petrovitš lõi oma hommikumantli hõlma lahti ning katsus käega, kas kinžall tema vasakul küljel on alles.

Vahetati pilke. Niina naksutas sõrmi, liigutas ennast ja ohkas. Tekkis vaikus.

Tihhon tõi sisse hõbedase samovari, mis juba kees. Niina pani tee tõmbama. Samovar laulis oma kärarikast laulukest.

«Härrased! Olge lahked. Prohhor, kas tohib kallata...»

Teed jooma istuti pingelises hämmelduses. Istus ka Prohhor Petrovitš.

Isa Aleksander nihutas teeklaasi endale lähemale, tõmbas tubakat ninasse. Prohhor hakkas piipu suitsetama, olles pannud klaasi kolm lusikatäit vabarnakeedist ja kuus tükki suhkrut.

«Ma armastan magusat,» ütles ta.

«See on hea,» haaras sellest kinni Adolf Genrihhovitš ja võttis vestitaskust pulbrit. «Kas teil külm ei ole?»

«Ei! Kuid siiski mõnikord käivad mul külmavärinad üle.»

«Magus on organismile kütteaineks, mis keha soojendab.»

«Viina ma ei taha. Aga rummi jooksin.»

«Parem jooge vaat seda,» ja arst raputas paberi sees pulbrit. «Jäate rahulikult magama ja homme olete tubli poiss.»

«Kuulge, doktor...» lausus Prohhor ja hakkas ägedalt teeklaasis lusikat liigutama. «Teie oma rohtude ja muinasjuttudega härja silmadega nukupeast ajate mind tõepoolest hulluks. Ja miks te kõik siia, minu juurde tulite? Milleks? Kas ma ise poleks võinud tulla söögituppa teed jooma?» Ta kergitas kulme, kortsutas otsaesist ja haaras meelekohtadest kinni.

«Mu hea, armas Prohhor,» alustas Niina meelitleva häälega, kui oli kiiresti kõikidega pilke vahetanud. «Meie, sinu sõbrad, tulime sinu juurde ühe suure asja pärast.»

Prohhor viskas uhkelt pea kuklasse ja tõmbas valvsalt silmad kissi. «Ah-haal!» mõtles ta. «Seal ta nüüd on... Juba algab!» Ja kompas kinžalli. Kõik jäid talle üksisilmi otsa vaatama.

«Adolf Genrihhovitš käib visalt peale, et sa pikemaajalisele reisile lähleksid.»

«Ja-jah, Prohhor Petrovitš! Kinnitan teile, et ma seda otse nõuan.»

Prohhor raputas pead nagu halvatu ja hüüdis:

«Kuhu?! Kas hullumajja?!»

«Mis te nüüd, mis te nüüd!» hakkasid kõik tema peale kätega vehkima.

«Ma saadan ise teid kõiki pikaajalisele reisile!» karjus Prohhor neid kuulamata. «Mitte mina, vaid teie olete hullumeelsed! Oma härja silmadega ja orava sabakestega. Jaa, jaa, jaa!...»

Tema käed hakkasid värisema ja hüplema, nagu laualt midagi otsides ja mitte leides.

«Rahustuge, Prohhor Petrovitš!»

«Rahustu, armas!»

Vait jäänud samovar piuksatas äkki ja hakkas uuesti oma laulukest ümisema. Prohhor raputas ägedalt pead ja ajas kõrvad kikki. Ta kuulis kamina juurest Sinilga häält.

«Noh, ma kuulan teid,» ütles Prohhor Petrovitš, kui oli toibunud ja kurd tema kulmude vahelt kadunud.

«Armas Prohhor. Sind ei viida hullumajja, vaid sa sõidad ise, kuhu sa tahad ja kellega sa tahad. Kas Itaaliasse, Veneetsiasse või Aafrikasse.»

«Aga minu ettevõtted?» küsis ta ükskõikse, kõiki imes-tama paneva tooniga.

«Kõigepealt tervis ja siis ettevõtted, mu ülikallis Prohhor. Ettevõtteid hakkab juhtima mina, Innokenti Filatõtš, mister Cook ja insener Abrossimov. Usu mind, ettevõtted ja meie ühised huvid ei tohi kannatada,» ütles Niina Jakovlevna. «Ja peale selle on meie ustavaks nõuandjaks meie kõigi poolt armastatud hinge-karjane isa Aleksander.»

Preester pani klaasi käest, võttis ilusa hoiaku ja tegi Prohhor Petrovitšile kerge kummarduse. Prohhor vaikis, mõtles järele. Et survet tugevdada, asetab Niina Jakovlevna oma briljantsõrmusega käe Innokenti Filatõtši õlale ja lisas naeratades: «Aga meie peamiseks abiks ning juhatajaks hakkab tema. Ta on tark, osav, kogunud ja me armastame teda kõik.»

Innokenti Filatõtšil läks suhkur kurku, ta punastas, oli pisarateni liigutatud ja hakkas võluva perenaise kätt suudlema; suurema tänu väljendamiseks naksas ta oma võltshammastega proua valget lõhnastatud käekest.

«Noh, mis siis ikka, Nilnake,» vastas Prohhor niisama kõlatult ja leplikult, kuulatades paljusid salapäraseid hääli, mis tema kõrvades kostsid.

Samovar turtsus, piuksus, ümises ja tinises ning segas kõnelemist. Niina tõmbas kätte samovari toru peale.

«Ma olen nõus. Sõitke, sõitke. Kuhu aga tahate ja kellega tahate. Kas Sinilgaga või Šapošnikoviga. Aga mina sõidan juba homme teie juurest ära. Kuhu tahan, sinna ka sõidan,» pomises Prohhor, jätkates salapärase häälte ning tohuvabohu kuulamist. Kuid äkki välgatas ta silmades mõistus ja ta ütles väga selgelt:

«Kuule, Niina, aga kuidas on. Piiteriga, kuidas on Moskvaga? Missuguseid korraldusi on Kaupmeeste Panga telegrammide tagajärjel tehtud? Kas vekslite tasumiseks on sularaha leitud? Kui masinaehitustehas oksjonile läheb, on üldine krahhi möödapääsmatu: meie

ettevõtted võtavad teised endale, toosama Priperentjev oma kambaga. Oh sa kurat küll! ... Raudtee ehitustööd ei kõlba kuhugi. Hilineme! Kõiki peab taga ajama, taga ajama ... Ei, ma lähen hulluks. Kas sa saad sellest aru?»

«Armas Prohhor, meie asjad pole ju nii halvad,» tahtis Niina alustada, kuid Prohhor katkestas teda kohe. Ta kõneles kiiresti, valju häälega, elavalt, külma läikega silmades ja elava miimikaga kõhnunud näol.

«Ütled, et asjad ei ole ju nii halvad?» küsis Prohhor ning heitis tormakalt hommikumantli hõlmad lahti ja siis uuesti kinni. «Eit!» Siis lõi klaasiga vastu alustassi. «Aga kas sa ka tead, eit, et kahesaja versta kaugusel meist on kaupmehenäru Malõh endale suure saeveski ehitanud? See on raudteemagistraalile lähemal, laudad läksid kohe poole odavamaks ja mina kannan kohutavaid kahjusid ... Ja kas sa tead, tarkpea, et sellele varg-kambale anti kaksteistkümmend tuhat tessatini ehitusmetsa tagavaradest, mis pidid kuuluma minule? Ma lööksin kohe maha selle Priperentjevi! Ta jagab vaskule ja paremale igasugustele tšinovnikutele altkäemakse, aga mina istun ahju peal ja haigutan. Kas sa tead ka, et Moskva koosner Strahhajev avas Bolšoi Potokil oma kokkuostupunkti, et tunguusidelt karusnahku üles osta? ... See tähendab, et igalt poolt, igalt poolt, igalt poolt visatakse mulle silmuseid kaela. Siin lähed tahes-tahtmata peast ogaraks ...»

Niinal hakkas kuum: kõik Prohhoori märkused olid sõna-sõnalt õiged. Ja ta küsis hädise häälega:

«Kes sulle seda kõike on luisanud?»

«Ferafont, vaat kes! Ta ei valetanud, ta kõneles tõtt ja tõi mulle ka viina. Tema ei hakka valetama — sina valetad ja teie kõik valetate, aga tema mitte ... Kutsuge Ferafont minu juurde, saatke talle järele. Kus ta on?»

Prohhor vaatas põletikuliste, punaste silmadega ühe otsast teise otsa ja ootas, mis nad Ferafontist räägivad.

Inimesed aga olid äärmiselt kohkunud, nad vaikisid. Isa Aleksander tõmbas vahetpidamata tubakat ja nuuskas nina. Innokenti Filatõtš nohises murelikult ja pilgutas niiskeks muutunud silmi. Psühhiaater suitsetas sigarit ja puhus õhku suitsurõngaid.

Prohhor Petrovitš viskas jala üle põlve, pöördus pisut kõrvale, ohkas ja ütles kahetsevalt pead vangutades:

«Kõik sinu juhatajad ja abilised annaksin ma ära ühe insener Protassovi eest.» (Innokenti Filatõtšil läks jälle suhkur kurku ja preester kortsutas kulmu.) «Andrei Andreitš, kus sa viibid, vasta mulle! Mul ei oleks poolest kuningriigist sinu jaoks kahju! Sinuta olen ma — kadunud...»

Niina võttis kiiresti taskuräti, tema käed hakkasid veel rohkem värisema.

«Teda pole... Teda pole...» kinnitas ta erutatud ohkeid alla surudes. «Ta ei tule enam iialgi, iialgi meie seltsi!»

«Surnud?» Prohhor kergitas kulme.

«Jah! Surnud. Vähemalt minu ja sinu jaoks.»

Isa Aleksandri punaste vurrude all vilksatas vaevu märgatav naeratus. Niina langetas pea, pingutas ennast, et mitte teiste juuresolekul nutma puhkeda.

«Ja-jah!... Ma olen nõus, ma olen nõus,» pobises Prohhor. «Mina ju, Niinake, sa mõistad küll, kasumite järele nüüd enam ei jookse. Kui see nurjatu Priperentjev võttiski minult ära kõige rikkama kullakaevanduse — ma vilistan selle peale... Mis see minu hariduse juures maksab... Ma andsin talle vastu lõugu. Ta on vale-mängija. Aga Protassovist, Andrei Andreitšist, on kahju. Vähk? Ajasid hauda? Isake, võtke vaevaks ja pidage kohe hingepalve. Kus meie hunt on? Ma olen nõus, ma olen teie kõigiga täiesti nõus.»

«Võib-olla olete nõus ka selle pulbri sissevõtmisega?» küsis laialt naeratades kuutaoline tohter.

«Olen nõus. Andke siia. Kas kohe? Kuidas, kas veega?» Prohhor puistas pulbri tee sisse ja jõi ära, öeldes: «Joon tunnistajate juuresolekul. Pidage seda silmas, mu härrased, kui ta mulle mürki andis!»

«Ha-ha-haa!» pahvatas arst ülespuhutult naerma.

«He-he-hee,» naersid talle viisakalt kaasa teised täiesti äraväsitatud tunnistajad-külalised.

Tihhon astus Niina juurde, kummardas end tema ette ja sosistas kämbлага suud varjates talle kõrva:

«Proua, üheks silmapilguks.» Kuid kamina juures sosistas ta ärevalt: «Isa diakon suvatsevad piinelda.

Nagu kavatseksid surema hakata. Praegu just telefoneeriti...»

Niina astus laua juurde murelikult nagu must vari:

«Noh, armas Prohhor, head ööd! Ole mõistlik. Küll kõik läheb hästi!»

Kõik tõusid ja ohkasid kergendatult:

«Head ööd, head ööd!»

Arst ütles jumalaga jättes:

«See oli morfiumipulber. Kaunis suur annus. Kaheksateistkümme tundi magate. Ja kõik on nagu käega pühitud.»

Külalised lahkusid. Prohhor Petrovitš pobises: «Tobu... Mul ei ole mitte morfiumi tarvis, vaid viina...», paiskas akna lahti, pistis kaks sõrme kurku ja puhastas mao. Pühkis silmist pisarad. Vaatas Nikolai II portreed. Äkki näis talle, et portreel on tsaari näo asemel tema solvaja Altõnovi, Piiteri kaupmehe nägu. Ta vaatas Prohhorile otsa nagu elav inimene, ülbelt silmi pilgutades.

«Ah sina! Raisk!» käratas Prohhor. «Ptüi!»

Altõnov hakkas portreel naerma, kahmas habeme pihku ja pühkis sellega nina.

Prohhor haaras portreele kõõritades laualt sangapidi samovari ja virutas sellega kõigest jõust vastu seina, portree pihta. Samovar kräuksatas valusalt ja läks laperguseks.

Tihhon jooksis ehmunult sisse. Kamina taga kiljus ja vallatles tohuvabohu.

Niina tuli koju nutetud näoga: kell kaks öösel suri diakon Ferapont.

Niinal seisis ees palju ebameeldivusi: diakoni surma põhjuseks oli Prohhor Gromov. Kui ta diakonit tulistas, olles ise normaalne, tuleks ta kohe areteerida nagu mõrtsukas. Kui tal aga oli hullumeelsuse hoog peal, ei ole ta vastutav. Koduarst kaldub arvama, et Prohhor Petrovitš on peaaegu terve, kuid põeb pikaldast joomahullustust. Psühhiaater Appertseptsius leiab haige hingelise seisukorra tugevasti puudutatud olevat: haiges vahelduvad äkilised tõvehood teadvuse püsiva ja täieliku selginemisega. Tema arvates vajab haige alalist meditsiinilist järelevalvet ja ranget režiimi.

Kohtu-uurija aga (temale langes osaks suur rahaline altkäemaks), on diakoni asjus seni silmad ja kõrvad sulgenud. Olenevast sellest, kui palju talle hiljem antakse, võib ta, kui on paras aeg, riskeerides karjääri ja isegi vanglaga, teha nii, et Prohhor Petrovitš tunnistatakse täiesti hullumeelseks.

Kui Prohhor Petrovitš tunnistatakse terveks, tuleb Niina Jakovlevnal kullaga üle puistada kohtunik, uus pristav, prokurör ja ka mõningad kubermangu võimused. Ja-jah! Niinal oleks palju kasulik, kui Prohhor tõepoolest hullumeelseks tunnistataks. Kuid seda soovida on ebainimlik ja patt jumala vastu.

Niina teadvus kõikus nagu pendel, lõhestades tema hinge. Niinal on kohutavalt kahju nii kadunud diakonist kui ka Manetškast, kellele ta määras eluaegse pensioni, kahju on ka röövlite poolt tapetud Fjodor Stepanõtšist ja isegi orvuks jäänud Nadenkast. Kuid kõige rohkem on tal kahju unustamatust sõbrast Andrei Andrejevitš Protassovist.

Kahvatuks muutunud huuli kokku surudes võtab ta kirjutuslaua mapist tundmatu inimese kirja ja loeb seda, ise üleni lõdisedes:

«Väga austatud Niina Jakovlevna! Teile kirjutab täiesti tundmatu inimene, keegi vandeadvokaat, insener Protassovi juhuslik kaasreisija. Ta areteeriti ootamatult Ufaa jaamas, haigena ja rusetuna, sandarmiohvitseri poolt. Me kokkusime mõlemad nii ära, et ta ei jõudnud minu kätte anda ja mina ei taibanud ära peita tema väikest kohvrit kirjadega. Meie Andrei Andrejevitšiga olime vagunis koos kolm ööd-päeva ja saime suurteks sõpradeks. Meie vaated ja ühiskondlik tegevus langevad ühte. Harukordselt õilis inimene. Areteerimisel andis ta mulle sandarmi loal Teie aadressi (sandarm oli nii taktitundeline, et teda ei huvitanud isegi selle läbilugemine). Teatades Teile sellest väga kurvast sündmusest, pean ma oma kohuseks...» jne.

Niina tahtis Veerakese juurde magamistuppa minna. Kõik oli talle nüüd võõraks muutunud.

«Ah härra isake!» noomis vana Tihhon oma peremeest, seesmiselt tema peale vihane olles. «Näete, tsaari portreekese suvatsesite puruks lüüa... See on ju impiraator ise! Noh, portree peale muidugi sülitame, aga samovarist on kahju!»

«Mine maga, taat,» ütles Prohhor raskesti hingeldades, silmades rahutus. Temas tormitses viha Altõnovi, iseenda ja kogu maailma vastu. «Ma tegin seda rumalast peast. Tuli miisugune fantaasia...»

«Lubage mul siin pisut suigatada. Vaat seal nurgas, ahju juures, viskan kasuka maha.»

«Miks?» ja Prohhor seadis kiiresti kõrvuti tugitooli ja kolm tooli. «Heida siia, vanataat. Ja too konjakit... Tahan napsi võtta.»

Tihhon pilgutas tänulikult oma vesiseid silmi ja ütles:

«Konjak on keelatud... Kuidagi ei saa.»

Morfiumiga, mis oli jõudnud siiski verre imbuda, uimastatud Prohhoril kumisesid kõrvad, tõmbles parem suunurk, pea muutus raskeks ja nõudis puhkust. Ta avas aeda avaneva akna, mähkis enese tihedalt sooja hommikumantlisse ja istus akna alla toolile.

Üleni tähti täis noor öö heitis ülevalt valgust ja külma. Prohhor tõstis silmad taeva poole. Üleval säras kõik. Taevas oli tihedalt täis kuldseid tähti. Läbi poolraagus viljapuude läikis hõbedase kuu külm sirp.

Prohhor oleks tahtnud, et tal oleksid tiivad. Oleks tahtnud lennata üles kõrgele nende Altõnovite, hullumajade ja Ibrahim-Oglõde juurest. Ta oleks tahtnud jäädavalt maha jätta maakera ja need koirohuna kibedad eluaskeldused. Rõõmustades miisuguse haruldase hinge õilistava meeoleu üle, meenus talle kõik, mida taeva saladustest oli jutustanud Šapošnikov, kõik, mida ta hiljuti oli lugenud Flammarionist. Ta vaatas kaua, unistavalt nagu armunud neiu tähtede rahulikku vilkumist. Fantastiliselt kaunis, kuuvalguse rüüsse mähitud Uraania viirastus liikumatusse tardunud Prohhorile, noogutas talle taevasest seltskonnast oma tähekujulise peaga, kutsus teda sinna, teisele poole maakera, väljapoole nähtava maailma piire. «Kohe... Teleskoop! Tarvis Tihhoni öelda, et ta teleskoobi... Kohe, kohe.» Kuid morfiüm nõudis oma: aju täitus tinaraske unega, õndsalik

vaikus süleles teda õrnalt ja Prohhor Petrovitš kaotas teadvuse.

«Poisid, võtke sülle, kuid ettevaatlikult... Viige kuštile,» kamandas Tihhon akent sulgedes. «Vaata kui palju külma sisse lasknud.»

Pjotr ja Kužma tõstsid rahulikult hingava peremehe ettevaatlikult üles ning asetasi ta määratu laiale kuštile, kuhu oleks vabalt võinud mahutada kaksikümmend meest.

Tehti ettevalmistusi diakon Ferapondi ja Fjodor Stepanõtš Ambrejevi homseteks matusteks. Tislerid askeldasid diakoni tohutu suure ja politseiülema pisut vähema puusärgi valmistamisel. Politseiülema keha jäigi üles leidmata. Otsustati pea külge kinnitada sobiva välimusega topis ja politseiülem homme täie pidulikkusega õigeusu kiriku kombe kohaselt maha matta.

Aga oh õnnetust! Preester ei nõustunud neil mure- ja leinapäevadel miski hinna eest väetikest Aleksandrit ristima. Ilja Petrovitš Sohhatõh sattus sellepärast täielikku meeleheitlusesse: kõik oli ju valmis keedetud, palju toite valmistatud, aga mis kõige tähtsam — kutsed üle kogu maailma laiali saadetud, ja vaat sulle nüüd — sürpriis! Ta oli vihane diakoni peale, et too paar päeva varem ei osanud surra, oli vihane preestri peale, et see keeldus täna tema lapse ristimisest.

«Mõni asi — inimene suri! See pole kõneväärtki. Kogu maailmas sureb statistika järgi igas sekundis kuus inimest. ... Aga kuhu me paneme oma pirukad ja tarretises sterletid? Kas anda kerjustele ja koertele või? Ptüü! Pärast seda muutud tõesti usuvastaseks.»

Prohhor Petrovitši hommik saabus alles kell kuus õhtul. Kuid pikaajaline uni täis painajalikke unenägusid ei kosutanud teda. Algasid esimesed hämarad sügispäevad. Prohhor peas oli tohuvabohu. Ta hing pulbitses ja, kuna seal kõik vildakas oli, langes segadusse. Polnud tahtmist ennast pestagi. Kõik oli vastik, jälk. Prohhor Petrovitš käskis kardinad akende ees alla lasta.

«Surmal ei ole kuju, kuid kõik, mis kannab maiste olevuste ilmet, neelab ta ära.» Nii ütleb Lucifer Byroni «Kainis».

Kuid see on ainult pool tõtt. Igal surmal on oma kuju, oma pale ja käitumine.

Juhtub nii: kukud, ahhetad ja — sind polegi enam. Korraga, silmapilkselt.

Vahel tuleb surm tudiseva eidekesena. Ta on täis raskeid haigusi, täis sinepiplaastreid ja plaastreid nagu talumehe paigatud kuub. Seljas kott, mis on täis pudeleid tilkadega, topsikesi salvidega, koti peal on ebaterve sõna «Apteek». Inimene ei saa enne ära surra, kuni ta pole tilgaviisi kõiki neid ravimeid ära tarvitanud. Siis ajab jalad sirgu — ja sureb.

On veel maailmas niisugune surm, millele keegi ette valmistada ei tea, ta on äkiline nagu pikne. «Laiali minna!» Signaalisarv! Ja — kogupauk, kogupauk, kogupauk! Laipade virn... See kurb surm on väga solvav. See surm läheb ajaloo lehekülgedele.

Või jälle: elab inimene õitsva tervise juures, sööb piisavalt, purjutab, suitsetab, määratseb, kiusab loodust, muudab öö päevaks ja päeva ööks. Ja see ei tähenda talle midagi: ta ei murdu, ta on tugev nagu tamm. Ta on surematu! Aga siis seal kusagil, mao juures, hakkab ussike igavust tundma: närib ja närib. Mis? Kahjuks — vähk. Kirurgi nuga, aastake puhkust ja — surm... Too surm on nagu tasa juurdehiilinud koer: «H-am!» — ja te jahmatate.

Vahel harva juhtub ka nii: kaks posti ristpuuga, mõned ülevisatud nõõrid silmustega. All — ühine auk. Kaaslased on õnnelikult üles poodud. Kuid ühe nõör katkes, ta kukkus auku ja karjub: «Ärge mind elusalt matke!» Logardite jõuk tormab elava laiba juurde, kisades: «Süütu, süütu!» Kogupauk õhku — jõuk jookseb laiali, ja kuul — pauh! — lõpetab süütu elu. See surm on punane. See on kohutav ainult nõrkadele.

Juhtub nii: inimene hakkab uppuma. Ta võitleb meeleheitlikult appi karjudes lainetega. Taevas lööb kõikuma, kogu elu, kogu maailm hakkab kaduma. Kisa jääb üha

nõrgemaks, üha viletsamaks, kuid abi ei tule ega tule. Siis meeleheitlik karjatus ja — lõpp. See surm on halastamatust halastamatum.

Mõnele tuleb surm nagu kirvehoop, noalöök või revolvipauk.

Kuid pole kohutavamad surma kui surm puusärgis, raske mulla all, kui ellu ärkab magav «laip» kohutavaks hirmuks ja kohutavaks piinaks iseendale ning uueks surmaks, mis on kibedam kui esimene. Parem oleks olnud sellel inimesel maailma mitte sündida.

Kohutav on suremine, aga võib-olla on sündimise hetk veelgi kohutavam. Kuid mitte ükski inimene ei ole suuteline ütleva ega ütleni: «Milline on mu surm?»

Kõik surmad on kardetavad, õudsed ja halastamatud.

Muuseas, kuipalju on inimesi — niipalju on ka surmasid. Kõikidest ei jõua rääkida. Ja pole tarviski...

Kirjeldagem siis Prohhor Gromovi viimaseid päevi, tema viimast põgenemist surma — ja lõpetame sellega romaani leheküljed.

Oma vähestel mõistuse selginemise hetkedel saavutas Prohhor Petrovitš erakordse vaimujõu ja andis enda «minale» ereda hinnangu.

Siin on üks dokument, mis hiljem leiti Prohhor Petrovitš Gromovi isiklike asjade hulgast. See kirjutus annab teatud määral võtme tema ebahariliku loomuse lahtimõtestamiseks. Toome selle tervenisti ära:

«MOTE MOTTE MÖTETEST EHK MINU PAHUPIDI PÖÖRATUD MINA

Kes ma olen, koletis koletiste hulgast? Ma ei usu mitte midagi ega mitte kedagi. Mul ei ole jumalat ega kuradit. Ma ei ole ratsionalist nagu Protassov, sest ma ei usu mõistusesse. Ma ei ole materialist, sest ma ei ole küllaldaselt haritud ja ma ei viitsi ka uurida kõike seda aineehituse pudi-padi. Ma ei ole sotsialist, sest ma armastan ainult iseennast. Ma ei ole monarhist, sest ma olen ise endale jumal ja tsaar.

Võib-olla austan ma inimest kui niisugust? Ei. Sentimentaalsus ja ilatsemine on mulle vastikud. Üksikutesse isikutesse suhtun ma kas külmalt või õelalt. Ja alati —

kahtlustavalt. Ma hindan ainult neid inimesi, kes on mulle kasulikud, ja hindan neid seni, kuni nad mulle tarvilikud on.

Ma ei armasta kedagi ja ma ei usalda kedagi. Ma armastasin kunagi piiritult Anfissat ja usaldasin teda, kuid surmasin ta. Ma armastasin ja usaldasin Ibrahimi, kuid reetsin ta. Ma armastasin hunti, kuid ka tema hakkas mind vihkama.

Mul ei ole sõpru. Iialgi, kogu elu kestel pole mul sõpra olnud. Mul ei ole naist, mul on ainult Niina, keda ma kavatsesin tappa. Tõsi küll, mul on tütar, kuid minu igapäevases elus ei ole ta muud kui ükskõikse imetluse objekt, teda ei ole mulle tarvis.

Kuid kes ma siis olen, kas tänapäeva inimene? Tunnetu kivi või kalju? Ei. Ma olen halvem kui kalju, kasutum kivist: kalju seisab, nagu ta on seisnud, ta on elu vastu passiivne, mina aga tegutsen, ma olen üleliia aktiivne.

Minu hinges on stiihiline enesearmastus: ma olen enmast alati maailmale vastandanud, ma võitlesin maailmaga, mina — jõuetu ussike — tahtsin maailma võita. Ma olen uhke, ma olen upsakas, ma olen julm ja halastamatu. Ma võin kirvega oma isa pea lõhki lüüa, ma võin habemenõaga läbi lõigata... (Lause on jäänud lõpetamata.)

Ma ei usu õiglusesse, ma ei usu siirusesse, sõprusesse, kohusetundesse ega ausse. Ma ei usu, et on olemas headus, inimese omakasupüüdmatu armastus inimese vastu. Ma ei usu midagi.

Mina, tänapäeva inimene, ei usu mitte midagi, mitte midagi: maailmas pole seda, mida võiks uskuda. Kindel on ainult surm. Ja nüüd mina, Prohhor Petrovitš Gromov, tehes oma kolmekümne kolme aastase elu lõppkokkuvõtet, teatan iseendale: ma usun ainult surma, ainult surma nagu päästjat igasugusest usupuudusest.

Ja-jah... Prohhor Gromov on hulluks läinud, Prohhor Gromovit pole olemas. Möödub veel hetk ja ta hing lendab võpatades igavesse pimedusse. Häda, häda Prohhor Gromovile!... Pole kedagi, kes teda mõistaks, kellel temast siiralt, kogu südamest kahju oleks. Ta poleks pidanud siia maailma sündimagi. Häda Prohhorile...

Jah, õigus, õigus... Ma lugesin kunagi ja kriipsutasin oma mõtetes alla, ning nüüd meenusid mulle need sõnad. Shakespeare ütles kord minu kohta: «Midagi peale mälestuse pole järele jäänud sellest, kes sa olid, et suurendada su piinu sellepärast, kes sa nüüd oled.» Noh, mis seal parata... Mul pole sellele midagi juurde lisada.

(Edasi on kirjutuses neli tihedalt mahatõmmatud rida. Ja veel allpool lohakalt joonistatud kongisninaline habemes nägu, vist Ibrahim-Oglõ paljas pealagi, kohutavad silmad. Ja veel allpool — suur must madu ajab loogeldes väikest põgenevat mehikest taga. Siis — jälle tekst.)

Kuid pea, pea! Kunagi taigas, rõövlite keskel, ütlesin ma prokurörile... Jaa, jaa, ütlesin. Ütlesin talle, et nooruses oli ka minul hea süda, siis olid mu mõtted selged, kavatsused puhtad...

Mida sa nüüd vajaksid oma hingerahuks, Prohhor? Et hingerahu saada, Prohhor, peaksid sa oma nooruse juurde tagasi pöörduma, elava Anfissa oma südamesse võtma, ennast igaveseks temaga ühendama. Kuid Anfissat pole, mineviku juurde tagasiteed pole, on jäänud ainult närv igatsus Anfissa järele, ja sina, Prohhor Petrovitš, oled surnud. Tähendab, vanataatide sõna on õige: ela ja vaata ka tagasi.

(Edasi tulevad lõppfraasid. Need on kirjutatud kuidagi teistsuguse käekirjaga. Tähed on suured, teravad nagu kinžalli löögid. Kõik read on tihedalt maha kriipsutatud. Lõppu on alles jäänud hüüumärk nagu ussinõel, nagu oda surmav löök: sulg on murdunud ja pritsmeid pildunud. Nähtavasti lõppes siin depressioon, hing tõusis keeldes ja langes meeleheite kuristikku.)

Olgu neetud üsk, kes mind on sünnitanud! Olgu neetud maa, kes mind halbade kiusatustega on ahvatlenud, olgu neetud taevas, et mulle palumatult abi ei saanud! Surm, surm, tule ja võta mind!»

(See väärtuslik inimlik dokument, olgugi et pole dateeritud, kuulub ekspertide arvates Prohhor Petrovitš Gromovi vaimuhaiguse kulminatsiooniga.)

Ja veel on leitud Prohhoori lõpetamata kiri:

«Niina, kui ma pean tõesti enda tapma, siis tea, et

Prohhor Gromov karistas ennast selle eest, et mitte tema ei võitnud elu, vaid elu võitis tema. «Kõrkus, kõrkusekene on sind nahka pannud,» ütlesid mulle erakud. Jah, see saatanlik kõrkus ei lase mul minu ettevõtte täielikku krahhi üle elada. Krahhi langes ootamatult, uskumatu kiirusega mu peale. Ja nüüd on Prohhor Gromov, geenius äri alal, puruks muljutud. Antud momendil...»

Mister Cook nägi hiljuti Gromovite majas temale eraldatud kolme tuba, isa Aleksandri ruumide kõrval. Mister oli rabatud ja liigutatud oma uue korteri toredusest. Ta ise sosistas: «Kolossaal, kolossaal,» aga oma mõtetes kaalutles ta: «Mistress Niina armastab mind kindlasti: mister Gromoff kärbab varsti, Protassovit pole ka enam olemas. Ergo: mina, insener mister Cook, saan kõikvõimsaks isandaks.» Ta muigas ning talle meenus vanasõna, mille ta oli kuulnud toapoiss Ivani käest: «Ühtedel suurpaast, teistel võinadal.» Ei, ütle, mis sa ütled, aga neeger Harry on suur südameste tundja ja ennustaja. Elagu ülemaailmne hiromantia!...

Vaimustatud mister Cook tuli tantsides koju. Käskis lauale tuua samovari, Ameerikast saadud rummi- ja viskipudeli. Nokastanud olekus ei osanud ta õieti hääldada, Ivaniga rääkides kortsutas tähtsalt otsaesist.

«Homme tulevad kuus talumees, hakkavad kandma minu asjad Niina Jakovlevna majja. Ma tellin sulle, Fan Fanõtš, kuldliivree ja panen palka juurde. Oo!»

Ivan ajas laialt naeratades hambad irvi, neelatas tänuhulikult sülge ja liigutas kõrva. Kuid siis kõlas ootamatult kell, kostis seelikute kahin ja lopsakakehaline Nadenka istus ilma mister Cooki tervitamata ja ilma kutsumata teelauda. Mister Cook kergitas küsivalt kulme ja jõllitas külalise peale pooljoobnud silmi.

Aga vaat mis Nadenkaga juhtus. Nutnud pan Partševski rinnal ära oma vähesed lesepisarad, oli ta valmis andma noorele ilusale mehele käe, südame ja kogu tapetud mehe poolt kokkuröövitud varanduse. Kuid Partševski oli nupukas: ta teadis päris kindlasti, et see tund ei ole kaugel, mil suursugune pani Niina annab talle samuti oma käe, südame ja kogu mehe poolt kokkuröövitud

tud varanduse. Partševski ja Nadenka vahel tekkis tormiline stseen: Nadenka tegi ettepaneku, sellele järgnes keeldumine, siis uus ettepanek ja uus keeldumine, siis ähvardus, hüsteerika, kiljumine, kaks kõrvakiilu, vastu löök kaela pihta, karjatus, uks — ja Nadenka lendas uksest välja...

Jah, peab ruttama, muidu võib hea juhuse mööda lasta. Seal läks tal luhta, siin aga veab ta enda välja: Nadenka juba teab, kuidas seda meretagust kalkunit «mister Kukišši» hirmutada.

«Ära jõllita oma välismaiseid silmi,» ütles ta äkki rumalaks jäänud peremehele karmilt. «Tahad Gromova juurde kolida? Ma kolin sind nii, et sa vanglas mädaned!... Sa elasid minuga. Sa pead minuga ka abielluma. Ma pöördusin kohtuniku poole, ta vaatas seaduseraamatust järele. Seaduse järgi — kas tahad või ei — pead abielluma.»

Mister Cooki alumine huul vajus naljakalt rippu, sigar kukkus suust, tihedad tedretähed tema näol hakkasid läbi puudri paistma.

«Väga austatud Nadja, ma ei kavatse ühelgi juhul abielluda. Oo, ei... See on juba liig... Rumal, rumal!»

«Sa elasid minuga? Elasid! On tunnistajaid. Ma olen sinust rase. Näed?» ja Nadenka tõusis püsti, ajas kõhu ette ja viskas pea väljakutsuvalt selga.

Mister Cook heitis lese ülemäära suurele kõhule põlastava pilgu, hakkas nohisedes ähkima ja sosistas:

«Kolossaal, kolossaal, oo, oo!...» ja käratas siis karmilt: «Kuid selle projekteeris ju mister Partševski! Oo, jaa, oo, jaa!... Mind juba alt ei vea!! Ei, ei, ei!»

Siin jõi mister Cook ühe sõõmuga tühjaks klaasitäie viski ja rummi segu. Rummi jõi ilma pakkumata ka Nadenka.

«Tobu,» ütles ta, kergelt oma soolatüügast näppides. «Vladik Partševskit ei olnud sel ajal siingi. Aga et sina minu juures jõlkusid, teab igaüks. Pärast seda, kui sa öösel minu juures olid, teatasin ma juba teisel päeval sellest kohtunikule. Meie seaduse järgi tuleb sul abielluda või sind saadetakse välismaalasena kahekümne nelja tunni jooksul maalt välja nagu viimane hulgas... Mina

olen politseiülema lesk ja seaduse järgi kõrgelseisev isik... Mõistad?»

«Jama, jama...» hüüdis mister Cook ootamatult rõõmsaks muutudes ja kuivatas salvrätikuga oma higist otsaesist. «Oo, ei! Mind sa alt ei vea. Teil oli ju mees, politseiülem ise, laps registreeritakse tema nimele. Fakt!»

«Ameerika tobu!... Meie elasime mehega juba üheksa aastat ja lapsi polnud. Ei, vennas, sa ära liputa oma välismaist saba, sul läheb veel halvasti.»

«Jama, mõttetus! Aga meie kutsume ekspert! Las ekspertiis teeb väheke kindlaks, kelle poeg sünnib: kas Ameerika alam või poolakene?...»

Nadenka teeseldud karmuse pilv lõhkes ja tema temperament purskas korraga esile: ta krimpsutas oma püskat ninakest ja pahvatas laginal naerma.

«Oled aga sina, Kukiš, tobu!... Päris tobu! Kust sa siis seda tead, et poeg sünnib? Aga võib-olla sünnib tütar...»

Mister Cooki käed värisesid, tema süda valutas. Ta otisis asjatult pidžaama taskutest ninarätikut ja ütles siis toapoisile hädiselt:

«Ifan... Rätik, rätik. Nina pühkida.»

«Niisiis, mu kullake, homme ei koli sa mitte Gromova juurde, vaid minu majja. Võta see teadmiseks... Selge?»

Mister Cooki nina hakkas nukralt vilistama, mis summutas isegi samovari piuksumise, tema märgades silmades aga süttis meeleheitlik vastupanu. Mister Cook jõi veel viskit, raputas pead ja kissitas silmi. Tema peas oli segadus — Harry ülbete silmade välkumine ja mistress Niina etteheitega täidetud kutse. Ivani lihtsameelne süda aimas kohe mister Cooki südamevalu, Ivanil oli isandast kahju. «Miks see eit ennast meile nii kaela määrab?»

Vahepeal istus nokastanud Nadenka purjus mister Cooki kõrvale, võttis tal piha ümbert käega kinni ja suudles meelekohale (aga meelekohal tagus sooneke nagu haamri all).

«Mu armas, mu tobu,» kudrutas Nadenka, ajades välja oma nähtamatud küüned, nagu kass hiirt püüdes. «Me hakkame sinuga lõbusalt elama. Mina olen väga lõ-

bus ja sina oled lõbus. Kapitali mul on, aitab meile eluks ajaks... Noh, kuidas on, kullake? Mis?»

Mister Cook istus nagu jäine puuslik, huuled sirgeks jooneks kokku surutud, kontrollides oma mõtteid ja tundeid. «Ah-haa, ah-haa... Väljapääs on. Sellest väga kavalast vene lehmast tuleb kohe lahti saada.»

«Mina olen abielus. Minul kaks laps seal, Ameerikas...»

«Valetad, valetad! Olen su dokumente näinud. Sa oled poissmees...»

«Fakt... Kuid ma ei taha ühelgi juhul olla võõra lapse isa. Mister Partševskil oli teiega suur seiklus, ta teatas mulle oma saladuse, olge nii hea, pöörduge tema poole! Päh, missugune sigadus!»

Mister Cook krimpsutas nägu ja aevastas kõrvulukustavalt.

«Noh, aga kui ma ei ole rase? Kas sa siis abiellud minuga? Sa armastad mind?»

«Oo, jaa! Väga, väga armastan teid, mistress Nadenka,» ja mister Cook lõi endale korrakahe rusikaga vastu rinda. «Ma olen džentelmen!... Oo, siis on teine jutt. Kuid teie olete liiga rase, et mitte rohkem öelda...»

Siis tõusis Nadenka kähku püsti ja läks üleni punastades ning laulu ümisedes sirmi taha, viskas kleidi alt kõhu pealt padja minema ja ilmus peagi saledana, kinninõõritud taljega laua juurde tagasi, lõi mister Cookile vulgaarselt õlale ning pahvatas oma ninakest kirtsutades laginal naerma. Mister Cook tardus, ajas huuled torru, jõllitas oma juhme oinasilmi, toetas kannad vastu põrandat ja tõukas end hirmunult koos tugitooliga arssina võrra Nadenkast eemale.

«Oo, oo!... Fenomenaal, häm-mas-tav,» venitas ta mõttetult hääbuva sosinaga, järjest rohkem ja rohkem segadusse sattudes. Ta pea langes rinnale ja kõlkus nagu kärvanud hanel. Kuid äkki, nagu oleks keegi talle külma vett kaela visanud, kargas ameeriklane püsti, hakkas karjuma ja jalgadega trampima: «Oo, mu jumal! Abort?! Minu kroonukorteris?! Ifan! Armas poiss! Jookse kiiresti mister kohtuniku järele. See on kuritegu, kuritegu! Mina seda ei lubama. Laps ei ole minu! Korter — pole samuti minu, kroonu oma... Oo, mu jumal, oo, mu

jumal!...» Mister Cook urises nagu vana dogi ja tungis rusikaid raputades külalisele kallale. Nadenka taganes ukse poole, kartes, et meretagune kolask hakkab kaklema. Vahepeal lohistas lihtsameelne Ivan, kes oli solvunud, et tema isandat mõnitati, sirmi tagant padja välja: «Vaadake, teie kõrgeausus, suvatsege imetleda, siin on nende poolt sünnitatud lapsuke, üleni sulgedes, sorkut ei taha ega vääksu.»

Ivan naeris laia naeru, kuid ta silmad olid vihased.

Jahmunud mister Cook taganes pisut, siis taarus külje poole, siis Nadenka poole, lõi endale vastu higist otsaesist ja alles siis taipas. «Välja!» karjus ta müriseva häälega. «Välja!! Muidu hakkam poksima!...»

«Isand!» karjus ka Ivan. «Politseiülem on surnud, tunnistajaid ei ole. Andke talle rusikaga kuklasse ja põlvega tagumikku. Madaam, ärge käituge jultunult, palun olge viisakas.»

Nadenka silmad läksid tigidaks, ta haaras laua pealt kepi ümber mähitud joonisterulli ja virutas kiljudes sellega algul mister Cookile ja siis toapoisile otse pähe. Mister Cook lõi vaaruma, laskus siis pehmelt põrandale. Toapoiss kompas oma otsaesist ja liigutas kõrvu, Nadenka aga ruttas valjusti nuttes koju.

Teisel päeval kolis mister Cook koos toapoiss Ivaniga Gromovite ruumidesse üle. Kuid selle ameeriklasest unistaja, jutumärkides don Quijote absurdsed unistused osutusid hiljem asjatuks: mistress Niinale oli määratud kuni oma elu lõpuni üksikuks jääda. Olgu neetud hiromantia, olgu neetud Harry ja kõik teised inimeste saatuste ennustajad!

Sünge jõgi pole veel kinni külmanud, piki jõge liiguvad uduräbalad: vesi muutus külmaks, üle veepinna käis külmavärin.

Kui antud momendil avara pilguga vaadata silmapiiri, siis on üldine olukord järgmine:

Süngel jõel on kesköö. Piiteris — kell kuus õhtul. «Gromovo» kirikus seisavad kaks puusärki, üks erakord-

selt suur, teine tavaline. Suures, brokaadiga kaunistatud puusärgis puhkab diakon Ferapont. Teises — Fjodor Stepanõtš Ambrejevi pea ja selle juurde asetatud topis täies paraadvormis, ristide ja medalitega rinnal. Põrandale on puistatud kadakaoksi. Kirik on tühi. Vaikses hämaruses vilguvad kurvad ikoonilambikeste tulisilmad.

Ilja Petrovitš Sohhatõh pigistab oma rasvasel naiselikul näol edukalt vistrikke välja ja arvestab kahjusid kokku, mida talle on toonud ristimisetalituse sel päeval ärajäämine. Fevronja Sidorovna toidab last rinnaga. Ja et ka tema ristsete edasilükkamise pärast kurvastab, on tema piim mõrkjas ja ristimata maimuke Aleksander karjub nagu ratta peal...

Heites koos Anna Innokentjevnaga magama, palub Pjotr Danilõtš põlvili maas jumalat, et tema sõnakuulmatu poeg Proška õige ruttu täiesti hulluks läheks. Kuid Pjotr Danilõtšil on endal silmad segased ja tema palve meenutab hullumeelse sonimist.

Kaupmees Altõnov seal Piiteris on koos oma lopsakakehalise armukese Avdotja Fominišna Prahhovaga just äsja lõunastanud. Nüüd suigatavad nad tunnikeseks, et hiljem sõita Mariinski Teatrisse «Rigolettot» vaatama. Altõnov luksatab saapaid jalast võttes ja pahvatab naerma:

«Küll ikka osavasti nahutasid minu poisid seda franti Siberist... Kuidas teda nüüd kutsutigi?... Proška Gromovit... Ta hakkas jooma, läks hulluks, laostus.»

«Ah, jumala pärast, ära tuleta teda meelde!... Ta on niisugune närukael...»

«Priperentjev on juba kohal ja ka teised võlausaldajad koorivad teda tublisti — Proškal suled aina lenda-
vad...»

Avdotja Fominišna sõbratar, elegantne paruness Zamoiskaja, läks üle üsna värske kullatöösturi Priperentjevi kätte (tema oligi võltsmängija leitnant Tšuprõnnikov). Zamoiskaja valmistub Süngele jõe sõitma. Antud momendil riietatud viimase Pariisi moe järgi, kihutab ta uhkes voorimehe tõllas tuttavate juurde lahkumisiite tegema. «Hepp, hepp!» häälitseb uljas voorimees. Ja kaupmees Altõnov sai just mõnuga silmad sulgeda, kui kõlas kell...

Suurepärase Partševski losutab esimese klassi kupees, sõites Abrossimovi asemel komandeeringusse Sankt-Peterburgi, et seal pani Niina asju korraldada. Priperentjev ise — tursunud näoga kaardimängija, uus kiskja ja tegelinski — istub praegu saatuse tahtel ettevõtete omaniku Gromova juures suurel nõupidamisel. Nõupidamine algas täpselt kell kaheksa.

Noh, kes veel? Ei taha ju kedagi unustada... Hiilgav akadeemik isa Aleksander sai konsistooriumist käsu piiskopi juurde ilmuda. Erakirjas aga teatati preestrile, et ta antakse vaimuliku kohtu alla «kõrkuse, targutamise ja tema seisusele mitesobiva liberalismi pärast, mida isa Aleksander olevat ilmutanud tööliste mahalaskmise asjus».

Ibrahim-Oglõ viibib ka oma jõuguga kusagil läheduses, lõkketulede juures: ta ootab, kunas end raputab ja erutatult kraaksatab erk vares... Uus poissmehest pristav norskab muretul sulakotil kohtu-uurija korteris. Urjadnik purjutab ametivenna sünnipäeval. Kasakad magavad raskesti... Ent kusagil pimeduses valvab ärksalt kättemaksja-hiiglase käsi, käsi raiub terasega Ajaloo kivi, sädemed lendavad pimedusse...

Kes siis veel? Isa Ipat on hauas. Ühe jalaga Fedotõtš norskab meeletult oma kamorkas tornis «Hoia silmad lahti». Mahalastud töölised puhkavad rahulikult oma veristes puusärkides. Filka Škvoren õõtsub ikka veel vees, lõpmatult oma naabriga vastamisi kummardusi tehes. Tema kaaslaste Tuziku veest ülemäära suureks paisunud kõht on lõhkemas. Taevas paistab kuu. Maa peal puhub tuul. On kesköö.

Niina Jakovlevna võttis mehe haiguse ajal kõik tohutu suurte ja keerukate ettevõtete valitsemise ohjad enda kätte. Mister Cook ja kõik teised insenerid kartsid teda peaaegu niisama palju kui Prohhor Petrovitšit ennast.

Praegu on istungil umbes kolmkümmend inimest. Räägitakse karmis asjalikus toonis. Kuulatakse insener Abrossimovi ettekannet «Novõi» kullakaevanduse uutele omanikele üleandmise kohta. Istung venib arvatavasti kuni hilisööni.

Adolf Genrihhovitš Appertseptsius tunneb ennast halvasti, ta magab katusekambris. Iga poole tunni järel astub Niina juurde kas Tihhon, Pjotr või Kuzma ettekan dega, kuidas käib haige Prohhor Petrovitši käsi.

Enne istungile minekut astus väsinud ja erutatud Niina oma buduaari, hõõrus meelekohti ja kõrvatagu seid odekolonniga, istus hetkeks kõrgesse tugitooli ning sulges silmad.

Viimaste päevade erutused olid ta lõplikult ära väsitanud, temalt peaaegu kogu jõu võtnud. «Vaene, vaene Andrei... Õnnetu Prohhor!...» sosistas ta murelikult. Need kaks mõtet tungisid ta hinge, lõikudes nagu nooled läbi südame. Kolmas, kõige tähtsam mõte — mis saab temast, kui meest enam pole, — seisis kaugel, mingis kollakashallis udus. Niina kartis seda küsimust puudutada, sellele läheneda, oma lähimatesse tumedatesse päevadesse pilku heita. Ta kuulatas kergelt iseennast, sundides end reipalt ja julgelt tulevikku vaatama. Kuid iga kord murdis tema tahte jõud elu tõsiasjade vastu, mis talle ette tulid, ja siis haaras teda hirmus tusk.

Nii ka nüüd: ta sulges silmad ja silmade ette kerkis kohe vihane, kuid nii lähedane ja armas Protassov. Talle meenus äkki kogu nende kõnelus metsaserval lõkketule ääres. Kõnelus olemasolu eesmärgist, elu kamnitsatest ja meetud rikkusest. Viimane kõnelus oli traagiline nii Niinale kui ka Protassovile.

Jah, Protassovil oli vist õigus: peab unustama enese, peab lahti ütleva rikkusest, esmajoones tuleb päästa Andrei, et koos temaga anda oma elu töörahva hüvanguks. Milles siis asi seisab?

Niina avas silmad. Tema huuled hakkasid äkki murelikult värisema. Kuid ta sai oma hingevalust võitu, nuusutas tinkpiiritust ja langes jõuetuna nagu surnu kõrge tugitooli korjule.

«Kuid saa aru, Andrei! Ma ei suuda, ma ei suuda seda teha!» karjatas ta meeleheitlikult. «Ma olen halb ja tühine inimene, ma ei ole loodud vägitegudeks!» Tugev nuuksumine ja kramp moonutasid tema nägu, silmad muutusid märjaks, haledaks.

«Istung! Peab ruttama!» Ta tõusis, värskendas oma nägu, taltsutas end ja ütles endale kindlalt:

«Lõpp! Jätan kõik maha. Sõidan tema juurde, Andrei juurde. Tarvis homme juba Priperentjeviga läbi rääkida: ehk võtab aktsiaselts mehe ettevõtte kaheks-kolmeks aastaks rendile.»

Ta teadis, et Prohhor tervis oli pikemaks ajaks kõikumale löödud. Niina silmad olid nutust punased, süda töötas ebakorrapäraselt: ta tundis füüsilist valu, haaras rinnust kinni ja istus uuesti maha.

«Ah, kui kohutavalt kõik läheb,» mõtles ta hämmeldunult. «Noh, mida teha iseendaga? Mu jumal, mu jumal, kui piinav see on!... Kuid ma olen ju ristiinimene, ma pean olema tugev, pean saatuselöökidesse suhtuma kui katsumusse. Ja-jah!... Aga minu kapitalid üha sulavad ja sulavad, voolavad ja vähenevad. Olen tobu, olen eit. Ma ei oska korraldada, ma ei ole suuteline ettevõtet juhtima. Ma laostan enda ja oma lapsed. Mul on ju südame all veel teine laps... Mis õigus on mul oma lapsed kerjusteks teha? Ei, ei!... See oleks kuritegu nende vastu. Selle eest tuleb mul vastust anda jumala ees. Ei, aitab! Ma ei või, mul ei ole õigust heategijat mängida. Lõpp!... Ja mis ma ka ei teeks, missuguste präänikutega töölisi ka ei toidaks, see on ükskõik — ma tean seda väga hästi —, töölised vaatavad ikkagi minu peale kui vaenlase, paremal juhul kui poollogara proua peale.» Jälle tungisid Niina rinnast nuuksed. Teda piinasid sise-miste vastuolude tormid. Mürgise sarkastilise naeratusega nukker Protassovi kuju hajus. Niina, rikkudes oma soengut, haaras peast kinni ja talle näis, et tema jaoks ei ole enam mingit pääseteed.

«Ma olen rumal, ma olen vastik!... Ma ei suuda, ma ei suuda!...» Ta trampis erutatult kinga terava kontsaga jalgade alla laotatud jääkaru nahka. Karu ajas oma punased lõuad hirmuäratavalt laiali, välgutask kollaseid silmi, piinatud Niinale aga näis, et karu naeris nagu Protassovgi kibedalt tema üle.

Uksele koputati.

«Ja-jah!»

«Niina Jakovlevna, teid palutakse istungile.» Uksel kummardas kanda kokku lüües, käed sirgelt püksiõmb-lusel, Priperentjevi noor sekretär, Piiteri kelm Maltšikin-Paltšikin.

Prohhor hüppas asemelt, näol poisikeselik muie, ähvardas sõrmega ja sulges saali viiva ukse. Siis võttis vih-mavarju ja pani jälle endisele kohale tagasi. Võttis tindi-poti, pani tagasi. Võttis hommikumantli ega teadnud, mis teha. «Ah-haa!... Ja-jah.» Pani selga. Siis ajas jalad harki ning jäi keset kabinetti kindlalt seisma, nagu mil-legi üle aru pidades. Seisis minutit kolm, lõi endale vastu otsaesist, heitis pilgu kabineti ees asuvasse väike-sesse valveruumi. Seal istusid kolm teenijat: Tihhon ja Pjotr mängisid kabet, Kuzma oli pea rinnale langetanud ning tukkus.

Kopsatas-kõlksatas välisukse rõngas. «Külalised tule-vad,» oleks nagu öelnud Sinilga või Prohhoori süda. Ta sõlmis hommikumantli siidvöö kinni, pani jalga kullaga tikitud tuhvliid ning hakkas kušeti kõrvale toole ja tugi-toole ritta seadma.

Tema põlevad silmad nagu kuulatasid midagi ja ta kõravad nagu nägid midagi: helide illusioon moondub värvikateks kujudeks ja nähtavad värvid hakkavad heli-sema.

... Lõksatas-kõlksatas rõngake. Prohhor näeb kõrva-dega, kuuleb silmadega. Kõlksatas rõngake, külalised hakkavad sisse tulema. Peremees võtab neid lahkesti vastu, tervitab kättpidi, paneb nad istuma, mõnedega aga ainult kummardab vastamisi ja kõiki palub ta rää-kida sosinal, et teenijad ei saaks salaja pealt kuulata. Külalisi on väga palju. Ei jätku enam kohti, kuhu istuda, kuid neid tuleb aina juurde uuest, akendest ja läbi lee-gitseva kamina suu.

Esimestes ridades istuvad: kuberner Peretrjahni-Ost-rovski, parun von Pfeffer, prokurör Tšernošvarts, husaar Priperentjev, käe alt kinni oma teisiku leitnant Tšuprõn-nikoviga, ja veel kaks kõige jõhkramat Prohhoori solva-jat — kaupmees Altõnov ning tema valitseja Ussatšov (too, kes Prohhorit Piiteris kohutavalt peksis), siis veel — lihav Dunka, varas Avdotja Fominišna. Ja — teised.

«Teie, härrased, ärge kartke, ärge tundke piinlikkust, ma olen teile kõik andeks andnud, olen unustanud kõik teie solvamised,» sosistab Prohhor Petrovitš žestikulee-rides ja käratab äkki: «Tihhon! Kupeldaja Avdotja Fo-minišna jalgade alla pink!»

Tihhon ilmus raamatukapist nagu ähmane vari, võttis pingi ja asetask selle sinna, kuhu tarvis, tegi siis Prohho-rile kummarduse ning kadus.

«Armulised härrad,» sosistas kušetil istuv Prohhor. «Ma kutsusin teid tegelikult sellepärast... Ma vihkan ennast ja vihkan maailma ning maailm vihkab mind. Tu-letage meelde, tuletage meelde minu juubelit! Noh, tä-nan väga! Ma ütlesin ka siis nii. Aga nüüd ma tahan... ma mõtlen... lubage, lubage... Jaa-jaa-jah!... Nüüd ma olen kõikide poolt unustatud, kõikidest maha jäetud, ma olen väga õnnetu, mu härrased...»

Prohhor Petrovitš pistis käed varrukatesse, langetas pea sügavale alla ning hakkas solvunult silmi pilgu-tama, ja kõik külalised ohkasid. Koeranäss Kliko kar-gas kubeneri põlvedelt maha, hüppas Prohhoori juurde ning hakkas vääneldes sõbralikult tema põski, habet ja nina lakkuma.

«Ah, sa armas, kallid koerake,» hakkas Prohhor Petro-vitš heldinult sosistama. «Sa elad ja ei tunne vastutust oma tegude eest ega mingeid hingepiinu. Kuidas ma küll sind kadestan, armas koerake. Ela hästi!...» Prohhor Petrovitšil oli murelikust ohkest hing kinni jäämas, pa-runess Zamoiskaja aga hüüdis möödakihutavast tõllast, oma soengul ussitaolist võru kohendades: «Kas teil häbi pole! Vene vägilane, ja — viriseb.» («Hepp, hepp» — ja uhke tõld kihutab mööda.) Prohhoori habe hakkas väri-sema, ta pöördus kõrvale ja sosistas nuuksumist tagasi hoides:

«Pole midagi, pole midagi. Armas koerake, ära vaata mulle otsa. Ma niisama... närvid.»

Siis kuulis Prohhor Petrovitš, kuidas külalised hakka-sid pilkavalt sosistama, kõlas idiootlik nali ja Priperent-jev ning Tšuprõnnikov karjusid ühel häälel: «Ta on läbi põlenud, ta on pankrotis, tema kaardid on segi löödud!» Kuid kindral Peretrjahni-Ostrovski koputas mõõgaga ähvardavalt vastu põrandat: «Härrased võltsmängijad, ilma vihjeteta, i-i-ilma vihjeteta!... Palun peremeest mitte solvata.» Prohhor Petrovitši silmad läksid märjaks, ta pühkis hommikumantli varrukaga näo kuivaks ja ütles: «Teie ekstsellents! Kaitske mind ka doktor Appert-septsiuse ja minu naise Niina eest. Mul on väga kahju,

teie ekstsellents, et ma tookord tema kõri habemenoaga läbi ei lõiganud. Aga teile, kindral, määrän ma tänutäheks koti kulla...»

Sisse kanti tohutu hulk kullakotte. Terve kabinet oli kullaga üle ujutatud. Kõikjal kõlisesid kuldtšervoonetsid, kulda otse sadas, kõlin kurdistas, rebestas kolba. Peas oli terav valu ja polnud õhku hingamiseks — kõikjal aina kuld, kuld, kuld... Prohhoril hakkas kitsas ja lämmatav. Oli valus.

«Näete nüüd, mu härrased, kui rikas ma olen. Ma ei saa aru, missugusest krahhist te räägite?» ütles ta hingeldades ja, et väljakannatamatut valu vähendada, lõi peaga vastu seina.

Seal roomas koerake Kliko jälle Prohhoori juurde ja lakkus teda suure hellusega, keeras oma kõhukese ülespidi, hakkas keerlema ning saba liputama. Prohhoril hakkas habe värisema. Ta haaras koerakese süle ja hakkas teda heldinult ninakese, saba ja silmade peale suudlema.

Tihhon vaatas paokile jäänud ukse vahelt sisse, ütles Kuzmale ning Pjotrile:

«Ennäe, meie isand suudleb oma käsi. Vaata, kuidas nägu krimpsutab!»

«Tihhon Ivanõtš, aga isand ju nutab,» imestas Kuzma.

«Las nutab. Kui ainult ei märatse...»

Külalised palusid sel ajal peremeest jutustada neile oma elust ja saatusest: kuidas ta kasvas, kuidas naitus, kuidas oma võimsuse tipule tõusis.

«Noh, mis seal ikka! Olen väga rõõmus, olen väga rõõmus, härrased.» Ja Prohhor Petrovitš ohkas. «Minu elu, härrased, oli üldiselt juba lapsepõlvest peale õnnetu... Mida teile siis jutustada?... Jah! Kas teate? Käisin hiljuti töid üle vaatamas. Ja mida ma nägin, härrased? Igal pool on minu töö võõraste käes. «Novõi» kullakaevandus ei ole nüüd enam minu oma... Oli nii, et Fedotõtš... teate, üks vanataat, puujalaga?... Oli nii, et kui puud kulda on pestud, siis kõmmutab suurtükist... Mina andsin talle eest klaasitäie viina. Ja-jah! Äh, härrased, meil oleks ka tarvis napsi võtta! Aga nüüd suurtükk vaikib, Fedotõtš tukub. Selle eest

paugutavad nemad oma suurtükki «Novõi» kullakaevanduses... Nemad, nemad! Ma ju tean. Kaevandus on minu, aga kuld on nende. Ja kõik on nüüd nende. See on mulle solvav, väga solvav, mu härrased...»

Truu Tihhon tatsas üle parketi prouale teatama.

Proua juures aga käis istung. Niina Jakovlevna oli väga erutatud, närviline ja väsinud. Asjade arutamise käigus kerkis üles küsimus Gromovi ettevõtete üldisest rahanduslikust seisukorrast. Kõnelused kestsid kaua. Ja Niina suureks kurvastuseks hakati talle ilmse selgusega tõestama, et tema mehe asjad on niivõrd sassis, et neid on raske parandada... Kuid miks, miks?!

«Aga olge nii lahke, armuline proua...»

Niina kuulatab. Iga närv on temas pingul.

Kõneleb uue aktsiaseltsi juriskonsult, vana kavalpea Arzamassov. Niina ülesandel — suure raha eest muidugi — uuris ta mõned päevad jooksvate tööde plaani ja Prohhor Gromovi firma rahaasju.

«Kaubanduslikud ettevõtted ja veel nii suures mastabis nagu teil, armuline proua, ja niisuguses metsikus, teedeta piirkonnas on raske asi,» kõneleb Arzamassov, kord Niina aadressil kaastundlikult ohates, kord kahjurõõmsat naeratust oma huultel peita püüdes. «Siin on tarvis silma ja veel kord silma, on tarvis pidevat kontrolli. Aga Prohhor Petrovitš oli kõige kibedamal ajal nende... kuidas neid nimetatakse... pühade meeste juures... Kui kaua? Noh, oma poolteist kuud. See on esiteks! Ja siis — haigus. See on teiseks. Noh, ja kõik läkski uperkuuti. See on ju selge.»

«Mis teie mehele ometi pähe tuli! Mäletate, mis lora ta ajas, nagu oleks ta ettevõttesse mahutanud kolmkümmend miljonit?» katkestas Arzamassovit hoolimatult endine võltsmängija, tõusik Priperentjev. «Häh! Kolmkümmend miljonit... Aga katsu ära müüa, pakutakse kolm...»

«Vabandage, monsieur Priperentjev... Oma absurd- sed järeldused võite endale hoida,» ja perenaise silmad ning briljandid tema äkki värisema löönud kõrvarõngastes välkusid. «Ma ei mõtlegi oma mehe ettevõtet ära

müüa. Jutt on selle pikemaajalisele rendile andmisest. See on kõik...»

«Kas või nii, kas või nii,» ähkis Priperentjev vesti oma paksu vatsa peal lahti päästes.

«Ma soovitaksin teile, kui lubate,» jätkas Arzamassov lipitseva häälega ja vaatas Priperentjevile õndsalt otsa, peakaotanud Niinale aga ütles tšinovnikliku külmusega: «Ma soovitaksin teil, armuline proua, hanketööd kohe lõpetada ja leppetrahvi ära maksta...»

«See oleks ju rumalus,» katkestas Arzamassovit Prohori asetäitja insener Abrossimov. «Hanketööd, Niina Jakovlevna, me viime ikkagi lõpule, kuigi mitte tähtjaks, siis teatud hilinemisega. Ja leppetrahvi, miljon kahesaja tuhande asemel kannatame kahju võib-olla ainult tuhandet... noh ütleme... tuhandet kakssada, kõige rohkem tuhandet kolmsada rubla.»

«Härrased,» ütles Niina pead selga visates ja paberossi imedes (viimasel ajal oli ta tugevasti suitsetama hakanud). «Kõik oleneb minu esindajate poolt Moskva pangaga ja Piiteri ärimaailmaga peetavate läbirääkimiste edust. Kui meil õnnestub käibevahendeid hankida, siis ujume välja...»

«Häh!... Ärimaailmaga, ärimaailmaga,» kordas Priperentjev, jätkates oma mühaklikku käitumist.

Juriskonsult haaras orjalikult oma patrooni lausest kinni ja, aimates selle tuuma, arendas oma mõtet edasi.

«Kuid olge nii lahke, armuline proua... Ärimaailm ja üldse niinimetatud suurte tegelaste maailm on väga kõikuv ning selle maailma võimsus on alati, peaaegu alati suure küsimärgi all. Näiteks oli Rjabinin — ja Rjabinin oli vist tuus —, kuid teda pole enam...»

«Kuidas? Kas Pjotr Gerassimõtš on siis surnud?!»

«Ei, ta pole surnud, armuline proua, ta jäi lihtsalt «pankrotti». Haigestus. Pärijad olid pillajad. Siis tuli pikaajaline streik, vabrikud jäid seisma ja läksid peagi haamri alla. Ühe sõnaga... Nagu näete, armuline proua...»

Arzamassov võttis kuldprillid ninalt ja, tundes nagu Niinale kaasa, lahutas kurvalt käsi.

«Lõpuks loodan ma, härrased,» ütles erutatud Niina Jakovlevna, «et pärast meie kapitalimahutuste hindamist

kullakaevanduses «Novõi» maksate selle mulle kohe välja, ja mitte viies osas, nagu te tahaksite...»

«Andestage, armuline proua,» lausus suurte kõrva-dega vereimeja Arzamassov, tõusis püsti ja lõi kannad kokku. «Just äsja siin minu poolt esitatud põhjustel ei saa me seda kuidagi teha. Meie aktsiaseltsi peaaegu kogu kapital on käibel. Me oleme seitsmelt kullatööstu-rilt väikseid ja suuri kullakaevandusi üle võtnud, me arendame ettevõtet grandioosses mastaabis, armuline proua...»

«Ja-jaa... Teie arendate,» ägestus Niina taskurätikut käte vahel keerutades. «Kuid teil pole õigust minu käest ära võtta kullavälju, mis on minu inseneri avasta-tud!...»

«Tema avastas need, aga meie tulbastasime. Nii see on... Ära vahi!» präaksatas jõhkralt Priperentjev oma vatsa kokku tõmmates ja jälle lahti päästes; tal oli igav, tema tursunud, hemorroidaalne nägu oli lõppis, silmad unised.

«Jah, armuline proua. Teie kahjuks ja meie õnneks on meil selles küsimuses, andke andeks, juriidiliselt õigus. Seadus on meie poolt.»

Taga kihutatud perenaise teravast ja käskivast pilgust, hakkas insener Abrossimov äkki tuliselt kõnelema:

«Andestage, härra Arzamassov! Selles rāpases asjas pole teil küll õigust, isegi juriidilist mitte. Teie teo mo-raalsest küljest aga ei saa rääkidagi. See on täiesti ava-lik röövimine maanteel...»

«Mi-is, mi-is?!» kõlas kiskja Priperentjevi hää, mis lõi nagu mõõgaga vastu põrandat, ja ta huuled kõver-dusid põlastavaks grimassiks.

«Oodake, lubage, ma lõpetan!» käratas insener Abros-simov taigalase moodi jõhkralt. «Need kullaväljad on meile väga tähtsad. Igatahes, me nõuame teilt kohtus selle tumeda asja kohta seletust.»

Juriskonsult Arzamassov, toetanud lõua kuivetanud rusikale, surus oma kitsad huuled vihaselt kokku ning jäi Abrossimovile ainiti otsa vahtima nagu raisakull ka-napojale.

«Oi, kaotate, oi, kaotate protsessi,» venitas juriskon-

sult laulvalt võidutseva intonatsiooniga. «Me viime asja üle Sankt-Peterburgi ja ... On kindel ...»

«Ega tea, ega tea,» kõgeles Abrossimov. «Igal juhul — meil on tunnistajad. Aga kes teil on?»

«Missugused tunnistajad?» Priperentjev sügas piinlikust tundmata selga ja haigutas magusasti täie suuga.

See ebaviisakas žest näis Niinale liiga jõhkrana. Ja suutmata ennast talitseda, ütles ta erutatud häälega teravalt:

«Teie, armuline härra, küsite, missugused tunnistajad? Ma vastan teile: mäeinsener Aleksander Obratsov avastas need kullaväljad. Vaat kes! Võtke teatavaks, monsieur Priperentjev ... ja üldse ... teate ... Te nähtavasti tahate magada? ... Kas te ei sooviks diivanile heita?»

«Ei, tänan,» vastas Priperentjev haigutades. «Kuid asi seisab selles, et eelmainitud insener Obratsov kirjutas eile alla meie teenistusse ületuleku lepingule.»

«Ah nii!» Ja Niina põsed kattusid äkki punaste laikudega. «E-ei! E-ei!» Ta lõi peoga kaks korda vastu lauda. «Kullaväljakud on meie omad, me avastasime nad ja ma ei anna neid teile eluilmaski! ...»

«Olid kunagi teie omad, aga nüüd ei ole,» ütles Priperentjev bassihäälega ja ta pungissilmaline nägu läks õelaks. ««Novõi» kullakaevandus oli ka kunagi minu oma, aga teie abikaasa võttis selle ära, röövis mu paljaks ... Kas te teate seda, madaam? Kas teate, härrased, kui palju Gromov mulle kullakaevanduse eest pakkus? Tuhat rubla, jumala eest, jumala eest, ha-haa! ... Aga hiljem võttis niisama ära. Noh, näete nüüd ... Siis kopsas tema mind, aga nüüd mina teda. Ja olemegi tasa, ha-haa ... Aga teie, madaam, mängite kiidukukke. Ilma-aegu, ilmaaegu, madaam ...»

Siis astus sisse Tihhon, lähenes prouale kikivarvul ja hakkas, ninaga kallihinnalist kõrvarõngast puudutades, sosistama:

«Härra on päris viisakas. On asetanud kušeti kõrvale kõik tugitoolid ja toolid, ise suvatsevad kušetil istuda. Arutavad käekestega ja kõnelevad midagi tasakesi.»

«Tarvis oleks Adolf Genrihhovitši, ...»

«Ma äratasin. Uks on lukus. Kolm korda koputasin. Nad magavad alati väga raskesti ...»

Tihhon lahkus. Niina tõusis ja ütles:

«Vabandage, härrased ... Ma lahkun hetkeks,» ja lahkus samuti. Väsinud ja hämmeldunud Niina läks oma kabinetti, toatüdruk ulatas talle klaasi külma vett ja portveini. Niina istus ja sulges silmad, katsus rahuneda, kuid vaenlaste kõned kõlasid ikka veel tema rusutud teadvuses. Värskendanud end vee ja portveiniga, jäi Niina mõttesse ... Kui kahju, et ta mees on haige. Ainult tema pilgust üksi piisaks, et neid röövleid vaikima sundida. Ta teaks, mida teha, ta kõrvaldaks ohu, tema, nagu alati, oskaks ka seekord võitjaks jääda. Jah, Prohhor oli kõikvõimas! ...

Ja edasi — naise loogika, mis ei tule ajust, vaid südamest, rajab segase tee insener Protassovi juurde. Tema ju juhatas töid mehe äraolekul, nii palju raha on asjatult raisatud, mingite ideede huvides tuulde pillatud, üldisi kaubanduslikke asju parandamatult kahjustades. Ja siin on nüüd tulemused! «Kas armas Andrei siis tõesti tahtis sündsa ettekäände all lihtsalt kõik ettevõtted laostada, et mind väevõimuga sellest temale nii vastikust olukorrast välja kiskuda?»

Sellest jahmus tema mõte, kuid süda kihutas nelja, komistades omaenda lõhutud elutee aukudes.

Ta käskis toatüdrukul insener Abrossimovi kutsuda. Ta ütles talle oma vihast häält pehmedades:

«Teate mis, härra Abrossimov. Ma otsustasin kindlasti oma rumalad tembud jätta. Nüüd pole selleks aeg. Saun ei ole veel päris valmis, koolimaja on lõpetamata, aga kurat nendega. Kohe homme käsin kõik need tööd katkestada. Töölised viia teistega ühesugusesse olukorda. Rahulolematud aga otsekohe vallandada, ilma vähimagi järeleandmiseta ... Kas saite minust aru? Noh, küll on aga asjamees, see kutsikas Saša Obratsov.»

Prohhor Petrovitš istus kušetil buhhaara hommikumantlis ja kuldtuhvlites, tema vastas istusid külalised. Neid oli palju, kutsutuid ja kutsumatuid. Neid lendas

üha juurde nagu öölinde tuletornile, neid ilmus õhust ja langes laest nagu tsirkuse akrobaate, ühed istusid peenutsevalt tugitoolidesse, teised aga otse põrandale.

Prohhor Petrovitš ei imesta põrmugi: kõik on nii mõistetav, nii lihtne. Ta vestleb viirastustega nagu elusolenditega: tal on igaühega üksikult ja kõikidega koos tarvis läbi rääkida, ta on praegu heas meeleolus. Ainult see vana tolvani Tihhon topib oma kiilaspead alatasa ukse vahelt sisse. Prohhor teab väga hästi, et vana Tihhon käib Niinale tema peale kaebamas, ja et see vana mühakas midagi ei kuuleks, vestleb ta külalistega endiselt soisinal ning žestikuleerib tagasihoidlikult, aga kui see kaabakas uksest sisse vaatab, jääb Prohhor vait, tõmbab rahulikult käed varrukatesse ja teeskleb, nagu oleks tuba ja tugitoolid tühjad ning tema, Prohhoril, tuli lihtsalt fantaasia asetada mööbel poolringis kušeti juurde. Või ei tohi ta seda teha?

«Kas ma tohin või ei tohi? Tohin või ei tohi?!» karjub ta sisseastuva Tihhoni peale.

«Just nii, isand, tohite,» vastab Tihhon, tammub paigal ega saa mitte millestki aru.

Prohhor istub kušetil, jälgib teravalt Tihhoni ja mõtleb: «Huvitav oleks teada, kas ta näeb minu külalisi või ei näe? Või ainult teeskleb, et ei näe?»

«Sa ära sega mind, vana tola. Ära luusi ringi!» karjub ta Tihhonile. «Näed ju, et ma teen tööd. Kontrollin aruandeid... Ma olen üksinda... Nii ütlegi talle. Doktor aga, kui ta peaks tulema, kihuta minema; mul on külalised. Mine!»

Tihhon langetas pea ja taandus aeglaselt kabinetist koridori.

... Aeg möödus pikkamisi. Haige suletud maailmas aga liikus aeg kiiresti — galoppi: minutid lendasid nagu tunnid ja tundidest kasvasid aastad.

Ja Prohhorile viirastusid uduste katkenditena mineviku pildid, just too, mis kivina tema südant rõhus. Ta näeb tormitsevat tuld. Siis leegitseb taiga kõrvetavalt ja tuli ähvardab neelata kogu tema vara. Vaat sealt, nurgast, kus kell asub, tulevad tööliste jõugud, nad käratsevad: «Vandemurdja, äraandja! Me päästisime su ettevõtte

tuleohust, sa lubasid meile nii mõndagi ja petsid meid!» Siis näeb hullumeelne mahalaskmise pilti. Paugud, paugud ja kogupaugud: tööliised langevad.

«Tulistage, tulistage neid lurjuseid!!» kisendab mõistuse kaotanud Prohhor täiest kõrist ja hüppab kušetile; silmad täis hirmu ja viha, juuksed püsti, teda raputavad külmavärinad, ta sülitab tihedat suhu valguvat ila.

Kuid nüüd, üks-kaks: sünge pilt hajub.

Juubeliball, millist maailm varem polnud näinud. Kristallkroonlühtrite sära, toredad, elegantsed tualetid. Võimas Prohhor Petrovitš on asetanud käed vaheliti rinnale ja peab pidukõnet. Silmad pärani, imetleb haige Prohhor seda Prohhorit, kes kõnet peab. «Vaadake, vaadake,» soosistab ta tänastele külalistele ja näitab näpuga tühjusse, iseenda teisiku peale. Ta imetleb end kõrvalt.

«Kas näete, ta on frakis ja triiksärgis, korralikult puhtaks pestud, parfümeeritud. Ta habe on põetud ja põsed puhtaks raseeritud... Vaadake, härrased, missugune ma olin... Aga nüüd... aga nüüd ma olen räpane...» Tema silmades paistab kibe kaastunne iseenda vastu. «Kuulake, mida räägib too tõeline Prohhor... Mitte mina, vaid too. Kuulake, kuulake...»

Prohhor Petrovitš, too, kes frakis, hingeldab sõnadest, mõtetest ja tormilistest südamelöökidest. Hingeldab ka Prohhor, too, kes hommikumantlis, — teda piinab haigus.

«Täpselt kümne aasta pärast,» kõneleb majesteetlik Prohhor Petrovitš frakis, «oskan ma saavutada kuulsuse ja võimsuse tipu. Minust saab selle piirkonna täielik valitseja... Kuid ma tunnen: surm läheneb. Ma ei taha surra!!!»

«Sured, sured!» karjuvad seinad, karjuvad aknad ja lagi. «Sured!» karjuvad ka külalised. «Mõrtsukas! Vandemurdja!!» Tooli pealt kargab püsti külaline-isa ja koputab kepiga vastu põrandat: «Surm talle!»

Prohhor tõmbab hommikumantli hõlmad üles, hüppab kušetilt maha, ta taarub nagu joobnu:

«Hei, Skvoren, politseiülem, kasakad! Ajage nad kõik välja! Ma olen terve... Süüdake see hullumeelsete koobas põlema!... Niina, doktor!!!»

Hullumeelse Prohhoori aju selgineb: ta vaatab tühjas

kabinetis terve pilguga ringi ega näe kedagi — ei külalisi ega isa.

«Issand! Mis see siis tähendab?» Ta katkestab terava oigega sügava vaikuse, ajab käed ette. Ta otsib Niinat, otsib elavat inimest, kuid ümberringi on tühjus: «Issand jumal, issand jumal! Missugune jaburdus mulle pähe tükib! Hallutsinatsioon, jamps, viirastused.»

Vastuseks on kiljuv, täku hirnumist meenutav naer ja kahinad, ning kahinates herilase pirin.

Prohhor Petrovitši aju põles, lagunes. Segane õel absurdus tugevnes tema kujutluses.

Hullumeelne nagu aimas mingi õnnetuse lähenemist, ta pingutas oma vaimu, surus end vastu seinu. Ja äkki nägi ta — risti üle ruumi roomas kiiresti tema poole erakordselt suur boamadu. Selle must kollaselaiguline nahk oli niiskusest limane ja läikis. Prohhor tõmbus kõssi ja jäi liikumatult seisma. Tigeda roomaja silmad läksid raevuseks: ta viskus välkkiirelt Prohhoori poole, tõstis oma tõmbi pea tema näo juurde, hingas vänget lehka ja kõhatas. Prohhor karjatas: «Ai!», virutas meeltult boamaole vastu lõugu ja tormas ukse juurde, teise, kolmanda ukse juurde, kuid silmapilkselt kadusid kõik ukсед; ta tormas akna juurde, teise akna juurde — ka aknad kadusid. Maomürakas aga roomas talle kiiresti järele, olles iga hetk haaramas... «Inimesed. Tihhon!» Prohhor viskus läbilõikava kisaga, mis sarnanes sea vingumisega noa all, vastu seinu, jooksis, kukkus, jooksis mööblit ümber paisates. Lõpuks väsis, langes maha nagu raibe, teiste raibetega ühte ritta: kogu kabineti põrand on kaetud lehka- ja laipadega. Laipade haisust hakkas Prohhoori süda iiveldama. Tema kõrval oli siruli maas läbilastud rinnaga Farkov. «Vanataat, mul on hirm, ma kardan!» Vaikne Farkov heitis Prohhoorile purustava pilgu, vidutas tuseselt silmi ja lausus: «Poisid, nihutage ennast pisut koomale, andke peremehele ruumi, tema ju laskis meid maha.» Prohhor hüppas joostes kušetile ja pomises mureliku häälega:

«Issand! Nägemus... Missugune lollus! Kabinetis... laibad... Tihhon! Mikstuuri! Sinepiilaastreid!... Vanni!»

Kuid puhus ainult tuul, aknad plaksusid, vallatles

tohuva bohu, külm tungis Prohhor Gromovile särki alla, naha alla ja isegi pealuusse.

Igast küljest tungis peale ja kasvas vapustav hirm.

Nüüd kuuldus müdinat, hirnumist ning kapjade plagiinat: tormas sisse kari metsikuid hobuseid ja kihutas üle laipade otse Prohhoori poole — kihutavad, norskavad, hirnuvad, paljastades oma raudseid hambaid. Ja — otse Prohhoori peale! Nüüd tallavad, muljuvad surnuks. Peab taganema, taganedes põgenema, muidu on Prohhorist tükid järel ja aju lendab pihuks ning põrmuks. Kuid taganeda pole kuhugi — selja taga on sein.

Prohhor Petrovitš seisab kušetil, käed kahel pool laiali, ta on end nagu seinu peale risti löönud, kukal peksab vastu seinu. Aga hobused aina kihutavad — neid on sadasid, tuhandeid — kihutavad edasi ja tagasi, edasi ja tagasi, siis pöörduvad ja lähenevad hävitava laviinina otse Prohhoorile... Su-u-rrrm!... Mürina ja hirnumisega peksavad hobused kapjadega õhku, närivad suuraudu, nüüd tallavad maha, nüüd tallavad surnuks, nende müristast oigab ja väriseb kogu maailm. Ja hullumeelsel Prohhooril pole pääsu — taga on sein!...

Kus on siis, kus on siis pääsemine?!

Prohhor seisis haua äärel: polnud enam elu ega teadvust. «Päästke, mul on hirm,» sosistas ta kuivade huultega. Saaks kas või lonksu külma vett või õhku, või lööks keegi prantsatades ukse kinni. «Armas, armas emake...» Ent kõik ukсед on kadunud ja ema pole, kaitset pole kusagilt loota.

«Isake, härra, ärgake üles,» kõlas kellukesena lõbus koerakese hää. «Palun, ärge kartke, see olen mina, koeranäss. Auh-auh.»

«Kliko, see oled sina?»

«Just nii. Mina. Auh!... Kulla isandake, ärge kartke, teie elu on otsas. Teie juurde tulevad teie omaksed ja tuttavad. Auh-auh-auh...»

Siis roomas koerake Kliko Prohhoori juurde, hakkas tema ümber keerlema, ronis üles, lakkus tema hõõguvaid huuli ja südant ning segast aju... Koerakesel hakkas äkki igav, hakkas äkki hirm (nii näis Prohhoorile), ta ajas koonukese püsti, otsis kõige haledama noodi ja hakkas nukralt-haledalt ulguma. Prohhor vaatas koerakest,

muutus ka nukraks, viskas oma sagraise pea selga ja hakkas ka ulguma. Nii ulgusid kahel häälel inimene ja nähtamatu penike. Inimese kõri värises metsikust larinast, habetunud suu oli täis vahutavat sülg, see oli määrinud habeme — mõistuse kaotanud surev loom karvas jäädavalt endises Prohhor Gromovis. «Igavene mälestus, igavene mälestus,» niutsus armetu nähtamatu peni, «isake härra, tullakse...»

Portjäär tõmmati kõrvale, sissekäik teise maailma avanes. Prohhor Petrovitš elavnes äkki, ta nihkus oma eluga teise ellu. Astusid sisse Niina ja arst, ja teine arst ning isa Aleksander, ja vana papike Ipat karvase setuka seljas, ta oli üleni lumine — oli vist «linna võtmas» käinud. Niina oli valges kleidis, täht otsaesisel. Isa Aleksander leegitsevas rüüs nagu õhtutaevas. Sisseastujate taga, sulgedes avaruse, seisis Prohhor poolt mõrvatud ja nüüd elluärganud töölisel, tapetud Konstantin Farkov ja diakon Ferapont ning too paksuhuuleline noormees, postipoiss Savoska, kelle Prohhor tappis mitte kirvega, vaid mõttega temalt elu võtta.

«Vellekesed, andke andeks...» ütles Prohhor Petrovitš. Tema habe hakkas värisev, mööda kollaseid põski hakkasid pisarate ojad voolama.

Neid sõnu ütles ta mitte pea, vaid südamega; need tulid otse südamest ja neid valgustasid sinakad sähvatused. «Vellekesed, andke mulle andeks...»

«Armas Prohhor,» ütles Niina õrna häälega nagu stepirohu sahin. Prohhor langes ta õlale ja hakkas tasa nuuksuma. Ta oli juba unustanud kõik äsja üleelatu: tema ees oli ainult Niina, oli ainult tema enda tühjajooksunud elu, ees aga seisis viimne, kõige kohutavam, kõige vaiksem hullumeelsus. «Armas Prohhor, hakka tei-siti elama.»

«Niina! Mul pole teist teed... Kui leiaks ainult ühe närusegi väljapääsu. Äh, elukest!... Niina! Ma annan kõik sulle... Kõik, kõik, kõik! Mul pole midagi tarvis, ei kuulsust ega rikkust. Oh, andke mulle õhku!... Mul on raske hingata... Aken! Aken! Õhku!...» Prohhor tõmbas keelega üle huulte ja sülitas. Ka kõik teised tõmbasid keelega üle huulte ja sülitasid.

«Tule minuga,» ütles Niina ja lendas kerge nägemusena nagu tiivuline linnuke läbi akna tänavale. Prohhor ronis kohmaka karuna talle järele.

«Niina, kallid, mu südameke! Miks sa mu hulluks ajasid?»

«Sa annad tornis kõik mulle üle, mu armas Prohhor.»

Ja nüüd lähevad nad rutates, käest kinni hoides. Prohhor hinges võitlevad suured vastuolud, kuid ta ei märka nende suurust ja mõte libiseb neist üle nagu üle sileda peegli. Ta läheb muretuks nagu kuutõbine.

Taevast paistab kuu, maa peal puhub tuul. Kuu valgustab ja soojendab, tuul lehvitab tema hommikumantli hõlmu, paisutab Niina riideid nagu purjesid.

«Niina...»

«Pole tarvis Niinat... Ära hüüa, ära otsi teda... Sinuga on sinu truu Anfissa...»

Ja Prohhor näeb, et nad lähevad käsikäes Anfissaga. Ta näeb Anfissa raskete linavalgete patsidega kaunist pead. Pea sinetab, kulmud mustendavad, meelekohalt voolab särgile verd.

Kell sai kahekümne minuti pärast kolm. Nad olid juba üleval torni tipus. Õõ hakkas hääbuma. Silmapiiri taga hakkas hommik koitma. Prohhor tundis külmavärinaid. Ümberringi valitses külmus ja kuuma kuu sära. Hinges oli tulekahju, hinges põles taiga ega põlenud ära.

Torni tipus seisva Prohhor jalgade ees oli kogu maailm ja voolas sünge Elu-jõgi. Sünge jõe kohal värisesid uduloorid nagu hallid habemed. Prohhor vaatas alla, tema pea hakkas ringi käima.

Jõe kallastel liikus inimesi. Nad kõigutasid laternaid ja kõnelesid midagi omavahel.

Prohhor kuuleb jälle silmadega, näeb kõrvadega — pimeduses vilguvad laternad, inimesed otsivad kedagi.

«Visku koos minuga alla, inimeste juurde,» sosistab talle mahedalt Anfissa ja ta ahvatlevate huulte vahelt välguvad naeratades valged hambad. «Visku... Noh!»

«Miks, miks?...» oigab hullumeelne Prohhor.

«Milleks, milleks see kõik?» kõneleb ahastades Niina, mehele jälgi mööda järele tõtates.

Talle vastab isa Aleksandri hääl:

«Kes suudab lohutada rasket muret, kes suudab vastata küsimusele: milleks, milleks? Isegi need ei suuda vastata, kes kord palavalt armastasid!» Isa Aleksander viibutab laternat ja lisab sammu. «Aga teie, mu tütar, andke mulle andeks, teil ei olnud hingelist armastust oma abikaasa vastu...»

«Pole tõsi!» karjatab Niina pöörases ahastuses, valuliselt.

Rasked kannatused litsuvad ta laiaks. Ta tahaks isa Aleksandrile paljugi öelda, paljugi, mis ta südant vaevab, aga ta ei suuda.

Ta lõpetas suure vaevaga öise istungi ja astus täiesti purustatuna pool tundi tagasi oma magamistuppa. Ja seal, ikoonilampide valgusel, tärkas temas äkki seletamatu õrnusetunne õnnetu Prohhoori vastu. Tal hakkas temast kohutavalt kahju, nii kahju, nagu mitte kunagi, mitte kunagi varem!

Ja see üllas armastus, mure ja kaastunne heitsid ta põrmu ikoonide ette. Tal polnud jõudu oma valu pisaratega kergendada, ta surus otsaesise vastu põrandat, lõi risti ette ja luges valju häälega palveid. Kuid palvesõnad kahisesid nagu kuivanud lehed, need ei liigutanud tundeid, need olid asjatud.

Ja siis koputati uksele... Korraga haaras teda kohutav hirm, mis tõstis ta maast nagu udusule, ja ta tormas hirmust määletuna kõvasti kloppivale arstile vastu.

«Ruttu, ruttu, Niina Jakovlevna!... Asi on halb... Prohhor Petrovitš on kadunud.»

Kabineti aken oli pärani, teenijad magasid. Magama oli jäänud ka ootamatult haigestunud vana Tihhon.

«Inimesed!»

Tormati laternatega kiiresti igasse külge, kes kuhu: põiktänavatesse, taigasse, teedele ja torni.

«Tuhvel!» karjatas äkki Ilja Petrovitš Sohhatõh rõõmsalt. Säärasel segadusehetkel unustas ta oma äparduse poja ristimisega, ta oli juba andestanud kõik ja kõigile. «Prohhor Petrovitši kuldтуhvel!» ütles ta, kummardus, võttis tuhvli ja näitas seda laternaga valgustades Niinale.

«Võib oletada, et haige on tornis,» tegi isa Aleksander järelduse. «Ruttame!»

«Issand! Tähendab, ta on paljajalu... Ainult hommi-kumantlis...» ütles Niina, jäädes tummaks ja kangestudes sügisesest külmast ning hingelisest alastiolekust.

«Prohhor! Prohhor!» hüüdis ta hämarusse meeleheitliku häälega.

Mindi rutates, ohati, kõhatati kõvasti, et katkestada looduse jäika vaikust.

Neile jõudis ootamatult järele mister Cook. Ta oli kaine ja väga erutatud. Temaga oli nähtavasti mingi õnnetus juhtunud. Tal oli latern käes, taskutes kaks revolverit, patenteeritud pillid luksumise vastu ning kiirtelegramm. Laterna ähmane valgus ja kuuvalguse sinakad lained valgustasid tema hämmeldunud nägu. Ta vidukil silmadest paistis hingepein, kõvasti kokkusurutud huultelt otsustavus.

«Mistress Niina! Oo, missugune tohutu suur õnnetus teil... Teil on väga raske käik säärases pimeduses. Lubage,» ütles mister Cook elavalt, närviliselt ja võttis Niinal käe alt kinni.

«Täna, mu sõber,» vastas Niina kurvalt ja tänulikult ning kiirendas sammu. «See öö on mulle otse hirmus. Mõtlen üha: «see on unenägu, see on unenägu», aga ma ei suuda kuidagi ärgata.»

«Mistress Niina! Mina sellest moment pole enam Ameerika alam, olen teie alam surmani.»

«Ma tänan teid, armas Cook... Aitäh, aitäh!»

«Mina kõige lähem päev pean sõitma New York. Ma sain just telegramm, minu mammake on väga haige.» Mister Cook ohkas, tema tihedad punased kulmud tõusid otsaesisele, ta vahtis silmi jõllitades sinakasse pimedusse ja mitte midagi enda ees nähes sõnas hingeldades: «Mistress Niina! Mina olen endale siin kogunud kakskümmend tuhat ruubel. Pool sellest rahast ma annan juba homme, juba homme teie käsutusse vaene rahva jaoks. Oo, jaa, oo, jaa! Minu otsus on kindel...» ja ta pöördus tormiliselt hingates näoga Niina poole: «Mistress Niina! Ma armastan teid väga... Kui kõige puhtamat ja kõige paremat naist, kui... kui... kui...»

Niina imestas väga. «Kui kergesti tema... ja poole sellest, mis ta on nii suure vaevaga kogunud.» Ja ta tegi endale valusaid etteheiteid.

«Kallis, hea Cook! Ka mina armastan teid juba ammu siiralt. Ja suur tänu teile teie helde kingituse eest. Suur tänu, armas mister Cook! Annaks jumal, et me varsti leiaksime üles minu õnnetu Prohhor. Oh, mu jumal!... Ma lähen hulluks...»

Mister Cook'il hakkas lõug värisema. Ta vabastas ettevaatlikult oma käe ja pühkis kuivaks pisaraist märjad silmad.

«Mistress Niina,» ütles Cook murdunud häälega, millegipärast laternat kõigutades. «Tuleb loota, et mister Gromoff on täiesti õnnelikult terve... Ja tuleb loota, et meie, mistress Niina, enam kunagi teineteist ei kohta. Oo, see on päris hirmus!» Ta pillas laterna käest, jäi seisma ja tõstis oma külmad käed näo ette.

Niina Jakovlevna oli liigutatud. Teda soojendas mister Cooki elav osavõtt tema muredest.

«Ärge kurvastage! Lähme rutemini edasi — oleme teistest maha jäänud,» ütles Niina raskesti ohates.

Kolm laternat vilkusid eespool. Küla poolt kuuldus äkki koerte üksmeelset, kauguse summutatud haukumist.

«Jälle tuhvel! Teinel!» karjatas veel rõõmsamalt Ilja Sohhatõh, nagu oleks ta kaardimängus pan Partševskilt suure panuse võitnud.

Torn tungis taevasse. Puujalaga suurtükiväelase kambrikesest kostis unine ragisev norskamine. Vasksuurtükk läikis ähmaselt kuuvalgusel, must rumalalt naerata suu taeva poole lahti.

Torn oli pime. Kõige ülemisel lahtisel platvormil seisis Prohhor Petrovitš.

«Miks ma pean alla viskuma,» sosistas Prohhor iseendale. «Ma tahan elada! Kas sa ei näe seda, mis on loonud minu geenius?...» ja ta osutas jälle käega avarusse.

Tema ees seisis silmapiir. Ja seal kusagil sfäärides tõusid ja loojusid, kadusid igavikku Prohhor'i päevad ning ettevõtted.

«Tuleb elada nii, et su ettevõtete silmapiir muutuks aina selgemaks, aina kõrgemaks. Kuid su elu on lõppenud,» sosistas iseendale Prohhor, aga võib-olla ka Anfissa.

Tšerkessi kummitus vaatas vihaselt, läbitungiva pil-

guga Prohhor Gromovile silma. Kummitus vaikis süngelt, ainult kinžall ta käes liikus õige pisut. Prohhoril käis külmavärin üle selja. Ta keha kattus külmahigiga ja siselangenud meelekohtadel tõusid hallid kiharad.

Äkki kostis sealt, torni jalamilt, kus laternad vilkusid, armas, kutsuv hää:

«Prohhor!»

«Tulen!» kandus Niinani kergendatult ja rõõmsalt torni ääretust kõrgusest.

Hetk oli saabunud, värisemine ja hirm olid kadunud, inimese elu katkes.

Puudus viis minutit kolmest. Silmapiiri taga puhkes õitsele hommik. Orvuks jäänud hunt ulgus. Veerake naeratas unes.

Sünget jõge kattis õhuke klaasine jääkirm.

Sünge jõgi — elu — tegi järsu pöörde, eemaldus kaljust kõikumalöönud torniga ning jooksis ajamerre, lõpmatusse.

1918—1932

Шишков Вячеслав Яковлевич
УГРЮМ-РЕКА
Том второй

На эстонском языке

Оформление Х. Элма

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja F. Kõlli

Kunstiline toimetaja H. Vitsur

Tehniline toimetaja K. Timmer

Korrektorid A. Kalberg ja E. Toots

Ladumisele antud 2. III 1960. Trükkimisele
antud 26. III 1960. Paber 54×84, ¹/₁₆.
Trükipoognaid 35,25. Formaadile 60×92
kohaldatud trükipoognaid 28,91. Arvutus-
poognaid 30,03. Trükiarv 10 000. Tellimise
nr. 329. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn.
Pikk t. 54/58.

Hind rubl. 10.45